

REVISTĂ DE CULTURĂ

Șerban DRAGOMIRESCU
Margarete JEKELIUS
Marcian BLEAHU
Dan L. DANIELOPOL
Mathias HARZHAUSER
Werner E. PILLER
Martin GROSS
Klaus MINATI
Dan RĂDULESCU
Niculae IURAȘCU
Thomas ȘINDILARIU
Elena CHIABURU
Vasile OLTEAN
Iosif-Marin BALOG
Lucia BUNACIU
Valer RUS
Ionela-Simona MIRCEA
Nicolae TEȘCULĂ
Zamfir BĂLAN
Florentina-Manuela TĂBĂCILĂ
Marinela-Loredana BARNA
Lavinia-Dacia GHEORGHE
Rozalinda POSEA
Constantin BĂJENARU
Delia VOINA
Brândușa MUNTEANU
Cristina TĂNASE
Ana-Maria STAN
Maria-Cristina PLOSCĂ
Costin SCURTU
Cornel-Constantin ILIE
Gherghina BODA
Cornel-Florin SERACIN
Carmina MAIOR
Elena-Ramona POTOROACĂ
Radu POPICA
Tristan BUGA
Virgil BORCAN
Marin POP
Tudor SĂLĂGEAN
Melitta SEIDNER
Gernot NUSSBÄCHER
Alina MANDAI
Claudia POP
Cristina BOSTAN
Petruța-Maria MĂNIUȚ
Adrian SOLOMON

ANUL IX (XX) 2010 (serie nouă) Nr. 9

CONSILIUL JUDEȚEAN BRAŞOV
MUZEUL „CASA MUREŞENILOR" BRAŞOV

ȚARA BÂRSEI
revistă de cultură

BRAŞOV
2010

ȚARA BÂRSEI (fondată în 1929)
Revistă de cultură finanțată de Consiliul Județean Brașov și editată de
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov
Piața Sfatului nr. 25, cod 500025
Tel./fax: 0268-477864
e-mail: casa_muresenilor@yahoo.com
http://www.muzeulmuresenilor.ro

Tipărit la:
S.C. GRAPHICA PRINT S.R.L.
Brașov, 500015 - str. Cerbului 26
Tel.: 0744 300505, 0722 210146
Tel./Fax: 0268 410146
www.graphicaprint.ro

ISSN 1583-3119

CUPRINS

Simpozion
„Dr. Erich Jekelius – 120 de ani de la naştere”

Sesiunea ştiinţifică de comunicări „Ţara Bârsei” – 20-21 mai 2010
„Personalităţi şi instituţii în religie şi cultură în secolele XVIII-XX”

Istorie şi Literatură

Muzică

SIMPOZION
„DR. ERICH JEKELIUS (1889-1970)
120 DE ANI DE LA NAŞTEREA SA”

Dr. Erich Jekelius portret de Florina Coulin, oferit de familia Jekelius, aflat în galeria marilor geologi români a Muzeului Naţional de Geologie

Cea de-a patra ediţie a manifestărilor – devenite tradiţionale, organizate în fiecare toamnă la Muzeul „Casa Mureşenilor” – de a cinsti memoria unor personalităţi afirmate în spaţiul geografic generos al Braşovului în domeniul geoştiinţelor, memorie adesea uitată de urmaşi, a fost consacrată în anul 2009, la 23 octombrie, dr. **Erich Jekelius**, eminent geolog, paleontolog, filantrop şi genealogist, născut la Satulung (Langenau), astăzi Săcele, în urmă cu 120 de ani. Forurilor organizatoare obişnuite – Muzeul „Casa Mureşenilor”, Inspectoratul Şcolar al Judeţului, Filiala din Braşov a Societăţii de Geografie din România – li s-a alăturat cu însufleţire Forumul Democrat al Germanilor din judeţul Braşov.

În paginile ce urmează sunt redate comunicările susţinute cu acest prilej de distinşi vorbitori, unii legaţi prin obârşie de *Civitas Coronensis*, care au avut privilegiul de a-l fi cunoscut, de a fi colaborat în câmpul fascinant al geologiei, alţii de a-i fi călcat pe urme. La această ediţie am beneficiat, în acest sens şi de colaborarea unor geologi şi paleontologi de autoritate din Austria, care – cercetând după 70 de ani – bogatul sit fosilifer de la Soceni (jud. Caraş-Severin), studiat cu acribie de dr. Erich Jekelius, au concluzionat asupra actualităţii acestei contribuţii. O latură inedită a preocupărilor unui adevărat fiu al cetăţii a reieşit din cercetarea arhivelor Bisericii Negre, în direcţia promovării şi organizării de către dr. Jekelius a Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei şi a investigaţiilor sale de demografie istorică, de genealogie, pentru peste 100.000 de persoane, pe baza despuierii arhivelor bisericilor evanghelice din Ţara Bârsei.

Reproducem cu plăcere mesajul de aleasă simţire adresat participanţilor la această reuniune de doamna Margarete Jekelius, fiica celui omagiat, pe care vârsta înaintată a împiedicat-o de a fi prezentă. Exprimăm sentimente de respectuoasă mulţumire familiei Jekelius din Germania pentru preţioasele documente biografice şi fotografice puse generos la dispoziţie pentru a reproduce câteva, dintre care, în facsimil, un fragment dintr-o inedită autobiografie olografă a dr. Jekelius din 1961, la ieşirea sa la pensie.

Reuniunea a prevăzut şi un intermezzo de muzică de cameră, oferit de un talentat grup de elevi ai Liceului de Muzică „Tudor Ciortea” din Braşov, îndrumat de prof. Teodora Rusu.

La sfârşitul manifestării, potrivit tradiţiei instaurate, marcând continuitatea între generaţii, au fost răsplătiţi elevii din judeţul Braşov remarcaţi în anul 2009 la Olimpiada de Geografie şi la alte concursuri naţionale de profil, precum şi profesorii lor îndrumători. Premiile au fost oferite de „National Geographic” România, Revista „Atlas”, Institutul Goethe din Bucureşti, Centrul Cultural German din Braşov.

Pentru cea de-a cincea ediţie a acestor reuniuni, în octombrie 2010, s-a propus omagierea profesorilor universitari Nicolae Popp, cu vechi obârşii paterne braşovene şi Laurian Someşan, care a trăit ultimii 42 de ani de viaţă în Braşov.

Şerban DRAGOMIRESCU

LISTA LUCRĂRILOR DR. ERICH JEKELIUS

1910/1911, *Ein sächsisches Museum in Kronstadt*, Die Karpathen, 4, pp. 563-570.
1911/1912, *Das Kohlenlager zwischen Neustadt und Wolkendorf*, Die Karpathen, 5, pp. 415-416.
1913, *Vorläufiger Bericht über eine Begehung des Königsteingebietes* (regiunea Pietrii Craiului), Verh. u. Mitteil. des siebenb. Vereins für Naturwiss., Sibiu, LXIII, pp. 92-94.
1914: *Vorläufiger Bericht über die geologische Aufnahme des Schulers*, Verh. u. Mitt. des siebenb. Vereins für Naturwiss., Sibiu, LXIV, pp. 52-53; ******Das Werden der Landschaftsformen*, Die Karpathen, 7 (1913-1914), pp. 363-372; ******Jura- und Neokom-Brachiopoden des Burzenlandes*, Festschr. der XXXVII. Wanderversammlung ung. Ärzte und Naturforscher, Sibiu, pp. 24-33; ******Die mesozoischen Bildungen des Keresztényhavas* (Cristianu), Jber. geol. Reichsanstalt für 1913, Budapesta, pp. 155-181, 1 hartă, 1 fig.
1915: *Jura- und Neokom-Brachiopoden des Burzenlandes*, Verh. u. Mitteil. des siebenb. Vereins für Naturwiss., Sibiu, LXV, pp. 65-74; ******Der geologische Bau des Nagyköhavas* (Piatra Mare) *mit Keresztényhavas* (Cristianu Mare), Jber. geol. Reichsanst. für 1914, pp. 310-325, 8 fig; ******Die mesozoischen Bildungen des Nagyköhavas* (Piatra Mare), Jber. geol. Reichsanstalt für 1914, Budapesta; *Die mesozoischen Faunen der Berge von Kronstadt*: I. *Die Liasfauna vom Keresztényhavas (Cristianu Mare)*; II. *Die Neokomfauna von Brassó*, Jahrb. der kgl. ung. geol. Anstalt, Bd XXIII/2, Heft 1, pp. 25-123, 6 tab, 19 fig.; ******Über die geologischen und paläontologischen Verhältnisse der Brassoer* (Braşov) *Neokommergel*, Földt. Közl., XLV, p. 205.
1916: *Jurabildungen der Berge von Brassó (Braşov)*, Földt. Közl., XLVI, pp. 189-190; *Geologische Beobachtungen in Nordwest-Serbien*, Jber. geol. Reichsanst. für 1916, pp. 67-72, 1 hartă; *Die mesozoischen Faunen der Berge von Kronstadt*, III-VII: *Die Kronstädter Dogger- und Malmfauna*, Magyar kir. földt. int. évkönyv/Jahrb. kgl. ung. geol. Anstalt, vol. XXIV/3, pp. 217-314, 3 tab, 23 fig.: III. *Die Fauna der Lamellibranchiaten- und Brachiopodenbänke der Doggerschichten des Bucsecs.*; IV. *Die Fauna der Ammonitenbank des Bucsecs*; V. *Die Fauna des Callovien-Oxfordkalkes der Kronstädter Berge*; VI. *Fauna der Acanthicusschichten des Bucsecs*; VII. *Die Tithonfauna der Südost-Karpathen*; *Daten über den geologischen Bau der Bucsecs* (Bucegi) *und Csukás* (Ciucaş), Jber. geol. Reichsanst. für 1915, pp. 286-302, 6 fig.
1918, Geologische Beobachtungen im Gebiet des Bucsecs und Rung, Jber. geol. Reichsanst. für 1916, I. Teil, pp. 294-299, 1 fig.
1920, *Führer durch die geologische Abteilung des Burzenländer Sächsischen Museums*, Braşov, 55 p., ******Paläontologie und Entwicklungslehre*, Neue Ziel, 1919-1920, pp. 214-216.
1921: *Die nördlichen Vorgebirge des Törcsvárer Passes*. Jber. kgl. ung. geol. Anstalt für 1917-1919, pp. 239-241.
1922: *Der mittlere und obere Jura im Gebiet des Hăghimaşul Mare in Siebenbürgen*, Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., t. VII (1920-1921), pp. 127-134; ******Bemerkungen über einige Fossilien aus dem Tithonkalk West-Siebenbürgens*, Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., t. VII (1920-1921), nr. 7-10, pp. 135-149.
1923: *Die Paläontologie der Süsswassermolusken*, Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., t. VIII (1922-1923), nr. 7-8, pp. 89-102; *****I. *Puţul artezian de la fabrica de zahăr din Bod (Braşov);* II. *Geyserite daciene din Harghita*, D.d.s. şed. Inst. Geol. Rom., vol. XI (1922-1923), pp. 111-119; ******Zăcăminte de cărbune din România*, I. *Cărbunii liasici din împrejurimile Braşovului.* II. *Bazinul cu ligniţi plioceni al Oltului*, D.d.s. şed. Inst. Geol. Rom., vol. XI (1922-1923), pp. 119-124; ******Cărbunii*

liasici din împrejurimile Braşovului, Inst. Geol. Rom., Studii Tehn. şi Econ., nr. 3, fasc. 1, 30 p., 3 fig., 8 h., 7 pl., 1 tab.; **Les dépôts de geysérite du bassin dacien de Baraolt (Transylvanie)*, Bull. Sect. Scient. Acad. Roum, t. VIII (1922-1923), nr. 9, pp. 168-175. **Die Organisierung der Museen in Rumänien*, Kronst. Ztg., 87, nr. 156.

1924: *Zăcămintele de lignit din bazinul pliocenic din valea superioară a Oltului (Transilvania)*, Inst. Geol. Rom., Studii Tehn. şi Econ., nr. 3, fasc. 2, pp. 1-34, 8 fig., 13 h, 1 tab.; **Die Welteislehre*, Kronst. Ztg., 88, nr. 6; **Professor Dr. Julius Paul Römer*, Kronst. Ztg., 89, nr. 292.

1925: *Die Foraminiferen aus dem Neokommergel der Südkarpathen*, Jahrbuch Burzenl. Sächs. Museums, v.1, pp. 53-55; **Der Törzburger* (Bran) *Pass*. Jahrbuch Burzenl. Sächs. Museums, v. 1, pp. 56-66, 2 fig.; **August Jekelius*, Jahrbuch Burzenl. Sächs. Museums, v. 1, pp. 10-11; **Friedrich Deubel (80.Geburtstag)*, Jahrbuch Burzenl. Sächs. Museums, v. 1, pp. 13-15.

1926: I. *Asupra unor marne neocomiene din Munţii Apuseni*; II. *Asupra foraminiferelor din nişte marne neocomiene din Carpaţii de Sud*, D.d.s. şed. Inst. Geol. Rom., vol. VIII (1919-1920), pp. 130; 130-134; **Geologia Pasului Bran*, D.d.s. şed. Inst. Geol. Rom., vol. VIII (1919-1920), pp. 166-183, 4 fig.

1927: *Structura geologică a regiunii liasice cu cărbuni de la Vulcan-Codlea (jud. Braşov)*, D.d.s. şed. Inst. Geol. Rom., vol. X (1921-1922), pp. 55-59, 1 fig.; *(cu L. Mrazec, I. Atanasiu), *Harta geologică a României*, sc. 1:1.500.000, *Atlas Geologic*, foaia 1, Inst. Geol. Rom., Bucureşti; *(cu L. Mrazec), *Aperçu sur la structure du Bassin Néogene de Transylvanie et sur ses gisements de gaz*. Guide des excursions, Assoc. pour l'avancement de la géologie des Carpates, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, pp. 5-22, 3 tab.

1928: *Das Burzenland*, III/3, *Kronstadt* (Cuvânt înainte, coord. Erich Jekelius). Autor al cap. *Die Entwicklung des Stadtbildes*, pp. 7-46, şi *Städtische Einrichtungen*, pp. 215-253, Burzenländer Sächs. Museum, Braşov; **Über das Vorkommen von kristallinen Schiefern im Valea Cerbului. Vorläufige Mitteilung.* Bull. Sect. Scient. Acad. Roum., XI, nr. 2-3, pp. 1-3, 3 h.

1929: *Das Burzenland*, IV/1, *Die Dörfer des Burzenlandes* (coord. E. Jekelius), Burzenländer Sächs. Museum, Braşov, 265 p.; **Das Burzenland*, V/1, *Die Wirtschaftsgeschichte des Burzenlandes* (coord. E. Jekelius). Autor al subcap. *Sammelwirtschaft der Zigeuner*, p. 102 şi al *Statistische Tabellen über die wirtschaftlichen Verhältnisse der Landgemeinden* (tab. III-XI), pp. 218-223; **Bibliografia geologică a României*, Supliment I, Inst. Geol. Rom., 103 p.

1930, *Raport asupra unor observaţiuni geologice în tunelul de la Teliu*, D.d.s. Inst. Geol. Rom., vol. XIV (1925-1926), pp. 72-74, 1 fig.

1932, *Fauna neogenă a României*, Mem. Inst. Geol. Rom., 118 p.; **Zur Stratigraphie der pliozänen Ablagerungen des Beckens von Braşov (Kronstadt)*, Bul. Soc. Rom. Geol., vol. I, pp. 194-195; **Vorläufige Mitteilung über das Vorkommen eines weissen Triaskalkes bei Braşov (Kronstadt)*, Bul. Soc. Rom. Geol., vol. I, pp. 196-198; **Die Molluskenfauna der dazischen Stufe des Beckens von Braşov*, Mem. Inst. Geol. Rom., vol. 2, pp. 1-118, 23 pl., 2 h.

1933, *Zur Nomenklatur der dazischen Molluskenfauna des Beckens von Braşov*, Notationes biologicae, vol. 1, nr. 2, p. 65, Bucureşti.

1935: *Der weisse Triaskalk von Braşov und seine Fauna*, An. Inst. Geol. Rom., vol. XVII (1932), pp. 1-107, 9 pl.; **Die Paralleliesierung der pliozänen Ablagerungen Südost-Europas*, An. Inst. Geol. Rom., vol. XVII (1932), pp. 265-307, 25 fig.; *(cu D.M. Preda), *La faune néocomienne du défilé de l'Olt dans les monts Perşani*, D.d.s. şed. Inst. Geol. Rom., vol. XX (1931-1932), pp. 60-67.

1936: *Unser Museumsprogramme*, pp. 3-11, Burzenl. Sächs. Museum, Kronstadt.

1937, *Daten zur Geschichte des Schlosses auf dem Kronstädter Schlossberg*. Mitteil. Burzenl. Sächs. Museums, vol. 2, pp. 35-42; **Grundsätzliches über die Neuaufstellung der Schausammlungen des*

Burzenländer Sächs. Museums, Mitteil. Burzenl. Sächs. Museums, vol. 2, pp. 115-121; ***Julius Teutsch*, Mitteil. Burzenl. Sächs. Museums, vol. 2, pp. 123-125.
1938: *Die Familienforschung in Kronstadt*, Mitteil. Burzenl. Sächs. Museums, vol. 3, pp. 61-63**.** ***Das Gebirge von Braşov*, An. Inst. Geol. Rom., vol. XIX, pp. 379-408,1 h.
1940, *Walter Dick 1880-1939*. Mitteil. Burzenl. Sächs. Museums, vol. IV, nr. 1-4, pp. 149-151; ***Die Kartei unseres Sippenamtes*, Mitteil. Burzenl. Sächs. Museums, vol. IV, pp. 106-113.
1943: *Das Pliozän und die sarmatische Stufe im Mittleren Donaubecken*, An. Inst. Geol. Rom., vol. XXII, pp. 191-398; ***Die Jahrbücher und Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums* (editor şi autor) (1925-1943).
1944, *Sarmat und Pont von Soceni* (Banat), Mem. Inst. Geol. Rom., 5, 167 p., 65 pl.
1964, *Regiunile carstice dintre Valea Drăganului şi Valea Iadului*, Lucr. Inst. Speol., t. III, pp. 201-213, 1 pl.
1967, *Modificarea numelui formei* Purpoidea carpathica *Jekelius în* Purpoidea semakai (Jekelius), D.d.s. Com. Stat. Geol., Inst. Geol. LIII/2 (1965-1966), pp. 25-26.
1968, (cu Mircea Ilie, Dumitru Grigorescu), *Cercetări geologice pentru amenajări hidrogeologice ale regiunilor carstice din Munţii Pădurea Craiului*, Bul. Soc. Şt. Geol. R.S. România, vol. X, pp. 309-317.

Lista bibliografică a fost întocmită de Şerban Dragomirescu. În redactarea ei am beneficiat de sprijinul doamnei Margarete Jekelius, domnilor Marcian Bleahu, Dan L. Danielopol, Ştefan Negrea, Bogdan-Florin Popovici şi doamnelor Cristina Seitz, Anca Marina Călin şi Ionela Axinte, cărora le adresăm respectuoase mulţumiri.

Margarete JEKELIUS

MESAJUL FAMILIEI ERICH JEKELIUS

În numele întregii familii Jekelius doresc să salut participanţii şi organizatorii acestui Simpozion.

Pentru că nimeni din membrii familiei noastre nu poate veni la Braşov, unii din motive de vârstă şi de sănătate, alţii din motive profesionale şi obligaţii familiale, am acceptat cu plăcere, în calitate de fiică, de a trimite o evocare a vieţii private a tatălui meu, aşa cum l-am cunoscut noi copiii, cărora ce-i drept, le-a vorbit doar puţin despre munca sa ştiinţifică.

Anexez la acest text 3 fotografii ale tatălui meu. Prima fotografie îl arată în jurul vârstei de 40 de ani, a doua la 51-52 de ani. Aceste fotografii au fost făcute în perioada când lucra la Institutul Geologic din Bucureşti. A treia fotografie în care tatăl nostru avea aproximativ 75 de ani, este făcută într-o excursie cu copiii şi nepoţii veniţi din Germania să îl viziteze, şi arată cât de relaxat şi mulţumit putea să fie în viaţa privată cu familia.

Încep evocarea acestei personalităţi cu una din calităţile sale cele mai proeminente, legătura cu pământul natal. Această calitate s-a manifestat deja din tinereţe, în momentul când a renunţat la studiul care îl interesa iniţial, arheologia, pentru că a aflat că, în perioada respectivă în Transilvania lui natală, nu existau perspective profesionale. Aşa s-a decis să devină geolog, pentru că a contat să-şi poată exersa meseria în Transilvania. A devenit paleontolog. După Primul Război Mondial a ajuns la Institutul Geologic din Bucureşti.

Casa în care a locuit Erich Jekelius,
Şirul Livezii nr. 10.
Fotografie realizată de Mihai Pârvulescu

Acolo lucra în timpul săptămânii, însă sfârşitul de săptămână îl petrecea la Braşov. Rămăsese încă în legătură cu oraşul său natal şi cu „Burzenländer-Sächsisches Museum”, al cărui preşedinte de onoare a devenit mai târziu şi în cadrul căruia a putut să-şi desfăşoare interesul pentru arheologie. Muzeului îi dedica cea mai mare parte a concediului lui. Aşa a rămas în contact cu personalităţile Braşovului şi natural, în primul rând cu familia. A acceptat această diviziune spaţială obositoare în mod intenţionat şi din cauza noastră, a copiilor. Pentru acest sacrificiu îi suntem foarte recunoscători, căci aşa au devenit Braşovul şi munţii braşoveni patria noastră, un fundament solid, respectiv un izvor de forţă în viaţă, chiar şi atunci când destinul ne-a aruncat apoi în afara Braşovului, în depărtare.

Ende 1919 wurde ich an das Geologische Institut nach Bukarest berufen. Ich kehrte daher aus Budapest wieder heim nach Kronstadt und trat ~~1920~~ im Januar 1920 meine neue Stelle als Geologe des rumänischen Geologischen Institutes in Bukarest an. Von dort aus setzte ich meine Arbeiten im Kronstädter Gebirge fort und veröffentlichte im Jahrbuch des Instituts eine zusammenfassende abschliessende Monographie über den geologischen Bau des Kronstädter Gebirges und eine grössere Monographie über die von mir gefundene reiche Triasfauna von Kronstadt. Ausserdem bearbeitete ich die Lignitlagerstätten des Burzenländer Beckens und die Lagerstätten der Liassteinkohlen von Neustadt und Wolkendorf bei Kronstadt, ~~Monographien~~ Arbeiten die als 1. und 2. Heft der Monographie der Kohlenlagerstätten Rumäniens erschienen.

Im Auftrag des Geologischen Institutes bearbeitete ich in den Jahren 1924-27 das siebenbürgische Erdgasgebiet und arbeitete den siebenbürgischen Teil der geologischen Karte Rumäniens 1:1,500,000 aus, die im Jahre 1997 in Berlin gedruckt wurde.

Text autobiografic în facsimil al Dr. Erich Jekelius

Acum aş vrea să vă povestesc cum se petrecea un sfârşit de săptămână cu tatăl nostru acasă. Venea sâmbăta după-masă târziu cu trenul de la Bucureşti. Seara se dedica familiei, dar mai întâi se juca cu noi copiii. Duminica dimineaţa şi-o petrecea la muzeu. Cât timp noi copiii eram mici, la prânz, mama mergea cu noi să-l luăm de acolo. La muzeu puteam să admirăm exponatele din toate secţiile. După masa de prânz veneau totdeauna rudele la aşa zisul „Schwarzen”, adică la cafea, când urmau discuţii foarte interesante despre toate problemele posibile. Tatăl meu avea o inteligenţă vie şi înţelegea dintr-o privire legăturile logice. Fantasmele iraţionale putea să le demoleze cu o singură observaţie ironică. Faţă de teologie era foarte sceptic. Era raţionalist şi om de ştiinţă. Dar avea multă înţelegere pentru oameni, cu problemele lor existenţiale. Avea simţul muzicii şi era interesat de artele plastice şi literatură. Restul după-amiezii îl petrecea cu familia şi cu colecţia lui bogată de timbre. Către seară îşi făcea bagajul şi pleca înapoi la Bucureşti.

Câteodată reuşea să-şi aducă lucrările lui de geologie la Braşov şi atunci rămânea câteva săptămâni acasă. Îmi amintesc cum fotografia în biroul lui melcii şi scoicile, cu un aparat mare şi negru. Plăcile fotografice le putea developa singur şi în acest scop baia noastră se transforma într-un laborator fotografic. Era în general un fotograf pasionat şi se pricepea foarte bine din punct de vedere tehnic.

O parte din vacanţele şcolare le petrecea cu noi în paradisul nostru de vacanţă, în Bucegi. De acolo au rămas fotografii frumoase de peisaje. A fost bineînţeles şi un alpinist încercat şi a şi rămas

aşa până la o vârstă înaintată. La 70 de ani fiind deja bolnav, a făcut încă multe excursii pe munte în cadrul activității sale la Ministerul Energiei Electrice.

Mama noastră a rămas centrul sufletesc al vieții lui şi în timpurile grele de după război, când a fost grav bolnavă, ani la rând. Atunci s-a dovedit a fi un tată gospodar care şi-a îngrijit exemplar familia care s-a restrâns. Moartea mamei noastre a suportat-o foarte greu. Atunci a ieşit la pensie şi s-a retras la Braşov. Aici a început să se ocupe de un vechi plan care privea genealogia, respectiv realizarea arborilor genealogici ale vechilor familii braşovene. Cu toate că era deja în vârstă a rămas neobosit în activitățile sale.

Dacă mă uit retrospectiv la viața tatălui meu şi fac un rezumat, observ că diferitele lui domenii de activitate au ceva în comun: este mereu o căutare a originii, a rădăcinii lucrurilor,
– în paleontologie este căutarea originii organismelor care au trăit odată pe pământ de-a lungul timpului
– în arheologie este căutarea începuturilor omenirii
– în genealogie este căutarea provenienței şi istoriei familiilor oraşului său natal.

A fost – conştient sau nu – mereu pe drumul originii, a rădăcinilor existenței. Pe acest drum se poate merge numai prin atitudinea necondiționată de respectare a adevărului şi prin conştiinciozitate. Acestea au fost şi calitățile proeminente ale tatălui meu. La astea se adaugă modestia lui personală. Ca om s-a prezentat întotdeauna în spatele lucrărilor sale şi nu a apreciat persoanele care se plasau în prim plan.

Şi acum îmi permit să închei expunerea mea cu o glumă: cât de mult s-ar bucura tatăl meu dacă ar şti, că tânăra generație de cercetători reia domeniile lui de cercetare şi lucrează în continuare în spiritul lui, ar fi fericit ca la simpozionul de azi organizat în onoarea lui să participe nu prin prezența pământească, ci de la distanța cerească.

Doresc tuturor participanților la acest simpozion o zi fructuoasă, care să influențeze activitățile lor în viitor şi îmi iau rămas bun în numele întregii familii Jekelius cu salutări cordiale,

Margarete Jekelius
(Rottweil, septembrie 2009)

Marcian BLEAHU

ERICH JEKELIUS, UN MARE GEOLOG ŞI PALEONTOLOG BRAŞOVEAN

Descendent al unei familii de vază a Braşovului, Erich Jekelius, născut la Satulung (astăzi Săcele) din judeţul Braşov, dar locuitor constant al Braşovului, a fost un fidel al ţinutului său natal al cărui nume l-a făcut cunoscut în întregul continent prin aportul său substanţial la cunoaşterea profundă a unui crâmpei al ţării sale. El s-a născut în vechiul Imperiu Austro-Ungar, la Braşov, loc de interferenţă a trei culturi, ceea ce l-a determinat să cunoască la perfecţie trei limbi: germana, limba sa natală şi de şcoală, cea maghiară, a statului căruia aparţinea şi cea română, a concetăţenilor majoritari în regiune, şi în plus cea franceză datorită unei părţi a studiilor sale universitare. Faptul i-a permis să realizeze o carieră strălucită în ţări diferite.

Crescut într-un oraş binecuvântat prin peisajele înconjurătoare, s-a îndrăgostit de munţi, de văile tăiate adânc, de natura darnică pe care a cunoscut-o de tânăr şi căreia s-a decis să-i dedice viaţa. A ales geologia, ştiinţă puţin cunoscută, aparent dincolo de preocupările unor citadini aplecaţi mai mult spre preocupări negustoreşti, favorizate de vecinătatea unei graniţe ce oferea schimburi intense transfrontaliere, ceea ce făcea ca Braşovul să fie un oraş bogat care-şi permitea şi o viaţă spirituală elevată. De aceea studiul Pământului, al subsolului, al cercetării devenirii locului, ieşea din cutumă şi trebuia o mare pasiune şi voinţă pentru a i te dedica. Jekelius a avut aceste două calităţi.

Studiile superioare le-a absolvit strălucit în Germania şi Ungaria, urmând excelentele şcoli recunoscute în lume ca fiind de vârf în domeniile ştiinţelor naturale teoretice, în speţă geologia, dar şi aplicate, respectiv mineritul. El a ales partea teoretică, asumându-şi truda de a fi un cercetător de teren, de a bate cu piciorul tărâmuri necunoscute în adâncime pentru a-i smulge taina timpului când s-a format şi modul de dispunere arhitecturală a componentelor. Geologia este astfel o ştiinţă care se ocupă de materialul constitutiv, de roci, o ştiinţă spaţială, căci cere descifrarea modului de aşezare al acestora şi o ştiinţă temporală, deoarece trebuie să afle vârsta lor. Primul deziderat se realizează prin identificarea, prin străbaterea terenului, a naturii rocilor, cel de-al doilea prin aşternerea pe hartă a distribuţiei spaţiale a acestora, din care rezultă aşezarea lor, arhitectura, şi al treilea, prin studiul indirect al vârstei cu ajutorul vieţuitoarelor ce au trăit în timpul formării lor şi care, datorită evoluţiei biologice, permit o etapizare şi stabilirea unei scări temporale. Jekelius a fost un geolog complet, fiind mai întâi petrograf, studiind rocile, apoi un geolog cartograf care a ştiut să aştearnă pe hartă cele aflate şi un paleontolog care a urmărit acele infime mărturii ale vieţuitoarelor de odinioară care sunt fosilele.

După terminarea studiilor, Jekelius a fost cooptat în Serviciul Geologic al Ungariei şi i s-a dat ca temă studiul zonei natale, adică al teritoriului actualului judeţ Braşov. La vremea când a început să lucreze pe teren, cunoştinţele geologice ale teritoriului nu lipseau dar erau generale şi punctuale, nu exista o hartă geologică cât de cât satisfăcătoare a Transilvaniei dar cu o cunoaştere relativ bună paleontologică a terenurilor datorită unei pleiade de oameni de ştiinţă germani şi austrieci care publicaseră liste de fosile din puncte-cheie, dar fără o valorificare pe plan geologic.

Etapele parcurse în cercetările sale de Jekelius le cunoaştem după rezultatele obţinute prin publicarea în notele, studiile şi monografiile apărute în decursul anilor. Astfel, de abia terminate studiile, la 23 de ani, în 1913, face cunoscute primele date geologice asupra Pietrii Craiului într-o scurtă notă mai mult de luare la cunoştinţă cu problemele terenului. Lucrarea a apărut în revista Societăţii de Ştiinţe Naturale de la Sibiu, publicaţie prestigioasă pe plan european, cu apariţie continuă din 1850 până în 1944. Este un prim semn al adeziunii sale la publicaţiile transilvănene de limbă germană. În anii următori îşi începe cercetările asupra munţilor din zona Braşovului, care fac parte din punct de vedere geologic din zona centrală a Carpaţilor Orientali, numită „Zona

cristalino-mezozoică”. Astfel, el străbate şi cartează formaţiunile mezozoice din Postăvaru, Piatra Mare şi Piatra Craiului şi publică rezultatele cercetărilor în Rapoartele anuale şi în Anuarul Institutului Ungar de Geologie de la Budapesta. Încă de la prima lucrare se vădeşte atracţia spre paleontologie, deoarece orice atribuire a unei vârste a rocilor este bazată pe conţinutul lor în fosile.

În 1914 apar două lucrări asupra cercetărilor geologice în Postăvarul, una cu situaţia geologică, însoţită şi de o schiţă de hartă şi alta de paleontologie cu lista tuturor fosilelor cunoscute din literatură şi din cercetările personale, apoi în 1915 două lucrări una privind geologia Pietrii Mari, alta despre marnele neocomiene chiar de la Braşov.

Importantă este însă lucrarea *Faunele mezozoice din munţii Braşov* publicată tot în 1915, deoarece este prima monografie pur paleontologică a lui Jekelius, în care descrie fauna liasică (baza Jurasicului) din Munţii Braşovului, adică toate exemplarele găsite de el, în total 145 specii, din care 13 sunt noi pentru ştiinţă şi faunele neocomiene (baza Cretacicului) din împrejurimile Braşovului, descriind 80 de specii descoperite de el, din care 10 noi pentru ştiinţă. Ambele texte au o figuraţie excelentă, cu 10 planşe, în care sunt reproduse fotografiile a 45 specii. Aceeaşi rigoare ştiinţifică o vădeşte şi în altă monografie apărută în 1916, în care se ocupă de faunele din Dogger şi Malm (etaje ale Jurasicului), descriind 164 specii, din care 7 noi pentru ştiinţă, cu aceeaşi excelentă figuraţie fotografică. În anul 1916 mai publică şase lucrări geologice şi paleontologice asupra Bucegilor, ocupându-se în special de celebrul punct fosilifer de la Strunga dar îşi extinde cercetările şi asupra formaţiunilor mezozoice din Ciucaş, Piatra Mare şi Hăşmaş, toate documentate pe baza conţinutului paleontologic al formaţiunilor.

În anul 1919 începe să raporteze cercetările întreprinse în Bucegi publicând note privind stratigrafia şi structura geologică, dar de o mare valoare sunt rezultatele paleontologice prezentate într-o lucrare în care descrie detaliat, cu figurări precise, mai ales formele noi pentru ştiinţă, brahiopodele, lamelibranhiatele şi amoniţii din Doggerul şi Malmul (etaje ale Jurasicului) din celebrul punct fosilifer de la Strunga şi din alte puncte. Aceste adevărate monografii paleontologice, de nivelul celor mai exigente lucrări de gen din lume, l-au situat încă de atunci între cei mai importanţi paleontologi. Tot în acel an extinde aria cercetărilor şi în alţi masivi muntoşi ai Transilvaniei, în Hăşmaş şi Ciucaş.

În anii care urmează continuă să lucreze şi să publice observaţiile geologice din judeţul Braşov, din Bucegi şi din pasul Bran, dar apare un nou domeniu de preocupare, formaţiunile terţiare şi face cunoscute date stratigrafice şi paleontologice asupra celor din jurul Braşovului. Dar între timp, Jekelius a devenit cetăţean al României în urma alipirii Ardealului la Ţara Românească şi este cooptat imediat ca geolog la Institutul Geologic din Bucureşti, unde devine în doi ani geolog principal. El începe să publice rezultatele cercetărilor sale în Buletinul Secţiei Ştiinţifice a Academiei Române şi în publicaţiile Institutului Geologic al României, Dările de Seamă ale Şedinţelor, Anuarul şi prestigioasele Memorii. Primele lucrări apărute în România, tot în limba germană, datează din 1921 şi se referă la stratigrafia, pe baze paleontologice, a Jurasicului mediu (atestat prin determinarea a 39 specii de moluşte) şi a celui superior (74 specii, din care 58 amoniţi pentru etajele Callovian-Oxfordian şi 25 pentru Tithonic) din Hăşmaş. O altă lucrare interesantă din 1922 se referă la fosilele din Tithonic (terminaţia Jurasicului) din Munţii Metaliferi, unde analizează cu o minuţie extraordinară, pe baza literaturii existente şi a colecţiei personale, variabilitatea a 10 specii de moluşte. Este grăitor faptul că doar dintr-un singur cuib fosilifer de la Căprioara a extras 500 exemplare de *Nerineia nodosa* şi 450 de *Itieria simenesis*.

În 1923 abordează un alt domeniu, studiul moluştelor terţiare de apă dulce, într-un valoros studiu teoretic cu consideraţii asupra variabilităţii formelor şi a evoluţiei lor pe baza colecţiei personale şi a consultării unei vaste literaturi. Depozitele terţiare sunt prezente în alte două lucrări,

una privind rezultatele obținute din forarea unui puț artezian pentru fabrica de zahăr de la Bod (jud. Brașov) şi alta în care se ocupă detaliat de prezența în Munții Harghita a unor roci rezultate în urma fenomenelor vulcanice pliocene, geyzeritele. Studiul descrie petrografic prezența opalului şi a limonitului şi poziția stratigrafică. Din nou impresionează epuizarea literaturii asupra subiectului.

În 1925 Jekelius începe să se intereseze de un alt domeniu al paleontologiei, studiul foraminiferelor, animale unicelulare, microscopice, ce necesită o altă abordare de cercetare. Este vorba de lucrarea *Foraminiferele din marnele neocomiene din Carpații Meridionali*, în care sunt amintite 29 de specii din trei locații din Bazinul Braşov şi una de la Dâmbovicioara, lucrare care confirmă rezultatele lucrărilor antecesorilor. Marnele neocomiene au făcut obiectul şi al altor studii, precum cele din Munții Metaliferi şi a faunei celebre din V. Carhaga din Munții Perşani.

O lucrare interesantă este cea dedicată geologiei *Pasului Bran* din 1925, în care sunt analizate formațiunile ce se întâlnesc în lungul lui, începând din marginea nordică de la Bran şi până la Dâmbovicioara. Formațiunile din marginea depresiunii Țării Bârsei (Valea Gaura de la Bran) sunt atribuite Miocenului pe baza unei faune de 24 specii de foraminifere, apoi urmează studiul formațiunilor mezozoice, fiind descrise din versanții Pietrei Craiului, Bucegilor şi de la Dâmbovicioara. Două concluzii sunt interesante: structura de flanc răsturnat a unui sinclinal care formează impresionanta creastă a Pietrii Craiului şi geneza maselor mari de conglomerate cretacice ce au însedimentate în ele klippe (mase) de calcare jurasice. Jekelius ajunge la concluzia că nu este vorba de conglomerate datorită unei transgresiuni, cum au considerat toți predecesorii, ci unei regresiuni, o noutate surprinzătoare la acea vreme dar confirmată de studiile sedimentologice ulterioare.

Un fapt important pentru consolidarea renumelui de paleontolog a lui Jekelius a fost executarea unor foraje în Dealul Melcilor (o prelungire a Muntelui Tâmpa ce domină Braşovul) pentru fabrica de ciment situată în V. Răcădău, unde era coproprietar, pentru evaluarea rezervelor de calcare, considerate de toți antecesorii ca fiind de vârstă tithonică, asemănătoare celor ce constituie Tâmpa. Din carote, Jekelius a extras circa 100 de specii de fosile, pe care le-a determinat ca fiind de fapt triasice, noutate publicată într-o mică notă apărută în 1932. Calcarul era acoperit de argile liasice şi depozite cuaternare, argilele protejând scoarța de alterare a calcarelor din care a putut extrage fosilele, din calcarul masiv fiind imposibil. Jekelius a putut colecta 2.419 exemplare aparținând la 208 specii de spongieri, corali, briozoare, echinoderme, lamelibranhiate, gasteropode şi amoniți, din care 79 sunt specii şi şase varietăți noi pentru ştiință. Acest inventar bogat a arătat că este vorba de calcare recifale, nestratificate, aparținând Triasicului mediu, cunoscute sub numele de Strate de St.-Cassian. Rezultate au fost publicate într-o impunătoare lucrare de 107 pagini şi nouă planşe cu ilustrarea tuturor formelor noi în Anuarul Institutului Geologic al României din 1935 şi care i-a adus o faimă mondială.

Între anii 1932-1944, Jekelius s-a dedicat formațiunilor neogene, publicând fie lucrări referitoare la zone limitate, fie sinteze de largă cuprindere. Din prima categorie face parte marea monografie privind *Fauna de moluşte a etajului Dacian din bazinul Țării Bârsei*, apărută în Memoriile Institutului Geologic al României în 1932, cuprinzând 118 pagini şi 23 planşe excelente cu 1.800 de fotografii de cochilii cu variațiile morfologice şi o hartă. Pe baza colectării a peste 350.000 exemplare de moluşte fosile, în care au fost identificați 72 de taxoni, din care 26 noi pentru ştiință, Jekelius ajunge la concluzia că în Bazinul Țării Bârsei există numai depozite daciene (al treilea etaj al Pliocenului) de apă dulce, constatare interesantă deoarece în Bazinul Transilvaniei depozitele pliocene ajung numai până în Ponțian, de unde concluzia că în Bazinul Țării Bârsei a fost un lac izolat prin ridicarea lanțului vulcanic Harghita. Jekelius schițează de asemenea paleogeografia acestui lac şi face un studiu asupra variațiilor intraspecifice din cauza condițiilor de mediu. Această

monografie este unul din cele mai complexe studii paleontologice realizate la noi în țară. Lucrarea este completată în anul următor de *Nomenclatura faunei de moluşte din bazinul Țării Bârsei* din 1933 şi de *Sarmațianul şi Ponțianul de la Soceni*, apărut tot în Memoriile Institutului Geologic al României în 1944, în care, pe baza studiului paleontologic detaliat a 102.257 exemplare de moluşte fosile, aparținând la 113 specii şi subspecii, constată că de la Miocen (Sarmațian) la Pliocen (Dacian) nu este o trecere gradată, cum afirmaseră predecesorii, stabilind astfel evoluția paleogeografică a Mării Paratethys, separată în lacurile panonic şi dacic. Este o lucrare tot atât de fastuoasă ca şi precedenta şi cu rezonanță pentru stratigrafia Pliocenului din estul Europei.

Din a doua categorie, de lucrări de sinteză privind Pliocenul fac parte contribuția la monografia *Fauna neogenă a României* din 1932 precum şi studiul din 1936 de mare importanță *Paralelizarea depozitelor pliocene din Europei de Sud-Est*, lucrare în care sunt luate în discuție, pe baza unei bibliografii de 84 titluri, formațiunile din Austria, Ungaria, România şi Iugoslavia, în care se discută critic modul de definire a diferitelor subetaje. Tot lucrare de sinteză este şi *Fauna etajelor Sarmațian şi Pliocen din bazinul mijlociu al Dunării*, lucrare amplă de 200 pagini, în care se discută critic toate datele cunoscute până atunci.

Toate lucrările menționate mai sus dovedesc că Erich Jekelius a fost un cunoscător profund al literaturii de specialitate, un observator atent, un spirit critic şi sintetic, şi îndrăznesc să spun că a fost cel mai serios şi prolific cunoscător al faunelor mezozoice şi pliocene de la noi, un paleontolog de talie internațională care ne-a făcut cinste. A fost o mare pierdere că în 1945, după dispariția lui Ion Simionescu, profesorul de paleontologie de la Universitatea din Bucureşti, a fost propus să-i ia locul la catedră, dar nu a fost acceptat din cauza apartenenței sale la etnia germană şi a unor motive familiale.

Dar nu putem trece cu vederea alte mari calități ale acestui autentic om de ştiință. În primul rând cea de geolog de teren, care a străbătut toți munții Țării Bârsei, cărora le-a dedicat o lucrare de sinteză, intitulată chiar *Munții Braşovului*, apărută în 1938, în Anuarul Institutului Geologic al României, însoțită de o frumoasă hartă geologică la scara 1:100.000, în care sunt consemnate toate cunoştințele asupra regiunii, o mare parte din ele datorându-se chiar lui. Merită de semnalat că din hartă şi profilele ce-o însoțesc reiese clar structura în pânze de şariaj a acestei porțiuni a zonei interne a Carpaților Orientali, fapt semnalat încă din 1928 prin descoperirea unei lame de şisturi cristaline în estul Bucegilor dispusă peste formațiuni cretacice, structură negată cu vehemență de eminențele geologiei româneşti din acea vreme, Gheorghe Macovei şi Ion Atanasiu, dar confirmată de toate studiile ulterioare.

Poziția proeminentă a lui Jekelius în Institutul Geologic al României rezultă din luarea lui drept coautor de către L. Mrazec şi I. Atanasiu la redactarea *Hărții geologice a României, scara 1:1.500.000*, prima de acest fel, extrem de valoroasă, apărută în 1926, şi care va rămâne mult timp harta de referință pentru teritoriul țării.

S-ar putea crede că Jekelius a fost un savant dedicat doar studiilor teoretice, dar el nu a stat departe de geologia aplicată pe care a abordat-o începând din 1923 cu cercetarea depozitelor de cărbuni din jud. Braşov: cărbunii liasici de la Vulcan-Codlea şi cei plioceni de la Baraolt. Ultimii au făcut şi obiectul unui studiu detaliat geologico-economic, apărut în 1924 în seria de *„Studii tehnice şi economice ale Institutului Geologic al României”*.

Al doilea domeniu de care s-a ocupat a fost cel al zăcămintelor de gaze naturale din Transilvania şi există un amplu raport realizat în 1924 împreună cu Ion Atanasiu, asupra domurilor de gaze de la Bazna şi Sărmăşel, cu ample descrieri stratigrafice şi structurale ale acestora, lucrare din păcate nepublicată. Dar urmare a acestui studiu, cu ocazia Congresului pentru avansarea studiului geologiei Carpaților din 1927, a fost publicat un ghid de excursii, în care Jekelius a prezentat, împreună cu

Ludovic Mrazec, o *Privire de ansamblu asupra structurii Bazinului neogen al Transilvaniei şi al zăcămintelor sale de gaze*. Asocierea sa cu un reputat specialist pe plan european în problema zăcămintelor de hidrocarburi arată încă o dată preţuirea de care se bucura între geologii români. Pe aceeaşi linie a efectuat în 1927 un studiu asupra *Structurii zăcămintelor de gaze naturale de la Sărmăşel şi a teritoriului de la nord până la Gherla* pentru Societatea de gaz metan, lucrare foarte apreciată dar nepublicată.

Un al treilea domeniu în care a adus contribuţia geologică, a fost cel al construcţiei de baraje în calitate de geolog al Institutului de Cercetări şi Proiectări Energetice, unde a fost solicitat, la recomandarea prof. Gh. Macovei, după ce demisionase din Institutul Geologic al României în 1945. Din numeroasele studii a publicat doar o singură lucrare împreună cu Mircea Ilie şi Dumitru Grigorescu, *Regiunile carstice din Munţii Pădurea Craiului*, 1968.

Cercetările asupra carstului nu au fost o noutate, deoarece în intervalul 1956-1958 a fost cooptat şi în Institutul de Speologie „Emil G. Racoviţă", înfiinţat ca institut al Academiei Române de către un alt binefăcător al ştiinţei româneşti în timpul opresiunii comuniste, profesorul Constantin Motaş, care l-a adus de la început drept conducător al Departamentului de geologie-paleontologie, ocupându-se mai ales de dirijarea cercetărilor prin îndrumarea tinerilor cercetători în zonele cele mai interesante. Personal a făcut şi investigaţii de teren, în urma cărora a publicat o lucrare privind carstul dintre Valea Drăganului şi Valea Iadului, care a apărut în publicaţia Institutului, în care a funcţionat până în 1958.

Nu pot să închei trecerea în revistă sumară a activităţii lui Erich Jekelius fără să amintesc şi preocupările sale într-un domeniu, aş putea spune parageologic. În primul rând interesul pentru cunoaşterea cât mai completă a scrierilor privind domeniile cercetate. Acest fapt se vede din amplele bibliografii care însoţesc notele şi articolele sale geologice. Institutul Geologic a iniţiat editarea *„Bibliografiei geologice a României"*, publicând primul volum în 1926. Din păcate, el a fost incomplet, căci autorii nu cunoşteau suficient de bine limba maghiară şi în general publicaţiile austro-ungare, în care au apărut aproape toate lucrările privind Transilvania şi Bucovina până în 1920. Când s-a pus problema realizării unui supliment al Bibliografiei, pentru completarea cu lucrările omise şi cele nou apărute, sarcina i-a fost dată dr. Jekelius, cel mai indicat să o facă. A dus-o la îndeplinire în mod strălucit şi *Suplimentul I al Bibliografiei Geologice a României*, apărut în 1929, este un model pentru felul în care trebuie realizată o astfel de lucrare.

Muzeografia este un alt domeniu care l-a preocupat pe acest fiu al Braşovului, fapt care se dovedeşte din devotamentul cu care a contribuit la dezvoltarea *„Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei"*, înfiinţat în 1907 şi care a editat un Anuar în 1925, urmat de cinci volume de *„Comunicări ale Muzeului"*, începând din 1936, dar a căror apariţie a încetat brutal în 1944. Erich Jekelius a fost directorul Muzeului şi editor al publicaţiilor în care au apărut numeroase articole ale sale. În afara celor *pro domo*, ca de exemplu *Ghidul secţiei de geologie a Muzeului* şi al celor privind monumente, relaţii comerciale, tradiţii ale saşilor braşoveni, a publicat şi articole de geologie amintite mai sus. Remarcabilă a fost grija cu care a prezentat în Muzeu secţia de geologie în care erau expuse eşantioanele de roci şi fosile care ilustrau cecetările sale de teren. Din păcate, Muzeul a fost devastat, după actul de la 23 august 1944, de către huligani şi colecţiile sale au fost împrăştiate. Din fericire, la Institutul Geologic al României se află preţioasele exemplare de fosile din calcarele triasice din Dealul Melcilor de la Braşov cu multele specii noi, şi cele din formaţiunile terţiare de la Soceni şi din zona Braşov. Este uluitoare migala cu care au fost preparate sutele de exemplare, dezghiocate din matca lor de rocă, o muncă aproape chirurgicală de reliefare cu bisturiul a coastelor, a liniilor semnificative şi a formelor delicate, ce vădeşte pasiunea şi dragostea pe care dr. Erich Jekelius le-a pus în tot ce ceea a făcut.

Am încercat în cele de mai sus să prezint realizările unui mare om de ştiinţă român în domeniul geoştiinţelor. Desigur, aceasta este numai o latură a prodigioasei activităţi depuse în decursul unei vieţi, care nu a fost lipsită de adversităţile unui veac turmentat, pe care le-a trecut cu seninătatea savantului ce ştie că misiunea lui este de a împinge cunoaşterea mai departe şi a aduce cât mai multă lumină, în cât mai multe teritorii pe care le stăpâneşte.

Erich Jekelius, ein großer Kronstädter Geologe und Paläontologe
Zusammenfassung

Der Kronstädter Forscher Dr. Erich Jekelius hat sein ganzes Leben der Wissenschaft gewidmet, besonders auch der Geologie und der Paläontologie. Nach gründlichen Studien in Deutschland und Ungarn hat er mit der Erforschung der Berge seiner engeren Heimat begonnen: Schuler (Postăvarul), Königstein (Piatra Craiului), Butschetsch (Bucegi), Törzbürger Pass (Pasul Bran), aber auch in weiteren Gebieten in den Ost- und Westkarpaten geforscht. Er hat geologische Karten aufgenommen auf der Grundlage von mikroskopisch-petrographischen Studien, aber hauptsächlich betreffend die Datierung der Gesteinsformationen nach ihrem paläontologischen Inhalt. So kam er zum Fossilienstudium, wo er wichtige Tatsachen und Ideen bekannt machte. Er entdeckte und beschrieb Hunderte neue Arten und Gattungen aus dem Mesozoikum (darunter eine weltbekannte Triasfauna) und haupsächlich des Pliozäns, wo er wertvolle Synthesen für ganz Zentral- und Südosteuropa erstellte. Er war einer der ersten rumänischen Geologen, der für die stratigraphische Datierung der Formationen die Mikropaläontologie verwendete. Er war tätig auch auf dem Gebiet der praktischen Geologie, indem er über die Erdgasvorkommen und die Kohlenablagerungen in Rumänien wertvolle Studien ausarbeitete, wie auch die geologischen Grundlagen einiger Staudämme.

Erich Jekelius war ein hervorragender Wissenschaftler, der sein ganzes Leben der Forschung und dem Fortschritt auf vielen Gebieten der Wissenschaft in Rumänien widmete.

Dan L. DANIELOPOL, Mathias HARZHAUSER, Werner E. PILLER, Martin GROSS & Klaus MINATI

O VIZITĂ LA SOCENI (BANAT, ROMÂNIA), PRILEJ DE A EVOCA PERSONALITATEA ŞTIINŢIFICĂ A PALEONTOLOGULUI ERICH JEKELIUS (1889-1970)

Erich Jekelius ne apare ca unul din cei mai importanţi paleontologi pe care România i-a avut în perioada interbelică (1919-1944) şi ale cărui studii reprezintă încă şi azi o valoare ştiinţifică marcantă pe plan european. În cele ce urmează vom încerca să demonstrăm această situaţie printr-o succintă evocare a cercetărilor lui Jekelius în Banat, la Soceni.

Soceni este un mic sat în judeţul Caraş-Severin, cunoscut pentru livezile de pomi fructiferi şi peisajul colinar liniştit. Expediţia noastră la Soceni, cu sprijinul Academiei Austriece de Ştiinţe şi al Academiei Române, a avut loc în septembrie 2006. Pe lângă autorii acestei prezentări a mai participat şi Robert Buttinger, student la Universitatea din Viena. Din partea română au contribuit, prin ajutorul logistic oferit cercetărilor noastre la Soceni, colegi de la Institutul GeoEcoMar (Bucureşti), dr. Titus Brustur, dr. Dan Jipa şi dr. Radu Olteanu, ca şi dr. Sanda Iepure de la Institutul de Speologie „Emil G. Racoviţă" al Academiei Române, Secţia Cluj. Colega noastră a participat la campania de recoltare a materialului de ostracode fosile.

Renumele localităţii Soceni pentru paleontologie se datorează în special studiului monografic efectuat de Erich Jekelius în perioada 1930-1940, finalizat cu un remarcabil volum, *Sarmat und Pont von Soceni (Banat)*, publicat în 1944 ca apariţie specială în „Memoriile Institutului Geologic al României". Mai recent, localitatea Soceni a devenit cunoscută ca o staţiune fosiliferă importantă în Europa, care documentează evoluţia unui lac gigantic, care a durat aproximativ 6 milioane ani, aşa-numitul Lac Panonic (Harzhauser & Mandic 2008).

Erich Jekelius a fost un geolog/paleontolog cu o formaţiune ştiinţifică completă: a studiat la universităţile din Strasbourg, München, Leipzig şi Budapesta, a realizat o remarcabilă teză de doctorat cu fauna mesozoică din împrejurimile Braşovului, finalizată la Universitatea din Budapesta înaintea Primului Război Mondial; în continuare, Jekelius a efectuat cercetări de geologie aplicată, ca de exemplu cartarea depozitelor de cărbuni din bazinul Baraolt sau/şi rezervele de apă din carstul Munţilor Apuseni (pentru mai multe detalii a se vedea în acest volum contribuţia profesorului Marcian Bleahu şi lista bibliografică a lucrărilor publicate de Jekelius, întocmită de Şerban Dragomirescu). O contribuţie specială adusă de cercetările lui Jekelius a constituit-o întocmirea de corelări crono-stratigrafice cu ajutorul faunei de moluşte din spaţiul Dunării mijlocii şi inferioare.

Erich Jekelius (Fig. 1) a fost şi un om pasionat de istorie, un renumit genealogist al familiilor comunităţii saşilor (Siebenbürgen Sachsen) din Braşov şi/sau Sibiu şi un excelent cunoscător al istoriei, al geografiei şi al economiei satelor din Ţara Bârsei.

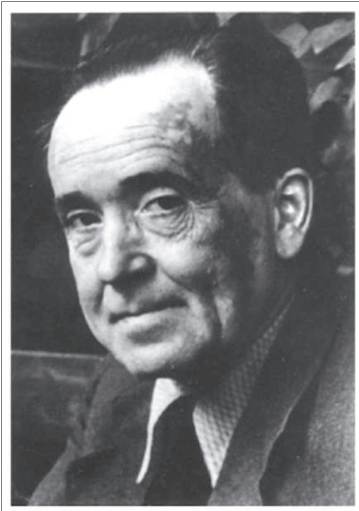

Fig. 1 – Erich Jekelius în perioada sa de maturitate. Fotografie făcută aproximativ la sfârşitul anilor 1930 (reproducere fotografică din arhiva doamnei Margarete Jekelius, Rottweil)

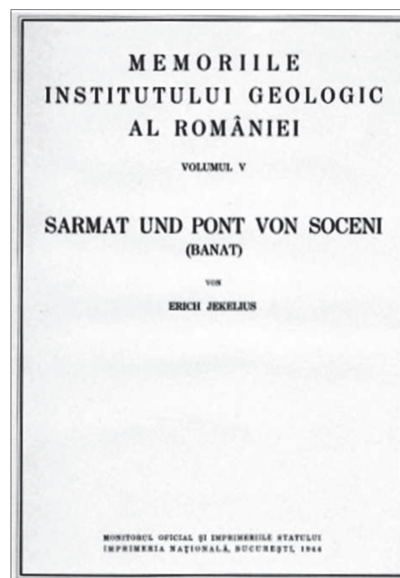
Pe lângă toate aceste calități, Erich Jekelius a fost şi un filantrop, aducând suport material instituției „Burzenländer Sächsische Museum”, în perioada în care a fost director (1936 şi anii următori). În mod special trebuie menționată ca una din marile contribuții ştiințifice ale lui Erich Jekelius pentru această perioadă studiul monografic privind fauna de moluşte din Bazinul Baraolt (Jekelius 1932).

Cercetările lui Erich Jekelius la Soceni s-au desfăşurat între 1930 şi 1940. Jekelius a organizat mai multe campanii paleontologice pentru colectarea şi studierea moluştelor fosile ce apăreau pe două văi, Polițioană şi Turislav, în cantități abundente şi în mai multe profile fosilifere. În acest scop, Jekelius a folosit munca sătenilor care au excavat şi spălat cantități importante de sedimente (Fig. 2). Pe valea Turislav, de exemplu, s-au recoltat peste 100 kg de sedimente fosilifere (Jekelius, 1944), lucru neobişnuit la acea vreme.

Fig. 2 – Localnici de la Soceni lucrând la recoltarea materialului fosilifer de pe valea Polițioană (Fotografie reprodusă din monografia lui E. Jekelius, 1944).

Finalmente, Jekelius a publicat în 1944 impresionanta monografie *Sarmat und Pont von Soceni (Banat)* (Fig. 3), care conține descrierea a peste 200 de specii, dintre care majoritatea erau noi pentru ştiință. Acest lucru a fost realizat prin studierea a peste 100.000 de exemplare fosile, prezentate în 65 superbe planşe fotografice, la care sunt adăugate 165 pagini de text.

MEMORIILE
INSTITUTULUI GEOLOGIC
AL ROMÂNIEI

VOLUMUL V

SARMAT UND PONT VON SOCENI
(BANAT)

VON

ERICH JEKELIUS

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ, BUCUREŞTI, 1944

Fig. 3 – Monografia Sarmațianul şi Ponțianul de la Soceni (1944).

Soceni ca localitate fosiliferă a devenit bine cunoscută la începutul secolului al XX-lea, când paleontologul Imre Lörenthey, profesor la Universitatea din Budapesta, a anunțat (1903) descoperirea unui caz de evoluție, a faunei de moluşte marine sarmațiene într-o faună de tip lacustru. Această *„descoperire”* reprezenta un foarte frumos caz de evoluție graduală a speciilor animale, o idee intuitivă logică dar rar ştiințific documentată, născută din ideile evoluționiste propagate de Charles Lyell şi Charles Darwin în secolul al XIX-lea.

Mulți renumiți paleontologi au folosit cazul faunei de la Soceni ca un exemplu clasic pentru paleontologia evolutivă a erei terțiare. Jekelius care cunoştea perfect literatura paleontologilor europeni (*e.g.* români, maghiari, francezi) a reluat cercetările la Soceni. Rămânea totuşi neclarificat, în detaliu, felul cum această transformare a faunei s-a produs. Erich Jekelius în monografia sa (1944) aduce o explicație pe care o vom rezuma în continuarea acestei prezentări. Ca să înțelegem mai bine soluția propusă de Erich Jekelius vom reaminti evoluția paleogeografică a domeniului Paratethys.

Fig. 4 – Domeniul mării Paratethys în perioada Sarmațianului (după Olteanu şi Jipa 2006).

Acum mai bine de 10 milioane de ani o imensă mare se întindea la nord de marea proto-Mediterană, aşa-numita mare Paratethys (Fig. 4).

Cu timpul, acest domeniu marin s-a restrâns, s-a fragmentat şi transformat într-un lanț de lacuri. Perioada de care s-a ocupat Jekelius la Soceni este cea a Sarmațianului şi a perioadei imediat următoare. Renumitul geolog austriac E. Suess a propus (1866) termenul de *„Sarmațian”* pentru sedimente conținând, printre alte fosile, moluşte de tipul *Congeria,* care trăiesc în ape marine cu o salinitate scăzută. Ele se regăsesc atât în partea de est a mării Paratethys, cât şi în partea ei centrală. Perioada Sarmațianului a durat aproximativ 1.5 milioane ani în Bazinul Vienei, ceva mai mult în estul mării Paratethys. După perioada sarmațiană în spațiul central al Paratethysului se instalează un domeniu lacustru gigantic cu o faună de moluşte diferite de cele marine, bine reprezentate la Soceni (Fig. 5).

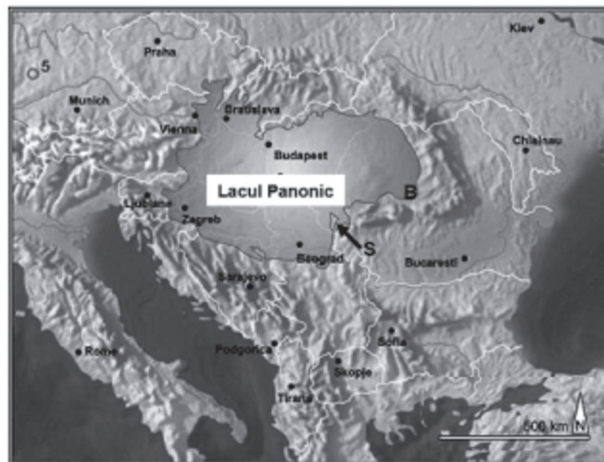

Fig. 5 – Lacul Panonic în timpul extensiei lui maxime; S – Soceni; B – Braşov (după Harzhauser & Mandic 2008, cu adăugiri).

Jekelius (1944) pe baza unui material foarte abundent dovedeşte că la Soceni stratele cu *Cerithium* şi *Congeria* sunt de origine sarmațiană (marină) şi sunt clar separate de sedimentele lacustre cu fosile de tip panonian (acestea din urmă la acea vreme se numeau *„faună ponțiană”*). În felul acesta infirmă modelul gradualistic al lui Lörenthey. Jekelius demonstrează separarea faunelor marine şi lacustre cu un argument paleobiologic, puțin utilizat la acea dată, respectiv perforațiile lăsate de moluştele predatoare, cum ar fi cele din grupul naticidelor (animale cunoscute ca trăind cu precădere în ape de tip marin). Cochilii fosile ale acestor moluşte cu perforații se găsesc numai în sedimentele sarmațiene de pe valea Polițioană, de unde deducția existenței acolo şi în această perioadă a unui sistem ecologic de tip marin (Fig. 6).

Un alt aspect inovativ pentru acea vreme al studiului făcut de Jekelius a fost examinarea întregii faune, de la formele cele mai mici (aproape microscopice) la cele evident macroscopice (Fig. 7).

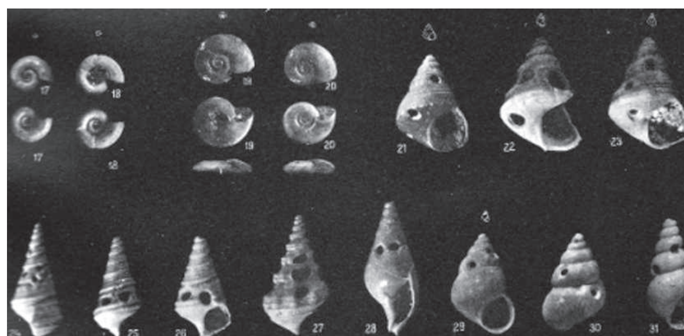

Fig. 6 – Gasteropode sarmațiene cu perforații atribuite moluștelor marine de la Soceni,

Acest studiu de detaliu i-a permis autorului să corecteze identificări greşite de specii pe care se bazau datări stratigrafice ce nu corespundeau situației de la Soceni. Astfel Jekelius infirmă concluziile pripite ale unor paleontologi cunoscuți, cum ar fi specialista franceză Suzette Gillet.

Cercetările lui Erich Jekelius la Soceni rămân şi azi (2009) un exemplu de mare actualitate ştiințifică la nivel european, un model pentru tinerii geologi care se dedică paleontologiei! Iată câteva argumente în acest sens: monografia *Soceni* este produsul unui intelectual care s-a format în atmosfera culturală europeană cu tot ce are ea pozitiv, respectiv capacitatea de comunicare şi de

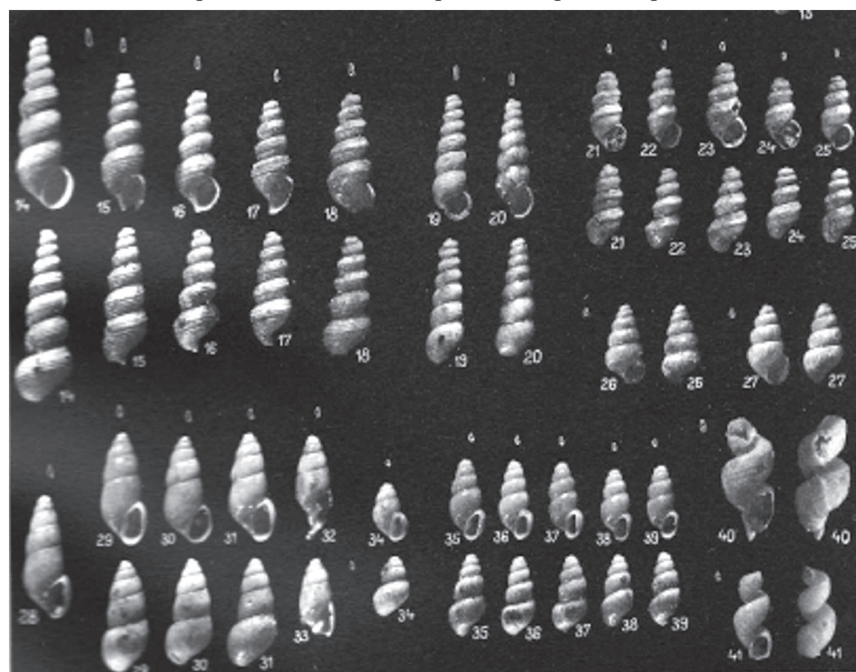

Fig. 7 – Detaliu al unei planşe fotografice realizată de Erich Jekelius (1944). A se remarca talia minusculă a unor fosile în desenele alăturate.

înțelegere a oamenilor cu origini culturale diferite, ceea ce permite mai departe o bună interpretare critică a cunoştințelor ştiințifice existente la o anumită dată. Documentația studiului *„Soceni”* este unică prin descrierile complete ale fosilelor colectate şi prin exactitatea prezentărilor observațiilor făcute pe teren. Harzhauser şi Mandic (2004) au notat în publicația lor următoarele: *„Prezentările sinoptice ale lui Jekelius (1944) continuă să servească ca* *lucrare de referință* (sublinierea noastră)

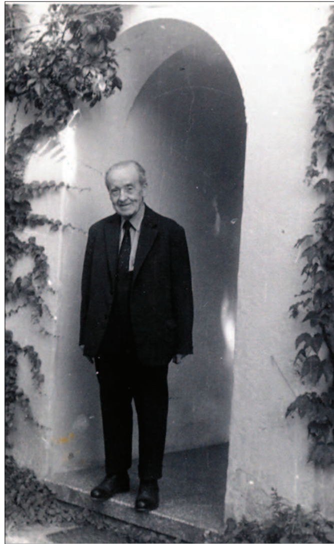

Fig. 8 Erich Jekelius, 1963 la Braşov (fotografie reprodusă cu permisiunea doamnei Monika Jekelius, Tübingen).

pentru fauna de moluşte a fazei timpurii a Lacului Panonic". Aşadar studiile lui Erich Jekelius reflectă un pluralism cultural care duce la inovaţie şi creativitate ştiinţifică.

Erich Jekelius a rămas până la sfârşitul vieţii un om retras, care nu a căutat să se impună pe plan mediatic şi social, la vremea aceea în România (Fig. 8).

El ne apare ca un personaj emblematic pentru paleontologia românească prin calităţile sale de om de ştiinţă şi prin caracterul său moral. Cel mai frumos omagiu care se poate aduce memoriei unui om ca Erich Jekelius este demonstraţia practică a continuităţii operei lui. Iată câteva exemple: Soceni cu cele două văi, Poliţioană şi Turislav, a devenit un parc natural numit *„Rezervaţia paleontologică de la Soceni"*, menit să protejeze resursele fosilifere, puse în evidenţă de Jekelius în remarcabila sa monografie din 1944. Atât paleontologi români cât şi colegii lor din străinătate (aici cazul celor austrieci) continuă să studieze bogata faună de la Soceni. Menţionăm lucrările colegului Radu Olteanu (*e.g.* Olteanu 2003), şi el braşovean, ca şi publicaţiile noastre (Danielopol *et al.* 2008a, 2008b, Mayrhofer *et al.* 2009). O parte importantă din colecţia de moluşte recoltată de Jekelius la Soceni, rămasă la Institutul Geologic, se găseşte azi bine întreţinută la Muzeul Geologic din Bucureşti (Fig. 9) şi poate servi în continuare studiilor de paleontologie efectuate de colegi din România şi din străinătate.

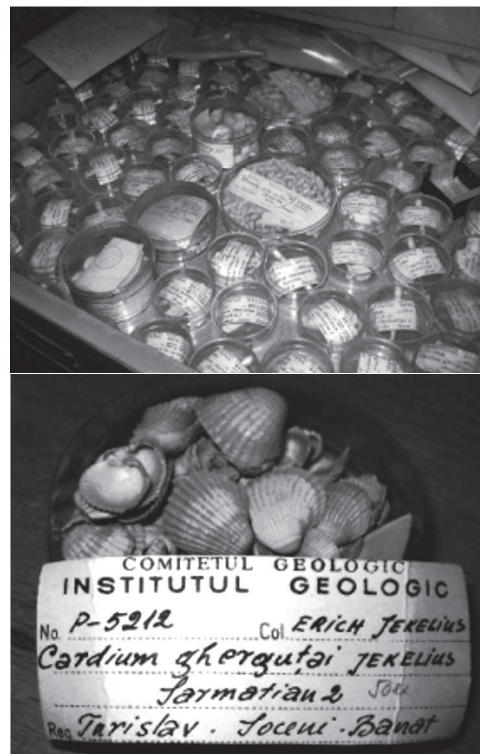

Fig. 9 – Exemplu de material ştiinţific din colecţia Erich Jekelius, actualmente depusă la Muzeul Geologic din Bucureşti.

În încheiere aducem mulţumirile noastre următoarelor persoane şi instituţii: domnului Şerban Dragomirescu (Bucureşti) pentru invitaţia de a contribui la „Simpozionul Erich Jekelius", organizat la Braşov (23 octombrie 2009) ca şi pentru utilele informaţii oferite şi sugestiile editoriale. Sincere mulţumiri Academiei Austriece de Ştiinţe (Viena) şi Academiei Române (Bucureşti) care prin programul lor de schimburi ştiinţifice au făcut posibilă expediţia noastră la Soceni, în septembrie 2006. Domnul academician profesor Mircea Săndulescu (Academia Română), domnii dr. Titus Brustur, dr. Dan Jipa şi dr. Radu Olteanu (GeoEcoMar, Bucureşti) au ajutat logistic cercetările noastre la Soceni. Aducem mulţumiri speciale domnului dr. Titus Brustur pentru generoasa donaţie a monografiilor lui Jekelius. Totodată, suntem recunoscători persoanelor care ne-au oferit informaţii despre Erich Jekelius. Acestea sunt doamnele Margarete Jekelius

(Rottweil) şi Monika Jekelius (Tübingen), domnii Georg Coulin (Augsburg), dr. Ionel Tăbăcaru, dr. Radu Olteanu şi prof. dr. Marcian Bleahu (Bucureşti). Domnul dr. Marcel Mărunțiu şi colegii săi, dr. Valentin Paraschiv şi dr. Dan Grigore (Institutul Geologic al României şi Muzeul de Geologie, Bucureşti), ne-au facilitat vizionarea colecției de moluşte de la Soceni, realizată de Erich Jekelius. Doamna Dr. Sanda Iepure (Institutul de Speologie „E.G. Racoviță", Cluj) ne-a ajutat în timpul campaniei de la Soceni.

Contribuția de față este în parte rezultatul proiectului de cercetare P 17738-B03 (FWF) atribuit lui Dan L. Danielopol de către Austrian Science Fund (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung).

Ein Besuch in Soceni im Banat Rumäniens, ein Anlaß zur Würdigung der Persönlichkeit des Paläontologen Erich Jekelius (1889-1970)
Zusammenfassung

Die Ortschaft Soceni im Banat ist eine der bedeutenden mitteleuropäischen Fossilfundstellen, die die Entwicklung der Zentralen Paratethys und des Pannon Sees im mittleren und späten Miozän dokumentiert. Die Bekanntheit der Fundstelle ist begründet in den wegweisenden paläontologischen Studien der reichen Molluskenfaunen von Erich Jekelius in den Jahren 1930 bis 1940. Ein neuerlicher Besuch der Fundstelle im Juni 2006 erlaubte eine Bestandsaufnahme der Aufschlussverhältnisse und neue Aufsammlungen. Noch heute muss man den großen Leistungen von Erich Jekelius Achtung zollen. In dieser Arbeit wollen wir die wissenschaftliche Karriere dieses außergewöhnlichen Geologen kurz umreißen und versuchen die Relevanz seiner Untersuchungen bei Soceni für die moderne Paläontologie zu demonstrieren.

Dan RĂDULESCU, Niculae IURAŞCU

COLABORAREA CU DR. ERICH JEKELIUS ÎN DOMENIUL GEOLOGIEI INGINEREŞTI

A vorbi aici, la Braşov, despre geologul doctor Erich Jekelius, este onorant dar şi greu.

Auspiciile sub care se desfăşoară această reuniune omagială, nivelul organizării, calitatea gazdelor şi a participanţilor dovedesc de ce este onorantă.

Este însă şi greu, deoarece, dacă nu greşim, fiind printre puţinii prezenţi care am lucrat alături de dânsul, chiar dacă pe durate diferite, ni se oferă posibilitatea ca din amintirile noastre, să încercăm a reliefa în puţine cuvinte, acele elemente culese din viaţa şi din activitatea sa profesională pe care le-am cunoscut şi care justifică din plin caracterul de excepţie al acestei personalităţi.

Dacă vorbim despre prezenţa activă şi implicarea dr. Jekelius în domeniul geologiei inginereşti trebuie să luăm ca punct de reper anul 1949, odată cu promovarea programului de electrificare pe 10 ani în ţara noastră, prilej de a identifica, pe lângă multe alte probleme deosebit de importante şi pe aceea a potenţialului uman, la nivelul specialiştilor, de care se putea dispune la acea dată.

Să ne amintim că singura uzină hidroelectrică interbelică fusese realizată de o companie franceză în 1928 la Dobreşti, pe râul Ialomiţa, iar cele două amenajări de după război, Sadu 5 şi Moroieni, chiar dacă erau de mai mică anvergură, puseseră în evidenţă complexitatea problemelor tehnice în proiectarea şi mai ales în execuţia lucrărilor.

Pe de altă parte, metodologiile de excavare, stabilitatea taluzelor la săpături deschise, sau condiţiile de fundare a turbinelor şi a coşurilor de fum la noile termocentrale (cel mai înalt la acea dată fiind cel de la Paroşeni de 126 m) – impuneau cunoaşterea în detaliu a structurii geologice şi hidrogeologice a terenului, a caracteristicilor sale fizico-mecanice şi de corelare a acestor factori, a căror influenţă reciprocă, are un rol hotărâtor la construcţii de acest tip.

În asemenea context, posibilităţile de rezolvare a numeroaselor dificultăţi apărute, erau îngreunate şi de experienţa anterioară destul de redusă în geologia aplicată pentru astfel de lucrări.

Aceasta, cu atât mai mult, în condiţiile exigenţei şi complexităţii pe care le ridicau proiectele de amenajări hidroelectrice, ce urmau să fie realizate pe cursurile: Bistriţa la Bicaz, Argeş la Vidraru, Sebeş la Oaşa şi la Tău, Lotru la Vidra, Valea Drăganului, Dunăre în diversele amplasamente sau la termocentralele ale căror coşuri de fum erau prevăzute a atinge 300 m, cum este cel de la Mintia-Deva.

Pentru aprofundarea problemelor de mecanica rocilor stâncoase, în care urmau să se execute majoritatea viitoarelor construcţii hidrotehnice, cu numeroase obiecte ale amenajării în subteran: – tunele de aducţiune, galerie sau puţ forţat, centrala – specificul şi volumul lucrărilor de studii şi cercetare trebuia să fie altul, iar bibliografia de specialitate occidentală era practic inexistentă sau obţinută doar prin intermediul unor traduceri din limba rusă, ceea ce crea un handicap suplimentar.

În afara adâncimii şi desimii mai mari de investigare a terenului prin foraje, galerii şi puţuri, atât probele de laborator şi *in situ*, cât şi programul de încercări speciale pentru cunoaşterea cât mai exactă a caracteristicilor fizico–mecanice şi hidraulice trebuiau adaptate în funcţie de parametrii proiectului.

Tehnica determinărilor, însă, nu era încă bine stăpânită, preluându-se metodele aplicate în alte ţări, în măsura în care puteau fi ele cunoscute, dar şi prin rezolvări cu posibilităţi locale, bazate adesea pe inventivitatea tehnicienilor români.

Bineînţeles, toate acestea se coroborau cu metodele uzuale ale rezultatelor din cartări, din carotele forajelor, din interpretarea determinărilor paleo- şi micropaleontologice sau din secţiunile subţiri mineralogice.

Dar şi proiectul, la rândul lui, era dependent de rezultatele investigaţiilor, acestea constituind nu o dată factorul hotărâtor care a condus la schimbarea temei, influenţând direct asupra alegerii elementelor constructive ale obiectelor amenajării.

Se cunoşteau, desigur, accidentele tehnice de la acumularea din lacul de la Camarassa din Spania, ruperea barajului de la San Francisco, ca să nu mai pomenim de tragedia de mai târziu de la Fréjus din Franţa, datorate toate, mai ales, unui program de studii insuficient dimensionat şi incomplet ca metode de cercetare a terenului de fundare.

Iată de ce, corelarea elementelor geologice cu determinările geotehnice, hidrogeologice, seismice, care să conducă la concluzii semnificative trebuia asigurată la un înalt nivel profesional şi constituia o preocupare majoră pentru factorii de decizie implicaţi în aceste investiţii majore.

Figurile de seamă ale geologiei româneşti din acel timp la care s-a apelat: academicienii profesori Gheorghe Macovei, Alexandru Codarcea, George Murgeanu, Ştefan Ghica-Budeşti, Nicolae Oncescu, Dan Giuşcă, ai căror studenţi, unii dintre noi am avut onoarea să fim, aveau viziunea geologică de ansamblu, fiind formaţi şi afirmaţi de-a lungul activităţii lor, mai ales ca structurişti, stratigrafi sau tectonicieni. Deşi au răspuns cu întreaga solicitudine, nu erau înclinaţi la acea dată să se implice în problematica detaliilor de geologie inginerească, cu care, prin firea lucrurilor, erau mai puţin familiarizaţi.

Iată de ce, academicianul profesor Gh. Macovei, ca preşedinte al Comitetului Geologic, a fost solicitat să sugereze două personalităţi de vârf, care ar putea fi dispuse să preia responsabilitatea de geolog consilier la proiectele a căror execuţie urma să înceapă.

Şi iată cum, prin discernământul dânsului, au fost nominalizate aceste două funcţii în persoana dr. Erich Jekelius şi a dr. Ion Băncilă, cu 12 ani mai tânăr. Urma bineînţeles, să se obţină şi acordul domniilor lor.

Doctorul Jekelius, la 60 ani împliniţi, trăia la Braşov şi a fost mai reticent în a se angaja în această misiune. Insistenţa binevoitoare şi tactul directorului din Ministerul Energiei Electrice, dar probabil, mai ales, preocuparea neostoită pentru cercetare şi nou, l-a determinat să accepte funcţia şi să abordeze chiar şi la o vârstă înaintată, un domeniu mai puţin cunoscut al geologiei, dar pentru pasiunea de cunoaştere şi capacitatea sa de asimilare, pasionant!

Conform înţelegerii, ţinându-se seama şi de arealele cercetate pe parcursul activităţii anterioare a fiecăruia, dr. Băncilă a preluat, în primă instanţă, Bicazul, dr. Jekelius revenindu-i bazinele Argeş, Sebeş, Lotru, Valea Drăganului ca şi amplasamentele de termocentrale.

Aşadar, la începutul anilor ’50, dr. Jekelius, în funcţia de geolog consilier la Institutul de Studii şi Proiectări Energetice, soseşte în fiecare dimineaţă, înaintea celorlalţi salariaţi şi lucrează până la terminarea zilei de lucru.

Programul său prevedea două pauze, în jurul orelor 10 şi 13, timp în care sorbea dintr-o ceşcuţă de cafea, mânca un măr, urmat de o scurtă ţigară, fumată pe coridorul de la etajul 2, unde avea biroul. Pe parcursul săptămânii, locuia la geologul David Preda, pe strada Precupeţii Vechi, în apropierea Căii Moşilor, iar duminica, singura zi liberă a săptămânii, şi-o petrecea la Braşov, alături de familie.

Vorbea puţin, strictul necesar, pentru a-şi prezenta punctul de vedere, dar răspundea cu amabilitate şi în detaliu atunci când era solicitat. Despre *„laconismul”* său a rămas binecunoscută remarca unui consilier rus – acesta, de altfel foarte vorbăreţ, care la întoarcerea dintr-o deplasare cu maşina la un şantier în Ardeal, împreună cu dânsul şi cu traducătoarea, răspunde întrebării ministrului despre cum a fost drumul şi cum a fost compania cu dr. Jekelius: *„Cred că s-a simţit bine, dar la întrebările mele a răspuns o dată* ***da*** *şi de două ori* ***nu****!”*

De altfel, programul aproape spartan de organizare a zilei de muncă, se manifesta poate mai evident cu prilejul deplasărilor în teren. Accesul la punctele de lucru unde se aflau instalaţiile de foraj

sau la amplasamentele galeriilor de studii, ne punea adeseori la grea încercare şi pe noi, cei cu mult mai tineri decât dânsul.

Dar despre transportul cu maşini de teren, pe drumuri pline de hârtoape, şi despre cazările, adeseori improvizate, cu mâncare rece pentru mai multe zile, cine astăzi, le mai poate imagina astfel?

Doctorul Jekelius a fost în nenumărate rânduri în astfel de condiţii alături de noi: pe Valea Lotrioarei, după un drum pe jos de 17 km, de-a lungul căruia ne-a fost greu să-i urmăm ritmul susținut sau pe ţancurile din cheile de la Vidraru sau în cabana de şantier de abia încălzită de la Bolboci.

Seara, în ceasurile de odihnă, nu pregeta să vorbească, deşi în puţine cuvinte, cu egală dragoste despre căminul mic al familiei dar şi despre *„cel mare”*, bine primitor al Braşovului, de ale cărui ziduri şi străzi era legată toată viaţa sa.

Această autodisciplinare, care a impresionat de la început pe toţi care lucrau cu dânsul, era un dat al firii, dar care nu reflecta decât parţial sobrietatea comportării şi seriozitatea cu care aborda orice problemă, negrăbindu-se niciodată, indiferent de conjunctură sau sub presiunea vreunui termen, să dea un răspuns pripit sau insuficient documentat.

Cu prilejul studiilor pentru variantele de amplasare a unui baraj pe Dunăre, se executaseră chiar pe cursul apei, de pe pontoane, foraje mecanice până la adâncimea de 500 m pentru conturarea exactă a structurii geologice. Delimitarea contactului între etajele stratigrafice pentru stabilirea unui profil general sub fluviu era condiţionată de o foarte amănunţită analiză comparativă a resturilor fosile din carotele de foraj.

Părerile erau împărţite şi discuţiile nu duceau la vreo concluzie clară. Până la urmă, am înşirat probele recoltate pe aproape toate mesele din biroul secţiei, rugându-l pe dr. Jekelius să dea verdictul. Ne-am înşelat, crezând că răspunsul va veni rapid!

Dânsul a adus un vechi album german, împreună cu o cartotecă asemeni unui catalog de timbre, cu fotografii proprii de fosile şi detalii văzute din diverse unghiuri, iar cu ajutorul unei periuţe pentru curăţare şi o lupă adecvată, a stat mai multe ceasuri, analizând carotele şi comentând cu noi observaţiile sale.

Deşi răbdarea ne era pusă la grea încercare, răspunsul a venit de abia după câteva zile: concis, argumentat, fără ezitare, ceea ce a permis o clarificare importantă a problemei cu care eram confruntaţi.

Ce exemplu de seriozitate şi perseverenţă a unui adevărat cercetător!

Nu putem uita, că la sediul Institutului veneau câteodată specialişti din Ungaria şi Austria cu probe paleontologice sau cu secţiuni subţiri, pentru a-l consulta şi a-i cere o părere, pe care ştiau că după ce o vor obţine, aceasta e… casaţie!

Dar ce s-a dovedit cu adevărat impresionant, a fost capacitatea absolut unică pentru un geolog structurist şi paleontolog prin excelenţă, de asimilare la această vârstă, a unei ramuri noi a geologiei, de înţelegerea sensului fizic al parametrilor prin care se pot caracteriza rocile şi de corelare a acestor valori cu elementele deja cunoscute din cercetările clasice.

Pe făgaşul început în perioada colaborării cu dr. Jekelius, determinările fizico-mecanice realizate în fazele de studii pentru amenajarea hidroelectrică Argeş-Vidraru s-au amplificat, la nivelul posibilităţilor tehnice create odată cu atacarea lucrărilor de execuţie. Să amintim doar experienţele cu apă sub presiune din cele două tronsoane de 400 m şi de 336 m de pe traseul conductei principale de aducţiune, săpată la diametrul de cca 6 m, în care pe baza unui program neîntrerupt de 10-14 zile, riguros prestabilit, s-au simulat viitoarele condiţii din faza de exploatare, la scara 1/1.

S-au putut calcula astfel, – iniţial pe roca netratată şi ulterior pe porţiuni betonate, injectate şi acoperite cu tolă metalică, – caracteristicile de deformaţie ca şi pierderile de apă prin reţeaua de crăpături şi fisuri, în funcţie de mărimea, durata şi variaţia presiunilor, obţinute cu ajutorul unor

agregate de cimentare montate pe autocamioane pentru intervenții la sondele de extracție gaze sau petrol, aduse special de la Câmpina.

Au fost la acea dată, cele mai mari şi mai spectaculoase experiențe de acest tip şi au servit cu procentul maxim de fiabilitate, la alegerea şi dimensionarea soluției de cămăşuire a aducțiunii principale de 2,2 km între barajul Vidraru de pe râul Argeş şi nodul de presiune de la Căpățâneni.

Este poate locul să amintim că la terminarea execuției în 1965, era atunci, ca înălțime, al 5-lea baraj din Europa şi al 9-lea din lume, iar excavațiile centralei subterane, cu dimensiunile aproximative ale unei săli de sport cu tribune, erau săpate la peste 100 metri sub cota râului.

Pentru proiecte de asemenea anvergură, dr. Jekelius n-a precupețit niciun efort, dar aşa cum îl cunoşteam, nici n-ar fi putut sta de o parte!

Dânsul însă, nu mai era, din păcate, în mijlocul nostru.

Se retrăsese discret la Braşov în 1962, la vârsta de 73 ani, cu sentimentul datoriei împlinite şi fără să i se fi adresat niciun gest de mulțumire din partea celor îndatorați, cel puțin moral, să se manifeste.

În modestia lui, nici nu cred că şi-ar fi dorit aşa ceva.

Ar fi răspuns însă cu siguranță la invitația noastră şi ar fi suit alături de noi, cu aceeaşi energie, potecuța de la gura de acces la Valea lui Stan, pentru a se informa de mersul experiențelor şi a se bucura de rezultatele obținute.

Cele câteva vizite pe care i le-am făcut ulterior la Braşov, i-au prilejuit să-şi amintească cu plăcere de cei aproape 12 ani petrecuți în birourile din B-dul Carol şi din Str. Vasile Lascăr şi să se intereseze în continuare despre evoluția proiectelor de care îşi legase, cu pasiune, ultimii ani de activitate profesională.

Pasiunea sa pentru ştiință şi cunoaştere, corectitudinea şi autoexigența în tot ceea ce a lucrat au completat cu strălucire integritatea morală şi bărbăția cu care acest mare OM, a înfruntat toate vicisitudinile vieții.

Astăzi, cei puțini rămaşi care am avut onoarea să-l cunoaştem şi bucuria de a fi lucrat împreună, putem doar, ca adunând cele câteva amintiri răzlețe pe care am încercat să le facem cunoscute mai departe, să-i aducem în acest chip, prinosul nostru de respect şi recunoştință.

Die Zusammenarbeit mit Dr. Erich Jekelius auf dem Gebiete der Ingenieurs-Geologie

Zusammenfassung

Ausser den vielfältigen geologischen und paläontologischen Forschungen, die sich in gut bekannten wissenschaftlichen Arbeiten befinden, war Dr. Erich Jekelius auch mit dem Gebiet der technischen Geologie stark verbunden.

Die Entwicklung am Anfang des 6. Jahrzehntes des 20. Jahrhunderts in Rumänien von wichtigen und komplexen hydro- und thermoelektrischen Bauten, zeitigte einen gewissen Mangel an Erfahrung und an der beruflichen Verbindung betreffend dieses Faches, sogar bei hochqualifizierten Geologen.

Unter diesen Umständen, infolge des Gesuchs der Führung des Elektrizitätsministeriums, hat Dr. Jekelius, trotz seines Alters, mit Mut und Überzeugung, die Verantwortung als Geologieberater im Bukarester Studien- und Projektierungsinstitut für Energie (ISPE) übernommen.

Als Dienstkollegen, beschreiben die Autoren nach einer über zehn Jahre langen Zusammenarbeit, seine umfassende Kompetenz um alle beruflichen Probleme günstig zu lösen, sowie die einwandfreie Moral, die für alle seine Zeitgenossen eindrucksvoll in ihrer Erinnerung bleiben.

Thomas ŞINDILARIU

ERICH JEKELIUS ŞI MUZEUL SĂSESC AL ŢĂRII BÂRSEI

Două constatări aş dori să aşez la începutul expunerii mele:
1. Succesul de care s-a bucurat Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei în primele decenii ale secolului al XX-lea este de neimaginat fără personalitatea şi spiritul extraordinar de organizare ale lui Erich Wolfgang Jekelius;
2. Având în vedere importanţa începuturilor în orice proiect, este necesar să ne oprim şi asupra rolului pe care îl juca situaţia familială a lui Erich Jekelius pentru proiectul muzeal dominat de personalitatea sa.

Primul fapt ce uimeşte în biografia sasului Erich Jekelius este locul naşterii: Satulung (magh. Hoszufalu/germ. Langendorf), deci Săcele, o localitate fără tradiţie germană. Explicaţia se găseşte în itinerarul profesional al tatălui său, August Jekelius (1861-1915)[1]. Cariera de funcţionar public în cadrul Komitatului Brassó, comparabil cu administraţia judeţeană de azi, l-a aşezat pe primul său post în Satulung, unde ocupa din 1886 funcţia de jude (germ. Stuhlrichter). August Jekelius era urmaş în generaţia a 12-a a lui Jeremias Jekel[2], cel dintâi primpreot evanghelic al Braşovului din 1542, contemporan radical şi prin aceasta rivalul principal al lui Johannes Honterus şi judelui primar Johannes Fuchs în timpul reformei religioase.[3] Urmaşii lui Jeremias Jekel au avut în mare parte meseria de aurari, ocupând în mod constant şi funcţii de conducere în cadrul breslelor, consiliului orăşenesc şi a celui bisericesc.[4] Putem deci observa o puternică tradiţie familială şi locală, tipică mediului urban săsesc, ce era îndreptată spre administrarea bunului public. Ce dimensiuni dezvoltase cu timpul această orientare colectivă a saşilor reiese din opinia călătorului britanic, Charles Boner, din 1864, care constată, că ea ar fi cea mai de seamă calitate a saşilor ce s-ar cristaliza în spiritul lor de autoadministrare – *„*[their] *spirit of selfgovernment"*, cum se exprima el.[5]

Bunicul lui Erich Jekelius încă era meşter aurar.[6] Din acea ramură familială, generaţia lui August era prima, care alegea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, una din noile profesiuni ale epocii, detaşându-se astfel de vechile meserii orăşeneşti moştenite din Evul Mediu. În ciuda acestui fapt şi având în vedere schimbarea tardivă a mentalităţilor, putem presupune că August, în ciuda profesiei sale de funcţionar public în administraţia regională al statului modern maghiar, dar şi Erich, erau încă puternic legaţi de gândirea tradiţională a saşilor braşoveni şi aveau o atitudine rezervată faţă de adoptarea necondiţionată a spiritului modernităţii.[7] Prin abordarea de tematici economice dar mai

---

1 Coord.: Joseph Franz Trausch, Friedrich Schuller, Hermann A. Hienz, *„Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen. Bio-bibliographisches Handbuch für Wissenschaft, Dichtung und Publizistik"*, 9 vol., Kronstadt, Hermannstadt, Köln, Weimar, Wien, 1868-2004 (citat în continuare: SL), vol. 4, p. 227, vol. 7, pp. 353-354.

2 Arhiva Bisericii Negre (germ. Archiv der Honterusgemeinde, în continuare folosim prescurtarea germană a instituţiei: AHG): IV. F. 57. b. Erich Jekelius: *Stammbaum der Familie Jekelius – Jekel*, Kronstadt, 1966, manuscris dactilografiat, 366 p.

3 Karl Kurt Klein, „Der Humanist und Reformator Johannes Honter. Untersuchungen zur siebenbürgischen Geistes- u. Reformationsgeschichte", Hermannstadt, 1935, pp. 266-273.

4 AHG: IV. F. 57. b.

5 Citat după versiunea germană, Charles Boner, *„Siebenbürgen. Land und Leute"*, Leipzig, 1868, p. 212.

6 *Ibidem*.

7 Erich Jekelius critică de exemplu în termeni aspri schimbările arhitectonice din Braşov în jurul anului 1900. Considerăm, că sentimentul neputinţei faţă de aceste schimbări şi dorinţa de a salva valori culturale ameninţate de dispariţie au fost o sursă importantă pentru angajamentul lui Jekelius în domeniul muzeal.
„În a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea Braşovul a cunoscut transformări profunde şi în domeniul arhitecturii. Grila străzilor a fost păstrată, însă clădirile construite în aceste decenii sunt lipsite de orice stil arhitectural şi deranjează peisajul, mai ales în străzile principale. Efectul asupra aspectului de ansamblu al centrului oraşului, ce îl au numeroasele clădiri noi şi adaptările aplicate caselor vechi efectuate în această perioadă, a fost la fel de dezastruos ca marele incendiu care avusese loc cu 200 de ani în urmă. Vestigiile vechiului Braşov sunt foarte reduse la număr, căci marele incendiu şi vandalismul arhitectural din jurul anului 1900 au cruţat puţine dintre ele." Tradus din limba germană din Erich Jekelius, *Kronstadt im Wandel der Jahrhunderte*, în idem (coord.): „Das Burzenland", vol. I, Kronstadt, partea 1, pp. 7-19, aici p. 18.

ales demografice, August Jekelius încearcă să atragă atenția publicului săsesc asupra importanței ce revine acestor domenii pentru asigurarea perspectivelor de viitor a populației săsești din Transilvania.[8]

În 1908, când se constituie Asociația Colecționarilor Brașoveni (germ. Vereinigung Kronstädter Sammler) ca persoană juridică, cu scopul de a înființa și administra Muzeul Săsesc al Țării Bârsei, August Jekelius este conștient de importanța domeniului muzeal pentru întărirea identității săsești, motiv pentru care devine un susținător important al proiectului în perioada imediat următoare inițierii sale. După eșecul din 1897 al primei inițiative de asociere legate de valorificarea muzeală a patrimoniul cultural săsesc din Brașov, a Asociației pentru Păstrarea Antichităților Brașovene (germ. Verein zur Erhaltung Kronstädter Altertümer, 1895-1897), August Jekelius a înțeles, mai devreme decât alți reprezentanți ai păturii conducătoare săsești din Brașov, importanța noii inițiative și s-a folosit de funcția sa de vicecomite (germ. Vizegespan/magh. Alispán) al Comitatului Brassó (magh. pt. *„județul”* Brașov), pe care a ocupat-o din 1907, pentru a evita un nou eșec.[9] Prima subvenție anuală în valoare de 200 de coroane ungurești pentru asociația susținătoare a muzeului este votată de Adunarea Comitatului în octombrie 1908. În 14 aprilie 1909 vicecomitele Jekelius emite o circulară către primăriile rurale, ce cheamă populația la contribuții bănești și cu obiecte iar primăriile sunt încurajate să prevadă în bugetele lor subvenții anuale pentru Muzeul Săsesc al Țării Bârsei. Iar în calitatea sa de curator al Consistoriului Districtual Brașov al Bisericii Evanghelice C.A. i-a fost posibil să stimuleze și comunitățiile bisericești din Țara Bârsei să participe la susținerea muzeului.[10] Influenței sale, care o avea în funcția de curator al Comunității Honterus (Biserica Negră), i se datora cel puțin parțial predarea în custodie a colecțiilor muzeale ale Bisericii Negre și soluționarea problemei spațiului prin cedarea parțială în favoarea muzeului a clădirilor eliberate în 1913 de către Gimnaziul Honterus, actualele corpuri B și C ale Liceului J. Honterus.[11]

Concomitent cu aceste măsuri de sprijinire îi găsim pe cei doi Jekelius în rândul membrilor Asociației Colecționarilor. Încă student, în vârstă de doar 20 de ani, Erich Jekelius se înscrie în 1909 ca membru îngrijitor (germ. Pfleger), tatăl său August își însușește această calitate abia în 1911.

Actualul corp B al Liceului J. Honterus cu inscripția „Museum” deasupra intrării principale, perioada interbelică, Arhiva Institutului Transilvan.

[8] Ziarele în care își publica August Jekelius articolele indică faptul că se afla în timpul marii dispute legate de orientarea politică a sașilor din anii 1890, între *„negri”* (conservatori și parteneri fideli ai guvernelor de la Budapesta) și *„verzi”* (progresiști și înclinați spre opoziție) mai degrabă în tabăra conservatoare, vezi: SL, vol. 4, p. 227 și Eduard Eisenburger, Michael Kroner (coord.): *„Die Zeit in der Zeitung. Beiträge zur rumäniendeutschen politischen Publizistik”*, Cluj, 1977, p. 80.

[9] [Erich Jekelius], *August Jekelius †*, în „Jahrbuch des Burzenländer sächsischen Museums”, 1, 1925, pp. 10-11.

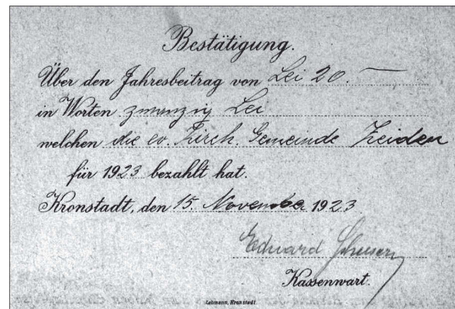
[10] „Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1908-1910”, [Kronstadt, 1911], p. 5. Toate primăriile celor 12 sate dominate de sași din Țara Bârsei, nu însă și Brașovul, au dat urmare circularei Vicecomitelui și au devenit membrii îngrijitori (germ. Pfleger) la asociația muzeală, vezi „Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1912”, [Kronstadt, 1913], pp. 13-14. Subvenția anuală primită din 1908 din partea comitatului/județului a fost păstrată până în anul 1938 cunoscând desigur unele schimbări, nouă însă necunoscute prin atestări documentare. De la un moment dat, nouă necunoscut, motivația acestor plăți a fost schimbată. Ea a devenit la un nivel necunoscut o plată compensatorie pentru Muzeul Săsesc al Țării Bârsei justificată prin cedarea vilei Baiulescu asociației ASTRA. Perioada plăților compensatorii se sfârșea în anul 1938, moment din care Muzeul Săsesc al Țării Bârsei urma să primească o subvenție anuală redusă în mod substanțial de numai 5.000 lei, neachitată încă pentru anul în curs; vezi „Bericht des Burzenländer sächsischen Museums für das Jahr 1938, extras din Kronstädter Zeitung nr. 59”, [Kronstadt], 1939, p. 9.

[11] Julius Teutsch, *„Unser Burzenländer Heimatmuseum”*, [Kronstadt, 1936], p. 8; tipărit și în ediția festivă prilejuită de centenarul ziarului Kronstädter Zeitung din data de 24 mai 1936, pp. 44-46.

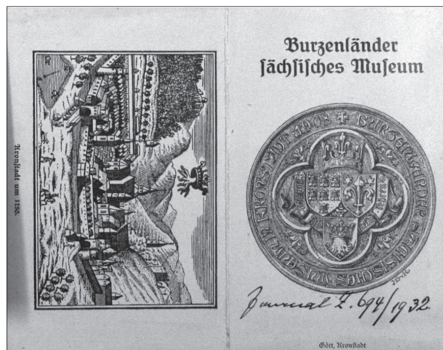
Statutele asociaţiei stabileau mai multe feluri de membri. Numărul membrilor regulari (germ. ordentliche Mitglieder), asupra cărora se restrângea dreptul de vot pentru instanţele asociaţiei, era limitat la un număr de 15 persoane. Calitatea de membru regular se dobândea printr-un vot secret al celorlalţi membri regulari. Pentru marele rest al susţinătorilor activi sau materiali statutul cunoştea mai multe variaţiuni ale calităţii de membru, cea mai răspândită fiind membru îngrijitor (Pfleger).[12]

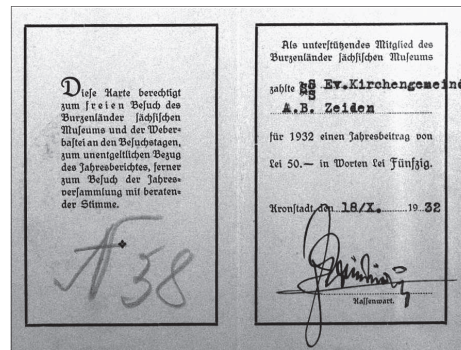
Din sursele, care ne-au stat la dispoziţie, nu ne putem da seama, în ce măsură sprijinul acordat muzeului de către August Jekelius stă la baza alegerii doctorandului Erich Jekelius ca membru cu drepturi depline încă din anul 1911.[13] În orice caz August Jekelius a fost desemnat în 1915 membru

Bestätigung.
Über den Jahresbeitrag von Lei 20.—
in Worten zwanzig Lei
welchen die ev. Kirch. Gemeinde Zeiden
für 1923 bezahlt hat.
Kronstadt, den 15. November 1923
Kassenwart.

Buletin de îngrijitor (Pfleger) al Comunităţii evanghelice C.A. din Codlea pentru Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei din anul 1923, AHG, Fond Parohia Codlea.

Diese Karte berechtigt zum freien Besuch des Burzenländer sächsischen Museums und der Weberbastei an den Besuchstagen, zum unentgeltlichen Bezug des Jahresberichtes, ferner zum Besuch der Jahresversammlung mit beratender Stimme.

N 38

Als unterstützendes Mitglied des Burzenländer sächsischen Museums zahlte Ev. Kirchengemeinde A.B. Zeiden für 1932 einen Jahresbeitrag von Lei 50.— in Worten Lei Fünfzig.

Kronstadt, den 18/X. 1932

Kassenwart.

Buletin de îngrijitor (Pfleger) al Comunităţii evanghelice C.A. din Codlea pentru Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei din anul 1923, AHG, Fond Parohia Codlea.

de onoare al Asociaţiei Colecţionarilor, iar speranţele legate de primirea unui tânăr om de ştiinţă ca Erich Jekelius în cadrul asociaţiei nu au fost dezamăgite, din contră.

Cu mult înaintea momentului în care Erich Jekelius moşteneşte funcţia de secretar al Asociaţiei Colecţionarilor de la fostul director al Arhivelor Oraşului Braşov, Friedrich Stenner, decedat în

[12] Statutele asociaţiei sunt tipărite în *„Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1908-1910"*, pp. 29-33 (Satzungen der Vereinigung Kronstädter Sammler).

[13] *„Bericht des Burzenländer Sächsischen Museums über das Jahr 1911"*, extras din Kronstädter Zeitung Nr. 37, [Kronstadt, 1912], p. 4.
Legat de soarta documentară sau arhivistică a Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei suntem nevoiţi să menţionăm faptul că nu am putut depista un fond arhivistic substanţial care ar păstra de pildă procesele verbale ale Asociaţiei Colecţionarilor, sau corespondenţa muzeului. Un rest de fond arhivistic se păstrează la Muzeul „Casa Mureşenilor". Vezi şi pasajul legat de Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei în Thomas Şindilariu, *Kriegsverluste, Wiederaufbau und Enteignung. Zur Archivgeschichte der Honterusgemeinde in Kronstadt ab 1944*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde" (în continuare ZfSL), 28, 2005, pp. 40-56, aici pp. 40-48.

1924[14], este de constatat o evoluție, în decursul căreia influența lui Jekelius asupra muzeului devenea din ce în ce mai decisivă.

Deja în articolul său din revista „Die Karpathen" din 1911, care avea scopul de a legitima pretențiile muzeului față de cele două clădiri, folosite încă pentru gimnaziu, Jekelius dezvoltă în termeni clari o concepție cuprinzătoare asupra scopului muzeului dar şi asupra felului de organizare necesar atingerii țelurilor propuse. De fapt acest articol reprezintă sinteza ideilor călăuzitoare pentru întreaga sa operă din domeniul muzeologic.[15]

Asociația Colecționarilor Braşoveni era orientată în primul rând spre preistorie sau ştiințele naturii, fapt ce se oglindea şi în preponderența lor față de istoria culturală a Țării Bârsei în cadrul primei expoziții permanente, ce se afla în încăperile dinspre curte a casei din strada Gh. Barițiu nr. 2 (germ. Rossmarkt respectiv Târgul Cailor).[16] Plecând de la constatarea faptului că colecțiile muzeale ale gimnaziului Honterus sunt în majoritatea lor copleşitoare atât nevalorificate din punct de vedere muzeal, pedagogic sau didactic, cât şi necunoscute publicului, motiv pentru care ar trebui unite cu colecțiile Muzeului Săsesc al Țării Bârsei, Jekelius dezvoltă următoarele poziții în articolul sus numit:

Având în vedere că Braşovul nu este o metropolă europeană ci doar centrul unei microregiuni precum Țara Bârsei, un proiect de muzeu poate fi doar legitim dacă acceptă şi respectă în mod strict caracteristicile unui muzeu regional. Un astfel de muzeu, cum ar putea deveni cel săsesc, are potențialul de a fi cel mai important mediu pentru educarea şi formarea cunoştințelor generale despre mediul imediat înconjurător ale populației, pentru întărirea identității culturale şi etnice, importanța muzeului în această ordine de idei fiind depăşită doar de instituțiile şcolare. Un muzeu regional are obligația de a cuprinde toate domeniile tematice legate de prezența umană în acea regiune. Trebuie neapărat renunțat la felul de expunere supraîncărcat al obiectelor într-un muzeu, cum se obişnuia în secolul al XIX-lea, prin care nu se reuşea nimic altceva decât sa fie obosit vizitatorul sau în cel mai bun caz, să-i fie satisfăcută setea de senzație, lăsându-l însă fără explicații. Jekelius subliniază importanța unei structurări clare a diferitelor secțiuni ale muzeului, care prin introducerea unui concept explicativ cu orientare pedagogică facilitează apropierea vizitatorului de epocile trecutului. Urmare acestei poziții, Jekelius depune o pledoarie hotărâtă pentru separarea colecției de expoziție față de cea de studiu. Conform conceptului erau prevăzute o sală pentru expoziții temporare, ce urma să satisfacă setea publicului față de senzații şi să aprofundeze tematici, care pot fi doar punctate în cadrul expoziției permanente. În continuare erau planificate o sală pentru conferințe şi o bibliotecă ştiințifică cuprinzătoare. În mod expres, Jekelius privea muzeul ca o instituție ştiințifică care servea unui triplu scop: colecționarea pentru a asigura materialul necesar cercetării ştiințifice, cercetarea ştiințifică în sine şi educarea populației.

„Forschen, Sammeln, Lehren" (Cercetare, Colecționare, Educare) – motto-ul promovat de Erich Jekelius pentru munca muzeologică, AHG.

14 „Bericht des Burzenländer Sächsischen Museums über die Jahre 1914-1924", [Kronstadt, 1925], p. 10.
15 Erich Jekelius, *Ein sächsisches Museum in Kronstadt*, în „Die Karpathen", 4, 1910-1911, pp. 563-570.
16 „Bericht des Burzenländer Sächsischen Museums", 1908-1910, pp. 8-20.

25 de ani mai târziu, imediat după moartea primului director al muzeului, Julius Teutsch (1867-1936) şi înlocuindu-l pe acesta[17], Jekelius reclamă în cadrul redefinirii scopului muzeului, faptul că deja în 1911 l-ar fi rezumat pe acesta în sloganul: *„Forschen, Sammeln, Lehren”* (Cercetare, Colecţionare, Educare).[18] Redefinirea din 1936 nu este de fapt altceva decât reluarea şi intensificarea poziţiilor stabilite de Jekelius în 1911. Totodată în 1936 este însă de constatat şi o oarecare frustrare în textul lui Jekelius, cauzată de întârzierile şi neînţelegerile parţiale[19], pe care programul său din 1911 le-a cunoscut între timp[20]. În cadrul întâlnirilor pe care le-am avut personal în 2004 cu Alfred Prox, custodele Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei pentru perioada 1934-1944, am pus printre altele întrebări legate de relaţia Teutsch-Jekelius. Prox a caracterizat-o ca fiind cordială. Însă dinamica, voinţa neclintită, chiar încăpăţânarea cu care Jekelius repetă în 1936 poziţiile sale din 1911 şi felul în care subliniază folosul obştesc al muzeului sunt indicii clare, că şi Teutsch devenise cu timpul un obstacol, iar Jekelius se simţea, în sfârşit, liber pentru realizarea integrală a proiectului său.

Dar care au fost reuşitele şi nereuşitele în domeniul muzeal până în 1936?

În baza experienţei făcute de muzeele din Germania, care o perioadă de timp, în jurul anului 1900 au subestimat importanţa colecţiilor de studiu pentru profesionalitatea unui muzeu au prevăzut în consecinţă prea puţin spaţiu pentru acestea în cadrul planificării edificiilor muzeale, Jekelius ceruse în 1911 cele două clădiri şcolare integral. Muzeul a obţinut însă mai întâi doar nivelul doi din ambele clădiri.[21] Lipsa spaţiului a rămas astfel o grijă permanentă a muzeului.

În momentul izbucnirii Primului Război Mondial colecţiile Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei abia erau mutate la noul domiciliu. Până în anul 1920 muzeul era nevoit să renunţe la două încăperi acordate iniţial lui. Prin urmare lucrările de organizare şi concepere a expoziţiei permanente s-au putut începe doar în anul 1920. În cadrul acestora, mai ales datorită lipsei de spaţiu, s-a putut ţine doar parţial cont de cele postulate în 1911 de Jekelius.[22]

În 1920 Jekelius exersează în mod exemplar cum şi cât de cuprinzător ar trebui să arate ghidul muzeului, editând ghidul secţiei geologice foarte detaliat şi explicativ.[23] Ghidul întregului muzeu, publicat în 1923, poate urma acest exemplu doar parţial. Spaţiul acordat explicaţiilor legate de contextul istorico-cultural al exponatelor este destul de limitat. În schimb, publicaţia cunoaşte trei versiuni identice, în limbile germană, maghiară şi română.[24]

---

17 Jekelius a fost ales la conducerea muzeului, deci ca preşedinte al Asociaţiei Colecţionarilor Braşoveni în data de 4 mai 1936. Vezi „Jahresbericht 1936 des Burzenländer sächsischen Museums, extras din Kronstädter Zeitung”, nr. 82 [Kronstadt], 1937, p. 1. Precizăm că funcţiile ocupate de Jekelius în cadrul Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei au fost integral onorifice. Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei cunoştea doar două posturi plătite destul de modest: îngrijitorul şi custodele. Cel din urmă creat în 1929 a fost ocupat printre altele de personalităţi precum Dr. Erhard Antoni (1898-1985) şi Alfred Prox (1906-2006).

18 Erich Jekelius, „Unser Museumsprogramm”, Kronstadt, 1936, p. 5.

19 Vezi şi Erich Jekelius: *Grundsätzliches über die Neuaufstellung der Schausammlungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums”, 2, 1937, pp. 106-111 unde precizează pe p. 106 *„că în sfârşit se poate renunţa la tentaţia exoticului reprezentată în expoziţia permanentă [de până acum] de săgeţile indienilor sau resturile unei mumii din Egipt”*.

20 Vezi şi *Die Eröffnung der neuaufgestellten Schausammlung und Feier des 30-jährigen Jubiläums des Burzenländer Sächsischen Museums. Die Ansprache Dr. Erich Jekelius, extras din Kronstädter Zeitung din 8 iunie 1937* redat în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums”, 2, 1937, pp. 112-121, aici p. 115 unde Jekelius se plânge că în decursul primelor trei decenii ale existenţei muzeului *„pagubele cauzate de ignoranţa faţă de importanţa muzeului pentru comunitatea noastră au fost din păcate mari şi ireparabile”*.

21 „Bericht des Burzenländer Sächsischen Museums in Kronstadt”, [Kronstadt, 1914], pp. 3-4. În acel moment i-a fost predat muzeului şi Bastionul Ţesătorilor cu obligaţia de a-l folosi în scop de muzeu. Prin aceasta presbiteriul evanghelic îndeplinea condiţia centrală în baza căreia bastionul a fost transferat din proprietatea primăriei în cea a bisericii evanghelice. Sursele consultate nu dau indicii că muzeul s-a putut extinde la parterul şi primul etaj a celor două clădiri, cert este doar că în 1941 muzeul a înfiinţat pentru arhiva sa în parterul uneia din cele două clădiri o încăpere protejată în mod special de incendii (fără ferestre, uşi duble de metal, sistem de aerisire, drenarea zidurilor); vezi *Bericht des Burzenländer Museums über die Jahre 1939-1943*, în „Mitteilungen des Burzenländer Museums”, 5, 1944, pp. 64-66, p. 64.

22 „Bericht des Burzenländer Sächsischen Museums über die Jahre 1914-1924”, pp. 3-5.

23 Erich Jekelius, „Führer durch die geologische Abteilung des Burzenländer sächsischen Museums”, Kronstadt, 1920.

24 „Călăuza Muzeului regional săsesc din Ţara Bârsei”, [Braşov, 1923] – ediţii paralele în limba germană şi maghiară.

Totuşi, treptat, secţiile muzeului au găsit un echilibru în ceea ce priveşte spaţiul acordat lor în expoziţia permanentă dar şi în cadrul cercetării. După 1936, profesionalitatea lor a fost dezvoltată în continuare. Acestea au fost: „Braşovul de altă dată”, „Antichităţi bisericeşti”, „Secţia geologică”, „Colecţia zoologică”, „Preistorie”, „Etnografie”, Colecţia de desene şi tablouri din Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei, „Botanica”[25].

După finalizarea primului număr al revistei muzeului, care a apărut de altfel integral sub redacţia lui Jekelius,[26] probabil tot în anul 1925, este lansată de el concepţia pentru editarea unei monografii monumentale a Ţării Bârsei, a cărei apariţii în cca 10-11 volume era planificată pentru anii 1926-1928.[27] În 1936, Jekelius mărturiseşte că monografia a fost gândită ca un ghid atotcuprinzător al colecţiilor, fiind structural identic cu muzeul. Din cauza crizei economice mondiale din 1930 s-au publicat până în 1929 trei volume cu aprox. 250 de pagini fiecare. În primul anunţ pentru monografia monumentală a Ţării Bârsei, Jekelius dă exemple asupra felului cum ar putea apare diferitele tomuri ale volumelor printr-un exemplu concret: *„III. A.4. b Prof. E. Kühlbrandt, die Marienkirche”*[28]. Noi socotim acest exemplu drept un indiciu că Kühlbrandt îşi dăduse în acel moment acordul de principiu de a finaliza monumentala sa monografie despre Biserica Neagră, începută în 1898 în noul cadru propus de Jekelius. Primpreotul Victor Glondys (1922-1933) iniţiase însă în 1926 o altă soluţie pentru tratarea monografică a Bisericii Negre. El a optat pentru o soluţie liberă de criteriile unui plan de redacţie amplu, cum exista în cazul monografiei regionale iniţiate de Jekelius şi a impus simpla continuare a primei părţi apărute încă în 1898. Prin aceasta Glondys a deranjat într-un punct esenţial activitatea publicistică a muzeului. Faptul că propriul socru, fabricantul Samuel Schiel,[29] care era totodată şi epitrop al Bisericii Negre, a sponsorizat cu hârtie din propria fabrică din Buşteni apariţia cărţii lui Kühlbrandt în 1927[30] a contribuit probabil nu cu puţin la dezamăgirea lui Jekelius. Scurtimea contribuţiei lui Kühlbrandt despre Biserica Neagră, în volumul dedicat în primul rând istoriei arhitecturale a Braşovului, bate la ochi şi trebuie privită drept consecinţă a acestei evoluţii neplăcute pentru Jekelius.[31]

---

25 *Ibidem*.

26 Vol. 1 „Jahrbuch des Burzenländer sächsischen Museums”, 1925; vol. 2-5 „Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museum”, 1937-1944.

27 [Erich Jekelius], „Das Burzenland”, [cca 1925]. Acest pliant publicitar pentru monografia „Das Burzenland” cuprinde 8 pagini de format A5, tipărit fără an, a cunoscut cel puţin două versiuni. Abia din versiunea a doua reiese numărul aproximativ de 10-11 volume. Dintr-un alt anunţ publicitar de acest tip, întocmit cu prilejul apariţiei volumului IV/1 se anunţa pentru primăvara anului 1929 apariţia volumului I legat de cadrul natural al Ţării Bârsei. Apariţia sa a fost împiedicată foarte probabil mai întâi de criza economică şi apoi de cel de-al Doilea Război Mondial.

28 *Ibidem*.

29 Erich Jekelius era din 1924 căsătorit cu Anna Maria, fiica uneia din figurile centrale ale scenei industriale braşovene, Samuel Schiel, socotit a fi unul dintre cei mai bogaţi saşi, dacă nu cel mai bogat. Schiel a sponsorizat în mod substanţial diferite proiecte de folos comun din cadrul societăţii braşovene din acea vreme, cum ar fi încălzirea Bisericii Negre, Ştrandul Bartolomeu sau baza sportivă a „Kronstädter Sächsischer Turn- und Sportverein” (Asociaţia Săsească Sportivă Braşov), actuala „Arena Ţiriac”. Totodată a fost un susţinător cvasinecondiţionat al primpreotului Glondys, şi l-a sprijinit pe acesta în ambiţiile sale episcopale; vezi Ulrich A. Wien, „Kirchenleitung über dem Abgrund. Bischof Friedrich Müller vor den Herausvorderungen durch Minderheitenexistenz, Nationalsozialismus und Kommunismus”, Köln, Weimar, Wien, 1998, pp. 47-48, 92. În acest context este aparent şi caracterul compensatoriu al donaţiei lui Samuel Schiel din perioada 1936-1938 în favoarea Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei, ce coincide cu începutul directoratului lui Jekelius o donaţie cu o valoare de 150.000 lei şi împreună cu cea a drogistului Julius Teutsch (270.610 lei) cele mai mari donaţii făcute de o singură persoană în istoria muzeului. Vezi: *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums über die Jahre 1939-1943*, în „Mitteilungen des Burzenländer Museums”, 5, 1944, pp. 64-84, aici, pp. 74-75.

30 Ernst Kühlbrandt, „Die ev. Stadtpfarrkirche A. B. in Kronstadt”, Kronstadt, vol. I, 1898, vol. II-III, 1927. Pentru istoria cărţii şi rolul lui Glondys vezi prefaţa la vol. II-III. Este de altfel bătător la ochi faptul că monografia lui Kühlbrandt foloseşte aproape exclusiv termenul de „Biserica parohială orăşenească” (germ. Stadtpfarrkirche) şi evită cu stricteţe termenul „Biserica Neagră” (germ. Schwarze Kirche), care este promovat în publicaţiile lui Jekelius şi apoi în marea acţiune de strângere de fonduri pentru renovarea bisericii subsumată sub sloganul „Für unsere Schwarze Kirche”/Pentru a noastră Biserică Neagră.

31 Contribuţia referitoare la biserica din Bartolomeu este doar cu patru pagini mai scurtă decât cele două referitoare la emblema Braşovului, Biserica Neagră, vezi vol. III, 1, pp. 107-140.

Pe lângă moartea lui Teutsch, alegerea lui Konrad Möckel (1892-1965) ca primpreot al Braşovului (1933-1958) în 1933 a contribuit mult la deschiderea unor noi perspective pentru evoluţia muzeului. Möckel[32], care studiase asemeni unui mare număr de preoţi saşi, pe lângă teologie şi ştiinţele naturii[33] şi avea o poziţie teologică mult mai apropiată de idei poporane decât Glondys, era un aliat natural pentru Jekelius. Capabilitatea lui Möckel de a recunoaşte munca muzeologică ca fiind complementară sarcinei de educare creştină, de care se ocupa biserica, de exemplu prin întreţinerea şcolilor confesionale, a pregătit terenul pentru transferarea întregului inventar muzeal printr-o donaţie în proprietatea bisericii. Prin implicarea deputatului şi avocatului Dr. Hans-Otto Roth acest transfer s-a derulat cu respectarea tuturor formalităţilor legale în 1937 şi urmărea protejarea acestei proprietăţi pe termen nelimitat. Factori externi care ar fi indicat de urgenţă această acţiune nu ne sunt cunoscuţi. Cele formulate de către Möckel cu prilejul donaţiei muzeului în data de 7 iunie 1937 indică pe lângă căutarea unei soluţii ce garantează siguranţa colecţiilor pe termen lung două posibile primejdii, de care acestea trebuiau ferite: să devină victime ale unor măsuri de românizare sau să fie instrumentalizate de diferitele tabere naziste din rândul saşilor.[34] Prin aceasta Möckel, Jekelius şi ceilalţi implicaţi au dat dovadă de o atitudine circumspectă demnă de admirat.

Probabil marcat de euforia acestui succes, Jekelius dezvolta, conform celor mărturisite de Prox, noi planuri pentru ca muzeul să devină în ceea ce priveşte valoarea sa culturală complementar Bisericii Negre. Faptul că atât Biserica Neagră cât şi principalele realizări culturale ale Braşovului până în acel moment erau rodul muncii membrilor comunităţi bisericeşti adică a populaţiei săseşti a oraşului, urma să se manifeste printr-o nouă soluţie arhitecturală. Vis-a-vis de portalul vestic al Bisericii Negre urma să fie ridicată o nouă clădire generoasă şi încăpătoare pentru a cuprinde în mod adecvat toate scopurile muzeului sus numite.[35] De altfel, după părerea mea, constatarea lui Jekelius că doar în acel loc, prin includerea numeroşilor vizitatori ai Bisericii Negre, se poate întreţine în Braşov un muzeu cu acoperire integrală a costurilor, este astăzi mai valabilă decât oricând.

Noua concepţie muzeală din 1937 sublinia importanţa laturii pedagogico-explicative a expoziţiei permanente. Structurarea clară a tematicilor expuse facilita totodată evidenţierea legăturilor existente între acestea. Se încerca prezentarea obiectului împreună cu anturajul său natural, adesea recreat printr-o dioramă artificială. Astfel, prin textul explicativ, se puteau aborda ambele laturi ale tematicii atinse.

Secţiile muzeului existente din 1920 nu erau desfiinţate ci subordonate unei noi ierarhii directoare. Ea prevedea trei grupuri de bază: 1. Secţia istorico-culturală, 2. Secţia etnografică, 3. Secţia ştiinţelor naturii. Aceasta a fost de altfel şi ordinea în care se vizita muzeul. Jekelius justifică aşezarea ştiinţelor naturii ce includea şi preistoria la urmă, în loc să o aşeze la începutul expunerii muzeale a prezenţei umane în Ţara Bârsei pe de o parte cu caracterul variat al încăperilor disponibile iar pe de alta cu importanţa primordială a prezentării istoriei şi realizărilor culturale ale saşilor din Ţara Bârsei ce aveau menirea de a sublinia dreptul la o viaţă culturală proprie a acestora[36]. Acest drept

---

32 SL vol. 9, pp. 145-155. Bibliografia sa relevă orientarea sa atât spre religie cât şi spre popor, încercând să creeze din acestea o unitate.

33 Teza sa de doctorat susţinută la Universitatea din Cluj era „Die petrographischen Verhältnisse der südlich Reschinar gelegenen Berggegend. Geologische Landkarte. Inaug. Diss.", Klausenburg, 1918. Redăm aici lucrarea în versiunea ei germană. Ea a fost publicată mai întâi în limba maghiară. Rămâne doar de menţionat faptul că amândoi, Möckel şi Jekelius erau geologi.

34 *Die Eröffnung der neuaufgestellten Schausammlung und Feier des 30-jährigen Jubiläums des Burzenländer Sächsischen Museums. Die Rede des Stadtpfarrers Dr. Konrad Möckel, extras din Kronstädter Zeitung din 8 iunie 1937* redat în „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums", 2, 1937, pp. 112-121, aici pp. 112-115. Möckel atribuie aici printre altele, muncii ştiinţifice din muzeu funcţia de a ajunge la o înţelegere aprofundată a creaţiei divine.

35 Fără a intra în detalii SL aminteşte de iniţiative nerealizate ale lui Jekelius legate de construirea unui nou sediu al muzeului, SL vol. 7, p. 355.

36 Jekelius, *Grundsätzliches über die Neuaufstellung der Schausammlungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, în „Mitteilungen", 2, 1937, p. 109.

era prezentat în continuare ca fiind reieşit din convieţuirea paşnică a mai multor etnii de-a lungul timpului în această regiune. Era de pildă subliniată importanța tipografiei lui Honterus pentru apariția tipăriturilor româneşti din secolul al XVI-lea. Importanța dreptului civil săsesc codificat de braşoveanul Matthias Fronius în 1583[37] şi care a fost în vigoare până în anul 1853 este relevată prin folosirea sa ca model în timpul codificării dreptului civil din Moldova (1817) sau Muntenia (1818), în parte prin intermediul unui alt braşovean, Christian Flechtenmacher. Românii din Şchei erau reprezentați printre altele de icoane valoroase şi prin produse tradiționale ale trocarilor, cei din zona Branului prin ouă colorate. Maghiarii (ceangăii) din Săcele se regăseau prin instrumentarul folosit la dansul *„borița"* şi chiar culturii cotidiene a țiganilor din Cutuş i se rezervase un spațiu în muzeu.[38]

În ceea ce priveşte separarea strictă a expoziției permanente față de cea de studiu, Jekelius îşi poate acum impune punctul de vedere pe deplin. Asupra ei el dezvoltă un punct de vedere strict ştiințific, ea fiind privită ca sursa principală a cercetării, ca arhiva de documentare pentru dezvoltarea unor noi poziții muzeografice sau verificarea celei prezente.[39]

În final, Jekelius înțelege Muzeul Săsesc al Țării Bârsei, sarcinile sale publice şi pedagogice ca nucleul unei instituții ştiințifice dedicate aprofundării şi finalizării programului său ştiințific conform structurii planului de editare a monografiei Țării Bârsei.[40] Prin constatarea lipsei constanței în preocuparea ştiințifică cu tematica Țării Bârsei, în mod special cu istoria şi istoria culturii populației săseşti, Jekelius dezvăluie lacuna principală în peisajul instituțional al regiunii, nesoluționată în mod satisfăcător nici până în zilele noastre.

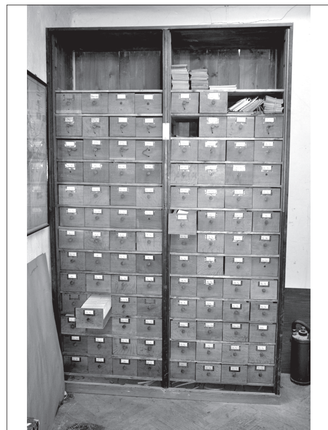
Cel de-al Doilea Război Mondial a spulberat deocamdată viziunile lui Erich Jekelius. Inventarul muzeului a ajuns în mare parte la Muzeul Regional Braşov/Stalin sau la Institutul de Silvicultură. Proveniența acestor bunuri de inventar a fost încă din epoca stalinistă în parte ştearsă în mod intenționat.[41] Pericolul pierderii provenienței persistă până astăzi, registrele-inventar originale păstrate ale Muzeului Săsesc al Țării Bârsei[42] neaflându-se la dispoziția muncii muzeologice braşovene. O altă parte a inventarului a fost distrusă imediat după război, mai ales cea evacuată în localitatea Hălchiu. Astăzi o mică parte din colecțiile muzeului se găseşte încă la Biserica Neagră, părți ale bibliotecii ştiințifice în Arhiva Bisericii Negre, iar fiecare muzeu braşovean de astăzi adăposteşte în depozitele sale părți mai mult sau mai puțin însemnate din bunurile muzeale ale Muzeului Săsesc al Țării Bârsei. Singura dintre instituțiile în cauză, care indică o parte a inventarului

[37] Vezi Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde (coord.), „Das Eigen-Landrecht der Siebenbürger Sachsen. Unveränderte Wiedergabe des Erstdruckes von 1583. Mit einer Einführung von Adolf Laufs", München, 1973.
[38] *Die Eröffnung der neuaufgestellten Schausammlung und Feier des 30-jährigen Jubiläums des Burzenländer Sächsischen Museums. Die Ansprache Dr. Erich Jekelius'*, în „Mitteilungen", 2, 1937, pp. 112-121, aici p. 119.
[39] Jekelius, *Grundsätzliches über die Neuaufstellung der Schausammlungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, în „Mitteilungen", 2, 1937, p. 110.
[40] *Ibidem*, p. 111.
[41] Vezi Alfred Prox, *Das Burzenländer Sächsische Museum in Kronstadt*, în Heinz Heltmann, (coord.), „Naturwissenschaftliche Forschungen über Siebenbürgen, vol. II", Köln, Wien, 1984 (= Siebenbürgisches Archiv 18), pp. 45-68; idem: *Zur Auflösung des Burzenländer Sächsischen Museums in Kronstadt und zum Verbleib seiner Bestände*, în „ZfSL" 20 (1997), pp. 57-62; idem: *Das Ende einer bedeutenden Kulturinstitution. Wie das „Burzenländer sächsische Museum" zugrundeging*, în „Neue Kronstädter Zeitung", 12, 1996, pp. 1-2.
Legat de schimbarea provenienței obiectelor de colecție într-o scrisoare adresată lui Prox relatează de pildă Gert Latzina cum a fost obligat în anul 1952 ca angajat al Institutului de Silvicultură să elimine proveniența Colecției „Julius Römer" în cadrul unor munci de *„reinventariere"*, vezi: Corespondența lui Alfred Prox depusă în Arhiva Institutului Transilvan afiliat Universității din Heildelberg (Archiv des Siebenbürgen-Institut an der Universität Heidelberg), cota: A VII-1/10. Scrisoarea lui Latzina este datată din 6.11.1993.
[42] Prox relatează că cele patru inventare ale Muzeul Săsesc al Țării Bârsei i-au fost prezentate personal în cadrul unei vizite făcute Muzeului Regional Braşov în anii 1970, vezi Prox: Zur Auflösung de Burzenländer Sächsischen Museums, în „ZfSL" 20 (1997) p. 59. Direcția Muzeului de Istorie a binevoit să arate în 2004 unul din aceste volume autorului acestui articol. În 2009 aceeaşi direcție susține inexistența acestor inventare.

administrativ ca fiind moştenire a Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei este Muzeul „Casa Mureşenilor" printr-un fond aferent, modest ca volum.[43]

Împreună cu rudele sale din familia Schiel, care locuiau în Buşteni, Jekelius şi ai săi părăsesc Braşovul în zilele imediat următoare lui 23 august 1944. Din mărturia scrisorilor sale din Viena, unde rămâne până în 1946, reiese îngrijorarea sa faţă de evoluţia generală dar în egală măsură şi faţă de soarta muzeului.[44] Reîntors în Braşov, respectiv Satulung, Jekelius încearcă până la exproprierea din 1950 a bunurilor rămase în posesia muzeului cu un oarecare sprijin din partea bisericii, redeschiderea muzeului.[45]

Mai mulţi dintre membrii cu drepturi depline din vechea Asociaţie a Colecţionarilor Braşoveni sunt de regăsit în perioada înfiinţării Arhivei Bisericii Negre din 1958 ca membri ai Comisiei pentru Arhivă înfiinţată de Presbiteriul Bisericii Evangelice C.A. Braşov, de pildă Jekelius sau Albert Eichhorn. Înfiinţarea arhivei ca o nouă instituţie de specialitate a fost pe de o parte posibilă în baza legii arhivelor din 1957 şi necesară din cauza păstrării în cadrul bisericii, pe lângă actele provenite din administraţia bisericească, a unor părţi însemnate din patrimoniul muzeului şi din colecţiile de cărţi şi manuscrise ale gimnaziului evanghelic Honterus, desfiinţat prin reforma şcolară din 1948.[46]

Cartoteca departamentului genealogic în Arhiva Bisericii Negre.

S-a reuşit astfel păstrarea spiritului ştiinţific şi organizatoric al vechiului muzeu în cadrul Arhivei Bisericii Negre, fapt ce se poate, de pildă, constata având plăcerea de a parcurge cartoteca-inventar creată în mare parte în perioada 1958-1963 pentru arhivă şi bibliotecă, care este organizată în mai multe serii: după ordinea cotelor şi alfabetic după autori, acestea două sunt completate de un catalog tematic şi un indice de persoane şi localităţi.[47]

Singurul departament al muzeului, care a supravieţuit fără pierderi în sânul bisericii, a fost cel genealogic, înfiinţat în 1938[48]. Cartoteca acestui departament,[49] este un dulap special amenajat cu un număr de cca 100 lădiţe pentru fişe.[50] Departamentul genealogic şi-a putut continua activitatea până în jurul anul 1950. Dulapul cartotecă se află în încăperile Arhivei Bisericii Negre şi a fost întocmit pe baza registrelor matricolare ale bisericii din Braşov-Cetate (registre de stare civilă) – în 1939 se estima că se vor

[43] Vezi Inv. 14356, dos. 415, Gernot Nussbächer, *Entomologul Friedrich Deubel* (1845-1933), în „Ţara Bârsei", (serie nouă), Nr. 6, 2007, pp. 88-91.

[44] În corespondenţa lui Alfred Prox s-au păstrat un număr de 17 scrisori scrise de Jekelius în perioada 1944-1969, Arhiva Institutului Transilvan. A VII-1/10.

[45] Spre finele anului 1949 se petrece exproprierea bunurilor de muzeu rămase în urma Muzeului Săsesc al Ţării Bârsei. Partea expropriată este Parohia evanghelică C.A. din Braşov, fapt ce respectă prevederile donaţiei din 1937. Actul aferent este însă înregistrat abia în 1950, AHG: IV. Be. 54, Z. 300/1950, pentru context vezi Thomas Şindilariu, *Archivgeschichte der Honterusgemeinde*, în „ZfSL", 28, 2005, pp. 43-48.

[46] Thomas Şindilariu, *50 Jahre Archiv der Honterusgemeinde (1958-2008). Vortrag gehalten am 7.07.2009 auf der Tagung der Museologen und Archivare aus Ungarn und Rumänien in Karlsburg/Alba Iulia*, în „Lebensräume in der Honterusgemeinde", 2009, nr. 11, pp. 33-37; Thomas Şindilariu, *50 de ani de la fondarea arhivei comunităţii Honterus (1958-2008)*, în „În slujba colecţiilor ecleziastice", Cluj-Napoca, Editura Verbum, 2010, pp. 286-290.

[47] Thomas Şindilariu, (red.), „Archiv & Bibliothek der Honterusgemeinde. Vier-Jahres-Bericht. 2004-2007. 50 Jahre AHG", Kronstadt, 2008, pp. 11-12.

[48] „Bericht des Burzenländer sächsischen Museums für das Jahr 1938, extras din Kronstädter Zeitung Nr. 59", [Kronstadt], 1939, pp. 5-6.

[49] Referitor la metodologia cartotecii vezi Erich Jekelius, *Die Kartei unseres Sippenamtes*, în „Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museums", 4, 1940, pp. 106-113.

[50] Cota de arhivă a dulapului este AHG: IV Aa 55.

scrie cca 200.000 de fișe[51]. Valorificarea lor științifică a întreprins-o chiar Erich Jekelius. În 11 volume dactilografiate cu un număr total de 3.280 de pagini, Jekelius reconstituie în decursul anilor 1960 istoria a 330 de familii săsești din Brașov, dintre care merită menționate în mod special volumul dedicat urmașilor lui Johannes Honterus și cel al propriei familii Jekel-Jekelius.[52] Spre sfârșitul anilor 1990 întreaga cartotecă a fost facsimilată. Brașovenii sași din Germania au înființat în cadrul asociației lor (HOG-Kronstadt) sub conducerea lui Christian Zaminer o comisie genealogică, care a întocmit în baza acestor xerocopii o bază de date cu numele *„Corona"*, pe care am adus-o în 2004 la Brașov și ce facilitează munca arhivistică de zi cu zi nespus de mult.

Prin cele spuse putem constata că moștenirea lui Erich Jekelius este una încă vie și una care merită să fie revitalizată mai mult decât am fost eu capabil s-o fac din 2004 încoace. Colega mea din proiectul UE, ramura Cultura 2000, desfășurat în 2005/2006 la Arhiva Bisericii Negre și responsabilă pentru relația cu publicul, Angela Gröber,[53] mi-a declarat într-o bună zi, că instituțiile comparabile Arhivei Bisericii Negre, deci alte arhive bisericești, dispun de un logo propriu, ce poate simboliza activitatea profesională. Având în vedere spiritul evocat mai sus și faptul că arhiva deține și multe materiale legate de Țara Bârsei am ales fără ezitare stema Muzeului Săsesc al Țării Bârsei drept logo al arhivei.

Stema Muzeului Săsesc al Țării Bârsei și din 2005 logo-ul Arhivei Bisericii Negre.

Ultima scrisoare a lui Erich Jekelius adresată lui Alfred Prox, pe care am consultat-o, datează din 17 iulie 1969 și este prilejuită de omagiul adus lui de către Prox cu prilejul împlinirii a 80 de ani în revista Südostdeutsche Vierteljahresblätter[54]: *„M-am bucurat foarte mult, totodată am simțit și o rușine, pentru că am conștientizat în acel moment, ce ar fi trebuit de fapt să fiu eu și câte ar fi trebuit să fac. Însă puterile mele nu au fost mereu suficiente, chiar dacă voința a existat"*[55]. Prox subliniase în contribuția sa importanța Muzeului Săsesc al Țării Bârsei în biografia lui Jekelius. Din reacția de mai sus reiese că pentru Jekelius cântărea mai mult neînțelegerea parțială din cadrul propriei etnii, de care s-a lovit într-o perioadă în care libertatea și bunăstarea materială ofereau toate condițiile pentru a aduce societății săsești din Brașov și Țara Bârsei un mai mare serviciu decât i-a fost posibil prin intermediul muzeului, decât exproprierea și distrugerea acestuia, chiar și a amintirii publice legate de muzeu, într-un context stalinist.

---

[51] „Bericht des Burzenländer sächsischen Museums für das Jahr 1938, extras din Kronstädter Zeitung Nr. 59", [Kronstadt], 1939, pp. 5-6. Pentru realizarea proiectului Jekelius a obținut o donație de hârtie din partea fabricii de hârtie din Bușteni (Schiel) în valoare de 50.000 lei, iar el însuși dona în 1939 35.000 lei; vezi *Museumsnachrichten*, în „Mitteilungen des Burzenländer Museums", 5, 1944, pp. 64-66.

[52] AHG: IV. F. 57. În AHG sunt de găsit în momentul de față doar 11 volume finalizate în perioada 1963-1966, ceea ce este un volum mai puțin decât indică SL. Explicarea acestei situații se poate doar găsi în faptul că volumul dedicat familiei Jekel-Jekelius a aflat două versiuni, cea dintâi, mult mai scurtă, a fost probabil retrasă de Jekelius personal, dar nu s-a retras și fișa din catalog.

[53] Vezi Thomas Șindilariu, (red.), „Archiv & Bibliothek der Honterusgemeinde. Vier-Jahres-Bericht. 2004-2007. 50 Jahre AHG", Kronstadt, 2008, pp. 7-9, 18-19.

[54] Alfred Prox, *Erich Jekelius 80 Jahre alt*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter", 18, 1969, pp. 141-144. Vezi mai departe: idem, *Erich Jekelius. Ein Lebensbild*, în „Siebenbürgisch-sächsischer Hauskalender. Jahrbuch", 17, 1972, pp. 102-103. Idem, *Erich Jekelius (2. August 1889-27. November 1970)*, în „Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde", 1, 1971, pp. 49-50, cuprinde și o bibliografie a lui Jekelius care cuprinde 27 de titluri.

[55] *„Ich habe mich sehr gefreut, fühlte mich aber gleichzeitig auch beschämt, da mir zum Bewußtsein kam, was ich alles hätte sein sollen und machen sollen. Aber die Kraft reichte nicht immer aus, wenn auch der Wille vorhanden gewesen wäre"*, Arhiva Institutului Transilvan: A VII-1/10.

Burzenländer Sächsisches Museum
Zusammenfassung

Der Beitrag zeigt die Parallelen und die enge Verwobenheit auf, die zwischen der Biographie von Erich Jekelius und der Geschichte des Burzenländer Sächsischen Museums in Kronstadt bestanden hat. Für Jekelius war seine Familiengeschichte, die sich bis in die Reformationszeit in Kronstadt zurückverfolgen lässt, Ansporn, seine Ausbildung zum Geologen wissenschaftliche Voraussetzung, die Position seines Vaters, August Jekelius, als Vizegespan des Komitates Kronstadt sowie die finanziellen Möglichkeiten u.a. seines Schwiegervaters, des Industriellen Samuel Schiel, wichtige Begleitumstände für sein museales Engagement. All dies wußte er bereits als Student bald nach Gründung des Museums 1908 in den Dienst der Sache zu stellen. In einem Beitrag für die Zeitschrift „Karpathen" treten 1911 erstmals seine konzeptionellen Fähigkeiten bezüglich des Museums in Erscheinung – die hier gemachten Grundaussagen, bleiben für ihn zeitlebens gültig. Sein Einfluss auf die Entwicklung des Museums ist somit nicht erst ab dem Zeitpunkt 1937, wo er die Stelle des verstorbenen Julius Teutsch als Leiter übernimmt, von zentraler Bedeutung, wengleich sich bis zu diesem Zeitpunkt einige Unstimmigkeiten in der museumspädagogischen Ausrichtung der Ausstellungen feststellen lassen. Ferner musste sich Jekelius mit mangelnd konstanter Unterstützung für die auf 10-11 Bände geplante Monographie des Burzenlandes v.a. kirchlicherseits auseinandersetzen. Jekelius trat im Museum für eine klare Trennung von Studien- und Schausammlung ein und setzte diese ab 1937 gänzlich um. Jekelius setzt in demselben Jahr zum Zwecke der langfristigen Integrität der Sammlungen die Schenkung des Museumsinventars an die Ev. Kirche in Kronstadt durch, das jedoch weiter vom Museumsverein verwaltet wird. Die wissenschaftlichen Publikationen des Museums sind fast ausschließlich das Ergebnis der redaktionellen und herausgeberischen Tätigkeit von Erich Jekelius. 1946 aus Wien zurückgekehrt, wohin er sich mit der Familie 1944 vor der Roten Armee geflüchtet hatte, bemühte er sich gemeinsam mit den verbliebenen Mitgliedern des Museums um den Wiederaufbau der Institution, was jedoch durch die Enteignung der Bestände 1949/1950, die für die Eröffnung des Regionsmuseums der Region Braşov/Stalin notwendig waren, zunichte gemacht wurde. Einzig die Genealogische Abteilung des Museums bestand im Rahmen der Kirchengemeinde weiter, was institutionell wie wissenschaftsgeschichtlich den Bogen der Tradition vom Burzenländer Sächsischen Museum zum Archiv der Honterusgemeinde spannt. Jekelius brachte in den 1960er Jahren das Ansinnen der Genealogischen Abteilung zu einem vorläufigen Abschluss, indem er die Stammbäume von 330 Kronstädter Familien erarbeitete.

MESAJUL SOCIETĂȚII DE GEOGRAFIE – FILIALA BRAŞOV –

A intrat în tradiția noastră să omagiem personalități din domeniul geografiei şi geologiei care aparțin Braşovului sau au avut o contribuție importantă în cercetarea sau învățământul braşovean.

Ne plecăm în fața înaintaşilor noştri dar şi în fața celor care îşi amintesc de ei în semn de respect şi recunoştință.

Manifestarea de față, coordonată de domnul prof. dr. Şerban Dragomirescu, se desfăşoară în colaborare cu Forumul German şi Muzeul „Casa Mureşenilor" şi este susținută de Filiala Braşov a Societății de Geografie şi de Inspectoratul Şcolar Județean.

Considerăm că este o reală formă de educare a tinerei generații, un exemplu şi un îndemn pentru viitor, pentru ca ei să țintească tot mai sus şi să contribuie, prin ceea ce fac, la îmbogățirea patrimoniului cultural al Braşovului.

În semn de respect pentru performanță, a devenit un obicei să invităm la simpozion elevii care au obținut rezultate foarte bune la competițiile naționale de geografie, împreună cu profesorii lor.

Într-o perioadă în care timpul parcă aleargă cu viteză din ce în ce mai mare, când preocupările tuturor sunt multiple şi diversificate, când şcoala nu mai este prioritară în viața multor tineri, iar domeniile de interes pentru ei se restrâng, astfel de acțiuni au meritul de a repune, măcar periodic, valorile reale pe locul pe care îl merită în pofida tuturor dificultăților existenței noastre.

prof. Mioara POPICA
Vicepreşedinte al SSG – Filiala Braşov

Elena CHIABURU

EVLOGHIE MONAH DASCĂLUL – CĂRTURAR VESTIT LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ÎN MOLDOVA

La mijlocul secolului al XVIII-lea, un mare cunoscător al vechii culturi slavone, autor al multor traduceri *„frumoase şi elegante”*[1] a fost Evloghie. Dascăl la şcoala slavonă, traducător de acte pentru cancelaria domnească, traducător şi copist de manuscrise, corector erudit în tipografia din Iaşi, monah, el făcea parte dintr-un cerc de cărturari premergători ai intelectualilor moderni, care au introdus în mediul românesc valorile europene şi au schiţat direcţiile pentru dezvoltarea culturii moderne în Moldova. Evloghie l-a deprins şi pe fiul său Gheorghe cu cartea, antrenându-l în toate îndeletnicirile lui, pe care apoi acesta le-a continuat.

În ciuda faptului că istoricii au afirmat valoarea intelectuală şi notorietatea lui Evloghie încă de la începutul secolului XX[2], ştirile documentare sunt puţine şi indirecte, iar un studiu monografic asupra lui deocamdată nu s-a realizat. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, scria despre Evloghie într-o notă de subsol la *Proloagele* editate în anul 1999 că *„Evloghie se numără printre profesorii de la şcoala domnească din Iaşi. Era un desăvîrşit mînuitor al limbilor străine şi talentat traducător din slavonă şi greacă. Şi-a luat ca ajutor în această nobilă strădanie pe fiul său Gheorghe”*[3]. N.A. Ursu, marele cunoscător al culturii româneşti vechi, s-a referit tangenţial şi la *„monahul Evloghie, dascăl la şcoala slavonă din Iaşi, care a tradus din slavoneşte* ***Vieţile sfinţilor*** *pe lunile septembrie, octombrie, noiembrie, martie şi mai, după cunoscuta antologie hagiografică a lui Dimitrie al Rostovului”*[4]. Ştefan S. Gorovei, în studiul Cantemireştii – eseu genealogic, publicat în volumul *Dimitrie Cantemir (1673-1723), principe român şi cărturar european*, editat de Mitropolia Moldovei şi Bucovinei, Editura „Trinitas”, Iaşi, 2003, pp. 19-53 a dat şi o posibilă spiţă de neam a lui Evloghie. Recent, Evloghie şi fiul său Gheorghe au fost subiect de cercetare pentru Lucian-Valeriu Lefter, care a încercat să le desluşească genealogia şi să le creioneze activitatea[5].

Evloghie a fost cunoscut de Gheorghe Ghibănescu[6], care, însă, îl confundă uneori cu Gheorghe, fiul său. Astfel, într-un loc, istoricul scrie: *„asupra satului Muncel s-a iscat un proces în anul 1775 între urmaşii proprietari, între care cel mai ales era* ***Gheorghe Evloghie izbaşă, cunoscut ca Evloghie dascal****”*. În alt loc, un suret din 1495 *„e scris în 1756 iulie 4 de* ***Gheorghe Evloghie, cunoscutul dascal de slavonie*** *de la şcoala din Mitropolia Iaşilor”*. Numai că documentul spune în mod desluşit altceva: *„****acest suret*** *l-am scos de pe un suret românesc scos de Acsinte uricarul, întru care suret este iscălit Axinte uricarul, şi fiind cam ars,* ***l-am scos mai lămurit eu, Evloghie dascal*** *în anul 1756 iulie 4”*[7].

---

1 N. Iorga, *Tipografia la români*, în vol. „Scrieri despre artă”, Bucureşti, 1968, p. 215; Idem, *Istoria bisericii româneşti*, vol. II, Bucureşti, 1909, p. 45.

2 N. Iorga, în *Istoria bisericii româneşti*, vol. II, p. 172, scria că în Ţara Românească, un Constantin dascălul nu poate *„sta alături cu un Evloghie din Moldova”*. Mai târziu, Constantin Turcu, în studiul intitulat *Din cultura vechilor dieci moldoveni*, în „Revista arhivelor”, anul III (1960), nr. 2, pp. 205 şi 208, considera că *„monahul Evloghie <…> ar putea să fie chiar cunoscutul diac Evloghie dascălul, <…> tălmăcitor cu renume”*. Ştefan Bîrsănescu, în *Academia domnească din Iaşi, 1714-1821*, Bucureşti, 1962, p. 56, îl menţionează pe *„vestitul Evloghie”*, fără a da alte explicaţii asupra lui.

3 *Proloagele* tipărite <…> cu un studiu introductiv şi binecuvântarea Înalt Preasfinţitului dr. Nestor Vornicescu mitropolitul Olteniei, diortosite şi îmbogăţite de arhim. dr. Benedict Ghiuş, Bacău, 1999, p. 15.

4 N.A. Ursu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice*, Iaşi, 2002, p. 86.

5 Lucian-Valeriu Lefter, *Evloghie dascălul şi fiul său, Gheorghe, traducători şi copişti pentru mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei”, Anul III (2007), nr. 1, pp. 87-103.

6 Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade (Documente slavo-române)*, vol. I, Iaşi, 1906, pp. 44, 109-110; idem, *Cantemir şi Bantăş*, în vol. „Din traista cu vorbe” (101 curiere literare), Iaşi, 1906, pp. 444-446, text publicat iniţial în „Evenimentul” din 16 ianuarie 1903.

7 Idem, *Surete şi izvoade*, vol. I, pp. 44, 109-110.

În cele ce urmează, vom face o sinteză a informaţiilor cunoscute în acest stadiu, îndreptând interpretările greşite ale unor cercetători anteriori, pentru a înfăţişa multiplele faţete ale personalităţii lui Evloghie. Vom încerca să suplinim raritatea ştirilor documentare directe prin plasarea lui Evloghie în contextul general al societăţii moldovene a secolului al XVIII-lea: al şcolii, al cancelariei şi al bisericii. În consecinţă, temeiul documentar este variat, cuprinzând documente de arhivă, însemnări de pe cărţi, prefeţele şi colofoanele cărţilor imprimate la Iaşi, izvoare narative, studii privitoare la istoria cancelariei domneşti, a şcolii şi a bisericii româneşti, pe care le vom indica la locul potrivit.

Dascălul Evloghie era de loc din fostul sat Murgeşti, azi Bereasa, din judeţul Vaslui, legăturile de familie coborând până în vremea lui Petru Rareş, la anul 1530 (7039). La Bereasa îl înregistrează recensământul rusesc din anii 1772-1773, unde avea şi un scutelnic[8]. Un act din 1775[9], prin care Gheorghe, fiul lui Evloghie, reprezenta partea neamului său Băntăşesc din Murgeşti în procesul cu răzeşii din satul vecin, Glodeni, oferă o informaţie suplimentară: *„izbaşa Gheorghe Evloghie şi cu neamul său prin jaloba lor au arătat că* ***moşia Murgeştii ce este pe pârăul Telejna, la ţinutul Vasluiului, le este lor baştină, unde au şi toată aşezarea lor, case, livezi, viia şi biserica şi au stăpânit-o moşii şi părinţii lor, cum şi ei****"*[10]. Înseamnă că Evloghie era de neam răzăşesc şi că la 1775 stăpânirea de la Murgeşti se mai făcea încă, în devălmăşie: el şi familia lui aveau case acolo, dar stăpâneau în comun cu restul rudelor livezi şi vii, fiind şi ctitorii bisericii satului.

Cu toate aceste precizări documentare, în biografia lui Evloghie sunt multe pete albe. Câţiva genealogişti afirmă că spiţa neamului lui Evloghie îl arată coborâtor prin mamă din Iordache Bantăş, originea Băntăşească fiind sigură, cel puţin pe linie maternă. *Muma dascalului Ivloghie*, cum este menţionată într-o spiţă fără a i se da numele, era ştiută de răzeşii din Murgeşti drept fiică a preotului Artenie Bantăş. S-a presupus că o anume Sofia (1680-1764) ar fi fost fiica lui Artenie Bantăş, în ciuda faptului că *„nu este menţionată ca atare, cu numele acesta, decât în spiţele genealogice ruseşti. <…> Sofia Bantăş s-ar fi căsătorit pe la 1704, tot cu un Bantăş <...>, anume Constantin, <care> a murit pe la 1710, iar Sofia s-a recăsătorit cu Ion Vracniţă postelnic. <Cu primul soţ>, Sofia Bantăş a avut ca fii pe Ion şi Nicolae.* ***Pe cel dintîi, născut la 1705, îl cunoaştem sub numele de călugăr, Evloghie (sau Ivloghie), dascăl şi traducător de urice slavoneşti între anii 1747 şi 1772****"*. În încercarea de genealogie a lui Lucian-Valeriu Lefter scrie şi că fratele lui Evloghie, Nicolae Bantăş, se născuse la 1709 şi că ambii erau copii când au fost nevoiţi să plece în Rusia. *„În Gherbovnikul rusesc se menţionează doar despre Nicolae că a fost dus în Rusia de mama sa şi tatăl vitreg Ion Vracniţă postelnic, în anul 1717, şi aceasta pentru că el a rămas acolo, iar fiul său a păstrat blazonul familiei Bantăş-Kamenski. Fără îndoială, însă, că şi Ion a plecat odată cu familia în Rusia, dar mai târziu s-a întors în Moldova; acolo, în Rusia, trebuie să fi învăţat el destul de bine limba slavă veche, căci puţina slavonă bisericească de aici nu i-ar fi fost de mare ajutor în traducerea de cărţi. <…> Ion Bantăş s-a călugărit sub numele de Evloghie (Ivloghie/Ihloghie) şi a trăit între anii 1705 şi 1772. Nu se ştie cînd s-a întors din Rusia. Dacă ne luăm după data când a început activitatea de copist şi traducător, ar trebui ca evenimentul să se fi petrecut după 1740, când avea peste 35 de ani"*[11]. Presupunerile de mai sus trebuie privite cu multă rezervă. Identitatea Ion – Evloghie trebuie însă, pusă sub semnul întrebării din cauză că Gh. Ghibănescu scrie într-un loc cu totul altceva: *„din Ioan <fiul Sofiicăi Bantăş>,* ***care moare la Vaslui în 1705, se trage cunoscutul***

8 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, ed. P.G. Dmitriev, Chişinău, 1975, p. 179.
9 La Lefter, *op. cit.*, p. 87, anul este 1776, dar data este greşită, autorul calculând anul de la facerea lumii 7284 fără a ţine seama de data lunii şi a zilei care, aşa cum se ştie, impun scăderi diferenţiate pentru lunile septembrie–decembrie (5509 în loc de 5508).
10 Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. I, p. 110.
11 Lefter, *Evloghie dascălul şi fiul său,* pp. 89-90; Ştefan S. Gorovei, *Cantemireştii – eseu genealogic*, p. 38.

***călugăr Evloghie**, mort în 1772 la Iaşi"*[12]. Nu ştim, în acest stadiu al cercetării, dacă afirmaţia lui Gh. Ghibănescu privitoare la Ion este adevărată, dar dacă este, atunci Evloghie nu poate fi identificat cu Ion Bantăş, fiul Sofiei.

Se mai bănuieşte că Evloghie s-a căsătorit pe la 1745, în jurul vârstei de 40 de ani, fără să se ştie cu cine. Sigur este că a avut trei copii: Gheorghe, Constandin, care în 1769 era diacon şi o fiică. Fără să îi ştim numele, aceasta din urmă era măritată la 1 noiembrie 1761, când soţul ei, preotul Ioan, a scris pe o carte găsită de Gh. Ghibănescu în satul familiei, Bereasa: *„acest **Apostol** (Iaşi, 1756) iaste a popii lui Ioan zet Evloghie dascal"*[13]. În fine, s-a scris că Evloghie a murit în cursul anului 1772[14]. El a tradus ultimul act cunoscut la 15 martie 1772, iar recensământul din anii 1772-1773 îl înregistrează trăitor la Bereasa. Ordinul de începere a recensământului s-a dat la 18 februarie 1772, cele dintâi rapoarte din ţinuturi s-au primit la 20 noiembrie 1772, iar ultimele au sosit în luna mai 1773[15]. Nu ştim când a fost trimis raportul privitor la ţinutul Vasluiului, dar s-ar putea ca între martie 1772 şi mai 1773 Evloghie să mai fi trăit, totuşi.

Dincolo de amănuntele biografice nesigure, Evloghie a rămas cunoscut în istoria culturii române graţie îndeletnicirilor sale culturale, pe care le vom înfăţişa pe rând.

Evloghie a fost dascăl la şcoala slavonă şi, de la un anumit moment al vieţii, monah, dar ştirile documentare lipsesc, astfel încât începuturile vieţii lui nu pot fi decât presupuse. La 25 martie 1753, când a terminat de tradus un *Letopiseţ*, Evloghie a notat: *„acestu **Leatopiseaţ** întăi au fostu slovenescu,/Iară acum s-au tălmăcitu cu lexu moldovenesc/De mine **smeritul Evloghie Evloghie, dascălul şcolii slavoneşti din Iaşi** pre cătu mi-au fostu putinţa"*[16]. În însemnările de pe cărţi şi în documente, atributul de *„smerit"* şi *„păcătos"* atestă întotdeauna o faţă bisericească. În actul de la 13 octombrie 1754, prin care Anghelina şi fiica ei Dorotheia îi donau o parte a moşiei Hilimoneşti, ţinutul Vaslui, cele două îl numesc *„**părintele** dascalul Euloghie"*, căruia *„partea mea, i-am dat-o de bunăvoia mea **sfinţii sale** danie, lui şi copiilor lui, nepoţilor şi strănepoţilor şi a tot neamul ce să va aleage mai aproape"*[17]. Ştiind că a avut copii, dar că în nici unul din documentele care îl privesc nu este amintită soţia, aşa cum era regula actelor privitoare la proprietăţi, putem crede că a rămas văduv de timpuriu şi că s-a călugărit. Dacă Anghelina şi Dorotheia ar fi cunoscut-o pe soţia lui Evloghie, fără nici o îndoială că ar fi inclus-o în actul de danie, fie şi fără să-i menţioneze în mod explicit numele.

Datorită ştiinţei de carte, Evloghie a intrat, cumva, în contact cu administraţia statului moldovean şi a plecat din Bereasa la Iaşi în deceniul patru al secolului al XVIII-lea. La 3 septembrie 1740, dascălul şcolii sloveneşti din Iaşi era Iosif monahul, pe care Grigore Ghica voievod îl scutea de unele dări şi îi dădea un scutelnic. Prin urmare, dăscălia lui Evloghie la Iaşi a început după acea dată, dar înainte de 16 martie 1747, de când avem primul act tradus de dânsul. Evloghie era *„dascăl slovenesc ot Iaşi"*, *„dascal <…> di la Şcoala gospod din Eşi"*, *„dascăl ot Şcoala slăvănească la Sveti Sava"*[18], prezenţa lui la şcoala slavonească fiind dovedită prin două surse directe: actele pe care le-a tradus pentru cancelarie şi notele pe *Vieţile sfinţilor* pe care le-a tradus împreună cu fiul său Gheorghe. Primul act semnat de Evloghie fiind din 16 martie 1747, se crede că începutul *„carierei"* lui de dascăl la şcoala domnească poate fi aşezat *„în jurul anului 1747"* şi se datorează aşezământului

---

12 Gh. Ghibănescu, *Cantemir şi Bantăş*, p. 446.
13 *Ibidem*; N. Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1904, p. 146; Ioan Caproşu, Elena Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei. Un Corpus*, vol. II (1751-1795), Iaşi, 2008, p. 114.
14 Lefter, *op. cit.*, p. 92; Gh. Ghibănescu, *Cantemir şi Bantăş*, p. 446.
15 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, p. 179.
16 Pe f. 80 v. a unui *Letopiseţ*, azi Ms. rom. nr. 770 de la BAR Bucureşti (Caproşu, Chiaburu, *op. cit.*, p. 5).
17 Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. V: Acte interne (1741-1755), Iaşi, 2001, p. 534.
18 *Ibidem*, p. 305; *Catalog de documente din Arh. St. Iaşi*, A. Moldova (1389-1595), întocmit de Virginia Isac, vol. I, nr. 228, 1332, 1333, 1363; *DRH, A. Moldova*, vol. III, nr. 272; *Ibidem*, vol. XXIV, nr. 194; *Ibidem*, vol. XXVI, nr. 410; Caproşu, Chiaburu, *op. cit.*, vol. II, pp. 75, 79, 95, 97, 101.

pentru şcoli al lui Grigore al II-lea Ghica[19]. Trebuie să observăm însă că aşezământul pentru şcoli este din 25 decembrie 1747. Prin urmare, el a devenit dascăl înaintea reglementărilor lui Grigore al II-lea Ghica. De aceea, activitatea lui ar trebui legată mai degrabă de mitropoliţii din scaun decât de domn, în epocă şcoala şi tipografia aflându-se sub directa supraveghere a acestora.

Potrivit unei ipoteze, în Iaşi, dascălul Evloghie locuia pe lângă Mitropolie, în vecinătatea Academiei Domneşti, pe Uliţa Mare. Dovada ar fi două acte în care este menţionat *„locul dascalului Evloghie”*. La 15 mai 1766, Ion Larion sulger al doilea şi Costandin Istrati vând lui Ioniţă Cantacuzino hatman o casă cu loc de lângă zidul Mitropoliei *„aice în târgul Ieşilor, lângă* ***locul lui Evloghie dascălul****. <…> Şi acestu loc de casă ce arată mai sus, s-au luat pentru trebuinţa şcoalelor domneşti”*. La 4 iunie 1767, Catrina, nepoata popii Ursu şi nepoţii ei, vând mitropolitului Gavriil Callimachi *„un locu ce avem aice, pe Uliţa Mare, care loc merge în lungu spre răsărit pînă în* ***locul dascalului Evloghie*** *<…>, care loc fiind trebuitoriu şcoalelor ce s-au făcut acum, dînd şi alţi megieşi locurile ce au fost pinpregiurul nostru, l-am vîndut şi noi acest loc al nostru”*[20]. Potrivit obiceiului, dascălul Evloghie îşi va fi avut locuinţa lângă şcoală, dar se impune un amendament. În documentele româneşti vechi, proprietatea termenilor este riguros respectată, iar locul nu este sinonim cu casa! La mijlocul secolului al XVIII-lea, *„cei mai mulţi boieri în Moldova îşi aveau casele pe la moşiile lor, iar în Iaşi erau musafiri, ori aveau locuri virane. Gustul de a-şi clădi case mari în Iaşi începe ceva mai tîrziu”*. În plus, nici preoţii nu aveau toţi case proprii, ci *„stăteau în casele parohiale şi nu le înregistra visteria ca supuse dărilor de adetiul caselor a 2 lei de casă”*[21]. Faţă bisericească fiind, dascălul Evloghie nu avea casă în Iaşi, din moment ce recensământul din anii 1772-1773 îl înregistrează la Bereasa. Din cauza vicisitudinilor, şcoala s-a mutat în decursul vremii în diferite locuri din Iaşi: în anul 1715 domnul Nicolae Mavrocordat o aşezase la mănăstirea Sf. Sava, dar a mai fost mutată la biserica Sf. Nicolae Domnesc şi la Mitropolie. Din notele lui Evloghie ştim că în intervalul 25 octombrie 1756 şi 1 septembrie 1758-31 august 1759 (7267), şcoala era tot la Sf. Sava. Dezideratul unui local propriu se va realiza abia după reforma şcolară a lui Grigore al II-lea Ghica din 1766, când, prin actele amintite s-au cumpărat pentru şcoală o casă şi câteva locuri libere împrejur. Ştim sigur doar că Evloghie a stat, cel puţin o vreme, într-o casă a cărei chirie era plătită din vistierie: la 10 august 1764 s-au trecut în sama vistieriei *„15 lei chirie* ***unii casă ce şade dascălul Ev<lo>ghe*** *pe 3 luni: iuni, iuli, avgust”*[22].

Slujba de dascăl la şcoala domnească era aducătoare de venituri. Încă din 1714, Nicolae Mavrocordat a hotărât ca dascălii să fie plătiţi din veniturile domneşti, în două tranşe, la Sf. Gheorghe şi la Sf. Dumitru. La 25 decembrie 1747, Grigore al II-lea Ghica spunea că *„am tocmit şi am aşăzat iarăşi acele patru şcoale cu patru dascăli, precum au fost mai înainte şi leafa dascălilor am orînduit-o iarăşi de la preoţi, iertîndu-i pe dînşii de alte dăjdii: să deie ei numai un galbăn într-un an pentru şcoale, însă zece potronici la Sfîntul Gheorghie şi zece potronici la Sfîntul Dimitrie. Care bani să-i strîngă sfinţiia sa părintele mitropolitul ce va fi, şi de la sfinţiia sa să ieie dascălii lefile lor, însă dascălul cel mare elinesc 360 lei, şi al doilea dascăl 120 lei, şi* ***dascălul slovenesc 130 lei*** *şi cel românescu 100 lei”*[23].

În afara lefii, dascălii beneficiau şi de unele scutiri fiscale, pe Evloghie recensământul efectuat între februarie şi noiembrie 1772 de autorităţile ruse de ocupaţie menţionându-l cu un scutelnic în

---

[19] Lefter, *Evloghie dascălul şi fiul său*, p. 91.
[20] Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. VI (1756-1770), pp. 615, 690.
[21] Gh. Ghibănescu, *Catastihul Iaşilor din 1755*, în „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Municipal Iaşi, 1921, p. 7.
[22] *Cronica Ghiculeştilor*, ediţie îngrijtă de Nestor Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, pp. 177-178; Ioan Şt. Petre, *Axintie Uricariul. Studiu şi text*, Bucureşti, 1944, p. 158; Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV (1726-1740), pp. 162-163; idem, *Sămile Vistieriei Ţării Moldovei*, vol. I (1763-1784), Iaşi, 2010, p. 378.
[23] *Ibidem*, p. 335; Iorga, *Istoria învăţământului românesc*, pp. 68, 73, 76-77; Idem, *Istoria literaturii româneşti*, vol. II, pp. 493, 500-503; Urechia, *op. cit.*, p. 23.

satul său din ținutul Vaslui: „1 скутельнк Евлгия – даскала¸ который по диванскому повелению уволнен от всех подаей”. Din cauza lecturii greşite, Lucian-Valeriu Lefter scrie însă, că Evloghie dascălul a fost *„trecut în categoria scutelnicilor, <…> tot la Bereasa, scutit din porunca Divanului domnesc de toate dările”*[24]. Deşi documentele nu oferă ştiri directe, prin analogie cu situația altor slujbaşi, este posibil ca dascălul Evloghie să fi avut şi alte avantaje din partea domniei. În *Ecstract de sama Visterii întru cari s-au încărcat toate veniturile ce s-au luat la Vist(ie)rie în 7 luni* <iunie – decembrie 1763>, la cheltuielile cămării domneşti apar şi *„121 lei şi 90 bani – îmbrăcăminte* ***dascălului călugăr****, după foaie g(o)spodu <de la> 8 ghen(arie) 1762”*. Nu ştim cine era dascălul călugăr, dar pentru a da un singur exemplu similar, la 20 mai 1756, marele tipograf Duca Sotiriovici primea *„de la cămara gospod, la Paşti şi la Crăciun un postav i un atlaz”*[25].

O continuare firească a îndeletnicirii de dascăl a fost traducerea actelor pentru cancelarie. În acest stadiu al cercetării cunoaştem vreo 90 de documente slavone traduse de Evloghie singur şi patru împreună cu fiul său Gheorghe, Evloghie, dascăl, traduce acte slavone o lungă perioadă de timp, între anii 1747 şi 1772[26], dar numărul este cu siguranță mai mare. Evloghie doar colabora cu cancelaria Divanului, fără a fi angajatul acesteia, reglementările epocii neîngăduind unei persoane să aibă două slujbe în acelaşi timp. Studiul documentelor de arhivă sugerează că el avea o anumită superioritate față de grămăticii, uricarii sau diecii contemporani. Datorită prestigiului personal, de erudit şi bun traducător, el a fost de multe ori chemat să verifice tălmăcirea unor acte scrise de alți uricari, făcând ceea ce numim astăzi, cu un termen diplomatico-arhivistic, colaționare. Din această cauză, nu a fost întotdeauna scriitorul efectiv al actelor. Într-o hotarnică a satului Petricani, ținutul Lăpuşnei, din 21 decembrie 1791 s-a trecut un *„suret de pe o hotarnică veche a domnului Ştefan vodă, din let 6997 <1489> ghenarie 9,* ***scris*** *suretul* ***de Simeon uricariul şi încredințat de Evloghie tălmăcitoriu*** *că este adevărat tălmăcit”*. Altă traducere, a unui document din 30 martie 1500, făcută de Efrem dascăl, era confirmată de Evloghie ca autentică: ***„posleduit-am şi eu acestu suret, din cuvînt în cuvînt, şi am aflat foarte bine tălmăcit,*** *Evloghie dascăl”*. Un act emis de Vasile Lupu la 15 decembrie 1636 *„s-au tălmăcit pe rumânie de pre limba slovenească la anii 7255 <1746>, m(™)s( )ca sep(temvr) q (6) d(΄)n(i), de ieromonahul Amvrosie de la Scîntee.* ***Acestu suret s-au cetit de mine şi aflîndu-l drept, m-am iscălit****. Evloghie dascal. Iunie 20, l(e)t 1766”*; în acel caz, Evloghie a intervenit în două locuri din text pentru a corecta cuvinte traduse nepotrivit de Amvrosie. Colaționarea era destul de anevoioasă; Evloghie a avut situații când traducerile anterioare erau deteriorate, iar el a trebuit să le refacă: *„acestu suret <din 1495>* ***l-am scos de pre un suret românescu scos de Axentie uricar****, întru care suret este Axentie uricarul iscălit* ***şi fiind cam arsu l-am scos mai lămurit, eu, Evloghie dascal****, în anul 1756 iulie 4”*[27].

Evloghie l-a inițiat şi pe fiul său Gheorghe în traducerea actelor. Îi găsim iscălind împreună la 20 iulie 1760, când a tradus Evloghie şi a scris *„Gheorghii sin Evloghie”*, la 19 septembrie 1761 şi la 13 februarie 1762[28]. Evloghie traducea, iar fiul scria în română. Traducerea actelor era o activitate aducătoare de venituri prin taxele pe care destinatarii le plăteau pentru eliberarea actelor de la divan.

---

24 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, p. 179; Lefter, *Evloghie dascălul şi fiul său*, p. 95.
25 Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. V, p. 393; Idem, *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, vol. I, p. 238.
26 *Catalog de documente din Arh. St. Iaşi*, vol. I, nr. 1, 29, 47, 88, 134, 135, 140, 165, 191, 226, 228, 240, 252, 274, 315, 327, 461, 486, 523, 599, 610, 647, 653, 692, 698, 728, 775, 823, 837, 927, 1010, 1033, 1150, 1088, 1096, 1244, 1332, 1333, 1363, 1380, 1408, 1448, 1445, 1446, 1498, 1509, 1057; *DRH, A. Moldova*, vol. XXIV, nr. 194, 286, 391, 431, 467; *Ibidem*, vol. III, nr. 1, 8, 20, 41, 44, 49, 57, 62, 81, 112, 113, 115, 123, 180, 185, 207, 224, 253, 255, 269, 272, 279, 290, 291, IV, VII; *Ibidem*, vol. XXVI, nr. 33, 80, 93, 104, 145, 231, 275, 408, 410, 532, 596, II; *Ibidem*, vol. XXIII, nr. 94, 184, 204, 205, 218, 227, 385, 431, 502, 566; Arh. St. Iaşi, Fond Doc., Pachet CCCLX/109-111; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XIX: *Dorohoiul*, pp. 72, 100, 195.
27 *DRH, A. Moldova*, vol. III, nr. 149, 224 şi 258; *Ibidem*, vol. XXIII, nr. 568.
28 *Ibidem*, vol. XXIV, nr. 286; *Ibidem,* XXVI, nr. 33, 80 şi II.

Activitatea lui Evloghie trebuie legată de programul cultural al mitropolitului Iacob I Putneanul de apărare a societăţii moldoveneşti în ansamblul său, a bisericii în special, împotriva influenţelor străine. La mijlocul secolului al XVIII-lea, în plină ofensivă a limbii greceşti, Iacob I Putneanul a urmărit consolidarea culturii româneşti prin dezvoltarea învăţământului în limba naţională şi reafirmarea slavonismul în biserică, armele necesare împlinirii scopurilor urmărite *„sunt sau închipuiesc cărţile cetaniei şi ale rugăciunilor”*[29]. Principalele instituţii de cultură ale ţării, Biserica, şcoala şi tipografia s-au aflat întotdeauna în relaţie de intercondiţionare. De multe ori, oamenii care le asigurau funcţionarea erau, simultan, feţe bisericeşti, dascăli şi tipografi, iar sediul tipografiei era, de obicei, într-un lăcaş de cult, laolaltă cu şcoala. Chiar la mănăstirea Sf. Sava, alături de şcolile greacă şi slavonă era o bibliotecă bogată, iar între anii 1745 şi 1747 a funcţionat tipografia în limba arabă, coordonată de Silvestru patriarhul Antiohiei. Trăind într-un asemenea mediu, nu întâmplător Evloghie era un veritabil erudit. În afara limbii slavone, ştia greaca, stăpânea subtilităţile limbii române şi avea o solidă cultură teologică. El făcea parte dintr-un grup de cărturari care lucrau împreună în cadrul unui program de asigurare a cărţilor Bisericii ortodoxe şi a fost solicitat de mitropolitul Iacov Putneanul să facă traduceri din limba slavonă în româneşte. Scrisul cărţilor fiind o întreprindere în slujba Bisericii, trebuie remarcat faptul că Evloghie a semnat pe toate lucrările traduse şi corectate cu atributul de monah, nu de dascăl, sporind, astfel, autoritatea morală a cărţilor. Prima traducere cunoscută este un *Letopiseţ* terminat la 25 martie 1753: *„acestu Leatopiseaţ întăi au fostu slovenescu,/Iară acum s-au tălmăcitu cu lexu moldovenesc/De mine smeritul Evloghie Evloghie, dascălul şcolii slavoneşti din Iaşi pre cătu mi-au fostu putinţa”*[30]. Marea realizare culturală a lui Evloghie, făcută în colaborare cu fiul său Gheorghe, la cererea şi cu cheltuiala mitropolitului Iacov Putneanul, sunt cele cinci volume ale traducerii *Vieţilor sfinţilor* pe lunile martie, mai, septembrie, octombrie şi noiembrie, din slavonă, între anii 1757 şi 1760. Pe fiecare volum s-a menţionat că *„s-au tălmăcit de pe limba slavenească de Euloghie, dascălul slavenesc de la şcoala g(os)pod Iaşi”* <…> *„şi s-au scris de fiul său Gheorghe”*[31]. Cărţile au fost dăruite de Iacov Putneanul mănăstirii Putna, unde se păstrează şi astăzi. *Vieţile sfinţilor*, alături de *Psaltire* şi de *Cazanii* au avut un rol cultural foarte important în procesul de înlocuire a limbii slavone din cult cu româna. În epocă, ele au constituit lectura fundamentală, fiind foarte preţuite pentru valoarea lor educativă. *Vieţile Sfinţilor* se citeau în biserică, în cadrul Sfintei Liturghii şi la timpul cuvenit, zilnic, la trapeza mănăstirilor, dar şi în chiliile monahilor, în şcoli şi, fireşte, acasă, de oamenii obişnuiţi.

Altă îndeletnicire importantă a lui Evloghie a fost cea de corector al cărţilor imprimate în tipografia de la Iaşi, în vremea mitropoliţilor Iacov Putneanul şi Gavriil Callimachi. *Diorthositorul* sau *îndreptătoriul tiparelor* era o persoană foarte cultă, care se îngrijea de acurateţea imprimării şi, spre deosebire de *prubar*, nu îndrepta doar greşelile de cules, ci şi conţinutul manuscrisului. Cea dintâi corectură a fost a *Alfavitei sufleteşti* (Iaşi, 1755), o lucrare ce s-a dovedit nu tocmai facilă. Cerându-şi obişnuita iertare pentru eventuale greşeli, Evloghie scria în prefaţă: *„Rogu-mă, dar, voao, de obşte cetitori,/Ca să fiţi greşalelor mele lesne iertători,/**Nu numai unde va fi lipsa slovelor,/Ci mai mult pentru aşezarea slogurilor**,/Că precum orbul umblînd nu-i fără poticnire,/Aşa şi cel neînvăţat fără greş la tâlcuire”*. Rezultatul a fost însă pe măsura eforturilor, cartea fiind foarte apreciată de societatea românească, citită şi chiar copiată până târziu, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Altă lucrare importantă tipărită la Iaşi şi corectată de monahul Evloghie a fost *„Sinopsis, adică adunare de multe învăţături”* (Iaşi, 1757). Prin acest gen de cărţi (o primă ediţie fusese tipărită de mitropolitul Iacov Putneanul în 1751), se face şi în Moldova începutul literaturii teologice. Cartea este scrisă în spirit iluminist, după cum dovedeşte *„Învăţătura pentru ca să-şi dea fieşte care om*

[29] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tom II, Bucureşti, 1910, p. 129.
[30] Caproşu, Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi*, vol. II, p. 5.
[31] *Ibidem*, pp. 72, 79, 83, 99, 101, 105.

feciorii lui la carte", de la f. 60: *„nu se poate să fie mai fericit omul, cînd pune tot gîndul şi purtarea lui de grijă în ce chip şi cu ce mijlocire va putea să vază copiii lui rînduiți spre pricopseala învățăturii, după cum vedem nu numai în Sfînta Scriptură, ci şi la toate istoriile fericind pre părinții aceia care pun silința lor cu neadormiți ochi pentru învățătura copiilor lor. Deci, fieştecare om ce este învățat se cheamă om cuvîntător, iar cel neînvățat este asemenea dobitoacelor"*[32].

Evloghie stăpânea foarte bine şi limba greacă, fiind capabil să facă traduceri de finețe. În prefața *Liturghiei* tipărită la Iaşi în anul 1759, a cărei corectură a făcut-o, el spunea: *„preoți şi diaconi ce veți sluji pre aceste sfînte liturghii, înştiințămu-vă <...> că* ***une cuvinte ce să află într-însele schimbate şi mai ales puse şi tocma pre limba slavenească, nu este altă pricină de mîndrie, adică cît să face şi de la noi adaogire de schimbare; ci vrîndu noi a tocmi într-însele cuvintele tocma deplin după izvodul elinesc*** *(cum şi cel slavenesc urmează),* ***nu s-au putut acele cuvinte nici într-un chip a să tălmăci tocma dreptu după putere lor pre limba noastră, căci este puțină****. La aciasta şi noi încă dară n-am vrut a micşora sfintele cuvinte ale dumnezăieştii liturghii, după neputința limbii noastre, căci nu este cazanie sau istorie sfînta liturghie, ci tocma însuşi dumnezăieşti şi de Duhul sfîntu suflate cuvinte. Pentru aceia şi noi le-am pus slaveneşte. Şi aşa fără de îndoire să şi urmați a le zice, ca să fie în veci de tot şi întru toate deplin dumnezăiasca liturghie. Evloghie monah, diorthositoriu"*. Explicația este valoroasă pentru că sugerează de ce găsim astăzi unele texte ale epocii studiate presărate cu slavonisme şi grecisme: *„din mîndria"* unor traducători de a se arăta mari cărturari[33].

Cărții tipărite i-a revenit rolul să depăşească granițele politice care separau cele trei Țări Române şi să împiedice împlinirea adevăratului sens al actului unirii religioase a românilor din Transilvania cu Biserica Romei, impus de Curtea Imperială de la Viena la mijlocul secolului la XVIII-lea: depărtarea românilor ortodocşi de aici, de cei din Țara Românească şi Moldova. După puternica reacțiune ortodoxă provocată de călugărul Visarion Sarai în sudul Transilvaniei în 1744, autoritățile imperiale şi-au dat seama că unirea religioasă din 1698 cu Biserica Romei nu putea avea succes la românii transilvăneni atâta timp cât legăturile acestora cu viața spirituală de peste munți nu vor fi rupte. Prin urmare, au fost elaborate câteva decrete (1746, 1768 şi 1770) prin care erau interzise în Transilvania cărțile venite din tipografiile muntene, moldovene şi ruseşti. Cu toate opreliştile, cărțile tipărite în Muntenia şi Moldova ulterior ordinului din 1746 circulau în Transilvania, în timp ce cărțile scoase la Blaj sau în alte tipografii imperiale erau privite cu neîncredere. *Liturghia* din 1759 a avut o adevărată valoare normativă pentru românii transilvăneni, pentru că a fost scrisă cu respectarea regulilor tradiționale de slujbă impuse de limba sacră, slavona. În anul 1773, ea a fost aleasă de Cancelaria Aulică din Viena drept model de liturghie pentru cărțile ce urmau să fie tipărite pentru popoarele unite român, rutean şi croat în tipografia orientală din Viena, după un exemplar provenit din Baia Mare[34].

Următoarele cărți au fost corectate de Evloghie monahul sub supravegherea altui mitropolit, Gavriil Callimachi: *Evanghelia* (Iaşi, 1762), *Euhologhion adecă Molitvenic* (Iaşi, 1764) şi *Psaltirea* (Iaşi, 1766). Ultima *„s-au diorthosit de Evloghie monahu şi* ***tîlcuitoriu printre psalmi****"*[35]. Fiind nu doar diorthositor, ci *„şi tîlcuitori printre psalmi"*, înseamnă că Evloghie nu doar a tradus ci a şi prelucrat psalmii din punct de vedere stilistic.

Întorcându-ne la cărțile destinate Transilvaniei, în anul 1765, Pavel Nenadovici arhiepiscopul Carlovațului, ce avea în subordine şi românii din Banat, a apelat la mitropolitul Gavriil Callimachi

---

[32] *BRV*, II, pp. 140, 300*;* Al. Duțu, *Mişcarea iluministă moldoveană de la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 19, nr. 5, p. 923.
[33] *BRV*, II, pp. 145-146 şi vol. IV, p. 239; Turcu, *Din cultura vechilor dieci moldoveni*, p. 208.
[34] Ioan Moga, *Contribuțiuni privitoare la tipărirea cărților bisericeşti în veacul XVIII pentru românii din Transilvania şi Ungaria*, în „Omagiu Înalt Prea Sfinției sale dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorire", Sibiu, 1940, pp. 584, 585, 591.
[35] *BRV*, II, pp. 159-162, 171.

să-i tipărească la Iaşi *Îndreptarea păcătosului*. Mitropolitul Moldovei a suportat financiar atât traducerea manuscrisului din greceşte, cât şi imprimarea lui. Din prefaţă reiese că Evloghie i-a corectat atât pe Vichentie, episcopul Timişoarei, cât şi pe Dimitrie Eustatievici, cunoscutul teolog şi pedagog din Şcheii Braşovului căruia îi este atribuită traducerea: *„aciastă cărţulie în limba slovenească şi rumănească,* ***în care carte iaste învăţătură duhovniciască aşăzată de sfinţiia sa Vichentie episcopul Timişvarulu****i, dară tipărită de Grigorie Stanoviciu. <…>* ***Şi s-au diorthosit de Evloghie monah****”*. Ediţia a doua a cărţii, scoasă în anul 1768 într-o formă puţin diferită şi destinată doar Moldovei, confirmă faptul că monahul Evloghie ştia limba greacă: *„Îndreptarea păcătoşilor, adică învăţătură cătră cel ce să pocăiaşte cum să se ispovedească.* ***Acum întîi tălmăcită de pre limba grecească pre limba românească*** *şi s-au tipărit în zilele <…> domnului nostru Io Grigorie Ioan Calimah voievod <…>, cu blagosloveniia şi cu toată chieltuiala preaosfinţitului mitropolit al Moldovii, chiriu chir Gavriil <…> în sfînta mitropolie în Iaşi <…>.* ***Şi s-au diorthosit de Evloghie monahu****”*[36].

Evloghie era un corector scrupulos. În prefaţa *Adunării de multe învăţături* (Iaşi, 1757), fraza *„căci aceasta acum întîi prin multă osteneala tălmăcirii de pre altă limbă am scos-o”*, a fost acoperită cu o fâşie de hârtie pe care scrie: *„alcătuită din multe scripturi”*, metodă ce sugerează că la prima lectură a textului s-a strecurat o greşeală ce a fost observată abia după ce zaţul întregii coli tipografice a fost imprimat, astfel încât singura soluţie de înlăturare a erorii a fost aplicarea unei benzi de hârtie deasupra rândului[37].

Lista cărţilor pe care Evloghie le-a tradus şi le-a corectat oferă imaginea orizontului său de intelectual: cărţi de şcoală, cu caracter pedagogic, moralizator, dogmatice şi de ritual, dar şi de lectură particulară. Un asemenea orizont se construia, fireşte, tot pe baza cărţilor. Desigur că el a avut o mică bibliotecă. Lucrătorii din tipografii primeau un număr de exemplare din ceea ce imprimau, iar dacă aveau posibilităţi băneşti puteau să-şi tipărească un număr de bucăţi suplimentare. Cum s-a văzut mai sus, Evloghie a notat pe o *Liturghie* (Iaşi, 1759) *„această sfîntă carte Leturghie amu dat-o lui Ion zestre pentru pomenirea sufletelor noastre. Evloghie monah diortositor”*[38]. Exemplarul reprezintă ceea ce astăzi numim dreptul de autor şi cu siguranţă că Evloghie a primit exemplare din toate cărţile pe care le-a corectat.

Evloghie a fost o persoană înstărită şi apreciată de contemporani, iar recunoaşterea meritelor sale a continuat multă vreme după ce nu a mai fost în viaţă. Trăind într-o epocă de manifestare incipientă a modernizării, prin impunerea cu ajutorul cărţii în limba naţională a educaţiei şi a credinţei ortodoxe, Evloghie a luat parte activă la curentul general. Cunoscător al limbilor de cultură ale epocii, cu o bună pregătire teologică, posesor al unei biblioteci, Evloghie a participat din plin la rezistenţa culturală împotriva influenţei greceşti în Moldova. În mod aparent paradoxal, contribuţia lui la dezvoltarea culturii române s-a manifestat în două direcţii diferite. Pe de o parte, prin reafirmarea slavonismului, el a conferit autoritate canonică textelor pe care le-a tradus, iar pe de alta, dând forma românească cea mai potrivită prin traduceri erudite ale cărţilor şi documentelor, a contribuit la înlocuirea limbii slavone cu cea românească în cancelarie, la şcoală şi în cultul Bisericii.

---

[36] *Ibidem*, pp. 164-166, 179-182; Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Bucureşti, 2002, p. 174.
[37] *BRV*, II, pp. 139-140.
[38] Caproşu, Chiaburu, *Însemnări pe manuscrise şi cărţi vechi*, vol. II, p. 94.

The errudit Evloghie monk in the middle of the XVIIIth century in Moldavia

Abstract

In the middle of the eighteenth Century a monk, by his name Evloghie, who knew very well the old Slavish culture, was the author of more translations. In spite of the fact that historians affirmed Evloghie's intellectual value and his notoriety at the beginning of the twentyth Century, the documentary data are quite a few and even these ones are indirect. A teacher in the Slavish school, a translator for the Prince ruler's Chancellery, a translator and a copyist of manuscripts, an erudite corrector for the printing house in Iasi, a monk, he was part of the avant-garde elite that preceded the modern intellectuals who introduced the European values in the Romanian milieu and also traced the main directions for the development of the modern culture in Moldavia. Evloghie trained his son, Gheorghe, in intellectual activities too, taking him as his apprentice and letting him be his follower; Gheorghe was a quite wealthy person, appreciated by his contemporaries, and his merits' recognition continued a long time after his death. His activity has to be connected with the cultural project of Iacob Putneanu, the Mitropolit, who tried to defend the Moldavian society, especially the church, against the foreign influences. Living in the age when the modernizing of culture just began to manifest itself, especially by promoting the national language in education and in church, Evloghie took an active part in the cultural resistance against the Greek influence in Moldavia. Paradoxically enough, his contribution to the development of the Romanian culture took two different directions. On one side, by means of reaffirming the Slavish culture, he succeeded into conferring a canonic authority to the texts he translated; on the other side, giving the most appropriate Romanian form, to books and manuscripts, by means of erudite translations, he also contributed into replacing the Slavish language with the Romanian one in school, in church, in the princely chancellery.

Vasile OLTEAN

MĂRTURII INEDITE DESPRE DIONISIE NOVACOVICI – PRIMUL EPISCOP SÂRB AL TRANSILVANIEI INSTALAT ÎN ŞCHEII BRAŞOVULUI

Singhelia episcopului Dionisie Novacovici descoperită în Şcheii Braşovului

După desfiinţarea abuzivă a Mitropoliei Ardealului la 1700, românii din Şchei sunt nevoiţi să caute adăpost de protecţie creştină când în Muntenia, la Bucureşti, când la Râmnic, preoţii bisericii de aici fiind hirotoniţi de mitropolitul Munteniei sau de episcopul Râmnicului. După ce austriecii ocupă Oltenia, românii din Şchei sunt subordonaţi episcopiei sârbeşti a Carlovițului. În urma răscoalei lui Sofronie de la Cioara şi mai ales după instituirea *„sinodului”* de la Alba Iulia din 14-18 februarie 1761, unde Sofronie impune autorităţilor guvernamentale cele 18 puncte în apărarea ortodoxiei în Ardeal, Maria Tereza trimite pe generalul Nicolae Adolf, baron de Bucov, în calitate de comandant al forţelor de aici, pentru a menţine liniştea în Ardeal. Încă din anul 1746 regina Maria Tereza adresase guvernului ardelean un decret public, prin care oprea chiar săvârşirea cultului răsăritean şi dispunea arestarea tuturor preoţilor neuniţi, sub cuvânt că au fost sfinţiţi în Ţara Românească[1]. Aceasta, după ce în 9 octombrie 1756 magistratul trimisese protopopului şcheian ordinul guvernamental, prin care se interzice strict oricărui român să se adreseze mitropolitului din Carloviţ (de care românii ortodocşi din Ardeal depindeau la acea dată) sau oricărui arhiereu din afară de graniţele principatului, în orice chestiune[2].

Acum, când datele problemei s-au schimbat este trimis episcopul sârb al Budei, originar din Dalmaţia, care după ce fusese tuns în monahism la mănăstirea Sf. Sava din Cattara şi după studiile făcute la Kiev (1726-1737), fiind şi profesor de teologie la Novi Sad, ajunge predicator în eparhia sârbească a Budei, fiind numit episcop al Budei din 24 iulie 1749 (dar instalat abia la 25 februarie 1761). La puţin timp, în 12 martie 1761 este trimis în Transilvania, vizitând Braşovul în iunie acelaşi

[1] C. Muşlea, *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului*, Braşov, 1946, vol. II, p. 29.
[2] *Ibidem*, p. 43.

an, iar prin decretul imperial din 13 iulie 1761 este numit episcop al ortodocşilor din Transilvania, păstrând în acelaşi timp scaunul de episcop al Budei şi al Câmpurilor Mohaciului. Instalarea se face în Şchei în 4 septembrie 1761 cu mult fast oferit de onorurile militare ale generalului Bucov, în ciuda numărului mic de preoți şi creştini prezenți la ceremonie. Şcheienii s-au dovedit deosebit de sceptici, văzând implicațiile autoritare ale guvernanților catolici şi luterani, motiv pentru care (cum n-au făcut nici unui ierarh al Ardealului) l-au obligat pe noul episcop să semneze un umilitor jurământ, la 23 august 1761, declarând: *„mă făgăduiesc înaintea bisericii şi a norodului şi mă jur pre D(u)mn(e)zeu cel atotputernic şi pre patimile şi pre sângele cel rescumpărătoriu al Domnului Chr. şi pre Sfânta lui Ev(an)gh(e)lie, precum credința cea pravoslavnică a mărturisirii răsăritului după legea grecească, neunită cu a Romei, o voi păzi aici în Transilvania... în nici un fel neschimbată, nici adăogând, nici scăzând, ci întreagă şi nezmintită în toată vremea, la voe şi la nevoe, până la sfârşitul vieții mele... Aşijderea şi pre norodul cel încrdințat mie, îl voi învăța şi îl voi întări... aşa să-mi ajute D(u)mn(e)zeul mieu şi să mă judece la înfricoşata sa judecată ... ”*[3].

Au urmat şi alte neînțelegeri între noul episcop şi obştea *„exigentă”* a Şcheiului, care s-a arătat nemulțumită că ierarhul lor vorbeşte maghiara cu autoritățile (şi nu ştia limba română) şi că acesta accepta să primească găzduire din partea magistratului sas al Braşovului în Cetate şi nu în Şchei. Primind şi patenta împărătesei Maria Tereza cu cele 11 restricții impuse noului episcop în favoarea Uniației, văzând şi *„răceala”* şcheienilor, Dionisie Novacovici părăseşte Braşovul, găsindu-şi reşedința la Sibiu, mai precis la Răşinari, în ciuda faptului că în Sibiu nu avea nicio biserică, fiind nevoit să slujească în câte o casă amenajată ca biserică, poate doar pentru că Sibiul din 1717 devenise *„capitala Transilvaniei”*. Deşi a păstorit puțin, îşi găseşte răgaz să-i certe pe şcheieni pentru că şi-au permis să înființeze sub egida bisericii, fără a-l încunoştința, *„cutia mărfurilor neguțătoreşti”*, un fel de bancă de venituri. Pentru a rezista în fața cheltuielilor, încă din 1758 se înființaseră *„Catastiful pentru banii ce se strâng de la negustori la cutia poverilor”*, în care se spune că *„Noi preoții împreună cu negustorii, carii ne aflăm într-această vreme lăcuitori în Bolgariia Braşovului (Şchei)... socotit-am şi am făcut din bună voința noastră această rânduială, ca să să ție şi să se păzească într-acesta chip: Adecă fieştecare negustor, din căt i-au rănduit Dumnezeu a face negustorie cu marfă de aici sau dintr-alte țări a aduce aici sau a scoate de aici, ori cu caru, ori cu cai marfă de purtare, sau marfă de mâncare... fiecare să dea la cutia de obşte... ca şi Milostivul Dumnezeu să-i dea însutit...”*[4]. Astfel a luat naştere o societate neguțătorească care a protejat biserica veacuri de-a rândul, aşa cum confirmă catastifele intitulate *„Cutia făcliilor”* din arhiva muzeului.

„Foarte tare ne mirăm şi ne ciudăm, – scria Novacovici obştei preoțeşti şi orăşeneşti din Şchei la 6 iulie 1763 – *cum aşa prostu în socoteala trebii aceia, adecă a cutiei mărfurilor neguțătoreşti ați umblat, fiind smerenia noastră de bogate ori la iubirile voastre de Chr. şi nici odată nu ați dat înaintea noastră, însă de ne-ți fi înştiințat pre noi întru alaturea noastră la voi, mai cu cale şi mai lesne am fi putut greaba cutiei mai sus numite a întări şi mână de ajutoru la folosul obştii a vă da...”*. Şcheienii nu numai că nu desființează *„banca”* lor dar o şi întăresc şi o folosesc chiar şi în perioada şaguniană.

Printr-o altă scrisoare din 2 ianuarie 1767 îi ceartă pentru 4 gropi din cimitir, luate abuziv de la preotul unit Vasile Baran, fratele protopopului neunit Florea Baran. Totuşi în 13 decembrie 1764 le trimisese o frumoasă pastorală, aflată în arhiva din Şchei. Cu doi ani înainte, în 18 decembrie 1762 îşi depusese demisia, dar nu i se acceptă decât în 1 octombrie 1767, când, pe motiv de boală se retrage la mănăstirea Sântandru de lângă Buda, adormind întru Domnul, la puțin timp, în 8 decembrie 1767,

[3] Sterie Stinghe, *Documente privind trecutul românilor din Şcheii Braşovului*, Braşov, 1901, p. 231.
[4] C. Muşlea, *op. cit.*, vol. II, p. 39.

lăsând o parte din averea sa seminarului unit de la Blaj, ceea ce întăreşte încă odată pe şcheieni în convingerea că episcopul lor filtrase cu uniţii.

În ciuda scurtului popas în Şcheii Braşovului, aici, graţie cunoscutului protopop Eustatie Grid şi mai ales a fiului său Dimitrie Eustatievici (autorul primei gramatici româneşti de la 1757) se alcătuieşte prima singhelie românească. Am găsit mai întâi o însemnare în manuscrisele cercetătorului Candid Muşlea, precum că *„o tablă de tipar”* din 1761, se afla în Şchei şi că între 19 august-14 septembrie 1905 a fost prezentată în cadrul unei expoziţii organizate de ASTRA la Sibiu, împreună cu vechiul catastif al voievozilor ctitori de la 1665 şi apoi pierdute. Ambele mărturii documentale le-am descoperit recent, catastiful publicându-l cu câţiva ani în urmă în revista Astra[5]. Chiar dacă Muşlea nu ne oferea nimic din conţinutul singheliei, menţionând doar dimensiunile acesteia, ne-a fost înlesnită posibilitatea de a descoperi în arhiva muzeului din Şcheii Braşovului, placa de lemn, sculptată, în grafie chirilică ca matriţă (deci negativ), pentru a fi reprodusă ori de câte ori era nevoie, având dimensiunile 46 x 35 cm. Pentru ineditul ei şi mai ales pentru faptul că este primul document de asemenea natură în istoria Bisericii Ortodoxe Române, fiind ulterior folosită ca model pentru alte singhelii, o reproducem integral prin descifrare din grafie chirilică. Se poate remarca cu uşurinţă limbajul elevat, calităţile unei limbi româneşti deosebit de corecte şi aceasta ne îndreptăţeşte să atribuim compoziţia de text lui Dimitrie Eustatievici, autorul primei gramatici româneşti şi directorul şcolilor naţionale neunite din Transilvania (care sculptase şi placa împreună cu tatăl său). Presupunem că Dimitrie Eustatievici l-a cunoscut pe viitorul episcop la Kiev, pe când el urma studiile Academiei Teologice de acolo sub protecţia împărătesei Elisabeta Petrovna, unde studia şi viitorul episcop. Iată textul.

DIONISIE CU MILA LUI D(U)M(NEZEU) PRAVOSLAVNIC EPISCOP BUDII, CAMPURILOR MOHACIULUI ŞI DEALULUI

Cu darul şi puterea Preasfinţitului şi de viaţă făcătorului Duh, dată noaă de însuşi Marele Arhiereu Domnul nostru Iisus Hs., prin sfinţii Săi Apostoli şi ai lor namesnici şi arhipăstoriu, pă pravoslavnicul acesta preot - - -[6] *în tot feliul cu deadinsul cercăndu-l şi cu luare de seamă ispitindu-l prin mărturiile vrednice de crezut, pentru el ne-am încredinţat şi mai vârtos şi prin mărturia Duhovnicului lui - - - l-am aflat a fi vrednic de sfânta cinste a preoţiei, fiind preoţit de Arhiereu Pravoslavnic, după orânduiala şi obiceiul Sfintei şi Apostoliceştii Bisericii Răsăritului, întâiu blagoslovindu-l şi punându-i mănile spre ceale mai mici smerene ale Sfântului Cin, adescă spre purtarea mănilor, spre citeţul şi cântăreţul, spre ipodiaconul şi diaconul, apoi după o vreme, deprinsu fiind şi iscusit în cinul diaconesc şi al preoţiei, prin darul aceluiaşi, prea Sfintei Preoţii, prin darul aceluiaşi de viaţă Făcătorului şi de tot Plinitorului Duh, l-am aşezat păstoriu sufletesc la hramul - - -, la care smerenie şi smerenia noastră îl întărim şi-i dăm putere, prin tainele ceale sfinte, să zidească pre omul spre viaţa creştinească şi duhovnicească, să boteze, să ungă cu Sfântul Mir şi în primejdie numai de moarte să ispovedească, să liturgisească şi să cunune după învoirea bărbatului şi a muierii şi cea de pe urmă ungere cu untul de lemn sfânt spre cei bolnavi şi să săvârşească, iar pe cei sănătoşi nicicum a face să nu îndrăznească şi toate rânduielile şi aşezământurile bisericeşti a le plini, i-am poruncit ca slujitorului lui Hs. Şi purtătorului de grija Tainelor Dumnezeeşti, aşa şi a le griji şi a dezlega cu socoteală păcatele celor ce numai la nevoe să ispovedescu după Pravila Sfinţilor Apostoli şi după învăţătura Dumnezeeştilor Părinţi, după aşezământul sfintei Bisericii Răsăritului şi după Arhiereasca noastră învăţătură şi poruncă, iară pricinile cele mai mari şi grele de socotit,*

[5] Vasile Oltean, *Ce nu putu şti Iorga*, în „Astra”, Braşov, 1987, p. 10.
[6] Spaţiul lăsat liber spre a introduce ulterior numele preotului, al hramului bisericii sau al duhovnicului.

noao Arhiereului să aibă a le aduce înainte, însă de la hramul ce l-am aşezat şi blagoslovit să aibă a sluji întrănsul, dară făr de porunca şi blagoslovenia noastră, nici într-un chip aiurea a trece să nu îndrăznească, după al 3-lea Canon, Soborul de la Antiohia al bisericii dăm ţie - - - după rânduiala soborului al 5-lea să nu să arate vănzători de sfinte, ci unuia şi aceluiaşi preastol, totdeuna să stea înainte în Biserică, care e slobod, iară nu care ar cumpăra el cu bani, pentru care pricină acela sobor de obşte, după al 3-lea Canon din preoţie să lipsească, porunceşte deşi datoriu iaste Ierei - - - după porunca noastră şi făgăduinţa sa, cu tot sufletul să să silească a citi totdeuna şi a lua sama sfintei scripturi şi foarte tare a purta grija pentru mântuirea sufletelor creştineşti, a-i deprinde pre sine însuşi după cuvântul Apostolului la Pravoslovie în Blagocestie, în trezvie, în întreagă înţelegere, în buna cuviinţă şi să fie de cinste, primitoriu de streini, nebeţiv, să nu bată pe niminea, să nu fie lacom, negâlceav, unulu de luădătoriu de seamă, nezavistic, neiubitoriu de argint, învăţătoriu, nici de o sminteală, nici întru nimica sau scandelă dând, ca să-i fie slujba fără de prihană, ci întru toate să să pue pre sine înainte pildă faptelor sale, datoriu eşti a învăţa cinul bisericesc şi viaţa legii creştineşti, pre oamenii în toate zilele, mai ales în ziua duminecii, precum porunceşte al 6-lea Sobor de obşte, canon 19, nici almintrelea să le tălmăcească, ci precum dascălii şi stâlpii bisericii le-au tâlcuit, că acelaşi canon porunceşte să fie lipsit de preoţie, care n-ar purta grije de aceia, nici că ar învăţa din lenea lui. Încă datoriu eşti Ierei - - - toate celelalte bune feaţe preoţiei lui căzute, a se sili şi cu luare de seamă a le plini, ca unul spre carele, cel de tot văzătoriu, ochiul lui Dumnezeu caută şi încredinţata lui păstorie duhovnicească a o păstori ca să-şi ia plata slujitorilor celor credincioşi şi înţelepţi din mâna cea dătătoare fieştecăror, după faptele lui şi să nu să ruşineze în ziua înfricoşatii cercetări a Domnului, ci să zică: Doamne, iată eu şi pruncii miei şi să auzi dulce glas Dumnezeesc grăind: bune, fericite şi credincioase robule, spre puţin ai fost credincios, preste mult te voi pune, întră în bucuria Domnului tău! Iară de va începe a trăi fără de frica lui Dumnezeu sau a face vreun lucru necuvios preoţiei, a să îmbăta sau a grăi cuvinte deşarte şi slabe, sau a face lăcomie sau răpire ori în ce chip sau într-alt feliu, cumva a să purta cu necinste sau pentru păstoria şi Biserica lui de va începe a nu mai purta grija sau a nu învăţa pre ascultătorii săi Cuvântul lui Dumnezeu sau însuşi, de nu va băga în seamă citirea şi luarea aminte a Sfintii Scripturi, oprit să fie de la preoţie, până se va îndirepta şi va arăta viaţă de cinste şi fără de prihană preoţilor, văzută şi cuviincioasă. Iară de va mai face ceva ce opreşte a mai fi prea om, să lipsească de preoţie de tot într-acelaşi ceas întru care ar face ceva împotriva preoţiei, spre mai buna adeverire şi încredinţare, că l-a blagoslovit şi aşezat la stepena preoţie de la noi în mai sus numitul loc, i s-au dat această scrisoare cu iscălitura noastră şi cu pecetea întărit, ca fieştecare văzându-o, mărturisitoare de preoţie lui să-l aibă preot cu cinste, după legea lui Dumnezeu şi învăţătura sfinţilor părinţi, întru toate să-l asculte, i-am dat şi învăţătura noastră în scurt, care trebue să o citească totdeauna şi de rost să o ştie, ca să poarte viaţa lui cu cinste şi păstoriia lui să o păzească şi să o înveţe.

Unrevealed testimonies about Dionisie Novacovici
– the first serbian bishop of Transylvania installed in Şcheii Braşovului
Abstract

The eighteenth century was marked by important events and noteworthy personalities in the life of the inhabitants from Şcheii Brașovului. Such a personality was the Serbian bishop of Buda, who, on 13 of July 1761 was named bishop of the Ortodox Christians from Transylvania, keeping at the same time, the seat of bishop of Buda and Câmpurile Mohaciului. Here, in Şcheii Braşovului, there is also drawn up the first Romanian act delegating a priest to exercise his sacred functions, wich is the first document of this kind in the history of the Romanian Orthodox Church.

acei specialişti care profesează sau au preocupări de istoria bisericii în cadrul facultăţilor de teologie) şi istoricii laici profesionişti. Chiar dacă la început au existat reticenţe reciproce, treptat s-a constatat nevoia de colaborare cu scopul lărgirii şi diversificării cercetărilor.

Proiectul nostru s-a născut pe fondul acestei deschideri reciproce şi se doreşte o completare a direcţiilor care au fost deja lansate în câmpul cercetării istorice, cu altele deschizătoare de noi orizonturi ştiinţifice. Am plecat de la nevoia de profesionalism şi exigenţă pe care o presupune publicarea corpusurilor de documente şi de la premisa că această muncă presupune şi un efort de echipă. Timpul îndelungat necesar publicării unui volum de documente şi necesitatea de a respecta toate criteriile ştiinţifice şi deontologice reclamă un asemenea efort comun. Se adaugă problema accesului la documentul în sine şi la conţinutul acestuia, în cel din urmă caz fiind vorba de cunoaşterea paleografiilor româno-chirilică, maghiară şi gotică.

Revenind la proiectul în discuţie – *Biserică şi comunitate în Transilvania în epoca modernă*, acesta a fost gândit cu cel puţin 7-8 ani în urmă când s-a pus problema publicării corespondenţei dintre Protopopiatele ortodoxe ale Transilvaniei şi Eparhia de la Sibiu care să acopere în principal, cea de-a doua jumătate a secolului al 19-lea până la 1918. Astfel s-a reuşit publicarea în anul 2006 a unui prim volum care însumează 370 de documente şi anume corespondenţa dintre Protopopiatul Solnoc II şi Consistoriul de la Sibiu pe perioada 1845-1874[7]. Între timp, în urma investigaţiilor de arhivă s-a făcut o evaluare a fondurilor documentare, constatându-se că acestea sunt în ansamblul lor, deosebit de bogate, dar inegale ca valoare şi cantitate, când ne referim la cele 38 de protopopiate ortodoxe care existau în epocă. Fondurile ecleziastice păstrate la Arhiva Mitropoliei de la Sibiu se completează adesea cu cele identificate la nivelul Direcţiilor Judeţene ale Arhivelor Naţionale şi care şi ele sunt inegale ca dimensiune; unele sunt deosebit de bogate şi prezintă o bună continuitate cronologică, altele sunt fragmentare şi dispersate şi vor trebui folosite ca atare.

Ceea ce s-a constatat aproape ca o certitudine în investigaţiile noastre preliminare este faptul că cel mai bine reprezentată este perioada 1848-1874, perioadă în care Biserica Ortodoxă din Transilvania s-a aflat sub păstorirea marelui ierarh Andrei Şaguna. Am optat astfel ca într-o primă fază să se publice documentele aferente perioadei de până la 1874; având în vedere şi faptul că primul volum acoperă corespondenţa din Protopopiatul Solnoc II situat în partea de nord a Transilvaniei, am optat pentru a continua cu această regiune şi anume cu Protopopiatul Cetatea de Piatră sau al Chioarului cum era numit acesta în documentele de epocă. Documentele provin în marea lor majoritate din Arhiva Mitropoliei Sibiu, cât şi de la Direcţia Judeţeană Baia Mare a Arhivelor Naţionale *fond nr. 142 Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră* dar care conţine documente doar începând cu anul 1869-1870. Am optat pentru publicarea exhaustivă şi integrală a tuturor dosarelor, fără a realiza vreo selecţie anume, pentru a acoperi o arie cât mai largă de probleme care în epocă au constituit subiect de consemnare documentară sub formă de scrisori, rapoarte, procese verbale, cereri, plângeri, protocoale, socoteli, adeverinţe, conscripţii, însumări de date statistice etc., şi care toate la un loc reflectă într-adevăr acea realitate a raporturilor dintre biserică şi comunitate într-o perioadă în care biserica era una dintre puţinele instituţii care, prin influenţa şi ponderea pe care o avea, era în măsură să controleze şi să impună o sumă de raporturi cu comunităţile şi care azi îngăduie istoricului să pătrundă în dinamica şi în intimitatea unei lumi rurale angrenată într-un proces de transformare greu sesizabil altminteri în alte categorii de surse documentare. Privind documentele din această perspectivă, ele sunt utile pentru o categorie largă de istorici, de la cei preocupaţi de reconstituirea instituţiilor bisericeşti şi a vieţii religioase la cei preocupaţi de relaţiile inter-confesionale; sunt date de interes pentru demografia istorică, pentru istoria familiei şi a

[7] Dumitru Suciu (coord.), Alexandru Moraru, Flaviu Vida, Cosmin Cosmuţa, *Crâmpeie din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Eparhia Sibiului către Protopopiatul Solnoc II. Corespondenţă 1845-1874*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, 495 p.

comportamentului matrimonial. La fel de bine este reprezentată istoria învăţământului elementar, cu precădere a celui confesional. Sunt reflectate relaţiile dintre biserică şi autorităţile laice de la nivel de comitat şi uneori cu cele superioare, sunt, de asemenea, date numeroase despre starea materială a preoţilor şi comunităţilor, a învăţătorilor şi a şcolilor, a raporturilor inter-umane la nivelul comunităţilor, a raporturilor dintre enoriaşi şi preoţi, date despre gradul de instruire şi disciplină a preoţilor şi învăţătorilor, aspecte ale raporturilor instituţionale în diagrama Parohie-Protopopiat-Consistoriu cu toate aspectele lor pozitive şi negative care toate pot fi de interes într-o reconstituire istorică, indiferent de perspectiva pe care specialistul se plasează. Chiar şi pentru cei care se ocupă de istoria mentalităţilor, de imagologie şi antropologie istorică, informaţia prezentă uneori cu o surprinzătoare continuitate în timp, este realmente utilă şi relevantă.

Districtul protopopial al Cetăţii de Piatră cuprindea un număr de 16-17 parohii şi o filie (ele suferă doar mici modificări în acest interval cronologic), însumând aproape 9000 de suflete. O parohie avea între 230 de membri (Secătura) şi 894 (Vima Mică la 1869)[8]. Desigur că este vorba despre un fragment mic şi modest românesc de confesiune ortodoxă plasat la periferia nordică a Transilvaniei, departe de centrul episcopal de la Sibiu, dar aceste documente relevă o imagine complexă a vieţii comunitare în diversele ei ipostaze; aceste documente coroborate cu altele similare de la nivelul altor Protopopiate pot fi relevante pentru cercetarea istorică.

În cele mai multe cazuri avem de-a face cu corespondenţa dintre Protopopiat şi Consistoriul de la Sibiu, Protopopul fiind principalul mediator instituţional în această relaţie care, cel puţin pentru perioada lui Şaguna s-a dorit deosebit de riguroasă. În rare cazuri avem de-a face cu situaţia în care un simplu paroh se adresa direct înaltelor foruri bisericeşti de la Sibiu. Acestea din urmă afişau vizavi de orice problemă care ajungea acolo, o atitudine riguroasă, uneori dură şi intransigentă, neezitând a-l mustra aspru pe Protopop atunci când acesta nu elabora vreun raport sau nu punea în aplicare vreun ordin aşa cum era cerut de la Sibiu.

Atunci când Protopopul încerca să intervină pentru un preot într-o chestiune sau alta, Consistoriul insista întotdeauna pentru aplicarea legilor şi regulamentelor bisericeşti sau a celor civile unde era cazul. Rezoluţiile şi răspunsurile Consistoriului erau formulate cu deosebită seriozitate, luându-se în considerare numai acele argumente şi motivaţii pe deplin documentate.

Se remarcă, din multitudinea de cazuri dezvăluite şi dezbătute în documente, rolul major al Sinoadelor, de la cel parohial la cel protopopesc, precum şi aplicarea riguroasă a Statutului Organic care, astfel, cel puţin pentru perioada lui Şaguna a avut rolul unei veritabile constituţii bisericeşti.

Avem de-a face cu o regiune compozită din punct de vedere etnic şi confesional, avem comunităţi mixte în care românii trăiau alături de unguri sau evrei, alături de greco-catolici, reformaţi sau alte confesiuni, această realitate implicând raporturi inter-umane şi instituţionale extrem de variate şi complexe dintre care unele fac obiectul documentelor pe care le publicăm şi care pun în lumină caracterul complex al societăţii ardelene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Căsătoriile obişnuite sau mixte, naşterile şi decesele, divorţurile, trecerile de la o confesiune la alta, moralitatea şi imoralitatea sunt doar câteva dintre ipostazele care relevă acest complex proces al coexistenţei şi convieţuirii.

Există, de asemenea, numeroase date şi informaţii cantitative de o reală valoare istorică, fiind în linii mari, similare cu datele statistice oficiale ale vremii, probând în mod clar că biserica, de la parohie la protopopiat şi episcopie au furnizat autorităţilor date şi rapoarte complexe şi variate legate de numărul sufletelor, al nou-născuţilor, al populaţiei şcolare, a stării şcolilor şi gradul de instruire al învăţătorilor etc. S-au înaintat şi autorităţilor militare date privind numărul celor apţi de serviciul

[8] Vezi Arhiva Mitropoliei Sibiu, *Fond Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră. Protocolul Sufletelor Protopopiatului Cetatea de Piatră pe anul Domnului 1869.*

militar sau al celor scutiți de acest serviciu conform legii. Protopopul a vegheat la respectarea legalității cununiilor potrivit normelor canonice şi a legislației civile. Se poate afirma cu deplin temei că oamenii bisericii au furnizat autorităților statale acel necesar sprijin în efortul de modernizare, de ridicare a standardului lumii rurale pe care l-au avut în vedere, e drept în grade diferite toate cele trei regimuri politice care s-au succedat în această vreme: neoabsolutist, semi-liberal şi dualist.

Rezultă clar acest efort al instituțiilor bisericeşti şi laice de a avea o evidență cât mai completă a realităților locale, din consecvența cu care parohii şi Protopopul au adunat an de an datele despre numărul populației, căsătorii, naşteri, decese, date despre numărul copiilor obligați a frecventa şcoala confesională, salarizarea şi calificarea învățătorilor etc. Şaguna îl mustra aspru pe Protopop ori de câte ori acesta întârzia cu aceste conspecte anuale, sau când le înainta incomplete, acuzându-l că îşi neglijează îndatoririle şi atenționându-l că *„va cădea sub grea răspundere”* dacă pe viitor nu va fi suficient de riguros şi punctual.

Concluzionând asupra celor enunțate, suntem de părere că demararea acestui proiect este o întreprindere utilă pentru istoriografie, în condițiile în care se va reuşi publicarea documentelor de la cât mai multe Protopopiate, fapt ce presupune desigur muncă în echipă, efort ştiințific şi, nu în ultimul rând, resurse materiale.

Kirche und Gemeinschaft in Siebenbürgen in der Neuzeit. Ein Editionsvorhaben des Briefwechsels der griechisch-orthodoxen Erzpriestertümer (Protopopiate) mit der Bistum (Eparchie) aus Hermannstadt (1800-1918)

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie ermöglicht uns einen Einblick in den Ablauf eines Publikationsvorhabens zwecks Veröffentlichung kirchlicher Dokumente des 19. Jahrhunderts, die auf geschichtlicher Ebene die Wechselwirkungen zwischen Kirche und Gemeinschaft, unter mannigfaltigen Aspekten, widerspiegeln. Diese Unterlagen erweisen sich als sehr nützlich für alle Forscher, egal aus welcher methodologischen Perspektive sie das Thema zu verfolgen beabsichtigen.

Die Fallstudie behandelt das griechisch-orthodoxe Erzpriestertum Cetatea de Piatră/Kővár, gelegen im nördlichen Teil Siebenbürgens. Die historische Dokumentation schildert den Briefwechsel zwischen dem Erzpriestertum und der höheren Hierarchie aus Sibiu/Hermannstadt betreffend verschiedene Angelegenheiten – von der Problematik der Priester und Lehrer der konfessionellen Schulen, bis zu Ehestreitigkeiten oder Aspekte der Interkonfessionalität.

Lucia BUNACIU

TIMOTEI CIPARIU
(1805-1887)

În perioada interbelică a luat fiinţă la Braşov revista „Ţara Bârsei". Printre iniţiatorii, colaboratorii fideli şi entuziaşti şi susţinătorii ei spiritual şi material, s-a numărat şi Aurel A. Mureşianu, cunoscut istoric şi om de cultură al cetăţii.

După Revoluţia de la 1989, Mircea Gherman istoric şi el, urmaş al familiei Mureşianu, muzeograf al Muzeului „Casa Mureşenilor" din urbe, a socotit potrivit a readuce în presa locală revista antebelică, de astă dată sub egida Muzeului memorial al Mureşenilor. Astfel, a editat un prim număr din „Ţara Bârsei", lansat în 1990. Din păcate acesta a fost singurul, revista încetându-şi apariţia odată cu plecarea lui Mircea Gherman de pe această lume.

Cea care i-a urmat la conducerea instituţiei, tot istoric, Sanda-Maria Buta, nu a renunţat la ideea de a avea o revistă a muzeului şi în 2000 aceasta a renăscut, urmând până azi o cale din ce în ce mai luminoasă.

În calitatea pe care o am de director onorific al Muzeului „Casa Mureşenilor", fiind ultima urmaşă din Braşov a familiei, am încercat, în fiecare dintre numerele apărute până acum, să prezint fie un portret, fie o acţiune din activitatea înaintaşilor mei.

Aceste articole se bazează – eu nefiind istoric – pe cele cunoscute de mine din familie, pe amintirile mele sau pe felul cum am înţeles eu să respect şi să onorez pe cei care m-au precedat.

Am găsit de bine însă, ca în acest număr a cărui temă hotărâtă de Consiliul Ştiinţific al Muzeului este *„Personalităţi şi instituţii din religie şi cultură în secolele XVIII-XX"* a scrie despre un mare cărturar al neamului nostru TIMOTEI CIPARIU, filolog, lingvist, scriitor, poet şi totodată ecleziast, canonic al Bisericii greco-catolice din Blaj.

Aceasta nu doar datorită faptului că se încadrează în tema propusă, prin personalitatea şi activitatea sa, ci şi pentru că a fost profesorul iubit, stimat şi ascultat în toate cele de către Iacob Mureşianu, Andrei Mureşanu şi George Bariţ, pentru care a fost îndrumătorul desăvârşit şi venerat.

În bogata arhivă a muzeului braşovean se găseşte corespondenţa marelui savant cu elevii săi, deveniţi mai apoi gazetari de frunte ai Transilvaniei.

Desigur mulţi sunt cei care s-au ocupat, şi poate se mai ocupă şi azi cercetând viaţa şi opera lui Timotei Cipariu, specialişti filologi, lingvişti, istorici etc., dar nu ştiu dacă sunt mulţi cei care citesc respectivele lucrări, în afară tot de specialişti.

Tocmai de aceea, socotesc că a-l prezenta, atât cât mă pricep eu, pe acest mare om al culturii noastre, într-o revistă la îndemâna tuturor, nu poate fi decât benefic pentru îmbogăţirea culturală a cititorilor, mai ales dacă va ajunge şi sub ochii celor tineri.

Fiindcă am pomenit de corespondenţa aflată în arhiva noastră, menţionez lucrarea lui Mircea Gherman apărută în revista Muzeului Judeţean de Istorie Braşov „Cumidava" (nr. 12/1, 1979-1980, pp. 239-257) ce rămâne ca document de înalt nivel şi la care mă voi referi în mai multe rânduri, în cele ce urmează.

Născut în comuna Pănade din judeţul Alba, Timotei Cipariu a urmat şcolile apropiatului Blaj făcând studii aprofundate de limbi clasice şi moderne, istorie şi filosofie, nu doar cele teologice pentru a avea o dorită carieră ecleziastică, spre care se simţea atras.

Cu un deosebit talent în însuşirea limbilor străine, pornind de la clasicele latină şi greacă, ba chiar şi ebraică, stăpânite la perfecţie, a reuşit să cunoască un important număr de limbi moderne – se pare că douăsprezece. Aceste vaste cunoştinţe de limbi a reuşit să le transmită elevilor săi, care le-au studiat cu sârguinţă.

Această mare dragoste de cuvânt o dovedeşte şi pasiunea sa bibliofilă, impresionanta sa bibliotecă lăsată moştenire şcolilor unde a învăţat şi mai apoi predat, cuprinde cărţi de mare valoare, unele ediţii princeps cu vechime respectabilă, altele achiziţionate pe măsură ce apăreau, fie de specialitate – filologie, gramatică, ortografie, literatură clasică sau modernă în diverse limbi.

A tradus din aceste opere pentru a le pune la îndemâna iubitorilor de lectură şi aş spune că avea o oarecare înclinaţie spre romantism, dacă mă gândesc la traducerea din Eugene Sue *„Evreul adormit"*, sau la poeziile sale publicate în *„Foaie pentru minte, inimă şi literatură"*. Aş exemplifica doar cu cea care poartă titlul *„Scrisoarea unui duh frumos, mintea şi puterea"*, desigur au mai fost publicate multe altele, dar această părere a mea poate fi subiectivă.

Tot subiectiv este şi gândul meu că activitatea sa poetică a avut o influenţă hotărâtoare asupra elevului său Andrei Mureşanu a cărui operă poetică nu se mărgineşte doar la Imnul nostru naţional de azi *„Deşteaptă-te române"* ci este reprezentată de un volum de poezii apărut în timpul vieţii poetului şi apoi o a doua ediţie în 1881, cerută de intelectualitatea vremii.

Se poate astfel vedea cât de nedrept – chiar rău intenţionat – a fost Titu Maiorescu atunci când a afirmat *„Andrei Mureşanu a scris multe versuri dar a făcut o singură poezie: Deşteaptă-te române"*, în polemica ce a avut-o în 1886 cu Aron Densuşianu. Mai greşesc şi oamenii mari!

Fiind vorba de oameni însemnaţi şi greşelile lor mă voi referi aici la felul cum Andrei Şaguna, determinat de interese cu totul lumeşti, a dat circulara prin care cerea clerului ortodox şi credincioşilor săi, să nu se mai aboneze la *Gazeta Transilvaniei*, încercând în acest mod să-i provoace dispariţia.

Timotei Cipariu, căruia îi cer ajutorul Iacob Mureşianu şi George Bariţiu, intervine în sprijinul lor, şi cu binecunoscuta-i moderaţie reuşeşte eliminarea conflictului pentru a nu se întâmpla o asemenea samavolnicie.

Dacă ar fi să mă refer tot la comportarea lui Andrei Şaguna, chiar şi faţă de coreligionarii săi ortodocşi, voi da exemplul modului cum a înţeles să pună beţe în roate colegului său din Bucovina episcopul Eugeniu Hacman (1793-1873) în acţiunea acestuia de a înfiinţa Mitropolia ortodoxă la Cernăuţi. Aceasta pentru a reuşi el s-o facă la Sibiu în 1864 când se instaurează el ca Mitropolit. Bucovina şi-a avut şi Mitropolia ei dar abia în 1873, dar niciunul dintre cei doi nu au mai apucat să o vadă, Andrei Şaguna decedat de mult iar Eugeniu Hacman chiar în acel an. Poate nu aş fi pomenit şi acest conflict, dar episcopul Hacman a fost un apropiat al lui Timotei Cipariu, cel care în drumurile ce le făcea la Viena în calitatea sa oficială în Dieta Transilvaniei, la ducere şi la întoarcere se oprea frecvent la Cernăuţi, pentru a-şi vizita cei doi prieteni, Eugeniu Hacman şi Aron Pumnul.

Iacob Mureşianu, Andrei Mureşanu şi George Bariţ, deveniţi toţi trei braşoveni, au fost mult preţuiţii săi elevi, ca şi a lui Simion Bărnuţiu dealtfel, şi legătura cu ei a durat de-a lungul întregii sale vieţi. Se poate vedea aceasta şi din menţionatele scrisori aflate în arhiva Mureşenilor şi publicate de Mircea Gherman în lucrarea citată. Păcat că această corespondenţă nu s-a păstrat în întregime, ca multe alte valoroase înscrisuri ale timpului.

După cum am mai spus, mulţi sunt cei care au scris despre viaţa şi opera monumentală a lui Timotei Cipariu. Mie nu-mi rămâne decât, eventual, să rezum ceea ce mi s-a părut potrivit pentru acest articol, şi astfel să trezesc interesul pentru această personalitate de primă mărime a istoriei şi culturii noastre.

Ca fire a fost un om blând, tolerant şi nespus de moderat în toate. Cu toate că a dus o luptă acerbă în afirmarea naţională şi pentru drepturile românilor majoritari în Transilvania, felul său de a lupta s-a bazat întotdeauna pe logică şi argumente de necontestat. Tovarăşii săi de luptă în majoritate colerici şi vindicativi, erau de multe ori potoliţi de spiritul său raţional, atât de folositor cauzei, fără ură sau îndârjire.

Nu a lipsit însă de la nicio acțiune întreprinsă în vederea scopului propus, fiind un adevărat pilon în lupta ce se ducea. Rezultatul acțiunilor sale a fost cu atât mai important cu cât era un cunoscător al atâtor limbi – toate la perfecție – între altele şi germana, în care de multe ori expunea în scris sau verbal doleanțele la Împărăția Austriacă. Chiar şi atunci când limba română a fost acceptată la curtea vieneză alături de celelalte limbi ale națiunilor conlocuitoare, a fost o mare victorie a delegației unde Timotei Cipariu a fost unul dintre conducători.

Un alt domeniu unde s-a impus a fost susținerea presei pe care o considera importantă pentru lupta națională de emancipare a poporului său oprimat de stăpânitori. De aceea depune eforturi susținute pentru crearea unei ziaristice româneşti, scrisă cu litere latine, după cum afirmă Ioan Barițiu în lucrarea *„Timotei Cipariu, viața şi activitatea lui"* din 1905.

După ce la 12 martie 1838 *Gazeta de Transilvania* şi-a început apariția sub conducerea elevului său George Barițiu şi ca redactor, celălalt elev, Iacob Mureşianu, în luna august a aceluiaşi an Timotei Cipariu începe demersurile pentru înființarea şi la Blaj a unui ziar românesc. Întrucât apariția acestuia este tergiversată de autoritățile timpului timp de 8 ani, el va fi un permanent colaborator al *Gazetei de Transilvania*, cât şi după suspendarea acesteia, şi reapariția sub conducerea lui Iacob Mureşianu cu denumirea de data asta de *Gazeta Transilvaniei*. Pentru Timotei Cipariu, ca dealtfel pentru toți fruntaşii români ai timpului, presa a fost o nespus de importantă *„armă politică"*.

Tot la acest capitol voi arăta rolul important jucat de Timotei Cipariu în înființarea ASTREI, la Sibiu. În momentul realizării acestui deziderat național, ASTRA a funcționat sub preşedinția lui Andrei Şaguna, avându-l ca vicepreşedinte pe Timotei Cipariu atâta timp cât a trăit.

Voi pomeni pentru că mi se pare plin de interes, în activitatea celui despre care scriu, adunarea ASTREI ce s-a ținut la Abrud în 1865 sub conducerea sa ca preşedinte, Andrei Şaguna fiind indisponibil. Aici ține o conferință deosebit de interesantă despre *„Tablele cerate"* descoperite la Roşia Abrudului (atât de disputata Roşia Montană de astăzi) şi în alte mine. Cel care menționează faptul este istoricul Ioan Lupaş. Se vede că Timotei Cipariu, ca un mare clasicist ce era, se preocupa şi de arheologie.

Eu nu sunt istoric, am mai spus asta, sunt doar iubitoare de istorie, aşa că ceea ce sunt în stare să spun despre Timotei Cipariu sunt mai mult datorate admirației ce i-o port, decât cunoştințelor pe care cei ce au scris atâta despre el le-au avut. Interesul meu a început atunci când bunica mea, Otilia Mureşianu profesoară de pian şi deosebit de cultivată, încă în copilărie, mi-a vorbit de această mare personalitate a Blajului.

În prima ei tinerețe i-a fost profesor de limba germană. A acceptat-o ca elevă la rugămintea tatălui ei, avocatul blăjean Iacob Brânduşianu, care dându-şi seama de calitățile intelectuale şi talentul fiicei sale, intenționa s-o trimită la studii la Viena. Nu s-a întâmplat aşa, căci Otilia s-a căsătorit la 19 ani cu Iacob Mureşianu, bunicul meu, compozitorul nostru înaintaş, renunțând la studiile plănuite.

Dar, atunci când a fost pentru un timp eleva lui Timotei Cipariu, acesta a reuşit să-i transmită o limbă germană perfectă, nu doar ca vorbire ci şi ca scriere, ca un adevărat filolog ce era.

Îmi amintesc cum bunica mea ne citea poveşti când eram mici, mai apoi diverse articole, poezii sau romane, traducându-ni-le direct din limba germană în limba română, noi nepoții fiind prea puțin cunoscători ai acestei importante limbi pentru cultura unui tânăr. Mă gândesc că vinovat a fost nazismul, urât de noi, care ne-a făcut să nu vrem să-i învățăm limba. Poate că dacă profesorul nostru ar fi fost Timotei Cipariu, ne-ar fi învățat cât de dăunătoare este ura pentru orice şi oricine. N-am avut acest noroc.

Aşa, din ce mi-a povestit bunica mea, Timotei Cipariu mi-a rămas în minte ca un mare cărturar şi mai târziu când m-a interesat atât de mult filologia am încercat, pe cât am putut, să citesc tot ce a scris

în domeniu, căci pe lângă om al bisericii, luptător pentru drepturi naționale, gazetar, mai ales filolog şi lingvist, chiar şi poet – de fapt pentru el poezia era considerată, ca să folosesc un termen de azi, doar un *„hobby"*. În modestia sa chiar se ferea să-şi semneze poeziile.

Să mă întorc în a repeta şi insista asupra valorii incontestabile a lui Timotei Cipariu în istoria neamului nostru.

A fost primul filolog şi lingvist, preocupat de originea latină a limbii române şi a gramaticii ei. Sextil Puşcariu îl consideră: *„părinte al filologiei române"*, şi este cel mai indicat pentru o asemenea caracterizare.

Vizitele lui la Viena, nu au fost doar în calitate de luptător politic ca membru al tuturor comisiilor ce reprezentau Transilvania ci şi ca învățat preocupat de studii filologice, bibliofile, cercetări în biblioteci şi universitate. Tot aşa s-a comportat şi la vizitele sale la Cernăuți de care am mai vorbit, şi în Țara Românească. Prieteniile legate aici cu cărturarii vremii: Iancu Văcărescu, Ion Heliade Rădulescu, Cezar Boliac, Ion Câmpineanu, ca să citez doar câțiva, la care s-a alăturat în acțiunea de înființare a Academiei Române, ca membru fondator. Cât de mândru trebuie să fi fost când membrii Academiei au ajuns şi elevii săi iubiți George Barițiu şi Iacob Mureşianu.

În activitatea sa academică a reuşit, prin modul său obiectiv şi cunoscător în a prezenta problemele, să-şi impună teoriile sale lingvistice, căci deşi susținea că limba noastră e cea a lui Cicero, Cezar sau August, trebuie să se țină seama şi de slavonismele, câte sunt, dar au un rol în vorbirea curentă. Dar în ceea ce priveşte alfabetul latin nu a făcut nicio concesie. Doar acesta e potrivit limbii noastre şi cel chirilic trebuie neapărat eliminat.

Secolul al XIX-lea a dat mulți oameni de seamă în toate domeniile îmbogățind ştiința şi cultura, iar Timotei Cipariu se numără printre ei.

Şi-a iubit neamul şi l-a servit cu toată puterea lui de muncă şi creație. Cum lingvistica o studia cu atâta pasiune şi dăruire, acesta i s-a părut tărâmul pe care poate dovedi valoarea şi importanța neamului său. Aşa a socotit de bine să se dedice filologiei folosind-o cum am mai spus ca o armă eficace pentru a demonstra că poporul român nu se deosebeşte cu nimic ca valoare şi importanță de celelalte popoare ale lumii.

A fost om al bisericii – canonic, rang înalt ecleziastic – dar totodată vajnic luptător politic, răspânditor de cultură, educându-şi elevii, scriind opere de valoare, ocupându-se de presă şi alcătuind, ca împătimit bibliofil, o bibliotecă bogată, în multe limbi.

Prin cele ce am scris aş dori să trezesc interesul pentru tot ceea ce reprezintă felul în care a înțeles el să se ocupe de *„limba noastră cea română"*, mai ales astăzi când mi se pare că limba se deteriorează din ce în ce şi în scris şi în vorbirea de zi cu zi.

Acum că mă apropii de încheierea felului cum am înțeles să scriu despre Timotei Cipariu, voi menționa câteva din lucrările sale – opera sa e mult mai vastă – pe care, în tinerețe când speram şi eu să studiez filologia, ceea ce nu s-a întâmplat, le-am citit:

– *Extract de ortografie cu litere latineşti, pe temeiul limbii şi ortografiei bisericeşti şi osebirea dialectelor*, Tipografia din Blaj, 1835 – studiu publicat în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură"
– *Gramatica Limbii Române* (2 volume, publicate de Academia Română)
– *Crestomația sau analele liberale* (1858), prima lucrare de la noi de acest fel cuprinzând texte vechi româneşti
– *Teorii bazate pe principiul etimologic*
– *Principia de limbă şi scriptură* (Blaj, 1866).

Sper că admirația mea pentru Timotei Cipariu şi opera sa, aşa subiectivă cum este, să o transmit celor care vor avea răbdarea şi interesul să mă citească.

Timotei Cipariu (1805-1887)
Résumé

Pour le raccourci de mon article dans une langue étrangère, j`ai choisi la langue française, aimée par Timotei Cipariu étant d`origine latin, comme sa propre langue aussi parce qu`elle était une langue éthymologique.

Timotei Cipariu, personnalité de premier rang dans notre histoire homme d`église, professeur, historien, linguiste et philologue, personnage politique en tant que lutteur pour les droits de son peuple roumain majoritaire, dans sa Transylvanie natale.

Fondateur de l`ASTRA/Association pour la langue et la littérature Transylvaine/il a été durant toute sa vie à sa direction et aussi collaborateur fidele.

Parmi les multiples intérèts qu`il a suivi était de soutenir la presse *„arme de lutte nationale"*, en aidant élèves George Barit. Iacob Muresianu et Andrei Muresanu ont publié à Brasov le premier journal en roumain *„Gazeta Transilvaniei"* avec sa partie littéraire *„Foaie pentru minte, inimă şi literatură"*. Dans leurs pages la plume de Timotei Cipariu était toujours présente avec des ouvrages politiques, linguistiques ou mème littéraires.

Sur le terrain de l`enseignement, en dehors de ses cours dans les écoles de Blaj – lycée, faculté de théologie et philosophie, il a réussi de fonder une école pour les jeunes filles qu`il a supervisée avec intérêt.

Mais ses devoirs a l`église, sa lutte politique ou comme professeur ne l`avaient détourné de sa passion pour la philologie. D`après le professeur Sextil Puscariu il reste *„le pere de la philologie roumaine"*.

Ses liens avec la Roumanie étaient très serrées, par ses amitiés aux hommes importants de la vie culturelle et politique au delà des Carpats, par exemple: Ion Heliade Rădulescu, Cezar Boliac, Ion Câmpineanu, Iancu Văcărescu et d`autres. Ainsi il a été membre fondateur de l`Academie Roumaine qu`il a frequenté tout le long de sa vie.

Par ses études et par ses larges connaissences comme philologue, lingvist, historien, eclesiastique, politicien et poéte, il reste un savant representative pour l`intellectualité de notre peuple, et mème dans celle du monde.

Son oeuvre est très vaste et je vais mentionner celles les plus importants, qu`on doit connaître et lire. En dehors la Grammaire que j`ai nommée plus haut, je vais citer en traduisant tant bien que mal, leurs titres en français, pour mieux les comprendre:

– Crestomaţie şi dialecte literare (Chrestomathie et dialectes littéraires)

– Principia de limbă şi scriptură (Principes de langue et écriture)

– Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi (Éléments de langue roumaine d'après dialectes et monuments anciens).

Je pense que la personnalité de Timotei Cipariu, est très importante d'être connue par la plus grande partie de son peuple.

Valer RUS

CONFESIONALISM ŞI CULTURĂ LA IACOB MUREŞIANU (1812-1887)

Despre întemeietorul aripii braşovene a familiei Mureşenilor s-a scris o literatură relativ bogată. Prezența intelectualului bistrițean în miezul evenimentelor vieții publice din Braşovul mijlocului secolului al XIX-lea a dus la apariția unor lucrări ştiințifice sau de popularizare a biografiei acestuia. Cu toate acestea, exista un aspect ocultat în perioada premergătoare căderii regimului comunist din anul 1989, când istoriografia românească evita din răsputeri să crediteze înfăptuiri istorice Bisericii Greco-Catolice, respectiv apartenența lui Iacob Mureşianu la confesiunea greco-occidentală a religiei creştine. Ceea ce era o evidență în secolul al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea, devine subiect tabu după interzicerea din anul 1948. Cu toate acestea nu poate fi ignorată situarea profesorului sub zodia religiei unite cu Roma, atât prin debutul carierei sale la gimnaziul romano-catolic din Cetatea Braşovului, cât şi prin intersectările inerente ale carierei sale pedagogice, jurnalistice şi politice cu cea religioasă.

Iacob Mureşianu s-a născut în 28 noiembrie 1812, ca fiu al lui Ioan şi Anastasia Mureşanu din Rebrişoara[1]. Şi-a început studiile la şcolile grănicereşti din Năsăud, după care a urmat cursurile şcolilor din Blaj. După cinci ani de gimnaziu a trecut la cursul filosofic de 2 ani (echivalentul liceului de astăzi), după care a intrat la seminarul teologic pe care îl termină în mai 1837. Din acest moment viața sa începe să fie influențată de apartenența sa confesională.

Braşovul anilor 1830 era în plin avânt comercial, cunoscând mai ales în rândul negustorilor români şi greci perioada sa de apogeu. Acumulările succesive de capital în rândul marilor familii din Scheii Brasovului (Ioan, Nicolau, Orghidan, Nica) au dus la necesitatea acută a ridicării din punct de vedere educațional a tinerei generații de români cu stare materială considerabilă. Limitarea accesului în şcolile germane ale oraşului a creat oportunitatea necesară pentru dezvoltarea de noi şcoli, precum gimnaziul romano-catolic. Iată însă ce spunea chiar profesorul: *„Necesitatea unui gimnaziu romano-catolic în Braşov s-a simțit adeseori. Cu bucurie saluta deci comunitatea catolică a oraşului cuvintele Maiestății sale apostolice imp. şi reg. Francisc I, care în timpul înaltei sale prezențe (1817) se îndura cu milostivire să spună, că un gimnaziu catolic ar fi aici de trebuință.*[2]*”*

Primul director al gimnaziului, abatele Antonie Kovács, mijloceşte aducerea lui Iacob Mureşianu de la Blaj la Braşov, aceasta însemnând practic renunțarea la cariera preoțească: *„La cererea mea şi prin mijlocirea Excelenței sale, episcopului romano-catolic (Nicolae Kovacs de Tuşnad), superiorul lui direct, reverendissimul Ioan de Lemenyi, episcopul greco-catolic al Ardealului l-a sfătuit serios să primească profesura, ce era a se deschide a celei dintâi clase gimnaziale în parohia romano-catolică; ca un om neexpert sosi el cu supozițiunea de a primi de la mine instrucțiunile necesare şi celelalte formalități pentru asigurarea viitorului său”*[3]. Evident că a apărut încă din epocă întrebarea cum a fost posibil ca un greco-catolic să predea la o şcoală romano-catolică. Acelaşi abate vine cu explicația: *„Ni s-ar putea obiecta că am aplicat în oficiile profesorale numai bărbați de confesiunea greco-unită, deoarece am fi putut şi am fi trebuit să angajăm profesori catolici la o şcoală catolică (era vorba şi de Andrei Mureşanu, care i-a succedat vărului său Iacob un anul următor). Însă mai întâi nu puturăm afla astfel de indivizi, cari să fie provăzuți cu cunoştințele trebuincioase pentru acest oficiu şi cari să se hotărească la aceasta pentru o răsplată puțină şi apoi în acea vreme preotul avea numai un capelan, deşi de obicei avea doi, şi în*

1 Aurel A. Mureşianu, *Iacob Mureşianu. 1812-1887, Album comemorativ*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu, 1913, p. 11.
2 *Ibidem*, p. 18.
3 *Ibidem*, p. 19.

sfârşit va fi voit pronia dumnezeească a tot cârmuitoare, ca tocmai prin aceşti bărbaţi să fie atraşi părinţii de religiunea grecească la un institut de învăţământ, a cărui profesori să aparţină naţiunei lor şi să contribuie puternic la susţinerea lui. O ochire trecătoare peste donaţiunile benevole va explica îndestul, dacă acest institut s-ar fi putut suţinea numai prin sprijinul catolicilor? Numai cu puteri unite i-a fost cu putinţă să crească aşa învederat"[4].

Festivitatea de încheiere a primului an şcolar era prezentată elogios în *Gazeta de Transilvania*, aflată sub conducerea şi redacţia lui George Bariţiu, prietenul lui Iacob Mureşianu: *„În ce uimire puseră aceşti tineri plini de nădejdi frumoase pe toţi care erau de faţă, nu se poate lesne spune. Îndemânarea atât în pronunţiaţie, cât şi în gesturi şi în toată purtarea ce se pofteşte la astfel de producţii, socotind la vrâsta acestor tineri, care parte mare n-au trecut de 13 ani, este mai de necrezut. Nu mai mult decât un an şcolasticesc a trecut şi ei fuseră puşi în stare a declama atât de limpede, atât de curat latineşte! Numa care s-au aflat de faţă poate să judece sporiul acest neaşteptat a pomenitei tinerimi. Pentru un român era însă îmbucurător a vedea între alţii şi 4 prunci de români, cum ei dimpreună cu ceilalţi şcolari jucară rolele sale şi declamară într-amândouă limbile pentru ei străine spre plăcerea tuturor. Dar cine să se poată conteni de a nu pomeni aici numele d-lui teolog absolut din Diecezul Făgăraşului şi profesor al acestui clas Iacob Maroşan, al cărui strădanie mai fără pildă şi ostenele nespune, pretutindeni se vedea înfiinţate şi prefăcute în duhul tinerilor sieşi încredinţaţi..."*[5].

În anul 1838 apare la Braşov, sub directa îndrumare a unui alt profesor braşovean şcolit la Blaj, George Bariţiu, primul ziar politic al românilor transilvăneni, *Gazeta de Transilvania*. Bariţiu va fi perceput, alături de cei doi Mureşeni, ca promotor al redeşteptării naţionale.

Căsătoria lui Iacob Mureşianu din anul 1840 cu Sevastia, născută în familia bogaţilor negustori Nicolau, a dus la asigurarea unei bunăstări materiale care să-i permită dezvoltarea de noi direcţii în activitatea de ridicare culturală a braşovenilor: *„Activitatea lui Iacob Mureşanu era pe atunci îndreptată mai ales întru ridicarea gimnaziului catolic. Gimnaziul acesta era la început cea mai mare binefacere şi pentru români, care nu aveau în Ungaria altă şcoală superioară (aici în sens de liceu), în care să se vorbească româneşte. Iacob Mureşanu jertfea toate mai ales pentru elevii săi; pe mulţi tineri săraci, dar talentaţi îi primea în casa sa, şi-i ajuta şi mulţi dintre aceştia au făcut o carieră frumoasă ajungând în cele mai înalte poziţii, la care era cu putinţă să ajungă în ţara aceasta un român."*[6]

Preluarea în anul 1850 de către Iacob Mureşianu a conducerii *Gazetei* a dus în timp foarte scurt la apariţia unui conflict de sorginte confesională. Deşi înainte de 1850 noul episcop ortodox al Transilvaniei, Andrei Şaguna, era în relaţii bune cu redactorul şef George Bariţiu, apariţia lui Iacob Mureşianu ca redactor responsabil al noii *Gazete Transilvane*, a dus la apariţia oficiosului bisericii ortodoxe româneşti transilvănene, Telegraful Român (1852). După cum afirma Aurel A. Mureşianu, *„cu toată frăţietatea de la 1848, certele între neuniţi şi uniţi nu încetară; deosebirile dintre Blaj şi Sibiu ieşiră la iveală şi în foile «Gazeta» şi «Telegraful Român». Uniţii nu se împăcau cu unele apucături sârbeşti ale lui Şaguna. Astfel şi «Gazeta» mai demulteori şi-a îngăduit a critica pe acest mare arhiereu. Acestea ajunseră până acolo, încât în anul 1855 Şaguna orândui într-o circulară cătră clerul său, ca să nu mai aboneze «Gazeta Transilvaniei», învinuind pe Iacob Mureşanu, că «nu are gând bun cu dânşii şi umblă să samene vrajbă şi neîncredere între Arhiereu şi Creştini». Foaia catolică din Pesta «Religio» scrise atunci un articol într-u apărarea lui Iacob Mureşianu şi G. Bariţ. Şaguna trimise atunci un răspuns lui Emanoil Gojdu, care apăru în ziarul «Pester Loyd»."*[7]

4 *Ibidem*.
5 „Gazeta de Transilvania", nr. 16, 1838.
6 Aurel A. Mureşianu, *op. cit.*, p. 22.
7 *Ibidem*, p. 34.

Iacob Mureşianu a fost în relații foarte apropiate cu episcopul greco-catolic Alexandru Sterca Şuluțiu, cel care a devenit primul mitropolit al Transilvaniei (1855). În perioada scaunului eparhial al acestuia *Gazeta* este percepută ca oficios al bisericii unite cu Roma în Ardeal.

În anul 1857 muri abatele Kovacs, urmaşul său de drept la conducerea gimnaziului romano-catolic fiind Iacob Mureşianu. La vizita din anul 1858 a Arhiducelui Albrecht se face publică dorința transformării şcolii braşovene în gimnaziu superior. Pentru aceasta se constituie o comisie de strângere de fonduri între membrii mireni ai parohiei romano-catolice, al cărei curator fu ales Iacob Mureşianu. Suma strânsă a fost de peste 30.000 florini, suficientă pentru începerea construirii unei noi clădiri pentru şcoală. Au fost deschise 3 clase noi. În anul 1875, pe fondul unor agitații politice iscate în tânărul stat austro-ungar, profesorul Iacob Mureşianu este silit să predea mandatul de director al şcolii şi curatoria fondului. Încercarea de destituire din funcția de director al gimnaziului romano-catolic s-a mai făcut şi în anul 1868, când episcopul Fogoraşi l-a acuzat pe Mureşianu de agitație politică în contextul publicării în *Gazetă* a Pronunciamentului de la Blaj, semnat de liderii bisericii greco-catolice ardelene, în frunte cu mitropolitul Sterca Şuluțiu. A fost repus în funcție în acelaşi an prin rescript imperial.[8]

Miscellanea

Vorbind despre Reuniunea Femeilor Române: *„se înțelege că după cum «Reuniunea» fără osebire confesională, aşia vor fi şi şcoalele – în privire către orfane; eară în privire religioasă, aceasta din Braşiov supt con. gr. răs. şi cea din Blaşiu supt cea gr. cath."*[9] (10/3 1855)

Iacob Mureşianu era nemulțumit de prezența greco-catolicilor din Tohanu Vechi în spațiul public: *„Tohanu Vechi, parochia cea mai aproape de noi aici, unde ne şi săvârşim funcțiunile confesionale, spre cea mai mare daună a uniților şi ruşine, zace cu totul părăsită; nici şcoala cum a fost, dar nici preoți, decât idioți dandei, înotători prin aer. Ne e ruşine, când suntem siliți a-i întrebuința, atât de neştiința, cât şi de necălitura lor. Noi am fi de părere ca parochia aceasta izolată ca o insulă în marea neunismului, ce nu prea face cunoştință cu uniții şi care vorbeşte despre noi ca cum am fi păgâni, ar merita cea mai întâi o deosebită considerațiune supt orice respect. Nu s-ar putea face ceva salariu pentru parochia aceasta şi apoi să se trimită aici un bărbat cult şi solid? din mai multe respecte?!: beserica toată săracă, cărțile toate ferfenițe, haine bisericeşti parte zdranță, parte mâzgălite. De ruşine, cu toată sărăcia, mă văzui silit să le fac eu un rând de haine. Astfel de negrijă nu ne place nici nouă, din respectul sus atins, să-mi vină popa cu cămaşa unsă în cetate şi cu cioarecii în vine. Vezi asta-i reprezentațiune a uniților în buricul neunismului… Scrieți Braşiovului de filială la Tohani şi puneți acolo un bărbat galant."*[10] (26/3 1855)

Poziția sa între romano-catolici nu era una uşoară: *„Între catolici sum bârnă în ochi; între eştia acum cinstiți şi onorat pe de o parte, de alta însă clevetit şi persecutat; şi totuşi onorat. Cu stăpânirea ştie Dzeu cum va mai fi, rău nu poate fi, că-s curat ca aurul şi voi şti răspunde."*[11] (9 nov. 1855)

Comentând din nou situația de la Reuniunea Femeilor Române, Iacob Mureşianu sublinia necesitatea abținerii de la etichetări confesionale, care trebuiau să cedeze în fața argumentelor patriotice naționale: *„Reuniunea e generală, e fără osebire confesională, că n-are de-a face cu uniți şi neuniți, cum vrea Şaguna să o facă numai confesională ad neunită; căci când ar fi să fie confesională, atunci mai mare drept ar avea cei care îi dederă viață şi o sprijiniră din toate părțile; eară Şaguna nici măcar un cercularіu n-a vrut să emită în dieceza-şi pentru Reuniune dar pentru a*

8 *Ibidem*, p. 48.
9 Liviu Botezan, Ioana Botezan, *Corespondența lui Iacob Mureşianu cu Timotei Cipariu*, în „Cvmidava", XV-XIX, 1990-1994, p. 134.
10 *Ibidem*, p. 136.
11 *Ibidem*, p. 144.

Sârbilor reuniune a dat şi circulariu şi a vrut ca să încorporeze şi pe acesta cu ea."[12] (12 aprilie 1856)

Excomunicarea *Gazetei* şi prozelitismul catolic sunt extremele între care redactorul şef al celui mai important ziar braşovean oscila în comunicările sale private: *„Ce a comis Gazeta în contra stăpânirei şi în contra legei presei, încât să fie ea condamnată la astfel de sclavie nemaiauzită?! şi aceasta numai în favoarea episcopului Şaguna? şi atunci când el, spre hula besericei catolice dechiară, în contra convingerei sale, pe Gazetă de dăunătoare moralităţii şi pe redactor îl face că n-are lege şi că e ateist, pentru că doi dascăli cetitori ai Gazetei trecură la beserica unită cu Roma? Nu, nu Gazeta, nu numai noi şi prin noi e aci combătută beserica unită şi tot catolicismul, care în gura lui e ponegrită tot cu nume de ultramontan. Asta i-a fost buba şi concordatul"*.[13]

Viziunea ecumenică a lui Timotei Cipariu, dar şi reluarea misiunii pentru Iacob Mureşianu şi George Bariţiu sunt explicite în acest document: *„Cel puţin eu sunt omul păcii şi nu pot să slujesc decât pacea şi dragostea între fraţi, să ne iubim şi să ne iertăm, se ne ajutăm şi să ne adună unul către altul, că numai acesta e adevăratul spirit al creştinătăţii şi numai unirea într-un cuget şi întru o animă e puterea: şi interesul nostru comun. (…) Dv. ştiţi bine, că foarte mult aţi folosit unde sunteţi; şi dacă veţi merge de acolo întunericul rămâne după Dv."*[14] (24 decembrie 1855)

În concluzie, Iacob Mureşianu a ştiut să treacă cu diplomaţie peste barierele confesionale în realizarea obiectivelor politice şi sociale pe care şi le-au stabilit el şi colegii săi de generaţie, aflaţi în fruntea luptei românilor de impunere în spaţiul public transilvănean.

Religion and culture at Jacob Muresianu (1812-1887)
Abstract

Jacob Muresianu was a well known Romanian leader from 19th century's Brasov. He was a catholic Christian in a community dominated by orthodox. He knew how to surpass with diplomacy the confesional limits in order to fulfill political and social objectives established by him and his companions, leaders of the Romanian struggle for imposing into the Transylvanian public space.

[12] *Ibidem*, p. 149.
[13] *Ibidem*.
[14] Mircea Gherman, *Corespondenţa lui Timotei Cipariu păstrată în Arhiva Mureşenilor*, în „Cvmidava", 1979-1980, XII-1, p. 249.

Ionela-Simona MIRCEA

CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU. TIMP ŞI DESTIN[1]

Motto: *Crezul vieţii noastre româneşti pe viitor este acela care iese din rădăcinile realităţii româneşti. El este românismul întrevăzut de Alecu Russo şi Mihail Eminescu. Este timpul să ni-l însuşim, pentru a ne limpezi mintea şi a ne da încredere în fiinţa noastră proprie. Suntem Români: să avem curajul să ne cunoaştem ce suntem şi să ne prezentăm lumii aşa cum suntem*.
(C. Rădulescu-Motru, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualităţi*, Bucureşti, 1996, p. 28)

Născut la 2 februarie 1868, în comuna Butoieşti din judeţul Mehedinţi, fiu al lui Radu Popescu[2], şi al fiicei Iuditei Butoi[3], Constantin Rădulescu[4] a primit în familie o educaţie ruptă de orice legătură cu transcendentul religios, lucru care îşi va pune puternic amprenta asupra modului său de a fi şi de a gândi.

După studiile liceale de la Craiova îşi continuă studiile la Universitatea din Bucureşti unde obţine licenţa în drept, în 1888, şi în filosofie, în 1889. În timpul studiilor universitare de la Bucureşti a audiat cursurile unor renumiţi profesori ai timpului precum Bogdan Petriceicu Haşdeu, Grigore Tocilescu, Constantin Dumitrescu-Iaşi, Vasile Urechia, Titu Maiorescu. Reuşeşte să se facă remarcat de către Titu Maiorescu care îl va orienta spre studiile de psihologie la universităţile din străinătate.

La sugestia lui Titu Maiorescu, dar şi mânat de propria-i chemare[5], în 1890 pleacă în Franţa şi, mai apoi, în Germania unde se concentrează asupra studiilor de psihologie. Audiază cursurile renumitului neurolog Jules Surry şi ale lui Theodore Ribot, lucrând concomitent în laboratorul de psihologie experimentală înfiinţat şi condus de H. Beaunis şi frecventând clinica de psihiatrie a lui Charcot. În Germania, după un semestru petrecut la München unde audiază cursurile lui Carl Stumpf, pleacă la Leipzig şi studiază în laboratorul lui Wilhelm Wundt. Nu se rezumă doar la aceste cursuri. Frecventează regulat şi cursuri de fizică, matematică, chimie, fiziologie şi psihiatrie, chiar un curs de filologie română ţinut de Gustav Veigand. Toate aceste studii îi oferă o mare deschidere punându-l în legătură cu personalităţi marcante ale timpului.

Contactul cu renumiţi psihologi experimentalişti şi cu oameni de ştiinţă din lumea apuseană l-au orientat spre o gândire pozitivist-scientistă. Întors în ţară, este numit conferenţiar la universitatea bucureşteană unde va preda istoria filosofiei antice şi estetică (1897), mai apoi psihologie logică şi teoria cunoaşterii (1900), din 1909 devenind titularul catedrei de psihologie în cadrul căreia îşi va desfăşura activitatea până în 1940 când este înlăturat de guvernul legionar[6].

---

1 În 1940 Constantin Rădulescu-Motru a redactat o lucrare cu acest titlu, titlu pe care l-am preluat pentru studiul de faţă.
2 Tatăl său, născut în anul 1837, a fost fiul egumenului Mănăstirii Gura Motrului, Eufrosin Poteca, şi multă vreme secretar al acestuia, descendenţă sugerată chiar de Rădulescu-Motru în *Revizuiri şi adăugiri...*, lucru confirmat fără echivoc de fiica filosofului, Margareta, în 1993.
3 Fiica proprietarului moşiei Butoieşti, Iudita Butoi, născută în 1847, a murit din cauza complicaţiilor avute naştere, la câteva zile după naşterea lui Constantin.
4 În 1892 îşi adaugă numele Motru.
5 Iniţial avusese intenţia de a studia dreptul dar, nesatisfăcut pe deplin de cursuri şi de profesori, hotărăşte să dea curs sugestiei mentorului său de a se ocupa numai de psihologie.
6 Dumitru Burghelea, *Viaţa şi opera*, studiu introductiv, p. 6, în Constantin Rădulescu-Motru, *Puterea sufletească*, Iaşi, 1995 (ediţie îngrijită de Dumitru Burghelea).

De-a lungul carierei sale a pus bazele mai multor reviste de specialitate: *Revista filosofică* (1897), prima de acest gen la noi, revistă care-şi va schimba titulatura în *Revista de filosofie* (1923), *Analele de Psihologie* (1934), *Jurnalul de Psihotehnică* (1937-1941), *Ideea europeană* (1900-1914); a publicat numeroase studii şi articole în reviste de prestigiu din străinătate precum *Revue de Metaphysique et de Morale*, *Journal de Psihologie morale et patologique* etc.

În 1910 a înfiinţat *Societatea de studii filosofice* care avea să devină mai târziu *Societatea română de filosofie*.

Membru al Academiei Române încă din 1923, va deţine preşedinţia acestui for ştiinţific timp de doi ani, între 1938-1940.

Pe lângă activitatea ştiinţifică Motru s-a angajat şi politic. Atras de ideile socialiste la nivel teoretic, totuşi, în 1904 devine membru al Partidului Conservator. Când, în 1906, Take Ionescu crează Partidul Conservator Democrat, Motru optează pentru acest partid. Ca membru al acestui partid ajunge deputat în parlamentul României în 1910.

Între 1906-1907 este director şi inspector general al învăţământului secundar şi superior, iar în anul 1918, pentru scurt timp, chiar director al Teatrului Naţional din Bucureşti.

După dizolvarea Partidului Conservator se înscrie în Partidul Poporului creat de mareşalul Alexandru Averescu. În 1928, după încercarea eşuată de a realiza fuziunea între ţărănism şi conservatorism, Rădulescu-Motru intră în Partidul Naţional Ţărănesc al cărui program îl şi susţine în lucrarea *Românismul*. Toate aceste fluctuaţii politice nu reuşesc, însă, să acopere o anume tendinţă, aceea de orientare a lui Motru înspre conservatorismul moderat. Mai mult, întreaga lui activitate ştiinţifică, politică, didactică-educativă, obştească îl recomandă drept un democrat.

A încetat din viaţă la 6 martie 1957 lăsând în urmă o operă valoroasă[7], în spaţiul românesc fiind unul dintre deschizătorii de drum în domeniul noii psihologii, acela al psihologiei experimentale.

Prin întreaga sa activitate ştiinţifică, Motru a încercat să găsească formula de compromis între ştiinţă şi metafizică. Influenţat de gândirea profesorilor pe care i-a audiat Motru se şi distanţează de aceştia. Gândirea lui a parcurs o evoluţie sinuoasă, plină de contradicţii, prin lucrările scrise putându-se evidenţia câteva etape fără, însă, ca acestea să fie delimitate rigid.

În prima perioadă, Motru este preocupat de problemele psihologiei şi ale fundamentării ei filosofice[8], precum şi de teoria ştiinţei şi rolul acesteia în viaţa socială[9]. Este perioada în care, pe de o parte, militează pentru constituirea psihologiei ca ştiinţă autonomă, iar pe de alta, pentru promovarea ştiinţei în general, dar o ştiinţă debarasată de filosofia speculativă şi de tradiţiile unei culturi livreşti[10]. De pe aceeaşi platformă, după cum sublinia şi Dumitru Burghelea[11], Motru se delimitează şi de materialism şi ateism.

---

[7] F.W. Nietzsche. *Viaţa şi filosofia*, 1897; *Problemele psihologiei*, 1898; *Ştiinţă şi energie*, 1902; *Cultura română şi politicianismul*, 1904; *Psihologia martorului*, 1906; *Psihologia industriaşului*, 1907; *Puterea sufletească*, 1908; *Psihologia ciocoismului*, 1908; *Poporanismul politic şi democraţia conservatoare*, 1909; *Naţionalismul cum se înţelege. Cum trebuie să se înţeleagă*, 1909; *Sufletul neamului nostru. Calităţi bune şi defecte*, 1910; *Din psihologia revoluţionarului*, 1919; *Rasa, cultura şi naţionalitatea în filosofia istoriei*, 1922; *Curs de psihologie*, 1923; *Ţărănismul. Un suflet şi o politică*, 1927; *Învăţământul filosofic în România*, 1931; *Centenarul lui Hegel*, 1931; *Psihologie practică , 1931; Vocaţia, factor hotărâtor în cultura popoarelor*, 1932; *Ideologia statului român*, 1934; *Românismul. Catehismul unei noi spiritualităţi*, 1936; *Psihologia poporului român*, 1937; *Timp şi destin*, 1940; *Etnicul românesc. Comunitate de origine, limbă şi destin*, 1942 (vezi http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin Rădulescu-Motru).

[8] Sunt de amintit aici câteva lucrări: *Cauzalitatea mecanică şi fenomenele psihice* (1893), *Problemele psihologiei* (1893), *Despre suflet* (1899).

[9] *Problema ştiinţei în filosofia contemporană* (1894), *Ştiinţă şi energie* (1902), *Valoarea ştiinţei* (1906).

[10] Pledând împotriva metafizicii şi a spiritului livresc care pot dăuna ştiinţei moderne, experimentale, Motru subliniază, în acelaşi timp, rolul relativ al ştiinţei în ansamblul culturii, din punct de vedere axiologic sau filosofico-cultural şi aceasta pentru că ştiinţa nu este un panaceu care ar putea rezolva toate problemele omeneşti sau care ar putea asigura asanarea morală, dezvoltarea estetică, transformarea omului.

[11] D. Burghelea, *op. cit*., p. 12.

În a doua perioadă, încercând să mențină un echilibru între scientism şi metafizica idealistă, între determinism şi finalism, paralel cu elaborarea unei epistemologii realiste, Motru elaborează propriul său sistem filosofic, personalismul energetic[12], prin lucrările scrise până prin anii '30[13]. Concomitent îşi continuă preocupările de filosofia culturii situându-se pe linia tradiționalist-agrariană, adaptându-şi concepțiile conservatoare la ideologia statului țărănesc[14] şi admițând necesitatea modernizării societății româneşti după modelul țărilor occidentale dezvoltate. Având certitudinea că esențială pentru modernizare societății este însăşi *„renaşterea sufletească"*, crearea unei *„personalități energetice"*, afirmarea *„vocațiilor individuale"*, subliniază că, totuşi, singura creatoare de valori reale rămâne societatea, fiindcă ea singură există. Individul are doar intuiții pe care societatea le poate transforma în valori sufleteşti.

În ultima parte a vieții, sub influența vremurilor, a regimurilor autoritare, cu deosebire a dictaturii fasciste, se accentuează părțile negative ale filosofiei sale politice care se apropie de spiritualism, mai mult, în *Timp şi destin*, lucrare apărută în 1940, fiind observate chiar note de antiintelectualism şi pragmatism.

Totuşi, în cazul lui Motru, de-a lungul evoluției sale ca om şi gânditor, nu există rupturi bruşte ci doar deplasări de accent.

Dacă în prima perioadă accentul, în cadrul cercetărilor sale, cade pe găsirea argumentelor în favoarea constituirii psihologiei ca ştiință autonomă şi pe sublinierea rolului ştiinței în social, în partea a doua, pe cristalizarea unui sistem filosofic care să explice specificul vieții şi al societății în general, în cea de-a treia, Motru *„se afundă"* în munca de descoperire a specificului românesc, precum şi a căilor de afirmare a acestuia prin ample studii de filosofie a culturii, de istorie şi psihologie experimentală.

În ciuda şovăielilor de care a dat dovadă atât în activitatea ştiințifică cât şi în cea politică, şovăieli de altfel justificate prin încercările lui de a găsi calea cea dreaptă în înțelegerea realităților sociale pe care le dorea *„transformate"* de însăşi ființa neamului său, Motru rămâne, după Nicolae Bagdasar, *„al doilea gânditor mare, în ordine cronologică, al poporului român"*[15]. Adept al unei analize temeinice considera eticul ca forța nemărginită care ridică un popor de la condiția sa etnică în care trăieşte zi după zi, la un destin istoric, pentru a cărui împlinire lucrează prin faptele sale.

Ideea centrală care răzbate din viața şi cărțile sale este aceea că împlinirea vocației neamului presupune împlinirea vocațiilor individuale ale membrilor săi, că valoarea culturii unei societăți este cu atât mai înaltă cu cât ea se răsfrânge şi evocă în sufletele cetățenilor valoarea personalității individuale a fiecăruia[16].

Interesul de a-şi face cunoscut neamul într-o perioadă în care românul era prezentat în mod calomnios ca *„neam de hoți şi de leneşi"*, cum îl numesc multe cronici străine, *„neam viclean, laş, mincinos"*, este legitimat prin faptul că acest neam a răzbit în istorie, or doar popoarele care se ridică la conştiința de sine îşi afirmă un tip sufletesc cu menire istorică.

„Câți sunt acei care cred în însuşirile românului? Ca neamul românesc nu este alt neam mai hulit pe lume. (...) Şi cu toate acestea, el trăieşte, având o limbă unitară şi un suflet unitar. (...) Cum

---

12 Noțiunea de energie este, pentru Motru, mijlocul construirii unei punți peste prăpastia ce separă spiritul de materie, iar energetismul, o întruchipare a unei filosofii care depăşeşte antagonismul între materialism şi spiritualism. Şi aceasta pentru că şi materia şi spiritul sunt în fapt forme de energie. (Se poate spune că sistemul este cuprins în trei opere: *Elemente de metafizică*, *Personalismul energetic* şi *Vocația*).

13 *Puterea sufletească* (1908), *Elemente de metafizică* (în două ediții, 1921, 1928), *Lecții de logică* (1914-1915), *Cursul de psihologie* (în două ediții, 1923, 1929), *Vocația-factor hotărâtor în cultura popoarelor* (în două ediții, 1932, 1935).

14 Vezi Constantin Rădulescu-Motru, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități*, Bucureşti, 1997.

15 Nicolae Bagdasar, Traian Herseni şi S.S. Bârsenescu, *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, *Filosofia românească de la origini până astăzi*, Bucureşti, 1941, p. 84.

16 Constantin Rădulescu-Motru, *Puterea sufletească*, Iaşi, 1995, p. 159.

de n-a pierit atunci acest neam românesc, mâncat fiind de atâta racilă? Care este secretul mântuirii lui?"[17]

Cu o pregătire pluridisciplinară şi o solidă formaţie de psiholog practician, a încercat să găsească răspunsuri pornind de la cunoaşterea realităţilor româneşti pe care a încercat să le pună în acord cu experienţa de viaţă şi cunoştinţele dobândite în universităţile occidentale.

La zi cu întreaga literatură de specialitate, Constantin Rădulescu-Motru a elaborat ample lucrări de psihologie abordând, la început, o problematică generală reflectată în *Problemele psihologiei* (1898), *Ştiinţa şi energia* (1902), *Psihologia martorului* (1906), *Psihologia industriaşului* (1907), *Puterea sufletească* (1908) etc., iar mai târziu şi o problematică care viza aspecte ale psihologiei poporului român reflectate în *Psihologia ciocoismului* (1908), *Sufletul neamului nostru. Calităţi bune şi defecte* (1910), *Din psihologia revoluţionarului* (1919), *Vocaţia, factor hotărâtor în cultura popoarelor* (1932), *Psihologia poporului român* (1937) etc.

Motru constată criza democraţiei româneşti şi a celei europene în general şi pledează pentru configurarea viitorului ţării întemeiat pe reforma morală a societăţii, reformă în măsură să pună în lumină virtuţile sufletului românesc, să adâncească cunoaşterea de sine a poporului nostru, să promoveze cultul muncii serioase, creaţia originală, selecţia pe criteriul valorii. După Motru, misiunea îndrumării naţiunii pe această cale îi revine *Românismului*, formă de naţionalism constructiv. Doar reconstrucţia morală a societăţii româneşti ar permite poporului să dea măsura vocaţiei sale, să se regăsească şi să regăsească calea spre un loc clar alături de celelalte popoare ale lumii[18]. Aceasta presupunea cunoaştere şi prefacere personală şi, mai apoi, cunoaştere şi prefacere socială. Într-o vreme de crize, dezordine, haos, disciplina şi înălţarea morală apar ca definitorii pentru comportamentul fiecărui român şi al naţiei întregi care trebuia să facă dovada virtuţilor sale.

În încercarea de a înţelege şi de a face înţeles sufletul neamului românesc privit prin prisma calităţilor şi a defectelor sale, Motru pune accentul pe conceptele de personalitate, vocaţie, spiritualitate, cu tot ce acoperă aceste concepte, insistând asupra nevoii şi a importanţei educaţiei în viaţa unui popor.

Critica adusă şcolii româneşti este îndreptăţită la Motru prin aceea că n-a fost niciodată adeptul unei şcoli având ca temei îndeletnicirile agricole. Dar el considera că, în acord cu doctrina românismului, trebuie să se dea atenţia cuvenită instrucţiei şi educaţiei copiilor în funcţie de mediul din care provin, ţinându-se cont de diferenţele existente între mediul urban şi mediul rural. Justificarea opţiunii lui Motru venea din faptul că ţăranii, deşi reprezentau majoritatea populaţiei ţării, se confruntau cu analfabetismul, cu bolile cele mai cumplite, cu o productivitate scăzută a muncii şi condiţii subumane de viaţă, efecte ale dezinteresului guvernanţilor care vedeau în ţărani doar simple unelte de muncă şi armata celor mulţi, gata de sacrificiu pentru a salva ţara de la primejdie.

Problema educaţiei morale, a însuşirilor specifice neamului românesc revine mereu în cele din urmă lucrări scrise de Motru convins, după o viaţă de om, că educaţia este elementul esenţial pentru prezentul şi viitorul oricărui popor. Din păcate, mai toate guvernările vremii n-au manifestat interes pentru această problemă, iar dacă acest interes a existat, rezolvările au fost superficiale.

Conştient că *„educaţia nu este un act mecanic ci un şir de acte sprijinite pe colaborare asumată, lucidă"*[19], conştient, de asemenea, de superficialitatea factorilor de decizie în rezolvarea problemei educaţiei, Motru subliniază rolul dascălului în formarea de caractere.

Adept al psihologiei experimentale, recurge la teste şi încurajează personalul didactic din şcoli să facă la fel în evaluarea performanţelor elevilor în activitatea şcolară şi extraşcolară. A insistat pe

---

[17] Constantin Rădulescu-Motru, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualităţi*, Bucureşti, 1996, p. 149.
[18] *Ibidem*, p. 171.
[19] *Ibidem*, p. 138.

ideea utilizării testelor în cunoaşterea elevului tocmai datorită părţii practice pe care metoda testării o presupune considerând psihotehnica o ştiinţă, experimentul bazat pe măsurătoare avându-şi importanţa sa în explicarea nivelului intelectual al elevului, chiar şi în înţelegerea vieţii lui sufleteşti. *„Nu este stare şi fapt sufletesc care să nu fie pusă într-o lumină nouă prin ajutorul experimentului”*[20]. În *Psihotehnica în şcoală*, lucrare apărută în 1943 sub egida Societăţii Române de Cercetări Psihologice, Motru susţine că *„experimentul nu înlocuieşte observaţia, ci o face mai precisă şi în acelaşi timp controlabilă; mai precisă fiindcă el adaugă, la organul simţului, aparatul, care este un fel de prelungire în direcţia de ascuţire a percepţiei simţului; în acelaşi timp controlabilă, fiindcă prin condiţiile aparatului, rezultatele sunt date în ordine gradată de măsurătoare, iar nu ca totalităţi indistincte, cum sunt date prin organul simţului,* (...) *experimentul dă o observaţie obiectivă, pe când observaţia prin simţuri este subiectivă”*[21].

Experimentul oferă date legate de trăirile sufleteşti ale elevului şi legătura acestor trăiri cu performanţa şcolară. Motru subliniază importanţa cunoaşterii nu doar a modului de a gândi al elevului în scopul îndreptării erorilor lui de gândire cât mai ales a sufletului acestuia pentru a-l ajuta în descoperirea vocaţiei proprii şi cultivarea calităţilor pe care le are, pentru a-l sprijini în alegerea celei mai potrivite profesii în viaţă.

În sprijinul argumentaţiei sale în favoarea experimentului ca metodă de evaluare de către psiholog a elevului, Motru aduce ultimele cercetări în domeniu, cercetări realizate de Ernst Meumann şi Édouard Claparède.

Recunoaşte că experimentarea cu ajutorul testelor este o muncă migăloasă nu atât prin mânuirea acestora cât prin interpretarea lor. Căci ce sunt testele? La această întrebare Motru susţine că *„în cele mai dese cazuri, simple combinaţii de litere, de forme geometrice, de cartoane colorate, de cuvinte sau de fraze la care se cer răspunsuri, de instrumente uşor de mânuit, prin care sunt puse la probă diferitele funcţiuni sufleteşti ale elevului”*[22].

La curent cu ultimele noutăţi în materia testării inteligenţei tinerilor la nivel european în acele timpuri şi având o experienţă în domeniu, cei trei ani petrecuţi în laboratorul vestitului psiholog Wilhelm Wundt din Leipzig spunându-şi cuvântul, Motru insistă pe ideea folosirii de către orice pedagog a testelor de inteligenţă acreditate, a Scalei Simon-Binet[23], scopul fiind acela de descoperire a aptitudinilor în baza cărora elevul poate fi orientat spre o profesie sau alta, ori pentru asistarea acestuia în caz de nevoie.

Considera că simpla observaţie are valoare pentru cel care o face, nu şi pentru oricine altcineva. Ea nu are consistenţă ştiinţifică. E doar primul pas în cunoaşterea omului. Ea oferă ipoteze care se cer verificate în timp şi, mai ales, experimental. O dată obiectivă care să servească ştiinţei şi, prin urmare,

---

[20] Constantin Rădulescu-Motru, *Psihotehnica în şcoală*, Bucureşti, 1943, p. 15.
[21] *Ibidem*, p. 11.
[22] *Ibidem*, p. 16.
[23] Scala poartă acest nume deoarece testele de inteligenţă care o compun au fost realizate de psihologul Alfred Binet şi *„dezvoltate”* de Teophile Simon câţiva ani mai târziu. Testele de inteligenţă au luat naştere în Franţa anului 1904, când guvernul i-a cerut psihologului Alfred Binet să găsească o metodă de evaluare a inteligenţei copiilor, astfel încât cei mai puţin dotaţi să fie trataţi diferit de copii normali sau supradotaţi, în centre speciale. În cele din urmă a apărut Scala lui Binet, cunoscută şi drept Scala Simon-Binet, ca recunoaştere a meritelor lui Teophile Simon în dezvoltarea testelor. Metoda presupunea ca tinerii testaţi să urmărească unele comenzi, să copieze de pe şabloane, să numească obiecte, să pună lucruri în ordine sau să le aranjeze în ordinea iniţială. Binet a aplicat metoda pe şcolile din Paris şi a creat un standard, plecând de la datele obţinute. Astfel, dacă 70% dintre copiii de 8 ani puteau să treacă un anumit test, însemna că testul acela era relevant. În cele din urmă, s-a împământenit termenul de *„coeficient de inteligenţă”*. IQ-ul este raportul dintre vârsta mentală şi vârsta cronologică, cu media de 100. Astfel, un copil de 8 ani care trecea un test destinat copiilor de 10 ani, avea un IQ de 10/8 x 100, sau 125. În scurt timp testelor li s-a dat o importanţă majoră în stabilirea abilităţilor mentale. Oricum, Binet a ţinut să menţioneze că atunci când a creat testele a avut în minte un singur lucru, să repereze elevii care aveau nevoie de mai mult ajutor pentru a putea învăţa. De asemenea, el a specificat că şcolarii care aveau un IQ mic nu erau incapabili să înveţe, ci puteau să înveţe mai greu decât cei normali. În plus, Binet a menţionat că scala sa nu poate cuantifica inteligenţa, deoarece capacităţile intelectuale nu sunt predictibile, astfel ele neputând fi măsurate ca în cazul suprafeţelor liniare.

pedagogului, trebuie să fie făcută în condiţii bine fixate şi să se poată repeta de oricine altul în aceleaşi condiţii. Scala oferă date numerice ce constituie un profil psihologic abstract. Iar aceste date numerice trebuie interpretate conform normativei oferită de test.

Dacă, pentru început, Motru se declară în favoarea aplicării în şcoală a testelor deja cunoscute, pentru viitor considera necesară *„creearea unei instituţii centrale care să ia asupra sa sarcina de a întocmi testele şi de a da instrucţiuni privitoare la interpretarea acestora”*[24].

Numai aşa putea prinde contur o nouă ştiinţă a educaţiei, tendinţa pedagogiei contemporane fiind aceea de a se crea o şcoală pe măsura elevului, cu scopul de a-l pregăti pentru viaţă. Căci elevul nu este doar *„purtător de inteligenţă”*, ci şi de virtuţi sociale.

La finalul lucrării, Motru oferă o bibliografie de specialitate tuturor dascălilor interesaţi, titluri de *„lucrări referitoare la aplicarea metodelor experimentale în şcoală”*, din care amintim: Nicolae Apostolescu, *Tehnica studiului individualităţii în şcoala primară* (Oradea, 1936); Tudor Arcan, *Metode pentru cunoaşterea individualităţii aplicate în liceele militare* (Cluj, 1939); Florica Bagdasar, *Problema şcolară a copiilor anormali ca inteligenţă şi comportare* (Bucureşti, 1941); Lucia Bologa, *Experimentul în îndrumarea şcolară a elevilor* (Sibiu, 1938); Constantin Bontilă, *Teste psihologice* (*Revista de Filosofie*, nr. 1, Bucureşti, 1932); Anatole Chircev, *Psihologia atitudinilor sociale cu privire specială la români* (Sibiu, 1941); Ion A. Creangă, *Măsurarea aptitudinilor muzicale prin metoda testelor* (*Revista de psihologie*, nr. 3, Cluj, 1940); Nicolae Găgescu, *Activitatea la copii dotaţi* (Bucureşti, 1942); Adrian Ionescu, *Forme şi teste de oboseală* (Bucureşti, 1940); Valentin Jeju, *Dexteritatea manuală în tipurile de personalitate* (Bucureşti, 1938); Ion Nestor, *Diagnosticarea inteligenţei copiilor între 9-14 ani. Testul Kuhlman-Anderson* (Bucureşti, 1937) etc.

Pe măsura trecerii timpului îşi extinde cercetările experimentale pe care le desfăşoară singur sau în colaborare, în calitate de simplu specialist sau de specialist coordonator.

Preocupat de problema inteligenţei omului în general, a românului în special, în lucrarea *Cercetări experimentale asupra inteligenţei la români*[25], redactată în urma unei ample investigaţii de teren efectuată de o echipă de cercetare[26], Constantin Rădulescu-Motru a prezentat studiile rezultate cu dorinţa de a oferi răspunsuri unor întrebări privind cauzele care fac ca unele comunităţi româneşti să dispună de un coeficient de inteligenţă crescut iar altele, dimpotrivă.

Lucrarea s-a dorit un început de cercetare în scopul furnizării unor date pentru elaborarea de noi politici economice şi sociale de către guvernul României, politici care să ţină seama de om ca structură somato-psihică. Materialul documentar cules a oferit, pe lângă date antropometrice, şi bogate informaţii despre inteligenţa, imaginaţia, spiritul de observaţie, sugestibilitatea, tipul de personalitate, tendinţele psihoneurotice la românii din perioada interbelică, reprezentând, în fapt, un bogat repertoriu de date statistice. Pe baza acestui material au fost realizate tabele[27] şi hărţi[28] care au

---

24 Constantin Rădulescu-Motru, *Psihotehnica în şcoală*, Bucureşti, 1943, p. 25.

25 Lucrarea a apărut sub egida Academiei Române, în anul 1848, la Bucureşti, la Editura Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională.

26 Mihail Curcăneanu, Margareta Dollingher, Despina Ene Cristescu, Raşela Felix, Simion Georgescu, Victoria Gheorghiu, Valentin Jeju, Petre Marinescu, Dumitru Popescu, Ştefania Sorescu, Gheorghe Bronzetti, Dimitrie Muster au format echipa coordonată de Constantin Rădulescu-Motru. La aplicarea testelor şi, pe cale de consecinţă, la strângerea materialului supus specialiştilor pentru interpretare au participat şi Lucia Bucuţa (Bucureşti), Maria Săndulescu (Bucureşti), Fanu Duţulescu (Craiova), N. Mihail (Giurgiu), I. Papadopol (Turnu Severin), I.C. Stoica (Deva), toţi profesori în învăţământul secundar. Cercetările au fost făcute sub egida Comisiunii de Psihometrie şi Antropologie constituită sub auspiciile Consiliului Naţional de Cercetări Ştiinţifice de pe lângă Academia Română, comisiune în cadrul căreia activau doctorul psihiatru Constantin Parhon, sociologul Dimitrie Gusti, folcloristul D. Caracostea, specialistul în filosofia naturii Nicolae Bagdasar, psihologul Constantin Rădulescu-Motru, psihologul I.M. Nestor şi psihologul Vasile Pavelcu.

27 Constantin Rădulescu-Motru, *Cercetări experimentale asupra inteligenţei la români*, Bucureşti, 1948, p. 13, 16, 17, 19-29, 31-38, 43.

28 *Ibidem*, p. 18, 30, 37, 39.

prezentat concluziile cercetărilor experimentale efectuate pe parcursul mai multor ani, constatarea unor diferențe de nivel între colectivele care au format eşantioanele[29], după cum acestea au fost împărțite după sex, mediu urban sau rural, configurație geografică. Prin aplicarea a patru teste[30] aduse din străinătate dar adaptate şi etalonate în funcție de specificul spațiului românesc de către Laboratorul de Psihologie experimentală condus de psihologul I.M. Nestor, la eşantioane care au cuprins români de toate vârstele[31], de ambele sexe, din toate provinciile româneşti şi de profesii diferite, s-a constatat că persoanele testate în cadrul proiectului aveau un nivel normal de inteligență şi o rapiditate în gândire peste medie, în ce priveşte inteligența, media aritmetică a bărbaților fiind mai ridicată decât aceea a femeilor, a persoanelor din mediul urban, mai mare decât a celor din mediul rural, a celor din Banat şi Transilvania, mai ridicată decât a persoanelor din celelalte provincii româneşti etc.

Pe baza unui studiu comparativ a tuturor datelor prelucrate, Constantin Rădulescu-Motru a constatat că factorii determinanți în scăderea nivelui de inteligență la români sunt: degradarea fizică şi morală, strâns legate între ele, obiceiurile, deficiențele de ordin igienic, mediul geografic, activitatea instituțiile social-politice etc.

Realizat profesionist, în cadrele cunoscute ale timpului, şi beneficiind de o experiență deja acumulată, studiul făcut este notabil pentru începuturile psihologiei experimentale la noi. În acelaşi timp, studiul realizat pe baza a numeroase date statistice îşi dovedeşte valoarea şi din punct de vedere sociologic demonstrând o stare de fapt existentă în cadrul societății româneşti în funcție de mai multe criterii (zonă geografică, mediu rural-mediu urban, vârstă, sex, origine socială etc.) şi prefigurând soluții problemelor rezultate în urma cercetărilor întreprinse. Studiul a dovedit că în condiții egale *„întrega populație a unei țări păstrează un raport constant între suprainteligenți, inteligenți, mediocrii şi submediocrii"*. El invită la explicarea şi, pe cât posibil, la înlăturarea cauzelor care au produs diferențele constatate. De aici, responsabilizarea factorului de decizie la nivel național, a guvernanților pentru adoptarea unor politici economico-sociale şi educativ-culturale care să țină seama de specificul românesc.

Vremurile pe care le trăim astăzi ne cer să luăm iarăşi din raft scrierile lui Motru, să ne aplecăm asupra acestora şi să învățăm lecția istoriei. Multe dintre fenomenele sociale reprobabile atunci, precum politicianismul veros, subjugarea interesului național celui individual, supunerea moralității de către tirania banului obținut fără muncă, înjosirea demnității umane a celor ce produc averea țării, ploconirea umilitoare în fața a tot ceea ce este occidental, identificate de gânditor ca surse ale răului implacabil ce periclitează însăşi existența neamului sunt şi astăzi prezente. Unele dintre soluțiile întrevăzute de Motru pentru însănătoşirea nației nu mai au valabilitate, altele, însă, cele referitoare la restructurarea vieții politice, economice, culturale şi mai ales morale, asigurarea climatului competitiv pe temeiul valorii şi al muncii creatoare rămân de actualitate, sunt viabile. Veritabil izvor de inspirație pentru cei ce şi-au asumat rolul de a aşeza țara pe noi temelii sunt sursă de energie şi de sporire a speranței în destinul istoric al neamului românesc.

29 Au fost testate 59817 persoane, bărbați şi femei din întreaga țară, din Lugoj, Oravița, Rădăuți, Constanța, Tulcea, Bacău, Bârlad, Botoşani, Dorohoi, Focşani, Galați, Iaşi, Odobeşti, Piatra Neamț, Roman, Tecuci, Vaslui, Bucureşti, Buzău, Câmpina, Călăraşi, Giurgiu, Piteşti, Ploieşti, Slatina, Târgovişte, Corabia, Craiova, Caracal, Tg. Jiu, Turnu Măgurele, Arad, Beiuş, Blaj, Braşov, Făgăraş, Deva, Oradea, Sibiu etc. (vezi C.R. Motru, *Cercetări experimentale asupra inteligenței la români*, 1948, p. 9)

30 Este vorba de *Testul de gândire logică Lahy*, de testul de inteligență promovat de *National Institute of Industrial Psychology*, de *Testul de gândire logică Monnin* şi de *Testul de inteligență American Army*.

31 Între 10 şi 44 ani.

Constantin Rădulescu-Motru. Time and destiny
Abstract

Finnaly, the moral education issue of Romanian nation's specific features comes up always in Motru's writings, who was convinced that, during a lifetime, education is the key to the present and future of any nation. Aware of the fact that education is not an automatic act, but a number of actions based on a responsible, clear collaboration, and, also aware of the decision factor's shallowness in solving the issue of education, Motru underlines the teacher's role in forming characters. In his work, "Psychotechnique in school", which appeared in 1943, under the aegis of the Romanian Society of Psychologic Research, Motru, who was a partisan of experimental psychology, underlined the importance of tests, when evaluating the students' performance in their scholastic and extrascholastic activity and even when understanding his spiritual life, due to the practical side precisely, which the method of testing assumed.

Preocupied by the issue of man's intelligence in general, and of the Romanian's in particular, Motru presented in his work "Experimental Research on Romanian's Intelligence", edited after a great team research, the studies which had as a result, the desire to offer some answers to several questions related to reasons for which some Romanian communities dispose of a high IQ, and others, not. The investigation proved that in normal conditions, the whole population of a country keeps a constant report between the overintelligent, the intelligent, the mediocre and undermediocre. It leads somehow to the explanantion and removal of the causes which produced the differences. Hence, the importance of the national-level decision factor's resposability, of the governers, in order to adopt some economical-social and educational-cultural politics which would take into account the Romanian specific features, plays a significant role.

Nicolae TEŞCULĂ

PREOŢI ŞI CĂRTURARI SIGHIŞORENI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA. FAMILIA BOIU.

Sighişoara în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se afla pe una din primele poziţii din rândul oraşelor ardelene. Din punct de vedere demografic situaţia se prezenta în felul următor: în anul 1851 număra în jur de 7206 suflete situând oraşul pe un onorant loc 6 în cadrul oraşelor transilvănene[1], la 1866 creşte numărul populaţiei la 8354[2], la 1880 avem 8788 locuitori, numărul lor va creşte la 9618 în 1890 şi se va ajunge la 10.875 în 1900.[3] Dacă am face o analiză pe structura etnică a populaţiei, am observa pentru ultimul pătrar al secolului al XIX-lea următoarea situaţie[4]:

Etnie	**Anul 1880**	**Anul 1890**	**Anul 1900**
Saşi	5127	5202	5470
Maghiari	1178	1630	2206
Români	2096	2429	3132
Alţii	387	357	180

Elita sighişoreană era formată din comercianţi, câţiva meşteşugari înstăriţi, care şi-au deschis manufacturi şi mici fabrici, profesori ai şcolilor din oraş, îndeosebi cei ai Gimnaziului evanghelic din Cetate, clericii diferitelor confesiuni, câţiva avocaţi, medici şi funcţionarii aflaţi în slujba oraşului şi a comitatului Târnava Mare, care îşi avea reşedinţa la Sighişoara.

Marea majoritate a acestei elite era formată din saşi. Românii ocupau un loc secundar. Ei locuiau în majoritatea lor în cartierul Corneşti, unde dispuneau de o biserică din piatră construită în 1797 şi în cătunele din apropierea oraşului.

Ocupaţia principală a acestora era agricultura, însă, o parte dintre ei îndeplineau o serie de activităţi şi în oraş. Din rândul acestora se va forma o mică elită, în fruntea căreia se evidenţiază familia Boiu. De altfel, întreaga viaţă bisericească, culturală şi politică a românilor sighişoreni, în secolul al XIX-lea, va gravita în jurul acestei familii. Din rândul acesteia se ridică figurile celor doi Zaharia Boiu, tatăl şi fiul, amândoi preoţi ortodocşi.

Asupra vieţii şi activităţii celor două personalităţi a curs foarte multă cerneală, mai ales din partea profesorilor şi a studenţilor originari din Sighişoara, care în tezele lor de licenţă sau de grad I au abordat această tematică. De cele mai multe ori, din grabă sau din necunoaşterea surselor documentare, s-au făcut o serie de confuzii destul de grave.

În acest sens, menţionăm greşirea datelor biografice prin contopirea anului de naştere al tatălui cu anul morţii fiului, ieşind o singură persoană Zaharia Boiu, care a trăit o perioadă destul de îndelungată din 1800 până în 1903. De asemenea, Boiu era în acelaşi timp protopop de Sighişoara şi preot paroh la Catedrala Metropolitană din Sibiu. Din fericire, aceste *„studii”* nu au depăşit nivelul de preocupare individuală şi nu au fost publicate, dar au creat confuzii.

1 *Schässburg. Bild ein Siebenbürgischen Stadt*, Rautenburg Verlag, 1998, p. 61 (în continuare *Schässburg*...)
2 Josef Haltrich, *Culturhistorische Skizze aus Schässburg*, în „Sächsischer Hausfreund”, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1867, p. 80.
3 *Schässburger Zeitung*, nr. 7, Sonnabend, den 10. Februar, 1901, p. 25.
4 *Ibidem.*

După 1990 au apărut o serie de articole, care au adus lumină asupra acestui lucru şi au reuşit, pe baza surselor documentare să înlăture confuziile şi să prezinte veridic vieţile celor doi clerici ortodocşi sighişoreni.[5]

Greşelile menţionate mai sus s-au datorat şi inexistenţei unei preocupări monografice asupra vieţii românilor ardeleni în secolul al XIX-lea, ceea ce avem, fiind doar o serie de lucrări, de cele mai multe ori cu pronunţat caracter monografic, ale preoţilor care au slujit la Sighişoara de-a lungul timpului şi care au încercat, în măsura în care au putut, să creioneze o perspectivă asupra istoriei românilor sighişoreni.[6]

Nu putem să aşezăm viaţa culturală, spirituală, economică şi politică a românilor sighişoreni pe acelaşi palier cu cea a conaţionalilor lor din Braşov, Sibiu sau Mediaş, însă au avut o activitate susţinută, în special pe tărâm spiritual şi cultural. Aici, reiese rolul major avut de cei doi clerici în conducerea *inteligenţei* româneşti sighişorene.

La fel ca şi Braşovul, Sighişoara rămâne după realizarea unirii religioase un centru ortodox. Acest lucru este pus în legătură cu prezenţa în Sighişoara a unor negustori *greci*, membri ai Companiei comerciale greceşti, braşovene, care de altfel, cu certitudine au contribuit la construirea bisericii după edictul de concivilitate a lui Iosif al II-lea din 1781. De altfel, şi primul preot ortodox cunoscut, Ştefan Bălaş era originar din Săcele.[7]

Pe lângă biserica ortodoxă, negustorimea *greacă* se va implica şi în domeniul şcolar, prin înfiinţarea în anul 1784 a primei şcoli confesionale ortodoxe, unde primul învăţător român atestat documentar, în anul 1807, este Ilie Rucăreanu, iar începând cu anul 1816 *„numărul şcolarilor crescând, preotul Bălaş, s-a văzut nevoit să mute clasa în grajdul casei parohiale, amenajat cu banii săi în 1816, penultim an al vieţii acestui om cu idei înalte şi generoase”*.[8]

Vom mai menţiona, despre primul animator al vieţii spirituale pentru românii sighişoreni, care a fost Ştefan Bălaş, că în ultimii ani ai vieţii a fost ridicat la rangul de protopop al tractului Sighişoara şi administrator al tractului Odorhei, iar în 1817 s-a stins din viaţă.[9]

Moştenitorul lui Ştefan Bălaş, cel care a preluat de la înaintaşul său nu numai înclinaţia spre cele sfinte, ci şi grija pentru şcoala primară românească, continuându-i opera pe ambele planuri a fost Zaharia Boiu-senior (1800-1888).

S-a născut la 8 mai 1800 în casa parohului Moise Boiu din Hetiur, mama sa Maria Drăghici, fiind sighişoreancă. Bunicul său Mihail Boiu a fost paroh la Bodogaia (scaunul Odorhei), deci s-a născut într-o familie cu veche tradiţie ecleziastică. Parohul Moise Boiu a murit de tânăr, iar Zaharia şi sora sa au fost luaţi spre creştere şi îngrijire de către preotul Ştefan Bălaş. Aici, tânărul Z. Boiu a învăţat cele bisericeşti, citirea, scrierea cu slove chirilice, cântările şi rânduiala bisericii până la vârsta de 17 ani.

Timp de doi ani a urmat la Sibiu cursurile de pedagogie (6 săptămâni în fiecare an între Paşti şi Rusalii), conduse de Moise Fulea. Apoi, următorii doi ani îi dedică cursurilor pentru candidatura de preot deschise de teologul I. Moga la Sibiu, pe care le termină cu calificativul *„eminent”*.

Se reîntoarce la Sighişoara unde între anii 1823-1828 a fost dascăl, cantor şi diacon la biserică şi învăţător la şcoala primară. Încă din anul 1825, prin strădaniile lui Z. Boiu-senior, tânăra şcoală

[5] În acest sens menţionăm excelentele studii ale lui Gheorghe Gavrilă, în lucrarea, Mercurie Petcu, Gheorghe Gavrilă, *Astra Sighişoreană 1861-1950 şi Horia Teculescu 1897-1942*, Sighişoara, 1999, pp. 15-37 şi a lui Adonis P. Mihai, *Date privind istoricul familiei Boiu din Sighişoara. Testamentele lui Zaharia Boiu senior*, în „Revista Bistriţei”, XVIII, 2004, pp. 269-281.

[6] Aici menţionăm o serie de manuscrise existente în Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Sighişoara, după cum urmează: Zaharia Boiu, *Cronică. Însemnări ale preotului Zaharia Boiu*, 1887; Aurel Stoicovici, *Monografia Bisericii Ortodoxe Române*, 1957; Ioan Boian, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român din Sighişoara*, 2002.

[7] Vasile Muntean, *Activitatea preotului Ştefan Bălaş (1771-1817) şi legăturile lui cu negustorii levantini* în „Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu”, nr. 1, Sighişoara, 2008, pp. 58-72.

[8] Tuliu Racotă, *Prot. Ştefan Bălaş*, în „Telegraful Român”, Sibiu, an 125, nr. 11-12, 15 martie 1977, p. 3.

[9] *Ibidem*.

primară românească din zonă a fost considerată de către autoritățile guvernamentale ale Transilvaniei ca fiind cea mai bună şcoală poporală din ținutul Târnavelor, una din cele mai bune şase şcoli româneşti ale vremii, alături de cele din Braşov, Răşinari, Săcele, Veneția de Sus şi Cernat.

Din biografia lui Zaharia Boiu-senior mai avem posibilitatea să desprindem câteva momente: în 1823 s-a căsătorit cu Ioana Păluşan, decedată în 1885. La data de 2 octombrie 1828 a fost hirotonisit ca preot capelan protopopesc, în parohia sighişoreană care cuprindea circa 50 de familii de români şi cam tot atâtea familii de țigani răspândite prin măieriştile din împrejurimi. În anul 1833 ajunge paroh primar în parohia sighişoreană ortodoxă; trei ani mai târziu a fost adus pe postul de preot-învățător Nicolae Stan.[10]

Pentru meritele sale în sprijinirea cauzei românilor sighişoreni atât pe linia bisericii, cât şi a învățământului românesc, la 4 decembrie 1848 Andrei Şaguna îl unge pe Zaharia Boiu ca protopop.

Cum numărul elevilor români a început să crească, în anul 1861 Boiu se vede nevoit să cumpere în schimbul sumei de 1500 florini o casă situată pe actuala stradă a Cositorarilor nr. 57, din cetate, care a fost transformată în şcoală cu trei clase primare şi cu învățători plătiți din casa alodială şi cu 12 stânjeni de lemne, oferiți pe gratis de către comitetul parohial.[11]

S-a implicat activ în viața comunității sale ducând o muncă asiduă în domeniul vieții bisericeşti, care trebuia reorganizată după evenimentele nefericite din timpul revoluției de la 1848-1849[12], iar mai apoi în îmbunătățirea stării mizere a unor parohii lipsite de venituri.[13]

Prin întreaga sa activitate a reuşit să stârnească admirația, nu doar a coreligionarilor săi, dar şi a concetățenilor săi, indiferent de naționalitate. În nr. 513 din 28 octombrie 1888 al săptămânalului *Groß-Kokler Bote*, se arăta că la înmormântarea sa: *„Biserica nu a putut cuprinde marea mulțime de oameni şi se puteau vedea stând, până departe în stradă, un numeros public."* La procesiune au participat primarul oraşului Julius Mätz, preotul evanghelic, Johann Teutsch, cel romano-catolic Josef Weiß şi cel reformat Balas Imre.[14]

Zaharia Boiu junior (1834-1903),[15] unul dintre primii absolvenți români ai Gimnaziului german din Sighişoara (1854) a avut un destin oarecum diferit de cel al tatălui său. Preocupările sale au fost mai vaste şi, pe lângă activitatea de preot, va fi pedagog, ziarist, traducător şi poet.

După susținerea bacalaureatul, cu mențiunea *„eximio modo"* (în mod remarcabil n.n.), între 1854 şi 1855 funcționează ca învățător în Săcelele Braşovului. Din 1855 urmează la Sibiu *„Seminarul Andreian"*, unde termină cursurile de pedagogie şi teologie. Bursier al universității din Leipzig, împreună cu Ion Popescu, viitorul pedagog, îşi completează studiile de filosofie, pedagogie şi teologie. Sprijinit la un moment dat de către mitropolitul ortodox al Transilvaniei Andrei Şaguna, Zaharia Boiu jr. ajunge profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1861-1870), iar mai apoi preot paroh la biserica ortodoxă din Sibiu-Cetate (1863-1895).

În 1861 devine membru activ al *Astrei* şi profesor la *„Seminarul Andreian"* unde, timp de 12 ani, se distinge ca priceput pedagog şi educator. Acum îl preocupă intens întocmirea unor manuale didactice necesare şcolilor. Tipăreşte un *Abțdariu pentru şcoalele populare române* (Sibiu, 1862) adăugându-i o *Manuducere pentru învățători la întrebuințarea Abțdarului* (cu litere chirilice şi latine), care cuprinde îndrumări metodice folositoare în predarea cunoştințelor de bază ale scrisului şi cititului în limba română. A fost unul dintre cele mai răspândite şi căutate manuale şcolare în

[10] Adonis Mihai, *op. cit.*, pp. 269-280.
[11] Mercurie Petcu, Gheorghe Gavrilă, *op. cit.*, pp. 14-16.
[12] Ana Grama, *Inventare de bunuri ale bisericilor româneşti ortodoxe din Transilvania. Protopopiatul Sighişoara, 1854-1855*, în „Marisia. Studii şi materiale. Arheologie. Istorie.", XXV, Tg. Mureş, 1996, pp. 150-198.
[13] Gheorghe Drăgan, *Viața bisericească în Protopopiatul Ortodox Român în secolele XIX-XX*, în „Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu", nr. 1, Sighişoara, 2008, pp. 86-87.
[14] *Groß-Kokler Bote*, nr. 513, Schässburg, den 28. Oktober, 1888, X. Jahrgang.
[15] Mercurie Petcu, Gheorghe Gavrilă, *op. cit.*, pp. 21-26; Grigore Ploieşteanu, Ioan Chiorean, Valeriu Nițu, *Profiluri mureşene*, Tg. Mureş, Întreprinderea Poligrafică Mureş, 1977, pp. 193-204.

Transilvania (ajunsese în 1866 la a XIV-a ediție), realizat cu sprijinul consilierului dr. Pavel Vasici pentru care dedică, în semn de recunoştinţă, *Manuducerea* anexată manualului.

Încă din perioada în care era elev în clasa a VII-a la liceul săsesc din Sighişoara va scrie primele versuri în română, germană şi latină, şi mai târziu, încercările sale poetice le adună într-un volum, sub titlul *Sunete şi răsunete* (Sibiu, 1862). Dacă istoria literaturii nu-l consemnează ca poet cu o fizionomie proprie, Zaharia Boiu-junior se remarcă prin activitatea desfăşurată ca publicist, orator talentat, editor de manuale şcolare. Ca traducător se va remarca prin traducerea în limba română a romanului *Natan Înțeleptul* de Lessing.

Între 1836 şi 1865, paralel cu preocupările didactice, este redactor la ziarul *„Telegraful român”* din Sibiu. În 1868 mai tipăreşte pentru folosul şcolilor *Elemente de istorie, Elemente de geografie, Elemente de istoria naturii şi fizică*. Ales în 1870 deputat sinodal al congresului național bisericesc, devine colaboratorul apropiat al lui Andrei Şaguna. În 1871 *Reuniunea învățătorilor români din dieceza Caransebeşului* îl primeşte membru onorar pentru meritele dovedite ca editor de manuale şcolare. La 1877 devine membru corespondent al Academiei Române căreia, mai târziu, îi dedică *„Oda la jubileul de 25 de ani al Academiei Române”* (1/13 aprilie 1891).

Boiu desfăşoară o activitate intensă ca membru al *Astrei*, încă din anul înființării, prin promovarea culturii, ştiinței şi literaturii pentru românii din Transilvania, prezintă *„disertații”* sau prelegeri publice, colaborează la revista *„Transilvania”* cu diferite articole, printre care amintim: *„Casa română”* (1874), *„Despre elementul național în educațiune”* (1884), *„Cultura poporului nostru”* (1892), *„Trei decenii din viața Asociațiunii”* (1894) etc. Între 1892 şi 1895 este secretar al *Astrei* şi redactorul revistei *„Transilvania”*. Moare în 1903.

Pentru noi este foarte important să accentuăm faptul că, în istoria culturală a românilor din Sighişoara au existat două persoane cu numele de Zaharia Boiu: tatăl şi fiul. Sighişoara este legată mai mult de numele lui Zaharia Boiu tatăl, ale cărui preocupări religioase şi pedagogice au premers activitatea didactică şi religioasă de mai târziu a lui Zaharia Boiu junior, la Sibiu. Legăturile acestuia din urmă cu Sighişoara au continuat şi după stabilirea sa definitivă în Sibiu în 1861, expresie a acestui lucru fiind organizarea în 1879 a Adunării Generale a Astrei la Sighişoara.

Prin activitatea lor depusă pe tărâm pastoral, educațional şi cultural, famila Boiu s-a aşezat în fruntea mişcării naționale a micii comunități româneşti sighişorene, contribuind, în limita posibilităților, la propăşirea conaționalilor lor şi determinând dezvoltarea culturală a urbei de pe Târnava Mare în prima parte a secolului XX.

Schäßburger Priester und Gelehrte im neunzehnten Jahrhundert. Familie Boiu.

Zusammenfassung

Vorliegender Artikel verfolgt Entwicklung und Schicksal einer Familie von rumänischen Intellektuellen aus Schäßburg, und Zwar dasjenige der Familie Boiu.

Die beiden Boiu Zaharia – Vater und Sohn – haben durch ihre Arbeit auf kirchlichem, pädagogischen, kulturellen und politischen Gebiete, zu der Entwicklung der rumänischen Gemeinschaft beigetragen und wurden die repräsentativsten rumänischen Intellektuelle im Schäßburg des neunzehnten Jahrhunderts.

Zamfir BĂLAN

IOAN C. SAVA – SUSȚINĂTOR AL PRESEI LITERARE BRĂILENE

1. Avocatul Ioan C. Sava

Avocatul Ioan C. Sava s-a născut la 14/26 aprilie 1891, la Brăila. A fost fiul unui dogar, Cristache Sava, şi al Stănuței Sava, născută Albu, din Lacu Sărat o localitate din vecinătatea Brăilei. A urmat Şcoala Primară de Băieți nr. 3 „Tudor Vladimirescu", apoi Liceul „Nicolae Bălcescu", unde a fost coleg cu D.P. Perpessicius şi cu Petre Andrei. A absolvit Facultatea de Drept din Bucureşti, în 1915. A profesat avocatura până în 1952, când s-a pensionat.

De criticul şi istoricul literar D. Perpessicius îl leagă nu numai anii de liceu şi o mare prietenie, ci şi debutul publicistic: au debutat în acelaşi timp, în 1911, în aceeaşi revistă literară brăileană, *„Flori de câmp"*, unde Ioan C. Sava a fost mai apoi şi secretar de redacție.

Activitatea publicistică a lui I.C. Sava este una dintre cele mai susținute. O consemnare nesemnată, publicată în „Luceafărul" din 25 decembrie 1928 (an I, nr. 4), face cunoscută *„activitatea publicistică a directorului nostru"*. În ordine cronologică, lista numără 24 de publicații:

1. Revista săptămânală „Flori de câmp", Brăila, în anul 1911.
2. Ziarul cotidian „Luceafărul", Brăila, în anul 1911.
3. Ziarul „Universul", Bucureşti, în octombrie 1913.
4. Ziarul studențesc săptămânal „Cuvântul studențimii", Bucureşti, în anii 1913 şi 1914.
5. Ziarul studențesc bilunar „Viața studențească", Bucureşti, în anul 1914.
6. Ziarul studențesc zilnic „Carpații", Bucureşti, 1915.
7. Ziarul studențesc săptămânal „Fulgerul studențimii", Bucureşti, în anii 1915 şi 1916, în calitate de prim-redactor.
8. Revista săptămânală „Universul literar", Bucureşti, în anul 1916.
9. Revista săptămânală „Cortina Brăilei", în anul 1918.
10. Ziarul săptămânal „Îndreptarea Brăilei", în anii 1919, 1920, 1921, 1922, la început în calitate de prim-redactor, iar mai târziu ca director.
11. Ziarul cotidian „Telegrama", Brăila, în anul 1920.
12. Ziarul săptămânal „Graiul nostru", Brăila, în anul 1920.
13. Revista economică şi juridică „Finanța şi justiția", Brăila, în anul 1920.
14. Ziarul cotidian „Cuvântul", Brăila, cu începere din 1920 şi până în 1927, în mod intermitent.
15. Ziarul politico-social „Fierul roşu", Brăila, în anul 1920, în calitate de director.
16. Ziarul săptămânal „Brăila nouă", în anul 1920, în calitate de prim redactor.
17. Ziarul cotidian „Curierul", Brăila, cu începere din 1922 şi până în 1927, în mod intermitent.
18. Ziarul săptămânal „Lupta Brăilei", în anul 1923.
19. Ziarul săptămânal „Avântul", Brăila, în anii 1923 şi 1924.
20. Revista juridică „Monitorul Brăilei şi al Galaților", Brăila, în 1924.
21. Ziarul săptămânal „Fulgerul", Brăila, în anul 1925.
22. Ziarul săptămânal „Gazeta meseriaşilor", Brăila, în anul 1925.
23. Ziarul „Dorobanțul", al Soc. „F.A.P.", Brăila, în anii 1925 şi 1926.
24. Ziarul „Voința Poporului", Brăila, în anii 1925, 1926, la început în calitate de prim-redactor, iar mai târziu ca director.

Începând cu 1 decembrie 1928, I.C. Sava a scos „Luceafărul”[1], subintitulat la început *„ziar săptămânal independent”*, urmat, în 1929, de revista „Luceafărul literar şi artistic”.

După cel de-al Doilea Război Mondial, marginalizat de regimul comunist, I.C. Sava s-a pensionat, dar a continuat să scrie, fără să mai poată publica în ritmul de până atunci. A murit în 1975.

2. La început a fost… „Luceafărul”

Preocupările pentru publicistica literară ale lui I.C. Sava se manifestă pregnant în paginile gazetei „Luceafărul”, unde, începând cu anul al doilea (1929), *„săptămânalul independent”* rezervă pagina a doua literaturii. Nimic din articolul program, intitulat *Cuvânt înainte*, nu anunţa apetenţa pentru literatură. Declarându-se în afara intereselor vreunui partid politic, noul săptămânal democrat condus de I.C. Sava promite să-şi spună cuvântul *„în toate chestiunile la ordine zilei şi vom căuta a impune tuturora: munca, cinstea, dreptatea, omenia şi respectul adevărului!”*. În ciuda acestor direcţii programatice, în numerele pe 1929 şi 1930, cu foarte puţine excepţii, pagina a doua este dedicată literaturii şi se intitulează „Luceafărul literar”, anticipând viitoarea revistă. De fapt, multe dintre semnăturile de aici se vor regăsi ulterior în revista „Luceafărul literar şi artistic.”

Primul anunţ referitor la „Luceafărul literar şi artistic”, *„o revistă literară selectă, în 8 pagini”*, care *„se va tipări pe hârtie satinată şi în condiţiuni redacţionale şi tehnice ireproşabile”* şi va apărea *„la începutul lunii octombrie anul curent”*, datează din 1 iulie 1929, când I.C. Sava face un apel către cititorii de reviste literare, tipărit pe prima pagină a „Luceafărului”, subintitulat „Pentru «Luceafărul literar şi artistic»”. Cititorii noii reviste vor fi: *„lumea şcolară, adică membrii corpului didactic de orice grad, studenţii şi studentele universităţilor, precum şi elevii şi elevele şcoalelor secundare, normale, comerciale, profesionale, seminarii etc.”*. Aria de difuzare cuprinde oraşul şi judeţul Brăila, precum şi *„judeţele limitrofe: Ialomiţa, Buzău, Râmnicu Sărat, Covurlui, Constanţa şi Tulcea, unde*, precizează I.C. Sava, *nu există nici o revistă literară”*.

În acelaşi număr din „Luceafărul”, pe pagina a doua, I.C. Sava susţine necesitatea unei reviste literare, într-un articol intitulat „O revistă literară la Brăila”. Revista ar putea fi *„un puternic stimulent pentru multe tinere talente, din localitate şi judeţele limitrofe, care în prezent nu pot să se dezvolte în toată libertatea, neavând la dispoziţie coloane, în care să se manifesteze”*. Cu atât mai mult cu cât Brăila este un centru cultural care a dat nume mari spiritualităţii româneşti şi universale, susţine I.C. Sava, în timp ce remarcă paradoxul în care trăiesc brăilenii: un oraş cu o efervescenţă culturală excepţională nu a avut niciodată o presă culturală *„bine redactată şi bine organizată”*. Tot astfel, Brăila care *„adăposteşte în sânul ei mulţi literaţi – poeţi şi prozatori consacraţi – care ar putea forma un frumos mănunchi, capabil să susţină cu opere nepieritoare o publicaţie, care să*

[1] *„**Luceafărul**. Ziar săptămânal independent. 1 dec. 1928-25 dec. 1930. Director: I.C. Sava. Suplimente: **Luceafărul Literar**, 31 mar. 1929; **Luceafărul Măcinului**, 15 apr., 10 mai şi 1 iun. 1929; **Prevederea – Societate Anonimă Română de Asigurări şi Reasigurări**. 20 mai 1929.”* (Ion Volcu, *Dicţionarul presei brăilene (1839-2007)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2009)

De fapt, în anul al doilea, „Luceafărul” apare neregulat. Începând cu 13 ianuarie (nr. 2-3) şi până în 15 martie (nr. 12-13) ziarul apare în numere duble, din două în două săptămâni. Numărul 14 apare în 24 martie, urmat de un număr special, de Paşti (nr. 15, 31 martie 1929). În legătură cu acesta din urmă, pe ultima pagină a numărului anterior (*„nr. 12-13, vineri, 15 martie 1929”*), o notă anunţa următoarea apariţie pe 28 martie: *„Numărul următor al ziarului nostru va apare joi 28 martie a.c., cu o bogată materie specială pentru Sf. Paşti”*. Aşa cum am arătat deja, numărul de Paşti a apărut trei zile mai târziu, duminică, 31 martie 1929. Următoarele apariţii sunt din nou în numere duble, cu o frecvenţă variabilă (nr. 16-17, 15 aprilie; 18-19, 1 mai; 20-21, 10 mai; 22-23, 20 mai; 24-25, 1 iunie). De la numărul 26 (15 iunie) şi până la numărul 31 (1 septembrie 1929), inclusiv, apariţiile se succed la două săptămâni, *„la 1 şi 15 ale fiecărei luni”*, în numere simple. De la numărul 32 (22 septembrie 1929), inclusiv, până la sfârşitul anului al II-lea (nr. 39, 29 decembrie 1929), „Luceafărul” *„apare duminica o dată la două săptămâni”*. De la primul număr şi până la numărul 26 al anului al II-lea (15 iunie 1929), „Luceafărul” s-a subintitulat „Ziar săptămânal, independent”, în ciuda frecvenţei neregulate. Odată cu numărul 26, se va subintitula „Ziar independent, cultural-naţional”, până la finele anului al II-lea.

În ultimul an de apariţie, 1930, frecvenţa „Luceafărului” devine lunară. Primul număr iese abia în 20 aprilie, cu menţiunea „Număr de Paşti”. Începând cu acest număr, „Luceafărul” se subintitulează „Ziar cultural-naţional” şi anunţă că *„apare o dată pe lună”*. Dacă ultima apariţie poartă numărul 10 şi este datată 25 decembrie 1930, o socoteală elementară arată că într-o lună avem de a face cu o frecvenţă bilunară.

apară săptămânal sau măcar de două ori pe lună" nu a avut până acum o revistă de *„literatură pură, care să rămână"*.

În numerele următoare, până la apariția revistei, I.C. Sava va folosi paginile „Luceafărului" pentru a menține în atenția publicului evenimentul şi pentru a-i crea un orizont de aşteptare puternic.

„Luceafărul" din 15 iulie (nr. 28) anunță data primei apariții a revistei literare: *„La 10 octombrie 1929, va apărea în localitate revista bilunară «Luceafărul literar şi artistic, sub direcțiunea d-lui avocat I.C. Sava»"*. Urmează lista colaboratorilor din capitală (Sanda I. Mateiu, Asinety Stroe, D.P. Perpessicius, N. Vlădoianu, Vasile Militaru, Bartolomeu Cercopide, I.St. Ioachimescu, Crişan Axente, Mircea Miulescu, Clement Stoenescu, Dan Ciocârdia, G. Buznea Moldoveanu) din Brăila (Demetra Popescu, Florica Rădulescu, Vasile Băncilă, Liviu Opriş, Ionel Lazaroneanu, Aurel Şerbănescu, Al. Georgescu-Vâlcea, lt. A. Pascali, N.M. Cioroiu, Dan Faur, Const. Scaevola), din Făgăraş (maior Soare I. Manolescu) şi din Oradea (dr. Gh. Bota).

Următorul număr, 29, din 1 august, publică pe prima pagină anunțul unei *„vizite distinse"*, făcute direcțiunii ziarului de Perpessicius, fostul coleg de liceu şi universitate al lui I.C. Sava. Din relatarea vizitei, reiese clar dorința viitorului director al „Luceafărului literar şi artistic" de a-şi asigura cititorii că printre semnatari se vor afla nume prestigioase. Pe aceeaşi coloană, un articol intitulat „Luceafărului literar şi artistic", aduce informații importante, despre pregătirea noii reviste. Este clar că I.C. Sava a *„testat piața"*, a probat succesul jurnalismului literar prin intermediul ziarului „Luceafărul": *„Înființarea unei pagini literare în ziarul nostru ne-a dat ocaziunea să constatăm că o* ***revistă literară*** *locală ar fi bine primită şi ar umple un gol de mult simțit"*. Faptul că existau deja foarte multe materiale adunate de la colaboratori, face ca revista să apară la 15 septembrie 1929, adică aproape cu o lună mai devreme decât fusese anunțată inițial; informația privind frecvența rămâne nemodificată: revista va apărea de două ori pe lună, *„la 1 şi 15 ale fiecărei luni"*.

Tot în prima pagină a aceluiaşi număr din „Luceafărul" I.C. Sava se foloseşte de un eveniment major în viața urbei *(„împlinirea a 100 de ani de la eliberarea Brăilei de sub ocupația turcească")*, precizând că ziarul va apărea într-un număr special, în 14 septembrie.

Despre 14 septembrie este vorba şi pe ultima pagină a „Luceafărului", acelaşi număr (29, 1 august 1929), la această dată anunțându-se apariția „Luceafărului literar şi artistic": *„Pentru cititorii de reviste: La 14 septembrie 1929, va apărea în localitate revista bilunară «Luceafărul literar şi artistic», sub direcțiunea d-lui avocat I.C. Sava (...)"*. Se înțelege că I.C. Sava are simțul evenimentelor mari şi încearcă să plaseze apariția revistei de Centenarul Brăilei, asigurându-i astfel locul în istoria culturală a oraşului.

3. Luceafărul literar şi artistic

În cazul „Luceafărului literar şi artistic", I.C. Sava a gândit o revistă de provincie, o *„revistă locală"*, cu deschidere națională. Intenția este vizibilă la o simplă privire asupra componenței redacției: colaboratori din Bucureşti, Buzău, Calafat, Călăraşi, Constanța, Făgăraş, Galați, Iaşi, Oradea, Orşova, Rm. Sărat, Timişoara (în această ordine apar în revistă). Pe de altă parte, activitatea de publicist a lui I.C. Sava, colaborările sale la numeroase periodice din țară, între care „Universul" şi „Universul literar şi artistic", „Viața studențească", au creat „Luceafărului literar şi artistic" terenul propice pentru difuzare şi dialog, aspect uşor sesizabil din rubrica *„bibliografică"* a revistei.

Apărută în 1929, anul în care Brăila sărbătorea centenarul eliberării de sub stăpânirea turcească, revista „Luceafărul literar şi artistic" îşi propunea, prin vocea fondatorului şi directorului ei, să scoată intelectualitatea locală *„de sub jugul orientalismului literaro-fob"*. Pe de altă parte, avocatul şi publicistul I.C. Sava, evaluând *„presa brăileană cultural-literară în decursul unui veac"*, constata că multe dintre periodicele vremii publicaseră pagini de literatură, dar niciuna nu fusese dedicată în

totalitate spiritului creator literar artistic. Între 1839, anul începuturilor presei brăilene[2], şi 1929, anul în care îşi face apariţia „Luceafărul literar şi artistic", peisajul jurnalistic al fostei raiale însuma aproape patru sute de periodice. Multe dintre acestea au avut apariţii efemere (unele n-au depăşit două, trei numere), multe altele au fost mai degrabă foi editate ocazional, dar, chiar aşa stând lucrurile, activitatea publicistică la Brăila, pentru perioada menţionată, îşi găseşte cu greu termen de comparaţie atât ca număr cât şi ca varietate tematică.

Dintre periodicele apărute până la 1926[3] – anul la care se opreşte studiul lui S. Semilian[4] – 22 au fost din domeniul literaturii şi artei, incluzându-se aici, în primul rând, periodicele cu specific literar sau cultural, apoi periodicele al căror profil este altul decât cultura sau literatura, dar care găzduiesc – într-o pagină, sau într-o secţiune – articole literare sau de cultură. Se adaugă acestora periodicele care, fie şi în absenţa unei pagini speciale, pot oferi informaţii cu valoare documentară pentru istoria literaturii.

Deşi foarte bogat, segmentul nu se încadrează decât parţial în acele cote de valoare în măsură să-l înscrie într-o ierarhie a presei de specialitate. El rămâne, totuşi, foarte important sub aspect documentar.

Între cele mai vechi periodice de cultură se află săptămânalul „Lumina". Iniţial el s-a numit „Drita" („Diar literar şciinţific") şi a apărut ca organ al „Societăţii de Cultură Albaneză" cu acelaşi nume, în 1887. I-au urmat „Minerva", 1889, revistă literară, ştiinţifică, populară, cu apariţie bilunară, în 18 pagini; apoi: „Viitorul", 1891, săptămânal literar ştiinţific, „Propăşirea", 1893, *„revistă ştiinţifică literară"*, „Flori de câmp", 1911, una din cele mai bune reviste culturale şi literare la care au colaborat Perpessicius (cu pseudonimul Victor Pribeagu) şi I.C. Sava (pseudonim I. Albu).

După 1926, în numai trei ani, în peisajul cultural-literar al Brăilei şi-au făcut apariţia încă şase reviste: „Revista noastră" (apariţie lunară, primul număr la 1 ianuarie 1927), „Florile Dunării", (bilunar, primul număr la 1 februarie 1927), „Arena literară" (apariţie lunară, primul număr la 1 decembrie 1927), „Luceafărul", (*„ziar cultural naţional"*, primul număr la 1 decembrie 1928), „Analele Brăilei" (*„Revistă de cultură regională"*, apariţie trimestrială, primul număr ianuarie-februarie 1929) şi „Luceafărul literar şi artistic" (apariţie bilunară, apoi lunară, primul număr la 15 septembrie 1929)[5].

Absenţa revistelor literare sau culturale pe anumite intervale de timp a fost compensată într-o oarecare măsură de pagini literare/culturale găzduite de câteva periodice. Este cazul săptămânalului „Dunărea", în paginile căruia a apărut, sub îngrijirea lui Al. Djuvara, „Luceafărul" lui Mihai Eminescu, în numărul 12, din 25 iulie 1883, înaintea „Convorbirilor Literare".

Dintre periodicele cultural-literare, revista care a înclinat serios balanţa în favoarea literaturii a fost „Luceafărul literar şi artistic". Apărută la 15 septembrie 1929, la o sută de ani de la întemeierea oraşului modern, revista îşi propunea să acopere un gol. Brăila avea nevoie, aşa cum susţinea directorul publicaţiei, Ioan C. Sava, de *„o revistă de* ***literatură pură*** *care* ***să rămână****"*[6] (s.a.), cu atât mai mult cu cât *„oraşul nostru adăposteşte în sânul lui mulţi* ***literaţi*** *– poeţi şi prozatori consacraţi – care ar putea forma un frumos mănunchi, capabil să susţină cu opere nepieritoare o publicaţie care să apară chiar săptămânal"*[7] (s.a.). Timpul a demonstrat că argumentaţia lui I.C. Sava era mai

[2] Primul ziar: *Mercur, jurnal comerţial al portului Brăila* (18 decembrie 1839).
[3] S(olomon). Semilian, *Istoricul presei brăilene de la 1839 la 1926*, Brăila, 1927, *Prefaţă* de Perpessicius. După statistica alcătuită de S. Semilian, în acest interval au apărut la Brăila nu mai puţin de 395 de periodice.
[4] Conform autorilor *Dicţionarului presei româneşti* (Georgeta Răduică, Nicolin Răduică) – Editura Ştiinţifică, 1995 – până în 1918, la Brăila apăruseră 373 de periodice.
[5] Vezi I.C. Sava, *Presa brăileană cultural-literară în decursul unui veac*, în „Luceafărul literar şi artistic", an I, nr. 5-6, 1929, p. 1.
[6] I.C. Sava, *art. cit*., *loc cit*.
[7] *Ibidem.*

degrabă entuziastă şi în bună măsură tributară unor intenții mobilizatoare: despre o bună parte dintre semnatarii revistei nu se mai ştie astăzi nimic.

Cu toate acestea, „Luceafărul literar şi artistic" rămâne un reper important în istoria presei brăilene şi naționale, prin programul său şi prin prezența în paginile ei a unor nume cu rezonanță, precum Perpessicius, Vasile Băncilă, Nae Ionescu, G. Dem. Teodorescu, Constantin Sandu-Aldea (postum), Panait Cerna (postum).

Aici a publicat Perpessicius fragmente din romanul – rămas neterminat – *Fatma sau focul de paie* şi câteva dintre poeziile sale. Tot aici au apărut câteva din studiile de filosofie ale lui Vasile Băncilă, dar şi o parte a *Impresiilor pariziene*.

4. Deschideri

În concepția jurnalistică a lui Ioan C. Sava, „Luceafărul" trebuie să se deschidă tematic în două direcții, spre a se distinge de celelalte publicații ce apăreau la vremea aceea. În bilanțul pe care îl face după patru luni şi jumătate de la apariție, Ioan C. Sava concluzionează, pe seama reacțiilor publicului, că *„«Luceafărul» este tocmai ziarul care îi lipsea* (publicului, n.n., Z.B.) *şi pe care de multă vreme îl dorea, ca organ de luptă tenace pe tărâmul cultural şi național"*[8].

Ideea lui Ioan C. Sava nu este nouă. La Brăila apăruse deja (şi fusese semnalată chiar în paginile „Luceafărului") o revistă de cultură regională – „Analele Brăilei", sub direcția inginerului Gh.T. Marinescu şi având în comitetul de redacție nume precum cel al lui Nae Ionescu. În plan național, ideea unei reviste de cultură regională nu era singulară. Schimbările de concepție, *„în noul cadru creat în România după 1918 sub influența ideilor acreditate de şcoala sociologică a lui D. Gusti"*[9], au determinat o adevărată mişcare culturală regională şi apariția mai multor reviste provinciale precum „Analele Dobrogei", „Analele Banatului", „Arhivele Olteniei", „Țara Bârsei" şi altele.

Cu siguranță lui Ioan C. Sava nu-i erau străine încercările de a scoate la Brăila o revistă de cultură regională. Gh.T. Marinescu, directorul „Analelor Brăilei" susținea că ideea unei astfel de publicații data *„încă de prin anul 1920."*[10]

O privire asupra *„strategiei"* publicistice practicate de Ioan C. Sava îl aşează fără dubii în continuitatea ideii exprimate de antecesorul său: *„o activitate culturală în provincie nu poate fi închegată şi rodnică, decât dacă e orientată, teoretic şi practic, în sensul unui regionalism cultural clar înțeles"*[11].

Pentru Ioan C. Sava este evident că nu va putea merge pe urmele „Analelor Brăilei" şi că va trebui să găsească o *„nişă"* pentru publicațiile sale. Mai mult, pledând pentru apariția unei reviste literare la Brăila[12], pare fie că ignoră existența deja a „Analelor Brăilei", fie că le subapreciază, de vreme ce afirmă: *„**O presă culturală** (s.a.) însă, bine redactată şi bine organizată, nu am avut niciodată. Sporadic, au apărut în oraşul nostru mai multe ziare şi reviste, mai mult sau mai puțin culturale, dar toate îşi dădeau repede «obştescul sfârşit»."*

Ideea că Brăila are un foarte bogat fond cultural şi literar, dar nu îl valorifică prin intermediul unei reviste literare va fi reluată şi mai târziu în paginile „Luceafărului literar şi artistic".

Rostul unei asemenea reviste ar fi de a face cunoscut acest fond, selectându-l şi publicându-l în pagini *„care să rămână"*.

Două sunt țintele, în materie de public, către care urmează să se îndrepte paginile literare ale „Luceafărului", dar, mai ales, cele ale revistei „Luceafărul literar şi artistic": *„lumea şcolară, adică*

[8] *O constatare şi o întrebare. Pentru publicul cititor brăilean*, în „Luceafărul", an II, nr. 16-17, 15 aprilie 1929, p. 1.
[9] Doru Bădără, *„Analele Brăilei". Revistă de cultură regională. Bibliografie*, în „Analele Brăilei", serie nouă, an I, nr. 1, Brăila, Muzeul Brăilei, 1993, p. 523.
[10] Gh.T. Marinescu, *„Analele Brăilei", după trei ani de viață. Cum s-a creat şi ce a realizat revista până acum. Ce vrea să înfăptuiască în viitor*, în „Analele Brăilei", an III, nr. 3-4, ian. -dec. 1931, p. 123.
[11] *Ibidem.*
[12] *O revistă literară la Brăila*, în „Luceafărul", an II, nr. 27, 1 iulie 1929, p. 2.

membrii corpului didactic de orice grad, studenții și studentele universităților, precum și elevii și elevele școalelor secundare, normale, comerciale, profesionale, seminarii etc...”[13] Mai mult, nu este vorba numai despre *„lumea școlară”* a Brăilei, ci și despre cea a județelor limitrofe (unde, afirmă Ioan C. Sava, *„nu există nici o revistă literară”*), dar și despre public școlar și din alte categorii socio-profesionale din alte județe.

Așa se explică de ce, între preocupările majore ale direcțiunii ziarului și revistei se află două teme foarte sensibile:
1) susținerea financiară a publicațiilor cu ajutorul cititorilor, prin abonamente;
2) vizibilitatea publicațiilor cu mult dincolo de granițele Brăilei.

Pentru această din urmă chestiune este vizibil efortul lui Ioan C. Sava, care semnalează sistematic apariția altor publicații, din Brăila și din țară, făcând schimb de informație bibliografică, asigurând în felul acesta prezența propriilor publicații în atenția unui număr cât mai mare de posibili cititori.

Ioan C. Sava face chiar mai mult: recurge periodic la sinteze privind activitatea publicistică din alte zone ale țării, pe care le publică în paginile „Luceafărului literar și artistic”. Au apărut astfel articole despre presa literară din Oltenia, despre gazetele literare din vestul țării, despre publicațiile gălățene, precum și despre cele ale Brașovului.

Brașovul este exemplu – prin „Țara Bârsei” – de cum trebuie încurajată o mișcare culturală: *„Cu totul altfel își înțeleg românii din Ardeal datoria față de publicațiile culturale. Iată, de pildă, la Brașov, unde apare de câteva luni de zile o revistă regională «Țara Bârsei», sub conducerea d-lui profesor A. Banciu. Revista se prezintă în condițiuni dintre cele mai bune, dar la aceasta este încurajată de către cititori și de oficialitate prin donațiuni și subvenții apreciabile, care îi dau posibilitatea să-și acopere marile cheltuieli, ce le necesită o apariție regulată. (...) Onoare acestor sprijinitori ai culturii!”*[14]

Chestiunea este reluată, mai târziu, și în „Luceafărul literar și artistic”, unde I.C. Sava semnează un articol intitulat *Revistele literare ale orașului Brașov. Țara Bârsei. Ritmuri. Brașovul literar*:

„Brașovul poartă frumoasa reputație a unei cetăți de veche cultură românească. (...) «Țara Bârsei» a intrat în al treilea an de viață și apare în volume de câte 100 de pagini, de șase ori pe an (o dată la două luni) sub conducerea d-lui profesor Axente Banciu.

Această frumoasă revistă se bucură de sprijinul material al societății «Astra», al primăriei și prefecturii județului Brașov și al mai multor oameni de inimă...”.[15]

Nu același lucru s-a întâmplat cu revista „Ritmuri”, care s-a văzut obligată la dispariție din lipsa susținerii financiare, chiar dacă, sub conducerea lui I.Al. Bran-Lemeny și a lui I. Focșeneanu, *„a fost una dintre cele mai bune reviste literare de provincie, rivalizând chiar cu cele care au fericirea de a se tipări în institutele grafice din capitală”.*

„Brașovul literar” este revista care a preluat, sub direcția lui Cincinat Pavelescu, o bună parte din echipa redacțională de la „Ritmuri”, propunându-și să publice, lunar, *„literatură frumoasă, cu ceva afinități național-ortodoxe”.*

Ion Al. Bran-Lemeny nu era necunoscut cititorilor „Luceafărului literar și artistic”. În numărul 12, din 1930, acesta beneficiase de un medalion semnat de Ioan C. Sava. Aflăm de aici că poetul născut la Brașov, colaborator la „Gazeta Transilvaniei”, autor al mai multor volume de poezii, era brăilean după mamă.

[13] *Un apel către cititorii de reviste literare. Pentru „Luceafărul literar și artistic”*, în „Luceafărul”, an II, nr. 27, 1 iulie 1929, p. 1.
[14] Bucur Arcidava, *Cum este încurajată mișcarea culturală în alte părți*, în „Luceafărul”, an II, nr. 33, 1929, p. 4.
[15] I.C. Sava, *Revistele literare ale orașului Brașov. Țara Bârsei. Ritmuri. Brașovul literar*, în „Luceafărul literar și artistic”, an II, nr. 4, 1931, p. 3.

După eşecul revistei „Ritmuri”, Ion Al. Bran-Lemeny este prezent în comitetul de conducere al „Braşovului literar”, alături de Nichifor Crainic, Maria Baiulescu, Aurel Mureşianu *„figuri care au tot atâtea drepturi la atributele laudelor binemeritate”*.

Apariția „Braşovului literar” este salutată şi de secretarul de redacție al „Luceafărului literar şi artistic”, poetul George Buznea-Moldoveanu, care recomandă *„publicului credincios tradiției şi artei celei veşnice, să citească, să încurajeze şi să prețuiască munca cetățuii literare de peste munți.”*[16]

Ioan C. Sava – a promoter of Braila’s cultural press
Abstract

The advocate Ioan C. Sava – promoter of Braila’s cultural press. Ioan C. Sava was an very activ promoter of Braila’s cultural press from the interwar period. He worked at 24 cultural magazines and newspapers. He managed ”Luceafarul”, the most important cultural newspaper from interwar period in Braila.

[16] George Buznea-Moldoveanu, *„Braşovul literar”*, în „Luceafărul literar şi artistic”, an II, nr. 4, 1931, p. 4.

Florentina-Manuela TĂBĂCILĂ

EDUARD HÜBSCH, UN COMPOZITOR MARCANT AL SECOLULUI AL XIX-LEA

Sigur vă amintiți că unul din motivele pentru care eroii lui I.L Caragiale, familia Georgescu, pleacă la Sinaia cu *Trenul de plăcere*, a fost acela de a asculta muzica militară în parcul central al orașului. Şi nu glumeau deloc, nici ei şi nici noi, acum. În penultimele două decenii ale secolului al XIX-lea în parcurile principalelor oraşe ale Principatelor Unite, duminica, cânta fanfara, spre încântarea celor ce se plimbau sau îşi consumau berea la terasele din apropiere. Şi se interpretau mai ales valsuri de Strauss şi *Valurile Dunării* a lui Ivanovici (1880). Iar acest *plaisir*, ca să ne adaptăm vocabularului epocii, îl datorăm unui muzician german care s-a naturalizat în țară: Eduard Hübsch. Despre el va fi vorba în rândurile ce urmează pentru că avem posibilitatea să-l prezentăm mai ales cu ajutorul unor piese şi documente din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României.

Hübsch[1] s-a născut în Slovacia (Bits-Tenchim, astăzi Trencin) la 13 februarie 1833. A urmat studii de violină şi compoziție la Praga, pentru ca apoi să cânte în diferite orchestre din Hamburg şi Viena până la terminarea studiilor, când a fost numit concert-maistru la Opera din Hamburg, pentru ca la scurt timp să se mute ca violonist la Opera din Viena. Dar, în mod surprinzător, la scurtă vreme, în vârstă de numai 25 sau 26 de ani să vină la Iaşi, angajat ca violonist al Teatrului Național. Ce l-a determinat să se mute în capitala Moldovei nu vom şti, probabil, niciodată, dar alegerea sa a fost benefică pentru țara noastră.

Paralel cu postul de violonist al Teatrului Național pe care l-a ocupat până în 1868, din 1860 a devenit locotenent al muzicii militare, iar între 1861 şi 1862 a dirijat Fanfara Pompierilor din Bucureşti. Probabil că atunci i s-a trezit interesul pentru muzica militară, care era cea mai evoluată formă de manifestare muzicală din Principate. Încă din 1830, la Iaşi, Gheorghe Asachi anunța înființarea *muzicilor trebuitoare la corpul miliției pământene.* Până la acea dată instrumentiştii români cu studii superioare nu au existat. Nu numai atât, dar, protipendada românească audia muzica cultă, creația unor compozitori europeni cunoscuți numai în saloane, interpretată în exclusivitate de instrumentiştii străini, restul populației asculta numai tarafurile de lăutari. Nu existau săli de concert, numai de teatru care nu corespundeau necesităților unei audiții adecvate. Înființarea unor formații de muzică, în primul rând de fanfară, chiar dacă aveau o funcționalitate şi o destinație precisă în armată, în acelaşi timp constituia pentru restul populației un element de cultivare a gustului şi de relaxare.

Din 1862, Hübsch s-a ocupat de muzica militară a Principatelor, atât ca interpret şi conducător al formațiilor de fanfară, cât şi ca organizator, de cele mai multe ori paralel cu compoziția; astfel: între 1862 şi 1866 a fost şeful muzicii militare a Regimentului 2 Linie din Craiova apoi, până în 1880 al Regimentului 3 Linie din Bucureşti. Pentru capacitatea sa de organizator a fost numit începând din 1867 inspector general al muzicii militare cu gradul de maior. El a fost, de fapt, cel care a organizat muzica militară.

Dar, odată cu funcția sa de organizator al muzicii de fanfară s-a ocupat şi de muzica orchestrală civilă, întâi la venirea în țară, cum am arătat mai sus, iar din 1880 ca şef de orchestră al Teatrului Național din Bucureşti, funcție pe care a ocupat-o până în 1893. Recunoscându-i aportul adus în aceste domenii, Camerele parlamentare ale Principatelor Unite au votat naturalizarea sa şi avansarea la gradul de locotenent-colonel (1883).

[1] Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Editura Cuget-Georgescu Delafras, p. 404.

Compozițiile sale s-au circumscris în sfera muzicii militare, a celei de cameră, corală şi vocală şi au fost încununate de imnul regal al României care s-a interpretat până la abdicarea Regelui Mihai din 30 decembrie 1947.

Necesitatea unui imn al Principatelor Române s-a născut în 1840, dar ea a prins viață abia în 1862 când s-a organizat un concurs pentru o compoziție care să fie interpretată în prezența principelui țării, concurs câştigat de Eduard Hübsch, compoziție care s-a intitulat *Marş triumfal şi primirea steagului şi Măriei Sale Prințul Domnitor.* Muzica a primit textul compus de Vasile Alecsandri abia în 1881, cu prilejul încoronării regelui Carol I, dar interpretat prima dată în 1884 complet – versuri pe muzică.

Din muzica de cameră, corală şi vocală a lui Hubsch trebuie să amintim: *Ariile moldo-valahe, Patetica, Hora Târgoviştei – dans românesc, Cântec de leagăn* şi *Valsul romantic*. Cu această ocazie completăm activitatea compozitorului, dirijorului şi organizatorului de orchestre cu cea de publicist: a colaborat în primul rând la revista *Lyra Română – foaie muzicală şi literară,* periodic care a apărut la Bucureşti între 1879 şi 1880, a participat la tipărirea partiturilor muzicale la editura Gebaure din Bucureşti, printre altele a imnului național. La fel de importante au fost şi compozițiile sale pentru muzica de fanfară pentru care amintim lucrările *Paza Dunării* – marş triumfal (1878), *Bravii noştri* – marş militar (1884) şi marşul pentru defilare – *Drepți.*

Activitatea lui Hübsch a fost recompensată cu decorații primite atât în țară cât şi în străinătate. Dintre cele primite în țară putem să menționăm: „Coroana Regală" în grad de cavaler clasa a IV-a cu panglică, „Coroana României" în grad de ofițer şi apoi acelaşi ordin în grad de comandor, Crucea „Trecerea Dunării" 1878[2], „Steaua României" în grad de ofițer, conferit a doua oară ca ordin de pace, Semnul onorific pentru 18 ani de serviciu, Semnul onorific de aur pentru serviciu militar de 25 de ani[3]. Acestora li se adaugă cele primite din străinătate, dintre care cel mai important ni se pare cel conferit pentru întreaga activitate muzicală, în 1884, din partea Academiei Artelor Frumoase din Paris, însoțită de titlul de ofițer cu decorație şi brevet aflate în patrimoniul muzeului nostru[4], dar şi a celor primite din partea Prusiei prin *Ordinul Coroanei Regale* în 1869, din partea Austro-Ungariei *Franz Josef* în 1870, a Rusiei *Sfântu Stanislas* în 1878, a Serbiei *Takowo*, a Principatului de Nassau *Albert von Nassau* în 1880, ordine şi decorații ale căror brevete se află tot în patrimoniul Muzeului Național de Istorie.

No 409 Anul 1878

BREVET

PENTRU CRUCEA TRECEREI DUNAREI

M.N.I.R. – nr. inv. 52.608

M.N.I.R. – nr. inv. 52.609

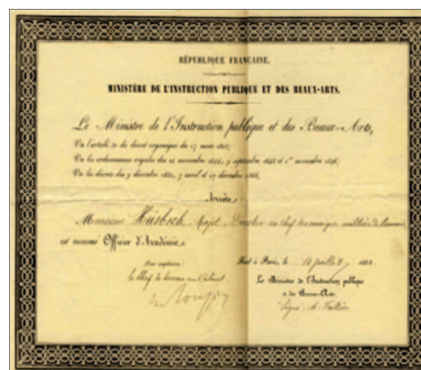
2 Patrimoniul M.N.I.R., nr. inv. 52.608 şi 52.609.
3 Idem, nr. inv. 52.606.
4 *Ibidem*, nr. inv. 52.614 şi nr. inv. 52.615.

REGATUL ROMANIEI

MINISTERUL DE RESBEL

BREVET

M.N.I.R. – nr. inv. 52.606

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DES BEAUX-ARTS.

M.N.I.R. – brevet nr. inv. 52.614

M.N.I.R. – nr. inv. 52.615

Tot ca semn al recunoaşterii sale ca organizator al muzicii militare şi compozitor, Hübsch a primit din partea Majestății Sale, regele Carol I două baghete expuse în Tezaurul Istoric. Cele două baghete sunt din fildeş cu aplicații de aur emailat şi cifra regală[5].

Prima baghetă este sculptată şi are 2 monograme confecționate din aur şi încrustate cu briliante. În partea superioară din aur este dispusă coroana regală; la mijlocul baghetei este o cunună de aur lucrată şi emailată verde, punctată cu diamante. Partea inferioară a baghetei este marcată cu o placă de aur.

Cea de-a doua baghetă din fildeş este formată din 2 părți, având în partea superioară o monogramă din aur, prinsă într-un singur nit. Are o lungime de cca 75 cm.

Dar cel mai impresionant obiect îl reprezintă portretul

M.N.I.R. – nr. inv. 71.608

M.N.I.R. – nr. inv. 71.609

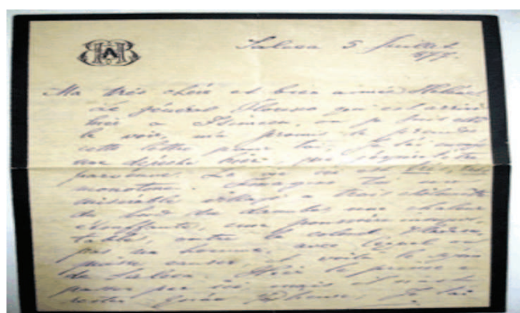
violonistului[6], compozitorului şi dirijorului Eduard Hübsch – portret în acuarelă în paspartú într-o frumoasă ramă circulară, cu patru sectoare decorative cu motive vegetale (38,6 x 33,5 cm). Asemenea portrete miniaturale fac parte din moda de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi erau foarte apreciate în saloanele româneşti.

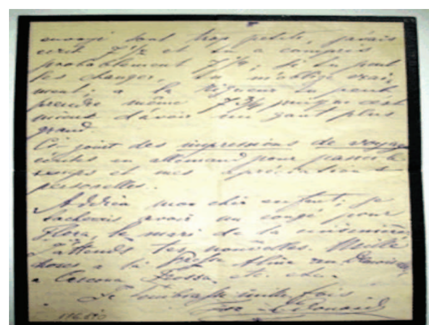
[5] *Ibidem*, nr. inv. 71.608 şi nr. inv. 71.609.
[6] *Ibidem*, nr. inv. 71.610.

Acestei imagini personificate a lui Hübsch i se adaugă una mai intimă, materializată prin epistolele pe care le deține instituția noastră. Sunt 54 de scrisori în limba franceză, 15 în limba română adresate soției sale, Elena, despre care presupunem că era româncă, dar nu am descoperit încă din ce familie provenea, probabil din Moldova. Acestora li se adaugă unele piese de corespondență avute cu compozitori şi cunoscuți din țară şi străinătate dintre care 8 sunt în limba germană, 10 în limba franceză şi 4 în limba română.

Corespondența întreținută cu soția sa în timp ce se afla la băi la Carlsbad, la Reichenau, Bittse, Palaez, sau în vizită la Viena, în cea mai mare parte în limba franceză, dar şi în română, unde Helene devine Lenuța lui iubită[7], dezvăluie un personaj, sensibil, cald şi tandru. Îşi doreşte să fie cât mai aproape de soție, măcar prin corespondența pe care o doreşte mai frecventă, şi îi mărturiseşte că nu poate respira fără ea, că o iubeşte cum nu a mai iubit pe nimeni până atunci şi că este îngerul său adorat. Cu aceleaşi apelative romantice se adresează Hübsch soției sale chiar şi din țară, atunci când se află la Bucureşti, Târgovişte sau Râmnicu Vâlcea. Sufletul romantic şi sentimental al compozitorului era perfect adaptat epocii dominate de Napoleon al III-lea şi de stilul neoclasic, combinat cu neo-goticul german.

M.N.I.R. – nr. inv. 176.810

M.N.I.R. – nr. inv. 176.812

7 *Ibidem*, nr. inv. 78.612.

Această imagine trebuie completată cu latura sa spirituală şi umoristică printr-o anecdotă din perioada războiului de independenţă. Atunci Hübsch, care tocmai fusese avansat maior de fanfară şi capelmaistru, a fost invitat de un comandant de corp de armată să viziteze linia întâi a frontului de luptă, dar el a refuzat spunând că un glonţ care l-ar lovi pe comandant i-ar aduce acestuia glorie şi un serviciu funerar de demnitar, dar unul care l-ar lovi pe el ar provoca decesul muzicii oştirii.

Personaj complex, cu trăsături romantice pregnante, Eduard Hübsch a fost cel care a dat naştere, a compus şi a dirijat muzica militară şi orchestrală publică pentru prima dată în ţara noastră. De aceea îi datorăm un respect deosebit şi am ţinut să prezint câteva dintre aspectele activităţii şi personalităţii sale.

Eduard Hübsch, an important composer of the nineteenth century

Abstract

Hübsch was born in Slovakia (Bits-Tenchim, today Trencin) on 13 of February 1833. He studied the violin and composition at Prague, then he played in different orchestras in Hamburg and Vienna until graduation, when he was appointed concert master at the Opera in Hamburg, and then he moved to Vienna Opera. At the age of 25 he came to our country.

Along with the position of violinist at the National Theatre, Hübsch became lieutenant of military music (1860), and between 1861 and 1862 he conducted the Bucharest Firemans Band. Since 1862, Hübsch dealt with Principalities military music, both as soloist and leader of the brass bands.

In 1883, the United Principalities Parliamentary Chambers voted his naturalization. Hübsch is also the composer of the royal anthem music of Romania. At the National History Museum of Romania there are several items that belonged to Hübsch (watercolor portrait of the composer's, two sticks donated by King Charles, patents, decorations and letters which he wrote to his wife and his friends).

Marinela-Loredana BARNA

PRIMII 25 DE ANI DE PUBLICITATE DIN ACTIVITATEA REUNIUNII FEMEILOR ROMANE DIN BRAŞOV REFLECTATĂ ÎN *GAZETA TRANSILVANIEI* (1850-1875)

Articolul face referire la activitatea Reuniunii Femeilor Române din Braşov, în continuare R.F.R., activitate reflectată prin anunțurile publicitare apărute în ziarul *Gazeta Transilvaniei* în perioada 1850-1875.

În ziarul Mureşenilor, *Gazeta de Transilvania/Gazeta Transilvaniei*, găsim anunțuri publicitare diverse. Alături de informații de interes general apăreau vânzări şi înştiințări particulare.

Anunțurile publicitare se găseau de obicei pe ultima pagină, atent separate de textele redacționale prin diferite chenare şi elemente grafice.[1] Cu cât ne apropiem de sfârşitul secolului al XIX-lea, reclamele încep să ocupe tot mai mult din spațiul redacțional.

Publicitatea în secolul al XIX-lea începea să joace un rol tot mai important în viața societății moderne fiind legată de comunicarea de masă şi influențând semnificativ viața socială. La începuturile sale, publicitatea se realiza mai ales prin informare şi făcea cunoscut un produs/serviciu. Se efectua legătura dintre anunțător (cel pentru care se face publicitate) şi consumator.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea este o perioadă nereglementată, în sensul că fiecare putea lăuda orice şi oricât, fără interdicție.[2] De cele mai multe ori comerciantul era şi cel care îşi redacta textul publicitar şi utiliza presa scrisă, canalul principal de transmitere a reclamelor. Amintesc câteva dintre avantajele acesteia: rapiditatea cu care se realiza anunțul publicitar, aria vastă de acoperire, rezistența în timp (ziarele erau păstrate şi recitite).

Publicitatea instituțională, în cazul nostru R.F.R., avea în vedere crearea unei atitudini favorabile față de serviciile şi oferta sa. Produsul oferit nu era de tip comercial dar solicita o acțiune din partea unor grupuri țintă vizate. Avea ca obiectiv principal transmiterea de informații privind activitatea organizației, performanțele acesteia în domeniul în care activa, tradiția, valorile şi cultura sa, implicarea în viața comunității.[3]

Mesajele publicitare care fac referire la activitatea R.F.R. din perioada 1850-1875 au un stil descriptiv, oferind informații mai mult sau mai puțin detaliate către consumator. Sunt ani în care se poate vorbi chiar de campanii de publicitate – o serie de reclame legate între ele de o idee comună, balul anual. Fiecare pas al campaniei aducea un nou element constructiv.

R.F.R. din Braşov (1850-1926) a fost prima societate românească de femei din provinciile româneşti. Înființată în anul 1850, Reuniunea avea ca scop public îngrijirea copiilor rămaşi orfani în timpul revoluției de la 1848-1849. În perioada 1850-1855 activitatea R.F.R. s-a centrat pe ajutorarea orfanelor cu bani, îmbrăcăminte, încălțăminte. În *Gazeta Transilvaniei* 4 din 15 ianuarie 1853 era publicată o listă cu membrele Reuniunii care au îmbrăcat 10 orfane în anul 1852 cu cămăşi, şorțuri, pieptare şi cizme. Găsim următoarele nume: Maria Sterio, Stana Corvinu, Ana R. Orghidan, Anastasia Fluştureanu, Ecaterina Bucur Pop, Zoița T. Ciurcu, Elena G.G. Ioann, Efrosina I.G. Ioann, Sevastia I. Mureşianu. Tot acum se înființează 2 instituții şcolare la Braşov şi Blaj unde cunoştințele practice erau predate alături de cele de cultură generală.

R.F.R. a contribuit la dezvoltarea învățământului pentru fete din Transilvania prin înființarea şi susținerea financiară a şcolilor şi internatelor din Braşov, Blaj, Sibiu şi Câmpeni. Inițiatorii acesteia

[1] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului şi a publicității în România*, Iaşi, 2007, p. 135.
[2] Dan Petre, Mihaela Nicola, *Introducere în publicitate*, Bucureşti, 2004, p. 27.
[3] *Ibidem*, p. 49.

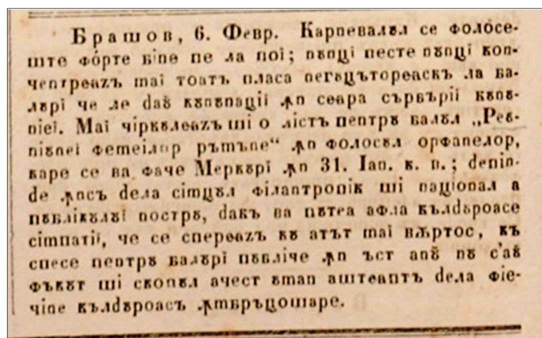
au conştientizat că doar prin educație va fi posibilă participarea activă a femeii în viața culturală şi socială, emanciparea ei.

Iacob Mureşianu (1812-1887) a fost promotorul înființării Reuniunii şi unul din primii secretari, colaborator apropiat al soacrei sale, Maria Nicolau, prima preşedintă R.F.R. Maria Nicolau (1801-1860) a lansat primul apel pentru întemeierea Reuniunii către femeile braşovene la 15 decembrie 1849.[4] Scopul filantropic declarat a ajutat la obținerea aprobării statutelor de către guvernul Transilvaniei la 21 octombrie 1850.

Primul comitet al R.F.R. era compus din: Maria Nicolau – preşedintă, Zoița T. Ciurcu – secretară, Ana Rudolf Orghidan – casieriță şi alte 9 membre: Agnes Ghenovici, Zoița Iuga, Caterina Pop, Zoița Petric, Zoița Dima, Paraschiva Teclu, Stana Corbu, Maria Steriu şi Luiza Ciurcu.[5] Membrele comitetului nu erau remunerate pentru activitatea desfăşurată.

Majoritatea informațiilor pe care le-am găsit fac referire la donații/colecte la fondul R.F.R. şi la balul anual – anunțarea şi apoi la decontarea acestuia. Apar şi dări de seamă cu privire la fondul R.F.R., invitații la adunările generale anuale în care se alegea un nou comitet, informații privind trimiterea testimoniilor necesare pentru a identifica orfanele ce aveau nevoie de ajutor, dar şi închirieri de case din proprietatea Reuniunii.

În perioada 1850-1875 apar 205 de casete publicitare după cum urmează: 1851 – 24 anunțuri, 1852 – 36 anunțuri, 1853 – 18 anunțuri, 1854 – 18 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1855 – 14 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1856 – 11 anunțuri, 1 se repetă de 3 ori, 1 se repetă de 2 ori iar 1 se repetă de 3 ori, 1857 – 5 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori iar 1 se repetă de 2 ori, 1858 – 5 anunțuri, 1 se repetă de 3 ori, 1859 – 5 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1860 – 3 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1861 – 3 anunțuri, 1862 – 3 anunțuri, 1863 – 3 anunțuri, 1864 – 4 anunțuri, 1865 – 6 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1866 – 2 anunțuri, 1867 – 8 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1868 – 2 anunțuri, 1869 – 4 anunțuri, 1870 – 4 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1871 – 7 anunțuri, din care 1 se repetă de 3 ori, 1 se repetă de 2 ori şi 1 se repetă de 2 ori, 1872 – 8 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1873 – 5 anunțuri, 1874 – 5 anunțuri, din care 1 se repetă de 2 ori, 1875 – 2 anunțuri. Redacția acorda discounturi la anunțurile care se repetau. Se oferea o reducere de 10% până la 50% din prețul inițial (circa 1 fl.) al anunțului, în funcție de numărul de repetări al acestuia.

Брашов, 6. Февр. Карневалȣл се фолосеще форте біне пе ла поі; пȣпці песте пȣпці копчентреазъ mai тоатъ пласа негȣцъторească ла балȣрі че ле даȣ кȣпȣпації ꙟп сеара сърбърії кȣпȣніеі. Mai чіркȣлеазъ ші о лістъ пентрȣ балȣл „Реȣніеі фетеілор ротъпе“ ꙟп фолосȣл орфанелор, каре се ва фаче Меркȣрі ꙟп 31. Іап. к. п.; dепінде ꙟпсъ dела сітцȣл філантропік ші паціонал а пȣблікȣлȣі пострȣ, dакъ ва пȣтеа афла кълdȣроасе сімпатії, че се сперeазъ кȣ атът mai вꙟртос, къ спесе пентрȣ балȣрі пȣбліче ꙟп ъст апȣ пȣ с'аȣ фъкȣт ші скопȣл ачест ȣmап аштеаптъ dела фіечіпе кълdȣроасъ ꙟтбръцоштаре.

Gazeta Transilvaniei
Nr. 8 din 25 ian. 1851

Сокотеала Балȣлȣі Реȣніȣпеі шч.л.

Спеселе: Сала ші тȣсіка кȣстаръ . . . . 120 ф.
Челелалте атъпȣпте ла dекорареа Салеі ші А. . 17 „
Сȣта 137 ф.

С'а ꙟтпърціт прін бȣпътатеа DD.:
Георгіȣ Г. Іоап, білете 153
Іпате Іȣга „ 13
Фр. Іordanȣ „ 15
Ȣпȣлȣ плътітȣ кȣ 5 ф. 4
Ласло ет Kindлер 15
Ла каса 115
I. M. 24
Сȣта білетелорȣ ꙟтпърціте . . 339
D'ачі пентрȣ тіпърітȣлȣ білетелорȣ ші ажȣторіȣлȣ dекорърії, портретȣ, с'а daтȣ білете 18
Ретъпȣ ȣпі 321 321 ф.
Спеселе сȣтрасе 137 ф.
Веітȣлȣ кȣратȣ алȣ Балȣлȣі фаче ꙟп т. к. [illegible] ф.
Брашовȣ, 19. Іапȣаріȣ 1853. Dела Комітетȣ.

Gazeta Transilvaniei
Nr. 5 din 19 ian. 1853

---

[4] Mircea Băltescu, *Contribuții la istoricul „Reuniunii Femeilor Române” din Braşov*, în „Cumidava” I, Braşov, 1967, p. 192.

[5] Măriuca Radu, *File din activitatea Reuniunii Femeilor Române din Braşov (1850-1918)*, în „Cumidava” XV-XIX, Braşov, 1990-1994, p. 163.

Gazeta Transilvaniei
Nr. 13 din 26 martie 1859

Varietati.

Insciintiare.

Adunarea generala a Reuniunei femeiloru romane in Brasiovu se va tiené in anulu acesta, ca si de alta data, in 7/19 Novembre a. c., in diu'a onomastica a Mai. Sale imper. Elisabet'a, inaltei patróne a Reuniunei. Dupa participare la servitiulu ddieescu celebratu in beseric'a St. Nicolae din Scheiu, on. membre ale Reuniunei se voru aduna la 9 óre a. pr. in sal'a cea mare a gimnasiului romanescu. Aici se va reportá despre lucrarile comitetului in decursulu anului acestuia si despre starea actuala a fondului Reuniunei, se voru lua in desbatere propunerile aduse etc., si se va alege comitetulu de 12 pentru urmatorii trei ani.

On. membre ale acestei Reuniuni suntu déra poftite, a participa in numeru catu se póte de mare la adunarea generala.

Totu odata suntu rogate on. dómne, care au facutu colecte in folosulu fondulu Reuniunei, a tramite contributiunile incassate, spre a se considera in bilantiulu generalu.

Brasiovu in 14/26 Oct. 1870.

Comitetulu Reuniunei femeiloru romane.

Gazeta Transilvaniei
Nr. 81 din 29-17 oct. 1870

Anunțătorul mesajului publicitar era: R.F.R., comitetul R.F.R. sau preşedinta R.F.R.

Titlul casetelor publicitare era divers şi atrăgea atenția celor ce citeau ziarul: *„balul Reuniunii”*, *„socoteala balului Reuniunii”*, *„balul Reuniunii în folosul orfelinelor şcolare”*, *„înştiințare de bal”*, *„invitație”*, *„bal filantropic”*, *„preştiințare de balul Reuniunii”*, *„balul”*, *„balul R.F.R. din Braşov”*, *„de închiriat”*, *„adunare generală”*, *„mulțămită publică”*, *„spre ştiință”*, *„de la R.F.R.”*, *„conchiamare”*, *„publicarea colectelor”*, *„urmarea publicării colectelor”*, *„provocare”*, *„ne oficiosu”*, *„la fondul Reuniunii F.R. şcl”*.

Banii care intrau în fondurile R.F.R. proveneau din donații, baluri, conferințe ştiințifice şi literare susținute de oameni de cultură braşoveni, dar şi din Regat (Virgil Onițiu, Dr. Iosif Blaga, Pompiliu Dan, Augusta Glodaru, Emilia Humpel-Maiorescu[6]) şi din reprezentații dramatice şi muzicale (Teatrul Fanni Tardini, violonistul G.A. Perna[7]).

Primii 6 ani de publicitate sunt cei mai bogați în anunțuri publicitare, însumând 121 de machete din totalul de 205.

Listele cu donatorii sunt publicate integral în primii 5 ani de activitate ai Reuniunii. Cu privire la colectele R.F.R. apar liste cu donatori şi în anii 1864, 1865, 1867, 1868, 1869, 1872. Din *Gazeta Transilvaniei* 5 din 19 ianuarie 1855 aflăm că listele de subscriere se aflau la gremiul negustoresc, la casine, la antistiile branşelor şi ai statului preoțesc şi profesoral, şi la Reuniune. Datorită numărului mare de donatori ce apar în *Gazeta Transilvaniei*, numele şi sumele donate vor face studiul unui articol separat. În anunțul publicitar din *Gazeta Transilvaniei* 80 din 7 octombrie 1853 Reuniunea căuta prenumeranți la o broşură. Aceasta cuprindea 2 părți: în prima parte erau listele cu colectele din primii 2 ani, 1851-1852, iar a doua parte era publicată socoteala anului 1853. Prețul acesteia era de 1 fl. iar banii rezultați din vânzare intrau în fondul Reuniunii.

Balul anual era mândria R.F.R. din Braşov. Studiind casetele publicitare am ajuns la concluzia că nu era aleasă o dată exactă pentru bal. De obicei, avea loc la sfârşitul lunii ianuarie sau la începutul lunii februarie. În primii 25 de ani de activitate majoritatea s-au ținut în ziua de duminică. Au existat şi excepții: în ziua de luni în anul 1855, în ziua de marți în anii 1868, 1871, 1873, în ziua de miercuri în anul 1851, şi în ziua de sâmbătă în anul 1872. Sunt şi anunțuri în care nu este specificată data şi

[6] *Gazeta Transilvaniei*, 69 din 14/2 septembrie 1872.
[7] *Gazeta Transilvaniei*, 49 din 5 iulie/23 iunie 1865.

ziua. Sala de bal a vechii Redute, reconstruită între anii 1893-1894, adăpostea balul R.F.R., şi a altor reuniuni din Braşov.[8] Balul începea la ora 8 seara şi dura până la ora 12 noaptea. Din socotelile publicate în ziarul Mureşenilor, reiese o medie de 300 de participanţi la bal pe an.

Invitaţia la bal nu se făcea printr-un anunţ standard. Toate machetele publicitare sunt diferite, chiar dacă au aceleaşi informaţii legate de locul desfăşurării, de preţul biletului de intrare, de scopul balului, de cei care vindeau biletele de bal.

Biletele de bal se puteau achiziţiona de la preşedinta comitetului R.F.R., de la cancelaria Fabricei din Zărneşti, de la casa Redutei în seara balului, de la redacţia *Gazetei Transilvaniei* şi de la diverşi negustori: Georgiu Ioan, Iuga, Orghidan, J.B. Popoviciu, T. Mantsu, H. Zeidner, Georgie I. Nika, Ioan B. Poppu, D. Laszlo et Kindler, Gabriele Tutsek, D. Demeter, Neffe, Barla, D.C. Steriu, G. Bozian.

Preţul biletelor cunoaşte o creştere pe parcursul anilor. În primii 6 ani costul unui bilet de bal era de 1 fl. În anii 1857-1858 preţul era de 1 fl. 30 cr., majorarea fiind cerută de cumpărători. Un an mai târziu biletul se vindea cu 1 fl. 40 cr., cu 1 fl. 50 cr. în anii 1862, 1865, 1867, 1869, 1872, 1874 şi cu 1 fl. 60 cr. în anii 1861, 1863, 1864.

Baluri în folosul R.F.R. din Braşov sunt organizate şi la Făgăraş[9], Sibiu[10] şi Blaj[11].

Primul bal R.F.R. organizat în folosul orfanelor s-a ţinut într-o zi de miercuri, în 31 ianuarie 1851. Se făcea apel la *„simţul filantropic şi naţional al publicului”*. Din *Gazeta Transilvaniei* 9 din 29 ianuarie 1851 aflăm că biletele pentru balul filantropic se găseau la bolta lui Georgiu Ioan. Ecourile balului apar în *Gazeta Transilvaniei* 11 din 5 februarie. Venitul balului a fost de 192 fl. 22 cr. m.c. Li se aducea mulţumire publică celor 306 persoane prezente, din care 13 oficiali. Este menţionat simbolul R.F.R. care a împodobit sala de bal, operă a artistului E. Tinerii E. şi T., care au compus melodii noi dedicate balului R.F.R., erau arhitectul, profesorul de desen şi muzicianul Ştefan Emilian (1819-1899) şi N. Teclu. Şt. Emilian, în colaborare cu Iacob Mureşianu şi maestrul de dans Francisc (Franz) Kamauf, va definitiva muzica la dansul Romana.[12] În *Gazeta Transilvaniei* 7 din 5 februarie/24 ianuarie 1873 este amintit dansul Romana, creat de Iacob Mureşianu, singurul dans de la balul R.F.R. care *„pretindea o exactitate originală între cavalerii şi damele române”*.

În *Gazeta Transilvaniei* 8 din 26 ianuarie 1852 erau poftiţi la bal duminică, în 3 februarie, toţi *„preoţii, negustorii şi toate cucoanele”*.

Anunţul din *Gazeta Transilvaniei* 1 din 3 ianuarie 1853 invita la balul R.F.R. înaltul Stat militar şi toate celelalte înălţate branşe, clasa negustorească din Braşov şi din apropiere. Se cerea românilor să participe cu căldură, să fie galanţi, la fel cum se face la balurile din întreaga Europă. Era subliniat scopul umanitar al petrecerii şi se oferea exemplul altor naţiuni care cumpără bilete chiar dacă nu participă la distracţie.

Prima socoteală mai amănunţită a balului apare în *Gazeta Transilvaniei* 5 din 19 ianuarie 1853. Descoperim tipărită lista negustorilor care au vândut bilete (Georgiu G. Ioan, Inake Iuga, Fr. Bogdanu, Laslo et Kindler, I.M.) şi numărul biletelor vândute (339). Aflăm că spesele (cheltuielile) balului au fost următoarele: sala şi muzica – 120 fl., tipărirea biletelor, ajutorul pentru decorarea sălii, portretul – 18 fl. şi alte amănunte la decorarea sălii – 17 fl., venitul balului rămânând la 184 fl.

Anunţurile publicitare din anul 1854 invitau braşovenii la două baluri în folosul R.F.R. Primul s-a ţinut în a doua duminică după Botezul Domnului, în 17/29 ianuarie. Se făcea apel din nou să se

8 Dan Păvălache, *Cronica de Braşov*, Braşov, 2005, p. 378.
9 *Gazeta Transilvaniei*, 34 din 26 aprilie 1851.
10 *Gazeta Transilvaniei*, 18 din 31 martie 1854.
11 *Gazeta Transilvaniei*, 39 din 5 iunie/24 mai 1869, *Gazeta Transilvaniei*, 37 din 241/2 mai 1873.
12 Constantin Catrina, *Muzica şi muzicienii Braşovului în secolul XIX,* în „Ţara Bârsei”, Braşov, V (XVI) serie nouă, 2006, p. 106.

cumpere biletele şi de către cei ce nu participă la distracție[13] şi de către cei care țin doliu, de către preoți şi episcopi.[14]

Gazeta Transilvaniei 9 din 30 ianuarie 1854 făcea publică socoteala balului. Spesele au fost: sala – 90 fl., instrumentarea cadrilului de către Şt. Emilianu – 5 fl. 16 cr., decorațiunea, iluminarea sălii şi serviciul – 37 fl. 5 cr., în total 132 fl. 21 cr. Venitul balului a fost de 155 fl. şi 54 cr. În acelaşi anunț se făcea public şi noul bal în folosul şcolilor şi al Reuniunii. Al doilea bal a avut loc în data de 7/19 februarie iar venitul a fost de 111 fl. 2 cr. Jumătate din sumă, 55 fl. 31 cr., a revenit Eforiei şcolilor, iar cealaltă jumătate, 55 fl. 31 cr., a revenit fondului Reuniunii.[15]

Balul din anul 1855 a fost mutat cu o zi mai târziu decât fusese anunțat în *Gazeta Transilvaniei* 3 din 12 ianuarie şi *Gazeta Transilvaniei* 4 din 15 ianuarie. Amânarea a fost datorată unei modificări în ordinea balurilor şi s-a ținut luni, 24 ianuarie. Venitul balului, după ce s-au scăzut spesele în valoare de 169 fl. 16 cr., a rămas de 337 fl. 14 cr.

În anul 1856 R.F.R. a folosit aceeaşi machetă publicitară pentru anunțarea balului pe care a publicat-o de 3 ori în *Gazeta Transilvaniei* 1 din 5 ianuarie 1856, *Gazeta Transilvaniei* 2 din 8 ianuarie 1856 şi *Gazeta Transilvaniei* 4 din 15 ianuarie 1856.

În următorii doi ani Reuniunea foloseşte aceeaşi strategie de marketing.

Venitul balului din 18/30 ianuarie 1859 este făcut public în *Gazeta Transilvaniei* 10 din 5 martie 1859. S-au vândut 199 de bilete, venitul fiind de 265 fl. 20 cr.

Balul din 1860 a fost anunțat printr-o singură machetă publicitară de către R.F.R. – *Gazeta Transilvaniei* 3 din 19 ianuarie 1860.

O socoteală mai bogată în informații a balului R.F.R. apare în *Gazeta Transilvaniei* 12 din 11 februarie 1861. Spesele acestui bal au fost următoarele: sala Redutei – 100 fl., muzica – 45 fl., 48 punți de lumânări de stearinu – 42 fl. 42 cr., tipografii Romer et Kamner – 16 fl., decorarea sălii – 26 fl. 15 cr., oglinzile de la Bomches – 22 fl., anunțarea gazetei germane – 1 fl., lucrurile şi parfumări toaletă – 6 fl. 93 cr., flori şi altele – 3 fl., Montaldo pentru confetării cotilion – 11 fl., slujitori bilete şi madamei din toaletă, împărțitul afişelor şi cheltuieli mărunte – 28 fl. Numărul biletelor vândute a fost de 379 din care 11 persoane nu au venit la petrecere. Venitul balului a fost de 322 fl. 6 cr.

Balul din 1862 anunțat în *Gazeta Transilvaniei* 2 din 6 ianuarie 1862 a avut un venit de 198 fl. 54 cr. făcut public în *Gazeta Transilvaniei* 7 din 24 ianuarie 1862.

În anii următori apar machete publicitare ce anunțau balurile după cum urmează: 1863 – *Gazeta Transilvaniei* 1 din 5 ianuarie şi *Gazeta Transilvaniei* 3 din 12 ianuarie, 1864 – *Gazeta Transilvaniei* 1 din 1 ianuarie, 1865 – *Gazeta Transilvaniei* 2 din 18/6 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 3 din 21/9 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 100 din 30/18 decembrie, 1866 – *Gazeta Transilvaniei* 2 din 17/5 ianuarie, 1867 – *Gazeta Transilvaniei* 3 din 23/11 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 7 din 6 februarie/25 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 102 din 30 decembrie, 1868 – *Gazeta Transilvaniei* 4 din 26/14 ianuarie, 1869 – *Gazeta Transilvaniei* 1 din 15/3 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 3 din 24/12 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 100 din 12 ianuarie/31 decembrie, 1870 – *Gazeta Transilvaniei* 3 din 22/10 ianuarie, 1871 – *Gazeta Transilvaniei* 25/13 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 6 din 1 februarie/20 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 7 din 4 februarie/23 ianuarie, 1872 – *Gazeta Transilvaniei* 4 din 24/12 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 5 din 27/15 ianuarie, 1873 – *Gazeta Transilvaniei* 4 din 25/13 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 6 din 1 februarie/20 ianuarie, 1874 – *Gazeta Transilvaniei* 1 din 15/3 ianuarie, *Gazeta Transilvaniei* 95 din 10 ianuarie/29 decembrie.

Un nou decont apare după organizarea balului din 30 ianuarie/11 februarie 1867. Este amintită prezența corpurilor ofițereşti străine care au fost încântate de bal. Se mulțumeşte domnului colonel al

---

[13] *Gazeta Transilvaniei*, 3 din 9 ianuarie 1854.
[14] *Gazeta Transilvaniei*, 5 din 16 ianuarie 1854.
[15] *Gazeta Transilvaniei*, 18 din 3 martie 1854.

înaltului regiment de infanterie, contele Gondrecourt, înaltului comandant de muzică care nu a perceput nicio taxă pentru muzică şi domnului Paba, maistru de la capela de muzică, pentru noile dansuri româneşti. Venitul balului a fost de 237 fl. 12 cr.[16]

Din *Gazeta Transilvaniei* 3 din 24/12 ianuarie 1869 aflăm că balul R.F.R. anunţat pentru data de 24/12 ianuarie a fost amânat. În aceeaşi zi fusese programat şi balul Reuniunii Femeilor Catolice. Consultând *Gazetele Transilvaniei* din anul 1869 nu am găsit machete publicitare cu privire la anunţarea altei date sau cu privire la desfăşurarea balului.

Ultimul decont al unui bal R.F.R. din perioada studiată apare în *Gazeta Transilvaniei* 13 din 24/12 februarie 1872, venitul fiind de 112 fl. 50 cr.

Anunţuri publicitare despre adunările generale R.F.R. apăreau în *Gazeta Transilvaniei* în fiecare an. Acestea erau invocate în baza articolului 8 din statute. În perioada 1851-1863 anunţurile au fost semnate de către preşedinta Reuniunii: Maria Nicolau (1851-1855), Maria Secăreanu (1856-1857), Anna R. Orghidan (1858), Zoie I. Petricu (1859-1860) şi Zamfira Iuga (1862-1863). În perioada 1864-1875 anunţurile au fost semnate de către Comitetul R.F.R. Nu s-au făcut publice adunările generale din anii 1861, 1868, 1869.

În primii 6 ani adunările generale s-au ţinut în data de 9/21 octombrie, în cinstea zilei în care s-au aprobat statutele R.F.R. de către guvernul Transilvaniei. Adunările din anii 1857 şi 1858 au avut loc în primăvară, în luna mai. *Gazeta Transilvaniei* 31 din 20 aprilie 1857 ne informa că înaltul guvern a permis adunarea generală R.F.R. care se amânase. Nu sunt expuse şi motivele amânării. Data adunării se schimbă din nou începând cu anul 1859. Ziua de 7/19 noiembrie, ziua onomastică a Maiestăţii Sale Împărăteasa Elisabeta – patroana Reuniunii, va rămâne neschimbată până în anul 1875. Excepţie face anul 1871, când adunarea a avut loc pe 8/20 noiembrie.

Înaintea începerii şedinţei se oficia slujba religioasă la capela din cetate. Din 1860, slujba avea loc la biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului. Primele adunări s-au ţinut în sala şcoalelor gimnaziale româneşti din Braşov, iar începând cu anul 1860 în sala mare a gimnaziului român gr. or. (astăzi Colegiul Naţional „Andrei Şaguna”). La adunarea generală anuală erau chemate membrele care au contribuit în anul trecut cu cel puţin 1 fl. şi care primeau astfel drept de vot. După citirea socotelilor anuale, se alegea un nou comitet şi o nouă preşedintă, sau se continua mandatul celor în funcţie. În *Gazeta Transilvaniei* 87 din 12 noiembrie/31 octombrie 1864 şi în *Gazeta Transilvaniei* 81 din 29/17 octombrie 1870 aflăm că s-a ales comitetul R.F.R. pentru următorii trei ani.

Ajutorul financiar oferit orfanelor sărace se dădea pe baza unor testimonii. În primul an de activitate Reuniunea publica o provocare în *Gazeta Transilvaniei* 72 din 6 septembrie 1851 către purtătorii de grijă şi către toate orfanele române din Transilvania de la 12 ani în jos, indiferent de religie, rămase orfane de ambii părinţi în urma revoluţiei de la 1848-1849. Se cereau testimonii care să cuprindă: numele şi locuinţa orfanei, numele părinţilor morţi, districtul şi cercul, vârsta, dacă este la şcoală şi dacă doreşte să plece în altă parte pentru o mai bună creştere. Testimoniul se putea scrie pe hârtie obişnuită, dar trebuia întărit de semnătura judelui satului şi a unei feţe bisericeşti – paroh sau protopop, sau a unui comisar împărătesc. Pe baza testimoniilor primite prin membrele colectante sau prin protopopi se puteau ajuta orfanele cu fonduri, R.F.R. îndeplinindu-şi scopul declarat. Alte două provocări apăreau şi în anul următor, 1852. În anunţul din *Gazeta Transilvaniei* 42 din 31 mai 1852 se extindea ajutorul şi către orfanele doar de tată şi se cerea ajutorul preoţilor pentru afişarea acestei provocări în biserici. În *Gazeta Transilvaniei* 70 din 6 septembrie 1852 se făcea apel la trimiterea testimoniilor indiferent de religia orfanelor.

Dările de seamă financiare cu privire la fondul R.F.R. oferă informaţii valoroase. Prima dare de seamă era publicată în *Gazeta Transilvaniei* 76 din 27 septembrie 1856. Aflăm că la 9/21 octombrie

[16] *Gazeta Transilvaniei*, 12 din 24/12 februarie 1867.

1854 fondul R.F.R. însuma 13259 fl. 30 cr. iar suma totală a colectelor până la 8/20 octombrie 1854 era de 15973 fl. 28 cr. Suma totală a fondului R.F.R. la 9/21 octombrie 1855 cumula 14919 fl. 16 cr., parte galbeni, parte bancnote, 1102 sfanți, 1 taler de 5 franci, 1 galben de 20 franci.

În *Gazeta Transilvaniei* 13 din 26 martie 1859 se publica de la comitetul R.F.R. o dare de seamă financiară pe primii 8 ani de la înființare, respectiv pe anii 1850-1858. Intrările: colecte – 15993 fl. 53 cr., interese – 4624 fl. 45 cr. dau un total de 20618 fl. 33 cr. Ieşirile: ajutoare pentru orfane – 1679 fl. 40 cr., spese ordinare – 647 fl. 46 cr., dau un total de 2327 fl. 26 cr. Soldul la 20 noiembrie 1858, verificat şi de delegatul comisar al prefecturii din Braşov, era de 18291 fl. 7 cr.

O altă dare de seamă cu privire la fondul R.F.R. apare în *Gazeta Transilvaniei* 47 din 29/17 iunie 1873. După inventarul şi bilanțul din 7/19 noiembrie 1872 averea R.F.R. se ridica la 33654 fl. 46 cr. Din acelaşi anunț aflăm despre un bal dat în folosul Reuniunii la Blaj în 19 ianuarie 1873 care a adus un venit de 227 fl. 45 cr.

Se observă o creştere a veniturilor R.F.R. în fiecare an, românii mobilizându-se şi contribuind la ajutorarea orfanelor.

Venituri la fondul R.F.R. veneau şi din închirieri de spații. În *Gazeta Transilvaniei* 85 din 15/3 noiembrie 1871 comitetul Reuniunii anunța licitația pentru închirierea unei case din Târgul Boilor nr. 329, iar în *Gazeta Transilvaniei* 55 din 9 august/28 iulie 1874 preşedinta R.F.R., Maria G. David, anunța închirierea casei Reuniunii din Târgul Boilor nr. 400, compusă din mai multe locuințe, 3 bolte şi mai multe magazine.

Activitățile R.F.R. – colectele, balurile, conferințele, adunările, au fost prilej de afirmare a românilor, de prezentare a valorilor lor culturale. Meritul acestei prime Reuniuni a constat în unirea femeilor din diferite categorii sociale în lupta pentru emanciparea politică şi culturală a poporului român.

The first 25 years of publicity from the activity of The Reunion of Romanian Women from Brasov reflected in ”The Gazette of Transylvania” newspaper

Abstract

This article refers to the work of The Reunion of Romanian Women in Braşov (R.F.R.). This activity is reflected in advertisements which appeared in The Gazette of Transylvania newspaper in 1850-1875.

R.F.R. was the first Romanian association of women in the Romanian provinces. Founded in 1850, it’s public purpose was to care of girls who remained orphans during the Revolution from 1848.

The 205 advertisements refer to donations/collections to finance R.F.R., the annual ball – announcement and its financial statement, invitations to general meetings in which a new committee was elected, information on submitting testimonials were needed in order to identify which orphans needed help, rental house she owned.

The merit of this first Reunion was to unite women from different social groups and struggle for political and cultural emancipation of the Romanian people.

Lavinia GHEORGHE

STAN GREAVU-DUNĂRE, PERSONALITATE MARCANTĂ A CULTURII DOBROGENE ŞI NAŢIONALE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Respectând proporţiile, putem afirma că Stan Greavu-Dunăre este primul adevărat enciclopedist al Dobrogei. Învăţător, profesor suplinitor, organizator de spectacole, publicist, director de ziar, poet, pamfletar, compozitor, conferenţiar pe teme istorice şi pedagogice, autor al primei bibliografii a Dobrogei. O viaţă de doar 24 de ani, închinată iubirii pământului natal, pe care s-a considerat dator să-l apere, prin scrierile sale, în conferinţe, în faţa elevilor săi şi a tuturor dobrogenilor.

I. Referinţe bibliografice

Stan Greavu-Dunăre s-a născut în aprilie 1905, la Seimeni, judeţul Constanţa, *„într-un mediu sărăcăcios, fără multe variaţiuni”*.[1] Părinţii săi erau oameni simpli: tatăl – cioban, păzea oile de la malul Dunării până pe malul Mării; mama – femeie cinstită şi muncitoare, îşi creştea cei 10 copii.[2] *„Tatăl nostru era din Topârcea, satul bunicului lui Topârceanu, mama se născuse la Burdujani. Au venit în Dobrogea după 1878, li s-a dat pământ şi n-au mai plecat. Tata avea 15 ani când a venit oier la alde Şerbănescu din Seimeni. La 17 ani a «furat-o» pe mama. Naş le-a fost primarul din sat. Şi-a sporit gospodăria cu oi multe. Mama a avut 12 copii. Pe unii i-a secerat moartea repede. Am rămas: cel mare, Anton – grefier, Petre – cizmar cu atelier în Cernavodă, Stan a fost al treilea, apoi eu, Vasile, ultimul. Am avut şi o soră Maria, în Cernavodă, dar a murit de curând.”* (Vasile Greavu, fratele lui Stan Greavu-Dunăre)[3]

Şcoala primară o urmează în localitatea natală. Învăţătorul său, Gheorghe Robitu, impresionat de mintea ageră a copilului, de memoria şi înclinaţia sa către literatură, îi convinge pe părinţi să-l lase să urmeze, în continuare, şcoala. În 1921, Stan Greavu-Dunăre se înscrie la Şcoala Normală din Constanţa[4]. Peste doi ani, se transferă la Şcoala Normală din Oradea[5], iar clasa a V-a o termină la Şcoala Normală din Făgăraş. Conform pregătirii sale, până în 1928, acesta va ocupa o catedră de învăţător suplinitor, perioadă în care va duce o intensă muncă de culturalizare a maselor printr-o serie de conferinţe şi va deveni director-redactor la un anuar ilustrat. Dar, întreaga sa scurtă viaţă este dedicată culegerii de materiale referitoare la Dobrogea. În acest sens, a colindat peste 100 de sate dobrogene, încercând să afle de la bătrânii satului totul despre fiecare comunitate dobrogeană în parte. Materialele sunt adunate în monografii. În 1928, se angajează ca muzeograf la Muzeul de Etnografie Bucureşti, lucrând, în acelaşi timp, şi la Cancelaria Academiei Române.[6]

II. Omul de cultură, poetul, conferenţiarul, ziaristul

Stan Greavu-Dunăre a fost un om de cultură în adevăratul înţeles al cuvântului. A asimilat, a creat şi a răspândit cultură. Întreaga sa operă a fost realizată în doar 2-3 ani.

Vocaţia sa se manifestă încă din copilărie. Astfel, la serbările şcolare, acesta ţinea mereu cuvântul de deschidere din partea elevilor. A pus în scenă piesa *„Pe aici nu se trece”*, actori fiind

[1] Constanţa Călinescu, *Reprezentanţi ai Dobrogei în ştiinţa şi cultura românească. Bibliografie de recomandare*, Biblioteca Municipiului Constanţa, 1969, p. 113.
[2] *Ibidem*.
[3] Aurelia Lăpuşan, Ştefan Lăpuşan, Tiberiu, Birda, Cernavodă 1995, Constanţa, Editura Mondograf, 1995.
[4] Amintiri ale colegilor de şcoală din această perioadă, vezi Biblioteca Judeţeană „I.N. Roman” Constanţa, Fond Stan Greavu-Dunăre, MS D2/185, 186 (SGD).
[5] *Loc. cit.*, MS D2/184; *Anuarul Şcolii Normale de Băieţi din Oradea Mare pe anul 1922-1923*, p. 26.
[6] Constanţa Călinescu, *op. cit.*, p. 114; Liliana Lazia, *Stan Greavu-Dunăre – Monografii ale Dobrogei*, în „Datina”, XII, nr. 34, mar. 2004, p. 17.

colegii săi de şcoală. Muzeul de Istorie Națională şi Arheologie Constanța deține programul unei serbări organizate de elevul Stan Greavu. Cânta frumos la vioară. Elev la Şcoala Normală din Oradea, participă la concursul Societății ştiințifico-literare „Tinerimea Română", la un altul organizat de „Astra", la Sibiu. Se pare că a primit şi premii.[7] Într-o scrisoare adresată poetului Adrian Păunescu[8], atunci director al revistei „Flacăra", Vasile Greavu, aminteşte despre vioara fratelui său mai mare, Stan, pe care acesta o *„moşteneşte"*, la fel ca şi harul cântului. Mai târziu, învățător fiind, Stan Greavu organiza spectacole, în care prezenta bucăți muzicale, prelucrări şi chiar creații proprii. Se mai păstrează două fragmente muzicale din „Contesa Maritza", „Lăsați-mă să cânt" şi partitura originală „Stelelor".[9]

1. Poezia lui Stan Greavu-Dunăre

Poemele la care ne referim, în număr de 5 publicate în timpul vieții sale şi unul postum, denotă, aşa cum îl caracteriza şi Arghezi, un tânăr inteligent, sensibil, superior. Stan Greavu-Dunăre scrie o poezie lirică, autobiografică. Poemele sunt publicate în periodicele „Dobrogea nouă", „Marea Neagră", „Marea noastră" şi „Danubiu".

Influența eminesciană este vizibilă. Învățătorul de la Ezibei publica, în „Marea Noastră", în 1928, *„Cântec de trubadur"*[10], un autoportret în care-şi prezintă crezul. Versurile sunt mai profunde decât în pastelul *„Toamna"*[11], unde rima parcă refuză să răspundă gândurilor omului nefericit. Spiritul de luptător, sub o clară influență eminesciană – inclusiv prin titlu –, este poemul – pamflet *„Scrisoare"*[12], unde remarcăm critica acerbă împotriva societății nedrepte. Poezia este sarcastică uneori. Limbajul este direct, epitetele nu lipsesc. Aparent monolog, versurile sunt, de fapt, un dialog. Poate cea mai reuşită poezie a lui Stan Greavu Dunăre este *„Sonet"*[13]. O încercare de detaşare de spaime şi pasiuni, în aşteptarea liniştei celei mari.

Stan Greavu-Dunăre nu a perseverat în poezie. Nu era nici mai slab, nici mai bun decât tinerii poeți ai generației lui. Ar fi putut fi însă autorul unui volum de valoare medie. Şi n-a perseverat pentru că temperamentul lui nu era acela de poet, ci de luptător. Cu toate acestea, este amintit şi în *Istoria literaturii din Dobrogea*[14] a profesorului Puiu Enache, care-l prezintă ca pe unul dintre scriitorii ce au publicat în „Marea Noastră" şi care putea avea un viitor literar.

2. Conferențiarul Stan Greavu-Dunăre

Discursul personalității la care ne referim ajunge în sufletele oamenilor. Dovadă: conferințele sale – deşi puține ca număr, dar importante – şi comunicarea cu oamenii simpli, din satele dobrogene, de la care îşi aduna informațiile.

Nu ştim unde a susținut conferința intitulată „Înfrățirea româno-bulgară".[15] Pe manuscrisul aflat la Biblioteca Județeană „I.N. Roman" Constanța[16], se poate citi: *„Aprobat 17. III. 1929. de Comandamentul Regimentului Călugăreni nr. 40",* iar motto-ul accentuează textul: *„Libertatea şi egalitatea sînt drepturile noastre, fraternitatea, datoria noastră"*. În introducere, Greavu-Dunăre explică necesitatea înfrățirii popoarelor şi buna vecinătate. Subliniază însă că prin *„înfrățire"* nu înțelege desființarea granițelor, ci se referă la o înfrățire spirituală. În ideea acesteia aduce argumente etnice, lingvistice, istorice, subliniind substratul tracic al ambelor popoare, rădăcina romană – care nu

[7] SGD, MS D2/184.
[8] Vasile cânta la vioară, la harmonică şi la un țambal, pe care şi-l *„construieşte"*. Ca şi fratele său, compunea. Şi un alt frate de-al lor cânta la harmonică. Deținem o copie a acestei scrisori în arhiva personală.
[9] SGD, MS D2/163, 164; „Dobrogea nouă", 2 dec. 1925.
[10] Stan Greavu-Dunăre, *Cântec de trubadur*, în „Dobrogea nouă", VI, nr. 170, 25 dec. 1925, p. 1; „Danubiu", I, nr. 6, 10 mar. 1935, p. 2.
[11] Idem, *Toamna,* în „Dobrogea nouă", VI, nr. 168, 2 dec. 1925, p. 1; „Marea noastră", II, nr. 3, 14 oct. 1928, p. 1.
[12] Idem, *Scrisoare*, în „Marea Neagră", IV, nr. 37-38, 25 apr. 1937, p. 2.
[13] Idem, *Sonet*, în „Dobrogea nouă", VII, nr. 178, 3 iul. 1926, p. 1.
[14] Puiu Enache, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2005, p. 238.
[15] Idem, *Înfrățirea româno-bulgară*, Tipografia Comericală Bazargic, f.a., 20 p.
[16] SGD, MS D2/108.

trebuie total exclusă la bulgari – şi aminteşte că, în anii grei ai istoriei Bulgariei, intelectualitatea acesteia s-a format în România. Nu omite nici prieteniile care i-au legat pe mulţi dintre oamenii politici şi de cultură români de cei bulgari. Şi nici că mişcarea de eliberare naţională bulgară îşi are originea pe teritoriul românesc. Conferinţa este bine argumentată şi susţinută.

Învăţătorul de la Ezibei – sat cu populaţie majoritară ne-românească –, în comunicarea *Însemnări pedagogice*[17], pune în discuţie problema necesităţii învăţării limbii române de către copii de alte etnii şi a educării lor în spiritul respectului faţă de ţară. În acest sens, subliniază importanţa influenţei familiei şi *„tovărăşiei”* în dezvoltarea copilului. Dacă în comunitate copilul vorbeşte limba sa maternă şi nu limba română, eforturile şcolii sunt ineficiente. *„Ne rămâne un singur lucru de făcut, acela de a educa masa populaţiei de naţionalitate străină.”* Stan Greavu-Dunăre propune şi metoda: *„De aceia, limba românească, prin lecturi interesante, memorizări frumoase, cântări naţionale, deloc jignitoare, să se cultive mai stăruitor în dauna celorlalte obiecte, cari totuşi să se menţie. Iarăşi spiritul maselor îl putem acapara, dându-i posibilitatea ca prin numeroase serbări-şezători şcolare ce le vom organiza, să ia parte la toate manifestaţiile fiilor lor, călăuziţi de învăţător”*. Trăitor într-un spaţiu românesc multietnic, învăţătorul oferă soluţii izvorâte din practica sa de pedagog, pentru ca toţi copiii să înveţe şi să folosească în mod curent limba română.

Am analizat doar două dintre conferinţele lui Stan Greavu-Dunăre, care pun accentul pe naţionalism şi pe românism, pe înţelegere între naţionalităţi – dar nu oricum, ci prin respect, prin însuşirea limbii române.

3. Ziaristul Stan Greavu-Dunăre

„A fost şi ziarist fratele meu, Stan. În Bazargic a tipărit «Sentinela Română», în Cernavodă scria pentru toate foile locale, la Constanţa trimitea articole la «Straja Dobrogei». Scria şi la «Dobrogea Jună» pe vremea când apărea jumătate românească, jumătate bulgărească, la «Marea Neagră». Prietenii săi cei mai buni erau la Constanţa: Dumitru Chirilă, Alexandru Zavrigeanu din Siliştea, Ionel Prună. Jucau piese de teatru, recitau. Era grozav în toate.” (Vasile Greavu, fratele lui Stan Greavu-Dunăre)[18]

Sentimentul naţional îl regăsim şi în scrierile jurnalistice ale tânărului Greavu-Dunăre, cu specială privire asupra Dobrogei, în contextul politicii revizioniste a vecinilor bulgari. De asemenea, critica socială, în condiţiile interbelice, când, după euforia reîntregirii Ţării, speranţele nu se concretizau, între promisiuni şi legi erau prăpăstii, la fel ca şi între legi şi aplicarea lor. Acest sentiment, de trădare, de nemulţumire stăpânea, mai ales, generaţiile tinere, care luptaseră în speranţa unei vieţi mai bune şi din care, prin extensie, face parte şi Stan Greavu-Dunăre. În acest sens, urmărindu-i biografia, amintim următorul moment. În timpul ocupaţiei Dobrogei, copilul de 11-12 ani se afla, împreună cu familia, în refugiu, la stânga Dunării. Curând, şi în acea zonă s-a instaurat ocupaţia germană. Elevul Stan Greavu ducea, instinctiv, propriul său război cu ocupanţii: spărgea ferestrele Comandurii, geamurile şi cauciucurile maşinilor germane, răspândea folclor antinemţesc.[19]

Sentimentul de revoltă al tânărului Stan Greavu-Dunăre aduce în discuţie demagogia, împotriva căreia se revoltă. Titlurile articolelor publicate în „Dobrogea nouă”, „Sentinela română” sunt semnificative. Fără să fie interesat de a fi membru al vreunui partid, apelează la pamfletul politic.

În 1926, director – doar câteva numere – al periodicului „Sentinela Română – organ de educaţie cetăţenească şi de apărare a intereselor demobilizaţilor din armata română”, este acuzat – în numărul 3 al ziarului – că face politică. Stan Greavu-Dunăre răspunde că în România, în virtutea inerţiei, orice manifestare este socotită ca vizând politica şi că înfiinţarea periodicului pe care-l conduce cu un grup

17 Stan Greavu-Dunăre, *Însemnări pedagogice*, în „Buletinul Asociaţiei Învăţătorilor din judeţul Caliacra”, nr. 5-8, ian.- mai 1926, pp. 40-43.
18 Aurelia Lăpuşan, Ştefan Lăpuşan, Tiberiu Birda, *op. cit.*
19 SGD, MS D2/185.

de *„tineri entuziaşti, urmăreşte apărarea, în această parte a țării, a culturii româneşti, a spiritului național”*.[20] Declarația sa este parțial sinceră. Pentru că, prezentându-se ca un entuziast susținător al Partidului Poporului aflat la putere şi al generalului Averescu şi scriind articole dure împotriva celorlalte partide politice, el urmărise să primească sprijin pentru a deveni director al periodicului amintit. Dorea să-şi exprime neîngrădit convingerile şi teoriile. Dar, în acest ziar va publica doar preț de 4 numere, după care pleacă. Viața politică nu-l atrăgea. În pamfletele *O poveste care se repetă: demagogia* şi *Democrație sau demagogie*, sarcasmul lui se îndreaptă împotriva *„scamatorilor politici”*, împotriva *„demagogilor, gunoiul partidelor, cameleonii politici”*, care-şi *„miorlăie sentimentele umanitariste prin ziare”*.[21] De altfel, peste un an, va publica, în periodicul liberal „Marea noastră”, poezia-pamflet *Scrisoare*, la care ne-am referit deja. În acelaşi stil este conceput şi articolul *La noi e putred mărul*[22], în care, după o scurtă teoretizare, autorul îi critică pe *„laşii ipocriți”*, care, deşi au conştiința participării la circul jalnic al puterii – pe care o detestă –, nu au puterea de a o părăsi.

Om al şcolii şi director de periodic, Stan Greavu-Dunăre scrie, în articolul *Două vieți, două lumi,* despre rolul şcolii de a educa elevii în spirit național: *„Ne trebuie şcoală nouă şi profesori noi. Nu în câtă pregătire i-a dat şcoala, este sau nu profesor, ci în câtă dragoste, convingere şi viață produce el în şcoala sa.”*[23]

În „Sentinela română” publică şi articolul *Noi vrem pământ*, în sprijinul țărănimii române. E mai mult un imn închinat lucrătorilor pământului decât un articol de atitudine.[24]

III. „Bibliografia Dobrogei”

Într-o scrisoare adresată preşedintelui Universității Libere din Constanța, Stan Greavu-Dunăre solicita ajutor bănesc pentru elaborarea unei lucrări despre Dobrogea. În argumentația sa, acesta subliniază faptul că există foarte puține lucrări despre istoria adevărată a Dobrogei Noi şi că cercetătorii bulgari încearcă să legitimeze dreptul lor istoric asupra acestei provincii. Din 1926 până în toamna anului următor a întreprins cercetări etnografice, anchete privind stabilirea locuitorilor bulgari, germani, ruşi etc. în acest teritoriu. Stan Greavu-Dunăre se considera dator față de neamul său şi, de aceea, aduce dovezi în sprijinul întăririi argumentelor unității naționale şi a permanenței românilor dintre Dunăre şi Mare.[25] Rezultatul a fost apreciat de Societatea Regală Română de Geografie.[26] Publicistul Stan Greavu-Dunăre este împuternicit de Societatea Națională Română „Straja Dobrogei” – al cărei membru era – şi din cea a Fundației Culturale „Principele Carol – secția Bazargic” cu alcătuirea de studii etnografice în județul Caliacra. Acesta i-a atras atenția şi lui Nicolae Iorga, care îl însărcinează să facă cercetări istorice în Basarabia (Hotin şi Cetatea Albă).[27]

În 1928, îşi duce la capăt lucrarea căreia îi închinase întreaga sa activitate: *Bibliografia Dobrogei – 425 a. Hr. – 1928 d. Hr.* Lucrarea este prezentată de profesorul George Vâlsan în şedința Academiei din 6 iulie 1928. Următorul an, este publicată în întreg numărul de *Memorii ale secțiunii istorice*.[28] Era anul în care se împlineau 50 de ani de la revenirea Dobrogei la Țară, iar „Bibliografia

---

20 Stan Greavu-Dunăre, *Politica Noastră*, în „Sentinela română”, I, nr. 3, 4 sep. 1926, p. 1.

21 Idem, *O poveste care se repetă: demagogia*, în „Dobrogea nouă”, VII, nr. 172, 20 mar. 1926, p. 1; Idem, *Democrație sau demagogie*, în loc. cit., nr. 176, 24 mai 1926, p. 1.

22 Idem, *La noi e putred mărul*, în „Dobrogea nouă”, VI, nr. 170, 24 dec. 1925, p. 1.

23 Idem, *Două vieți, două lumi*, în „Sentinela română”, I, nr. 4, 10 sept. 1926.

24 Idem, *Noi vrem pământ*, în „Sentinela română” I, nr. 2, 22 aug. 1926, p. 2.

25 Eugen Marinescu, *Stan Greavu-Dunăre*, în „Buletin bibliografic”, Biblioteca Județeană Constanța, nr. 2, 1985, pp. 81-82.

26 SGD, MS D2/75.

27 *Manuscrise şi cărți cu autograf.* Bibliografie comentată şi adnotată de Gelu Culicea, Biblioteca Județeană Constanța, 2002, p. 12.

28 S. Greavu-Dunăre, *Bibliografia Dobrogei – 425 a.Hr.-1928 d.Hr*, Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom IX, meme. 4, Cultura Națională, Bucureşti, 1928, 152 p.; Constanța Călinescu, *Oameni la hotarul Soarelui. Geoistorie şi geopolitică în trecutul Dobrogei*, în „Analele Dobrogei", serie nouă, II, nr. 1, 1996, p. 71.

Dobrogei” era *„un frumos şi util cadou cercetărilor dobrogene... opera migăloasă, întocmită de idealistul Greavu-Dunăre în împrejurări grele şi cu mijloace materiale bănuim, insuficiente, îi face onoare. Este un preţios auxiliar al cercetărilor Dobrogei”*.[29]

În scrierea acestei lucrări, Stan Greavu-Dunăre a fost mânat de sentimentul moral şi naţional. Dincolo de valoarea sa documentară, lucrarea are şi un caracter polemic, constituindu-se într-un răspuns dat revizionismului istoricilor bulgari. Dar aceasta doar ca scop declarat. Conţinutul este obiectiv şi ştiinţific. După cum declară autorul *Bibliografiei,* scopul iniţial era acela de a realiza etnografia şi demografia judeţelor din sudul Ostrovului şi Mangaliei, dar s-a considerat obligat moral să se extindă asupra întregii Dobroge şi din toate punctele de vedere. Scopul realizării acestei lucrări devine acela de a apăra drepturile României asupra Dobrogei în faţa *„tendinţei acelora care au căutat să conteste legalitatea istorică, geografică, etnografică etc. a prezenţei şi supremaţiei României aici”*.[30]

Cele 153 de pagini ale *Bibliografiei* cuprind 1862 de titluri, organizate pe domenii, în 27 de capitole: 1. Geologie. Paleontologie; 2. Hidrologie; 3. Meteorologie. Climatologie; 4. Nomenclatură; 5. Cartografie; 6. Floră; 7. Faună; 8. Geografie. Etnografie; 9. Antropologie; 10. Preistorie. Istorie; 11. Arheologie. Inscripţii; 12. Numismatică; 13. Religie. Istorie bisericească; 14. Călători şi călătorie; 15. Constituţie. Drept. Legislaţie; 16. Educaţie. Învăţământ; 17. Politică; 18. Polemică; 19. Statistică. Dări de seamă; 20. Chestia agrară şi economică; 21. Comerţ; 22. Armată; 23. Medicină. Sanitare; 24. Literatură; 25. Folclor; 26. Publicaţiuni periodice; 27. Addenda.

Făcând o analiză de suprafaţă, numărul lucrărilor de paleontologie este considerabil – 194, iar capitolul dedicat *Florei şi faunei* cuprinde 200 de titluri, ceea ce denotă vechimea pământului dobrogean şi varietatea vegetală şi a animalelor. Aceste două capitole, prin numărul de lucrări enumerate, reprezintă un răspuns la savanţii statului bulgar, care nu scriseseră atât de mult în domeniile la care ne-am oprit. În ceea ce priveşte istoria, autorul subliniază că istoriografia bulgară se remarcă nu prin numărul lucrărilor sau prin calitatea lor, ci prin perseverenţă. De altfel, numărul lucrărilor de istorie prezentate în *Bibliografie* îl depăşeşte pe cel al vecinilor de la sud. Şi capitolul dedicat călătorilor străini pe aceste meleaguri prezintă un impresionant număr de volume.

Cum era normal, există şi critici la această lucrare. Barbu Teodorescu, în a sa *Istoria bibliografiei române,*[31] scrie următoarele: *„Şi această lucrare e defectuoasă. Ca plan, e metodică, materialul fiind orânduit pe probleme: geologie, istorie, literatură etc. Operele strânse în lucrare sunt relativ numeroase, totuşi lipsurile sunt enorme. Ele pot fi observate la o sumară comparaţie făcută între această bibliografie şi cele două volume jubiliare închinate Dobrogei şi citate în cursul studiului de faţă. Autorul* ***Bibliografiei Dobrogei*** *mai are şi o altă parte slabă: nu este unitar în redarea notiţelor bibliografice. Explicaţia o aflăm în faptul că o parte din material a fost văzut, iar alta, care e cea mai numeroasă, a fost extrasă din diferite lucrări bibliografice. Astfel, când unele bibliografii sunt consultate sunt corect întocmite şi Greavu este exact, şi contrariu.”*

Fără a căuta scuze, amintim că o bibliografie nu poate fi exhaustivă. Iar lucrările nu erau aşa simplu de găsit. Însuşi autorul recunoaşte: *„Cu toată grija de a întocmi o bibliografie completă, nu voi fi reuşit pe deplin”*. Aceasta urma a fi completată de *Bibliografia Dunării*, pe care n-a mai avut timp s-o termine. De altfel, din cât cunoaştem, în acelaşi timp, apărea o altă bibliografie regională, a Transilvaniei, operă a lui Ioachim Crăciun. Spre deosebire de lucrarea lui Greavu-Dunăre, aceasta era unilaterală, privind doar istoria. Bibliografia Transilvaniei este omisă de lucrarea lui Barbu Teodorescu. *Bibliografia Dobrogei* a lui Greavu-Dunăre este, comparativ cu cea a lui Crăciun, o

29 Victor Morfei, *O bibliografie a Dobrogei*, în „Dobrogea Jună”, XXV, nr. 28, 7 feb. 1929, p. 2.
30 Stan Greavu-Dunăre, *O bibliografie a Dobrogei*…
31 Barbu Teodorescu, *Istoria bibliografiei române*, Bibliografia documentară, Bucureşti, 1945, p. 205.

enciclopedie. Şi apărea în cea mai prestigioasă publicație a României acelui timp. Iar *Bibliografia Dobrogei* era printre primele lucrări de gen realizate în România.[32]

Victor Morfei aprecia *Bibliografia* ca fiind un real ajutor pentru cercetători, care, astfel, *„pot avea la îndemână informații bibliografice aproape complete, astfel încât, din acest punct de vedere, munca le e uşurată în parte”*.[33] Aceeaşi idee este împărtăşită şi de Dan M. Iliescu[34] şi de arheologul – bun cunoscător al Dobrogei – Ion Micu, care se referă la prețiosul ajutor pe care volumul îl dă cercetărilor arheologice.[35]

Cele mai importante *„recomandări publice”* îi sunt oferite lui Stan Greavu-Dunăre de Tudor Arghezi, care-l cunoscuse personal *„pe acest negricios cu zâmbet suav de copil inteligent, gata să se întoarcă în satele Dobrogei pentru isprăvirea monografiilor lui. Dintr-un ghiozdan, stricat ca o căruță, ne-a scos atunci o carte nouă şi frumos tipărită:* ***Bibliografia Dobrogei****, culeasă şi orânduită cu nervozitate. Îi intrase Dobrogea în sânge, cu caravanele ei de vârteje şi de fantome de țărână albă. Oamenii aveau încredere în ochii lui înflăcărați de o văpaie neagră şi de surâsul lui mic de sidef.”*[36]

În 1938, se discuta, plănuia chiar, organizarea unei biblioteci constănțene, după tematica folosită de Greavu-Dunăre în *Bibliografia* sa.[37]

Bibliografia Dobrogei este una dintre cele mai complete bibliografii ale ținutului românesc dintre Dunăre şi Mare, punct de plecare pentru orice început de cercetare asupra Dobrogei. Iar autorul ei, primul bibliograf al Dobrogei[38].

IV. Lucrări rămase în stadiul de... manuscris.

Monografiile localităților dobrogene

Între manuscrisele din Arhiva Stan Greavu-Dunăre de la Biblioteca Județeană „I.N. Roman” Constanța, există cereri şi aprobări ale autorităților pentru a studia, în satele dobrogene, elemente de monografii locale.[39] Însă, ajutorul promis nu a venit. În zadar apelul patetic al ziaristului constănțean Florin Andrei: *„Oare nu există nimeni care să se intereseze de soarta acestui tânăr care în obscuritate aduce un atât de prețios aport la cunoaşterea Dobrogei?”*[40] Tudor Arghezi, în stilul său uşor amar, uşor acid, deosebit de uman însă, în articolul *O albină într-un pustiu* din a sa revistă *Bilete de papagal*, făcea, indirect, apel la autorități pentru a-l ajuta pe tânărul Stan Greavu-Dunăre: *„Nimeni nu l-a numit, nimeni nu l-a subvenționat, nimeni nu l-a povățuit să-şi ia o sarcină de absurditatea căreia, admirabilă, numai tinerețea şi o stare de quasiidealitate sunt răspunzătoare. Problema care se strecoară, prin documentele scrise pe genunchi, pe ghiozdan de tânărul pribeag al Dobrogei, interesează cel puțin două ministere şi poate că, statul întreg. Oricum, băiatului îi mai trebuiesc nişte perechi de bocanci să-şi termine ancheta, un rând de haine şi câteva porții de mâncare pe săptămână”*. Portretul pe care i-l face acest titan al literaturii române, este unul dintre cele mai frumoase şi umane prezentări ale unei personalități: *„... Un tânăr drumeț, negricios şi simpatic, purtătorul unui ghiozdan umflat şi al unui costum aproximativ. În satul în care ajunge, îşi deschide ghiozdanul, îşi scoate plaivazul şi din casă în casă cercetează amintirile locuitorilor bătrâni. Din 200 de localități câte are Dobrogea nouă, drumețul a străbătut o sută şi a schițat o sută de*

[32] Constantin Scorpan, *Contribuții la o istoriografie a bibliografiei dobrogene în perioada 1878-1944*, în „Comunicări şi referate de bibliografie”, Biblioteca Județeană Constanța, 1982, p. 41.
[33] Victor Morfei, *op. cit.*
[34] Dan M. Iliescu, *Bibliografia Dobrogei. Stan Greavu-Dunăre*, în „Analele Dobrogei”, X, 1930.
[35] Ion Micu, *Săpături şi cercetări arheologice*, în „Gânduri de la Mare” cf. Ion Faiter, Constanța Călinescu, *Reviste dobrogene*, Biblioteca Județeană Constanța, 1972.
[36] Tudor Arghezi, *Sunetul dinlăuntru*, Bucureşti, Editura Militară, 1975, p. 148.
[37] Victor Morfei, *op. cit.*
[38] Puiu Enache, *op. cit.*, p. 206.
[39] SGD, MS D2/75, 76.
[40] Florin Andrei, *Dunăre-Greavu*, în „Dacia”, nr. 58, 15 mar. 1928.

monografii rapide, stabilind originile, succesiunile şi caracterul naţional al punctului vizitat, legalizate prin semnăturile bătrânilor localnici”.[41] Tot Arghezi scria: *„Tenacitatea lui Greavu a impus, pentru că nu detrona pe nimeni şi se îndeletnicea din tot universul universitar cu o provincie, la care nu se gândea nimeni în mod special. Ca să-şi agonisească o catedră. Cei mai înfumuraţi dascăli de serii istorice l-au tolerat să sune la uşa îngâmfării lor – şi a căpătat şi stima sinceră, provocată de o încăpăţânare ştiinţifică admirabilă, a câtorva profesori cu dare de inimă”*.[42]

Şi colegii de şcoală îşi amintesc despre el: *„un tânăr cu păr cârlionţat, cu lavalieră ponosită, îmbrăcat pirpiriu, cu o servietă uzată şi plină, vizitând satele dobrogene, mânat de aspiraţii pe care rareori le împărtăşea altora, încrezător în steaua sa”*.[43]

Metoda sa de cercetare a localităţilor dobrogene este valabilă şi azi. Stan Greavu-Dunăre considera că, pentru realizarea unei monografii, este necesar *„să se cerceteze arhiva veche de la primărie şi de la şcoală, de la conacul moşiei dacă e şi inventar de obiecte istorice şi artistice, să se fotografieze, să se scotocească prin hărţile, cărţile şi codicile bisericii – copiindu-se însemnările de pe cărţile vechi – pentru a se găsi notiţe istorice privitoare la trecutul satului (...), eroii satului cu arătarea locului unde s-au luptat şi au murit. Episoade de războiu de la ostaşii satului cum şi cântecele lor. Ce ecouri şi ce urme a lăsat ultimu războiu, cum şi ce conştiinţă s-a creat de la aşezarea României întregite? S-ar putea strânge o mică colecţie istorică în sat? Ce se poate face pentru a se insufla în poporu, respectul pentru păstrarea lucrurilor vechi”*.[44]

Pentru fiecare localitate, monografia debutează cu enumerarea funcţionarilor Prefecturii şi Tribunalului, urmată de o scurtă prezentare a satului, aducând şi date inedite. Aflăm, astfel, anul înfiinţării, cine a înfiinţat localitatea, originea satelor, succesiunea populaţiei. Materialele prezintă şi onomastica zonei, inclusiv antroponimice inedite. Se opreşte asupra populaţiei, statistic şi, mai ales, etnic. Toate aceste cercetări, în ideea de a demonstra, şi pe această cale, că, după 1878, statul nostru vecin a dus o politică perseverentă, deliberată de colonizări, pentru a crea o structură demografică favorabilă justificării stăpânirii lui în judeţele de la sud de Ostrov şi Mangalia. Înţelegem, astfel, încă o dată, afirmaţia lui Arghezi cum că cercetările lui Greavu-Dunăre interesau cel puţin două ministere. În aceeaşi perioadă, autorităţile sprijineau cercetări asemănătoare cu ale sale, în judeţele Dolj şi Brăila, sub conducerea lui Dimitrie Gusti.[45] Activitatea lui Stan Greavu-Dunăre era una solitară, pe cont propriu, având la bază sentimentul naţional. Obiectivele sale corespundeau planului realizat de Dimitrie Gusti.

Bibliografia Dunării

Din cealaltă importantă lucrare a sa, *Bibliografia Dunării*, neterminată, nu s-au păstrat decât coperţile, un plan de idei şi primele 25 pagini, care au rămas, în manuscris, în casa sa de la Seimeni.[46] Lucrarea urma să cuprindă următoarele capitole: 1. Introducere; 2. Etimologie; 3. Tradiţii. Geologie; 4. Hidrologie; 5. Cartografie; 6. Istorie; 7. Dunărea politică; 8. Dunărea economică şi comercială; 9. Strategie; 10. Literatură.

Alte lucrări neterminate

În arhiva personală a lui Stan Greavu-Dunăre aflată în colecţia Bibliotecii amintite, mai există câteva fişe răzleţe şi unele coperte care defineau planuri sau lucrări în ciornă. Reţinem, în acest sens, *Naţionalismul Românesc*[47] şi *Scrieri privitoare la chestia României*[48].

41 Constanţa Călinescu, *Reprezentanţi ai Dobrogei...,* p. 113.
42 Tudor Arghezi, *op. cit.*, p. 148.
43 BJC-SGD, MS D2/186.
44 Liliana Lazia, *op. cit.*, p. 18.
45 Stan Greavu-Dunăre, *Monografia satelor*, în „Sentinela română”, I, nr. 2, 22 aug. 1926.
46 Constanţa Călinescu, *Oameni...,* p. 71.
47 SGD, MS D2/107.
48 Loc. cit., MS D2/111.

*

Pe 10 mai 1929, la doar 24 de ani, Stan Greavu-Dunăre moare în localitatea în care se născuse, în urma unei tuberculoze galopante contractate în deplasările prin satele Dobrogei.[49] A fost îngropat în curtea bisericii din Seimeni Mari, vis-a-vis de casa în care s-a născut, iar pe crucea sa stă scris, cu litere mari: *„Stan Greavu-Dunăre (1904-1929). Aici odihneşte tânărul învățător şi scriitor Stan Greavu Dunăre în etate de 24 de ani/10 mai 1929/ Non omnia moriar./Sub această piatră veciniceşte omenescu trup al gânditorului şi luptătorului pentru idealul național şi social, scriitorul progresist dobrogean Stanie Greavu-Dunăre 1904-1929. Autorul operei* ***BIBLIOGRAFIA DOBROGEI/Ridicată din inițiativa d-lui înv. A.P. Tudorache şi membri căminului: A.A. Hristake, Preşed. I. Mosoi, V. Poenaru, I.A. Cristake, M. Vâja. C.K.E. Vică, P. Poenaru, V. Greavu şi elevii clasei a IV-V/6 iunie 1935".***

Stan Greavu-Dunăre, important personality of Dobruja and national culture at the beginning of the XXth

Abstract

Only 24 years old, Stan Greavu-Dunăre was appreciated by personalities of Romanian culture, such as Nicolae Iorga, Tudor Arghezi, George Vâlsan etc. He was a perceptor, substitute teacher, spectacles organizer, publicist, newspaper director, poet, pamphleteer, musician, lecturer on historical and pedagogical themes. He was not a good poet, his panphleets and lectures disapprove the Romanian society and militates for a higher level of the Romanian national tuition. His main master work remains Dobruja's Bibliography, a real encyclopedia regarding the land between the Danube and the Sea, and one of the first works of this kind from Romania.

Just as his other unfinished works – Danube's Bibliography and monographies of Dobruja's places – Stan Greavu-Dunăre did not receive any kind of help from the state and he remained in the memory of many cultural people and of the peasants as a young man who went from village to village, with his omnipresent backpack, on foot, taking notes on the road. Led by the national feeling, his entire work – written in only 2 or 3 years – has as main goal to counterpoise the Bulgarian revisionism proving, once more, the rights of Romania over Dobruja.

[49] Constanța Călinescu, *Reprezentanți...,* p. 114; SGD, MS D2/165.

Rozalinda POSEA

GEORGE BAIULESCU – ASPECTE DIN ACTIVITATEA DE PEDAGOG ŞI MEDIC LA BRAŞOV

George Baiulescu s-a născut la Zărneşti în anul 1855. A fost al treilea copil al lui Bartolomeu Baiulescu. Tatăl său se trage din numeroasa familie a Baiuleştilor, având numele împrumutat de la muntele Baiul situat la poalele Bucegilor.

Bartolomeu Baiulescu s-a născut pe 11 iunie 1831 în Zărneşti unde îşi începe studiile la şcoala primară din sat, trece la gimnaziul romano-catolic din Braşov. Cât timp a studiat la Braşov a locuit în casa lui Iacob Mureşianu[1]. La terminarea studiilor gimnaziale, în 1849, intră la Seminarul Teologic din Sibiu. La întoarcere lucrează o perioadă ca învăţător la Zărneşti. În ianuarie 1851 se cunună la Biserica Sfântul Nicolae din Braşov cu Elena, fiică de negustor muntean refugiat la Braşov. În acelaşi an, în luna noiembrie a fost sfinţit preot şi este instalat la Zărneşti[2].

În 1852 Bartolomeu Baiulescu deschide pe cheltuiala sa clasa a doua la şcoala din Zărneşti. Instruieşte copiii timp de trei ani chiar în propria locuinţă. Îndeamnă şi îndrumă tinerii mai talentaţi din comună să-şi continue studiile la liceul românesc din Braşov care se înfiinţase de curând[3]. Este chemat şi sprijinit de Şaguna să predice la biserica ridicată de grecii şi românii din cetate. Participă la conflictul apărut între cele două etnii[4]. O parte dintre familiile române descurajate de problemele apărute între români şi greci ridică o capelă provizorie. În anul 1872 se cumpără în Groaveri o grădină care va fi întrebuinţată ca cimitir. Patru ani mai târziu în mijlocul grădinii se construieşte capela din Groaveri, devenită tot mai neîncăpătoare[5]. Cu ajutorul românilor, la 20 septembrie 1896, s-a finalizat ridicarea bisericii cu hramul Adormirii Maicii Domnului din Cetate[6]. Cea mai intensă activitate legată de strângerea fondurilor necesare pentru construcţia noului lăcaş a fost dusă de Bartolomeu Baiulescu. Începând cu anul 1864 preotul a predat gratuit religia elevilor ortodocşi români, din anul 1876 începe să predea aceeaşi materie, tot gratuit, ucenicilor români de la şcoala de meserii[7].

Cea mai însemnată operă a lui Bartolomeu Baiulescu a fost legată de înfiinţarea *Asociaţiunii pentru sprijinirea învăţăceilor şi sodalilor români meseriaşi*. Acelaşi Bartolomeu Baiulescu începe prin intermediul ASTREI o campanie pentru combaterea alcoolismului[8], efortul său în această direcţie va fi preluat de fiul său, George Baiulescu.

Mama lui George Baiulescu, Elena se remarcă prin activitatea de redactor al revistei *„Familia”* unde publică rubrica *Pentru econoame* dând sfaturi practice femeilor române. A fost una din primele şi cele mai active colaboratoare a *Reuniunii Femeilor Române din Braşov*. În timpul Memorandului a fost aleasă preşedintă a Comitetului politic al doamnelor române[9]. Munca în cadrul Reuniunii Femeilor Române a fost preluată mai târziu de fiica sa Maria B. Baiulescu, care s-a afirmat mai ales datorită talentului ei literar.

George Baiulescu, al treilea fiu al lui Bartolomeu şi al Elenei, a studiat la Gimnaziul românesc apoi şi-a continuat studiile la Viena, în cadrul Universităţii de medicină. S-a specializat pe balneologie. La Viena s-a aflat sub îndrumarea profesorului Wilhelm Winternitz. Doctorul vienez a

1 Candid C. Muşlea, *Protopopul Bartolomeiu Baiulescu*, Braşov, Institutul de Arte Grafice „Astra”, 1938, p. 11.
2 *Ibidem*, p. 13.
3 *Ibidem*, p. 14.
4 Conflictul se finalizează în faţa instanţei şi a fost legat de neînţelegeri privind slujba religioasă oficiată în comun de către comunitatea românească şi cea greacă la biserica Sf. Treime, ridicată de către ambele comunităţi.
5 *Ibidem*, p. 27.
6 *Ibidem*, p. 31.
7 Candid C. Muşlea, *op. cit.*, p. 33.
8 *Ibidem*, p. 45.
9 *Ibidem*, p. 51.

creat aici o clinică hidroterapeutică la care şi-au făcut stagiatura medici din toată lumea. Modelul va fi pus în aplicare şi în Germania[10].

George Baiulescu îşi finalizează studiile universitare în anul 1886 când se reîntoarce la Braşov şi este angajat ca medic al şcolilor româneşti. Din anul şcolar 1894/1895 devine şi profesor de igienă la Gimnaziul românesc[11].

În cadrul activității de medic al şcolii s-a ocupat de îngrijirea elevilor săraci şi bolnavi. Tratamentul pentru îngrijirea acestor elevi era gratuit. Tot pentru ajutorarea gratuită a şcolarilor bolnavi corpul profesoral a înființat din anul 1888 o asociație specială numită *Fondul pentru ajutorarea şcolarilor săraci şi bolnavi*, la care îşi vor aduce contribuția numeroşi braşoveni printre care şi familia Baiulescu.

Ca profesor, George Baiulescu a predat igiena la clasa a VI-a şcoala reală, la început având alocate două ore pe săptămână[12].

Cursul de igienă era predat după un manual întocmit de V. Urechia şi cuprindea: introducere în igienă, apoi elevii aflau despre agenții atmosferici şi influența lor asupra sănătății. Era prezentată în cadrul altei teme importanța curățeniei în locuințe şi a îmbrăcămiții curate. O altă temă se referea la alimentație, apă şi băuturi. Elevii erau învățați să-şi păstreze igiena organelor senzitive. Tot în scop educativ profesorul Baiulescu le vorbea elevilor despre munca intelectuală şi cea fizică. O altă temă făcea referiri la beneficiile exercițiului fizic şi al odihnei[13].

Începând cu anul şcolar 1898/1899 cursul de igienă se restrânge la o oră pe săptămână, datorită modificării programei şcolare[14].

Cea mai intensă activitate a lui George Baiulescu s-a desfăşurat pe tărâm medical atât în cadrul şcolii dar mai ales în afara acesteia.

În cadrul Gimnaziului românesc medicul a înființat *Stabilimentul de Hidroterapie*, începând cu anul 1894. Clădirea stabilimentului a fost ridicată ca anexă la baia publică, cea care a adus un venit sigur Eforiei Şcoalelor Române încă de la construcția liceului românesc.

Băile de aburi cu diferitele dotări, duşuri reci şi calde, cu bazinul mare cu apă rece, cu cel mai mic alimentat cu apă caldă, puteau fi folosite de elevii şcolii cu preț redus, 50 de bani, o dată pe săptămână. Joia între orele 16-18 şi de la 18-20 băile erau gratuite pentru toți elevii săraci ai şcolii. Aceştia se aflau în evidența conducerii şcolii şi erau trimişi la baie în grupe de 20-25 elevi. Cu prescripție medicală Eforia dădea şi concesii speciale pentru băi gratuite elevilor avizați[15].

George Baiulescu a lucrat ca medic al şcolii până la începutul anului şcolar 1917/1918. Pe alt plan, cel ştiințific, doctorul a editat un manual de balneologie în care prezintă metodele terapeutice. Balneologia este parte a medicinii care studiază acțiunea curativă pe care o au apele minerale şi cele nămoloase asupra organismului uman.

Metoda terapeutică din care făcea parte şi hidroterapia, electroterapia, masajul, mecanoterapia[16], balneoterapia, climatoterapia, pneumoterapia şi terapia inhalatorie a ajuns la sfârşitul secolului al XIX-lea într-un mare grad de dezvoltare. Hidroterapia, cea mai veche dintre metodele terapeutice a făcut în această perioadă progrese uimitoare. Ea a avut etape când a fost preamărită, altele când a fost

---

10 George Baiulescu, *Idroterapia medicală*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editura Minerva, 1904, p. 22.
11 Coord. Ilie Moruş, *Cărturari braşoveni, sec. XV-XX*, Braşov, 1972, p. 22.
12 *Anuarul XXXIV al gimnaziului mare public român de religiunea greco-orientală din Braşov, al Scolelor Centrale Primare. Pe al 48-lea an şcolar 1897-1898*, publicat de Virgil Onițiu, Braşov, Tipografia Ciurcu&Comp, 1898, p. 27.
13 *Anuarul XXXVI al gimnaziului mare public român de religiunea greco-orientală din Braşov al şcolii reale şi al şcoalelor centrale primare pe anul jubiliar 1899-1900, al 50-lea an şcolar al gimnaziului*, publicat de V. Onițiu, Braşov, Tipografia Ciurcu&Comp, p. 90.
14 *Ibidem*, p. 86.
15 *Anuarul XXXV al gimnaziului mare public român de religiunea greco-orientală din Braşov al şcolii reale şi al şcoalelor centrale primare pe anul 1901-1902*, Braşov, Tipografia Ciurcu&Comp, p. 36.
16 Este vorba de terapeutica prin masaj, prin gimnastică medicală, prin aparate mecanice, aplicată mai ales în boli articulare sau neuromusculare.

neglijată şi uitată. În Evul Mediu balneologia a trecut printr-o lungă perioadă de empirism, apoi a fost scoasă din mâinile celor care nu aplicau şi nu cunoşteau teoria, a şarlatanilor medicali pentru a intra în practica ştiinţifică odată cu perioada modernă. Această trecere s-a putut realiza şi datorită lucrărilor unor medici francezi ca: Fleury Dalmas, Robin, Beni-Barde, a celor germani reprezentaţi prin Liebermeister şi Zimssen sau a vienezului Winternitz de la care Baiulescu a studiat aplicarea acestei terapii. Acestor curente îi datorează tehnica hidroterapeutică baza fiziologică şi ştiinţifică.

Datorită experienţei căpătate Dr. Baiulescu scrie primul manual de hidroterapie editat în limba română[17]. Tratatul sau manualul începe cu descrierea procedurilor idriatice, influenţa acestora asupra sistemului nervos, a circulaţiei sangvine, condiţiilor morfologice ale sângelui, schimbului organic, respiraţiei, forţei musculare, temperaturii, secreţiilor şi excreţiilor. Descrie stabilimentele de hidroterapie şi instalaţiile folosite. Doctorul face o prezentare a procedurilor idriatice, a celor folosite de şcoala vieneză, de cea franceză şi cea americană. Stabilimentele moderne sunt împărţite în două categorii: aşezăminte care există numai pentru prescripţii balneare iar bolnavii urmează tratamentul ca externaţi şi stabilimentele care cuprind şi locuinţe unde se urmează un tratament idriatic mixt combinat cu alte metode fizice. Stabilimentele care cuprind şi locuinţe nu se construiesc în centrul oraşelor ci la depărtare de acestea, în apropiere de regiuni muntoase, în staţiuni climaterice căutate pentru frumuseţea lor naturală.

Dr. Baiulescu sugerează în opera sa condiţiile necesare pentru amenajarea celor două tipuri de stabilimente, explică cum sunt folosite dotările, dar şi modul în care trebuie trataţi şi primiţi bolnavii.

Întregul studiu reflectă cunoştinţele medicale temeinice pe care medicul le-a asimilat prin practicarea directă a tehnicii hidroterapeutice.

În anul 1908, Baiulescu editează la Braşov revista *Sănătatea. Foaie pentru igienă şi medicină populară*. Revista a apărut bilunar iar caracterul ei reflectă o deschidere tot mai mare pe tărâm educativ. Publicaţia se adresează tututror cititorilor, aşa cum sugerează şi titlul ei. Printr-o disertaţie scrisă pe înţelesul tuturor medicul încearcă să arate cât de importantă este informarea medicală, de fapt educaţia preventivă în eradicarea bolilor. Apar astfel articole cu titlul: *Despre microbi*, cu caracter informativ, *Despre vindecarea boalelor* un alt articol în care bolnavii sunt îndrumaţi să-şi schimbe modul de trai şi de nutriţie. În acest sens sunt prezentate exemple de tratamente naturiste aplicate de diferiţi doctori. În sens educativ este redat şi articolul *Alcoolismul şi tuberculoza* având sfaturi îndreptate împotriva abuzului de băuturi spirtoase şi sugerând că alcoolismul este cauza cea mai periculoasă în contractarea tuberculozei[18].

Preluând exemplul dat de tatăl său, George Baiulescu atrăgea atenţia opiniei publice despre pericolul pe care îl reprezintă alcoolismul în societatea românească. Exemplul său în acest sens va fi aplicat şi de alţi doctori care au scris în presa locală despre flagelul reprezentat de bolile sociale. Pentru prevenirea acestor boli Baiulescu propunea ca soluţie ferirea de băutură şi grija faţă de igiena personală. Într-un oraş mare, cum era Braşovul în raport cu alte aşezări ale Transilvaniei, pericolul reprezentat de aceste boli sociale era dat şi prin apariţia aglomerărilor, acele suburbii muncitoreşti care încep să devină adevărate probleme pentru medicina preventivă.

În fiecare număr al revistei *Sănătatea* apare un spaţiu dedicat *Poştei redacţiei* unde Baiulescu răspundea prin sfaturi medicale. Prescria reţete şi depista în funcţie de simptomele descrise, boala existentă.

În vindecarea bolilor medicul braşovean a fost un adept al terapiei naturale. Asociaţii care aplicau astfel de metode, la sfârşitul secolului al XIX-lea erau în jur de 1000 în toată lumea, cu peste 100.000 de membri[19]. Locul unde se aplicau aceste metode naturale erau stabilimentele. Medicii

[17] George Baiulescu, *op. cit*., p. 10.
[18] *Sănătatea. Foaie pentru igienă şi medicină populară*, anul I, Braşov, 15 aprilie 1908, nr. 4, p. 4.
[19] *Ibidem*, p. 1.

tradiționaliști ai acelei perioade s-au împotrivit acestui curent, respectiv al terapiei naturale. Oamenii de știință nu au vrut să recunoască aceste metode ca valoroase din punct de vedere științific[20], ceea ce denotă începutul afirmării științei în acest domeniu încă neconsacrat. Din punctul de vedere al medicului brașovean adevăratele mijloace terapeutice pentru tratarea bolilor cronice erau: *„stimulenții numiți igienici, odihna, exercițiul, dieta în mâncăruri și băuturi, apele minerale, aerul și clima"*. Baiulescu era neîncrezător în tratarea și vindecarea bolnavilor doar pe cale medicamentoasă. Cura naturală trebuia totuși urmată cu grijă *„o baie rece aplicată fără pricepere unui bolnav cu febră poate să producă o pierdere rapidă a forțelor și o slăbire periculoasă bolnavului"*.

În septembrie 1916 trupele române ocupă Brașovul, locțiitorul primarului refugiat F. Fabritius a avut o consultare cu câțiva consilieri comunali sași și maghiari. În urma acestor tratative o delegație s-a prezentat la Dr. Baiulescu cu rugămintea ca împreună cu ei să-l întâmpine pe comandantul trupelor române. Baiulescu s-a deplasat pe jos în jurul orei 15,30, însoțit de locțiitorul primarului refugiat și un grup de mai mulți consilieri români, sași și maghiari, la răspântia drumurilor dintre Hărman și Dârste, așteptând sosirea armatei române. La întâmpinarea acesteia s-a adresat cu îndemnul *„Bine ați venit!"*, colonelului Darvari și reprezentanților armatei române.

După intrarea armatei în Brașov, George Baiulescu a fost desemnat în funcția de primar. Era pentru prima dată de la înființarea orașului când la conducerea lui se afla un reprezentant al românilor[21].

În decembrie 1916 se înapoiază prototopul săsesc la Brașov, Baiulescu este nevoit să se înroleze pe front ca medic locotenent-colonel, este încartiruit în tabăra de la Odessa[22]. Locuința sa din Cetate este parțial distrusă[23]. La terminarea Primului Război Mondial, în decembrie 1918, Baiulescu se reîntoarce la Brașov. La data de 7 ianuarie 1919 este instalat ca prefect, iar a doua zi depune jurământul[24].

Pe 16 martie 1935, Gheorghe Baiulescu moare lăsând în urmă o îndelungată carieră consacrată mai multor planuri, de la cel educativ, medical, până la funcția oficială de reprezentant al tuturor locuitorilor orașului Brașov. În necrologul întocmit la moartea sa, spicuim din rândurile *Gazetei Transilvaniei*: *„de la protopopul Bartolomeu Baiulescu a moștenit o iubire nemărginită pentru neamul său oropsit"*[25].

Pentru meritele sale în război a fost decorat cu coroana României în gradul de Comandor. A rămas astfel în urma sa un bogat material cu caracter științific care a fost aplicat și mai târziu. În afara acestui material se remarcă munca cu caracter educativ pe care doctorul brașovean a dus-o în scop preventiv.

George Baiulescu – aspects from his activity as a teacher and doctor in Brasov

Abstract

George Baiulescu, the first Romanian mayor of Brașov, had an important contribution to the didactic and scientific activity. The most representative work in this field remained the one about the preventing work he dealed with as a professor of the Romanian Secondary School, more precisely when teaching Hygiene classes to students. Within the scope of the scientific activity, the doctor from Brașov published the first hydrotherapy book called *„Medical Idrotherapy"*. The methods applied

20 *Sănătatea. Foaie pentru igienă și medicină populară*, anul I, Brașov, 1 mai 1908, nr. 5, p. 36.
21 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 175, 24 august 1916, Brașov, p. 2.
22 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 226, 15 decembrie 1916, Brașov, p. 1.
23 *Glasul Ardealului*, nr. 25, 28 noiembrie 1918, Brașov, pp. 1-2.
24 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 76, 17 aprilie 1919, Brașov, p. 1.
25 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 22, 17 martie 1935, Brașov, p. 1.

by Baiulescu were used within the first establishment of this type opened in Braşov, in 1894. Another contribution of his was in connection with the initiative of the publishing the first newspaper from Braşov with medical and preventive character. We are talking about the publication called *„Health. Sheet for hygiene and popular medicine”*, published in 1908.

Constantin BĂJENARU

SOCIETATEA CULTURALĂ ROMÂNĂ „PROGRESUL" DIN FĂGĂRAŞ PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (ÎNFIINŢARE, STATUTE, ACTIVITATE). CONTRIBUŢII.

Un rol activ în dezvoltarea culturală românească a Ţării Făgăraşului – alături de despărţământul Făgăraş al ASTRA, reuniunile învăţătorilor de ambele confesiuni şi alte societăţi sau reuniuni culturale –, l-a avut şi Societatea ***Progresul***, de-a lungul ultimei părţi a secolului al XIX-lea şi la începutul celui următor.

Necesitatea promovării valorilor proprii – etice, culturale şi artistice – în limba maternă, într-o perioadă în care tendinţele de maghiarizare erau din ce în ce mai accentuate în toate domeniile, a condus şi la Făgăraş, ca de altfel în multe alte localităţi din Transilvania, la înfiinţarea de asociaţii, societăţi şi reuniuni cu caracter cultural, care au avut ca rol alimentarea demnităţii naţionale şi progresul cultural al majorităţii populaţiei istoricului district al Făgăraşului. *„Faptul că este aşezat între două mari centre ca Braşovul şi Sibiul, între care au vehiculat în permanenţă personalităţi şi valori culturale, a înrâurit în mod pozitiv dezvoltarea Făgăraşului, unde în această vreme începe să se afirme o intelectualitate tânără şi întreprinzătoare"*[1].

Societatea ***Progresul*** a luat fiinţă din iniţiativa unui grup de intelectuali, însufleţiţi de dorinţa stimulării activităţii cultural-teatrale a oraşului, la originea acesteia aflându-se – conform spuselor preotului Nicolae Aron – un cor mixt (societate de cântări) înfiinţat în anul 1876[2]. Despre începuturile acesteia, acelaşi preot îşi amintea următoarele: *„În Făgăraş încă pe la anul 1876 înainte şi apoi pe la anii 1879, 1880 şi 1881, în urma resbelului oriental al Rusiei, aliate cu România, contra Turciei, când poeţii români croiau la poezii eroice, naratorii la povestiri, iar artiştii la piese teatrale – un grup de actori, sub directorul Ionescu mai întâi şi mai apoi sub a lui Petculescu, au fermecat publicul românesc în mai multe rânduri.*

După ce artiştii s-au depărtat cu totul, tineretul din Făgăraş, partea inteligentă (intelectuală – n.n.)*, au început să-i imiteze, făcând dese pregătiri cu piese teatrale mai uşoare – mai ales din cele ale lui Vasile Alecsandri.*

Vicenţiu Grama, George Borzea, Alexandru Pocol, Ioan Dejenariu, Danilă Gramoiu, Ioan Raţiu, Damaschin Poparad, Ioan Popoviciu, Ioan Grama, advocat, într-un period mai vechiu, pe la 1876-1878, au format un cor cu statute în Făgăraş; apoi Augustin Cepeş, Alexandru Cepeş, Ştefan Nicşa, Nicolae Ludu, Nicolae Aron, Ioan Brosiu, Adolf Făgărăşan, George Bârsan, Clement Grama, într-alt period, se întruneau la şcoala română gr. or. din uliţa grecilor, unde ţineau probe de teatru, de cântări, de declamări. În şcoală, de multe ori era frig şi lipsă de lumină, şi dacă se şi făcea ceva foc fumul împrăştia pe domnişori şi mai ales pe domnişoare, de aceea iubitul ortac de muncă August Cepeş (Gusti)(...) a intervenit pentru grupul diletanţilor să fie primiţi în casele lui Roman. În casele advocatului Roman o duceam foarte bine căci veselul advocat se vâra printre tineri şi eleganta doamnă Roman ne cinstea cu prăjituri, rachiuri alese dintr-un butoiaş de masă, şi aici făceam şcoala de teatru sub ochii doamnelor Zinca Roman, Elisabeta Popp şi Luiza Făgărăşan, cari ne nobilitau mişcările.

De câte ori era adunarea municipală de toamnă şi cea de primăvară[3]*, advocatul Roman spunea tuturor membrilor români de la comitat că este producţiune teatrală şi aceia tăbărau cu crila, în frunte cu advocatul Roman la teatrul diletanţilor, care mai totdeauna* (se) *ţinea în* Hotel Paris*. Şi*

[1] Ilie Moruş, Constantin Catrina, *Contribuţii la cunoaşterea programului de activitate a Societăţii „Progresul" din Făgăraş*, în „Cumidava", III, Braşov, 1969, p. 439.
[2] Nicolae Aron, *Monografia bisericilor, şcoalelor şi reuniunilor române din Făgăraş*, Făgăraş, 1913, p. 137.
[3] Adunările comitatului Făgăraş.

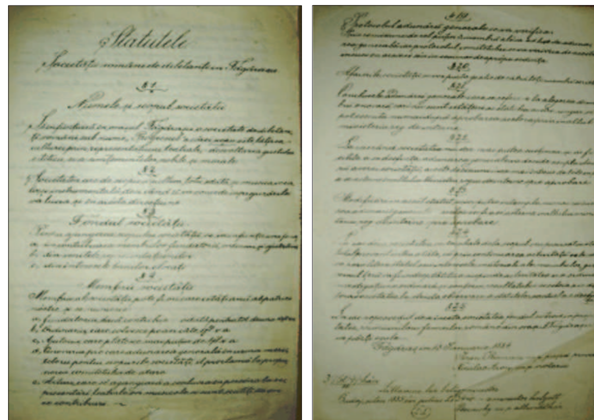
apoi Roman râdea, dar râdea, de i se clătina burta de teatrul tinerilor (...)"[4]. Printre primii *„actori"* făgărăşeni se numărau Vilma Cergedeanu, Netti Slesacu, Eugenia Codru, Aurelia Poparad, Rosa Ranticovici, Georgiu Borsia (Borzea) şi Corneliu Aiser-Savu[5].

Aceiaşi iniţiatori au încercat în anul 1876 să înfiinţeze o societate română de cântări, ale cărei statute au fost înaintate spre aprobare Ministerului de interne maghiar, însă datorită izbucnirii războiului ruso-turc din 1877 aprobarea lor a fost amânată. Şi acţiunile grupului reuniunii au încetat în această perioadă, mai mulţi tineri făgărăşeni înrolându-se voluntari în armata română: Vicenţiu Grama (instructorul corului), George Borzea, Damaschin Poparad, Corneliu Aiser ş.a.

Abia în anul 1882 au fost reluate demersurile, înaintându-se din nou spre aprobare statutele din 1876, dar puţin modificate de către avocatul Ioan Roman şi de Ministerul de interne. Astfel, în casele numitului avocat se puneau bazele unei reuniuni (societăţi) române de diletanţi (amatori), care avea ca scop dezvoltarea culturii prin teatru, simţ estetic, muzică vocală şi instrumentală etc. Societăţii nou înfiinţate, cu denumirea de ***Progresul***, îi vor fi votate statutele la 13 ianuarie 1884, într-o şedinţă care a avut ca preşedinte pe Ioan Roman, iar ca notar pe preotul din Galaţi[6], Nicolae Aron. Statutele au fost traduse în ungureşte de Ioan Turcu şi expediate Ministerului maghiar, care le-a aprobat abia la 24 iulie 1885[7].

În acestea se specificau cele două direcţii majore ale societăţii – organizarea reprezentaţiilor teatrale şi cultivarea muzicii vocale şi instrumentale –, pentru a căror realizare s-a constituit un fond, la care contribuiau cele trei categorii de membri: fondatori (*„odată pentru totdeuna"* cu 10 florini), ordinari (cu 1 fl. *„pe an"*) şi ajutători (cu mai puţin de 1 fl.)[8]. Fondul acesta era depus spre fructificare la banca făgărăşană „Furnica", de la care se mai obţineau şi eventuale dobânzi; în plus, se mai realizau venituri şi din spectacolele pe care le organiza societatea.

Pe lângă aceste categorii de membri cotizanţi mai existau membrii onorari (onorifici), *„pre care adunarea generală, în urma meriteloru pentru scopurile societăţii, îl proclamă, la propunerea comitetului, de atare"*, şi membrii activi (actorii diletanţi), *„care se angagiază a conlucra în persoană la representări teatrale ori musicale şi sunt scutiţi de orice contribuiri"*[9], la fel ca şi primii. Membrii săi, în afară de cei ajutători, aveau dreptul de a participa cu vot decisiv la adunările societăţii şi de a alege preşedintele şi comitetul de conducere, iar ca obligaţie pentru membrii activi se preciza că trebuie *„a primi şi efeptui cu zel rolul de piesă ce i se va oferi din casu în casu de către comitetul societăţii"*[10].

File din Statutele de la 1884

Adunarea generală a ***Progresului*** avea ca îndatoriri alegerea comitetului de conducere (preşedinte, vice-preşedinte, membri), supravegherea şi verificarea finanţelor societăţii (printr-o comisie specială), modificarea statutelor în caz de

[4] N. Aron, *op. cit.*, p. 136.
[5] I. Moruş, C. Catrina, *op. cit.*, p. 441.
[6] Astăzi cartier al Făgăraşului.
[7] N. Aron, *op. cit.*, p. 136.
[8] Muzeul Ţării Făgăraşului „Valer Literat", colecţia Document, nr. inv. II 2021, p. 1.
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem*, p. 2.

necesitate, votarea bugetului pe anul următor şi alegerea membrilor onorifici propuşi de comitet[11]. Adunările generale ordinare trebuiau să se țină de două ori pe an, la datele stabilite tot de ele, iar adunările extraordinare se puteau convoca *„în casurile însemnate şi întețiitoare după decisiunile comitetului sau la cererea motivată cel puțin a 10 membri cu vot decisivu”*[12].

Hotărârile adunării generale erau valabile numai prin votul majorității membrilor prezenți, *„făcându-să votarea prin sculare şi şedere şi numărându-se votanții eventual şi cu contraproba; eară în casu de dubietate, la dorința a 5 membri dată în scrisu, se ordonă votarea nominală”*[13].

În privința procedurii de modificare a statutelor, se arăta: *„Concluse valabile referitoare la schimbarea statutelor se potu aduce când sunt presenți 2/3 din toți membrii societății şi dacă la convocarea adunării generale se va fi făcut apriat* (limpede – n.n.) *cunoscut în programa adunării că sunt a se modifica statutele. Dacă însă nici după a doa publicațiune nu s-ar fi presentatu 2/3 părți alu membrilor societății, atunci decidu cei de față asupra schimbărei statutelor*[14].

Tot adunarea generală alegea comitetul de conducere, compus dintr-un preşedinte, un vice-preşedinte şi 12 membri, *„adecă 6 bărbați şi 6 dame”*, pe timp de 3 ani, după care puteau fi realeşi sau nu; toți aceştia trebuiau să fie locuitori ai Făgăraşului. Pe lângă ei, adunarea mai alegea un secretar *„pentru purtarea protocolului şi a corespondenței”*, un casier *„pentru purtarea socotelelor societății”* şi un controlor[15].

Listă cu membrii „Progresului” din anul 1894

Comitetul de conducere îşi ținea şedințele de câte ori era necesar, membrii săi fiind convocați de către preşedinte sau vice-preşedinte, iar hotărârile se luau cu majoritatea celor prezenți (nu mai puțin de 5). Îndatoririle comitetului constau din:

„1. a representa societatea în afară în toate causele ei.

2. a administra averea şi a supraveghia socotelele purtate de cassariul şi controlorul societății.

3. a decide totdeuna scopul de benefacere pentru care societatea va da din când în când representări teatrale sau producțiuni de musică vocală ori instrumentală.

4. a alege conform înprejurărilor piesele şi a înpărți rolele (rolurile – n.n.) *la membrii activi ai societății, ținând cont de poterile fiecărui membru.*

5. a raporta în adunarea generală despre activitatea societății”[16].

Preşedintele avea ca îndatorire principală grija respectării întocmai a statutelor de către toți membrii societății şi executarea tuturor hotărârilor luate de către adunarea generală sau de comitetul de conducere. Împreună cu secretarul, era semnatarul tuturor actelor oficiale şi al protocoalelor adunărilor generale ale comitetului. De asemenea, preşedintele reprezenta societatea în fața autorităților sau a altor persoane şi convoca şi prezida adunarea generală a comitetului; în caz că nu putea fi prezent, aceste atribuții le prelua vice-preşedintele[17].

[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*, p. 3.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, p. 4.
[17] *Ibidem*.

Paragraful 21 al statutelor preciza că dacă vor fi aleşi ca membri onorifici cetăţeni ai altui stat decât cel austro-ungar, aceasta se putea face *„numai după aprobarea acelora prin înaltul ministeriu reg*[esc] *de interne”*[18].

Trei dintre paragrafele finale stabileau cazurile în care ***Progresul*** îşi putea încheia activitatea şi modul de lichidare a fondurilor sale. Astfel, paragraful 22 prevedea următoarea situaţie: *„La cas când societatea nu s-ar mai putea susţinea şi ar fi silită a se desfinţa, adunarea generală va decide asupra elocării averei societăţii, aceste decisiuni însă mai întâiu de toate va fi a se aşterne înaltului Ministru regiu de interne spre aprobare”*[19].

O altă situaţie, în privinţa desfiinţării, era prevăzută la paragraful 24: *„La cas dacă societatea se va abate de la scopul său precisat în statutul present, întru atâta că prin continuarea activităţii sale să se pericliteze statu*[tu]*l sau interesele materiale ale membrilor, guvernul ţării va fi îndreptăţitu a suspinde activitatea ei, a ordina investigaţiune ordinară şi conform resultatului acesteia a îndatora societatea la stricta observare a statutelor, eventual a o desfiinţa”*[20].

În fine, în urma tuturor cazurilor de desfiinţare a societăţii ***Progresul***, fondul acesteia urma a fi trecut, *„în părţi egale”*, în patrimoniul celor două Reuniuni ale femeilor române din Făgăraş – ortodoxă şi greco-catolică[21].

Pentru perioada enunţată, conducători (preşedinţi) ai ***Progresului*** au fost: amintitul avocat Ioan Roman (1884-1885), vicarul Basiliu Raţiu (1889-1895), avocatul Ioan Şenchea (1895-1897, 1905-1910), avocatul Ioan Turcu (1897-1900), vicarul Iacob Macaveiu (1900-1903), avocatul Octavian Vasu (1903-1905, 1911-1913), avocatul Liviu Pandrea (1910-1911), avocatul Dănilă Vasu (1913- ?).

Casieri ai societăţii au fost Ioan Dejenariu (1884-1889, 1895-1912), Nicolae Cozgarea (1889-1895) şi librarul Ieronim Preda (din 1913), iar ca secretari au activat preotul Nicolae Aron (1884-1890), învăţătorul Ioan Berescu (1890-1895), directorul băncii „Furnica”, Mateiu C. Jiga (1905-1910), Ilarie Debău (din 1910).

Costi Toma travestit în Coana Chiriţa – 1901

Pe lângă aceşti membri ai comitetului de conducere, au activat în societate, de-a lungul timpului[22], numeroase alte personalităţi făgărăşene, dintre care amintim: Alexandru Belle, protopopul Nicolae Borzea, dr. Titu Perţia, Elena Jiga, Costi Toma, Iuliu Cârje, Traian Păcală, Ana Poparad ş.a.

Activităţile teatrale ale ***Progresului*** au început încă din anul înfiinţării (1884), cu trei acţiuni ale căror venituri au intrat în fondurile Reuniunilor de femei, pentru ca a patra să o reprezinte organizarea unei *„representaţiuni teatrale”*, continuată cu *„petrecere de joc”*, la sfârşitul lunii august (28), cu ocazia adunării generale a Reuniunii învăţătorilor din Făgăraş şi jur. Reprezentaţia a constat din două piese ale lui Vasile Alecsandri –*„«Rămăşagul», proverb într-un act cu cântece şi «Cinel», vodevil într-un act cu cântece”*, actorii diletanţi fiind Rea-Silvia Cipu, Areti Popescu, Lucreţia

[18] *Ibidem*, p. 5.
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem.*
[22] În mai 1913, „Progresul” avea 134 membri (16 fondatori, 65 ordinari şi 53 activi), cf. *Olteanul*, anul V, nr. 18/5(18) mai 1913, pp. 4-5.

Negrea, Elvira Făgărăşan, Aurelia Pop, Rosalia Ghimbăşan, Augustin Cepeş, Nicolae Ludu, Ioan Dejenariu, Ovid Făgărăşan ş.a.[23].

Către sfârşitul anului, la 24 noiembrie, societatea a dat o nouă reprezentaţie teatrală, în folosul celor două Reuniuni de femei, despre care corespondentul *Tribunei* nota: *„Societatea* (...)*, a dat eară o representaţiune teatrală, care şi de astă-dată a reuşit preste aşteptare, deşi nu mă prea aşteptam la aceea, având în vedere considerabilul număr de membri noi, păşiţi numai acum pe scenă, şi prin urmare neexperţi.*

Piesele au fost «Nobila cerşitoare», comedie într-un act şi «Rosaliile», vodevil cu cântece într-un act, ambe de Vasile Alecsandri, cea dintâiu de salon, a doua ţărănească.

«Nobila cerşitoare» a representat-o d-şoara Rea Silvia Cip, destul de perfect şi a prins-o de minune (...). În «Nobila cerşitoare» s-a distins mult şi dl. Mihail Cioban (...). Aplaudat a fost şi dl. Nicolae Ludu, deşi a avut un rol secundar, rol de servitor; pe dânsul îl prinde bine orice, aceasta a dovedit-o de câte ori a păşit pe scenă până acum (...).

În «Rosaliile», cari la dorinţa publicului de astă-dată au fost repetate, rolul principal l-a purtat d-şoara Hareti Popescu. Susana, nevasta lui Toader Buimăcilă (...), mai natural representată ca prin d-şoara Popescu nu se putea. (...) Vornicul satului l-a predat dl. Nicolae Ludu, recunoscut deja ca dexter în orice rol (...); nu mai puţin dl. Heinrich Trepches în rolul de geandarm (...)"[24].

Acelaşi corespondent îşi manifesta mulţumirea faţă de prezenţa în număr mare la spectacol a românilor din întreagă Ţara Făgăraşului, ca şi a *„fraţilor Saşi"*, însă era nemulţumit de lipsa totală de reacţie a concitadinilor maghiari. De altfel, această situaţie – cu prezenţa saşilor făgărăşeni la producţiunile ***Progresului*** –, s-a menţinut constantă până la Primul Război Mondial, ziarele de epocă menţionând şi sume importante donate de etnicii saşi pe seama acestei Societăţi teatrale româneşti.

Concertul domnului Dima în Făgăraş.

Concertul dat Duminecă în 9 Mai n. de către corul bisericei sf. Nicolae din Braşov a avut o reuşită splendidă. Dăm următoarele amănunte.

Braşovenilor li s'a făcut în Făgăraş o primire din cele mai frăţeşti. La gară coriştii au fost primiţi de comitetul societăţii teatrale „Progresul" în frunte cu inimosul director al „Furnicei" dl Mateiu Jiga, d-l Dejenariu şi domnul Debău şi apoi încvartiraţi pe la cele mai de frunte familii din loc. Sâmbătă seara s'a dat în onoarea oaspeţilor Braşoveni în restaurantul „Sorea" o cină, la care au participat vre-o 100 persoane, între cari am remarcat pe d-l vicecomite Alex. Bele cu d-na, pe deputaţii Dr. Şerban, Dr. Vaida, pe d-nii Dr. Micu cu d-na, Dr. Şenchea, Dr. Vasu cu d-na, P. O. Domn protopop Borzea, d-l Jiga cu d-na, Dr. Pandrea cu d-na, Dr. Negrea, Dr. Popescu cu d-na, şi mulţi alţi fruntaşi ai societăţii româneşti din loc. A fost o seară foarte animată.

Duminecă coriştii au vizitat bisericile, au executat câteva cântece liturgice în biserica gr. or. din din loc, iar după ameazi au vizitat castelul din Făgăraş şi comuna apropiată Galaţi, unde au fost primiţi de fanfara românească a satului în frunte cu On. domn preot N. Aron şi înv. Traian Păcală. Fanfara a executat frumos câteva cântece româneşti, după cari dl V. Branişte redactorul «Gazetei Transilvaniei» i-a salutat şi încurajat pe membrii fanfariei, apoi dl N. Aron salută călduros pe dl Dima, ca pe întemeietorul muzicei româneşti, căruia dl Dima îi răspunde foarte mulţămit, văzând că şi la poporul nostru dela sate începe a lua muzica un avânt îmbucurător.

Cronică de presă despre concertul corului bisericii Sf. Nicolae din Braşov - 1910

Astfel de producţii teatral-muzicale au fost organizate de către ***Progresul*** în fiecare an, cu câte 5-8 reprezentaţii, autorii preferaţi fiind cei români, dar nu lipseau din repertorii şi cei străini: Şt. O. Iosif, C. Porumbescu–G. Dima, P. Locusteanu, G. Musicescu, A. Petruţiu, F. Mendelssohn-Bartholdy, George Dima, A. Flechtenmacher, G.D. Kiriac, Robert Schumann, E. Caudella, Courteline, G.P. da Palestrina, D. Bortniaski, August de Kotzebue, Herbert Huber ş.a.

Pe lângă propriile puneri în scenă, societatea ***Progresul*** a avut colaborări importante cu „Societatea pentru Fond de Teatru Român" (S.T.R.), care avea ca scop stimularea activităţii trupelor româneşti de diletanţi. În septembrie 1889, cu ocazia adunării generale a acestei societăţi, care s-a ţinut la Făgăraş, preşedintele ei, Iosif Vulcan, spunea: *„Societatea pentru crearea unui fond de teatru român vine la d-voastră, doamnelor şi domnilor, cu un steag pe care strălucesc cuvintele: «Cultură naţională». Nu ne-am îndoit un singur moment că prezentându-ne între d-voastră cu deviza aceasta, avem să fim bine primiţi, căci Făgăraşul şi ţinutul său au pagini frumoase în istoria dezvoltării noastre culturale; iar generaţiunea de acuma nu poate decât să urmeze pe calea înaintaşilor ei"*[25].

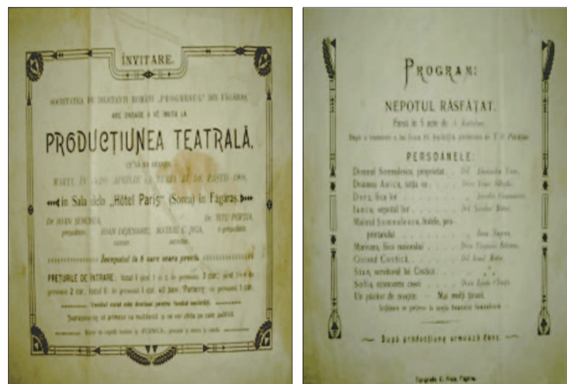
Dacă făgărăşanul Nicolae Şerban şi zărneşteanul Iancu Meţianu[26] făceau parte din categoria membrilor fondatori, în timp, tot mai mulţi făgărăşeni au devenit membri ai acestei societăţi ardelene:

[23] *Tribuna*, anul I, nr. 103/1884, p. 411.
[24] *Ibidem*, nr. 195/1884, p. 778.
[25] Apud I. Moruş, C. Catrina, *op. cit.*, p. 443.
[26] În această perioadă Zărneştiul făcea parte din comitatul Făgăraşului.

Camil Negrea, Ilie Stoichiță, C-tin Pop, Iulian Cârje, Ioan Dejenariu, Octavian Vas, Costi Toma, Liviu Pandrea, Titu Perția, Matei Jiga şi alții, membri sau nu ai ***Progresului***.

Cele mai multe colaborări dintre cele două societăți culturale au avut loc după anul 1900, în special prin prezența braşovenilor Zaharia Bârsan şi Aurel P. Bănuț. *„Pentru a aprecia aceste eforturi la justa lor valoare trebuie să amintim că în acea vreme, când între Braşov şi Făgăraş nu se construise calea ferată, călătoria între aceste două localități se făcea cu trăsuri sau care şi dura mai mult de o jumătate de zi. Astfel, după cum relatează* Gazeta Transilvaniei*, în 23 iulie 1905, Zaharia Bârsan şi însoțitorii săi, care urmau să participe la o reprezentație teatrală în Făgăraş, au plecat din Braşov dimineața la orele 4,30 şi au ajuns la destinație abia la orele 14,30. Deşi ospitalitatea gazdelor era fără cusur, de multe ori cota-parte care revenea artiştilor musafiri, din încasări, nu compensa nici pe departe ostenelile drumului”*[27].

După noiembrie 1908, când a fost inaugurată calea ferată Braşov-Făgăraş, a avut loc o intensificare a schimburilor culturale dintre cele două oraşe, nemaiîntâlnită până atunci. Astfel, în august 1909, avea loc o reprezentație teatrală la Făgăraş care-i avea ca oaspeți pe soții Bârsani, aceştia punând în scenă comediile *„Femeia”*, *„Carmen Saeculare”* şi *„Liniştea cassei”*[28]; aceste veniri şi reveniri la Făgăraş, au avut loc în fiecare an de până la război. Pe lângă aceştia, au mai fost oaspeți ai Făgăraşului, de mai multe ori, membrii Corului mixt al bisericii Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului (condus de George Dima), amintitul Aurel P. Bănuț, Aurel Petruțiu, Ştefan Mărcuş, Ionel Crişan, Aurora de Barbu, dar şi trupe sau artişti de peste Carpați.

INVITARE.

PRODUCȚIUNEA TEATRALĂ.

in Sala dela „Hôtel Paris” (Sorea) in Făgăraș.

PREȚURILE DE INTRARE:

PROGRAM:

NEPOTUL RĂSFĂȚAT.

PERSOANELE:

După producțiune urmează danț.

Invitație cu program teatral - 1908

Cert este că, măcar pentru perioada anilor 1898-1906, conform datelor statistice realizate de Vasile Goldiş şi Iosif Blaga, în localitățile comitatului Făgăraş au avut loc următoarele acțiuni:

„Număr total de piese de teatru jucate — 99
Număr total de reprezentații — 66
Număr total al pieselor româneşti — 76
Piese străine localizate şi adaptări — 23
Lucrări de V. Alecsandri — 28

Total reprezentații pe localități: Făgăraş - 11; Bran - 5; Colun - 2; Copăcel - 1; Galați - 1; Iaşi - 1; Moeciu de Jos - 1; Poiana Mărului - 2; Sâmbăta de Jos - 1; Şinca Veche - 1; Porumbacu de Jos - 1; Săsciori - 1; Şercaia - 1; Şercăița - 1; Tohanu Vechi - 7; Vad - 3; Veneția de Jos - 3; Vlădeni - 1; Viştea de Jos - 7; Zărneşti - 10”[29].

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, în vara anului 1914, altele fiind prioritățile, determinate de noile evenimente, activitățile societății ***Progresul*** au scăzut în intensitate, pentru ca după intrarea României în război împotriva Imperiului Austro-Ungar (august 1916) autoritățile să instituie în domeniu aşa-numita politică a *„zonelor culturale”*, care a avut ca urmare suspendarea sau desființarea tuturor societăților culturale româneşti, implicit şi a ***Progresului***; aceasta îşi va relua

[27] I. Moruş, C. Catrina, *op. cit.*, p. 447.
[28] *Olteanul*, anul I, nr. 18/30 iulie (12 august) 1909, p. 5.
[29] I. Moruş, C. Catrina, *op. cit.*, pp. 447-448.

activitatea imediat după terminarea ostilităților, de data aceasta pe alte fundamente şi realități istorice.

La société culturelle roumaine «Progresul» de Fagaraş
jusqu`a la premiere guerre mondiale (fondation, statuts, activité). Contributions.

Resumé

Vers la fin du XIX-e siècle et le début du prochain, un rôle important dans le développement culturel roumain du Pays de Făgăraş a été joué par la Société «Progresul» a coté d'ASTRA, des réunions des enseignants de toutes les deux religions et d'autres organisations culturelles.

À une époque où les tendances de magyarisation étaient de plus en plus prononcées dans tous les domaines est née la Société «Progresul», qui a répondu a une nécessité de promouvoir les valeurs des Roumaines – morales, culturelles et artistiques – et qui a eu comme but l'affirmation de la dignité nationale et le soutien du progrès culturel de la majorité de la population de l'historique district de Făgăraş.

La Société «Progresul» a été fondée en 1884, l'initiative d'un groupe d'intellectuels animés par le désir de stimuler les activités culturelles, théâtrales et musicales de la ville de Făgăraş. A son origine a été aussi un choeur mixte (société de chants), fondée quelques années plus tôt (1876). Les statuts de la société prévoyaient deux grandes directions: l'organisation de spectacles théâtraux et la culture de la musique vocale et instrumentale, directions que la société n'a jamais quittées.

Au cours de la période indiquée, le nombre de membres de «Progresul» n'a cessé d'augmenter, atteignant en 1913 un total de 134 membres enregistrés (fondateurs, ordinaires et actifs). A la direction de la société se trouvait une grande partie des élites de Făgăraş: Basiliu Rațiu, Ioan Şenchea, Iacob Macaveiu, Ioan Turcu, Nicolae Aron etc.

Les activités théâtrales et musicales organisées par la Société «Progresul» jusqu'a la Première Guerre mondiale ont été très nombreuses et ont principalement été constituées de ses propres mises en scène avec des amateurs, mais il y a eu aussi d'importantes collaborations avec la «Société pour le Fond du Théâtre Roumain», les plus fructueuses étant celles avec les artistes importants de Braşov. Mais une fois avec l'entrance de la Roumanie en guerre contre l'Empire austro-hongrois (août 1916), «Progresul» a été contrainte de suspendre son activité, les autorités établirant l'ainsi dite «politique des zones culturelles».

Delia VOINA

EMIL FISCHER – FOTOGRAF ŞI ETNOGRAF AL *ASOCIAŢIUNII TRANSILVANE PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ŞI CULTURA POPORULUI ROMÂN*

Emil Fischer s-a născut în anul 1873 în Philipopoli, azi Plovdiv (Bulgaria), în familia unui capelmaistru de origine germană din Boemia. Şi-a început ucenicia în arta fotografică în atelierul lui *Gustav Weber* din Bucureşti (1887-1889). Între anii 1891-1897 a lucrat în atelierul lui *Carl Muschalek*, vestit fotograf braşovean. S-a perfecţionat la şcoala fotografică din Magdeburg şi a fost angajat în atelierul fotografului curţii regale de la Berlin.[1] Spre sfârşitul veacului al XIX-lea, s-a stabilit la Sibiu unde, în 1897, a cumpărat atelierul din Piaţa Mare nr. 16, deţinut de Kamilla Asboth, nepoata lui Theodor Glatz (pictor şi fotograf celebru, în timpul său, pentru frumuseţea imaginilor cu români, saşi, maghiari şi ţigani, majoritatea aparţinând lumii rurale din Transilvania).[2] La 1 septembrie 1900, a preluat atelierul fotografic construit de *Societatea de Asigurări Transsylvania* (înfiinţată în anul 1868), din strada Heltauergasse nr. 5 (azi N. Bălcescu), în care a lucrat până la pensionare. În anul 1903 a fost cursant la *Lehranstalt für Photographie* din München. Între 1904-1906 a deschis o filială pe Elisabethgasse 9 (azi strada 9 Mai), cândva atelierul lui Wilhelm Wagner. A preluat şi filiala de pe Fleischergasse 6 (azi strada Mitropoliei), cândva atelierul lui Victor Mysz, în care i-a urmat Rudolf Kunte.[3] A fost prezent şi a fotografiat premianţii expoziţiilor de copii de la Poiana Sibiului[4] (1908) şi Răşinari (1912). A colaborat între cele două războaie mondiale cu etnografii Emil Sigerus şi Julius Bielz alături de care a realizat numeroase fotografii ilustrând viaţa rurală transilvană. S-a numărat printre fondatorii cluburilor de fotografie din Transilvania, iar pe la 1930 a fost preşedinte al Uniunii Fotografilor din România. Atelierul fotografic al fraţilor Fischer a fost naţionalizat în anul 1959. S-a stins din viaţă la 9 mai 1965, la Sibiu, în vârstă de 92 ani. La 15 septembrie 1980 Muzeul Brukenthal a cumpărat un număr însemnat de clişee pe sticlă, aparate fotografice, albume şi fotografii ale fraţilor Fischer iar în 1987 a fost donat şi restul arhivei fotografice.[5]

De-a lungul carierei sale Emil Fischer a desfăşurat o activitate deosebit de laborioasă fiind considerat cel mai bun fotograf sibian. A fost apreciat şi răsplătit cu numeroase diplome care atestă înalta sa măiestrie artistică. A obţinut titlul de *fotograf al Curţii Regale* de două ori: prima dată în 1904, de la Arhiducele Josef al Austro-Ungariei, a doua oară, în 1920, de la Curtea Regală a României. A primit premii la München – 1903, Sibiu – 1903, Bucureşti – 1906, Brno – 1907 şi i s-a decernat ordinul „Crucea României" în grad de cavaler, în 1910, pentru fotografiile cu Palatul Peleş[6].

---

1 Vezi „Gazeta Sibiului", VII, 1940, 1 ianuarie, p. 5.
2 Delia Voina, *Un atelier fotografic. Trei generaţii de fotografi şi imaginile lor etnografice*, în „Angvstia", 2008, 12, Etnografie, p. 281.
3 Konrad Klein, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt 1860-1918*, în „120 de ani de arhivă în Transilvania", coordonator Monica Vlaicu, Sibiu, 1996, p. 163.
4 O mare parte dintre fotografiile realizate de Emil Fischer la expoziţia de copii din Poiana Sibiului se păstrează în colecţia de *Grafică documentară* a Muzeului ASTRA Sibiu.
5 Konrad Klein, *Emil Fischer*, în „Lexikon der Siebenbürger Sachsen", Innsbruk, 1993, p. 128; idem, *Grüse aus dem Bärenland. Siebenbürgen in alten Ansichtskarten*, München, 1998, p. 137; Aurelia Cozma, *Sibiul văzut de fotografi*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007, pp. 60-61; Dorina Negulici, Nicuşor Dănuţ Ivănuş, *Braşovul de altădată în colecţia Emil Fischer/Das ehemalige Kronstadt in Emil Fischer Sammlung*, Braşov, Editura Ecran Magazin, 2006, pp. 6-7, 11.
6 Adrian-Silvan Ionescu, *Photographers in Romania 1840-1940*, în „Muzeul Naţional", 2008, XX, pp. 64-65; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, 2001, p. 382; Dorina Negulici, Nicuşor Dănuţ Ivănuş, *Reşedinţe ale Casei Regale de România în colecţia de fotografii Emil Fischer*, Braşov, Editura Ecran Magazin, 2007, p. 6.

De-a lungul celor şase decenii de trudă şi neobosite călătorii, Emil Fischer (împreună cu fratele său vitreg Josef cu care a lucrat timp de 14 ani) a constituit o arhivă de peste 8.000 de clişee pe sticlă şi celuloid (în care au fost incluse şi cele provenite de la Theodor Glatz şi Kamilla Asboth, preluate odată cu atelierul), arhivă ce poate fi apreciată ca un tezaur de o valoare istorică, culturală şi documentară deosebită. În fotografiile sale, Emil Fischer a surprins arhitectura oraşelor, serbări populare, ceremonii religioase, scene de viață cotidiană, evenimente culturale deosebite, portrete ale unor personalități cu mari merite în viața politică, socială şi culturală a comunității transilvane, dar şi chipuri ale unor oameni obişnuiți, îmbrăcați în frumoase costume populare.

Fotografiile sale etnografice ilustrează, în general, aceleaşi teme care i-au preocupat şi pe predecesorii săi, dar realizate într-o manieră personală. Imaginile surprinse în satele Mărginimii Sibiului sau în Câmpia Transilvaniei, cele privind arhitectura tradițională, portul popular, industriile casnice, ocupațiile, serbările populare, interioarele de locuințe, ceremoniile religioase sunt martori valoroşi şi de netăgăduit ai creației marelui fotograf. I-au mai atras atenția perechi de miri români şi saşi, familii de români, fete în costume săseşti de confirmare, romănce la războiul de țesut etc.[7]

În afara fotografiilor de studio, Emil şi Josef Fischer şi-au îndreptat atenția şi asupra imaginilor jurnalistice, realizând numeroase fotografii, în peste 180 localități rurale şi 50 oraşe ale Transilvaniei, în Delta Dunării, în Munții Carpați, în Bulgaria şi Italia, fiind considerați, pe bună dreptate, cronicari ai secolului trecut[8].

Datorită măiestriei sale unanim recunoscute, Emil Fischer s-a numărat printre colaboratorii de seamă ai *Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român* (ASTRA). *Asociațiunea* a constituit un factor esențial în procesul de afirmare a națiunii române, în lupta ardelenilor pentru apărarea propriei identități. Înființarea ASTREI la Sibiu, în anul 1861, se numără printre evenimentele de mare însemnătate care au marcat istoria românilor din Transilvania acelei epoci: organizarea învățământului în limba română, crearea şi consolidarea celor două mitropolii româneşti ortodoxă şi unită, înființarea primelor instituții financiare şi economice româneşti, realizarea primului muzeu al românilor ardeleni, crearea Partidului Național Român din Transilvania.[9]

În anul 1902, Sibiul a găzduit cea mai importantă expoziție care a precedat inaugurarea Muzeului „Asociațiunii", Expoziția industrială, organizată de Reuniunea Română de Agricultură şi Reuniunea Sodalilor din Sibiu, sub patronajul Asociațiunii Transilvane. De un mare succes s-au bucurat odăile *țărăneşti* realizate de organizatori, ilustrând interioare tradiționale din Avrig, Sălişte şi Răşinari. Prezent în sala de expoziție, cu aparatul său fotografic, Emil Fischer a fixat pe hârtia fotografică cele trei interioare[10]. Inventarul încăperilor (costume populare şi piese de port popular românesc, cusături, textile şi țesături țărăneşti, mobilier, ceramică tradițională şi icoane) precum şi fotografiile realizate cu această ocazie, au fost donate Muzeului „Asociațiunii" şi ele au figurat atât în expoziția prilejuită de inaugurarea muzeului național al românilor – vernisată în Palatul Asociațiunii, la 19 august 1905 – cât şi în pavilionul ardelenilor, la Expoziția jubiliară regală de la Bucureşti, amenajat pe Câmpia Filaretului, cu prilejul aniversării a 40 ani de la urcarea pe tron a regelui Carol I,

---

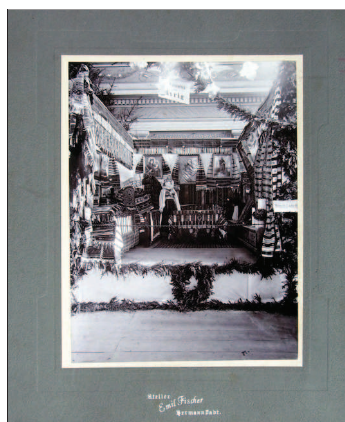
[7] Ligia Fulga, *Fotografii Emil şi Josef Fischer şi importanța lor pentru formarea identității naționale*, în „Studii şi comunicări de etnologie", tom XVI, 2002, pp. 181-182.

[8] Martin Rill, *Foto-Platten-Archiv Fischer in Brukenthalmuseum*, în „Forschungen zur Volks-und Landeskunde", 24, 1981, nr. 2, pp. 126-127; Constantin Popa, *Structura şi valoarea documentară a arhivei Fischer. Modalități de valorificare*, ms. Arhiva Muzeului ASTRA, nr. 5443.

[9] Vezi Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvaneană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român (ASTRA) şi rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, 1986.

[10] Colecția de *Grafică documentară* a Muzeului ASTRA: nr. inv. 1934 – Interior din Avrig, nr. inv. 1990 – Interior din Răşinari, nr. inv. 1991 – Interior din Sălişte.

din anul 1906.[11] Este momentul în care a început colaborarea lui Emil Fischer cu *Asociaţiunea Transilvană*.

Interior din Avrig ***Interior din Răşinari*** ***Interior din Sălişte***

La 19 august 1905 a avut loc inaugurarea Muzeului „Asociaţiunii" printr-o Expoziţie etnografică şi istorico-culturală. Scopul organizării sale era acela de a reda publicului, atât românesc cât şi străin, o imagine cât mai fidelă a civilizaţiei poporului nostru. La primul etaj al noului palat, în cele 8 săli care aparţineau muzeului erau prezentate situaţia geografică, viaţa satelor, casele ţăranilor (în cea mai mare parte fotografii), tipul şi portul ţăranilor (ii, cămăşi, oprege, poale, pieptare, cojoace etc.), textile şi ţesături (covoare, ştergare, feţe de masă), obiecte ceramice (căni, blide, ulcioare, oale), producte ale industriei de casă, ocupaţii agricole etc. Au fost realizate şi câteva interioare ţărăneşti cu textile, mese, laviţe, paturi şi cuiere vechi, frumos încrustate; pe pereţii odăilor erau expuse fotografii reprezentând sate, porturi şi obiceiuri ţărăneşti. Secţiunea etnografică continua în curtea muzeului, unde au fost amenajate o stână în mărime naturală, din Poiana Sibiului, şi un atelier al unor meşteri aurari din Munţii Apuseni, în care un ţăran alegea aurul, înconjurat de blocuri de piatră şi instrumentar minier. Partea istorico-culturală includea: expoziţia istorică (arme, documente fotografiate, colecţii numismatice, cărţi vechi, manuscrise şi albume, obiecte ce au aparţinut personalităţilor ardelene, colecţii de ziare şi publicaţii din Transilvania), despărţământul bisericilor române, ortodoxe şi unite (cărţi bisericeşti, manuscrise, icoane, obiecte de cult), despărţământul literatură şi ştiinţă, despărţământul artelor frumoase şi industria de artă, expoziţiunea băncilor române.[12]

Cei 1.327 de expozanţi şi cele 9.000 de obiecte expuse au fost consemnaţi/consemnate de Cornel Diaconovici în Catalogul expoziţiunii. Se ilustra astfel civilizaţia românească transilvană în toată complexitatea ei: sate, biserici, bănci, reuniuni şi asociaţii, grupuri ocupaţionale şi sociale reprezentative, oamenii acestor locuri şi creaţiile lor material-spirituale. Printre cei nominalizaţi aici se număra şi Emil Fischer, care a donat Muzeului o serie de fotografii de interes etnografic, ilustrând: vederi generale ale aşezărilor, case şi interioare tradiţionale din localităţi ardelene, interiorul unei stâne şi o strungă, porţi şi cruci străvechi, biserici, obiceiuri din ciclul vieţii şi de peste an.[13]

---

[11] Ana Grama, *Începuturile etnomuzeografiei româneşti transilvane. Muzeul „Asociaţiunii" până în anul 1913*, în „Muzeul ASTRA. Istorie şi destin, 1905-2000", Sibiu, Editura „ASTRA Museum", 2002, pp. 61-63.
[12] *Ibidem*, pp. 86-94.
[13] Delia Voina, *Valori etnografice în epoziţia inaugurală a Muzeului „Asociaţiunii". Indice de localităţi, piese, expozanţi*, în „Transilvania", 2005, nr. 7-8, pp. 38-39.

La data aranjării expoziției din anul 1905 s-a născut o atitudine aparte față de fotografii. Tematica extinsă a expoziției, binecunoscutele *Programe* şi *Puncte de orientare* au prevăzut, în mod clar, realizarea şi trimiterea de fotografii de un anume tip, care să corespundă unor cerințe stabilite conform motivației: *„Ca tablourile fotografice ce se vor expune, să se prezinte uniform, toate fotografiile ce se vor face anume pentru secțiunile II şi III ale despărțământului A al expozițiunii, vor avea următoarele dimensiuni: înălțimea 26 cm, lărgimea 31 cm şi se vor trimite în câte două exemplare necartonate”*. În Secțiunea a II-a se cereau *„tablouri vechi cu vederi ale comunelor”*, dar cea mai importantă specificație pentru conținutul ilustrației fotografice din expoziție a fost la *„Secț<iunea> a III-a. Casele țăranilor români (...) 1. fotografia cel puțin a unei case țărăneşti mai caracteristice, cu zidirile laterale şi eventual cu un plan al intravilanului întreg. Casele vechi (de preste 100 ani) câte se mai găsesc, se vor fotografia pentru expozițiune, atât în totalitatea lor, cât şi detaliile mai caracteristice”*. La *„Secț<iunea> IV. Tipul şi portul țărănesc”* se solicitau *„Colecțiuni de fotografii (cel puțin în format «Cabinet») şi după posibilitate colorate, vor servi acelaşi scop şi vor avea să prezinte îndeosebi şi tipuri caracteristice”*. În *„Locuința țăranului român”*, în rândul pieselor *„mobiliarului țărănesc obicinuit”* se prevedeau şi *„chipuri”* etc. Fixarea fotografiilor pe paspartuuri originale unitare urma să se realizeze la sediul muzeului din Sibiu.[14]

Cu toate acestea, majoritatea despărțămintelor au trimis la expoziție fotografii cartonate cu explicații complexe, aşa cum le şi ceruseră organizatorii. Tot atunci, s-au primit şi fotografii mai vechi, pe care preoții, dascălii, funcționarii, țăranii le dețineau deja. Între acestea şi fotografia primită din partea despărțământului Sebeş al ASTREI, reprezentând o stradă din comuna Lancrăm, autor nimeni altul decât Emil Fischer.[15] Tot Emil Fischer este cel care execută în atelierul său fotografiile realizate cu ocazia manifestărilor culturale ce au avut loc cu prilejul serbărilor de la Sibiu, desfăşurate în zilele ce au urmat inaugurării Muzeului „Asociațiunii”.[16]

Comuna Lancrăm

În februarie 1906, în şedința Comitetului Central al Asociațiunii s-a discutat propunerea de a se înzestra muzeul cu un aparat de proiecție, iar Corneliu Diaconovici a fost autorizat să comande fotografului Emil Fischer diapozitive cu portrete ale tuturor preşedinților Asociațiunii, precum şi 11 vederi din expoziția inaugurată în august 1905, două fotografii ale şcolii civile de fete, trei imagini ale clădirii muzeului şi să cumpere aparatul de proiecție[17].

În anii următori, o parte dintre fotografiile comandate de astrişti au circulat sub forma cărților poştale tipărite la tipografia lui Jos. Drotleff, aflată tot pe Heltauergasse, ca şi atelierul fotografic condus de Emil Fischer, sau în editura proprie. Amintim aici următoarele fotografii:

1915 – *Muzeul Asociațiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român ASTRA Sibiu* – la tipografia Jos. Drotleff[18];

[14] Ana Grama, *op. cit.,* pp. 95-96.
[15] Colecția de *Grafică documentară* a Muzeului ASTRA: nr. inv. 1997.
[16] Revista *Luceafărul*, 1905, p. 362; Vasile Crişan, *Serbările Asociațiunii*, în „Transilvania”, 2005, nr. 7-8, pp. 20-24.
[17] Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 241.
[18] Ioan Ciolan, *Emil Fischer, fotograf şi editor de cărți poştale ilustrate din Sibiu (3)*, în „Curierul Filatelic”, IX, 1998, nr. 98, sept-oct., p. 25.

Intrarea Principală

1931 – *Muzeul ASTRA din Sibiu – sala de şedinţe*. Pe perete se observă tablouri cu portretele lui Simion Bărnuţiu şi Mitropolitul Ardealului Andrei Şaguna, primul preşedinte al Astrei[19];

1931 – o serie numerotată dedicată *Muzeului central al „Asociaţiunii", Sibiu*; la Muzeul ASTRA se păstrează în colecţia de grafică documentară numerele 4 (Intrarea Principală), numerele 9 şi 11 (Secţia etnografică)[20].

În 1910, Octavian C. Tăslăuanu, conform hotărârii Comitetului central al Asociaţiunii, a întreprins două *excursii etnografice*, la Bran şi Giurgeu, pentru a cumpăra şi a aduna obiecte necesare pentru înzestrarea muzeului. În prima deplasare a fost însoţit de Emil Fischer, care a făcut cu acest prilej mai multe fotografii cu interioare tradiţionale, case şi grupuri de oameni îmbrăcaţi în costume populare specifice zonei.[21]

Emil Fischer poate fi considerat precursorul reportajului instantaneu. El este autorul spectaculoaselor fotografiilor legate de zborurile demonstrative ale lui Aurel Vlaicu făcute la Blaj, pe Câmpul Libertăţii, la 16/29 august 1911, cu prilejul aniversării

Secţia etnografică

semicentenarului ASTREI. Remarcabilă este fotografia care reprezintă momentul desprinderii avionului de la sol, când cei patru flăcăi din Binţinţi fugeau încă după aparatul de zbor.[22] În colecţia de clişee pe sticlă păstrată la Muzeul ASTRA din Sibiu se păstrează imaginea pregătirii avionului pentru decolare.[23]

Ca o concluzie, putem spune că Emil Fischer a fost cel mai mare fotograf al Sibiului şi printre cei mai valoroşi ai Transilvaniei, care şi-a dăruit întreaga viaţă fotografiei ridicată la nivel de artă.

---

[19] Idem, *Emil Fischer, fotograf şi editor de cărţi poştale ilustrate din Sibiu (2)*, în „Curierul Filatelic", IX, 1998, nr. 97, iulie-aug., p. 12.

[20] Colecţia de *Grafică documentară* a Muzeului ASTRA: nr. inv. 760-776 – Intrarea Principală; nr. inv. 1430-1448 – Secţia etnografică (nr. 11), nr. inv. 1449-1469 – Secţia etnografică (nr. 9).

[21] Oct. C. Tăslăuanu, *Muzeul Asociaţiunii*, în „Transilvania", număr jubiliar 1861-1911, Sibiiu, 1911, p. 471.

[22] Ioan Ciolan, *Emil Fischer, fotograf şi editor de cărţi poştale ilustrate din Sibiu (1)*, în „Curierul Filatelic", IX, 1998, nr. 96, mai-iunie, p. 24.

[23] Colecţia de *Clişee pe sticlă* a Muzeului ASTRA: nr. inv. 198.

Emil Fischer – photographe et ethnographe de l'Association de Transylvanie pour la littérature roumaine et la culture du peuple roumain

Resumé

L'Association Transylvaine pour la Littérature Roumaine et la Culture du Peuple Roumain a constitué un facteur essentiel dans le processus d'affirmation de la nation roumaine, dans la lutte des habitants de l'Ardéal pour défendre leur propre identité. Sa fondation a Sibiu en 1861 compte parmi les événements les plus importants qui ont marqué l'histoire des roumains de Transylvanie: l'organisation de l'enseignement en langue roumaine, la création et consolidation des deux églises métropolitaines roumaines orthodoxes et unies, la création des premières institutions financières et économiques roumaines, la création du premier musée des roumains de l'Ardéal et la création du Parti National Roumain de Transylvanie. Sur le parcours au long de sa carrière, Emil Fischer a eu une activité particulièrement laborieuse, étant considéré comme le photographe le plus important de Sibiu. Grâce à son talent unanimement reconnu, Emil Fischer se compte parmi les collaborateurs significatifs de *l'Association Transylvaine*. Dans ses photographies, il a surpris des images de l'industrie traditionnelle, des fètes populaires, des cérémonies religieuses, des scènes de la vie quotidienne, des événements culturels particuliers, des portraits de personnalités marquantes de la vie politique, sociale et culturelle des communautés mais aussi les visages d'hommes habituels vêtus de leurs beaux habits populaires.

Brânduşa MUNTEANU

RUDOLF SUŢU
– PERSONALITATE A IAŞILOR DE ODINIOARĂ

Oricine doreşte să cunoască istoria oraşului Iaşi parcurge cu mare plăcere paginile celor două volume ale *Iaşilor de odinioară* scrise de Rudolf Suţu, o lucrare frecvent folosită când se evocă oameni şi locuri din Iaşul de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

Deşi opera sa este atât de des citată, nu există un studiu consistent dedicat lui Rudolf Suţu. Scurte referiri despre acesta aflăm din paginile semnate de Ionel Maftei[1] sau din volumul dedicat familiei Suţu[2], al lui Radu Negrescu-Suţu, nepotul acestuia.

Dar cine a fost Rudolf Suţu? Acesta a fost o personalitate complexă, un om al cetăţii, cu un spirit civic deosebit, ziarist, întemeietor de muzeu, publicist, efor al Spitalului Sfântul Spiridon, unul dintre fondatorii Sindicatului Ziariştilor Profesionişti din Iaşi.

Născut aproape de sfârşit de veac, la 27 iulie 1880, la Iaşi, Rudolf Suţu a fost fiul lui Alexandru Grigore Suţu, nepotul domnitorului Alexandru Suţu şi al Luciei, fiica marelui vornic Alexandru Miclescu. Tatăl său a fost profesor de franceză la Liceul Naţional din Iaşi, autor al mai multor cărţi, membru al „Junimii", unul dintre protectorii lui Eminescu, pe care l-a şi tradus în limba franceză.

În anul 1907, Rudolf Suţu a absolvit Facultatea de Litere a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi, secţia Istorie, unde l-a avut ca mentor pe istoricul A.D. Xenopol şi unde, pentru scurt timp, a lucrat ca asistent al acestuia.

Rudolf Suţu s-a căsătorit în anul 1906 cu Elena Cazaban, având împreună patru copii.

Cea mai mare parte a carierei sale a consacrat-o publicisticii şi ziaristicii. Alături de binecunoscutele volume ale *„Iaşilor de odinioară"* (volumul I - 1923, volumul II - 1928), a mai publicat: *„De toate"* (1909), *„Despre librarii şi librăriile vechi din Iaşi"* (1929), *„Jubileul părintelui Alexandru Arion"* (1932), *„O viaţă"* (1932).

Activitatea sa în domeniul ziaristicii a fost legată de ziarul *Evenimentul* din Iaşi, de orientare conservatoare. La această publicaţie a colaborat începând cu anul 1900, timp de un sfert de veac, şi i-a fost director zece ani.[3] Cu prilejul împlinirii a două decenii în slujba gazetăriei, pe prima pagină din *Evenimentul*, în numărul 3 din 18 februarie 1920, se tipăreau, sub titlul *Sărbătorirea ziaristului Rudolf Suţu*, două scrisori, una semnată de Gheorghe Mârzescu, fost ministru şi membru al Sindicatului Ziariştilor din Moldova, şi, a doua, de profesorul universitar D.I. Găvănescu, adresate lui Rudolf Suţu.[4]

În timpul Primului Război Mondial, Suţu scrie, în *Evenimentul*, numeroase articole mobilizatoare pentru români, vădit ostile Puterilor Centrale. Tot în aceeaşi perioadă, împreună cu scriitorul Alexandru Cazaban, editează la Iaşi revista *Duşmanul*, îndreptată împotriva ocupaţiei germane. Ca urmare a acestui fapt, la propunerea scriitorului Robert Pellevé de la Motte-Ango, marchiz de Flers (care făcuse parte, ca diplomat, din Misiunea militară franceză din România, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot) Rudolf Suţu este decorat, după sfârşitul războiului, cu distincţia *„Les Palmes académiques"*.

Începând cu anul 1937, organizează Muzeul Cuza Vodă, în casa în care locuise domnitorul Alexandru Ioan Cuza (sediul actualului Muzeu al Unirii din Iaşi). În clădirea proaspăt intrată în proprietatea statului şi trecută pe lista monumentelor istorice, la îndemnul istoricului Nicolae Iorga,

[1] Ionel Maftei, *Personalităţi ieşene*, Iaşi, 1982, volumul IV, pp. 261-262.
[2] Radu Negrescu-Suţu, *Livre d'or de la Famille Soutzo*, Paris, 2005.
[3] Ionel Maftei, *op. cit.*, p. 261.
[4] *Evenimentul*, Iaşi, anul XXVIII, nr. 3, miercuri, 18 februarie 1920.

se înființează un muzeu de istorie și artă. Numit director al acestei instituții, ca angajat al Comisiunii Monumentelor Istorice, Rudolf Suțu se ocupă de strângerea patrimoniului și de amenajarea spațiului muzeal. Deschis în anul 1938, Muzeul Cuza Vodă funcționează, cu întreruperi, până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, când piesele sale sunt strânse și evacuate, alături de documentele Arhivelor Statului, în Oltenia. Direcția Monumentelor Istorice păstrează, în arhivele sale, notele informative amănunțite pe care Suțu le trimitea, cu regularitate, la sediul din București al Comisiunii, până în anul 1946, cât este angajatul acestei instituții.[5]

Rudolf Suțu este nevoit, din anul 1946, să se mute în București. Aici, trece prin momente deosebit de dificile, fiind lipsit de cele mai elementare mijloace de existență. Moare la București în data de 27 mai 1949.

Pentru completarea informațiilor privind personalitatea lui Rudolf Suțu, semnalăm existența, în inventarele Direcției Județene a Arhivelor Statului din Iași, a *Fondului personal Dimitrie R. Suțu*. Acesta este înființat în anul 1985, de către Dimitrie și Rodica Suțu, fiul și fiica lui Rudolf Suțu. În anul 1980, cei doi au donat Muzeului Literaturii Române din Iași un număr însemnat de obiecte și documente privind familia Suțu, o parte însemnată a acestora referindu-se la personajul nostru.

Fondul personal Dimitrie R. Suțu cuprinde peste 150 de piese reprezentând documente și fotografii ale familiei. Dintre actele cuprinse în acest fond, referitoare la Rudolf Suțu, găsim: extrasul din registrul stării civile privind nașterea lui Rudolf Suțu (1880, iulie 27)[6], certificatul de căsătorie cu Elena Cazaban (1906, aprilie 20)[7], adeverința de absolvire a facultății[8]. La numărul 102, se poate citi o scrisoare a lui Rudolf Suțu adresată fiului său Dimitrie, care locuia în Sibiu. Scrisă la 27 septembrie 1946, din București, acesta se plânge de situația dificilă în care se afla: *„Eu ți-am scris, de când am sosit aici, mai multe scrisori, dar văd că nu le-ai primit. Te-am ținut la curent cu ale mele. Într-un cuvânt: nu am cameră, Caton*[9] *sosește peste trei zile, cu masa o duc rău. Acum, după noul statut al funcționarilor, am dreptul la o pensie. Am cerut concediul de o lună de zile pe 1 octombrie și plec la Marioara la Cernatu, unde voi avea unde sta*[10] *și dormi și ce mânca. Viața grea pe care o duc de câteva zile aici mă doboară. Acum adun certificate în vederea pensionarii mele. Aș vrea să obțin concediu până la pensionare, ca să nu mă mai duc la minister, ca slujbaș. Nu mai pot. La Radu, plec numai cu un geamandan și paltonul. Voi cerca să obțin concediul și pe Noiembrie. Pe voi vă pomenesc mereu, ca și șederea mea la Sibiu, când ședeam la voi."*[11] Tot în această epistolă, Suțu îi dă fiului său informații despre rudele lor apropiate din familia Suțu, pomenind anul nașterii sau al morții fiecăreia dintre acestea. El se referă și la existența unei *„cărți de aur"* (Livre d'or) a familiei, în care acestea ar fi sau nu trecute.

Diverse note și însemnări scrise de mână de Rudolf Suțu despre originile cele mai vechi ale familiei sale se găsesc tot în fondul arhivistic menționat.[12]

Fondul personal Dimitrie R. Suțu cuprinde și fotografii, unele dintre acestea inedite. Colecția include fotografiile părinților lui Rudolf Suțu. Mama, Lucia Suțu, este fotografiată în Iași, în anul 1880, în atelierele de pe Strada Mare ale lui Nestor Heck[13]. Sunt și două fotografii ale tatălui – Al.Gr. Suțu[14], o copie alb negru și o fotografie originală a acestuia executată în Iași, de Bernhard Brand.[15] Între fotografiile de la Arhivele Statului din Iași este imortalizat și Rudolf Suțu în mai multe ipostaze:

[5] Direcția Monumentelor Istorice, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, nr. 2048.
[6] Direcția Arhivelor Statului Iași, *Fond personal Dimitrie R. Suțu*, dosar nr. 99.
[7] *Ibidem*, dosar nr. 100.
[8] *Ibidem*, dosar nr. 101.
[9] Este vorba despre Caton Militeanu, fost primar al Iașului, căsătorit cu Lucia Cazaban.
[10] Sublinierea este a autorului.
[11] *Ibidem*, dosar nr. 102.
[12] *Ibidem*, dosar nr. 103.
[13] *Ibidem*, dosar nr. 131.
[14] *Ibidem*, dosar nr. 129.
[15] *Ibidem*, dosar nr. 52.

în anul 1905, în redacția ziarului *Evenimentul*[16], în anul 1927, la Mănăstirea Neamțului[17], în anul 1928, împreună cu fiul său Dimitrie la Paris[18], sau în 1929, în mijlocul unui grup de studenți cu care colabora la organizarea unei cantine studențești.[19]

Muzeul Literaturii Române din Iaşi deține, şi el, un valoros fond Suțu, compus din donațiile făcute în 1980 de către Rodica şi Dimitrie Suțu şi în anul 1998 de către Radu Suțu.

Radu Suțu, unul din fii lui Rudolf Suțu, stabilit în Braşov, deținea două corpuri de mobilier: un birou şi o bibliotecă.[20] Cele două mobile au fost donate de acesta, în anul 1998, Muzeului Literaturii Române din Iaşi. Comandate special, în jurul anului 1870, de Alexandru Grigore Suțu, ele au monograma junimistului şi sunt din lemn de stejar. Pot fi admirate în expoziția permanentă a Casei Pogor din Iaşi.

Tot în patrimoniul muzeului se păstrează diferite obiecte ale membrilor familiei Suțu, ramura din Moldova. Cele mai multe îi privesc pe junimistul Alexandru Grigore Suțu, pe Nicolae Suțu (unchiul lui Rudolf Suțu) şi pe soția acestuia, Natalia.

Dintre piesele Rudolf Suțu din această donație remarcăm decorația *Les Palmes académiques,* primită de acesta de la guvernul francez după Primul Război Mondial.

Printre numeroasele fotografii din cele două albume cu portrete ale familiei Suțu, se pot observa şi cele ale lui Rudolf Suțu. O fotografie din primii ani de viață şi două portrete ale acestuia de la începutul secolului trecut. Altele îl surprind într-o plimbare la Mănăstirea Neamțului, cântând la vioară sau împreună cu familia, la picnic şi în drumeție.

Am prezentat în acest articol, cât şi în anexa de documente, numai o parte, care ni s-a părut mai importantă, din numeroasele fotografii şi acte referitoare la Rudolf Suțu şi familia sa.

Obiectele, aflate atât în patrimoniul Muzeului Literaturii Române din Iaşi, cât şi în cel al Direcției Județene a Arhivelor Statului din Iaşi, pot ajuta la completarea imaginii existente despre personalitatea lui Rudolf Suțu, un personaj distinct în lumea Iaşilor de odinioară.

Rudolf Suțu – Personnalité de la ville de Iaşi d'antan
Résumé

Connu surtout par un de ses livres, *Iaşii de odinioară*, Rudolf Suțu a été une personnalité complexe, un homme de la cité, journaliste, fondateur de musée, publiciste, éphore de l'Hôpital St. Spiridon, l'un des fondateurs du Syndicat des Journalistes Professionnels de Iaşi.

Dans le cadre de notre étude et des annexes, nous avons présenté deux fonds inédits – Rudolf Suțu: l'un se trouve à la Direction Départementale des Archives de l'Etat de Iaşi et l'autre au Musée de la Littérature Roumaine de Iaşi. Ceux-ci contiennent de nombreux documents, objets et photographies concernant la famille Suțu. Une partie considérable concerne la personnalité de Rudolf Suțu.

16 *Ibidem*, dosar nr. 130.
17 *Ibidem*, dosar nr. 135.
18 *Ibidem*, dosar nr. 132.
19 *Ibidem*, dosar nr. 141.
20 Informația o avem de la Radu Negrescu-Suțu, căruia îi mulțumim pe această cale şi pentru identificarea unor fotografii din aceste fonduri.

Cristina TĂNASE

ECOURI LA APARIŢIA UNUI DANS

De-a lungul istoriei sale, omenirea, închistată în tradiţionalitate, a acceptat cu mare greutate orice tendinţă novatoare. Reacţiile, având la bază idei preconcepute, erau vehemente, venind dinspre societatea civilă, susţinută şi alimentată de instituţiile laice şi ecleziastice.

Societatea europeană tradiţionalistă, de la începutul secolului XX, se va confrunta cu apariţia unor idei noi, venite de pe continentul american, care încercau să schimbe vechile cutume privind dansul şi modalitatea de abordare a acestuia. Premisele care au dus la apariţia tangoului îşi trag seva din schimbările survenite în plan economic, în Europa şi pe întreg mapamondul, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Imigraţia europeană spre Lumea Nouă, în căutarea unui nivel de trai ridicat, va produce, pe continentul american, un amestec cultural aparte. În perioada 1840-1932 emigrarea europeană capătă un caracter de masă. Conform statisticilor, în această perioadă, au călătorit peste ocean aproximativ 50 de milioane de emigranţi europeni[1], adică o medie de peste jumătate de milion de persoane pe an. Dintre aceştia, 10 procente, au trecut graniţele Imperiul Austro-Ungar cu destinaţia Argentina[2] (foto 1[3]). Afluxul de populaţie a avut drept rezultat o creştere a populaţiei Argentinei de aproximativ 4,5 ori, de la 1,8 milioane locuitori, în anul 1870, la 7,9 milioane locuitori în anul 1914[4]. Conform articolului 25 al Constituţiei din 1853 statul argentinian, aflat în plin avânt economic, atrăgea emigranţi din întreaga lume, cei mai mulţi dintre aceştia fiind europeni, pentru a suplini lipsa de forţă de muncă, în special în domeniile industriei şi agriculturii[5]. Punctul terminus al acestui lung şir de emigranţi a fost oraşul Buenos Aires care beneficia de ieşirea la mare, fiind situat, din punct de vedere geografic, în estuarul Rio de la Plata.

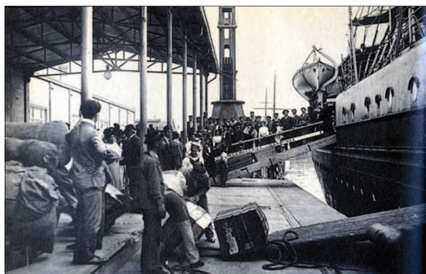

Foto 1: Sosirea emigranţilor în portul Buenos Aires, 1890.

Capitala argentiniană va fi invadată de bărbaţi, care, în căutarea unei vieţi mai bune, şi-au părăsit familiile, casele şi ţările de origine, trezindu-se dezrădăcinaţi şi singuri în noul lor habitat. Puţinele clipe de relaxare, după orele istovitoare de muncă, le petreceau cântând şi dansând, în suburbiile rău famate ale oraşului Buenos Aires. Astfel, pe străzile din cartierele mărginaşe ale metropolei argentiniene, se puteau vedea adesea perechi dansând pe ritmuri noi, specifice culturilor cărora le aparţineau.

Determinant pentru geneza tangoului a fost faptul că din 8 locuitori, 7 erau bărbaţi. Acest dezechilibru social a făcut ca tangoul să fie un dans exclusiv al bărbaţilor care

Foto 2: Perechi dansând tango, acompaniate de muzică de bandoneon.

[1] Massimo Livi Bacci, *Populaţia în istoria Europei*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 184.
[2] *Ibidem.*
[3] www.tangomina.com.ar/tanguera/trivia.htm
[4] Horia C. Matei, Silviu Neguţ, Ion Nicolae, Nicolae Şteflea, *Statele lumii. Mică enciclopedie*, Ediţia a V-a, Bucureşti, Editura Rombay, 1993, p. 32.
[5] *http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Argentina*.

se reorientau către parteneri de acelaşi sex (foto 2 - 3[6]). Pe de altă parte, pentru a beneficia de o parteneră, imigrantul era nevoit pentru început să înveţe noile ritmuri în compania unui semen de acelaşi sex[7]. Muzica era un trio de instrumente format dintr-un bandoneon, un pian şi o chitară.

Oraşul Buenos Aires, supranumit, la sfârşitul secolului al XIX-lea, *„portul fără femei"*[8], a atras numeroase prostituate de pe vechiul continent, care au însoţit cohortele de emigranţi. Drept urmare, în anul 1885, pe teritoriul statului argentinian, prostituţia a fost legalizată[9]. După model european, bordelurile din capitala argentiniană, îndeplineau funcţii multiple, servind drept cârciumi, cafenele sau spaţii de dans[10]. Tangoul era unul dintre dansurile cele mai frecvent întâlnite, oferind atitudine şi demnitate perechilor de dansatori, care încercau să găsească normalitatea vieţii de familie din ţara natală. În faza sa incipientă, tangoul era simplu şi monoton şi se dansa pe străzi, în spelunci şi în bordeluri. Lupanarele din zona sordidă şi pauperă a societăţii argentiniene erau frecventate adesea de tineri din clasa de mijloc şi chiar din rândul burgheziei[11], atraşi fiind de viaţa zgomotoasă şi de tendinţa de a încălca regulile impuse cu rigurozitate de familiile din care proveneau.

Foto 3:
Pereche dansând tango.

Nebunia primului tango pe tărâm european a avut loc la Paris, în prima decadă a secolului XX, în scurt timp ajungând la Londra, Berlin, Viena şi în alte metropole de pe vechiul continent. Considerat vulgar, lipsit de gust şi indecent, tangoul a fost acceptat cu mare greutate de către înalta societate europeană. Versiunile sud-americane, exportate în Europa, au suferit modificări astfel încât contactul corporal dintre partenerii de dans să fie minim. Cu toate acestea, tangoul, a continuat să şocheze comunitatea europeană deoarece introducea pentru prima dată conceptul de improvizaţie. În istoria dansului, valsul şi polca au fost întâmpinate, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu acelaşi gen de critici[12].

Reacţiile la adresa tangoului sunt dintre cele mai diverse. New York Times publică, la 30 mai 1915, un articol cu titlul *„Pericolul Tangoului, mai mare decât Imperialismul German"*[13]. La Londra, tangoul, considerat de către tradiţionaliştii englezi drept un dans erotic, nu a fost acceptat în sălile de bal frecventate de înalta societate. În oraşul de pe Sena, primul congres internaţional, *„convocat de academia maieştrilor de dans"*, stabileşte *„izgonirea dansului tango, propunere... sprijinită de mai multe sute de măieştri de dans"*[14]. *„Clubul turiştilor din Viena aranjase o petrecere"* unde, *„la un moment dat capela începu să cânte melodia jocului tango. Publicul scandalizat a început să fluiere şi să huiduiască pe dansatorii cari se lăsară răpiţi de farmecul dansului imoral"*[15]. La Roma, papa Leon al X-lea, *„şi-a exprimat dorinţa ca bunii catolici să se lipsească de a dansa tango reamintindu-le de strămoşescul joc forlana"*[16]. Criticile la adresa tangoului sunt lesne de înţeles deoarece, în tradiţia balurilor din epocă, partenerii, în timpul dansului erau obligaţi, prin specificul acestuia, să menţină o oarecare distanţă unul faţă de celălalt. Pe de altă

6 www.amsteltango.nl/Tango_history.htm, www.rincondeltango.net/about_tango.htm
7 Christine Denniston, The Meaning of Tango: The Story of the Argentinian Dance, London, Anova Books Company Ltd, 2007, p. 14.
8 Donna J. Guy, Sex and Danger in Buenos Aires, Lincoln and London: The University of Nebraska Press, 1991, p. 5.
9 *Ibidem*, p. 45.
10 Laure Adler, *Casele de toleranţă între 1830 şi 1930. Viaţa cotidiană*, Bucureşti, Editura Corint, 2004, p. 75.
11 *Ibidem*.
12 Christine Denniston, *op. cit.*, p. 56.
13 www.todotango.com
14 *Sentinţa de moarte a dansului tango*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 76 din 4 aprilie 1914, p. 3.
15 *Contra dansului Tango*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 10 din 15 ianuarie 1914, p. 3.
16 *Tango-ul înlocuit cu furlana în Italia*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 23 din 30 ianuarie 1914, p. 3.

parte, versurile anumitor tangouri se găseau în neconcordanță cu modul de exprimare utilizat în epocă, adesea cuvintele exprimând obscenități. Pe lângă toate acestea, la vremea respectivă, orice oscilație a corpului era considerată vulgară.

În plină campanie de denigrare se vor ridica voci care îi vor susține cauza. La Paris, la începutul anului 1914, *„cei mai vestiți maeştri de dans ai statelor Europei”* se vor întruni pentru a *„codifica... adevăratul tango, stabilind în scris regulele după cari are să se joace şi să se facă mişcările acestui dans”*[17].

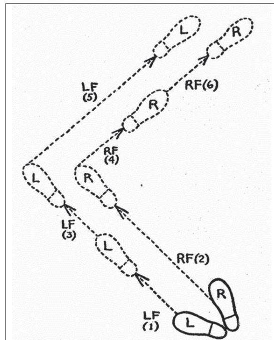

Foto 4: Paşi de tango numiți „mişcarea şarpelui”.

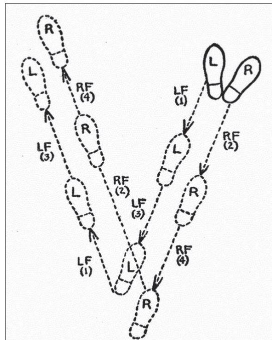

Foto 5: Paşi de tango numiți „Pasul viței-de-vie”.

Sub influența tangoului moda feminină a cunoscut adevărate transformări. Corsetul şi juponul au fost abandonate în favoarea rochiilor fără amploare, pălăriile cu boruri largi şi penaj aplicat au dispărut treptat, iar în deceniul al treilea al secolului XX, rochiile lungi a fost înlocuite cu unele care *„nu mai acopereau genunchii”*[18]. Vechea încălțăminte, considerată incomodă, a fost înlocuită cu pantofii cu baretă. Aceste schimbări au permis partenerilor mai multă libertate de mişcare în timpul dansului. În marile capitale europene s-au deschis şcoli de tango şi s-au tipărit cursuri pentru ca împătimiții să poată exersa paşii (foto 4, 5)[19] şi ținuta corectă în dans (foto 6)[20].

Foto 6: Pereche de dansatori profesionişti.

În deceniul al doilea al secolului XX, tangoul ajunge pe meleaguri româneşti. Apariția sa, timidă pentru început, creează diverse opinii în rândul categoriilor sociale din mediul urban care intră în contact cu noua tendință venită din Occidentul european. În acea perioadă, la baluri, atât în Transilvania cât şi în Vechiul Regat, perechile dansau polcă, vals, cadril etc. şi *„încingeau”* hore tradiționale. Societatea românească era influențată, în special, de modelul vienez şi de cel parizian. Filoanele cele mai importante prin care tangoul pătrunde în teritoriile locuite de români au fost tineretul, care studia în universități din vestul Europei, şi ziarele timpului, care preluau ştiri din presa occidentală.

Ştirile despre noul dans pătrund în Vechiul Regat, la fel de controversate şi stârnind aceleaşi reacții adverse. Tangoul este caracterizat drept *„un joc cam frivol şi cam neobrăzat... care şi-a făcut triumfător intrare în saloanele aristocrațimei din țara asta”*[21]. Dansurile naționale intraseră într-un con de umbră, românii, pe la baluri sau ceaiuri dansante, preferând dansurile poloneze, englezeşti şi franțuzeşti[22].

Revista *Flacăra* îşi informează cititorii că *„dansul cel nou e scos din tavernele băieților de grajd din America”* şi *„nu are nimic deaface cu inocentul menuet”* fiind un dans *„violent şi brutal”*[23]. Un alt periodic susține că tangoul îşi are originile în Asia de sud-est, *„unde există două sate cu numele*

---

17 *Tango, tatao, fakuen*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 13 din 18 ianuarie 1914, p. 3.
18 Sextil Puşcariu, *Braşovul de altădată*, Ediția a II-a, Braşov, Editura Şchei, 2001, p. 198.
19 Albert W. Newman, *Dances of To-day*, Philadelphia, The Penn Publishing Company, 1914, pp. 65, 72.
20 J.S. Hopkins, *The Tango and other up-to-date dances. A practical Guide to all the latest dances Tango, one step, innovation, hesitation, etc. described step by step*, Chicago, The Saalfield Publishing Company, 1914, pp. 20-23.
21 *O problemă actuală. – Originea jocului Tango –*, în „Cosînzeana”, an VI, nr. 4, din 1 februarie 1914, p. 57.
22 Adrian Majuru, *Bucureştii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, Bucureşti, Editura Compania, 2003, p. 131.
23 *Tango*, în „Flacăra”, nr. 13 din 11 ianuarie 1914, p. 112.

Tangho. De-aici, din India, jocul a fost dus de Ţiganii vagabonzi în Spania, unde au început să-l arate pentru parale"[24]. Informaţiile furnizate de presa vremii surprind mentalitatea societăţii româneşti de tip tradiţionalist. Cu toate acestea, moda occidentală, în special cea pariziană, cuprinsese demult Micul Paris, sub toate aspectele sale.

În anul 1913, aflăm din *„gazetă"* că împăratul german Wilhelm şi ministrul de război austro-ungar au interzis ofiţerilor să danseze *„faimosul joc tango"*. Kaiserul a fost determinat să emită acest ordin de faptul că prinţesa şi prinţul moştenitor începuseră să ia lecţii de tango, dans considerat sub demnitatea ofiţerilor germani şi, cu atât mai mult, a perechii princiare. În schimb, în Imperiul dualist, ordinul, mai puţin strict, se referea la faptul că *„se opreşte ofiţerilor să danseze în localuri publice, în uniformă"*[25].

Anul următor, într-o corespondenţă venită de la Viena, cititorii *Gazetei Transilvaniei* aflau informaţii privitoare la originea şi evoluţia tangoului, care *„fu adus din Brasilia"* şi se răspândi ca o epidemie *„cu toată anatema Vaticanului, cu toate ordinaţiunile miniştrilor de război... şi cu toată opreliştea împăratului Wilhelm"*, ajungând *„mai acum vreo 4-5 ani în Paris unde se joacă dansurile tuturor popoarelor"*[26]. Apoi *„boala aceasta lipicioasă a trecut şi la noi, apaticul popor de la poalele Carpaţilor"*[27]. Observăm că, pe parcursul anului 1913, gazetele româneşti se rezumă doar la a difuza ştiri din presa externă despre dansul care invadase Europa, pentru ca, la începutul anului următor, informaţiile să parvină de pe meleaguri româneşti. Putem constata astfel, atât rapiditatea cu care sunt preluate noile tendinţe apărute în Occident, cât şi faptul că momentul apariţiei tangoului pe meleaguri transilvane era unul propice, balurile, după cum bine se cunoaşte, desfăşurându-se totdeauna la început de an.

Tangoul va fi întâmpinat cu ostilitate de unii, cu reticenţă de alţii, dar se vor găsi şi voci care îi vor susţine cauza. *„Nu mergi astăzi zece paşi prin oraşele mari ca să nu vezi afişe strigătoare înfăţişându-ţi o cucoană în haină strâmtă, cu capul dat cochet pe spate, cu braţele întinse leneş spre peptul bărbatului, cu un picior dus frivol înainte, cu trupul îndoindu-se de la mijloc în aşa fel, ca partea de sus să se îndoaie îndărăt, căzând în afară de centrul de gravitate binişor, iar cea din jos să se oblească, ca de spasmurile unor fiori"*[28]. Aceste rânduri sunt grăitoare pentru atmosfera epocii şi pentru vehemenţa cu care este combătută noua modă.

Tangoul cunoaşte deja o largă răspândire printre locuitorii din mediul urban, femeile, firi mai romantice, fiind categoria socială care adoptă mai rapid noile tendinţe. Propaganda, realizată prin afişe *„strigătoare"*, se adresează tot femeilor, care sunt invitate să guste din plăcerile noului dans şi să se alinieze la noile tendinţe din modă. Într-un timp relativ scurt tangoul va intra în sălile de bal fiind adoptat de categorii sociale dintre cele mai diverse. *„Inteligenţa, meseriaşi, negustori toţi joacă tango. Se fac serate Tango, cravate tango, ghete tango, ciorapi tango, gulere tango, se bea ceai tango, se mănâncă bomboane tango, prăjituri tango, aşa că ţi-e frică că într-o bună zi te trezeşti îmbrăcat tango"*[29]. Vocile acuzatoare au devenit la fel de vehemente în privinţa tinerilor, categorie socială uşor adaptabilă la tot ceea ce era nou şi din import. *„N-aşi vorbi despre el* [tango] *dacă la o petrecere în Br... domnii şi domnişoarele nu ştiau să joace hora şi alte dansuri naţionale... Mâine poimâine ne-om trezi şi noi cu... opinci tango şi cu mămăligă tango. Domnişoarele şi tinerii noştri, desigur, că pot găsi o altă ocupaţie mai nobilă şi mai frumoasă, decât să joace acest dans, nepotrivit pentru omul cult"*[30].

---

24 *O problemă actuală. – Originea jocului Tango –*, în „Cosînzeana", an VI, nr. 4, din 1 februarie 1914, p. 58.
25 *Împăratul Wilhelm şi dansul Tango*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 256 din 23 noiembrie 1913, p. 3, *Ofiţerilor li-i oprit să joace Tango*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 278 din 20 decembrie 1913, p. 3.
26 *Scrisoare din Viena*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 13 din 18 ianuarie 1914, p. 1.
27 *Ibidem*.
28 *O problemă actuală. – Originea jocului Tango –*, în „Cosînzeana", an VI, nr. 4, din 1 februarie 1914, p. 58.
29 *Scrisoare din Viena*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 13 din 18 ianuarie 1914, p. 1.
30 *Tango?!*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 31 din 9 februarie 1914, p. 3.

Biserica ortodoxă, prin oficialii săi, se ridică împotriva tangoului, atrăgând atenția asupra naturii tentante a acestuia, dansatorii punând în pericol sfintele învățături bisericești. Dorințele, individuale sau colective, se repercutau asupra modului de gândire şi de acțiune, punând în pericol viața religioasă[31].

De la Cluj aflăm că sportivii au organizat un bal. *„Răspunzând micilor înțepături malițioase”* aceştia doresc să precizeze prin intermediul presei scrise faptul că *„tangoul nu este luat în ordinea de dans, ci se va arăta numai în pauză, de câteva perechi, dacă dorința va fi generală. Clubul... nu cultivă acest dans la modă, care cine ştie dacă e mai potrivit să deranjeze nervii, decât să-i treneze. Am luat însă între atracții şi tango... şi mi-e teamă că cei ce o să-l cunoască – mai ales iubitorii de picanterii vor avea să îndure o deziluzie –”*[32].

Toate aceste acuzații nu vor reuşi să oprească noua modă, ci vor incita şi mai mult interesul populației. Tangoul îşi va face *„triumfător intrare în saloanele aristocrațimei din țara asta”,* fiind *„îmbrățişat de toți aristocrații şi aristocratele cari nu mai ştiu să roşească de nimic şi înaintea nimănui”*[33]. Într-un interviu, doamnele din înalta societate bucureşteană, îşi spun părerea *„asupra urgisitului şi frapantului joc tango”*[34]. Trei dintre acestea, d-na Al. Darvari, d-na Alexandrina Gr. Cantacuzino şi d-na Zoe Râmniceanu, erau reprezentante de seamă ale mişcării feministe, deosebit de activă la momentul respectiv. Provenind din familii pentru care filantropia, moralitatea şi educația instituționalizată[35] erau elemente de importanță deosebită, opiniile acestor doamne române erau cu atât mai mult demne de luat în seamă de întreaga societate românească. În problema tangoului, pe care nu-l discreditau, doamnele considerau că i se acorda o prea mare atenție, fiind un dans ca oricare altul dacă este dansat cu moderație şi reaminteau cititorilor faptul că valsul, atât de hulit la vremea apariției sale, ajunsese să fie recomandat la toate nivelurile şi la toate petrecerile. Actrița Maria Giurgea, de la Teatrul Național, în acelaşi interviu avea o opinie diferită. Provenind din mediul artelor, aceasta descoperă şi explică latura romantică a noului dans considerat *„admirabil din toate punctele de vedere, e voluptuos, e armonios. Trebuie să ne îmbătăm, măcar din când în când în viață, de stele, de aer, de dragoste, de vin, de dans, de tot ce ne poate face să uităm necazurile”*[36].

Tangomania, odată declanşată, atrage după sine dorința multor indivizi de a învăța corect paşii noului dans. În acest sens, se vor organiza cursuri unde instructorii îşi vor introduce elevii în tainele paşilor de tango, care *„... se joacă deja şi prin mahalalele capitalei şi prin cele mai depărtate orăşele de provincie, căci doar n-o să rămâie madam Popescu din Caracal îndărăptul madamei Ionescu din Bucureşti...”*[37]

Începând cu deceniul al doilea al secolului XX tangoul cunoaşte consacrarea, susținut fiind de personalități artistice din domeniul muzical, cinematografic, teatral şi literar. Poetul argentinian Jorge Louis Borges, l-a denumit foarte simplu, dar cât se poate de sugestiv*: Tangoul este un gând trist, dar care se poate dansa*[38]. George Bernard Shaw a definit tangoul ca *o expresie verticală a unei dorințe orizontale*[39]. Jean Richepin, *„poetul vagabonzilor”*, priveşte acelaşi dans ca pe *un fel de aperitiv cam tare, a cărui utilitate nu o înțelegem decât dacă e urmat de un dejun în toată puterea cuvântului*[40]. Poetului futurist Filippo Tommaso Marinetti, îi părea tangoul ca o *Înceată şi*

31 Gianpaolo Romanato, Mario G. Lombardo, Ioan Petru Culianu, *Religie şi putere*, Ediția a II-a, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 124.
32 *Tango*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 32 din 10 februarie 1914, p. 3.
33 *O problemă actuală. – Originea jocului Tango –*, Iaşi, în „Cosînzeana”, an VI, nr. 4, din 1 februarie 1914, p. 57.
34 *Tango. – O anchetă –*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 36 din 15 februarie 1914, p. 3.
35 Cristina Tănase, *Mişcarea feministă reflectată în presa interbelică*, în „Țara Bârsei”, serie nouă, Anul VII (XVIII), nr. 7, Braşov, 2008, p. 173.
36 *Tango. – O anchetă –*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 36 din 15 februarie 1914, p. 3.
37 *O problemă actuală. – Originea jocului Tango –*, în „Cosînzeana”, an VI, nr. 4, din 1 februarie 1914, p. 58.
38 *http://www.clipa.com*
39 http://tango.forumgoo.com
40 *Tango*, în „Flacăra”, nr. 13 din 11 ianuarie 1914, p. 112.

răbdătoare înmormântare a unui sex mort! Religie, morală, virtute! Habar n-avem de aceste trei cuvinte fără de sens pentru noi, dar în numele sănătăţei, al puterei, al voinţei şi al virilităţei să strigăm cu toţii: jos Tango cu toate excitările lui demne de oameni ramoliţi![41] Numeroase scene de film vor avea ca temă tangoul, prima dintre acestea avându-l drept protagonist pe actorul Rudolf Valentino, unul dintre cei mai iubiţi actori ai momentului.

Între cele două conflagraţii mondiale, tangoul va avea un succes deosebit, datorându-şi consacrarea unor personalităţi cu renume din domeniul muzical românesc. Compozitori precum George Sbârcea şi Ionel Fernic, interpreţi ca Jean Moscopol şi Cristian Vasile vor dedica tangoului importante momente din viaţa şi opera lor. Piaţa muzicală românească va fi invadată de discuri şi partituri, importate din Europa apuseană (foto 7), sau imprimate la case de discuri româneşti (foto 8 - 14).

Foto 7: „Tango milonga", partitură vieneză.

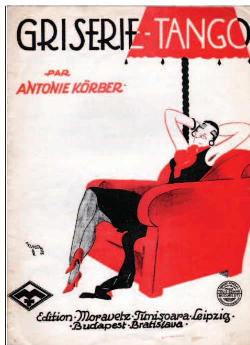

Foto 8: „Griserie – Tango", partitură, 1926.

Foto 9: „Plaisir D'amour", partitură, 1936.

Foto 10: „La revedere", partitură, 1942.

Foto 11: „Întoarce-te la mine", partitură, 1941.

A apărut pe Discuri „ELECTRECORD"

Români uniţi într'o credinţă	Marş patriotic	G. Villnow
Când te'ndeamnă inima	Fox	G. Villnow
Şi mâine ca şi astăzi	Fox	G. Villnow
Am visat că sunt cu tine	Slow-fox	C. Corologos
Ne-am certat	Slow-fox	B. Alexandrescu
Cântecul meu de Ghitară	Tango-romanţă	E. di Lazaro
Nu-i nimic adevărat	Tango-romanţă	Mascheroni
O noapte cu Lună	Tango	G. Villnow
Ţi-am cântat nopţi în şir	Tango	G. Villnow
Pentru ce vrei să pleci dela mine	Vals-lent	D. Şerbănescu
Când se sting luminile în Bucureşti	Romanţă	N. Kirculescu
Dă şi tu măcar un leu pentru Ţară	Cântec	N. Kirculescu
A venit aseară maica	Cântec popular	
Du-te dorule de-i spune	Sârbă	
Frunză verde fir de iarbă	Horă	
Leliţă Ioană	Geampara	
De-ai fii neichii drăguliţă	Horă	
Mândro când te-oi mai vedea	Horă	
Piatră Piatră		
Dă Doamne şi omului		
Când o fii la moartea mea		
La Puţul cu cinci izvoare		
Te-aştept lângă liliacul nostru	Vals	G. Villnow
Mă iubeşti, te iubesc, ne iubim	Vals	G. Villnow
Ma - Lu	Rumbă	Dinu Şerbănescu
Lili Marleen	Cântec	Norbert Schulze
E iarna'n viaţa mea	Vals	G. Villnow
Inimile noastre bat la fel	Cântec	Ion Vasilescu
A plecat la vânătoare Agarici	Cântec	G. Dendrino
Lampagiu de altădată	Tango	M. Constantinescu

Foto 12: Discuri „Electrecord" apărute în anul 1942.

Foto 13: „La revedere... pe cine ştie când...", partitură, 1942.

[41] *Tango. – O anchetă –*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 36 din 15 februarie 1914, p. 3.

Foto 14: „Cer albastru" (partitură), cel mai mare succes al anului 1942.

Tangoul, încadrat tipologic în categoria dansurilor pasionale, a avut, de-a lungul timpului, o evoluție care a stârnit deopotrivă pasiuni şi critici. Acest dans a cunoscut o evoluție unitară într-un spațiu geografic larg marcând societatea europeană (şi nu numai) din prima jumătate a secolului XX, la nivel cultural, al mentalităților şi mai cu seamă în domeniul dansului şi a ceea ce însemna modalitatea de abordare a acestuia.

Echoes to the appearance of a dance

Abstract

Traditionalist European society since the early twentieth century, was faced with the emergence of new ideas coming from the American continent, which have been changing the concept of dance and ways of approaching it.

In its early phase, the tango was danced by a pair of men on the streets, in brothels of Buenos Aires slums. First European tango was held in Paris, in the first decade of the twentieth century, and it soon reached London, Berlin, Vienna, and in 1913 it entered the Romanian lands as well. Considered vulgar, distasteful and objectionable, the new dance was accepted with great difficulty in the society. The most vehement reactions came from some proeminent, Kaiser Wilhelm, the Austro-Hungarian Minister of War, the sovereign pontiff, metropolitan, who felt the new dance in worship and human dignity against Christian beliefs. As the area of distribution included increasingly more social groups, reactions to the tango became more intense. These events were understandable because, in the tradition of vintage parties, dance partners maintained some distance. On the other hand, some tango lyrics expressed obscenities, with explicit sexual references and therefore this vocabulary had to be foregone. Also, any oscillation of the body at that time was considered vulgar. The tango will suffer many changes in music, lyrics and stage movement.

Under the influence of known female, tango fashion changes gave more freedom of movement to dance partners.

Tango, as a consecrated dance, had indirect implications on society, mentality, and direct fashion in dance and a brand new way of approaching it.

Ana-Maria STAN

MAIALUL BRAŞOVENILOR „ŞAGUNIŞTI" STABILIŢI LA CLUJ – O SĂRBĂTOARE ACADEMICĂ ŞI CULTURALĂ DIN PERIOADA INTERBELICĂ

1. Introducere

Studiul de faţă şi-a propus să reconstituie existenţa şi evoluţia uneia dintre manifestările culturale şi academice care au alcătuit tabloul vieţii publice din Clujul interbelic. El se înscrie în cadrul preocupărilor noastre de studiere a istoriei universităţii clujene şi de evaluare a impactului implicării profesorilor universitari şi studenţilor în viaţa oraşului.

Ceea ce vom descrie şi analiza în paginile care urmează reprezintă un eveniment public care este pe de o parte direct legat de lumea şcolii, iar pe de altă parte s-a bucurat de o îndelungată tradiţie în Transilvania: *Maialul*. La origine, maialul desemnează o sărbătoare sau petrecere câmpenească în cinstea primăverii, organizată de şcolari. După cum o indică însăşi denumirea sa, această manifestare se derula cu precădere în luna mai, interval în care natura dă, prin flori şi frunze, semnalul intrării în anotimpul renaşterii sale: primăvara. Intrată în arealul transilvan pe filieră germană, ceremonia maialului s-a răspândit cu precădere în secolul al XIX-lea, devenind populară în mediul şcolar românesc.

2. Maialul „şaguniştilor"

Unul dintre cele mai vechi maiale a fost cel al *„şaguniştilor"*, adică al elevilor de la liceul ortodox din Braşov. Întemeierea acestei şcoli confesionale a comunităţii româneşti are loc în anul 1850, când încep să funcţioneze primele 6 clase (patru pentru băieţi şi 2 pentru fete) ale *Gimnasiului românesc*. Piatra de temelie a clădirii special destinate să adăpostească noua instituţie a fost aşezată la 17/29 septembrie 1851, în prezenţa episcopului Andrei Şaguna[1]. Iniţial, activitatea educativă s-a derulat doar la un nivel restrâns, adică în aşa numitul *„gimnasiu mic sau inferior"*, având numai 4 clase/trepte de instruire, iar din 1862 s-a obţinut şi autorizaţia de funcţionare pentru ciclul superior – adică echivalentul liceului de astăzi –, cursurile derulându-se de acum înainte pe durata a 8 ani. Dreptul de a organiza examene de maturitate, adică de bacalaureat, a fost acordat şcolii braşovene în 1866, când atât autorităţile guberniului Transilvaniei cât şi Andrei Şaguna, devenit mitropolitul provinciei, au aprobat organizarea primului examen pentru absolvenţii clasei a VIII-a gimnaziale[2]. În urma demersurilor întreprinse pe lângă guvernul regatului României, din toamna lui 1869 s-au înfiinţat pe lângă gimnasiul românesc o şcoală reală inferioară de trei clase şi o şcoală comercială tot de trei clase, aceste trei instituţii formând împreună *Şcoalele centrale greco-ortodoxe române din Braşov*[3]. La începutul secolului XX, la scurtă vreme după unirea Transilvaniei cu România, şcoalele centrale braşovene au primit titulatura oficială de liceu românesc, iar din 1922 au luat şi numele lui Andrei Şaguna, în amintirea ierarhului care a jucat un rol hotărâtor în apariţia lor.

Sărbătoarea maialului braşovean are o tradiţie aproape la fel de îndelungată ca şi cea a gimnaziului românesc din localitate, ea fiind introdusă la iniţiativa protopopului Ioan Popazu încă din 1853-1854, şi devenind în timp o ceremonie cu reguli stricte, dedicată absolvenţilor din ultimul an[4]. Mărturia unuia dintre cei mai cunoscuţi elevi ai gimnaziului braşovean, din promoţia 1895, profesorul universitar Sextil Puşcariu, aduce precizări importante legate de rolul şi locul maialului în

1 Pe larg despre contextul şi etapele înfiinţării gimnasiului românesc din Braşov în Andrei Bârseanu, *Istoria şcolelor centrale române greco-ortodoxe din Braşov*, Braşov, Tipografia Ciurcu et comp, 1902, pp. 45-82.
2 *Ibidem*, pp. 147-157.
3 *Ibidem*, pp. 185-189.
4 Manuela Negulescu, *Maialul şaguniştilor*, în „Monitorul Expres", Braşov, 2 iunie 2008, consultat online la http://www.monitorulexpres.ro/?mod=monitorulexpres&a=citeste&p=mozaic&s_id=62426

viața şcolarilor braşoveni: *„pe când denumirea de «gimnaziu» ce se da liceului cu opt clase, după model german, era un fel de degradare, cea de «student» dată «gimnaziştilor» şi «comercialiştilor» din cele patru – la comercial trei – clase din urmă, era o ridicare în grad, căci de fapt numirea aceasta se cuvenea numai universitarilor. Studenții formau un «coetus», adică o organizație cu obiceiuri păstrate prin uz, la care țineam cu sfințenie şi care erau şi ele imitate după cele în vigoare la universitățile germane, cu mici adaptări locale. În mod oficial era numit din partea directorului, cu ocazia deschiderii festive a anului şcolar (la Sfânta Sofia), numai «prefectul» din clasa a opta şi «subprefectul», din clasa a treia comercială. A fi prefect era cea mai mare cinste la care putea râvni un student, căci aceasta era recunoaşterea oficială a unui «primus* inter pares*». (...) Serbările studențeşti, împreunate cu excursii erau în fiecare an două, «Poiana» şi «Maialul». (...) înainte de «exitus», adică de cheful prin care «maturizanții» îşi luau rămas bun de la viața de student, era excursia în Stejeriş, numită «Maial», cu toate că se ținea mai ales în aprilie sau iunie, când vremea la Braşov era mai statornică decât în mai. Petrecerea aceasta era mai solemnă decât cea de toamnă, dar tocmai din cauza aceasta mai puțin intimă. (...) Ritualul maialului era cam acelaşi ca al Poienii, dar programul mai încărcat. Butoaiele cu vin erau primite cu mai multă solemnitate; când se anunța sosirea directorului, îi ieşea înainte o delegație de studenți, cu prefectul în frunte, care îi ținea un «logos» şi-l invita să participe la comandă. Directorul răspundea şi promitea că va veni între studenți mai târziu. Între cele două comande, lumea trecea să danseze, lunecând greu pe arena cu iarba smulsă după întâiele învârtituri. (...) «Clou-ul» era căluşarul şi bătuta, jucate de studenți în costum național."*[5]

Importanța maialului *„şaguniştilor"* a sporit odată cu trecerea timpului, transformându-l într-un ritual distinctiv al lumii şcolare de sub Tâmpa, care se derulează şi în prezent. În lunga sa existență însă, maialul braşovean a cunoscut mai multe etape de dezvoltare, care au influențat viața publică şi a altor comunități transilvănene.

3. Maialul braşovenilor stabiliți la Cluj – „migrația" unei sărbători culturale

Perioada interbelică reprezintă intervalul cronologic în care maialul *„şaguniştilor"* a devenit, mai pregnant ca înainte, un element de recunoaştere al foştilor absolvenți de la gimnaziul românesc din Braşov. După unirea Transilvaniei cu România, *„şaguniştii"*, răspândiți în diferite colțuri ale provinciei şi constituiți în marea majoritate a cazurilor într-o elită locală, au beneficiat de condițiile propice pentru a-şi exercita influența în prim planul vieții publice, atât în domeniile economice, cât şi în cele cultural – artistice. Eforturile lor au contribuit de altfel din plin la procesul de românizare a acestei provincii nou unite cu Țara, schimbând raportul de forțe de la vârful piramidei sociale în diferite localități ardelene.

Clujul a fost unul dintre oraşele care a atras după 1919 un mare număr de intelectuali braşoveni, mai ales datorită faptului că, prin înființarea universității româneşti în urbea de pe Someş, aceasta şi-a asumat rolul de capitală culturală a Transilvaniei. Exemplul lingvistului Sextil Puşcariu, care a jucat un rol hotărâtor în constituirea universității clujene, devenind apoi primul ei rector român, este edificator, mai ales că el nu a întârziat să fie urmat de mulți alți absolvenți *„şagunişti"*, care au ocupat funcții de răspundere în oraş.

Schimbarea structurii demografice a Clujului în favoarea populației româneşti, este de altfel dovedită atât de datele statistice, cât şi de studiile prosopografice, pe care le-am efectuat, special pentru acest studiu, pe populația de *„şagunişti"* stabiliți la Cluj. Astfel, dacă în 1920, Clujul avea o populație totală de 85.509 persoane, dintre care 29.644 erau români, 42.168 erau maghiari, şi 10.638

[5] Sextil Puşcariu, *Braşovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, pp. 302, 306.

erau evrei, în anul 1930 oraşul înregistra un total de 103.840 locuitori, dintre care 37.029 erau de naţionalitate română, 48.271 de naţionalitate maghiară, iar 13.094 erau de naţionalitate iudaică.[6]

Creşterea numărului de români din Cluj în cursul primului deceniu interbelic s-a efectuat şi prin contribuţia braşovenilor *„şagunişti"*, care au constituit una dintre cele mai importante *„colonii"* din localitate.

O primă categorie a *„şaguniştilor"* deveniţi clujeni este cea a absolvenţilor de la fostele şcoale centrale braşovene.

Astfel, din totalul celor 868 de elevi care au absolvit liceul „Şaguna" în intervalul 1900-1925[7], am reuşit să reconstituim faptul că un număr de 76 de persoane se stabiliseră până în 1925 la Cluj, adică un procent de 8,76 %. Dintre aceşti 76 de foşti *„şagunişti"*, 15 persoane lucrau la universitatea clujeană, şi anume: Onisifor Ghibu, Gheorghe Giuglea, Victor Stanciu, Emil Ţeposu, Ioan Goia, Nicolae Popoliţă, Emil Pop, Valeriu Bologa, Alexandru Lupan, Iosif Puşcariu, Gheorghe Sglimbea, Valeriu Puşcariu, Sabin Manuilă şi Teofil Dragomir ocupau diferite funcţii în ierarhia academică, de la preparator la profesor titular, iar Ioan Enescu era angajat ca bibliotecar la Seminarul universitar de limbă italiană. Totodată, trebuie să menţionăm şi faptul că 40 de tineri din promoţiile şaguniste ale perioadei 1900-1925, erau în anul 1925 studenţi şi doctoranzi la Cluj, atât la universitatea clujeană, cât şi la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale, Academia de Înalte Studii Agronomice, sau şcolile superioare tehnice[8].

Pentru o privire cât mai exactă, distribuţia pe generaţii a absolvenţilor *„şagunişti"* din perioada 1900-1925 care s-au stabilit la Cluj poate fi urmărită în tabelul de mai jos[9]:

Nr. crt.	Anul absolvirii Liceului Şaguna	Numele absolventului	Funcţia/profesia exercitată în Cluj la 1925
1.	1900-1901	Aurel Savu	avocat
2.	1901-1902	Onisifor Ghibu	prof. univ.
3.		Constantin Martinovici	inginer silvic
4.	1902-1903	Gheorghe Giuglea	prof. univ.
5.	1903-1904	Victor Stanciu	prof. univ.
6.	1905-1906	Ioan Motoc	avocat
7.	1907-1908	Eugen Iosif Goga	redactor (ziarist), „Ţara Noastră"
8.		Valeriu Puşcariu	asistent, Institutul de Speologie

[6] Datele preluate de la Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)*, disponibile online la http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5290. Pentru anul 1930 s-au utilizat datele care consemnează naţionalitatea, şi nu limba maternă a locuitorilor Clujului, între cele două tipuri de înregistrări statistice existând mici diferenţe.

[7] *Anuarul Liceului ortodox român „Andrei Şaguna" din Braşov, (LX şi LXI), anul jubiliar 1924-1925, al 75-lea an şcolar*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu; Branişce et co, 1925, p. VII.

[8] *Anuarul..., anul jubiliar 1924-1925*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu; Branişce et co, 1925, p. CXXXI-CXLIII.

[9] *Ibidem.* Datele din anuarul liceului Şaguna au fost verificate şi completate cu cele din anuarele universităţii clujene din perioada interbelică, în special cele din anii 1920-1925, precum şi alte date din presa vremii. Trebuie să menţionăm că numărul şaguniştilor stabiliţi la Cluj din promoţiile 1900-1925 ar putea fi chiar mai mare decât cel identificat deocamdată, dar nu la toţi dispunem de precizări legate de cariera urmată după absolvire.

9.	1908-1909	Sebastian Bornemisa	redactor (ziarist)
10.		Emil Colbazi	medic
11.		Iosif Pușcariu	medic, șef de lucrări la clinica oftalmologică între anii 1922-1924
12.		Victor Stănilă	medic
13.		Alexandru Țăndărău	director Casa cercuală
14.		Emil Țeposu	medic, asistent univ. la clinica chirugicală
15.	1909-1910	Gheorghe Mureșanu* (în anuarul șagunist numele său e ortografiat *Murășanu*)	–
16.	1910-1911	Valeriu Bologa	medic, asistent univ. la Institutul de istoria Medicinei
17.		Ioan Goia	medic, conferențiar univ.
18.		Iosif Indrieș	artist, Opera din Cluj
19.		Eugen Savu	avocat
20.	1911-1912	Ioan Clopoțel	ziarist, „Societatea de mâine”
21.		Nicolae Popoliță	medic, asistent univ. la clinica ORL
22.		Gheorghe Popoviciu	medic
23.		Sabin Manuilă* (în anuarul șagunist numele său e ortografiat greșit Sabin *Mămulă*!)	șef de lucrări, Institutul de igienă și igienă socială
24.		Romul (Vespasian) Bălosu	doctorand
25.		Cornel Reca	–
26.		Eugeniu Dobrotă	–
27.	1912-1913	Gheorghe Sglimbea	medic, asistent univ. la clinica dermatologică
28.	1913-1914	Ioan Gherghel	profesor
29.	1914-1915	Florian Cocian	candidat de avocat
30.		Teofil Dragomir	medic, asistent univ. la clinica neurologică

31.		Alexandru Lupan	medic, asistent univ. la Institutul Pasteur în 1922-1923 şi preparator univ. la clinica ginecologică în 1923-1924
32.		Emil Pop	asistent univ. la Institutul Botanic
33.		Emil Popovici	–
34.		Aurel Voina	medic
35.		Florin Voina	–
36.	1917-1918	Nicolae Dancu	doctorand în drept
37.		Eugen Herțea	rigorozant în drept
38.		Mihail Iacob	student în drept
39.	1918-1919	Gheorghe Bănuțiu	profesor, Teatrul Național Cluj
40.	1919-1920	Fabiu Bercan	doctorand în drept
41.		Ioan Enescu	bibliotecar, Seminarul de limbă italiană
42.		Octavian Nicola	absolvent, Academia comercială
43.		Vasile Nicolescu	doctorand în medicină
44.		Ioan Runceanu	doctorand în medicină
45.	1920-1921	Alexe Nan	student în farmacie
46.		Ioan Tanislau	student în chimie
47.		Aurel Vaida	student în medicină
48.		Eleonora Baiu	studentă în farmacie
49.		Ecaterina Tanasache	studentă în litere
50.	1921-1922	Ioan Bădițoiu	student la Academia comercială şi la Facultatea de drept
51.		Ioan Ban	student în litere
52.		Nicolae Macrea	student în ştiințe
53.		Aurel Nistor	student la Academia comercială
54.		Ştefan Popa	student în drept
55.		Cornelia Oana	studentă în litere
56.		Elena Coleşiu	studentă în farmacie

57.	1922-1923	Dumitru Căprioară	student în medicină
58.		Nicolae Râmboiu	student la Academia comercială
59.		Gheorghe Russu	student în drept
60.		Dumitru Ursianu	student în drept
61.		Virgil Voicu	student în drept
62.		Ioan Ducariu	student Şcoala tehnică
63.		Iosif Mailat	student la Academia comercială
64.		Melania Runceanu	studentă în litere
65.		Steliana Comşia	studentă în litere
66.		Viorica Marcu	studentă în litere
67.	1923-1924	Octavian Boş	student în drept
68.		Ioan Haller	student în drept
69.		Emil Popoviciu	student în drept
70.		Virgil Popianos	student în drept
71.		Gheorghe Puiu	student în medicină
72.		Cornel Runcean	student în drept
73.		Ionel Stănescu	student în litere
74.		Dumitru Pascu	student în medicină
75.		Victor Taus	student în drept
76.		Vasile Velican	student la agronomie

Existau şi mulți absolvenți *„şagunişti”* din generațiile anterioare anului 1900 care se stabiliseră la Cluj, însă în cazul lor identificarea prosopografică este mai dificilă, datorită surselor de care dispunem. Dintre cei pe care am reuşit să îi regăsim în urbea de pe Someş, după unirea Transilvaniei cu România se numără: Gheorghe Bogdan-Duică – din promoția 1885, Gheorghe Iuga – promoția 1889, Valeriu Moldovan – din promoția 1894, Sextil Puşcariu – din promoția 1895, Marius Sturza – din promoția 1895, Iosif Popovici – din promoția 1896, Ioan Minea – din promoția 1897, Ioan Lupaş – promoția 1900.[10] Toți aceştia, la rândul lor, au lucrat sau aveau să lucreze în cadrul Universității clujene, sporind astfel rândurile intelectualilor braşoveni care au pus umărul la viața culturală a oraşului. O mențiune specială trebuie făcută pentru dr. Constantin Sotir, absolvent al Liceului

[10] Andrei Bârseanu, *Istoria şcolelor centrale române greco-ortodoxe din Braşov*, Braşov, Tipografia Ciurcu et comp, 1902, pp. 564-577; *Anuarul..., anul jubiliar 1924-1925*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu; Branişce et co, 1925, pp. 5-164; Anuarele Universității clujene din perioada interbelică.

„Şaguna" în promoţia 1888, plecat apoi să studieze dreptul la Universitatea din Budapesta, până la nivel de doctorat[11], şi pe care îl regăsim ulterior la Cluj, implicat activ în toate acţiunile culturale derulate aici de către braşoveni.

A doua mare categorie de *„şagunişti"* stabiliţi la Cluj este constituită din foşti membri ai corpului didactic de la Liceul „Şaguna" din Braşov, care după 1918 au venit să lucreze în urbea de pe Someş, fie la instituţii de învăţământ superior, fie la diferite licee româneşti. În acest sens trebuie să îi amintim pe: Nicolae Bogdan – devenit profesor şi director la Liceul de fete „Regina Maria", Aurel Ciortea – care a fost primul rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj, Constantin Lacea – profesor de germană tot la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale şi rector al acestei instituţii din 1936, Gheorghe Dima – organizator şi director al Conservatorului de Muzică şi Artă Dramatică din Cluj[12].

Trebuie să subliniem faptul că pe tot parcursul perioadei interbelice numărul *„şaguniştilor"* şi al braşovenilor stabiliţi la Cluj a crescut în mod constant, de la an la an, după estimările noastre putând să se ajungă la o cifră de circa 250-300 de persoane.

Primele tentative de manifestare pe scena publică clujeană a acestei importante comunităţi de *„şagunişti"* s-au legat tot de un eveniment din viaţa Liceului ortodox român din Braşov, anume aniversarea a 75 de ani de existenţă a acestei şcoli. Astfel, în anul 1925, revista clujeană de cultură „Societatea de mâine" a publicat în numărul său din 21 iunie, un apel al câtorva dintre absolvenţii şagunişti din promoţia 1912, care se găseau la acea dată în urbea de pe Someş. Semnatarii – adică, Ion Clopoţel, dr. Gheorghe Popovici, dr. Sabin Manuilă, dr. Nicolae Popoliţă, dr. Eugeniu Dobrotă, Cornel Reca, drd. Vespasian Bălosu, le solicitau colegilor lor de promoţie *„a face tot posibilul să participe la serbările jubiliare de la 25-29 iunie, având loc cu acea ocazie şi o consfătuire a noastră asupra îndatoririlor obşteşti* (s.n. – A.-M. Stan)*"*.[13]

Într-adevăr, festivităţile prilejuite de împlinirea a 75 de ani de existenţă şi muncă educativă a Liceului ortodox român „Andrei Şaguna", derulate între 27 şi 29 iunie 1925 au fost deosebit de fastuoase, depăşind cadrul strict al Braşovului şi constituindu-se într-un eveniment cultural pentru toată Transilvania. Presa locală şi centrală a reflectat pe larg prin articolele sale derularea ceremoniilor, subliniind valoarea activităţii şcolare a instituţiei braşovene[14]. Serbările au constituit de asemenea un moment propice pentru a rememora contribuţia *„şaguniştilor"* la dezvoltarea românească prin glasul profesorului Ioan Lupaş, care a făcut o primă listă a foştilor elevi ai liceului care reuşiseră *„să aducă, în diferitele domenii ale culturii noastre, câte o piatră de temelie sau câteva fire de nisip..."*[15]. Cu aceeaşi ocazie a fost evidenţiată şi participarea esenţială a *„şaguniştilor"* la fondarea universităţii clujene şi, implicit, forţa intelectuală a comunităţii braşovene care se stabilise în Cluj: *„Universitatea românească a Daciei Superioare nu s-a făcut la Braşov, dar doi foşti profesori ai acestei şcoli, d-nii Goldiş şi Branişte au fost cei care s-au îngrijit ca ea să ia fiinţă, în Cluj, îndată după intrarea în moştenirea străbună, şi la doi elevi ai liceului din Braşov, Ghibu şi [Puşcariu] le-a fost dat să o întemeieze şi să o organizeze"*[16].

Impactul sărbătorii din 1925 a dus de altfel, în scurt timp, la constituirea în Cluj a unei societăţi a braşovenilor, care au reprodus în urbea de pe Someş tradiţiile vieţii academice din liceul *„şagunist"*.

[11] Andrei Bârseanu, *op. cit.*, p. 571.
[12] *Anuarul..., anul jubiliar 1924-1925*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu; Branişce et co, 1925, p. XCVI-CXVIII.
[13] *Societatea de mâine*, Cluj, anul II, nr. 25, 21 iunie 1925, p. 428.
[14] *Anuarul Liceului ortodox român „Andrei Şaguna" din Braşov (LX, LXI, LXII, LXIII, LXIV) pe anii 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, Braşov, Tipografia A. Mureşianu; Branişce et co, 1929, pp. 66-91.
[15] Ioan Lupaş, *Despre foştii elevi ai şcoalelor ortodoxe române din Braşov*, în „Anuarul Liceului ortodox român «Andrei Şaguna» din Braşov (LX, LXI, LXII, LXIII, LXIV) pe anii 1923-1924...", pp. 95-96.
[16] *„Omagiul Academiei Române, discursul dlui dr. Sextil Puşcariu, fost elev al liceului, membru al Acad. Române"* în „Anuarul Liceului ortodox român «Andrei Şaguna» din Braşov (LX, LXI, LXII, LXIII, LXIV) pe anii 1923-1924...", p. 26.

Ca urmare, s-a luat hotărârea ca *„odată pe an, să se serbeze Maialul, trezind astfel amintirile tinereții”*.[17] Prima ceremonie a Maialului brașovenilor stabiliți la Cluj a avut loc în data de 8 mai 1927, cei care au patronat petrecerea fiind profesorul Sextil Pușcariu, generalul Dănilă Pap și primarul Clujului din acea perioadă, Vasile Osvadă[18]. Data nu a fost aleasă întâmplător, cu același prilej fiind sărbătorit și jubileul de 75 de ani de la compunerea dansului românesc *„Romana”*. Adunați în pădurea de la Hoia, care va deveni locul tradițional de întrunire pentru Maialul brașovenilor din Cluj, participanții au dansat cu însuflețire până seara. Alături de Sextil Pușcariu, ales *prefectul* Maialului inaugural din 1927, s-a remarcat prezența doctorului Costi Sotir, care a îndrumat cele 12 perechi ce s-au încumetat să execute dansul *„Romana”*, aranjând și celelalte momente artistice ale zilei[19]. Domnul Sotir a rămas de altfel *„maestrul de ceremonii”* al maialelor clujene pentru mult timp, fiind un priceput și entuziast profesor de dansuri românești, în special brașovene, pentru cei interesați să le învețe și să le perpetueze. Dintre organizatorii primului maial al brașovenilor la Cluj trebuie să îl menționăm și pe Gheorghe Mureșanu – promoția 1910 – care, în calitatea sa de casier al societății brașovenilor din Cluj, a supervizat din punct de vedere financiar organizarea sărbătorii. Și mai important însă, Gh. Mureșanu a venit cu inițiativa *„alcătuirii primei liste a foștilor studenți de la Școalele centrale din Brașov aflători la Cluj”*[20], inițiativă despre care nu știm dacă s-a reușit a fi dusă la bun sfârșit.

Maialul brașovenilor stabiliți la Cluj a continuat în anii următori, impunându-se și în urbea de pe Someș drept o tradiție locală și aducând în viața publică de aici o atmosferă de coeziune socială și națională, caracteristică educației primite de către *„șaguniști”*. Atmosfera în care s-au derulat maialurile de la Cluj din anii interbelici este deosebit de bine surprinsă de către Sextil Pușcariu: *„După trei decenii de la ultimul meu maial ca student în Brașov am început seria maialurilor brașovenilor la Cluj. Căci vechii brașoveni s-au mutat în număr mare în capitala Ardealului, când viața nouă românească pe care a adus-o unirea a cerut ca toate orașele Transilvaniei să se înhame la căruța care ne ducea vijelios spre o țară nouă și mândră (...). Atunci brașovenii stabiliți la Cluj și-au adus aminte de maialele lor de odinioară. Cumpărându-și chipie și bastoane, rugând pe doamne să le coasă «lentele» și cocardele, alegându-și prefect, subprefect, cantor loci, fux-maior, butoier și pe veșnic tânărul Costi Sotir, de fapt promoția maturizanților din anul 1888!, aranjor și inițiator în tainele «Romanei», scoțând o gazetă ocazională cu amintiri din gimnaziu, intitulată «Gaudeamus Sigismund», cutreierând în ajun în grup compact străzile Clujului și cântând cântece studențești, cu muzica în frunte, ca pe vremuri, brașovenii se simțeau din nou tineri. «Nu-i viață mai plăcută decât de student» înaintea universității, și «Gaudeamus igitur» la Lupoaica din piață, și plecarea cu steagul în frunte, fux-maiorul adunându-și în parc fucșii – studenții universitari –, întâmpinarea butoiului salutul foștilor profesori și hora trocărească, «Romana» în costum național și călușarul și bătuta – niciunul din punctele din vechiul program nu fu uitat.”*[21].

Romana - 1933, Gazeta Ilustrată

[17] *Sărbătorirea Maialului la Cluj* în „Realitatea ilustrată”, Cluj, an I, nr. 15, 15 mai 1927, p. 1.
[18] *Ibidem.*
[19] Ion Gherghel, *Câte ceva despre școalele din Brașov și maialul brașovenilor de la Cluj*, în „Gazeta ilustrată”, Cluj, anul II, nr. 3-4, martie-aprilie 1933, pp. 80-81.
[20] *Ibidem.*
[21] Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 307.

De altfel, în timp, maialul braşovenilor a ajuns să înglobeze nu doar pe foştii *„şagunişti”*, ci s-a deschis spre intelectualii din Cluj şi spre toți ceilalți braşoveni stabiliți în urbea de pe Someş, cât şi spre elevii de la liceele şi şcolile secundare clujene. Treptat, s-a stabilit obiceiul ca înainte de a se urca înspre pădurea Hoia, grupul celor care sărbătoreau maialul să se fotografieze în centrul Clujului, fie în piața Unirii, cum se întâmplă la maialul din 5 iunie 1933[22], fie în fața statuii Lupoaicei, simbol al latinității.

Maial la Cluj, primii ani de organizare, copyright Gazeta ilustrată

Ediția din anul 1936 a maialului braşovenilor din Cluj a fost una deosebită, fiindcă se împlineau zece ani de când se instituise cu succes această sărbătoare culturală publică în oraş. Jubileul a fost marcat cum se cuvine, printr-o ceremonie mai elaborată decât până în acel moment. Astfel, la 2 mai 1936 societatea braşovenilor din Cluj s-a întrunit în şedință specială pentru a stabili programul celui de-al zecelea maial. Organizatorii – printre care îi menționăm pe prof. univ. Marius Sturza, prof. univ. Valeriu Bologa, Ştefan Peneş, Augustin Bena, Gheorghe Mureşan, ing. inspector Zeicu, dr. V. Gligore, Ioan Ghergel, Ştefan Suciu, Grigore Vlădăreanu, Cornel Runceanu, Nicolae Râmboiu, asistent Tanislau ş.a. – au decis ca serbările să se întindă pe parcursul a două zile, anume 16 şi 17 mai 1936. Pentru a spori fastul ceremoniilor s-au trimis invitații de participare la maialul clujenilor atât către Liceul „Andrei Şaguna” din Braşov, cât şi către organizațiile braşovenilor din Târgu-Mureş, Oradea, Sibiu, Timişoara. Acestora aveau să li se alăture elevii tuturor şcolilor secundare din Cluj. De asemenea, s-a luat hotărârea ca maialul jubiliar să fie *„filmat de casa Fotofilm Cluj, filmul trecând în proprietatea Societății Braşovenilor, care îl va finanța”*[23].

Maialul Braşovenilor

In ziua de 5 Iunie s'a ţinut în parcul Etnografic, pădurea Hoia, tradiţionalul maial al Braşovenilor, care şi anul acesta ca în totdeauna s'a desfăşurat în cadre deosebit de impunătoare. Au luat parte toţi foştii elevi ai şcoalelor româneşti din Braşov, precum şi un mare număr de intelectuali din Braşov şi Cluj. Pentru memorarea acestui eveniment, braşovenii s'au fotografiat în Piaţa Unirii înainte de plecare spre pădurea Hoia. (Foto Bordan)

Maialul braşovenilor la Cluj, 1933, copyright Gazeta ilustrată

În aceeaşi adunare de la 2 mai 1936 s-a făcut şi alegerea celor care aveau să îndeplinească cele mai importante roluri în ceremonialul maialului, după cum urmează: prefect – Sextil Puşcariu (înlocuit la nevoie de prof. Marius Sturza), subprefect – Ştefan Peneş, şef aranjor – dr. Costi Sotir, fucsmaior pentru liceu – ing. inspector Ioan Zeicu, fucsmaior pentru şcoalele comerciale – inspector Gheorghe Mazuchi, casier general – Gheorghe Mureşanu, comandant teritorial – colonel Stoica, cantor loci I – ing. Manase D, cantor loci II – Augustin Bena, butoier I – ing. Alexandru Chițu, butoier II –

Romana - 1936, Gazeta ilustrată

[22] *Gazeta ilustrată*, Cluj, anul II, nr. 6, iunie 1933, p. 114.
[23] *Națiunea română*, Cluj, anul X, nr. 107, 14 mai 1936.

Maialul braşovenilor din Cluj, 1936,
copyright Gazeta Ilustrată

Corneliu Runceanu. În plus, profesorul Augustin Bena, pe atunci rector al Academiei de Muzică din Cluj, a reunit şi publicat într-o broşură cele mai frumoase cântări studenţeşti ale maialului, iar Valeriu Bologa s-a angajat să publice revista maialului, care avea să cuprindă *„interesante articole despre viaţa de elev în Braşov, apoi glume şi braşoave, precum şi fotografii de la maialurile anterioare”*[24].

Bineînţeles că în urma unei asemenea planificări minuţioase, desfăşurarea maialului jubiliar a fost un succes. Ceremoniile au început în seara zilei de 16 mai 1936, când o delegaţie de braşoveni a depus câte o coroană de flori la mormintele foştilor profesori *„şagunişti”* Pandele Dima şi Gheorghe Dima, aflate în Cimitirul central din Cluj. Apoi, s-a făcut *„retragerea”* pe străzile principale ale oraşului, în acordurile muzicii militare, la acest moment luând parte şi o delegaţie de la şcolile braşovene, în frunte cu directorul Ioan Moşoiu. A doua zi, pe 17 mai *„s-a format un convoi imens, în frunte cu elevele şi elevii şcolilor secundare”* din Cluj, alături de care s-au încolonat şi oaspeţii de la Liceul „Şaguna”, precum şi reprezentanţi ai braşovenilor din Târgu-Mureş, conduşi de profesorul N. Sulică (la rândul său fost absolvent *„şagunist”* şi dascăl al liceului de sub Tâmpa, care părăsise Braşovul după unirea din 1919). Cu toţii s-au deplasat în pădurea de la Hoia, unde s-au desfăşurat toate etapele maialului: *„dansurile naţionale, atât cele executate de elevele şi elevii diferitelor şcoale secundare, cât şi cele jucate de către braşoveni au fost de toată frumuseţea. Celelalte puncte din program, ca bunăoară faimosul botez al vulpilor şi vulpiţelor au stârnit un mare haz. «Comanda» a fost excelent organizată, n-a durat prea mult şi a decurs în perfectă disciplină. Cei doi conducători, d-nii profesori Sextil Puşcariu şi V. Bologa (= Mocu) au dirijat «comanda» cu iscusinţă şi vervă.”*[25]

Aşa cum se prevăzuse anterior, o parte din convoiul maialiştilor, mai exact cel format din *„coloana braşovenilor, a fost filmat, împreună cu alte câteva scene din Stejeriş (Romana, botezul vulpilor, comanda).”*[26] Documentarul, regizat de Ştefan Miezkowski şi Fekete Laszlo, a rulat ulterior la cinematografele din Cluj, demonstrând deopotrivă importanţa pe care o căpătase sărbătoarea maialului în viaţa culturală clujeană, precum şi amploarea şi popularitatea locală a acestei manifestări.

Maialul braşovenilor de la Cluj a continuat să fie organizat până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, când noile condiţii social-politice au pus capăt unei tradiţii care devenise parte integrantă a peisajului public din urbea de pe Someş. La momentul întreruperii sale, sărbătoarea maialului clujean ajunsese deja să fie recunoscută şi să înregistreze ecouri până la nivelul presei centrale de la Bucureşti, încă din anul 1937 fiind publicate în ziarul „Timpul” dări de seamă amănunţite ale acestui eveniment. Articolele au evidenţiat în special valoarea artistică şi culturală a dansului *„Romana”*, componentă nelipsită din ceremonialul maialului.[27]

4. Concluzii

Analizând locul şi rolul maialului braşovenilor stabiliţi la Cluj în cadrul manifestărilor culturale din perioada interbelică, putem desprinde cu uşurinţă câteva concluzii. Maialul a fost o sărbătoare de

24 *Ibidem.*
25 Ion Gherghel, *Maialul jubiliar al braşovenilor din Cluj*, în „Gazeta ilustrată”, Cluj, anul V, nr. 5-6, mai-iunie 1936, p. 81.
26 *Ibidem.*
27 Ion Gherghel, *Maialul braşovenilor*, în „Gazeta ilustrată”, Cluj, anul VI, nr. 5-6, 1937, p. 76.

prestigiu a vieții clujene din prima jumătate a secolului al XX-lea, cu un caracter tradițional, românesc. Activitate organizată de elita universitară a Clujului – provenită în mare parte din elita școlară *„șagunistă”*–, maialul a cultivat spiritul de echipă, coeziunea socială, stimulând prin exemplul dat dorința de implicare a întregii comunități. Totodată, maialul brașovenilor de la Cluj ilustrează în mod semnificativ felul în care anumite obiceiuri culturale ale unor grupuri umane se răspândesc în alte arealuri geografice, încetățenindu-se în noua viață locală. Uneori păstrate identic, alteori alterate, sau îmbogățite şi cu tradiții din zona în care au fost transplantate, ceremoniile de tipul maialului *„șagunist”* rămân tipare ale unui anumit mod de viață, cu norme bine definite, contribuind în felul lor la păstrarea spiritului de castă al celor care le-au dat viață.

The may festival of Andrei Saguna's Brasov citizens settled in Cluj – an academic and cultural holiday from inter-war period

Abstract

The following article analyzes the appearance and the evolution of a cultural festivity in the city of Cluj, during the inter-war period, namely that of the *Maial.* A commemoration of spring, the *Maial* (a holiday dedicated to the month of May, hence its name), was an action first organized by the graduates of the Romanian High School of Brașov, in their native town. The ceremony, with very rigorous rules, inspired by the original German model of the *Majalis,* was transplanted since 1927 in the new academic capital of Transylvania, Cluj. Our study investigates how this intellectual transfer happened and describes the way in which the festivities took place in Cluj over the years. An important part of our research is dedicated to a prosopographic investigation, trying to establish how many of the former members of the Romanian High School of Brașov, both graduates and teachers, came to live and work in Cluj after the end of World War One and how their move lead to the celebration of the *Maial* in this new town. One of the main discoveries of the article is the fact that a significant number of Brașov High School graduates were involved both in the scientific life of the Romanian University of Cluj and in the organization of the local *Maial*.

Maria-Cristina PLOSCĂ

ELENA DENSUŞIANU-PUŞCARIU, PRIMA FEMEIE MEDIC OFTALMOLOG

Alături de personalitățile marcante române de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea se înscrie şi profesorul doctor Elena Densuşianu-Puşcariu, prima femeie profesor universitar al unei facultăți de medicină din România.

Cu înaintaşi de primă mărime provenind din intelectualitatea transilvăneană a Țării Hațegului, bunicul fiind Vizantie Pop, aceasta a avut un destin de excepție. Vizantie Pop, căsătorit cu o fiică de preot, a avut şapte copii. Dintre aceştia, doi au urmat cariera ecleziastică, însă Aron şi Nicolaie au realizat schimbări făcând studii de drept, dar îndreptându-se mai mult spre filologie şi istorie. Aron s-a căsătorit cu scriitoarea Elena Circa, având împreună trei copii: Ovid, profesor la catedra de filologie modernă la Bucureşti, Eliza, căsătorită cu Vespasian Erbiceanu – consilier la Înalta Curte de Casație şi Justiție, membru corespondent al Academiei Române şi Elena, medic şi cadru universitar, căsătorită cu Emil Puşcariu, profesor la Facultatea de Medicină din Iaşi, înrudit cu filologul Sextil Puşcariu. Acesta a trăit între 1859-1928 fiind un reputat histolog şi bacteriolog, cu contribuții importante în cercetarea tratamentului turbării, colaborând cu Victor Babeş la metoda specială de vaccinare antirabică (Metoda Babeş-Puşcariu). Dintre lucrările sale de specialitate remarcăm *„Dare de seamă despre vaccinațiunea contra turbării”* (1927)[1].

Elena Densuşianu s-a născut în Făgăraş, la 3 martie 1875. A urmat cursurile secundare ale Liceului „Principatele Unite” din Iaşi şi pe cele universitare în cadrul Facultății de Medicină din acelaşi oraş, acolo susținându-şi teza de doctorat în 1899, devenind prima femeie doctor în medicină din România[2].

A urmat un stagiu la Paris, unde a lucrat alături de personalități ale medicinei mondiale, precum profesorul Andre Victor Cornil, Emil Roux, Ilia Ilici Mecinikov. Întoarsă în țară a început cariera didactică fiind preparator la laboratorul de anatomie patologică al Facultății de Medicină Bucureşti, medic secundar al Eforiei, medic secundar al Spitalului Sfântul Spiridon din Iaşi, medic secundar al Serviciului de boli de ochi, docent în oftalmologie al Facultăților de Medicină din Iaşi şi Bucureşti, asistent al Clinicei Oftalmologice din Bucureşti, apoi şef de clinică, iar în 1920 devine şef al Clinicii de Oftalmologie din Iaşi[3].

Baza materială cu care a pornit Elena Densuşianu-Puşcariu era foarte slabă: o cutie cu lentile pentru ochelari, însă aceasta a crescut numărul de paturi, saloane, laboratoare, săli de operație, a creat o cameră de mulaje, cameră obscură, aici practicându-se peste 2500 de intervenții.

Activitatea ştiințifică a continuat prin publicarea de lucrări în colaborare cu Pinoy, Victor Babeş, Gh. Marinescu, G. Socor şi tratate în Anglia, Argentina ca autor sau coautor. A editat două cursuri în 1927 – acestea cuprinzând expozeuri, incursiuni în istoria medicinei, hărți, fotografii, desene color realizate de autoare după cazurile din clinică[4].

A anticipat concluzii cu caracter practic, rămase fundamental în clinică, a avut contribuții la epidemiologia, formele clinice şi terapia curativ-profilactică a bolilor oculare, investigarea implicațiilor oftalmologice ale patologiei generale, a descris trei noi metode în chirurgie oftalmologică, a dezbătut problema traumatismelor oculare cauzate de război, a prezentat numeroase procedee de chirurgie plastică dar a şi experimentat keratita, folosind bacilul Calmette-Guerin,

1 http://www.evenimentul.ro/articol/medicul-emil-puscariu.html
2 http://www.rostonline.org/rost/aug-sep2006/densusianus.html
3 *Ibidem.*
4 *Ibidem.*

abordând tratamentul cataractei la diabetici, publicând în 1931 rezultatele a 68 de intervenții cu metoda *„Stănculeanu (extragerea intracapsulară a cristalinului)”*[5].

Prima descriere exactă a trahomului (conjunctivita granuloasă) pe plan mondial îi aparține prin lucrarea *„Le trahome. Au point de vue clinique et avec des consideration sur son etat en Roumanie”*, publicată în 1914. Pentru prevenirea acestei boli a încercat să organizeze conferințe, editarea de broșuri, deplasarea în școli, prevederea la nivel guvernamental a bugetului pentru profilaxia bolii, interzicerea și limitarea accesului pe teritoriul României a persoanelor cu trahom.

A fost preocupată în găsirea unor soluții privind stabilirea metodelor de tratare a neurosifilisului. A introdus examenul serologic pentru sifilis pentru toți bolnavii internați. Prin necesitatea profilaxiei sifilisului se lupta și împotriva cecității, aceasta susținând-o prin numeroase conferințe în țară. Astfel a descris un semn particular în neurosifilis: *„semnul Elena Pușcariu”* – înfundarea regiunii zigomatice la 10-14% din bolnavi și cefaleea sifilitică, prezentă la majoritatea pacienților.

Prevenirea bolilor oculare a fost o activitate importantă pentru Elena Pușcariu-Densușianu, publicând în 1913 la București *„Instrucțiuni populare pentru prevenirea orbirei”*, care s-a distribuit în școli, gări și primării din toată țara. Aici descria metodele de prevenire a oftalmiei purulente și a conjunctivitei granuloase, precum cele de prim ajutor în cazul traumatismelor oculare. Ca propuneri pentru prevenirea bolilor oculare, provenite din bolile sociale – sifilisul, gonoreea și tuberculoza, oferea alternativa apariției campaniilor de informare cu privire la mijloacele de evitare a bolilor oculare. Printre măsurile speciale: stabilirea frecvenței bolilor oculare față de celelalte prin introducerea unor fișe individuale de sănătate, înființarea unui serviciu de oftalmologie la două județe, crearea unor echipe mobile de specialiști pentru efectuarea de examene oftalmologice, mici intervenții, completarea fișei individuale de sănătate, instruirea și dotarea medicilor de circumscripție pentru acordarea primului ajutor în diverse afecțiuni oculare[6].

A avut și o altă latură, pe filiația familiei, fiind scriitor și traducător (*Basme din Transilvania*, Friedrich Müller, București, Minerva Institutul de arte Grafice și Editură, 1914), istoric al științei (a susținut conferințe, precum cea din 1937, *Pensée et philosophie scientifique*), artist plastic-pictor, dar și desenator.

Deși era pensionată a continuat activitatea clinică și publicistică, regăsind-o în numărul 10-11-12 din decembrie 1946, la rubrica *„Colaboratori de onoare”* ai revistei *„Pagini medicale-revistă lunară de medicină și chirurgie generală”*.

Contribuțiile ei în medicina românească au fost definitorii, abordând oftalmologia din perspectivă științifică, practică, prin metodele noi propuse dar și din cea socială.

Elena Densușianu-Pușcariu, the first women ophtalmology doctor
Abstract

The first woman being a Ph.D. in medicine, Elena Densușianu-Pușcariu, was born in 1875 at Făgăraș. She had importants precursors in her family, they were coming from Transylvanian intellectuals, her grandfather being Vizantie Pop, who had seven children. Her father was Aron Densușianu, well-known philologyst and her mother was the writer Elena Circa. Elena Densușianu was married to Emil Pușcariu, profesor at Faculty of Medicine in Iași.

She has been started and continuing her studies in Iași, including the Faculty of Medicine and her Phd too. She was taking training courses at Paris, then she has continued the scientific activity, publishing courses, working on new methods of prevention and treatment of eyes disease.

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*

Costin SCURTU

CONTRIBUȚIA ARMATEI ROMÂNE LA REALIZAREA STATUII LUI ȘTEFAN CEL MARE DIN CHIȘINĂU

După Primul Război Mondial, relațiile dintre România şi U.R.S.S. au devenit încordate, pentru că statul sovietic nu recunoştea actul unirii Basarabiei cu România din martie 1918, iar statul român nu recunoştea statul U.R.S.S. şi nu avea relații diplomatice cu acest stat.

La începutul anului 1923 s-a agravat situația pe Nistru. Pentru a se rezolva problema conflictelor în această zonă, la 5 august 1923, la Tiraspol, s-a întrunit comisia ruso-română. În instrucțiunile primite de delegația rusă se arăta că la negocieri vor trebui să se evite prin toate mijloacele decizii şi formulări care ar putea duce direct la recunoaşterea de către Rusia a cursului Nistrului drept frontieră între U.R.S.S. şi România. La 20 noiembrie 1923, la Tiraspol a fost semnat primul acord încheiat între România şi Uniunea Sovietică, în care s-au stabilit măsurile şi procedeele pentru prevenirea şi aplanarea conflictelor pe Nistru.

După eşuarea negocierilor de la Viena între cele două state, la 6 aprilie 1924, la Moscova[1], adjunctul lui Litvinov a făcut corespondentului ziarului „Pravda”[2] următoarea declarație: *„Până la desfăşurarea unui referendum, vom considera Basarabia ca parte integrantă a Ucrainei şi a Uniunii Sovietice”*[3].

Guvernul României a răspuns că refuză să organizeze un referendum în Basarabia. Nu teama de rezultatul obținut a făcut România să nu accepte acest referendum, ci faptul că, indirect, ar fi recunoscut că exista o problemă cu Basarabia.

Atunci această problemă a fost creată în sudul Basarabiei prin declanşarea răscoalei de la Tatarbunar, care a fost o revoltă țărănească armată, de inspirație bolşevică, care a avut loc în zilele de 15-18 septembrie 1924, în împrejurimile oraşului Tatarbunar (uneori scris şi Tatar-Bunar) din Bugeac (Basarabia de Sud). Răscoala a fost condusă de un comitet revoluționar prosovietic care a cerut unificarea cu R.S.S. Ucraineană şi sfârşitul *„ocupației româneşti în Basarabia”*[4]. S-a încercat inducerea ideii că *„revoluția”* a izbucnit în toată Basarabia şi că apariția trupelor sovietice este iminentă. Moscova hotărăşte, la 12 octombrie 1924, crearea unui stat artificial, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească. Republica moldovenească a fost înființată în stânga Nistrului şi avea 210 km lungime şi 95 km lățime[5].

Pentru înăbuşirea rebeliunii, guvernul României a trimis trupele de artilerie din Corpul III al Armatei Române şi o unitate de marină. În perioada 24 august-2 decembrie 1925, timp de mai bine de trei luni (103 zile), s-a desfăşurat la sediul Consiliului de Război al Corpului III Armată din Chişinău

---

[1] Ioan Scurtu, *Istoria românilor. România întregită (1918-1940)*, vol. VIII, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 106-195.

[2] Pravda (în limba rusă: Пра́вда, „Adevărul”) a fost o publicație oficială a Partidului Comunist bolşevic între anii 1918 şi 1991. Ziarul apare în continuare în Rusia.

[3] Vezi pe larg, *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I: 1917-1934, editat de Direcția Arhivă diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României şi Departamentul Istorico-documentar al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, redactor responsabil al ediției române Dumitru Preda, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1999; Ludmila Rotari, *Mişcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, şi Octavian Țâcu, *Problema Basarabiei şi relațiile sovieto-române în perioada interbelică (1919-1939)*, Chişinău, Editura Prut Internațional, 2004.

[4] http://www.sud-est.md/numere/20001001/dramaintelectualilor/

[5] Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (1924-1940).

procesul participanților la revolta armată de la Tatarbunar (supranumit în presa românească *„Procesul celor 500”*)[6].

În acest context, inițiativele generalului Vasile Rudeanu[7] aveau să fie apreciate de societatea românescă din stânga şi dreapta Prutului[8]. Generalul Vasile Rudeanu, comandant al Corpului III Armată din Chişinău, a avut ideea realizării monumentului voievodului Ştefan cel Mare în Chişinău[9]. S-a adresat sculptorului Alexandru Mihailovici Plămădeală[10], director al Şcoalei Comunale de Belle-Arte din Chişinău, ca să realizeze statuia lui Ştefan cel Mare din bronz. Sculptorul Al. Plămădeală a acceptat să lucreze fără niciun contract. Când i s-a făcut sculptorului propunerea de a-l reprezenta pe voievodul moldovean într-o sculptură monumentală – acesta avea deja în atelier schița unui portret al domnitorului Moldovei, Ştefan cel Mare[11].

Generalul Vasile Rudeanu a cerut concursul Primăriei Municipiului Chişinău şi a obținut de la primarul de atunci, Gherman Pîntea[12], ca Serviciul Tehnic al Municipiului, în frunte cu şeful Serviciului, arhitect Eugen A. Bernardazzi[13], domnii Hevanschi, Bugan, Pavlovschi şi alții, să contribuie, în mod gratuit, cu cunoştințele lor tehnice, la lucrările necesare, neprimind decât retribuția lor obişnuită de la Primărie.

Olga Plămădeală, soția sculptorului, avea să povestească: *„În vara anului 1924, Alexandru Mihailovici [Plămădeală, n.a.] a fost înştiințat că, la Chişinău, s-a înființat un comitet pentru înălțarea unui monument al domnitorului Ştefan cel Mare. Preşedintele comitetului a încercat să-l convingă pe A.M. Plămădeală să facă macheta sculpturii fără contract, deoarece la acea oră comitetul nu dispunea de nici un ban”.* A.M. Plămădeală a acceptat să facă macheta, dar a cerut să fie susținut financiar pentru *„a putea vizita locurile istorice pe unde Ştefan cel Mare a trecut biruitor cu sabia […]”.*

[6] După finalizarea procesului, majoritatea celor arestați au fost achitați de instanță. Un număr de 85 rebeli au fost condamnați la pedepse cu închisoarea: majoritatea la pedepse între 6 luni şi 6 ani, doi la 15 ani muncă silnică şi Iustin Batişcev la muncă silnică pe viață. Dintre cei 85 de condamnați niciunul nu era român. În acest proces s-a intenționat demonstrarea faptului că răscoala de la Tatarbunar a fost organizată de U.R.S.S.

[7] Generalul Vasile Rudeanu a fost fiul colonelului Constantin Rudeanu căsătorit cu Elena Fundățeanu. Colonelul Vasile Rudeanu a condus delegația română în Franța pentru negocierea contractului de furnizare a armamentului şi muniției destinate armatei române în anul 1917. După ce a fost avansat la gradul de general, V. Rudeanu, a scris în anul 1936 lucrarea cu titlul: *„Apărarea națională şi bogățiile României întregite”*. Emanuel (Manole) Rudeanu, (n. la 26 mar. 1921, la Bucureşti), fiul generalului de armată Vasile Rudeanu şi al Tatianei, născută Lahovary, absolvent al Facultății de Drept din Bucureşti, doctorand în Ştiințe politico-economice. A fost avocat în baroul Ilfov şi membru al corpului diplomatic (până în 1947, când a fost exclus). Arestat la 6 noiembrie 1947 şi la 1 aprilie 1949.

[8] În anul 1927 este format un comitet pentru construirea Monumentului Aviatorilor din Bucureşti. Din acest consiliu au făcut parte: prof. dr. I. Cantacuzino, generalul Vasile Rudeanu, colonel medic aviator Victor Atanasiu, aviator Cornel Olănescu, aviator Mihai Oromolu.

[9] Apud. Vasile Malanețchi, ...*Chipul său în moştenirea sa* (IV), în „Revista românească”, nr. 3(49), 2007, pp. 31-32. http://astra.iasi.roedu.net/pdf/nr49p31-32.pdf

[10] Alexandru M. Plămădeală (09.10.1888, Chişinău-15.04.1940, Chişinău), sculptor. A studiat arta plastică la Chişinău, apoi la Şcoala Superioară de Pictură, Sculptură şi Arhitectură din Moscova. În creația sa a practicat toate genurile sculpturii: portretul, nudul, sculptura monumentală, bustul funerar, compoziția de gen, plastica mică. Una din cele mai importante lucrări ale lui Alexandru Plămădeală rămâne monumentul lui Ştefan cel Mare – o statuie monumentală, care *„prin simplitatea aparentă ne dă o impresie certă, a operei bine gândite, şi executate cu precizie tehnică şi iscusință artistică”*.

[11] Vasile Malanețchi, ...*Chipul său în moştenirea sa* (I), http://astra.iasi.roedu.net/texte/nr46ChipulSau.html.

[12] Gherman Pîntea, (n. 13 mai 1894-d. 1967), primar al oraşului Chişinău în anii 1923, 1927-1928, 1932. A fost un om politic român din Basarabia, membru în Sfatul Țării, om de stat, publicist, învățător. La 27 martie/9 aprilie 1918 a votat unirea Basarabiei cu România. Participant la Primul Război Mondial. Fără de partid. Deputat în Sfatul Țării. În primul Guvern al Basarabiei autonome deține postul de adjunct al directorului general de la Ministerul de Război. A fost preşedinte al Camerei de Comerț şi Industriei din Chişinău. În iunie 1940 s-a refugiat peste Prut. În timpul războiului a ocupat postul de primar al Odesei (1941-1944). După 1944 s-a aflat în România, unde a fost arestat de mai multe ori. http://chisinaul.blogspot.com/2009/04/lista-de-primari-ai-orasului-chisinau.html

[13] Arhitectul A. Bernardazzi a proiectat peste 30 de edificii arhitecturale în municipiul Chişinău şi în alte localitați ale Basarabiei. Clădirile reprezentative construite după proiectele lui A. Bernardazzi sunt: Biserica greacă din Chişinău, Duma orăşenească, Judecata de circumscripție, Şcoala populară, Casa M.M. Catacazi (Chişinău), conacul Manuc-Bey din Hinceşti, biserica „Al. Nevski" din Ungheni ş.a. Monumentul „Ştefan cel Mare" este cea mai importantă realizare a sculptorului Al. Plămădeală şi a arhitectului Eugen Bernardazzi. Monumentul a fost inaugurat în anul 1927 în Grădina Publică a oraşului Chişinău, după care a fost transportat în România şi reinstalat în Chişinău, după încheierea războiului.

A.M. Plămădeală a plecat la mănăstirea Voroneț, pentru a lua cunoștință de frescele pe care au fost înveșnicite chipurile domnitorului și ale membrilor familiei lui. În bibliotecile din Cernăuți și Iași el a consultat numeroase documente istorice[14].

S-a decis să realizeze macheta în mărime naturală. S-a ales ca atelierul să fie în spațiul unei școli din Chișinău, aflată pe strada Tighina. Atelierul a fost izolat de restul școlii. Primarul Nicolae Bivol[15] a găsit potrivită această soluție și, astfel, sculptorul se putea apuca de lucru. La dispoziția lui se aflau doi soldați, pe nume Popa și Sidorușchin, care-l ajutau să care lutul și alte materiale grele[16].

Scriitorul Constantin Ignătescu, personalitate a vieții culturale în Basarabia[17], și-a adus contribuția la donația publică organizată de comitetul pentru înălțarea monumentului prin vărsarea în fondul special a întregului beneficiu rezultat din jucarea pe scena teatrului a spectacolului montat după poemul său *Amintirile lui Mogîldici*. Trebuie amintit că directorul teatrului era scriitorul Ludovic Dauș (1873-1954)[18], a cărui soție, Ketty, la rându-i făcea parte din comitetul condus de generalul Vasile Rudeanu[19].

Printre cei ce au promovat și sprijinit prin fapte concrete ideea a fost și generalul de divizie Ioan Râșcanu[20], ofițer de înalt rang al Armatei Române. Faptul că s-a implicat activ în soluționarea unor probleme legate de desfășurarea lucrărilor e demonstrat și de prezența numelui său în scrisorile-reportaj ale sculptorului Alexandru Plămădeală. Scria despre calitățile generalului Ioan Râșcanu, sociale și profesionale, înțelegerea perfectă a stării de lucruri din Basarabia, atenția și grija cu care a abordat necesitățile acestui ținut mărginaș al țării reîntregite l-au făcut, ca și pe colegul său, generalul Vasile Rudeanu, foarte popular în rândul cetățenilor de aici.

În același timp, generalul Rudeanu a organizat un *„comitet de Doamne”*, pentru adunarea fondurilor. Din comitetul pentru adunarea fondurilor au mai făcut parte soțiile unor militari (generalii Tomescu și Firu, coloneii Bălășescu, Karp și Hermeziu, maiorul Ionașcu, toți aflați în subordinea generalului Vasile Rudeanu), ale unor foști primari ai municipiului Chișinău (Vladimir Herța, Vasile Bîrcă, Gherman Pîntea); ale unor oameni politici și de stat (Constantin Climescu, fost procuror general și prim-președinte al Curții de Apel Chișinău, Ioan Gh. Pelivan susținător al

14 http://www.moldova.org/page/stiti-oare-ca-in-chisinau-159-rom.html
http://astra.iasi.roedu.net/texte/nr46ChipulSau.html
15 Nicolae Bivol după Unire a fost primar la Chișinău în anii 1923-1924 și în 1925-1926.
16 Vasile Malanețchi, *...Chipul său în moștenirea sa* (I). http://astra.iasi.roedu.net/texte/nr46ChipulSau.html
17 Scriitorul Constantin Ignătescu (n. 1889, comuna Dumbrăveni, jud. Botoșani – d. 1968, București) a exercitat, între altele, câteva funcții importante la Chișinău în perioada interbelică, fiind președinte al Uniunii Presei Române Libere din Basarabia și subdirector al Teatrului Național din Chișinău.
18 Ludovic Dauș (1873-1954) scriitor, publicist și traducător român de origine cehă, a fost director al Teatrului Național din Chișinău.
19 http://astra.iasi.roedu.net/pdf/nr49p31-32.pdf
20 Generalul Ioan Rășcanu (n. 4 ianuarie 1874, Cahul, Basarabia – d. 25 februarie 1952, Sighet). A făcut carieră în Armata Română. A revenit în provincia natală în 1918 în calitate de comandant al Diviziei 1 Vânători. A deținut portofoliul de ministru de Război (1 decembrie 1919-9 ianuarie 1920), (13 martie 1920-16 decembrie 1921), portofoliul de ministru de Stat, comisar superior al Guvernului în Basarabia și Bucovina (30 martie 1926-5 iunie 1927). Elena Postică, *Figuri basarabene în guvernele României interbelice*, p. 321.
http://www.nationalmuseum.md/ro/pub/rev/pdf/vol_2_2/29_Postica.pdf

Unirii, fost ministru şi, în mai multe rânduri, deputat al Parlamentului României)[21] şi soţia lui, Maria Pelivan[22] ş.a.

Primăria a introdus în bugetul său o sumă pentru ridicarea acestui monument, acordând gratuit lucrători, camioane etc. Generalul Rudeanu alegea, din efectivele regimentelor aflate sub ordinele sale, soldaţi-specialişti, care au luat parte la lucrări de soclu etc. Generalul Rudeanu, a intervenit pe lângă ministrul Alexandru Lapedatu, iar Ministerul Cultelor şi Artelor[23] a acordat o sumă pentru acest monument. Piatra (gresia) pentru soclu şi piaţetă (43 vagoane a câte 15.000 kg/vagon) a fost oferită de către stat din cariera Cosăuţi din Basarabia, iar bronzul pentru statuie a fost donat de către Ministerul de Război, materialul a provenit din tunurile de bronz otomane, capturate în războiul româno-ruso-turc din 1877-1878 (6 tunuri mari).

Lucrările monumentului propriu-zis – soclul şi statuia – au început în anul 1924 şi s-au terminat în anul 1925. Chiar dacă nu se mai afla în Basarabia, începând cu anul 1925, generalul Rudeanu (notat, în corespondenţa lui Al. Plămădeală, cu iniţiala „R") a continuat să fie preocupat de găsirea fondurilor pentru finalizarea lucrărilor şi inaugurarea monumentului[24].

Din fondurile acumulate de comitet au fost remunerate doar operaţiunile ce nu puteau fi executate altfel: transpunerea în bronz a statuii la turnătoria lui V. Râşcanu din Bucureşti, extragerea şi prelucrarea blocurilor de piatră şi a plăcilor decorative de la carierele din Cosăuţi pentru postament şi piaţetă, transportarea lor, cu cotige special construite, până la gara Floreşti (de aici au fost preluate de reprezentantul primăriei Capitalei şi transportate cu trenul până la Chişinău). Gratuit, trebuie să înţelegem, la solicitarea armatei şi prin concursul conducerii C.F.R., statuia voievodului a fost transportată de la Bucureşti la Chişinău, după ce a fost turnată în bronz.

Parţial, adică în măsura în care comitetul de iniţiativă a dispus de fonduri, fără însă a se fi ajuns la valoarea totală, a fost remunerată contribuţia sculptorului Al. Plămădeală ca autor al statuii şi, respectiv, a inginerului Gh. Leviţchi, care, aşa cum am văzut, a condus şi supravegheat, secondat de artist, lucrările de montare a părţilor constitutive ale monumentului şi de amenajare a piaţetei. Astfel că devizul de cheltuieli al memoriului din 1942 al inginerului Leviţchi este unul estimativ.

Deşi elaborat la un deceniu şi mai bine de la finalizarea lucrărilor, devizul de cheltuieli, trebuie să admitem, reflectă, în linii mari, obiectiv, suma reală a necesarului pentru edificarea monumentului,

---

21 Ioan Gh. Pelivan a fost trimis în 1922, de Guvernul român la Conferinţa de Pace de la Geneva. A deţinut, apoi, mai multe mandate de deputat. În 1923 intră în Partidul Naţional Ţărănesc Român. Între anii 1919-1920 deţine funcţia de ministru al Justiţiei în guvernul lui Vaida-Voievod. Între 1927-1936 a condus filiala din Basarabia a Asociaţiei de cultură „Astra". Mai mulţi ani a fost director al revistei „Viaţa Basarabiei". În anul 1944 familia Pelivan s-a refugiat la Bucureşti. La 4 mai 1950, la ora trei noaptea, persoane de la Securitate îl arestează pe Ion Pelivan. Avea 74 de ani şi era bolnav. Securiştii au spus familiei că îl iau pe Ion Pelivan ca să dea o declaraţie şi pe urmă îl eliberează. De atunci, însă, nimeni din familia Pelivan nu l-a mai văzut. http://www.stiri.romanism.net/ion-pelivan-membru-in-sfatul-tarii.html

22 Maria Pelivan era descendentă din familia Gogu din Oltenia. S-a născut în martie 1886 la Craiova. Face studiile la „Belle Arte" la München, Germania. Cunoştea foarte bine franceza şi germana. Căsătorindu-se cu Ion Pelivan s-a stabilit la Chişinău. Aici se va dedica activităţii de caritate şi asistenţă socială. Astfel ea devine preşedinta „Asistenţei publice pentru copii din oraşul Chişinău", totodată situându-se şi în fruntea „Crucii Roşii din Basarabia". A colaborat la „Revista arheologică bisericească" din Chişinău. A fost profesoară de limbă germană şi a tradus lucrări ale autorilor germani. A fost şi preşedinta societăţii umanitare „Principele Mircea" pentru ocrotirea copiilor orfani. Pentru activitatea ei neobosită pe tărâmul social şi umanitar a fost distinsă de Guvernul român cu un şir de decoraţii, printre care amintim aici: „Meritul Sanitar" clasa I-a, „Răsplata Muncii", „Coroana României" în grad de cavaler.

23 Alexandru Lapedatu, ministerul Cultelor şi Artelor (30.10.1923-27.03.1926) în guvernul Ion I.C. Brătianu (19.01.1922-27.03.1926). http://www.stiri.romanism.net/ion-pelivan-membru-in-sfatul-tarii.html

24 Statuia este consacrată Domnitorului Moldovei, Ştefan cel Mare. Conducător de oaste, ctitor al celor mai frumoase locaşuri monastice medievale Ştefan cel Mare este reprezentat în odăjdii voievodale, cu mâna dreaptă sprijinită pe paloş, iar cu stânga, ridicată în sus, ţinând crucea, ce semnifică respectiv victoriile repurtate în lupte şi bisericile ctitorite de Voievod. Ca realizare plastică este socotit drept unul dintre cele mai importante monumente din regiune. http://www.monument.md/catalog/statui

chiar dacă, din insuficiență de mijloace, plățile nu au fost făcute la cota deplină și în totalitate pentru toate operațiunile indispensabile[25].

Alexandru Plămădeală scria soției sale, la 15 martie 1927, în continuare: *„Eu întotdeauna m-am aflat departe de afacerile pecuniare legate de monument… Dacă, bunăoară, creația mea merită atenție, Ministerul n-are decât să-mi dea un premiu, eu nu-l voi refuza, cu atât mai mult că am lucrat aproape pe degeaba…”*[26].

Postamentul a fost conceput după motivele arhitecturii populare moldovenești și a fost executat din piatră de Cosăuți. Parametrii lui au fost stabiliți de E.A. Bernardazzi, arhitectul orașului, și inginerul G.A. Levițchi. De la cariera din Cosăuți s-au adus trei blocuri de piatră. Sub conducerea lui G.A. Levițchi monoliturile au fost cioplite de meșterii cosăuțeni Maxim Andrievschi, Procop Zagaievschi și frații Șendilă, veniți la Chișinău odată cu blocurile aduse din satul lor… Turnarea statuii în bronz n-a fost posibilă la Chișinău, deoarece unica turnătorie din oraș, a lui Mocanu, nu dispunea de tehnologia necesară pentru a efectua această operație. Sculptura fu expediată la București la turnătoria lui Rîșcanu. Bronzul l-au primit de la conducerea arsenalului bucureștean – tunuri turcești, luate trofeu în timpul războiului ruso-turc din 1877[27].

Au fost remunerați meșterii pietrari de la Cosăuți, cărora le-a revenit, pentru postament, aproximativ 1 mil. 500 mii lei, iar pentru piațetă (bănci, trotuare, borduri, vase decorative) – încă un milion din suma totală de 4 mil. de lei. Dar plecarea de la Chișinău, în 1925, a generalului Vasile Rudeanu a încetinit întrucâtva, e adevărat, ritmul lucrărilor.

Statuia a fost elaborată în varianta și forma definitivă, la Chișinău, în 1924 și trecută în bronz în 1925, la București, în turnătoria lui V. Rîșcanu. În scrisoarea lui Alexandru Plămădeală adresată la 15 octombrie 1925, din București, soției, la Chișinău scria: *„Sunt sănătos, în fiecare zi mă aflu la Râșcanu, care îmi toacă domol nervii și care cred că va tărăgăna lucrul, dar despre asta nu-i spune lui Gh. Levițchi. Deși pe lume se întâmplă și minuni, cred că monumentul nu va fi gata mai devreme de 15 noiembrie…”*. Și mai departe: *„Luni a fost turnată în bronz mâna care ține sabia. A ieșit foarte bine, însă Râșcanu găsește că bronzul e prea moale și că la bronzul din tunuri trebuie adăugat bronzul lui. Trebuie să înțelegi că la mijloc sunt tertipurile lui. Cizelarul consideră că acest bronz este prea bun pentru o statuie mare, deoarece acest material e folosit mai cu seamă pentru piese de salon. Este vorba de bronzul din tunurile anului 1877. Eu o să insist să fie turnat numai și numai din materialul care li se dă”*[28].

Acestea au fost reluate, într-o fază nouă, către finele anului 1927, când în fruntea comitetului era comandantul militar, generalul Romulus Scărișoreanu[29]. Lucrările la piațetă au fost terminate abia în

[25] Al. Plămădeală din scrisoarea adresată soției sale la 15 martie 1927, cât se poate de concludentă, dar și întru totul edificatoare asupra problemei abordate aici: *„Îți mulțumesc pentru Gîndirea. Dacă, între altele, ai citit în această revistă despre monumentul lui Eminescu, pe care îl va face Oscar Han, ia seama în ce condiții lucrează el și cât primește: nici mai mult, nici mai puțin de două milioane (numai pentru machetă și modelul din ghips după care se va turna în bronz); cu alte cuvinte, el ia numai pentru munca sa cu 500.000 mai mult decât costă «Ștefan» împreună cu soclul, cu platforma și întregul monument. Sunt sigur că Eminescu al lui va fi cu mult mai mic decât «Ștefan»”*.

[26] Arhiva Națională a Republicii Moldova, se va cita în continuare A.N.R.M., fond 2114, inv. I, d. 99, f. 11-11 verso.

[27] Sofia Bobernagă, Olga Plămădeală, *Alexandru Plămădeală*, Chișinău, Editura „Literatura Artistică”, 1981, pp. 17-19. http://astra.iasi.roedu.net/texte/nr46ChipulSau.html

[28] Vezi: A.N.R.M., fond 2114, inv. I, d. 99, f. 11-11 verso.

[29] Generalul R. Scărișoreanu era cunoscut pentru susținerea actului de cultură națională. Un exemplu îl reprezintă Societatea culturală „General David Praporgescu”, care s-a înființat la 1 decembrie 1920, la inițiativa comandantului Diviziei I Cavalerie, generalul R. Scărișoreanu, și a maiorului Pleniceanu, cu ocazia sărbătorilor dedicate Unirii din 1918, care au avut loc în acel an la Șimleu. Președinte al noii societăți a fost numit Alexandru Aciu. Acesta convoacă adunarea generală de constituire a noii societăți la 12 decembrie 1920, la Șimleu, pentru a adopta și aproba statutele de funcționare. La această adunare au participat 40 de persoane, în frunte cu generalul Scărișoreanu. Președinte de onoare al noii societăți a fost ales generalul Scărișoreanu, iar președinte executiv, Ioan Deleu. Din conducerea noii societăți mai făceau parte Coriolan Meseșian, ca director al coriștilor, Ioan Ossian și Valer Vicaș, vicepreședinți, maiorul Pleniceanu și vicarul Alexandru Gheție, membri de onoare. Divizia I Cavalerie, prin comandantul său, a promis sprijin noii societăți, dar urma, spre regretul șimleuanilor, să părăsească orașul Sălaj. Marin Pop, *Aspecte privind activitatea asociațiilor culturale sălăjene în primii ani după Marea Unire (1919-1924)*, în „Țara Bârsei”, nr. 8 (serie nouă), 2009, pp. 124-125. Vezi și „Gazeta de Duminecă”, nr. 34 din 19 decembrie 1920. http://tara-barsei.ro/wp-content/uploads/2009/02/popmarin2007.pdf

anul 1928, când a avut loc dezvelirea monumentului. Ştefan cel Mare este reprezentat în odăjdii[30] voievodale, cu mâna dreaptă sprijinită pe paloş, iar cu stânga, ridicată în sus, ţinând crucea, ce semnifică victoriile repurtate în lupte şi respectiv bisericile ctitorite de Voievod. Monumentul are 11,20 metri înălţime. Soclul este compus din 5 pietre monolite şi are 6 metri înălţime. Statuia are 5,20 metri înălţime. Pe faţada principală a soclului: *„Ştefan cel Mare – Domnitor al Moldovei. 1457-1504”*.

Data dezvelirii monumentului a coincis cu sărbătorirea aniversării a 10 ani de la Unire. Au participat la acest moment A.S.R. Principele Regent Nicolae, precum şi ceilalţi reprezentanţi ai Regenţei, Consiliul de Miniştri în întregime, generalul Vasile Rudeanu, autorităţile civile şi militare în frunte cu generalul Romulus Scărişoreanu[31], reprezentanţii judeţelor, comunelor etc. şi o mulţime imensă.

Pe linia susţinerii culturii româneşti, a tradiţiei şi a faptelor de arme în Basarabia se înscrie şi generalul Petre Cănciulescu, comandantul Corpul III Armată. El fost unul dintre cei mai apreciaţi şi iubiţi ofiţeri atât de către *„toţi camarazii săi, cât şi de lumea civilă, în special minoritară”*. Această ultimă referire se datorează *„măiestriei cu care generalul P. Cănciulescu s-a achitat de sarcina de reprezentant al oştirii la Chişinău în calitatea de comandant al Corpului III Armată şi al garnizoanei, unde a ştiut să întreţină cele mai bune relaţii cu şefii autorităţilor civile, eclesiastice şi sociale”*, după cum nota, în octombrie 1933, inspectorul general de armată, generalul Alexandru Gorsky[32].

Monumentul a fost restaurat în anii: 1942 şi 1945, iar în anul 1990 de către Combinatul de Restaurare al Ministerului Culturii din Moldova.

The contribution of the Romanian army to the building of the statue of Stephen the Great in Chisinau

Abstract

The initiatives of General Vasile Rudeanu were to be appreciated by the Romanian society on both the left and the right sides of the Prut river. General Vasile Rudeanu, a commander of the 3rd Army Corps in Chisinau, came up with the idea of building a monument representing the Moldavian voivod Stephen the Great in Chisinau. He talked to the sculptor Alexandru Mihailovici Plămădeală, headmaster of the Belle-Arte Public School in Chisinau, asking him to build the statue out of bronze. The sculptor agreed to build the statue, without concluding any contract. When the artist was presented with the proposal to portray the Moldavian voivod in a monumental sculpture, he already had a draft of the portrait of Stephen the Great in his atelier. To this purpose, he had consulted a great number of historical documents in the Cernauti and Iasi libraries.

30 Veşminte bisericeşti pe care le îmbracă preoţii la oficierea slujbei religioase sau în împrejurări solemne.

31 La 13 august 1938, regele Carol al II-lea promulgă o nouă reformă administrativă, creând 10 ţinuturi administrative pe teritoriul României; noii rezidenţi regali şi secretari generali numiţi ai ţinuturilor depun jurământul de loialitate faţă de rege. Între cei numiţi: general de corp de armata (r) Al. Hangu; general de divizie (r), fost comandant al Corpului 6 Armata (Cluj), Danilă Popp; general de divizie Romulus Scărişoreanu; general (r) Mihail Negruzzi.

32 Petre Cănciulescu s-a născut la 10 iunie 1877 în Poiana, judeţul Dolj, fiind fiul lui Cancea Sorovici şi al Dinei. A avut o carieră militară de 39 de ani petrecuţi în cazarmă sau pe câmpul de luptă, alături şi împreună cu bravii săi subordonaţi. În 1937 va fi trecut în rezervă pentru limită de vârstă. A mai fost decorat cu „Medalia Comemorativă a Încoronării”, ordinul polonez „Virtutea Militară”, Medalia comemorativă a războiului mare „Victoria” în 1924; Crucea de război cehoslovacă în 1925; Ordinul „Steaua României” în gradul de comandor şi Ordinul „Coroana României” clasa a II-a în 1931. Comandor (r) prof. univ. dr. Jipa Rotaru, *Un erou al Războiului de Întregire dat uitării. Generalul Petre Cănciulescu*, *op. cit.*, 2008, pp. 17-22. http://www.defense.ro/SIA%2025.03.2010/Carte%20-%2026%20iulie%202008%20 %20continut%20final.pdf

Cornel-Constantin ILIE

MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI ÎN ULTIMUL DECENIU DE EXISTENȚĂ

În linii generale, istoria Muzeului Național de Antichități s-a confundat vreme de aproape un secol, cu întreaga activitate arheologică din țara noastră. Înființat oficial în 1864, dar cu rădăcini mai vechi, primul muzeu românesc și-a împlinit practic destinul odată cu transformarea sa în Institut Arheologic, în 1956. În prezentul articol vom arăta câteva aspecte legate de ultimul deceniu de activitate a instituției care a adăpostit numeroase comori inestimabile ale trecutului (dacă ar fi să amintim doar Tezaurul de la Pietroasa) şi la a cărui conducere s-au succedat nume ilustre ale științei istorice româneşti (Grigore Tocilescu, George Murnu, Vasile Pârvan, Ion Andrieşescu etc.)[1].

În aprilie 1945, la conducerea Muzeului Național de antichități este numit, ca director – delegat, prof. Theodor Sauciuc – Săveanu, care îi lua locul lui Vladimir Dumitrescu. Săveanu va rămâne în funcție timp de doi ani, predând apoi funcția lui Ion Nestor. Structura M.N.A. în anul 1945 era următoarea: 1. Secțiunile Științifice: Preistorică şi Protoistorică; 2. Secția Greco – Romană şi Medievală; 3. Cabinetul Numismatic. În afară de acestea mai existau şi cabinetele auxiliare de desen, cartografie, laborator ceramic şi bibliotecă[2].

Un moment important în ceea ce priveşte viitorul Muzeelor Naționale s-a petrecut în 1946, când a fost adoptată „Legea Numărul 803, privind organizarea muzeelor naționale". Aceasta prevedea *„înființarea în Bucureşti a Muzeului Național de Artă şi Arheologie, pendinte de Ministerul Artelor"*[3]. Sub autoritatea noii instituții intrau *„toate muzeele de artă, arheologie, istorie şi etnografie şi Pinacotecile publice existente în Capitală"*[4]. Conform noului act legislativ, Muzeul Național de Antichități urma să se numească *„Muzeul Național de artă şi arheologie, secțiile de preistorie şi arheologie clasică şi medievală şi artă antică"*, funcționând în localul propriu (Casa Macca). Se mai preciza că *„Muzeul Național de Antichități, pendinte actualmente de Ministerul Educației Naționale, va trece cu toate secțiunile în componența Muzeului Național de Artă şi Arheologie, formând secțiile: a) Preistorie; b) Arheologie clasică şi medievală şi artă antică"*[5].

Personalul științific al muzeului continua să fie supus normelor de salarizare, angajare şi pensionare prevăzute în Legea învățământului superior. Se avea în vedere următoarea schemă de încadrare:
- 1 director de secțiune de muzeu;
- 3 conservatori de muzeu;
- 2 asistenți definitivi de muzeu;
- 1 asistent provizoriu de muzeu;
- 1 secretar de institut;
- 1 desenator verificator (artist specialist);
- 1 desenator tehnic (artist specialist);
- 1 intendent;
- 22 paznici;

[1] Pentru informații amănunțite despre întreaga istorie a Muzeului Național de Antichități, vezi: Vladimir Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, Bucureşti, 1968; Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în „Revista Muzeelor", an I, 1964; Alexandru Păunescu*, Istoricul Muzeului Național de Antichități (1944-1956)*, pe http://www.cimec.ro/arheologie/arhivadigitala/2MNA/SumarMNA.htm; Radu Vulpe, *Muzeul Național de Antichități*, în „Boabe de Grâu", 1930, pp. 133-146; Ioan Opriş, *Istoria muzeelor din România*, Bucureşti, 1994.
[2] Alexandru Păunescu, *loc. cit.*
[3] Monitorul Oficial nr. 236, din 14 octombrie 1946, p. 11046.
[4] *Ibidem*, p. 11047.
[5] *Ibidem*, p. 11049.

1 laborant în învăţământul superior;

1 şef de secţie mecanică[6].

Muzeul nu a avut de suferit în urma acestor modificări legislative. Activitatea ştiinţifică, cu precădere cea *„pe teren"*, a continuat în cadrul şantierelor deja existente dar şi în cadrul altora nou – deschise. S-au efectuat săpături la Histria, Mangalia, Adamclisi, Capidava, Dinogetia – Garvăn, Celei – Sucidava, Sărata Monteoru, Glina – Bucureşti, Sălcuţa[7]. În 1949 s-au deschis şantiere arheologice noi, precum cele de la Hăbăeşti, Poiana, Valea Jijiei etc[8]. Printre cei care au condus lucrările de pe aceste şantiere s-au numărat: Scarlat Lambrino, Th. Sauciuc-Săveanu, Paul Nicorescu, Grigore Florescu, Gheorghe Ştefan, Dumitru Tudor, Ion Nestor, M. Petrescu-Dâmboviţa, Dorin Popescu[9]. Activitatea a fost şi mai intensă după ce Muzeul Naţional de Antichităţi a trecut la Academia R.P.R., pe lângă Institutul de Istorie şi Arheologie (conform decretului nr. 301 din 15 iulie 1949).

Dintr-un raport al lui Ion Nestor din februarie 1949, în care acesta cerea mărirea salariilor angajaţilor prin trecerea la o treaptă superioară de salarizare[10], aflăm care era personalul de specialitate al Muzeului Naţional de Antichităţi. Pentru acurateţe, reproducem această parte din document:

„1. Nestor Ion, Directorul Muzeului, propunem a fi încadrat dela categoria 11/2 la categoria 14, deoarece postul şi munca ce D-sa depune în cadrul acestui muzeu îndreptăţeşte acest lucru.

2. Popescu Dorin, încadrat în gradul de inspector categoria 10/3, propunem a fi încadrat la categoria 13, echivalându-se astfel cu conferenţiarii universitari.

3. Dumitrescu Hortensia, încadrat în gradul de inspector categoria 10/3, propunem a fi încadrat la categoria 13, echivalându-se astfel cu conferenţiarii universitari.

4. Ştefan Gheorghe, încadrat în gradul de inspector categoria 10/3, propunem a fi încadrat la categoria 13, deoarece a fost echivalat la muzeu cu şefii de lucrări şi propus şef de secţie egal cu gradul de conferenţiar universitar.

5. Tudor Dumitru, încadrat ca şef de secţie categoria 9/3 propunem să fie încadrat la categoria 12 deoarece a fost echivalat cu şefii de lucrări.

6. Mitrea Bucur, încadrat ca şef de secţie categoria 9/3 propunem să fie încadrat la categoria 12 deoarece a fost echivalat cu şefii de lucrări.

7. Petrescu Dâmboviţa, încadrat subinspector, categoria 8/3 propunem să fie echivalat la categoria 12, deoarece a fost echivalat asistent definitiv şi propus şef de lucrări.

8. Matrosenco Ana, încadrată ca subinspector categoria 8/3 propunem să fie încadrată la categoria 10, deoarece a fost echivalată cu asistenţii provizorii.

9. Barnea Ion, încadrat la gradul de subinspector categoria 8/3, propunem să fie încadrat la categoria 11, deoarece a fost echivalat cu asistenţii definitivi.

10. Zirra Vlad, încadrat ca subinspector categoria 8/3, propunem să fie încadrat la categoria 10, echivalent cu postul de asistent provizoriu.

11. Bujor Expectatus, încadrat subinspector categoria 8/3, propunem a fi încadrat la categoria 10, fiind deja propus ca asistent provizoriu.

12. Polonic Pamfil, încadrat referent şef, categoria 7/2, propunem a fi încadrat la categoria 11 tehnică, deoarece a fost echivalat asistent universitar".[11]

6 *Ibidem*, p. 11050.
7 Alexandru Păunescu, *loc. cit.*
8 *Ibidem.*
9 *Ibidem.*
10 Solicitarea lui Ion Nestor era motivată de faptul că printr-o nouă încadrare efectuată pe 1 februarie 1949, personalul muzeului a fost retrogradat din punct de vedere salarial, fiind pus în inferioritate faţă de personalul ştiinţific din învăţământul superior, cu care avea aceeaşi pregătire şi cu care fusese echivalat până la data amintită.
11 Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), fost Ministerul Artelor şi Informaţiilor, dosar 229/1949, f. 7-8.

Important ni s-a părut şi faptul că, în urma demersurilor făcute de conducerea M.N.A. pe lângă Ministerul Artelor şi Informațiilor şi Ministerul Agriculturii, siturile arheologice au fost protejate, interzicându-se efectuarea de arături şi plantarea de pomi pe suprafețele din jurul siturilor. Astfel, prin adresa 1811 din 19 aprilie 1949, Ministrul Agriculturii informa conducerea muzeului că *„urmare a adresei dvs. Nr. 102602/1949, referitor la suprafețele din jurul cetăților antice care trebuie să rămână fânețe, iar nu să fie însămânțate, avem onoarea a vă comunica următoarele date:*

Cetatea Histria – 72 ha., 8350 mp.

Adamclisi – 42 ha., 4276 mp.

Ulmetum (Pantelimonul de Sus) – 13 ha., 5000 mp."[12].

În 1951, Ion Nestor a fost înlocuit din funcția de director cu Constantin Balmuş, pentru ca în octombrie 1952, funcția să fie preluată de Gheorghe Ştefan. La începutul anului 1953, structura organizatorică a M.N.A. a fost modificată, existând de acum patru sectoare de cercetare ştiințifică: Sectorul Paleolitic (condus de Dumitru Berciu), sectorul Neolitic şi Epoca Metalelor (Ion Nestor), Sectorul Sclavagist (Grigore Florescu) şi Sectorul Prefeudal (Ion Barnea)[13]. A fost înființat şi un colectiv de texte şi inscripții, condus de Constantin Balmuş, în cadrul căruia îi găsim, printre alții, pe: Emil Condurachi, D.M. Pippidi, Vladimir Iliescu, Em. Constantinescu sau Adelina Piatkovski.[14] În anul 1954 va fi înființat Sectorul Etnografic, a cărui conducere a fost încredințată lui Ion Vlăduțiu.

În afară de munca desfăşurată în cadrul şantierelor arheologice, Muzeul a efectuat şi alte activități. Menționăm organizarea primei expoziții arheologice, în care au fost expuse descoperirile din cadrul campaniilor de săpături din anul 1948 şi a primei conferințe pe țară a arheologilor (14-16 octombrie 1949). De asemenea, au fost publicate rezultatele cercetărilor arheologice în cadrul periodicelor sau monografiilor[15]. Din prima categorie amintim *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* (1950), *Materiale şi cercetări arheologice* (1953), în timp ce din a doua categorie menționăm seria monografică *Histria*, inaugurată în anul 1954[16].

Pe 5 iunie 1956, printr-o hotărâre a Consiliului de Miniştri, Muzeul Național de Artă şi Arheologie a fost transformat în Institut de Arheologie al Academiei R.P.R., la conducerea căruia a fost numit Emil Condurachi.

* Articol realizat în cadrul proiectului POSDRU – Burse Doctorale (Universitatea Valahia, Târgovişte)

National Museum of Antiquities in the last decade of activity
Abstract

In general, the history of National Museum of Antiquities was confused for almost a century, with the archaeological work throughout our country. Officially established in 1864, but with older roots, The Museum housed many priceless treasures of the past. Illustrious names of Romanian historical science (Grigore Tocilescu, George Murnu, Vasile Pârvan, Ion Andrieşescu, Ion Nestor etc.), worked here. The first Romanian museum has practically reached its destiny in 1956, when it became Archaeological Institute. In this article we present some aspects of the last decade of the institution's activity.

12 *Ibidem*, f. 22.
13 Alexandru Păunescu, *loc. cit.*
14 *Ibidem.*
15 *Ibidem.*
16 Oana Damian, *De la Muzeul Național de Antichități la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan"*, http://www.instarhparvan.ro/pagini%20secundare/mna/istoric/text.htm

Gherghina BODA

DR. DOC. OCTAVIAN I. FLOCA (1904-1983) – PERSONALITATE CULTURAL-ŞTIINŢIFICĂ MARCANTĂ

Doctor docent în filozofie, istoric, arheolog şi numismat, erudit şi pasionat cercetător al istoriei românilor, Octavian Floca s-a impus ca o personalitate marcantă a judeţului Hunedoara şi nu numai. El s-a născut în satul Zlagna, comuna Bârghiş, judeţul Sibiu, la 23 martie 1904. Studiile liceale le-a făcut la Dumbrăveni, iar cele universitare la Facultatea de litere şi filozofie din Cluj, unde i-a avut ca profesori, printre alţii, pe D.M. Theodorescu, E. Panaitescu şi I. Lupaş. Încă din studenţie şi-a făcut ucenicia în arheologie la Breţcu, Tibiscum, Costeşti şi Ulpia Traiana Sarmizegetusa[1]. A absolvit facultatea în anul 1927, an în care intră în rândurile personalului ştiinţific al Institutului de Studii Clasice şi al Muzeului Universităţii din Cluj, ca preparator la istoria antică şi arheologie, alături de I.I. Rusu. El a predat studenţilor numismatica greacă şi romană. Obţine o bursă de stat în anii 1930-1931, perioadă în care îl găsim pe Octavian Floca membru al Şcolii române din Roma, alături de D.M. Pippidi, M. Berza, V. Vătăşianu ş.a.[2]

În urma studiilor din Italia, O. Floca publică lucrarea *I culti orientali nella Dacia* (1931), scrisă pe baza cercetărilor făcute despre cultele orientale întâlnite în provincia romană nord-dunăreană.

Întors în ţară în anul 1931, O. Floca îşi continuă activitatea în cadrul Institutului de Studii Clasice din Cluj până în anul 1934, când se stabileşte la Deva, unde de la 1 iunie ocupă funcţia de director al Muzeului Judeţean până în anul 1963. Importantele vestigii daco-romane ale judeţului Hunedoara l-au determinat să se stabilească în Deva, cercetarea acestora în următorii ani susţinând cu prisosinţă această alegere. Numirea în postul de director constituie o perioadă de dezvoltare, de extindere a activităţii de cercetare arheologică, de valorificare ştiinţifică a noilor descoperiri şi de îmbogăţire a patrimoniului muzeului prin achiziţii de piese valoroase aflate în colecţii particulare (câteva zeci de piese de lapidariu – monumente epigrafice şi sculpturi romane), dar şi de piese descoperite în urma săpăturilor arheologice. El inaugurează acum cea mai înfloritoare perioadă din existenţa muzeului devean. Introduce o nouă ordine, astfel că în numai câţiva ani reuşeşte să clasifice piesele muzeale după normele cerute de muzeografie şi să inventarieze ştiinţific toate colecţiile muzeului. Întreprinde campanii de săpături arheologice, singur sau în colaborare cu Institutul de Studii Clasice din Cluj la Zlatna, Corabia, Coşolţ, Hobiţa, Micia, Ulpia Traiana Sarmizegetusa şi cetăţile dacice din Munţii Orăştiei[3]. Descoperirile sale din cetatea dacică de la Băniţa au îmbogăţit informaţiile despre sistemul de apărare al dacilor înainte de cucerirea romană. Prin aceste săpături reuşeşte să îmbogăţească patrimoniul muzeului, îndeosebi cu piese preistorice şi romane.

În anul 1936, împreună cu Victor Şuiaga, publică *Ghidul judeţului Hunedoara* iar în anul 1937 pune bazele revistei muzeului, *Acta Musei Regionalis Devensis – Sargetia*, care din 1968 se va numi *Sargetia – Acta Musei Devensis*. Aceasta era continuatoarea vechii reviste proprii, *Publicaţiile Muzeului Judeţului Hunedoara*, înfiinţată de directorul Iosif Mallasz în anul 1925 şi care va continua să apară până în anul 1928. Revista publicată prin grija directorului O. Floca era prima revistă de arheologie locală a unei instituţii muzeale de provincie[4].

Tot din anul 1937 Octavian Floca va conduce şi activitatea muzeului din Sarmizegetusa, imprimând şi aici noi şi moderne direcţii de dezvoltare a instituţiei. Dintr-o statistică a anului 1940, adresată savantului Nicolae Iorga, preşedintele Comisiei monumentelor istorice, adresă care conţinea

1 Ioan Andriţoiu, *Dr. doc. Octavian Floca la a 75-a aniversare*, în „Sargetia", XIV/1979, p. 9.
2 *Ibidem.*
3 Maria Razba, *Personalităţi hunedorene (sec. XV-XX)*, Deva, 2004, p. 202.
4 Adriana Rusu-Pescaru, *Pro memoria*, în „Sargetia" XXVI/1/1995-1996, p. 12.

inventarele colecțiilor muzeale devene, aflăm că secția preistorică conținea 11134 de piese, secția romană – 2513 piese, colecția numismatică – 4805 piese, etnografia – 1988 piese, științele naturii – 203 piese, artele frumoase – 49 piese, biblioteca – 3802 volume şi muzeul din Sarmizegetusa – 1060 piese[5]. Această statistică relevă foarte clar progresele înregistrate de muzeul devean de la instalarea lui Octavian Floca în funcția de director, dar şi calitățile sale manageriale.

Octavian Floca a acordat o deosebită atenție colectării tuturor pieselor nou descoperite, precum şi centralizării datelor despre toate monumentele istorice părăsite şi neîngrijite de pe teritoriul județului. Astfel, el declanşează o amplă acțiune de salvare a monumentelor istorice lăsate în paragină, apelând atât la ajutorul Comisiei monumentelor istorice din Bucureşti, cât şi la diverse societăți care patronau bunuri de interes muzeal. În arhiva muzeului am găsit un document adresat conducerii societății „Cuprifera” din Bucureşti, prin care muzeul devean solicita, referitor la monumentele situate în parcul castelului din Zam, *„... ca toate aceste monumente să fie puse la adăpost şi făcute accesibile vizitatorilor… Prin cedarea acestor monumente istorice nu numai că puneți la adăpost câteva materiale ale strămoşilor, care ne sunt tare scumpe, dar faceți, în acelaşi timp, o însemnată operă națională”*[6]. Tot demersurilor lui O. Floca i se datorează şi obținerea de către muzeu a monumentelor de la Geoagiu, a materialelor din curtea spitalului Orăştie, a unor acte în limba latină şi a ordinului Fundației Culturale Regale deținute de primăria din Baia de Criş.

În anul 1940 obține titlul ştiințific de doctor în litere şi filozofie al Universității din Cluj cu teza *Sisteme de înmormântare în Dacia Superioară romană*, iar în anul 1961 obține titlul de doctor docent.

Atunci când a preluat conducerea Muzeului Județean Deva, sediul muzeului se afla în clădirea „Casei săracilor” din ale cărei două săli erau rezervate Societății culturale „Astra”. În anul 1938, muzeul devean îşi va muta pentru ultima oară colecțiile în edificiul „Magna Curia”, sediu în care îşi desfăşoară activitatea şi astăzi. În anul 1934, muzeul avea, conform statutelor, următoarele secții[7]: 1. biblioteca şi arhiva; 2. artele frumoase; 3. secția industrială; 4. secția antichităților şi numismatică; 5. etnografică; 6. istorie naturală. Prin deceniul al cincilea, muzeul avea cinci colecții principale[8]: arheologie, etnografie, istorie, artă şi ştiințele naturii. La aceea dată, muzeul era cotat ca *„cel mai bine organizat şi cel mai bogat muzeu regional din țară”*, cea mai valoroasă parte a pieselor fiind cele romane, preistorice, numismatice şi etnografice.

Cunoscut ca un pasionat numismat, dr. Octavian Floca şi-a adus un aport deosebit la creşterea colecției numismatice. Prin studiul *Monnais dacique du type Hunedoara – Les trésor de monnais de Răduleşti et de Sălaşu de Sus*, publicat în anul 1947 în revista *Dacia*, O. Floca şi-a adus un aport deosebit la cercetările privind moneda dacică din Transilvania. Era un minuțios şi atent cercetător, ceea ce i-a adus recunoaştere din partea colegilor de breaslă. Iată ce afirma Constantin Preda: *„Clasificarea pe ştanțe monetare făcută de Octavian Floca monedelor din tezaurul de la Răduleşti, ca şi a celor din tezaurul de la Sălaşul de Sus, care se dovedeşte şi astăzi valabilă, se bazează pe o metodă ştiințifică de cercetare”*[9]. Recunoaşterea sa oficială ca numismat a fost făcută în momentul în care a fost ales ca membru al Societății Numismatice din România. În calitate de specialist în numismatică a făcut parte din comitetul redacțional al revistei *Studii şi cercetări de numismatică*, alături de Constantin Preda, Mihail Macrea, Emil Condurachi, Bucur Mitrea şi Székely Zoltán. În această revistă a publicat mai multe studii prin care populariza descoperirile monetare făcute în urma săpăturilor arheologice, printre care tezaurul monetar de la Cugir (1955), care cuprindea 9 monede

5 Arhiva Muzeului Deva, dos. 1934, act 82.
6 *Ibidem*, dos. 1936, act 189/11 nov.
7 Veronica Picioruşi, *Contribuții la cunoaşterea activității Muzeului din Deva în perioada interbelică*, în „Sargetia” XIV/1979, p. 528.
8 Arhiva Muzeului Deva, dos. 1929, act 325/20. nov.
9 Constantin Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 300.

thasiene – 8 tetradrahme Macedonia Prima şi 1 tetradrahmă Filip al II-lea, monedele de la Sălaşu de Sus, în număr de 111 piese, dintre care 108 denari republicani romani şi 3 imitaţii, descoperirile monetare feudale din sec. XVI-XVII de la Deva şi Boholt ş.a.

Pasiunea sa pentru numismatică s-a materializat într-o valoroasă colecţie personală, pe care la pensionarea sa, în anul 1958, a lăsat-o muzeului devean. În timpul directoratului său, O. Floca a reuşit să mărească colecţia numismatică de la câteva sute de piese, în anul 1922, la peste 15.000, dintre care 13.000 grupate în tezaure antice, feudale şi moderne[10].

Preocupările sale arheologice s-au manifestat încă înainte de a deveni directorul muzeului din Deva. Principalele şantiere arheologice după 1924 vor deveni Sarmizegetusa şi Micia, conduse de Constantin Daicoviciu şi Octavian Floca. Ei îşi vor desfăşura activitatea împreună cu 50 de studenţi de la diferite facultăţi din ţară, cazaţi la muzeul din Sarmizegetusa. Pe lângă săpături, aceştia au organizat şi conferinţe în comunele din jurul Sarmizegetusei. Între 1934-1936, campaniile de săpături s-au desfăşurat neîntrerupt. Chiar dacă investiţiile materiale şi umane au fost mari, rezultatele obţinute au fost pe măsură. Acum se descoperă amfiteatrul roman, considerat prima descoperire extrem de valoroasă, premieră a acestui tip de edificiu descoperit pe teritoriul vechii Dacii. Săpăturile în această zonă s-au întrerupt în anul 1937 din lipsă de fonduri, fiind reluate ulterior. Nici la Micia lucrurile nu au stat mai bine, cert este că descoperirile au fost numeroase, dovadă stând cele 2200 de poziţii din inventarul muzeului din Deva introduse numai în anul 1939[11].

Octavian Floca nu s-a rezumat doar la activitatea de specialitate, ci a dovedit calităţi manageriale deosebite. Pe lângă cele organizatorice amintite mai sus, putem releva şi iniţiativele transmise Comisiunii monumentelor istorice, menite să *„asigure bunul mers al muzeelor ţinutuale, judeţene şi comunale”*[12]: întocmirea unui regulament unitar pentru toate muzeele provinciilor, judeţelor şi comunelor care să cuprindă principiile de bază ale organizării şi conducerii activităţii muzeale, obligarea tuturor instituţiilor şcolare sau particulare care deţineau colecţii muzeale de a prezenta anual inventarele colecţiilor muzeelor din centrele mai mari ale regiunilor, precum şi inventarele achiziţiilor anuale, o nouă lege a muzeelor conformă cu noile legi administrative *„care respectă individualitatea regiunii şi interesele noastre naţionale”*[13].

În anul 1940, Ardealul de nord a trecut sub stăpânire maghiară, iar după al Doilea Război Mondial, când Ardealul de nord a fost retrocedat României, noul regim a pus muzeele sub îndrumarea Aşezămintelor Culturale, instituţie nou creată, care a ordonat reorganizarea muzeelor din ţară şi reciclarea muzeografilor[14]. Octavian Floca, împreună cu Székely Zoltán şi M. Moga au fost însărcinaţi să viziteze toate muzeele din ţară şi să facă un raport asupra stării lor. O consecinţă a acestor vizite a fost organizarea cursurilor de perfecţionare pentru personalul din muzee. Pentru meritele deosebite în activitatea acestora din anul 1957, au fost decoraţi cu Ordinul Muncii clasa a III-a, decoraţie înmânată de dr. Petru Groza, preşedintele Republicii Populare Române[15]. Unul dintre prietenii săi cei mai buni, Székely Zoltán, mărturiseşte despre O. Floca că *„a fost foarte corect şi modest. Nu a fost cu prejudecăţi faţă de nimeni, să fi fost ungur sau altă naţionalitate, a fost înţelegător, tolerant şi prietenos. El fiind mai în vârstă, cu colegii mai tineri a avut o comportare aşa de cordială, încât toţi i s-au adresat cu cea mai mare încredere. Pe tinerii cercetători i-a îndrumat cu cea mai mare bunăvoinţă şi i-a ajutat în toate problemele legate de arheologie… de o mare cultură şi cu o pregătire profesională deosebită ar fi trebuit să aibă o catedră la o instituţie universitară, ca să*

10 Olimpia Palamariu, *Dr. Octavian Floca – colecţionar şi pasionat cercetător numismat*, în „Sargetia” XXV/1992-1994, p. 224.
11 Arhiva Muzeului Deva, dos. 1940, act 36/22 febr.
12 *Ibidem*, dos. 1940, act 75/20 aprilie.
13 *Ibidem.*
14 Zoltán Székely, *In memoriam directorului doctor docent Octavian Floca*, în „Sargetia” XXVI/1/1995-1996, p. 27.
15 *Ibidem.*

formeze cadre tinere de arheologi, predându-le bogatele sale cunoştinţe în domeniul arheologiei. A fost nu numai un cercetător foarte bun, numismat, dar şi un excelent interpretator al vestigiilor trecutului îndepărtat al dacilor şi romanilor din regiunea Hunedoarei"[16].

Comorile arheologice adăpostite de muzeul din Deva au făcut obiectul multor investigaţii ştiinţifice. Din corespondenţa muzeului aflăm că poetul Lucian Blaga, cumnatul compozitorului Tiberiu Brediceanu, dorea să studieze sculptura şi stilul de construcţie specific dacilor[17], că istoricul Silviu Dragomir solicita transcrierea scrisorilor lui Buteanu[18], că Radu Vulpe solicita punerea la dispoziţie a revistei *Sargetia* şi a altor lucrări de istorie a patriei[19], precum şi solicitările altor personalităţi ale timpului pentru diferite piese din colecţiile muzeului.

Octavian Floca a reuşit să ridice prestigiul ştiinţific al muzeului nu numai în ochii specialiştilor din ţară, ci şi în rândul specialiştilor din Italia, Germania şi Ungaria. De asemenea, a depus toate eforturile pentru participarea muzeului la nenumărate manifestări cultural-ştiinţifice organizate de centre universitare din ţară. Astfel, în toamna anului 1936, O. Floca participă la cel de-al III-lea Congres naţional de arheologie şi numismatică de la Cluj, în aprilie 1937 este delegat din partea judeţului Hunedoara la Expoziţia-târg a Ligii Naţionale a Femeilor Române de la Bucureşti etc.[20] Cert este că prin acţiunile sale, O. Floca a reuşit să integreze instituţia muzeală în circuitul cultural-ştiinţific al ţării şi să confere un mare prestigiu instituţiei pe care o conducea.

Noua imagine a muzeului a fost rapid percepută de specialiştii vremii, printre care Nicolae Iorga şi Constantin Daicoviciu. Dar nu numai specialiştii apreciau activitatea muzeului, ci şi publicul vizitator. Părerile acestuia sunt cuprinse în *Cartea de impresii* a muzeului (vol. I, 25 iulie 1920-29 mai 1935 şi vol. II, 1955-1996). Primul volum cuprinde nume sonore ale culturii şi ştiinţei din România, dar din nefericire o perioadă lungă de timp această carte de impresii este întreruptă, reluându-se abia în 1955 sub două forme: un caiet pentru vizitatorii obişnuiţi, din care nu se poate selecta nimic şi o carte propriu-zisă, păstrată de director pentru oaspeţii de vază. Apar notaţiile a diverse delegaţii străine care au vizitat muzeul, opinia unui grup de ziarişti străini care vizitează muzeul în 1959 (*„Cu un interes mare am urmărit explicaţiile domnului director şi vrem să exprimăm recunoştinţa noastră pentru posibilitatea pe care el ne-a oferit-o de a cunoaşte trecutul şi prezentul, natura şi poporul acestei regiuni"*), dar şi părerea Patriarhului României, Justinian, din 17 oct. 1960 (*„Vizitând cetăţile dacice de la Grădiştea, Sarmizegetusa, Costeşti şi Deva a căror cunună este Muzeul din Deva, condus de vrednicul prof. Floca, ne-am dus cu gândurile noastre la aleasa cultură a strămoşilor noştri, dacii…"*)[21].

Dr. Octavian Floca a desfăşurat o prodigioasă activitate ştiinţifică, publicând numeroase materiale despre epoca dacică şi romană, despre continuitatea dacică în perioada romană şi despre continuitatea de viaţă a populaţiei daco-romane după retragerea aureliană, dar şi multe studii numismatice. Ca răsplată pentru activitatea sa ştiinţifică şi muzeografică, O. Floca a fost ales membru al Consiliului Internaţional al Muzeelor UNESCO, membru al Societăţii de Ştiinţe Istorice din România, membru al Societăţii Numismatice din România, fiind totodată distins cu Premiul „Vasile Pârvan" al Academiei Române (1938), cu Premiul de Stat clasa a II-a (1951) şi Ordinul Muncii clasa a III-a (1957)[22]. Pentru cercetările de la Piatra Roşie, O. Floca, împreună cu Daicoviciu, au primit Premiul de Stat. Octavian Floca a avut şi sarcini cu caracter obştesc, cum ar fi conducerea revistei muzeului, a despărţământului Asociaţiei culturale „Astra", fondator şi primul preşedinte al *Societăţii*

---

16 *Ibidem*, p. 28.
17 Arhiva Muzeului Deva, dos. *Corespondenţă* (1920-1040), scrisoarea din 14 oct. 1921.
18 *Ibidem*, scrisoarea din 12 febr. 1926.
19 *Ibidem,* scrisoarea din 15 nov. 1939.
20 Veronica Piciorușì, *op. cit*., p. 537.
21 Rodica Andruş, *Din „Cartea de Aur". La 115 ani de la înfiinţarea muzeului devean*, în „Sargetia" XXVI/1/1995-1996, p. 23.
22 *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, coord. ştiinţ. Dr. Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, 1978, p. 143.

de ştiinţe istorice şi filologice a judeţului Hunedoara, membru în comitetul de redacţie al revistelor *Studii şi cercetări de istorie veche* (1953-1955) şi *Studii şi cercetări de numismatică* (1955-1971), preşedinte al Comitetului regional pentru cultură şi artă, vicepreşedinte al Comitetului regional pentru cercetare ştiinţifică.

Contribuţia deosebită pe care şi-a adus-o pe tărâm cultural-ştiinţific a făcut din Octavian Floca o personalitate de seamă, aşezată cu onoare printre alte personalităţi ale neamului, studiile şi descoperirile sale îmbogăţind patrimoniul ştiinţei istorice româneşti.

S-a stins din viaţă la 3 august 1983, la Deva.

Octavian I. Floca, Ph. d. – outstanding, cultural-scientific personality
Abstract

Octavian Floca, Doctor in Philosophy, historian, archaeologist and numismatist was born on 23 of March 1904 in Zlagna, district of Sibiu and he passed away on 3 of August 1983 at Deva.

He developed a scientific activity, he published several studies about the daco-roman period. He effectuated archaelogical diggings at Zlatna-Corabia, Caşolţ, Hobiţa, Sarmizegetusa etc. O. Floca was the manager of the Museum of Deva for three decades, and thus, the museum became a very important one. He was a member of many societies and he was awarded several prizes and decorations. O. Floca is a remarkable Romanian personality.

Cornel-Florin SERACIN

DIN ACTIVITATEA LUI DR. AUREL COSMA JUNIOR ÎN ANII INTERBELICI

Aurel Cosma Jr. se va dărui de-a lungul vieții lui culturii şi literaturii din Banat. Prieten şi colaborator al celor două proeminente figuri antifasciste, N. Titulescu şi I.G. Duca, Aurel Cosma Jr. a reprezentat țara la numeroase conferințe şi reuniuni internaționale.

Aurel Cosma Jr. a fost un spirit neliniştit şi iscoditor, îndrăgostit până la pasiune ardentă de dorința de a revela valorile Banatului, de a le aşeza într-o lumină care să le proiecteze în ansamblul valorilor noastre naționale.

Potrivit tradiției păstrate în familie, Cosmeştii se trăgeau din vechea viță a lui *„Bârsan"*, numită astfel de la unul din strămoşii care venise în Banat cu turme de oi din Țara Bârsei[1]. Unul dintre înaintaşii îndepărtați, după ce peregrinase mai multe locuri şi se oprise o perioadă în apropierea Braşovului, îşi continuase drumul până la Moşnița.

În urma căsătoriei dintre Meletie Cosma şi Elena Pocan se va naşte în locuința de pe strada Belinschi, miercuri 25 martie 1901, seara, Aurel Cosma Jr. Este botezat în biserica Sf. Ilie în Dumineca de Paşte, având ca naş pe maiorul Ioan Theodorovici, care îi cununase părinții.

Trăind într-o perioadă foarte grea, când pentru a face studiile elementare era nevoie de a învăța limba maghiară, tatăl său Meletie-Duşan Cosma îl va conduce din toamna lui 1905 la grădinița de copii a călugărițelor din Timişoara, cartierul Fabric. După ce tatăl său moare, mama îl va da la şcoala elementară confesională ortodoxă română pentru a urma *„benevol"* alături de alți copii români, lecții de limba română, învățător fiind Nicolae Nicorescu.

După ce tatăl său a decedat, Aurel Cosma Jr. este înregistrat în cartea funciară cu titlul de moştenire legală conform legilor în vigoare pe numele său ca fiu legitim minor, trecut sub tutela legală a unchiului său Aurel Cosma. Când este declarat major de tribunalul Timişoara, secția orfanală, unchiul său l-a luat efectiv şi în chip generos ca frate bun al decedatului tată sub îngrijirea sa fără a face procedura de înfiere datorită numelui identic.

La 1 Decembrie 1918, Aurel Cosma Jr. va participa la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia votând pentru unire. După această adunare Aurel Cosma Jr. îşi amintea: *„a fost foarte furtunoasă, iar dorințele exprimate erau categorice. Nimeni dintre bănățeni nu admitea nici un fel de formă cu substrat de autonomie locală ci toată lumea era de acord să fie votată unirea fără condiții"*[2].

După votul de la 1 Decembrie, în ziua a doua, Aurel Cosma Jr. îşi reia activitatea la garda națională din Arad şi munca sa la redacția ziarului „Românul". La 27 decembrie 1918 este trimis în misiune la Budapesta, la legația ministrului plenipotențiar. Acesta urma să primească un plic de curier şi să i se facă unele comunicări secrete[3].

Ca prefect unchiul său avea să-l numească prin decizie funcționar al prefecturii într-un post anume creat pentru el ca *„practicant"* fiind astfel printre cei dintâi salariați ai noului Regat Unit al României şi făcând parte din grupul primilor funcționari şi colaboratori în munca grea a prefectului nou instalat. Acest post nou impunea o anumită responsabilitate, Aurel Cosma Jr. trebuia să se ocupe din ordinul şi la îndrumarea unchiului său de diverse chestiuni ale presei privind prefectura şi administrația română, în special să mențină legătura cu ziariştii de atunci de la diferite gazete româneşti sau cele scrise în alte limbi vorbite în Banat.

---

1 Vasile Dudaş, *Aurel Cosma 1867-1931*, Editura Mirton, 1998, p. 23.
2 Radu Păiuşan, *Mişcarea națională din Banat şi Marea Unire*, Editura de Vest, 1993, p. 129.
3 Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, *Fond Aurel Cosma Jr.*, dosar 187, fila 24.

La începutul lui 1919 Aurel Cosma Jr. pleacă la Bucureşti pentru a se înscrie la Facultatea de Drept a Universităţii din capitală. La data de 11 decembrie 1922 îşi ia diploma de licenţă care îi va servi pentru înscrierea ca avocat stagiar în Baroul de Ilfov din Bucureşti. În 13 decembrie 1922 depune jurământul de avocat la Tribunalul Ilfov după care se înscrie la doctorat pentru a obţine apoi titlul de doctor al Universităţii din Bucureşti. După terminarea studiilor în capitală se va întoarce ca tânăr avocat acasă.

După terminarea studiilor în ţară urma să plece la Paris pentru a începe o nouă activitate studenţească. În perioda studenţiei sale la Paris a urmat cursurile de doctorat în ştiinţe politice şi economice la Universitatea din Paris. În timpul acestor ani, la începutul perioadei a stat în oraşul Toulouse, apoi în anii 1924-1926 la Paris. Urmează şi cursurile „Şcolii de ziaristică".

În anii interbelici Aurel Cosma Jr. va desfăşura o intensă activitate literară şi ziaristică. Această activitate este anunţată încă din anii adolescenţei când Aurel Cosma Jr. simţea o deosebită atracţie pentru ziaristică. Încă din liceu ca elev începe să scrie dar fără a se gândi să publice ceva, atât în româneşte cât şi în ungureşte[4]. Cultura naţională şi-o va forma pe baza cărţilor româneşti găsite fie în biblioteca din cartierul Fabric, fie în biblioteca unchiului său.

În activitatea de jurnalist Aurel Cosma Jr. a fost puternic influenţat de Ioan-Jivi Bănăţeanul care acumulase o vastă experienţă jurnalistică în S.U.A[5]. El va dobândi o vastă cultură în domeniul literaturii şi al ştiinţelor, precum şi o practică deosebită în munca de redacţie şi de tipografie. Va învăţa de la Ioan-Jivi Bănăţeanul numeroase lucruri şi metode folosite în direcţia activităţii de ziarist[6]. De la Ioan-Jivi Bănăţeanul a învăţat şi s-a obişnuit să redacteze direct de la maşina de scris[7]. Datorită lui avea să cunoască literatura americană precum şi publicistica românească de peste ocean[8].

Cea mai amplă activitate literară a desfăşurat-o Aurel Cosma Jr. la propria sa revistă „Luceafărul" din Timişoara, între anii 1935-1937. În iunie 1937 a cedat revista cu titlul de donaţie „Astrei bănăţene" înfiinţată în anul acesta ca organism cultural al Banatului prin unificarea filialelor „Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Transilvania". Aurel Cosma Jr. este ales atunci la noul organ de cultură şi literatură în această provincie ca vicepreşedinte având misiunea de a se ocupa în continuare de activitatea revistei şi a editurii „Astrei bănăţene" până la finele Luceafărului, adică până în luna decembrie 1940.

Lozinca sub care a apărut „Luceafărul" a fost inspirată de cea a „Altarului cărţii", o asociaţie literară în care au activat numeroşi oameni de cultură *„unificare sufletească a scriitorilor din Banat, propaganda creaţiilor literare şi artistice, încurajarea tinerilor şi răspîndirea scrisului românesc în straturile largi ale publicului"*[9].

În coloanele revistei „Luceafărul" şi-au dat întâlnire scriitorii bănăţeni cu cele mai bune condeie din Bucureşti şi din toate centrele culturale ale ţării[10].

Numărul din aprilie al revistei „Luceafărul" e de o perfecţiune desăvârşită şi cu o bogăţie de material de neegalat. În acest număr studiul lui Aurel Cosma Jr. despre „Literatura ţărănească din Banat" este relevant.

Despre plugarii bănăţeni Aurel Cosma Jr. spune că *„au o superioritate intelectuală şi spirituală, care îi ridică din comun. Această superioritate n-a fost câştigată în şcoli sau prin instrucţiune ci ea este înnăscută, este moştenită din tată în fiu..."*

4 *Ibidem*, f. 1.
5 *Ibidem*, f. 104.
6 *Ibidem*, f. 108.
7 *Ibidem*, f. 106.
8 *Ibidem*, f. 108.
9 D.J.A.N., *Fond Aurel Cosma Jr.*, dosar 176, f. 26.
10 Idem, dosar 121, f. 11.

Din rândul acestor talente țărănești s-au ridicat doi scriitori, a căror nume au intrat în literatura românească din Banat. Unul este Ion Ciucurel din comuna Șoșdea, iar altul este Pavel Târbățiu, plugar din comuna Comorâște.

Dintre articolele lui Cosma Jr. în această perioadă amintesc cel publicat în „Nădejdea" din 3 august 1922 și intitulat „În jurul mutării capitalei", în care atrage atenția că mutarea capitalei *„este tot mai mult dezbătută în ultimul timp"*[11]. Prin articolul său vorbește vocea întregului P.N.L. *„care s-a gândit mai de mult la o nouă organizare politică a capitalei"*[12], avându-se în vedere modelul american.

În finalul articolului A. Cosma Jr. spune că această mișcare *„nu se va face curând pentru asta fiind nevoie de o sumă foarte mare de bani, iar pe de altă parte sunt multe greutăți tehnice"*[13].

Aurel Cosma Jr. a fost ales în 1927 prima oară deputat de Timiș, cu program național liberal, pe aceeași listă de parlamentari ca și unchiul său, doctor Aurel Cosma, șeful acestui partid pentru întreg Banatul. A. Cosma Jr. a fost ales ca deputat de Timiș încă o dată.

În viața politică A. Cosma Jr. a fost mereu alături de cei oropsiți ridicând de multe ori vocea în parlamentul României în interesul celor mai sus amintiți. Într-o ședință a Camerei din martie 1934 el a adresat ministrului agriculturii o interpelație cerând să se vină în ajutorul populației sărace din jurul Lipovei care trăiește în mizerie pentru că statul le-a interzis să mai culeagă din pădurile sale uscături și să mai pășuneze vitele în aceste păduri[14]. În aceeași ședință a Camerei, Cosma Jr. a fost ales ca membru în comisia de politică externă a Camerei, o înaltă demnitate pe care numai puțini o obțin dar de regulă la o vârstă mai înaintată[15]. În comisie el reprezintă împreună cu Valeriu Papp, fost ministru de justiție, Ardealul și Banatul.

Participarea lui Cosma Jr. la numeroase conferințe internaționale este bine cunoscută în perioada interbelică.

La a patra conferință balcanică deschisă la 5 noiembrie 1933 la Salonic, din delegația României a făcut parte și doctor Cosma Jr.

Conferința balcanică are ca scop apropierea și colaborarea popoarelor balcanice în raporturile lor economice, sociale, intelectuale și politice, pentru a îndruma această apropiere spre uniunea statelor balcanice[16].

Aurel Cosma Jr. a făcut parte din comisia de apropiere politică care s-a ocupat și cu aplicarea rezoluțiilor referitoare la minorități.

La această conferință Cosma Jr. a rostit un discurs în care susținea apropierea dintre țările balcanice pentru a consolida pacea în această parte a Europei care fusese în cursul secolelor focarul atâtor războaie. Aurel Cosma Jr. susține în discursul său Uniunea balcanică, dar aceasta trebuie să respecte interesele naționale ale fiecărei țări participante.

În data de 27 septembrie 1934 are loc la Istambul ședința Comisiei politice a Uniunii interparlamentare, ocupându-se de chestiunea dezarmării și a securității.

La această ședință deputatul român Aurel Cosma Jr. a propus ca interzicerea forței și a violenței să fie sancționată nu doar de dreptul internațional, dar în același timp și de legile interne ale diferitelor state. Statele ar putea înscrie în Constituțiile și în legile lor dispoziții interzicând războiul și sancționând actele acelora care ar tulbura pacea.

[11] *Ibidem*, f. 30.
[12] Idem, dosar 117, f. 52.
[13] *Ibidem*, f. 56.
[14] D.J.A.N., *Fond Aurel Cosma Jr.*, dosar 120, f. 71.
[15] „Drapelul", 19 martie 1934.
[16] D.J.A.N., *Fond Aurel Cosma Jr.*, dosar 119, f. 222.

În 1935, a XXXI-a Conferință interparlamentară s-a ținut la Bruxelles sub președinția contelui Carton de Wiart, șeful delegației belgiene. Delegația română formată din 15 parlamentari a adus în rândurile ei și pe Aurel Cosma Jr.

În comisia politică, România a fost reprezentată prin profesorul M. Djuvara și de Aurel Cosma Jr. care au lucrat și în comisia pentru reducerea armamentelor, susținând necesitatea de a se lua în discuția conferinței plenare controlul fabricării și comerțului de arme[17]. În comisia economică și financiară Parlamentul românesc a fost reprezentat de președintele Camerei N.N. Săveanu care a pledat pentru stabilizarea monetară precum și de deputatul Aurel Cosma Jr. care a preconizat un sistem de înțelegeri regionale pentru consolidarea economică și dezvoltarea legăturilor comerciale ale diverselor state[18].

Deputatul Cosma Jr. în discursul său, a susținut necesitatea examinării problemelor tehnice ale regimului reprezentativ făcând o expunere a organizării și funcționării comisiilor parlamentare[19].

În dimineața zilei de 6 iulie 1936 s-a deschis la Budapesta cea de-a XXXII-a Conferință a Uniunii interparlamentare. Printre reprezentanții României ca delegat se numără și deputatul bănățean Aurel Cosma Jr.

În perioada interbelică sunt bine cunoscute alianțele regionale, printre promotorii lor un rol important revenind și lui doctor Cosma Jr. Adept al unei bune înțelegeri regionale, Aurel Cosma Jr. va lupta pentru înființarea Micii Antante Parlamentare, un for regional important, în legătură strânsă cu Mica Înțelegere.

Se vor pune bazele înțelegerii între parlamentele român, iugoslav și cehoslovac. Necesitatea creării unei astfel de Antante Parlamentare s-a simțit pentru a răspunde tendințelor revizioniste ale frontierelor stabilite în 1919.

La serbările festive de aniversare a Unirii la 1 Decembrie 1936, în ședința solemnă a parlamentului român la care au participat și delegații parlamentelor de la Belgrad și Praga, s-au pus bazele Micii Antante Parlamentare[20]. Președintele Camerei N.N. Săveanu a propus înființarea acestei *„antante parlamentare”* care a fost votată și aclamată cu însuflețită unanimitate. La această primă ședință s-a hotărât înființarea Antantei fără a se stabili structura ei organizatorică. Se cade de acord ca Aurel Cosma Jr. să plece la Belgrad pentru stabilirea principiilor de concretizare și de definitivare a noului organism parlamentar internațional[21].

Ultima manifestare publică a Micii Antante Parlamentare ca organism viabil a fost banchetul de la restaurantul românesc din expoziția universală de tehnică și artă, o masă amicală organizată cu prilejul Conferinței interparlamentare ținută la începutul lunii septembrie 1937 la Paris, la care au participat parlamentari din România, Serbia, Cehoslovacia, fiind invitați și parlamentari din Turcia. Prin cuvântările rostite aici s-a subliniat dorința unanimă a celor prezenți de a fortifica și a lărgi cadrele alianței parlamentare prin aderarea Turciei. De organizarea acestui banchet s-a ocupat și deputatul Aurel Cosma Jr., inițiatorul multor acțiuni similare de apropiere între parlamentari. De aici poate fi considerată decedată Mica Antantă Parlamentară, în ciuda eforturilor depuse de Săveanu și de Aurel Cosma Jr.[22].

Așa după cum se poate vedea din această succintă prezentare, dr. Aurel Cosma Jr. a desfășurat în anii interbelici o activitate intensă, intrând prin aceasta în istoria patriei ca un adevărat stâlp al societății din Regatul Unit al României, demonstrând prin tot ce a făcut că este un bun cunoscător al tradițiilor și obiceiurilor românești.

17 Idem, dosar 121, f. 135.
18 *Ibidem*, f. 136.
19 Idem, dosar 121, f. 141.
20 Idem, dosar 185, f. 5.
21 *Ibidem*, f. 8.
22 *Ibidem*, f. 21.

From the activity of Doctor Aurel Cosma Jr. in inter-war period
Abstract

Aurel Cosma was born in Timisoara on 25th of March 1901. He was a very good friend and also a good collaborator with the greatest antifascist figures, such as Nicolae Titulescu and I.G. Duca. He participated on 1st of December 1918 at the Grand National Assembly in Alba Iulia and he gave his vote for the union of the Romanian Provinces. On 11th of December 1922 he graduated from the University of Bucharest and he obtained his degree in law. He was also professor at the University of Bucharest the capital of Romania, and then he returned to his home town, Timisoara.

Between 1924-1926 he attended the classes at Paris University where he payed attention to journalistic courses in order to became a good journalist. In his journalistic career he was strongly influenced by Ioan-Jivi Banațeanul, who lived in U.S.A, a journalist with a great experience.

Aurel Cosma, Jr. conducted a comprehensive review of literary activity on his own ”Morning Star” in Timişoara between 1935-1937. The columns of the magazine gave writers the chance for meetings between best writers from Banat and best writers from Bucharest and in all cultural centers of the country. Aurel Cosma Jr. was elected in 1927 first deputy of Timis, the national program on the same list of Liberal MPs as his uncle Dr. Aurel Cosma, head of Liberal Party for the whole Banat. Among the political activities conducted by the Parliament, Aurel Cosma Jr. has participated to several international conferences where he sustained the idea of peace, harmony and cooperation among European nations. As a supporter of the local understanding, Aurel Cosma Jr. will fight for the establishment of Parliamentary Little Entente, an important regional forum in close with the Little Understanding. Aurel Cosma Jr. was a restless and inquisitive spirit, passionately inloved in bringing to light the values from Banat, hence the Romanian values.

Carmina MAIOR

ŞI „ALTE FIGURI DIN MĂRGINIME"

Ilie Haşeganu, în lucrarea sa „Figuri din Mărginime", apărută în două volume, primul în 1943 iar al doilea în 1978, prezenta *„în spiritul cunoaşterii şi preţuirii valorilor culturale din trecut şi exemplelor de muncă neprecupeţită, puse în slujba intereselor obşteşti"*, biografiile unor *„oameni care, înzestraţi cu un simţ practic deosebit şi cu iniţiativă au contribuit la bunăstarea economică şi la progresul cultural al regiunii şi al poporului român"*. După cum explica în prefaţa şi postfaţa celui de-al doilea volum, intenţia sa era să creioneze o galerie amplă a tuturor celor care s-au remarcat în viaţa economică şi spirituală atât pe plan local cât şi în viaţa românească în general. Proiectul era amplu, dificil prin sarcinile pe care le impunea şi, după cum mărturiseşte, motive obiective ţinând de obligaţii profesionale l-au împiedicat să-l realizeze cum şi-a dorit, de aceea s-a rezumat la cele două volume, în care a valorificat materialele culese, conştient că, desigur, există omisiuni. Probabil nu a reuşit să adâncească destul cercetarea în unele localităţi sau n-a avut acces suficient la informaţii, astfel că, dintre portretele prezentate, lipsesc o serie de personalităţi destul de cunoscute care se încadrează *„între cei ce nu trebuie daţi uitării, pentru că sunt exemple pentru generaţiile următoare"*, cum îşi motiva selecţia.

Demersul nostru vine în completarea volumelor publicate de Ilie Haşeganu, şi este rezultatul cercetărilor de teren, efectuate de-a lungul timpului, în zonă. Ne rezumăm în prezentarea noastră, la completarea galeriei de personalităţi din Galeş, fostă comună înfloritoare până în 1950, în prezent sat aparţinând Săliştei, localitate în care am efectuat cercetări pentru un studiu monografic.

Şi aici, ca şi în alte localităţi, s-au produs, pe parcursul secolului XX, multiple schimbări demografice, economice şi implicit, spirituale, care i-au minimalizat importanţa, astfel că evidenţierea unor personalităţi locale este binevenită, pentru a nu lăsa să cadă în uitare momente importante din trecutul pe care, în fond, se bazează prezentul.

Am ales patru nume de persoane a căror viaţă şi activitate se situează la sfârşitul secolului al XIX-lea şi pe parcursul secolului XX: un cantor, un învăţător devenit primar, un inginer şi o învăţătoare ctitor de muzeu.

NICOLAE POSA zis **AL PLAIULUI** (1850-1917)

A fost, după cum îl caracteriza episcopul Ivan al Clujului, un cantor exemplar ce trebuia luat drept model, pentru cunoştinţele sale în rânduielile slujbei bisericeşti, pentru glasul frumos şi pentru devotamentul pus în slujba bisericii şi concetăţenilor[1].

Pagină dintr-o „cărticică"– manuscris al lui Nicolae Posa.

În copilărie s-a instruit la Mănăstirea Neamţului, perioadă în care şi-a perfecţionat talentele şi a acumulat o solidă pregătire teologică. Era de origine din Galeş, numele Posa regăsindu-se în documentele de arhivă din secolul al XVIII-lea. Probabil tatăl, oier sau comerciant, în drumurile sale, l-a lăsat la mănăstire, cum făceau ades

[1] Informaţii din teren: însemnări monografice ale lui I. Floaşiu, manuscrise aflate în posesia urmaşilor.

mărginenii, ortodocşi convinşi, cu mare respect pentru biserică şi învățătură. Tinerii erau instruiți şi uneori se călugăreau dar, conştienți de nevoile comunității natale, nu rămâneau la adăpostul zidurilor mănăstirilor româneşti ci se întorceau acasă unde ai lor, aflați sub stăpânire străină, aveau mai mare nevoie de cunoştințele pe care le acumulaseră. Alegeau să ducă viața ascetică a călugărilor, dar trăiau între oameni. Ocupau funcții modeste de cantori, crâsnici, dascăli. Slujeau în biserică, se ocupau de educația religioasă a tinerei generații, ades scriau cărticele cu conținut religios atât de necesare românilor ortodocşi, pentru că sub presiunea cultelor stăpânirii, cartea românească, mai ales cea religioasă, pătrundea greu. Culegeau colindele locale şi ajutau să nu se piardă tradițiile. Aşa a făcut-o ani în şir Nicolae al Plaiului, serios, disciplinat, mereu la datorie în strană sau între copii. Desena frumos, şi o făcea chiar şi pe cărțile religioase pe care le-a adus bisericii în 1869, când a revenit de la Mănăstirea Neamț. Compunea versuri religioase asemeni lui Picu Pătruţ, scria *„cărticele”* cu versurile sale, cu colindele culese, ilustrate cu desene în maniera miniaturilor din cărțile bisericeşti. Îi pregătea pe juni, colinda cu copii în sat şi în satele din jur, de Crăciun cu *„Irozii”*, de Paşti cu *„Mironosițele”*. Bătrânii satului şi-l aminteau, mereu serios dar cald, cum îi învăța, cu răbdare, să ştie să dea răspunsuri la slujbă, să cânte frumos colinzile şi cum le povestea despre Iisus la vegherea *„Casei Domnului”*, din noaptea Vinerei Mari, până la Înviere.

Toți cantorii ce i-au urmat s-au folosit de *„cărticelele”* lui şi i-au luat exemplul, dar niciunul n-a avut prestanța, talentul şi dăruirea sa. A fost prețuit, dovadă că, până când o măsură politică a interzis-o, fotografia sa a stat la loc de cinste în biserică, printre *„ctitori”*. Sub această denumire erau cinstiți în satele Mărginimii, toți cei care au avut merite deosebite şi, mai ales, au susținut biserica. În prezent fotografia s-a rătăcit, aşa cum cărticelele sale s-au pierdut. Totuşi în Arhiva de folclor nr. IV din 1937, există o reproducere a unei fotografii din 1894, reprezentând grupul de *„Mironosițe”* din Galeş, însoțite de Nicolae al Plaiului; autorul articolului[2] îl numeşte *„țăranul instructor”*, identificarea am făcut-o cu ajutorul unor informatori locali. Un manuscris al său, una din acele *„cărticele”* cu versuri religioase, ilustrate, aflat într-o colecție particulară, a fost publicat[3]. În colecția de cărți religioase vechi a parohiei ortodoxe locale, pe unele exemplare, apare numele său ca donator însoțit uneori de câte o schiță a unui cap de sfânt[4]. Renumele păleşte o dată cu stingerea celor care l-au cunoscut. În cimitir, o cruce modestă stă semn al trecerii sale prin lume.

IOAN RĂCHIȚAN (1868-1938)

Făcea parte dintr-o familie dintre cele mai vechi şi mai merituoase din istoria localității. Am identificat-o în documente de arhivă încă din secolul al XVIII-lea, şi i-am urmărit evoluția în cadrul unui articol, publicat în „Studii şi comunicări”, Sibiu, 2007[5]. A fost 39 de ani învățător la şcoala locală şi între 1933 şi 1937 primar în comuna, pe atunci, Galeş. Ca învățător şi-a respectat într-atâta meseria, încât a refuzat să profite de o facilitate a legislației de atunci care îi permitea după un anumit examen să fie avansat profesor. Era o onoare pe care n-o dorea anume deoarece era mai interesat de munca sa decât de astfel

Ioan Răchițan în mijlocul elevilor.

[2] D.Șt. Petruțiu, *„Mironosițele”. O dramă religioasă din ținutul Săliştei*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, IV, 1937, pp. 13-29.

[3] Carmina Maior şi Olga Şerbănescu, *Versuri religioase dintr-o carte manuscrisă din secolul al XIX-lea*, în „Studii şi comunicări de etnologie”, Sibiu, 1999, tom. XIII, pp. 151-161.

[4] Carmina Maior, *Inventarul bisericii din sat, reflectarea ataşamentului țăranului din Mărginimea Sibiului pentru religie şi cultură (studiu monografic în satul Galeş)*, în „Sargeția”, XXX, 2003, pp. 891-896.

[5] Carmina Maior, *O familie din Mărginimea Sibiului. Evoluția locul şi rolul ei în comunitate (în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi în sec. XX). Studiu de caz*, în „Studii şi comunicări de etnologie”, Sibiu, 1999, tom. XXI, pp. 145-151.

de *„avansări”*. Îşi făcea meseria cu probitate şi pasiune, era autoritar dar drept, perseverent şi neobosit când era vorba de copii şi viitorul lor. Era recunoscut pentru vederile sale largi şi *„vorba”* convingătoare. Înțelegea progresul ca pe o cale ascendentă, pe care fiecare se cade să o parcurgă, dar să facă totul cu chibzuială, convingere şi să nu abandoneze, pregătit pentru greutățile ce le va întâmpina, care, cu perseverență, pot fi învinse.

Extindea interesul pentru pregătirea elevilor săi dincolo de orele din şcoală şi dincolo de şcoala locală. Pe cei pe care îi vedea mai înzestrați, îi vizita acasă, uzând de tot prestigiul său pentru a le convinge familia să le susțină aspirațiile, ca să meargă mai departe cu învățătura. Datorită stăruințelor sale şi a demersurilor făcute pentru a le obține burse, Galeşul a putut, în perioada interbelică, să se mândrească cu *„fii săi”*: 2 ingineri, 2 doctori, 3 profesori, 4 avocați, 3 învățători, 15 economişti şi meşteri răspândiți în toată țara, lăudabil bilanț pentru o localitate mică, sub 300 de case. Galeşul beneficia de cinci mori şi munți, dar locuitorii aveau puțin pământ arabil, doar grădini şi nici ele prea extinse[6]. Oieritul şi comerțul erau tot mai puțin profitabile şi orientarea spre meserii moderne tot mai necesară. *„Domnu învățător”* a înțeles cel mai bine şi mai repede, că aceasta este marea sa datorie, să le deschidă drumuri copiilor şi să-i impulsioneze să le urmeze.

Prestigiul dobândit ca dascăl îl recomandă pentru postul de primar şi în această calitate pledează pentru modernizarea comunei. Un contract avantajos de arendare a munților oferă fondurile necesare. Sunt amenajate malurile râului, fântânile, se construiesc poduri de piatră, şi, cea mai importantă realizare: în 1937 se introduce curentul electric prin societatea „Seta”. Tot atunci se pietruieşte drumul principal, *„şoseaua regală”*, şi se fac reparații la biserică. Cum se obişnuia, fotografia sa, un chip sobru, impozant, se află în biserică, printre *„ctitori”*.

Printre cei care i-au datorat posibilitatea de-a se perfecționa la şcoli înalte a fost şi inginerul Ionel Floaşiu, fost director al uzinelor „Industria Sârmei” din Câmpia Turzii.

IONEL FLOAŞIU (1893-1988)

Provenea dintr-o familie cu mulți copii, nu foarte înstărită, dar s-a dovedit de mic isteț, muncitor, priceput, dornic de carte şi aceste calități n-au trecut neobservate de învățătorul său. Insistențele acestuia au cântărit greu în fața familiei, care a făcut efortul de a-l trimite mai departe. Ionel face gimnaziul la Sibiu, învață repede maghiara şi germana. Îl găsim în anuarele liceului sibian, maghiar pe atunci, azi „Gh. Lazăr”, cu rezultate *„eminente”*, şi între cei foarte buni la învățătură, dar cu mijloace modeste de trai, cărora Banca „Albina” le dădea o masă gratuită. Indiferent de mediile pe care le-a frecventat mai târziu, a păstrat toată viața preferința pentru gustul supei de chimen îngroşată cu gris şi mămăliguța cu lapte, *„meniul”* acelor vremi, modest dar important pentru un elev sârguincios, sărac rămas mereu recunoscător pentru fiecare şansă oferită de soartă.

Ionel Floaşiu în 1918 pe frontul din Tirol.

Continuă studiile la, pe atunci *„unul din cele mai bune licee din imperiu”*, actualul „Andrei Şaguna” din Braşov (în *„memoirele”* sale cita această apreciere a profesorului de matematici de la facultate), apoi la Politehnica din Budapesta, ca bursier întreținându-se şi prin meditații şi traduceri. Primul Război Mondial îi întrerupe studiile şi, încorporat, este trimis pe fronturile din Galiția şi Italia. La 1 Decembrie 1918, numit comandant al Gărzii Naționale din Galeş, organizează plecarea delegației din comună la Alba Julia, unde participă la Marea Adunare care a proclamat Unirea, reîntregirea

[6] Carmina Maior, *Evoluția unui sat din Mărginimea Sibiului în sec. XX* (studiu monografic; cercetare de teren), în „A.M.E.T.”, Cluj-Napoca, 2002, pp. 313-321.

Ionel Floaşiu la aniversarea a 20 de ani de la absolvirea Liceului „Andrei Şaguna" din Braşov în 1933.

neamului[7]. Îşi continuă studiile, dar, după revoluția bolşevică a lui Béla Kun, va pleca la Politehnica din Praga. Se căsătoreşte cu o consăteană care l-a urmat la Praga şi-n tot restul vieții. Student sârguincios, va face parte şi din cercul studențesc al prieteniei româno-cehoslovace, patronat de două ilustre figuri ale culturii interbelice, mari filo-români, profesorul universitar Jan Urban Jarník şi abatele Metod Zavoral.

Revine în țară ca inginer şi este angajat la „Industria Sârmei", noua fabrică de laminate, cu capital românesc, care tocmai se construise la Câmpia Turzii. Aici, datorită calităților profesionale, ajunge în curând director. În perioada conducerii sale se implementează noi metode şi tehnici de producție, se crează prima şcoală de ucenici din țară, cămine pentru muncitori, echipă de fotbal, stadion, parohie şi biserică ortodoxă, şcoală de gospodărie pentru soțiile muncitorilor, cor, echipă de dansuri din cadrul Şoimilor Carpaților, despărțământ al Astrei, casă de cultură. Sunt premiere în economia României interbelice, inspirate după metodele americane ale lui Ford; broşura acestuia „Cum am reuşit în viață", circula în epocă şi în traducerea românească.

Rămâne mereu acelaşi modest şi muncitor mărginean, preocupat de progres şi de bunăstarea oamenilor pe care îi are în răspundere. Satul Câmpia Turzii devine un orăşel cu o viață activă, patronată de „Industria Sârmii". Pentru mulți tineri din Mărginime şi din alte sate lipsite de resurse economice, devine şansa de viitor: aici se pot califica pentru o meserie modernă, cerută în societatea contemporană. Mulți se angajează şi-şi fac casă şi familie aici[8].

Al Doilea Război Mondial îi schimbă viața; în noile condiții post belice, meritele nu-i sunt recunoscute dar i se impută poziția, deşi nu se ocupase de politică. Este obligat să lucreze pe posturi modeste pentru a-şi întreține familia şi este pensionat cu o pensie derizorie. Ca întotdeauna munceşte, citeşte îşi găseşte echilibrul în preocupări frumoase. Culege date, profitând de cunoştințele de latină, germană şi maghiară, pentru o monografie a satului natal. Prin anii 1970, împreună cu alți gălişeni stabiliți în Sibiu, organizează întâlniri săptămânale ca *„fii ai satului"*, în care se deapănă amintiri din istoria localității, dar se şi caută soluții pentru revitalizarea ei. Apelează la diferite foruri administrative şi culturale pentru a se lua în considerare potențialul turistic al zonei, aducând argumente pertinente, avusese un rol important în descoperirea cetății dacice de pe Cățânaş, dar sunt puține reuşite. Se implică mereu, cu decență, în orice acțiune pe care o considera reparatorie pentru trecutul nostru cultural, istoric. Memoriile trimise sau susținute pentru reabilitarea Galeşului, redarea numelui istoricului liceu braşovean sunt dovezi ale crezului său.

Se stinge modest în mijlocul familiei şi este îngropat în satul natal, după o viață frumoasă chiar dacă a fost atât de încercată, închinată celor pe care îi simțea în responsabilitate: familiei, muncitorilor şi familiile lor, consătenilor, neamului. Directorul Casei de Cultură din Câmpia Turzii, care din 2003 îi poartă numele, un omagiu tardiv dar meritat, profesorul psiholog Petre Pop, a publicat o parte din jurnalele personale pe care le-a obținut de la familie. *„Memoire"*, cum şi le

[7] Carmina Maior, *1 Decembrie într-un sat din Mărginimea Sibiului*, în „Sargeția", Deva, 2010 (în curs de apariție).

[8] Publicațiile editate cu ocazia jubileului şi a altor aniversări ale „Industriei Sârmei", conțin multiple informații privind calitățile profesionale şi umane ale lui I. Floaşiu precum şi realizările din perioada când era director: *„Industria Sârmei la 50 de ani"*, 1970; *„Industria Sârmei S.A. Câmpia Turzii 1920-1995"*; Mircea Nicolae Nemeş, *Industria Sârmei S.A. Câmpia Turzii 1920-2000.*

intitulase, cuprind percepția asupra vieții, într-o perioadă de aproape un secol, a unui modest ardelean din Mărginime, care a participat la atâtea evenimente şi a găsit calea de a fi în echilibru cu sine însuşi indiferent de greutăți[9].

MARIA COSTĂCHESCU (1923-2004)

Provenea dintr-o familie din Sălişte cu rădăcini adânci în istoria zonei, familia Roşca. Căsnicia reuşită cu un inginer care a înțeles-o şi a susținut-o în toate inițiativele a însemnat puterea de a escamota orice greutate. A fost o viață întreagă învățătoare în Galeş şi şi-a făcut meseria cu tot sufletul ei generos, investind totul într-o perioadă nu tocmai uşoară, când politicul se amesteca mult dând *„orientări sănătoase"* acestui sector cultural care-i pregătea *„pe viitorii cetățeni ai patriei"*. Avea o minte ageră, o răbdare de fier şi o mare capacitate de înțelegere. Talentată la desen şi pictură, îndrăgostită de literatură şi istorie, creea în micul sat o oază de elevație şi bun simț. Educată în spiritul tradițiilor populare a făcut tot posibilul să le salveze, să le popularizeze, să sădească dragostea pentru ele şi în sufletul copiilor. Deşi aceştia erau din ce în ce mai puțini, populația satului scădea mereu, serbările şcolare erau spectacole de calitate, în care primau recitarea de poezii şi piese din literatura clasică alături de cântece populare. Reuşea să reducă cu măiestrie cantitatea de *„literatură populară de tip nou"* de calitate îndoielnică, care modifica, deteriorând, percepția adevăratelor valori tradiționale.

Muncea mult, găsea soluții potrivite, era tenace când susținea un lucru important şi drept. Datorită ei, prin perseverentele intervenții la diferite foruri, în 1968, după peste 20 de ani de interdicție, s-a reluat cel mai important obicei tradițional din Sălişte *„Întâlnirea junilor/jocurilor din 28 decembrie"*, când se întreceau în cântec şi joc cetele de juni din toate satele Mărginimii.

Constatând depopularea satului şi dispariția sub influența modernizărilor a multor valori materiale tradiționale, a făcut eforturi pentru a le salva şi păstra pentru generațiile următoare. Aşa a luat naştere unul din cele mai reprezentative muzee săteşti[10]. Ca orice muzeu de acest fel, are dimensiuni modeste, ocupând clădirea fostei primării şi probleme privind microclimatul, dar atâtea obiecte de valoare reprezentând elemente ale culturii populare au fost salvate şi aranjate într-un discurs expozițional care-i aparține în majoritate acestei inimoase învățătoare. În grădina clădirii a

Maria Costăchescu şi muzeul pe care l-a creat.

9 Ionel Floaşiu, *Mărturii*, ediție îngrijită şi prefațată de Petre Pop, Cluj-Napoca, 2008.
10 Maria Costăchescu: *Atelierul de piepteni-Muzeul Galeş-Sălişte*, în „Cibinium", Sibiu, 1969-1973, pp. 259-264; Pliantul: *„Muzee săteşti pe trasee turistice în județul Sibiu"*, 1974.

fost adusă o stână și o casă de lemn cu inventarul tradițional. Muzeul îi poartă abia acum numele[11]. A fost apreciată, poate nu îndeajuns[12]. Și-a educat copiii ca și pe cei din școală în spiritul acelorași principii frumoase cărora le-a fost credincioasă toată viața. Ani de zile după ce se pensionase, la ușa casei sale, foștii elevi băteau ades pentru o vorbă, pentru un sfat. A rămas o figură luminoasă, ca un geniu protector al unui sat, pe care nu l-a dorit să cadă în uitare și căruia i-a închinat munca, dragostea, respectul.

Some other "Personalities from Mărginime"
Abstract

In his work "Personalities from Mărginime", Ilie Hațieganu portrayed *"people who, through their lives and work, represented examples of self-giving for their communities"*. We try to complete this gallery with four other personalities from Galeș, one of the villages in Mărginime:

Nicolae Posa (1850-1917), who wrote religious books for supporting the orthodox belief and taught the children about folk, habits and traditions;

Ioan Răchițan (1868-1938), who, as a teacher, believed in progress, so, he insisted that the talented children would continue their studies in order to have more chances in the new society, and, as a mayor, he promoted the modernisation of the village (electricity...);

Ionel Floașiu (1893-1988), engineer and manager at "Industria Sârmei" from Câmpia Turzii, who encouraged young people to become specialists in necessary handcrafts in that time, and offered them the oportunity to do it;

Maria Costăchescu (1923-2004), a dedicated teacher who taught her pupils what love for tradition means and created a local Folk Museum.

[11] Muzeul este inaugurat în 1967, cuprinde o expoziție permanentă în șapte săli de la etajul fostei primării, o casă și o stână din secolul al XIX-lea, cu inventarul respectiv, în grădina clădirii. În 2008 primește numele celei care l-a creat.

[12] Colecția de extrase din presa anilor 1960-1977 aflată în posesia fiului ei Tiberiu, cadru al Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, sunt mărturie a prețuirii de care se bucura activitatea didactică și culturală depusă de învățătoarea din Galeș.

Elena-Ramona POTOROACĂ

PETRU IROAIE, 75 DE ANI DE LA PRIMA CĂLĂTORIE ÎN ISTRIA (1935-2010)

Cercetările în Cirebiria au fost binecuvântate cu realizarea celei dintâi colecții de cântece populare istroromânești[1].

Lingvistul și folcloristul bucovinean Petru Iroaie[2] s-a născut la 22 mai 1907 în satul Mitoc (Mitocași) din județul Suceava. În perioada 1920-1924 urmează studiile gimnaziale la Suceava, iar între anii 1924-1925 pe cele liceale în același oraș. După terminarea studiilor liceale devine învățător în comuna Mândrișca din județul Vrancea. Urmează cursurile Facultății de Filozofie și Litere din Cernăuți (1929-1933), unde îl are ca profesor pe Leca Morariu, cel care îl va determina să își îndrepte preocupările științifice către comunitățile de istroromâni din Istria.

Datorită calităților intelectuale, dar și al rezultatelor din timpul facultății obține o bursă pe o durată de 2 ani la *Școala Românească din Roma*, școală care a fost înființată de statul român la 1 noiembrie 1922, avându-l ca director pe istoricul Vasile Pârvan. Studiile pe perioada bursei din Italia îi dau oportunitatea de a călători în satele istroromânilor, de unde va culege un amplu material etnografic, dar mai ales lingvistic referitor la aceste comunități ale căror urme se ștergeau de la an la an, datorită constrângerilor de natură politică și socială exercitate de statul croat asupra acestor mici grupuri de vorbitori ai dialectului istroromân. Despre aceste incursiuni *„călătorul”* român afirma: *„Descins în satele românești din Istria (între 7 august și 20 septembrie 1935), mi-am pus în aplicație bunele îndrumări primite la Universitatea din Cernăuți, reușind a colecta la 149 (de) texte în proză (basme, povești, legende etc.) și 118 cântece, fragmente de cântece și variante. Direct povățuit de profesorul meu Leca Morariu, mi-am îndreptat toată atenția asupra melopeei populare din care chiar d-sa a publicat primele mostre în* ***Lu frați noștri****, Suceava 1928 și în* ***De-ale Ciribirilor II****, Cernăuți 1932.*[3]

În anul 1936 își ia doctoratul în literatură cu lucrarea *Cântecul popular istro-român* în care a inclus textele istroromâne culese în urma călătoriilor sale în Istria, adevărate testimonii pentru lumea științifică.

Reîntors din Italia, în perioada 1937-1939 își începe activitatea ca asistent la catedra de literatură modernă și folclor condusă de distinsul profesor Leca Morariu, din cadrul Facultății de Filozofie și Litere a Universității din Cernăuți a cărui student a fost.

Datorită contextului istoric-politic a anului 1940[4], Petru Iroaie ajunge asistent universitar la Facultatea de Litere și Filozofie din cadrul Universității din București, continuându-și astfel activitatea universitară.

Activitatea științifică desfășurată până în anul 1942 de către tânărul cadru universitar, îi determină pe profesorii de la Universitatea din Palermo să îl solicite pe Iroaie ca asistent la catedra de limbă română. Aici a avut menirea de a împărtăși studenților cultura și limba română, dar totodată a început un amplu demers științific pentru a cunoaște creația populară italiană și a o face cunoscută în

[1] Așa își începe Petru Iroaie studiul apărut după un an de la primele sale călătorii în spațiile locuite de istroromâni, în revista „Făt-Frumos”, anul XI, nr. 1-2, ianuarie-aprilie, 1936, p. 17, rezultatele cercetărilor fiind neașteptate, colecția de cântece culese fiind impresionantă pentru un spațiu care se închidea tot mai mult din punct de vedere al posibilităților de păstrare a limbii.

[2] Profesorul Petru Iroaie a trăit între anii 1907-1984, fiind cunoscut în lumea științifică ca lingvist, doctor în filozofie și profesor universitar.

[3] Petru Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, în „Făt-Frumos”, anul XI, nr. 1-2, ianuarie-aprilie, 1936, p. 17.

[4] În acest an Cernăuțiul intră sub ocupație sovietică, acest contex determinând statul român să recurgă la mijloace concrete de protejare față de conaționali, solicitând totodată ca profesorii din Cernăuți să fie transferați la Universitatea din București, Cluj sau Iași.

România. La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial primeşte titlul de profesor universitar stabilindu-se în Italia[5], unde va rămâne timp de 4 decenii, aducând contribuţii semnificative pentru promovarea culturii româneşti în spaţiul italian, publicând numeroase studii în limba lui Dante.

De-a lungul carierei sale publică în numeroase publicaţii de înaltă ţinută academică, fiind totodată şi un valoros colaborator la: *Archivium romanicum*, *Arhiva, Bolletino del Centro di studi filologici e lingvistici siciliani, Buletinul Mihai Eminescu, Cél bes, Cetatea Moldovei, Codrul Cosminului, Convorbiri literare, Cuget clar, Ethnos, Făt-Frumos, Fond şi formă, Giornale di Sicilia, Junimea literară, La Sicilia del popolo, Rassegna storica del Risorgimento* etc.

Studiile lui Petru Iroaie relevă preocupările sale pentru lingvistică, folclor şi literatură într-o manieră complementară, abordând teme complexe care să întărească prin argumente ştiinţifice viziunea lui asupra subiectelor cercetate.

Dintre studiile sale amintim: *Cernăuţiul folcloric* (Cernăuţi, 1934, 29 p.); *Cântece populare istroromâne* (Cernăuţi, Tiparul Glasul Bucovinei, 1936, 87 p., Extras din „Făt-Frumos"); *Aşa cântaţ! Cântece populare istroromâne. Canti popolari istroromeni* (Susneviţa-Jeiăn, Cernăuţi, Tiparul Glasul Bucovinei, 1936, 74 p., Extras din „Făt-Frumos"); *Alte Cântece populare istroromâne* (Iaşi, Tiparul „Presa Bună", 1940, 31 p.); *Il canto poporale istroromeno, Grai şi băsmuire cirebiră*, vol. I (Iaşi, 1939, 31 p.); *Caracterul poeziei populare* (Cernăuţi, Tiparul Glasul Bucovinei, 1937, 42 p.); *Poezia autentic populară* (Iaşi, Institutul Graphic „Presa Bună", 1938, 44 p.); *Sulla poesia popolare italiana* (Iaşi, 1942, 38 p., Estratto da Italica, bollettino annual del Seminario dell Universita di Iassi); *Natură şi sens popular românesc*, în „Cetatea Moldovei", III, 1942, vol. IV, nr. 1, pp. 34-69 etc.

Petru Iroaie, călător român în satele istriene

Începând cu cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea se face simţită prezenţa oamenilor de ştiinţă români în spaţiu locuit de grupurile de istroromâni[6], dintre care îi amintim pe Ioan Maiorescu, Teodor Burada, Emil Panaitescu, Leca Morariu, Petru Iroaie, Traian Cantemir etc. Aceste călătorii au fost oportune pentru a evidenţia similitudini antropologice puternice, între populaţia din spaţiul montan românesc şi cea istroromână.

Călătorii români, care au intrat în contact cu aceste comunităţi de-a lungul secolelor, au surprins cele mai sensibile şi mai dureroase aspecte ale vieţii acestor locuitori aflaţi sub diverse ocupaţii străine, dar mai ales a presiunilor şi a constrângerilor de factură socio-culturală exercitate din partea autorităţilor locale, fapt ce a dus la degradarea sistematică a propriei identităţi.

Avându-l ca mentor pe profesorul Leca Morariu[7], care formează o şcoală[8] dedicată studiului comunităţilor din Istria, Petru Iroaie, dar şi Traian Cantemir, încep ample călătorii în acest spaţiu

[5] Elena Pascaniuc, *Folclorişti bucovineni în exilul literar românesc. Petru Iroaie (1907-1984)*, apărut în „Analele Bucovinei", an XI, 2/2004, Editura Academiei Române.

[6] Vorbitorii dialectului istroromân sunt amintiţi în documente şi în studiile călătorilor străini sub mai multe denumiri: cirebiri, vlahi, rumeri, mai târziu (după jumătatea secolului al XX-lea) apare în lumea ştiinţifică denumirea de istro-români (istroromâni).

[7] Lecca Morariu îşi va orienta pledoaria ştiinţifică, pe direcţia culegerii unor texte istroromâne din Jeian, adevărate testimonii de limbă veche, reunite, într-un serial publicistic aparţinând revistei cernăuţene „Făt-Frumos". Între 1926 şi aproximativ 1935 directorul revistei, în persoana aceluiaşi Leca Morariu oferă publicului din ţară, dar şi publicului universitar specializat, dovezile insurmontabile ale romanităţii dintr-un spaţiu izolat geografic dar şi politic. Textele nu sunt redate în pagină într-o manieră simplistă ci sunt însoţite de analize sintactice, de vocabular, complexe, alături de opiniile întemeiate ale unor specialişti în lingvistică, numele cel mai des invocat, fiind al lui S. Puşcariu. Morariu coordonează chiar un seminar de literatură şi folclor, în cadrul Universităţii „Regele Carol al II-lea" din Cernăuţi, prin intermediul căruia au fost prezentate şi analizate acele texte, în dialect. Textele culese şi prezentate în revista „Făt-Frumos" au un caracter eterogen sub aspectul produselor literare, întâlnite aici: alături de poeme populare istroromâne, întâlnim povestiri cu tâlc, producţii literare cu caracter religios dar şi forme de îndreptar moral. Fasciculele cu texte cuprind şi ilustraţii ce surprind, aspectele antropologice ale ciribirilor, de după Primul Război Mondial.

[8] Petru Caraman spunea referitor la Leca Morariu în recenzia la cartea lui Petru Iroaie *Cântece populare istro-române* apărută în Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide", vol. V, 1938, p. 350, *„că acesta a creat un adevărat curent; a făcut şcoală, punând efectiv la lucru, în satele istriene, elevi formaţi de dânsul"*.

pentru descoperirea urmelor româneşti de pe aceste meleaguri, descriind în ample studii patrimoniul material şi imaterial existent încă la începutul secolului al XX-lea în aceste comunităţi.

În timpul cercetărilor de teren Petru Iroaie încearcă să surprindă cât mai multe aspecte ale literaturii populare istroromâne, care la început de secol XX era în declin total, fiind păstrate în mentalul colectiv doar la nivel oral. Scrierile în dialect au lipsit, datorită gradului mare de analfabetism, care s-a datorat în principiu absenţei unei şcoli care să îi stimuleze să vorbească în propriul grai. Cercetătorii români au căutat prin realizarea unor materiale, care să fie distribuite şi în rândul localnicilor, să contribuie la *„conservarea”* dialectului, Petru Iroaie fiind unul dintre cei care au demonstrat că istroromânii au avut creaţii folclorice, chiar dacă aceştia nu le-au interpretat frecvent şi pe o perioadă îndelungată. Autorul afirma în prefaţa lucrării că: *„Această colecţie de cântec popular românesc din Istria nu s-a realizat cu uşurinţă, cântecele cirebire fiind scoase din circulaţie, iar depozitarii dându-le la iveală în urma unui teribil sondaj făcut de subsemnatul în amintirea şi conştiinţa lor”*[9].

În cercetările sale în satele istroromâne, tânărul cadru universitar foloseşte metode de investigare moderne, amintim aici ancheta de teren, interviul, sondajul, având drept obiectiv fundamental culegerea şi consemnarea cântecelor populare istroromâne păstrate în memoria colectivă, până la acea perioadă. Mărturiile călătorului român cu privire la metodele folosite în culegerea creaţiilor lirice sunt dezvăluite în lucrarea *Cântece populare istroromâne. Texte – Traducere – Studiu – Note literare*[10]*: „Sosit la casa-i depe coclaurile rătăcănoasei Bîrştina (cum se mai chiamă Bîrdo) l-am invitat pe bădica Frane să-mi cânte ceva. A zis un cântec croaţesc pe ton sălbatec de să ţi să făcu părul măciucă în cap. N-am desperat, şi, – cum ştiu, cum nu ştiu cânta – i-am îngânat o doină bucovineană. A rămas Românul pe gânduri şi, cu tremur în glas, a înseilet, ca din cronici, documentarele voroave, prinse de mine într-o alergătură de creion: «Ăm Bîrştina fost-a saca foza de cănture vlaşchi. Ma cîrstianu lasa-le din cap. uru caţa, atu pl'erde» (În Bîrştina fost-au tot felul de cântece vlahe. Dar omu le lasă din cap. pe unu-l prinde (învaţă), pe altu-l pierde). Şi-o lacrimă i-a umezit faţa-i zâmbitoare şi arsă de soare. Adevărată fire de român e acest Lupichiu. Din vorbă în vorbă, mi-a descris hora cirebiră (plesu) de altădată. Iar glasu-i, străbătător din vremuri pierdute, mi-a picurat pe hârtie mărgăritar de cântec şi de strigătură. Interesant e că nici în tinereţele sale aceste cântece nu prea circulau în zonă”*[11]. Prin aceste mijloace, cercetătorul întotdeauna îşi încuraja interlocutorii, aceştia aducându-şi aminte şi de cântece mult mai vechi, pe care le-au cântat strămoşii lor. Se întâmpla ca de multe ori unele versuri ale unor creaţii mai noi *„să fugă înspre croată”*[12], spre deliciul culegătorului care cunoştea cauza acestei devieri şi factorii care determinau acest comportament al interlocutorilor.

Un alt element important în relaţia dintre cercetător şi subiecţi a fost latura afectivă, cel din urmă fiind stimulat să readucă în atenţia auditorului fragmente de cântece pe care le considera uitate în urma unei trăiri emoţionale puternice şi cu puternice valenţe româneşti în structura sa *„Întâmplarea însă m-a făcut să fiu martor la una din cele mai înduioşătoare emoţii sufleteşti, împrejurare în care cântecul se iveşte din noaptea uitării în mod natural. Mariei Stambulici îi plecase, cu o zi mai înainte, feciorul la oaste. Bărbatul îi era dus de 8 ani la America. În acea zi de 6 sept., fără s-o invit şi spre mai marea mea surprindere, căci până atunci îmi repetase: Nu poc spure nici, se mi-aţ capu vla (= nu*

---

[9] Petru Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, apărut în „Făt-Frumos”, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1936, Cernăuţi, p. 18.

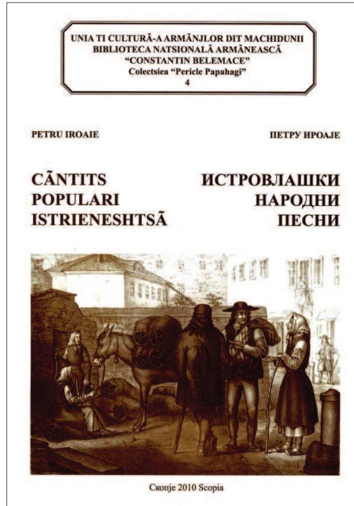
[10] Lucrare apărută în revista „Făt-Frumos”, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1936, Cernăuţi, p. 18, în care prezintă aspecte din cercetările întreprinse în anul 1935 în satele Susnieviţa, Bîrdo, Costârceani, Cârnelichi, Noselo, Subcodru, Letai, Grobnic şi Gradine în două etape: perioada 7-31 august, 1-9 septembrie şi în Jeiăn în perioada 1-9 septembrie şi 13-20 septembrie.

[11] Petru Iroaie, *op. cit.*, p. 19.

[12] De cele mai multe ori interlocutorii se scuzau din cauza faptului că unele cuvinte le spuneau în limba croată. Expresia *„vavic fuje na hîrvaţchi”* (mereu fuge versul înspre croată) îi aparţine bătrânului Frane Lupichiu, din satul Bîrdo, care explică această deviere a cântecelor înspre limba croată datorită faptului că preotul din zonă împreună cu locuitorii croaţi râdeau de ei când îi auzea că grăiesc pe limba lor.

pot spune, chiar de mi-aț lua capul!), – mi-a zis cu lacrimi în ochi, o lamură de cântec, de-am înmărmurit locului. Este cântecul ***De cǎnd nu te am vezut***[13]*, care are perfectă coincidență c-un cântec maramureșan și cu altul aromân, și atâtea variante în dacoromână. Este cântecul specific românesc al codrului, sau, mai precis, al comparării omului cu codrul. Şi tocmai aceste coincidențe ne duc la datarea și precizarea celui mai vechi cântec românesc, anterior despărțirii dialectale, deci de dinaintea anului 1000"*[14].

Indiferent de perioada în care au ajuns în comunitățile istroromâne din Croația, călătorii români au reflectat în studiile lor realitatea în care își duc viața aceste grupuri, concluzionând că de-a lungul timpului au dispărut elementele identitare care stau la baza existenței unui grup (religie, tradiții, limbă). Petru Iroaie întărește afirmațiile lui Traian Cantemir despre motivele dispariției poeziei istroromâne, trăgând și el semnalul de alarmă în cazul disparițiilor creațiilor lirice, argumentând importanța spațiului unde se dezvoltă și cresc acestea *„... concluziile pentru dispariția din circulație a cântecului cirebir se lămuresc inductiv și-n mod firesc din chiar ambianța socială în care trăiesc istroromânii. Numărul lor e foarte redus: abia 3000. Din toate părțile îi înconjoară marea de Sloveni (nu Croați), ajunși croatizați și să se considere Croați datorită politicii culturale pe care au făcut-o și o mai fac încă pe ascuns preoții croați. Ba, înainte de războiul mondial, această politică se făcea prin școală, presă și propagandă fățișă. Limba și cântecele românești erau prigonite în chip urâcios. Ambianța slavă – și e arhicunoscut în orice parte felul de penetrație slavă și mijloacele întrebuințate pentru a se impune – constrânge în mod direct, grupurile românești la adaptare. Limba se slavizează, literatura populară croată pătrunde în grupul românesc și scoate din circulație pe cea existentă. Cântecele, cari-s atât de legate de formă, dispar cel dintâi din circulație, cedând locul veneticelor. Basmele și legendele rămân, adaptându-se noilor exigențe sociale. Uneori chiar cântecele se croatizează îmbrăcând limba croată"*[15].

Observațiile lui Petru Iroaie referitoare la mediul social sunt în strânsă legătură cu argumentele științifice referitoare la caracterul cântecului popular, care este *creație socială*, având nevoie de sprijinul societății și că *„el nu poate trăi în afara societății și nu poate dăinui fără concursul societății. În societate, omul cântă cântecul ce are răsunet, căci cântă să fie ascultat, și nu huiduit. Mândra primește la fereastră sau în poartă numai cântecele cari sunt aprobate de societate și de cari se poate mândri, nu cele cari i-ar trezi ocări"*[16].

Ca și în alte cazuri, și la istroromâni, creația lirică a pulsat în strânsă legătură cu realitățile sociale, indiferent cât de dure sau nedrepte au fost ele. Așadar generozitatea naturii, frumusețea fetelor și a feciorilor, relațiile sociale, puternica iubire a cuplurilor, (indisolubil conectată la ritmurile majore ale existenței omenești), muncile câmpului, dramele individuale sau colective provocate de război[17], relațiile interetnice devin teme predilecte ce se detașează din creațiile istroromânilor și, deși

---

13 *De cǎnd nu te am vezut/Tota vesel'a-m pl'erdut./Codru tire nazat vire,/Io din tirera – betrăra./Codru penele ăș pl'arde/Şi nazat acața ate./Şi din tirer vire tirer/Ca și cum ram noi ănș vre. Trad: De când nu te-am văzut/Orice bucurie am pierdut./Codru iarăși tânăr revine,/Eu din tânără – bătrână./Codrul își pierde frunzele/Şi iarăși capătă altele./Şi din tânăr revine tânăr/Cum am dori noi înșină*. Maria Stambulici, 48 ani, Jeiăn 23.

14 Petru Iroaie, *op. cit.*, p. 21.

15 Idem, p. 22.

16 *Ibidem*.

17 *Fola verde frunz uscat,/Case verit-am împușcat,/Din voisca de la Belgrad,/Tu ai plânsu io am cântat/Foaie verde frunză uscată,/Acasă sosit-am împușcat din războiul de la Belgrad,/Tu ai plâns eu am cântat.*

reduse numeric, aceste cântece devin mărturii izolate, dar importante asupra unui spaţiu social şi a unui mod de viaţă care, încet, încet s-au atenuat, până la stingere.

Cântece populare istroromâne

IX.

Nina, nina, nena [17])...
Rojiţa [2]) muşata,
Se rei tu fi me [30]),
Io raş fi a te.
Ma maia mń=i cuntenta.
Ma se ăi maia, se nu=i,
Te ver fi a me,
Muşata rojiţa [26]) me.
Oia nina, nena [17])
Rojiţa [26]) muşata,
Muşat [1]) te porţi
Şi draghe=m ăşti...
Şi vechĭ [31]) te=oi l'ubi;
Se nu, voi muri.

Toni=Ţveţicĭ=Toneru 8. VIII. 1935.
Susńeviţa 37

Trad.: Nina, nina, nena... Floricică frumoasă, de-ai fi tu a mea, eu aş fi al tău. Dar mama nu mi=i mulţumită. Dar, or de=a fi mama, or de n'a fi, tu vei fi a mea, frumoasa mea floricică. Oia nina, nena, floricea frumoasă, frumos te porţi şi scumpă=mi eşti... Şi mereu te voi iubi; de nu, voi muri.

X.

Muşata ielve, verde bor...
Şteptu=te [32]), muşat govor [33])!
Muşata [34]), pirla grob [35]) şti me.

Tonca Bercaricĭ 11. VIII 1935
23 ani, Susńeviţa

Trad.: Frumosule brad, verde pin... Aşteptu=te, frumos răspuns! Mândro, pân la mormânt eşti a mea.

XI.

Io te vedu pre iapor,
Cunoscu=te [32]) pre govor.
Proţvetit=av rojile,
Ali ăs violele?

Torca Bercaricĭ 11. VIII. 1935.
Susńeviţa

Trad.: Eu te văd pe vapor, te cunosc după cuvânt. Îmbobocit=au trandafirii sau sânt viorelele?

XII.

Straşno Bora che verit=a [21]),
Cruna lu Mare spuşit=a.
Marina [2]) muşata zis=a:
— Cire lat=a mie cruna [36]),
Io=i reş fraieriţe fi [30])! —
Cela moru vo caţat=a [37])
Pac Maria cuvintat=a:
— Mai vol'i [38]) = m=oi otopi,
Neg lu moru l'ube fi. —

Lucia Brăncela (54 ani) şi Tonca Bercaricĭ (23 ani) 11. VIII. 1935.
Susńeviţa

Trad.: Năvalnic Bora c=a venit, Mariei cununa i=a suflat. Frumoasa Mărioară zis=a: — Cine mi=a luat cununa, eu i=aş fi ibovnică. — Cutare mor a luat=o. Deci Maria a cuvântat: — Mai degrabă m'oi îneca, decât să fiu iubita morului. —

XIII.

Bora păpuşit=a,
Lu Mare cruna hitit=a [21]).
Muşata Maria zis=a [21]):
— Cire o flavure
Fraieru mev fure! —
Lat=a=vo un negru moro.
E Mariţa [2]) zis=a:
— Mai vol'i [38])=raş me otopi [30]);
Nu lui fraieriţe fi.

Ioje Peţulicĭ (zis Barba [39]) Pepo lu Loschin) 13. VIII. 1935.
38 ani, Bîrdo 11

Trad.: Bora adiat=a, Mariei i=a aruncat cununa. Frumoasa Maria zis=a [21]): — Cine ar afla=o, să fie ibovnicul meu. — A luat=o un negru mor. Şi Mariţa zis=a: — Mai cu drag m'aş îneca, decât să=i fiu drăguţă.

XIV.

Muşata feta rojiţe berit=a,
Cătră [40]) fraieru mislit=a.
Fraieru verit=a [21])
E o pozdravit=a [37]).
Lu fraieru buchelu regaleit=a.

Tonca Bercaricĭ 11. VIII. 1935.
23 ani, Susńeviţa

Trad.: Frumoasa fată flori cules=a, la drăguţ gândit=a. Ibovnicul venit=a şi salutat=o=a. Ibovnicului buchetul dăruit=a.

XV.

Fol'a verde frunz=uscat [41]),
Case [42]) verit=am puşcat
Din voisca dela Belgrad
Tu ai plăns, io am căntat.

Ioje Peţulicĭ 11. VIII. 1935.

Trad.: Foaie verde frunză uscată, acasă sosit=am împuşcat din războiul dela Belgrad. Tu ai plâns, cu am cântat.

XXVI.

Cănd am oile pascut [57]),
Maruşna [62]) mn'=a crescut
Oia nina, oia na
Oia nina, nena [17]).
Cănd am [57]) oile zepustit [63]),
Maruşna s=a cosmatit [64]).
Oia nina [17]), rojiţe [15]),
Mie=i obecite.
Oia nina, oia na [17]),
Violiţa [15]), tu şti me.
Docle=am oile pascut [57]),
Ţiţele tot mn'=a crescut.
Oi fetiţe, fetiţe [1]),
Rojiţa [16]) şti me.

Ioje Micleuş 10. IX. 1935.
45 ani, Noselo 21

XXVII.

Cănd te=am ăntrebat [66]),
Maia=ţ [24]) nu te=a dat.
Oia nina [17]), rojiţe [15]),
Rojiţe [1]) muşate!
Za me şti zgoite.
Ca muşata golubiţe.
Io te am ăn ĭirime [67]).
Oia nina, oia na [17]),
Violiţa [15]), tu şti me.

Ioje Micleuş 10. IX. 1935.

Trad.: Când te=am cerut, maică=ta nu te=a dat. Oia nina, floricică, floricică frumoasă! Pentru mine eşti crescută ca frumoasa porumbiţă. Mie=mi stai la inimă. Oia nina, oia na, viorico, tu eşti a mea.

XXVIII.

Din vîrt rojiţe=am berit,
Fratelui am daruit.
Fraiaru ăns ăs=a vlat,
Ma io, dracu [68]), nu l'=am dat.
S=au cu mire mîn'aveit [57])
Şi cu ate=a ămn'aveit [9]).
Şi mie tot av minţit,
Pîrla nu l=am opazit [69]).
Am io mai rad fratele
Nego tire, fraiere.
Fratele=m [24]) ie văvăc frate;
Pîrla nunţ tu mi=ş departe.

Mare Stambulicĭ 15. IX. 1935.
48 ani, Jeiăn 23

Trad.: Din grădină am cules floricele. Fratelui i le=am dat. Drăguţul însuşi şi=a luat, dar cu, dracu, nu i=am dat. S'a mâhnit pe mine şi=a umblat cu altele. Şi pe mine mereu m'a minţit, până n'am băgat de seamă. Mi=i mai drag fratele decât tine, ibovnice. Fratele mi=i veşnic frate; pân' la nuntă=mi eşti departe.

XXIX.

Cănd ver ăntreba
Che se te voi vla,
Maia=m [24]) v=apara [70])
Ma nu te lasa.

Mare Stambulicĭ 6. IX. 1935.
60 ani, Jeiăn 52

Trad.: Când vei întreba or de te=oi lua, mama nu m'a da, dar nu te lăsa.

DIVERSE ŞI OCAZIONALE (LXXXVIII–CXIX)

LXXXVIII.

Pîrla omu dihe,
Lucru nu fine.
Cănd nu dihe,
Atunce fine.

Miho Doricicĭ 4. IX. 1935.
37 ani, Jeiăn 58

Trad.: Până când omul suflă, lucrul nu isprăveşte. Când nu suflă, atunce isprăveşte.

LXXXIX.

Dormi, dormi [1]), fetiţo [2]),
A lu maie pupiţo [15]).

Ioje Micleuş 11. IX. 1935.
45 ani, Noselo 21

Trad.: Dormi dormi, fetiţo, păpuşica mamii.

XC.

Cănd ăi lu pastiru fome

Tîrlè, tîrlè [1])
Păra se cocè [155])!

Ive Baco 17. VII. 1935.
15 ani, Susńeviţa 43

Trad.: *Când i=i foame păstorului* — Aleargă, aleargă, pânea se coace!

XCI.

Tîrlè, tîrlè
Che armunica sopè!

Ive Baco 17. VII. 1935.

Trad.: Aleargă, aleargă că armonica sună!

XCII.

Se poţi mire ştepta,
Ali [120]) nu mere juca.

Frańe Lupichiu 25. VIII. 1935.
72 ani, Bîrdo 79

Trad.: De mă poţi aştepta, atunci nu merge la joc.

Textele culese de Petru Iroaie conțin pe lângă considerațiile folclorice, comentarii şi note privind aspectele fonetice, morfologice, lexicologice, sintactice şi stilistice ale materialelor[18]. Referitor la lucrările lui Iroaie dedicate istroromânilor, Petru Caraman[19] afirma în anul 1938 *„Culegerile de materiale folclorice dela Românii din Istria, apărute în ultimul deceniu, trebuie considerate, fără îndoială, drept un important eveniment cultural. Ele constituesc un foarte prețios aport atât pentru folclorul, cât şi pentru dialectologia română, care se resemnase definitiv la prea modestul număr de texte trecute deja în istorie”*[20].

Observațiile lui Petru Caraman regăsite în recenzia din *Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide”* referitoare la conținutul şi structura lucrării lui P. Iroaie, *Cîntece populare istro-române* sunt în mare parte pozitive dar îşi exprimă şi nemulțumirea referitoare la transcrierea lor în limba română, precum şi la analiza morfo-sintactică: *„Frumos prezentată supt raportul tehnicei tipografice, ea este totodată şi metodic împărțită pe speciile de cântece (erotice, elegiace, satirice…). E precedată şi de o introducere interesantă pentru relevarea împrejurărilor specifice în care a fost realizată, precum şi pentru datele referitoare la persoanele dela care a fost adunat materialul. Această culegere are în anexă note şi adnotații, în deosebi stilistico-lingvistice, şi unele paralelisme folclorice dacoromâneşti sau croate. În final aflăm 12 figuri, în cea mai mare parte fotografii ale lui Leca Moraru. În acelaşi timp Iroaie dă şi traducerea în graiul dacoromân a textelor culese, şi ideea e bună, fiindcă, evident, astfel ele pot fi accesibile întregului public românesc, nu numai grupului foarte restrâns de inițiați în dialectologia istroromână. Materialul prezentat – de o noutate atât de neaşteptată – este extrem de important… o adevărată comoară.”*[21]

Referitor la observațiile privind *„ezitările”* pe care le sesizează Petru Caraman în această lucrare acestea *„nu privesc înşişi textele istro-româneşti care, evident constituesc partea esențială, ci mai ales traducerea sau comentarea lor”*.[22]

Pentru a evidenția observațiile lui Petru Caraman vom enumera câteva mostre de cântece populare istroromâne, notate de autor cu cifre romane de la I la CXIX.

II.

Viro-m, fraiere, sera
Io rad voi tire ştepta…
Leghe calu se hlade.
Ăntre uşe-i abe murgve.
La ia brecu durmive
Porta-l o core de păre
Che, se nu, te ie mucicare.
Ăț ție uşa şcripe
Nu tu ştii, fetițe!-
– Cu sev voi vo nemaji;
Far de friche poți veri.

---

[18] Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, (vol. II, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 1998, pp. 18-19), p. 18. Petru Iroaie, *op. cit.*, p. 21.
[19] Petru Caraman (n. 14 decembrie 1898, Vârlezi, Galați – d. 10 ianuarie 1980, Iaşi), filolog şi folclorist român, care a luptat împotriva regimului comunist, fiind exclus de la catedră datorită opțiunilor politice. Activitatea ştiințifică lăsată în urmă aduce contribuții importante în domeniul literaturii, viața fiindu-i marcată în special de epoca comunistă, lăsându-i traume adânci în suflet.
[20] *Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide”*, vol. V/1938, Iaşi, Institutul de Arte Grafice Alexandru Terek, p. 350.
[21] Idem, pp. 351-352.
[22] Idem, p. 352.

Când maia va îi durmi,
Ne ren rada diverti.[23]

Toni Țvețici, 52 ani, Şuşnevița 37, 10. VIII. 1935

XIX

Gone tu fetițe, oile oci,
Che oile vor se pohladi
E noi ne ran bire pol'ubi.[24]

Ive Iurman – fiul, Noselo 3, 18. VIII. 1935

XX

N-ari friche niş de mire,
Se la soldaț me robire.
Io muşat ț-oi pisei,
Pisma te va veselei.[25]

Frane Lupichiu, Bîrdo 79, 25. VIII. 1935

XLVII

Iuva mie suza cade,
Iarba pemintului arde.
Iarba creşte şi tot creşte,
Iirima-m se pl'erdave-se.

Mare Stambulici, 48 ani, Jeiăn 23, 6. IX. 1935

Cu toate aceste observații ale lui Caraman, lumea academică românească a primit volumele de texte istroromâne cu mult interes, mai ales datorită noutăților temelor culese şi a modalităților de redactare a conținutului.

În concluzie, preocupările ştiințifice ale lui Petru Iroaie[26] în domeniul lingvistic şi folcloric istroromân, dar şi ale celorlalți oameni de ştiință preocupați de diferite aspecte ale vieții acestora, sunt şi astăzi[27] adevărate testimonii, care completează şi conturează imaginea unor comunități care au încercat să-şi păstreze identitatea de-a lungul secolelor într-un spațiu ostil acestui demers.

[23] Traducerea: *Vino-mi mândrule, seara!/Eu te voi aştepta cu dor pe tine… /Leagă calul să se umbrească./În ogradă-i un dud alb./Sub el doarme cânele./Adu-i o coajă de pâne că,/De nu, te-ar muşca./– Îți scârție uşa şi tu, copilo nu ştii!/– Cu său voi unge-o;/Poți veni făr de frică./Mama când se va duce să doarmă,/Ne vom ibovnici cu dor.*

[24] Traducere: *Mână tu, mândruță, oile aici,/Că oile se vor umbri,/Iar noi bine ne-om iubi.*

[25] Traducere: *Să n-ai de loc frică de mine/Dacă mă va răpi (lua) la cătănie./Eu frumuşel ți-oi scrie,/Răvaşul te va veseli.*

[26] Au existat puține publicații care să amintească despre activitatea ştiințifică a lui Iroaie. Iordan Dancu în *Dicționarul etnologilor români*, (vol. II, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 1998, pp. 18-19) menționează contribuția lui P. Iroaie la cunoaşterea folclorului istroromân şi la descoperirea cântecului popular istroromân, de realitățile culturale şi tradiționale ale românilor din Istria […] după cum afirmă Elena Pascaniuc în studiul său *Folclorişti bucovineni în exilul literar românesc. Petru Iroaie (1907-1984)*, apărut în „Analele Bucovinei”, an XI, 2/2004, Editura Academiei Române.

[27] Trebuie remarcată inițiativa lăudabilă a domnului Dina Cuvata de a apărea în Macedonia o republicare la aniversarea a 75 de ani de la primele călătorii ale lui Petru Iroaie în Istria, a culegerii de texte *Cântece populare istroromâne* cu traducere în limba aromână şi macedoneană, acest demers făcând posibil o reintegrare în circuitul ştiințific a unor valoroase materiale atât din punct de vedere folcloric, cât şi lingvistic dedicate unui dialect care este astăzi pe cale de dispariție.

Die Arbeit Petru Iroaie, 75 Jahre seit der ersten Reise nach Istrien (1935-2010)
Zusammenfassung

Die Arbeit Petru Iroaie, 75 Jahre seit der ersten Reise nach Istrien (1935-2010) würdigt den Forscher aus der Bukowina, welcher einen Teil seiner wissenschaftlichen Tätigkeit der Gemeinschaft der Istrorumänen aus Kroatien gewidmet hat.

Petru Iroaie war einer der wenigen rumänischen Reisenden, welche die im Untergang befindliche istrorumänische Volksdichtung verwertet haben; dieses lyrische Schaffen ist zu Beginn des 20. Jahrhunderts nur in der gemeinschaftlichen Mentalität erhalten geblieben. Alle istrorumänischen Texte, die Petru Iroaie gesammelt hat, beinhalten neben den folklorischen Betrachtungen, Kommentare und Beurteilungen, welche die Phonetik, Morphologie, Lexikologie, Syntax und Stilistik betreffen.

Die wissenschaftlichen Beschäftigungen von Petru Iroaie im Bereich der istrorumänischen Linguistik und Folklore sind auch heutzutage wichtige Zeugnisse, die das Bild einiger Gemeinschaften vervollständigen und verdeutlichen, die durch mehrere Jahrhunderte hindurch versucht haben, in einem diesem Vorgehen feindlichen Raum ihre Identität zu bewahren.

Radu POPICA

UN ARTIST BRAŞOVEAN UITAT: CONRAD VOLLRATH/VELEANU (1884-1977)

Specificul unui centru artistic nu este determinat exclusiv de creaţia câtorva artişti renumiţi. În umbra lor îşi desfăşoară activitatea şi alţi artişti care, deşi nu sunt lipsiţi de valoare şi originalitate, sunt cunoscuţi cel mult de publicul local, uneori într-o mică măsură chiar şi de acesta. Spre ei trebuie să privim dacă dorim să identificăm culoarea locală, mai degrabă decât spre artiştii consacraţi, într-o mai mare măsură receptivi la tendinţele cosmopolite din arta vremii.

Centrul artistic braşovean nu constituie o excepţie. În perioada interbelică, pe lângă artişti precum Hans Mattis-Teutsch (1884-1960) şi Hans Eder (1883-1955), cunoscuţi mult dincolo de graniţele oraşului natal, la Braşov şi-a desfăşurat activitatea un numeros grup de artişti. Muzeul de Artă Braşov a dedicat în anul 2008 o amplă expoziţie[1] acestor artişti *„uitaţi”*. Cercetarea întreprinsă atunci a rămas, inevitabil, incompletă. Ca atare, considerăm necesar să revenim asupra activităţii şi creaţiei unora dintre artiştii respectivi.

Conrad Vollrath/Veleanu[2] s-a născut la Bucureşti, la 24 octombrie 1884, în familia pictorului decorator Johann Adam Heinrich Vollrath (1852-1940)[3], originar din localitatea bavareză Wirsberg in Oberfranken. Atras de oportunităţile oferite de un oraş aflat în plină dezvoltare, Heinrich Vollrath s-a stabilit la Bucureşti, căsătorindu-se cu braşoveanca Karoline Teutsch (?-1906).[4]

Fraţii Vollrath, Heinrich, Hanne, Michael şi Martin cu fii, Bucureşti, 1902 (de la stânga la dreapta: Heinrich, Conrad, Johann, Carl, Michael, Martin, Ludwig).

După absolvirea Gimnaziului Evanghelic din Bucureşti, Conrad Vollrath/Veleanu a studiat pentru scurt timp cu pictorii G.D. Mirea (1852-1934) şi Ipolit Strâmbulescu (1871-1934), profesori la Şcoala de Arte Frumoase din Bucureşti. S-a îndreptat apoi spre München[5]. Aici urmează cursurile Şcolii Regale de Arte şi Meserii (*Königliche Kunstgewerbeschule München*), iar după absolvire studiază cu profesorul Herterich[6] de la Academia Regală de Arte Frumoase (*Königliche Akademie der Bildenden Künste*). Dificultăţile financiare îl silesc să abandoneze studiile. În toamna lui 1905 sau cel târziu în primăvara anului 1906 revine la Bucureşti.[7]

---

1 Radu Popica, *Artişti Braşoveni Uitaţi 1700-1950* (catalog de expoziţie), Muzeul de Artă Braşov, 2008.
2 După 1945 artistul şi-a luat numele de Veleanu.
3 Conrad Veleanu, *Autobiografie* (ms.), Muzeul de Artă Braşov, p. 1.
4 Informaţiile despre familia Vollrath mi-au fost oferite cu amabilitate de către domnul Georg Sommeregger.
5 În autobiografia sa, întocmită în ultimii ani de viaţă, artistul avansează anul 1900 pentru începutul studiilor müncheneze. Având însă în vedere că Ipolit Strîmbulescu revine în ţară în aprilie 1901 (Oprea Petre, *Ipolit Strâmbulescu, Artist şi profesor (1871-1934)*, în vol. „Scrieri despre arta românească” (secole XIX-XX), Bucureşti, Editura Litera, 1971, p. 76) şi că în anul 1900 artistul nu avea vârsta necesară absolvirii gimnaziului, considerăm că sosirea lui Conrad Vollrath/Veleanu la München trebuie plasată în toamna anului 1901.
6 În autobiografia artistului informaţia este incompletă. Este menţionat ca profesor Herterieb (sic!). În fapt este vorba de unul dintre fraţii Herterich, Johann Carl şi Ludwig, ambii profesori la Academia Regală de Arte Frumoase din München. Înclinăm să credem că este vorba de Ludwig von Herterich, având în vedere că Johann Carl încetează din viaţă în anul 1905, precum şi faptul că Ludwig von Herterich (1856-1932) era specializat în pictură monumentală, domeniu ce-l interesa în cea mai mare măsură pe Conrad Vollrath/Veleanu.
7 Conrad Veleanu, *op. cit.*

După întoarcerea în țară, artistul a desfășurat o intensă activitate în domeniul picturii bisericești și decorative. Împreună cu pictorul Dimitrie Belizarie[8] a realizat pictura mai multor biserici (biserica mănăstirii Căldărușani, biserica din Comarnic etc.). Alături de tatăl său execută lucrări de pictură decorativă cu prilejul expoziției jubiliare din anul 1906, precum și pentru restaurantele „Carul cu bere" și „Gambrinus". Participă la restaurarea bisericii Stavropoleos, sub îndrumarea arhitectului Ion Mincu (1852-1912), și colaborează cu arhitectul Cristofi Cerchez[9] la realizarea lucrărilor de decorație picturală de la Vila Minovici și Casa Zentler. Activează pentru un timp ca pictor scenograf la Teatrul Național.[10]

Multiplele activități desfășurate în acești ani și nevoia de a-și câștiga existența nu-l împiedică să-și continue studiile. În 1907-1908 se află la Paris, unde frecventează Academia Vitti[11]. Studiază cu pictorii Anglada-Camarasa[12] și Henri Martin[13]. După numai un an dificultățile financiare îl obligă să revină în țară. În primăvara anului 1914 realizează o călătorie de studii în Nordul Italiei, vizitând orașele Veneția, Verona și Desenzano del Garda. Peisajele realizate în periplul italian vor fi expuse într-o expoziție personală deschisă în același an la București.[14]

Anii războiului îl obligă să-și întrerupă activitatea. Participă în 1913 la campania din Bulgaria și servește ca plutonier într-o unitate de pionieri între anii 1916-1918. După război își continuă activitatea ca pictor bisericesc și decorator. Lucrează în echipa pictorului Costin Petrescu[15] la realizarea picturii murale a Catedralei Arhiepiscopale din Alba-Iulia[16]. În paralel continuă să practice pictura de șevalet și participă la viața expozițională din București. Expune la „Tinerimea Artistică" și în cadrul „Salonului Oficial", deschizând și patru expoziții personale împreună cu pictorii Oskar Schmidt[17] și Dimitrie Belizarie.[18]

În anul 1927 se stabilește la Brașov[19]. Din acest moment cariera sa va fi strâns legată de centrul artistic brașovean, Conrad Vollrath/Veleanu integrându-se activ în viața artistică a orașului. Între anii 1929-1944 participă la unsprezece expoziții.[20] Dintre acestea se remarcă expozițiile personale: în

---

8 Dimitrie Belizarie (?). Pictor bisericesc. Activ în prima jumătate a secolului XX. A realizat pictura a numeroase lăcașuri de cult, printre care se numără și Catredrala Patriarhală din București.

9 Cristofi Cerchez (1872-1955). Reprezentant de frunte al stilului neoromânesc. Printre lucrările sale se numără: Vila Minovici, Casa Zentler, Casa Candiano, Casa Cerchez, Casa parohială a bisericii Sfinții Apostoli din București etc. Paul Constantin, *Dicționarul universal al arhitecților*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

10 Conrad Veleanu, *op. cit.*

11 Academia Vitti a fost înființată de Marie Caria (Madame Vitti) și pictorul Hermenegildo Anglada-Camarasa. A funcționat din anul 1905 într-un imobil de pe bulevardul Montparnasse nr. 48.

12 Hermenegildo Anglada-Camarasa (1871-1959). Pictor spaniol. Studiază la Școala Superioară de Desen și Artă Llotja din Barcelona. În 1894 se mută la Paris. Din 1901 expune frecvent la Sociéte Nationale des Beaux-Arts. Expune la Berlin (1902), la marea expoziție de artă de la Dresda (1904) și la Berliner Sezession (1906). *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis Zur Gegenwart*, vol. I, Leipzig, Thieme-Becker, 1907.

13 Henri-Jean Guillame Martin (1860-1943). Studiază la Școala de Arte Frumoase din Toulouse și la Paris în atelierul pictorului Jean-Paul Laurens. Câștigă medalia de aur la Salonul din 1889 și devine membru al Legiunii de Onoare. La Expoziția Universală din 1900 obține Marele Premiu. Jane Turner (ed.), *The Dictionary of Art*, vol. XX, Londra, Editura Macmillan, 1996.

14 Conrad Veleanu, *op. cit.*, pp. 1-2.

15 Costin Petrescu (1872-1954). Pictor muralist. Studiază la București, Viena, München și Paris. Deosebit de apreciat, a primit comenzi prestigioase: decorația interioară a palatului Cantacuzino din București (astăzi Muzeul Național „George Enescu"), Sala de Consiliu a Palatului C.E.C., pictura Catedralei Arhiepiscopale din Alba-Iulia și „Marea Frescă a Neamului" de la Ateneul Român.

16 Ca apreciere pentru activitatea depusă va primi ordinul „Coroana României" (ordin nr. 6003 din 02.12.1922). Conrad Veleanu, *op. cit.*, p. 2.

17 Oskar Schmidt (1900 - ?). Activ în prima jumătate a secolului XX, mai ales ca pictor bisericesc. Membru al societății „Cercul Artistic". Tudor Octavian, *Pictori români uitați*, București, Editura Noi Media Print, 2003, pp. 132-133.

18 Conrad Veleanu, *op. cit.*, p. 2.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*.

1931 la Uzinele Schiel (astăzi Hidromecanica), în 1934 în Sala Albastră a Redutei[21] şi în 1943 alături de pictorul Heinrich Schunn[22].

În 1944 se numără printre membrii fondatori ai sindicatului artiştilor plastici (Organizaţia Liberă şi Democratică a Artiştilor din Braşov). Între anii 1950-1955 a lucrat ca pictor pentru ARLUS (Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică). A devenit membru al Uniunii Artiştilor Plastici din România, în această calitate participând la majoritatea expoziţiilor colective organizate în cadrul regiunii şi judeţului Braşov.[23] Ultima expoziţie la care participă, alături de pictorii Ion Vlădăreanu şi Eduard Morres, este organizată în anul 1975, cu prilejul împlinirii vârstei de 90 de ani, de către Secţia Artă a Muzeului Judeţean Braşov şi Uniunea Artiştilor Plastici – filiala Braşov în Sala Arta (str. Mureşenilor nr. 12).[24]

Opera lui Conrad Vollrath/Veleanu rămâne în mare măsură inedită. În cursul cercetărilor întreprinse am fost în măsură să identificăm şase lucrări aparţinând artistului. Ca atare, orice evaluare nu poate fi decât incompletă şi provizorie. Considerăm însă că se poate formula o apreciere de ansamblu asupra creaţiei sale artistice, trasând coordonatele esenţiale pe care a evoluat.

Încă dintr-o primă etapă de creaţie, ce cuprinde anii anteriori Primului Război Mondial, creaţia lui Conrad Vollrath/Veleanu se aşează sub semnul impresionismului. Acest fapt nu este surprinzător. Perioada sa de formare coincide cu triumful impresionismului. Vollrath/Veleanu a avut prilejul să se familiarizeze cu principiile acestuia atât în ţară, unde începând cu primele expoziţii ale Tinerimii Artistice (1902) se naşte o adevărată modă impresionistă[25], cât şi la München şi Paris, prestigiul impresionismului fiind de acum de necontestat. Nu ştim dacă putem atribui orientarea sa în această direcţie profesorului său de la Bucureşti, Ipolit Strâmbulescu, adept al unui impresionism liric şi convenţional, sau întâlnirii cu opera reprezentanţilor de frunte ai impresionismului german, Max Liebermann (1847-1935), Lovis Corinth (1858-1925) şi Max Slevogt (1868-1932). Cert este că alegerea Parisului şi a Academiei Vitti pentru continuarea studiilor au legătură cu această opţiune. În primul deceniu al secolului XX, Henri Martin era unul dintre puţinii pictori francezi rămas fidel neoimpresionismului/pointilismului. De altfel, printre cei care l-au influenţat, alături de clasicii picturii româneşti (Nicolae Grigorescu, Ştefan Luchian şi Gheorghe Petraşcu), Conrad Vollrath/Veleanu îi menţionează pe impresioniştii francezi[26]. Contactul cu mediul artistic parizian a fost cel care a pecetluit opţiunea sa pentru un limbaj plastic ce descinde din impresionism.

Peisaj din Veneţia,
Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 2262.

Prin importanţa acordată surprinderii efectelor de lumină, tuşa spontană şi fragmentată, recursul la umbre colorate, cromatica vie, lucrarea *Peisaj din Veneţia*[27], datând din timpul călătoriei de studii în nordul Italiei din anul 1914, confirmă opţiunea pentru o pictură de factură impresionistă. Conrad Vollrath/Veleanu menţine însă integritatea formelor, ferm conturate, nerenunţând la preocupări legate de construcţia compoziţiei şi redarea materialităţii obiectelor. Constatăm că principiile pointilismului profesate de Henri Martin nu l-au

[21] I. Al. B. L. (Ioan Alexandru Bran-Lemeny), *Expoziţia de pictură Conrad Vollrath*, în „Gazeta Transilvaniei", XCVII, nr. 80, 7 octombrie 1934.
[22] E.H., *Ausstellung Vollrath-Schunn*, în „Kronstädter Zeitung", CVII, nr. 130, 7 iunie 1943.
[23] Conrad Veleanu, *op. cit.*
[24] *Ion Vlădăreanu, Eduard Morres, Conrad Veleanu, Pictură şi grafică* (catalog de expoziţie), Braşov, 1975.
[25] Mircea Deac, *Peisajul impresionist în pictura din România*, Bucureşti, Editura Monitorul Oficial, 2009, p. 67.
[26] Conrad Veleanu, *op. cit.*, p. 4.
[27] *Peisaj din Veneţia*, ulei/pânză, 60/69, 8 cm, semnat stânga jos cu brun: Con. Vollrath, datat: (1)914, Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 2262.

tentat pe tânărul pictor. Influența perioadei petrecute la Academia Vitti este însă trădată prin colorit şi tendința spre decorativism, indicând sugestii preluate din maniera peisagistică a lui Anglada-Camarasa. Alegerea unui motiv lipsit de spectaculozitate, un colț anonim al Veneției, predilecția pentru fațade măcinate de timp, interesul acordat reflexiei lor în apă, amintesc de peisajele pictate la Veneția de Gheorghe Petraşcu şi Nicolae Dărăscu. Conrad Vollrath/Veleanu se integrează direcției din peisagistica românească care, respingând viziunea bucolică şi idilică proprie epigonilor lui Grigorescu, se concentrează pe specularea efectelor luminii şi culorii într-o perspectivă asupra naturii pe care Mircea Deac o defineşte drept *„cosmică”*.[28] Viziunea sa artistică se plasează la confluența impresionismului şi postimpresionismului.

Într-o etapă ulterioară de creație, după stabilirea la Braşov, constatăm că peisagistica lui Vollrath/Veleanu oscilează între o manieră de o spontaneitate extremă, axată pe surprinderea fluidității elementelor naturii, dând senzația de instantaneu, ilustrată de lucrarea *Peisaj din Şprenghi*[29], şi o viziune sobră, în care accentul cade pe construcție, pe conturarea solidă a formelor, exemplificată prin lucrări ca *Vedere din Braşov*[30] şi *Cetatea Viscri*[31]. Deşi sensibil diferite ca expresie, cele două viziuni se mențin în limitele unui limbaj plastic derivat din impresionism. Transformarea în perioada interbelică a impresionismului (fie sub forma unui impresionism întârziat, fie prin diverse maniere personale ce pot fi calificate drept postimpresioniste) într-un curent artistic în vogă, acceptat de public şi oficialități, a dus la generalizarea unui *„impresionism provincial”*[32], fapt ce nu putea decât să-i confirme lui Conrad Vollrath/Veleanu opțiunea pentru această modalitate de expresie artistică. Artistul se înscrie astfel în categoria definită de exegetul fenomenului impresionist din arta românească, Mircea Deac, drept *„pictori ai naturii de modă impresionistă”*[33]. Exemplul său nu era singular la Braşov. Dintre artiştii braşoveni activi în aceeaşi perioadă, Ştefan Mironescu (1904-1985), Gustav Kollár (1879-1970) şi Stavru Tarasov (1883-1961), practicau la rândul lor o pictură de filiație impresionistă.

Peisaj din Şprenghi, Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 481.

Vedere din Braşov, colecție particulară Braşov.

Cetatea Viscri, Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 3423.

28 Mircea Deac, *Impresionismul în pictura românească*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1976, p. 22.
29 *Peisaj din Şprenghi*, ulei/pânză, 58/69 cm, semnat dreapta jos cu brun: Con. Vollrath, nedatat, Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 481.
30 *Vedere din Braşov*, ulei/pânză, 85/100 cm, semnat dreapta jos cu negru: C. Vollrath, datat: (19)42, colecție particulară Braşov.
31 *Cetatea Viscri*, ulei/pânză, 100/80,5 cm, semnat stânga jos cu brun: C. Vollrath, datat: (19)37 (?), Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 3423.
32 Mircea Deac, *op. cit.,* p. 89 şi 92.
33 *Ibidem*, p. 93.

După stabilirea la Braşov, repertoriul tematic se diversifică, alături de peisaje inspirate de locurile din vecinătatea locuinței şi atelierului său (str. Căprioarei nr. 18)[34], vederi surprinse în Bartolomeu şi pe dealul Şprenghi, sau înfăţişând vechile cetăţi săseşti din Transilvania, abordează scene de interior, naturi statice (flori) şi portrete.[35] Din păcate, cu excepţia unei scene de interior[36], lucrările respective ne sunt cunoscute numai prin intermediul unor reproduceri sau documentar.

Lucrările lui Conrad Vollrath/Veleanu ne relevă un *„temperament liric-impresionist”*[37] şi o certă vocaţie de colorist puse în slujba unui program artistic ce-şi propune să fixeze cu acurateţe datele percepţiei senzoriale, redarea nemijlocită a naturii. Artistul a fost în primul rând un pictor al naturii, un peisagist ca structură. Orientarea spre o viziune sintetic-postimpresionistă, constantă pe parcursul a peste şase decenii de activitate, nu a fost dictată de oportunism sau modă, reprezentând modalitatea adecvată de a exprima o sensibilitate proprie. Fire rezervată şi modestă, preferând solitudinea creaţiei, Conrad Vollrath/Veleanu a rămas chiar şi în timpul vieţii, aşa cum remarca publicistul Bran-Lemeny[38] într-o cronică publicată în anul 1934 în „Gazeta Transilvaniei”, un *„pictor aproape complet necunoscut nouă braşovenilor”*[39]. Fără a fi un artist de marcă, Conrad Vollrath/Veleanu rămâne unul dintre artiştii care prin activitatea şi creaţia sa au definit specificul centrului artistic braşovean timp de mai multe decenii.

Conrad Vollrath/Veleanu, a forgotten artist from Braşov

Abstract

Conrad Vollrath/Veleanu was born in Bucharest on October 24th, 1884, in the family of decorative painter Johann Heinrich Adam Vollrath (1852-1940). He began his studies of art in Bucharest with painters such as G.D. Mirea (1852-1934) and Ipolit Strâmbulescu (1871-1934). Subsequently, between 1901-1905/1906, he attended the Royal School of Arts and Crafts from Munich and he studied a few years with Professor Ludwig von Herterich (1856-1932). He completed his studies in Paris at the Vitti Academy with Professors Henri Martin (1860-1943) and Anglada-Camarasa (1871-1959). In 1914 he made a study trip in Northern Italy. In Bucharest he activated as a religious painter and decorator. He has collaborated with renowned architects such as Ion Mincu (1852-1912) and Cristofi Cerchez (1872-1955). Between 1919-1927 Conrad Vollrath/Veleanu participated to group exhibitions held in Bucharest (”Tinerimea Artistică” and ”Salonul Oficial”) and held four solo exhibitions. Since 1927 he moved to Brasov. For fifty years Conrad Vollrath/Veleanu was actively involved in artistic and exhibitional life of the city. The artist was primarily a landscapist formed under the influence of impressionism, but he assimilated specific elements of post-impressionism. Besides landscapes, his art work includes: portraits, still lifes (flowers) and indoor scenes. Conrad Vollrath/Veleanu was an representative 20th century artist from Braşov.

[34] Artistul a mai avut un atelier pe strada Nisipului de Jos. Conrad Veleanu, *op. cit.*, p. 3.
[35] Vezi în acest sens, E.H., *op. cit.*; Sanda Plugaru, *Progrese noi în arta plastică din regiunea Stalin*, în „Drum Nou”, an X, nr. 2776, 13 noiembrie 1953; Claus Stephani, *Das Neue Gesicht, Atelierbesuch bei Conrad Vollrath*, în „Neuer Weg”, XVII, nr. 5120, 16 octombrie 1965; *Expoziţie de artă plastică* (catalog de expoziţie), Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al Judeţului Braşov, Uniunea Artiştilor Plastici din Republica Socialistă – filiala Braşov, 1975.
[36] *Scenă de interior*, ulei/carton, 67/45, semnat stânga jos cu roşu: C. Vollrath, nedatat, Muzeul de Artă Braşov, nr. inv. 2263.
[37] Claus Stephani, *op. cit.*
[38] Ioan Alexandru Bran-Lemeny (1886-1954). Jurist, publicist şi poet. A fost unul dintre principalii animatori ai vieţii culturale braşovene din perioada interbelică. Redactor al revistei „Braşovul literar şi artistic”. A publicat mai multe volume de poezie şi a colaborat în paginile publicaţiilor: „Gazeta Transilvaniei”, „România Viitoare”, „Adevărul”, „Dimineaţa, „Patria”, „Românul”, „Cele trei Crişuri”, „Lanuri”, „Societatea de mâine”, „Ţara Bârsei”, „Klingsor” şi „Kronstädter Zeitung”. *Cărturari braşoveni, (sec. XV-XX), Ghid biobibliografic*, Braşov, 1972, p. 52.
[39] I. Al. B. L. (Ioan Alexandru Bran-Lemeny), *op. cit.*

Tristan BUGA

INSTITUȚII DE CULTURĂ ÎN SECOLUL AL XX-LEA: MUZEELE ETNOGRAFICE. MUZEUL ETNOGRAFIC SĂCELE.

România dispune de un patrimoniu etnologic extrem de diversificat, cultura rurală reuşind să persiste până în zilele noastre. În privința acestui patrimoniu au existat diferite strategii de protecție şi tezaurizare în corelație cu perioadele istorice parcurse.

La începutul secolului al XX-lea, într-un program de afirmare a identității naționale, s-au înființat muzee naționale de reprezentare. Muzeul Național de Antichități, în 1905, şi Muzeul Astra, în 1906, au avut un nucleu format din piese cu rol de simbol.

În perioada interbelică programul Şcolii Sociologice de la Bucureşti îşi propunea să investigheze teritorii ale României, în diferite puncte rurale numite sate pilot, considerate reprezentative pentru definirea unui areal de cultură tradițională. Ca formă de valorificare, printre altele, iau ființă muzeele în aer liber, Muzeul Satului în 1936 şi Muzeul Etnografic al Transilvaniei în 1928, cu caracter sociologic, adică reconstituirea modului complex de viață a țăranilor din zonele rurale respective.

În perioada comunistă preocuparea pentru țărănime a continuat, însă a existat tendința de a idealiza viața ei. S-a mers pe ideea extragerii laturii estetice a obiectului etnografic şi, în consecință, era ilustrată în muzee doar o latură a realității. În această perioadă au luat ființă multe muzee etnografice, unele în aer liber, tematice (Sibiu, Goleşti), zonale (Oradea, Iaşi, Focşani, Craiova, Timişoara) şi județene. Tot acum colecțiile realizate de reputați etnografi pun accentul pe lucrurile alese, selecționate, având acum dispersat un tezaur estetic cu semnificații antropologice sau sociologice mai puțin cunoscute sau, chiar dacă erau cunoscute, mai puțin evidențiate în muzeele din România.

După 1989 muzeele de profil din România au fost şi sunt supuse unor provocări de altă natură. Unele dintre instituțiile muzeale propun şi explorează limbaje creative noi (spre exemplu Muzeul Țăranului Român), altele, distribuite pe teritoriul României, documentează, interpretează şi prezintă strategii de păstrare a identității locale în condițiile actuale. De actualitate în lumea profesională românească sunt problematicile legate de orientările ştiințifice şi rolul social al muzeelor, după cum trebuie inserate în teritoriu şi cum îşi diversifică oferta specifică. (Ziua Internațională a Muzeelor are ca slogan anul acesta ***Muzeele pentru armonia socială***.)

În județul Braşov, la sfârşitul secolului al XIX-lea, apar primele colecții particulare de obiecte ilustrând diverse aspecte ale istoriei, etnografiei şi artelor din oraşul Braşov şi Țara Bârsei.

În anul 1908 se constituie ***Muzeul Asociațiunii Colecționarilor Braşoveni***, prima colecție muzeală publică din Braşov, pe baza donațiilor unor colecționari saşi. Acesta va deveni ulterior, nucleul ***Muzeului Săsesc al Țării Bârsei***, fondat de Julius Teutsch (1867-1936), un pasionat colecționar de artă populară.

Muzeul Săsesc al Țării Bârsei se va îmbogăți în perioada interbelică prin donații particulare sau publice, ca de pildă colecția Gimnaziului „Honterus” din Braşov, ilustrând civilizația, cultura şi arta saşilor din Braşov şi din Țara Bârsei.

În anul 1937, prin aportul unor cărturari români care au întreprins cercetări şi achiziții, îndeosebi de obiecte etnografice şi de artă populară românească, s-a înființat ***Muzeul Asociațiunii Culturale ASTRA***.

În anul 1950, prin contopirea colecțiilor *Muzeului Săsesc al Țării Bârsei* cu cele ale *Muzeului Asociațiunii Culturale ASTRA*, se înființează ***Muzeul Regional Brașov***, care din anul 1967 a devenit ***Muzeul Județean Brașov***, în cadrul căruia, în anul 1967, s-a înființat Secția de etnografie.

Muzeul de Etnografie Brașov a fost înființat în anul 1990, când, prin Decizia Primăriei Județului Brașov nr. 227 din 11 iunie 1990, Muzeul Județean Brașov se desființează și totodată se înființează alte trei *„unități muzeistice"*, fiecare cu personalitate juridică și administrație proprie: Muzeul de Istorie, Muzeul de Artă și Muzeul de Etnografie cu sediul în mun. Brașov, B-dul Gh. Gheorghiu Dej [actual B-dul Eroilor] nr. 21A.

Muzeul de Etnografie Brașov (mun. Brașov, B-dul Eroilor nr. 21A) are trei muzee-filiale:

1. *Muzeul Etnografic Săcele (mun. Săcele, B-dul Brașovului nr. 153)*
2. *Muzeul Etnografic Gh. Cernea (orașul Rupea, B-dul Republicii nr. 191)*
3. *Muzeul Civilizației Urbane a Brașovului (mun. Brașov, Piața Sfatului nr. 15)*

Muzeele ilustrează specificitatea teritoriului și insistă pe anumite teme strâns legate de teritoriu pentru a recupera identitatea locală, diferită de la o regiune la alta.

În data de 8 mai 1964 clădirea numită de localnici *„Kuria"*, *„Casa Dijmelor"* sau *„Domus Dominorum"* situată în Turcheș, Săcele (județul Brașov), și-a deschis porțile către vizitatori sub forma unui muzeu cu profil mixt, istorico-etnografic. La vremea aceea instituția de cultură era în subordinea Muzeului Județean Brașov și avea un profil mixt determinat de existența, în cuprinsul ariei de interes, a unei teme de etnografie, respectiv cea legată de păstorit.

Muzeul reflecta specificitatea microzonală a așezărilor săcelene Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Zizin și Purcăreni. Nu putem nega că în perioada comunistă obiectivele și direcțiile muzeale erau dirijate de partid prin CCES (Comitetele pentru Cultură și Educație Socialistă) deci și muzeul săcelean avea un material ilustrativ cu texte precum *„Dovezile de cultură materială existente pe întregul cuprins al patriei noastre vorbesc cu elocvență despre geniul creator al poporului nostru, despre talentul și măiestria cu care l-a înzestrat natura, despre marea lui sete de frumos"*, semnate Nicolae Ceaușescu! Dar cu toate aceste mici aspecte negative muzeul era riguros organizat, și printr-o expunere muzeo-tehnică *„modernă"* (la acea vreme putem spune totuși că era modernă) erau ilustrate: contextul natural și istoric, modul în care mediul, clima, plantele au influențat ocupațiile, iar bogățiile naturale au determinat apariția unor meșteșuguri, semnificația istorică, socială și economică a acestora. În același timp erau aduse în atenție elemente de artă populară, se arăta evoluția istorică a unui gen de creație locală, spre exemplu cea în lemn sau cea a țesăturilor și portului popular cu accent pe producția celor din fibre animale (să nu uităm că săcelenii erau mari crescători de animale, în special de oi). Aceste aspecte erau încadrate în epocă atât sub aspectul apariției, cât și al difuziunii lor la nivel de așezare, zonă, arie, țară.

Pentru redarea cât mai veridică și explicită a evoluției fiecărui gen de creație a civilizației populare erau introduse în expoziție materiale arheologice, arhivistice, istorice și chiar botanice. În paralel cu acestea se evidenția structura societății, situația juridică și etnică a creatorului de bunuri, nivelul de dezvoltare a mijloacelor de producție.

Expoziția de bază de la Săcele se structura pe teme și subteme și cuprindea un material informativ menit să amplifice cunoștințele vizitatorilor în privința diverselor forme de cultură materială dezvoltată pe acest spațiu din Țara Bârsei. Schematic, pe parcursul celor 8 încăperi ale clădirii, ea se prezenta astfel:

Tema I – Considerații interdisciplinare cu privire la evoluția așezărilor din microzona Săcele.
Subteme:
1 – Încadrare zonală.
2 – Considerații istorice generale.

3 – Tipologia morfologică şi funcțională a aşezărilor.
4 – Arhitectura tradițională.

Tema II – Ocupațiile tradiționale.

Subteme:
1 – Agricultura.
2 – Creşterea animalelor. Păstoritul.
3 – Ocupațiile secundare.
4 – Transporturi. Cărăuşit.

Tema III – Ocupațiile casnice şi meşteşugurile.

Subteme:
1 – Prelucrarea fibrelor textile şi instalații tehnice țărăneşti.
2 – Meşteşugul prelucrării pieilor.

Tema IV – Portul popular ceangăiesc şi portul popular românesc.

Tema V – Arhitectura interiorului locuinței româneşti şi ceangăieşti.

Pentru o mai bună imagine din perspectivă muzeologică reproducem la sfârşitul articolului de față, sub formă de tabel, tematica Muzeului Etnografic din Săcele aşa cum era transpusă în plan expozițional la sfârşitul deceniului al şaptelea şi în anii '70-'80 din secolul trecut.

În 1970 Ioan Ghiran a publicat în CVMIDAVA, anuarul Muzeului Județean Braşov, un articol referitor la Muzeul Etnografic Săcele. Parcurgându-l îți poți face o idee despre cum arăta acest lăcaş de cultură şi civilizație, mai ales că autorul are un stil descriptiv accesibil, de popularizare.

Un text despre conviețuirea de secole a populației româneşti, respectiv a mocanilor, alături de cea de origine maghiară, respectiv ceangăii, şi un scurt istoric al clădirii întâmpinau vizitatorii anilor '70 care păşeau în această instituție de cultură. Apoi muzeul înfățişa temele etnografice menționate în schema şi tabelul din prezentul articol, acestea fiind completate de mențiunile documentare (în copii) care subliniau şi întregeau conținutul fiecărei teme.

Diferite unelte agricole, săpăligi din os, brăzdare din corn de cerb erau expuse pentru a evidenția trecerea de la agricultura incipientă la uneltele agricole specifice feudalismului.

Păstoritul transhumant, practicat pe plaiurile săcelene din cele mai vechi timpuri, era ilustrat prin colecția de unelte folosite la munca de la stână: găleți din lemn, donițe, linguri pentru jintiță, răvare, putinei pentru bătut untul, care alături de formele pentru caş (păpuşarele), bâtele ciobăneşti, instrumentele muzicale populare, întregeau imaginea despre viața şi preocupările oierilor săceleni. În plus, exista şi o hartă a păstoritului transhumant cu direcțiile traseelor de pendulare în vederea iernării turmelor şi ilustrarea munților folosiți de păstorii săceleni pentru vărat. Subtema cărăuşitului completa inspirat, prin obiectele muzeale expuse, vasta temă a păstoritului transhumant.

În următoarea sală se prezentau diferitele meşteşuguri practicate în Săcele (vezi tabelul).

Industria casnică textilă era ilustrată prin etapele pe care le parcurge materia primă textilă, din formă brută până ajunge sub formă de produse finite cu ajutorul uneltelor şi tehnicilor tradiționale.

Portul popular din ținutul celor şapte sate săcelene, atât cel mocănesc, cât şi cel ceangăiesc, era ilustrat prin costumele de fată şi de femeie, respectiv de fecior şi de bărbat. La costumul ceangăiesc de fată predomina broderia de mână pe pânzeturi albe şi panglici colorate, portul nevestelor tinere şi al femeilor în vârstă având un colorit închis al stofelor, țesute mai mult în casă. Portul bărbătesc era foarte asemănător cu cel al mocanilor, după cum menționa şi Kolumban Lajos în „Ceangăii din cele şapte sate în trecut şi în prezent", lucrare apărută la 1903.

Tema Subt.	Hărți/Tabele	Planșe/Planuri/Grafică	Fotocopii după documente	Fotografii	Exponate (obiecte muzeale tridimensionale)
I.1	Harta zonării etnografice				
I.2	Hartă cu urmele materiale în Țara Bârsei. Hartă cu domeniul și cetatea Bran în perioadele 1377-1498 și 1498-1848.	Situația evoluției censului în satele săcelene între anii 1538-1541.	1366 – prima mențiune documentară a satelor Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung. 1367 – prima mențiune documentară a satelor Tărlungeni, Zizin și Purcăreni. 1377, noiembrie 19 – documentul de întemeiere a cetății Bran. 1493 – situația satelor săcelene față de Brașov. 1498, ianuarie 1 – zălogirea domeniului și cetății Bran orașului Brașov pentru o perioadă de 10 ani. 1504 – filă din registrul castelului Bran. 1508 – prelungirea zălogirii pentru încă 25 ani. 1542, 1761, 1784, 1819 – nesupuneri la obligații ale iobagilor săceleni, acte de răzvrătire provocate de strângerea dijmelor. 1557 – Socoteli alodiale Brașov (impozitele satelor Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung). 1847 – registrul de taxe din care reiese valoarea impozitelor pe care le plăteau satele săcelene.	„Kuria" sau „Casa dijmelor", aspect din 1804, înainte de restaurare.	Unelte și obiecte din epoca bronzului, Cultura Noua. Unelte dacice din fier și lut (coasă, foarfecă de tuns oi, lustruitor de vas, vase din ceramică). Obiecte din epoca post romană.
I.3		Planul tipului de așezare de-a lungul râului, Tărlungeni. Planul orașului Săcele (alcătuit din fostele așezări rurale Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung).		Aspecte cu așezările tradiționale din microzona Săcele. Centru de așezare, tipul adunat, Cernatu. Centru de așezare, tipul alungit, Tărlungeni. Aspecte din așezarea Satulung. Centru contemporan în comuna Tărlungeni. Aspecte urbane contemporane.	Plug de hotărnicire (vecinătate).
I.4		Planul unei gospodării din anul 1840, Satulung.		Casă tradițională din Satulung. Stradă cu case vechi din Turcheș. Porți mocănești cu policioară. Detalii de decoruri arhitecturale. Gospodărie românească. Gospodărie ceangăiască. Gospodării contemporane. Complexul de construcții moderne „Electroprecizia".	Portiță mocănească. Ciocănel de bătut în portiță. Macheta unei case tradiționale din Săcele. Macheta unei șuri tradiționale.
II.1		Reconstituire de arat cu Tăvălug de treierat cu caii. Producția medie de cereale din 1938 și cea actuală. Calendarul lucrărilor agricole. Calendarul obiceiurilor legate de agricultură.	Conscripția plantelor cultivate la 1722. Act gubernial din 1767 privind încurajarea cultivării cartofului. 1834 – Sterie Trandafir face însemnare în catastih că a dat lui Nica Bancu din Satulung 6 ferdele de porumb pentru 6 florini. 1833 – Sterie Trandafir face însemnare în catastih că a cumpărat de la Radu Perșoiu (din Săcele). 1664 ocale porumb cu 10 parale ocaua. 1815 – Consemnarea bucatelor aduse prin vama Timișului-Brașov în 1814 și 1815.	Aspecte din agricultura contemporană.	Săpăligă din corn de cerb, coasă dacică din fier, brăzdar de fier din secolul al XIII-lea, hârleț din lemn cu buză de fier, furcă din lemn (pentru gunoi), hârleț din fier, fier lat de plug, plug din lemn, fier de plug asimetric, grapă din lemn, brăzdare din fier, sac pentru semănat, diferite tipuri de sape executate de meșteri rurali, sperietoare de păsări, diferite tipuri de seceri, coasă cu arc de nuiele, nicovală pentru bătut coasa, „tiocuri" din corn și metal pentru gresie, ciocan, îmblăciu, lopată pentru vânturat semințele, furci din lemn (pentru nutrețuri), măsură pentru cereale, figurină din lemn și lut „mumaploilor", ciur de mână, coș împletit pentru păstrat cereale, saci, ciur mecanic acționat cu mâna, ladă-tron pentru păstrat cereale.

II.2	Hartă cu ținutul Bran şi Săcele din preajma munților Bucegi şi Bârsa. Hartă cu păstoritul transhumant şi drumurile de pendulare.	Plan de stână bârsănească din Carpații Orientali. Tip de stână mocănească din munții Bârsei. Tip de târlă mocănească pe munții Bucegi. Tip de târlă în zona de baltă a Dunării. Plan de stână actuală. Grafică: calendar pastoral în transhumanță dublă; organizarea lucrului la stână.	1697, octombrie 14, Târgovişte – document dat de Constantin Brâncoveanu judelui Braşovului, prin care se reînnoieşte cartea de oierit. 1698, decembrie 30 – document dat de Constantin Brâncoveanu judelui Braşovului prin care se asigură dreptul la oierit pentru oierii bârsani. 1753, septembrie 26 – Constantin Cehan Racoviță, voievodul Țării Româneşti, arată „aşezământul” dat braşovenilor şi bârsanilor pentru oierit şi văcărit. 1758, iunie 16 – Ştefan V. Racoviță comunică bârsanilor taxele hotărâte pentru oierit. 1758 – jalba oierilor din Țara Românească către Magistratul Braşovului. 1765, iunie 16 – Ştefan V. Racoviță comunică bârsanilor noile taxe pentru oierit. 1785 – jalba bârsanilor către domnul Țării Româneşti. 1790, decembrie 4 – Petcu Toma, Matei Ciobanul şi Văsii Schianul din Turcheş cer Magistratului din Braşov să li se restituie oieritul luat în trecere prin Moldova de un boier. 1791, august 23, Săcele – cererea oierilor din Săcele adresată cinstitului Magistratului de a interveni şi a li se face dreptate în chestiunea plaiurilor ce le foloseau pentru tunsul oilor.	Cioban săcelean cu oile. Stână de oi dintre Satulung şi Braşov – mânzărari mulgând oile. Târla de oi a unui mocan din Săcele în balta Dunării la Picineaga. Stână cu strungă în Bucegi. Adăpost temporar pentru ciobani. Portret de oier săcelean: Oprea Țârcă (după un tablou în ulei, autor anonim) originalul se află la Muzeul de Artă Braşov). Săcele – peisaj cu oi. Creşterea animalelor – aspecte actuale din zonă.	Mobilier de stână (laviță, scaune, prepeleac), veselă (blide din lemn, botă pentru apă, ceaun pentru mămăligă, linguri din lemn), unelte necesare preparării produselor (linguri din lemn pentru jintiță, „cârlig” pentru mestecat în cazan, ceaun pentru fiert urda, găleți de muls, cupe pentru lapte, crintă, răvar pentru brânză, putină pentru jintiță, putinei pentru bătut untul, învelitoare pentru caş, cujbă); alte obiecte din viața păstorilor („păpuşar”– tipar pentru imprimat caşul, caval ciobănesc, ploscă din lemn, formă pentru caş, răboj de stână, clopote pentru vaci şi oi, solniță din scoarță de brad, merindelniță, foarfeci pentru tuns oile, fier pentru însemnat vitele, potcoave, piedică pentru cai, hamaşament pentru cai, bâte ciobăneşti, cântare din lemn, răbojuri de stână); piese de îmbrăcăminte (cămaşă, cioareci, sarică, chimir, căciulă, opinci, traistă).
II.3		Unelte pentru cules din natură. Specii de plante alimentare. Specii de ciuperci comestibile. Specii de coloranți vegetali, eşantion de culori. Planşă cu unelte pentru scoaterea fagurilor şi diferite tipuri de stupi primitivi, cuțite pentru ceară, afumător, tipare de lumânări.	Fotocopie după un document cu privire la dijma din miere.	Fotografii cu aspecte privind culesul şi valorificarea plantelor, fructelor şi ciupercilor de pădure în prezent. Fotografii cu stupi tradiționali şi aspecte din albinăritul actual.	Coşuri împletite pentru culesul fructelor de pădure şi a ciupercilor, piepteni pentru culesul afinelor. Stupi împletiți din nuiele de carpen şi lipiți cu lut, stupi dreptunghiulari din scânduri, cuțite pentru ceară, afumător, tipare de lumânări.
II.4	Harta drumurilor cărăuşilor bârsani. Tabel cu satele de cărăuşi din Țara Bârsei.		1778, ianuarie 15, Braşov – document cu privire la comerțul cu lână al economilor de oi din Săcele. 1781, mai 25, Sibiu – document cu privire la chirigii Ion Turcu, Stan Titirigă de la Zărneşti şi săceleanul Ghiuri Istvan. 1792, august 29, Craiova – Hagi Stan Jianu postelnicu scrie lui Mihail Tumbru să-i răspundă ce cantități de lână a cumpărat din Ialomița şi Săcele şi cui le trimite la Viena. 1795, septembrie 3, Sibiu – Transportul unor mărfuri de la Sibiu la Braşov cu patru căruțe săcelene. 1830, martie 22, Braşov – Transportul de piese de port de la Ploieşti la Braşov de către cărăuşi săceleni. 1836 – foaie de cărăuşie. 1802 – Bacso Stefan şi Gziro Daniel din Turcheş au transportat cafea şi diferite alte mărfuri. 1848, aprilie 1 – Diplomă imperială prin care se acordă dreptul de ținere a târgului săptămânal la Cernatu.		Machetă – adăpost pentru cărăuşi. Harnaşament pentru cai de tracțiune. Unelte de potcovit, roată de căruță. Cântar-balanță metalică cu greutăți. Casetă pentru bani, pungă din piele de căprioară pentru cărăuşit, monede. Ghebă ceangăiască.

III.1			1819, iulie 29, Braşov – săcelenii făceau ţoluri şi cergi pe care le dădeau la piuă pe Valea Timişului. 1780, septembrie 24 – menţiunea unei pive la Satulung pe locul numit Epres. 1820, octombrie 22, Satulung – Oraşul Braşov, prin Lucas Tartler, vicentoar, încheie contract cu Radu Mazăre să construiască piuă nouă pe locul uneia mai vechi. 1773, martie 4, Braşov – locuitorii din Săcele fac traiste din păr de capră, pocroţe (cergi) şi pături. 1781, Braşov – menţiune despre roţi de tors. 1733, mai 20, Braşov – Breasla ţesătorilor de lână din Braşov cere judelui regal din Sibiu să interzică românilor din Săcele să facă ţoluri. 1769, august 25, Braşov – Ordin pentru confiscarea lânii depozitată în casele românilor din Săcele.	Grup de femei săcelene practicând prelucrarea fibrelor vegetale şi animale. Aspecte actuale, creatoare populare în domeniul ţesăturilor şi broderiilor.	
III.2		Planşă cu desene ilustrând unelte de cojocărit: scafă pentru curăţitul pieilor, ramă, scafă cu picior, cârlig de întins şi curăţat, scaun de curăţat.	1805, februarie 28, Braşov – Mihail Tumbru plăteşte taxa pentru lucratul pieilor la Săcele. 1801 – Ioan Bâlea din Baciu achiziţionează piei de capră din Mavrodin (Vlaşca). 1902, februarie 7, Braşov – Mihail Tumbru face consemnare în prohiron că a cumpărat în tovărăşie cu Niţă Ieremia, tăbăcar din Săcele, satul Baciu, 352 piei de capră şi 25 piei de capră huzmet de la Ştefan şi Bogdan din Turcheş din Cernatu. 1802, aprilie 4, Braşov – este menţionat tăbăcarul Gheorghe Goagă din Săcele, satul Cernatu. 1793, noiembrie 7, Braşov – menţiune cu privire la prelucrarea pieilor (aduse de prin părţile Bucureştiului) la Săcele.		Unelte de cojocari. Unelte de tăbăcari. Unelte de cizmari. Produse finite: Curele presate. Curele bătute cu ţinte. Chimire. Ham. Opinci. Cizme femeieşti. Ghete. Cizme bărbăteşti. Cojoc. Bundă ceangăiască. Pieptare înflorite. Pungi din piele.
IV.				Fotografii diverse reprezentând grupuri sau persoane în costume tradiţionale	Costume mocăneşti bărbăteşti şi femeieşti. Costume cengăieşti bărbăteşti şi femeieşti. Piese de port. Podoabe.
V.				Fotografie reprezentând un interior de casă mocănească din secolul al XIX-lea. Fotografie reprezentând un interior de casă ceangăiască din secolul al XIX-lea.	Piese de mobilier grupate sub forma unui „colţ" de interior românesc. Piese de mobilier grupate sub forma unui „colţ" de interior ceangăiesc.

Portul mocănesc de femeie are multe similitudini cu cel din Scheii Braşovului dacă e să menționăm doar ştergarele (maramele) din borangic, *„sumna”*, brâul metalic suflat cu aur. Şi mai bine spus atât costumul mocănesc din Săcele, cât şi cel românesc din Schei, sunt foarte mult influențate de proximitatea oraşului Braşov, sunt apropiate de costumul de tip urban.

Circuitul de vizitare se încheia cu reproducerea unui interior de casă mocănească din Săcele în care mobilierul pictat încânta privirea iar icoanele pe sticlă, ouăle încondeiate, lada miresei, masa cu motivul rozetei, completau imaginea unui muzeu bine organizat.

Nu pot încheia acest articol (pe care îl doresc mai degrabă de popularizare a unei instituții de cultură care există şi în prezent, cu o structură tematică completată şi adaptată) fără să menționez că în anul 2004 Muzeul Etnografic Săcele a fost nominalizat la EMYA (Europeean Museum of the Year Award) şi a fost considerat printre primele 5 muzee etnografice europene participante la această prestigioasă competiție.

Cititorii acestui articol, fie oameni de specialitate fie din categoria publicului larg, sunt invitați să vadă la fața locului, adică în muzeul de pe Bulevardul Braşovului nr. 153 din Turcheş, muncipiul Săcele, că cele afirmate atât în 1970, cât şi în 2010, sunt realități plăcute ochiului şi sufletului.

Chiar şi cei care nu au timp să se deplaseze până acolo, cu un simplu click pe internet la adresa www.etnobrasov.ro, secțiunea Muzeul Etnografic Săcele, pot vizita această instituție de cultură despre care am vorbit în rândurile de mai sus.

Cultural institutions in twentieth century: The Ethnographic Museums.
The Ethnographic Museum from Sacele

Abstract

The article presents some aspects regarding the evolution of museums of ethnography as cultural institutions during 19th-20th centuries. It mainly approaches the way in which The Ethnographic Museum from Săcele, Braşov county, was thought and arranged in the 70's but its structure, from a museological point of view, can still be noticed nowadays. The museum arrangement was improved and completed so that it was nominated at European Museum of the Year Awards in 2004 and appreciated for raising the public quality of its collections. This article can also be regarded as a good mean of advertising. This museum is a quality museum which reflects at a high level the life, traditions, crafts and customs of the inhabitants of Săcele area, both Romanians and Hungarians.

Virgil BORCAN

RELAȚIILE FRANCO-ROMÂNE ÎN OPERA LUI JULES MICHELET (1798-1874)

De trei ori centenară, istoria relațiilor dintre România şi Franța e greu de sintetizat într-o formulă, într-un termen atotcuprinzător; poate *„sincopată"* ar fi cuvântul cel mai nimerit, inapt însă şi el şi-a dat seama de multitudinea aspectelor care ne interesează.

Pe de altă parte, ca întotdeauna când intervin elemente ce țin de teoria mentalităților, de antropologie şi etnologie, şi relațiile franco-române sunt – inevitabil – supuse prejudecăților şi clişeizării. *„Belgia Orientului"*, *„Micul Paris"* sau *„Franța, sora mai mare a României"* sunt câteva din cele mai frecvente. Nu singurele; şi nici cele mai relevante. Spiritul galic, proteiform şi exuberant, e de o diversitate ce sfidează orice analiză – nu întâmplător generalul de Gaulle se întreba, retoric: *„Cum poate fi guvernat un popor care are 400 tipuri de brânză?"* În acelaşi timp, anumite trăsături ale *„românității"* – din păcate vizibile şi azi – îl îndreptățeau pe un Poincaré să afirme, dezabuzat: *„Nous sommes ici aux portes de l'Orient, ou tout est pris a la légere"*.

O concluzie preliminară trebuie aşadar să aibă în vedere relația fundamental dinamică dintre cele două națiuni, limbi şi culturi. Nu întotdeauna propice, istoria ultimelor trei secole cuprinde atât martiriul Brâncovenilor (la care a asistat, precum la teatru, ambasadorul francez la Sublima Poartă), cât şi activitatea providențială a generalului Berthelot, fără de care România ar fi fost probabil ştearsă de pe harta lumii înainte de a începe să existe.

O cronologie strictă este greu de stabilit, întrucât începuturile se situează în zona legendei. După o genealogie nu întru totul fantezistă, Pierre Ronsard, cel mai important poet al Pleiadei, îşi trage numele şi obârşia din neamul valah al Banului Mărăcine. Mai aproape de noi, se poate afirma cu certitudine că primele elemente de cultură şi civilizație franceză pătrund în Țările Române în perioada domnitorilor fanarioți, mulți dintre ei cu educație franceză; prima reprezentație teatrală din Bucureşti de pildă are loc în timpul domniei lui Caragea Vodă, la „Cişmeaua roşie", cu o piesă în limba lui Voltaire. Puțin mai târziu, se pare că o delegație secretă de boieri moldoveni a încercat să şi-l facă favorabil pe însuşi Napoleon Bonaparte, aflat atunci în campania din Rusia şi mai preocupat, pare-se, de soarta Poloniei decât de cea a Țărilor Române.

Datele istorice devin ulterior din ce în ce mai precise şi mai frecvente. În 1796, la un an după ce Emile Gaudin devine primul consul al Franței la Bucureşti, apare la Iaşi *„Le Courrier de Moldavie"*, iar în 1838 iese de sub tipar primul dicționar francez-român, elaborat de profesorul Jean Vaillant. Privit în ansamblu, secolul al XIX-lea marchează contactul decisiv între o limbă română încă în formare (la 1821 mai existau în lexic aproximativ 4000 de grecisme, față de aproximativ 300 la 1848) şi limba franceză. De altfel, aşa cum observă şi George Călinescu în *„La Découverte de l'Occident"*, limba română literară a fost fondată pe baza limbii franceze, la începutul secolului al XIX-lea. Pentru români, franceza a fost atât limbă de tranzit (basarabenii au învățat alfabetul latin prin franceză, cât şi limbă de rezistență). Aşa se explică proporția elementului francez, de 15-20% din lexicul fundamental român.

În secolul al XIX-lea, al *„eternei Revoluții"*, legătura franco-română este definitiv cimentată. Nu doar Jules Michelet, ci şi Paul Bataillard, Edgar Quinet, Ulysse de Marsillac, Ubicini, C. Rosenthal devin exponenții cauzei româneşti la Paris, şi nu numai. Este epoca *„naționalității sacre"*, în care istoricul pur dispare iar istoria devine *„resurecția popoarelor oprimate"*, o *„religie a acțiunii"*. Colectivitățile omeneşti vor fi privite de acum înainte (Gian-Battista Vico, Oswald

Spengler) în mod organic, dușmanii popoarelor nu mai au naționalitate, iar dreptul se revendică, nu se mai imploră.

Jules Michelet, acest *„mâncător de istorie"* nu face excepție. Cel care va fi eliminat de la College de France pentru ceea ce astăzi s-ar numi *„incorectitudine politică"* devine unul din cei mai zeloși și tenaci susținători ai cauzei românești, sub toate aspectele ei. Prieten cu prințesa Cantacuzino, cu familia Rosetti, Brătienii sau Hermiona Quinet (născută Asachi), Jules Michelet polarizează atenția tuturor românilor trecători prin, sau trăitori în capitala Franței. Intervine direct în eliberarea lui I.C. Brătianu, arestat pentru atentatul de la Operă împotriva lui Napoleon al III-lea. Scrie, pledează, profetizează, judecă, binecuvântează, ca un veritabil reprezentant al poporului român. În 1849, exilații români îi audiază cursurile. În 1853 apare lucrarea *„Principautés dannubiennes"*, urmată la un an de *„Légendes démocratiques du Nord"*. Deja în 1846, *„Le Peuple"* devenise cartea de căpătâi a revoluționarilor români și nu numai.

Pe scurt, Jules Michelet cumulează toate datele unui romantism *titanic*; istoria lui nu mai e o cronică, iar mitul încetează să mai fie un secret inaccesibil, pentru a deveni o *„esență de virtuți"*. În formularea memorabilă a lui Marin Bucur, *„istoria lui Michelet nu trezește morții din morminte, ci îi trezește pe contemporani pentru a nu deveni muritori de rând"*. Timpul istoric fiind un timp nerevolut, opera lui devine o operă mesaj, iar autorul se exprimă ca ideolog, filosof, mobilizator și constructor. De o mare delicatețe sufletească, Jules Michelet se apropie cu gingășie de sufletul românesc. Îi pune în relief subtilitățile, îi dezvăluie frumusețea, îl face cunoscut francezilor și, prin aceasta, lumii, ceea ce nu e puțin lucru: puțină lume știa în epocă despre români, și mai puțină încă le era binevoitoare. Astfel, în 1854 Michelet publică *„La Brebis"*, prima traducere în limba franceză a baladei *„Miorița"*. Nu se rezumă însă la atât. În câteva memorabile pagini de narațiune romantică, el face caracterizări de limbă, costume, obiceiuri. Relevând eleganța ținutei și noblețea sufletească a omului simplu, istoricul francez nu trece cu vederea, *„de dragul prieteniei"*, răcelile sau scăderile temperamentului românesc. Ca un veritabil pedagog, nu se mulțumește să observe defectul (resemnarea și disperarea, de exemplu), ci oferă și soluția, remediul (răbdarea și așteptarea). Michelet justifică astfel, apriori, ceea ce peste mai bine de un secol avea să afirme despre el unul din marii lui exegeți, Paul Viallaneix: *„A filosofa înseamnă a servi poporul"*.

Multe s-ar mai putea adăuga. Esențială rămâne înțelegerea fundamentală și afecțiunea nedezmințită pe care acest *„patetic al trăirii pluridimensionale a istoriei"* a avut-o pentru români. Nicolae Titulescu observa, cu un umor care e doar aparent, că *„atunci când e vorba de România și Franța e greu să separi sentimentul de rațiune"*. Observația rămâne valabilă, în sensul cel mai înalt și mai deplin, pentru Jules Michelet – un istoric care, iată, transcende istoria.

French-Romanian relations in Jules Michelet's work
Abstract

This article is about the french historian Jules Michelet (1798-1874) and his public affection for romanian people and its history, as they are written in his work (*"Le Brebis"*, *"Principautés dannubiennes"* or *"Légendes démocratiques du Nord"*).

Marin POP

ASPECTE PRIVIND ACTIVITATEA CERCULUI DE STUDII A PARTIDULUI NAȚIONAL ŞI NAȚIONAL ȚĂRĂNESC ÎN PERIOADA 1921-1937*

1. Înființarea Cercului de Studii a Partidului Național Român (decembrie 1921) şi activitatea lui până în anul 1926.

În luna decembrie 1921 are loc, la Cluj, un eveniment deosebit în cadrul Partidului Național Român (P.N.R). Se înființează, în mod oficial, Cercul de Studii al partidului. Înființarea lui i-a preocupat mai mult timp pe fruntaşii P.N.R. şi după lungi şi minuțioase discuții s-a ajuns la constituirea lui. Scopul Cercului de Studii era acela de a *„studia ştiințific problemele publice politice, pe care legiuitorul le pune în text de lege"*.

Viața politică din acea perioadă absorbea *„cea mai mare parte de energie şi de timp"*, astfel că omul politic nu avea răgazul necesar să studieze problemele societății, înainte de a le preschimba în program politic. De aceea Cercurile de Studii de pe lângă partide aveau tocmai misiunea de a umple acest gol şi *„în linişte, pe baza principiilor şi faptelor, să elaboreze metodic, materialul care pregăteşte opera legislativă"*.

Programul adoptat de către partid la Congresul din 24 aprilie 1920 la Alba Iulia indica problemele la modul general. Cercul de Studii avea misiunea de a-l aprofunda şi a-i da o documentare teoretică şi practică.

Foştii şefi de resorturi, foştii secretari generali, directori ai diferitelor servicii din cadrul Consiliului Dirigent îşi aduceau aportul lor de competență la bunul mers al activității Cercului de studii.

Se preconiza ca prin înființarea Cercului de Studii, *„în locul demagogiei şi deşanțării, vor intra în viața politică, severitatea, metoda, bunul simț şi în genere discernământul critic în problemele publice"*, care se resimțeau în mod acut în societatea românească. Se simțea nevoia de *„disciplinare a cugetărei politice"* în acel moment de *„turbulentă democrație, rău înțeleasă"*, când au fost *„răsturnate toate valorile, au fost înlăturate competențele, ca în locul lor să răsară demagogul, şarlatanul vieții publice"*. Aşadar, în acel moment de *„dezordine morală"*, se simțea nevoia înființării Cercului de Studii, *„pentru a pune disciplină în cugetare şi măsură la vorbă"*. Astfel, Cercul de Studii nu era considerat ca un auxiliar al P.N.R., *„ci o operă de asanare politică, o operă de cultură"*, care, pe viitor, *„va fi în viața politică un îndreptar la cart"*.

Şedința de constituire a Cercului de Studii al P.N.R. a avut loc pe data de 10 decembrie 1921, în localul redacției ziarului „Patria" din Cluj. Preşedinte al adunării a fost ales fruntaşul politic şi renumit profesor universitar, Emil Hațieganu, decanul Facultății de Drept din Cluj. Au fost prezenți intelectuali de marcă, fruntaşi ai P.N.R., precum Silviu Dragomir, Romul Boilă, Nestor Oprean, Valentin Poruțiu, Victor Deleu, Ion Negruțiu etc. Emil Hațieganu a prezentat salutul preşedintelui P.N.R., Iuliu Maniu, care îşi exprima regretul că nu putea participa la acest eveniment important. Conform statutului partidului, preşedintele P.N.R. era şi preşedintele Cercului de Studii. Se decide de către cei prezenți înființarea Cercului, cu sediul la Cluj. Emil Hațieganu a deschis discuția referitoare la principiile în baza cărora urma să se redacteze regulamentul Cercului de Studii şi atribuțiile acestuia. Se decide, în principiu, că cercul va organiza nu numai popularizarea principiilor partidului, *„ci va avea latitudinea de a aduna, a clasifica, a elabora, ştiințificeşte toate chestiunile programului*

* Această comunicare a fost prezentată la Sesiunea Ştiințifică de Comunicări „Țara Bârsei" în anul 2009.

Partidului Național Român, mai bine zis a vieții publice". Urma, apoi, să fie aleasă o comisie care să dezbată regulamentul de funcționare a cercului.

Emil Hațieganu anunță componența secțiilor cercului, după ce, în prealabil, a fost autorizat, în acest sens, de către Victor Onişoru, Victor Deleu, Ioan Pop, director de bancă, Ion Agârbiceanu, Victor Stanciu şi Augustin Maior.

În zilele de 17 şi 25 decembrie au loc alte două şedințe ale cercului. La cea din urmă a fost aleasă şi conducerea secțiilor: I. Secția organizare: preşedinte, Simion Tămaşiu, vicepreşedinte, Victor Deleu, notar, Zaharia Boilă; II. Secția constituțională: preşedinte, Aurel Isac, vicepreşedinte, Victor Onişoru, notar, Simion Nemeş; III. Secția economico-financiar: preşedinte, George Moroianu, vicepreşedinte, Petre Poruțiu, notar, Leontin Puşcariu; IV. Secția justițiară: preşedinte, Emil Hațieganu, vicepreşedinte, Nestor Oprean, notar, Aurel Blaga; V. Secția tehnică: preşedinte, Octavian Felecan, vicepreşedinte, Ioan Negruțiu, notar, Augustin Maior; VI. Secția sociologică: preşedinte, Romul Boilă, vicepreşedinte, Traian Pop, notar, Radu Dragnea; VII. Secția sanitară şi de ocrotiri: preşedinte, Iuliu Hațieganu, vicepreşedinte, George Bilaşcu, notar, Ioan Totoian; VIII. Secția culturală: preşedinte, Ion Agârbiceanu, vicepreşedinte, Onisifor Ghibu, notar, Victor Stanciu; IX. Secția militară: preşedinte, colonel Tolea, vicepreşedinte, maior Al. Nemeş, notar, Victor Onişoru; X. Secția externă: preşedinte, Alexandru Vaida Voevod, vicepreşedinte, Aurel Socol, notar, Sever Dan.

Tot la ultima şedință a fost stabilită şi prima conferință ce urma să fie susținută în data de 31 decembrie, la sediul ziarului „Patria", de către Romul Boilă. Conferința a avut ca titlu „Despre democrație"[1].

Pe data de 21 ianuarie 1922, profesorul universitar Victor Onişoru, fruntaş P.N.R., a susținut la Cercul de Studii conferința „Geneza Statului Român". La aceste conferințe intrarea era liberă[2].

O altă conferință este susținută, pe data de 29 ianuarie 1922, în aceeaşi locație, de către istoricul Ioan Lapedatu. Ea a avut ca şi temă „Moştenirea austro-ungară". Şedința Cercului de Studii a fost prezidată de către preşedintele P.N.R., Iuliu Maniu, care se găsea la Cluj.

La începutul lunii mai 1922 erau convocați membrii secțiilor de Drept Constituțional şi Administrativ pentru o şedință în localul ziarului „Patria" din Cluj. Era continuarea celei desfăşurate cu o săptămână înainte, sub preşedinția lui Alexandru Vaida Voevod, când a fost distribuit materialul de studiat, pe secțiuni, în scopul elaborării unor proiecte de lege[3].

Pe data de 13 iunie 1922, în cadrul unei şedințe a Cercului de Studii, I. Lapedatu, deputat P.N.R. a susținut o conferință publică cu tema „Probleme în finanțele şi bugetul statului". Şedința a fost prezidată de Iuliu Maniu. Erau prezenți membrii cercului şi fruntaşul politic Alexandru Vaida Voevod. Conferențiarul îşi începe expunerea printr-o privire retrospectivă asupra finanțelor țării în perioada 1916-1921, perioadă în care, susține el, au fost încasate la buget 7 miliarde, 211 milioane lei şi s-au cheltuit 15 miliarde, 526 milioane, ajungându-se la un deficit de 8 miliarde, 315 milioane lei. Deficitul a fost acoperit din împrumuturi în valoare de 8 miliarde, 100 milioane lei de pe piața financiară internă, fără a fi luate în considerare împrumuturile luate în scopul unificării monetare. De asemenea, s-au făcut împrumuturi externe de 2 miliarde, 639 milioane. Din împrumuturile externe, 727 milioane au fost folosite pentru revitalizare. Subliniază că primul ministru care încearcă să pună ordine în finanțele statului a fost Nicolae Titulescu, de la care a aflat că la data de 1 aprilie 1921 statul român avea o datorie publică internă de 15 miliarde, 884 milioane şi externă de 4 miliarde, 427 milioane. După ce atacă politica financiară a guvernului liberal, trece la problemele legate de lichidare şi refacere. Din categoria celor dintâi se ocupă şi analizează următoarele: bonurile de

1 *Patria*, nr. 294, 30 decembrie 1921, p. 1.
2 Idem, nr. 13, 19 ianuarie 1922, p. 3.
3 Idem, nr. 87, 27 aprilie 1922, p. 3.

rechiziție, nerăscumpărate încă la data respectivă, despăgubirile pentru sinistrații de război, cheltuielile pentru reforma agrară şi amortizarea datoriei interne. Din categoria problemelor legate de refacere se ocupă de refacerea mijlocelor de transport, industriale, agricole etc. şi cheltuielile reclamate în exploatarea bogățiilor naturale. Față de aceste necesități, el arată concepția lui privind mijloacele care s-ar putea utiliza pentru acoperirea lor: excedențele bugetare ordinare, creanțele de la exinamici şi asupra străinătății, impozitul pe capital, venituri din exploatările bogățiilor naturale ale țării şi, la nevoie, împrumuturi din valute consolidate. În încheiere, conferențiarul se ocupă de problema schimbului valutei. Făcând o comparație între avantajele unei valute ridicate şi dezavantajele ei, concluzionează că pentru un timp de tranziție se impunea stabilizarea valutei țării noastre la un curs cu o creştere lentă. La finalul discursului amplu şi foarte bine documentat a fruntaşului politic a luat cuvântul Iuliu Maniu, preşedintele Cercului de Studii, care remarcă documentarea ştiințifică, obiectivitatea şi importanța politică a problemelor financiare tratate de conferențiar. Iuliu Maniu subliniază că la întrunirile Cercului de Studii nu se făcea politică militantă, ci se discutau, pe baze ştiințifice, principii fundamentale, care trebuia să-i îndrume pe fruntaşii partidului în a găsi soluții practice. Face, apoi, o comparație între politica financiară a P.N.R. şi cea practicată de P.N.L. El susține că P.N.L. se baza în întocmirea bugetului pe impozitele indirecte, pe care o considera *„o procedură învechită şi antidemocratică"*, deoarece loveau în categoriile sărace. Punctul de vedere al P.N.R. era de a reduce impozitele indirecte *„la măsura absolut necesară"*. Se deosebeau de liberali, susține el, prin aceea că înțeleg să plătească datoriile care apasă statul atunci când valuta era la un nivel scăzut. Alt *„postulat financiar"* al P.N.R. era impozitul progresiv, apoi echilibrarea balanței comerciale, intensificarea productivității, ridicarea rentabilității şi participarea statului. În finalul discursului său, Iuliu Maniu reiterează rolul şi importanța Cercului de Studii al P.N.R.: *„Examinarea acestor deosebiri principiare, care ne despart de partidele politice este menirea cercului nostru de studii, care ne-a făcut bune servicii până acum şi ne va face desigur şi în viitor"*[4].

În contextul în care începeau discuțiile aprinse legate de adoptarea legii fundamentale a statului român unitar, Comisia constituțională a Cercului de Studii al P.N.R. a fost convocată pentru data de 5 ianuarie 1923. Prin intermediul presei, erau rugați să fie prezenți toți membrii cercului[5].

Continuă şi acțiunea de organizare a cercurilor de studii ale P.N.R. la nivelul județelor. De exemplu, în județul Braşov, cu ocazia lucrărilor Congresului, care au avut loc pe data de 15 mai 1923, a fost ales, pe lângă Comitetul județean de conducere, un Comitet al Cercului de Studii în care au fost aleşi următorii fruntaşi politici: Voicu Nițescu, Nicolae Căliman, N. Dobrescu, Petre Debu, prof. Ilie Cristea, farmacistul Cuteanu, protopopul Hădărnău, Tiberiu Brediceanu, Aurel Bănuț, Nicolae Baboie şi Radu Gavriş[6].

2. Activitatea Cercului de Studii a Partidului Național-Țărănesc în perioada 1926-1937.

Un eveniment deosebit în viața politică interbelică din țara noastră are loc în anul 1926, când, pe data de 10 octombrie, se produce, în mod oficial fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc.

În cadrul Adunării Generale a Cercului de Studii al P.N.Ț. din data de 3 noiembrie 1926 au fost aprobate noile statute de funcționare. Lucrările şedinței s-au desfăşurat sub preşedinția lui Sabba Ştefănescu. Virgil Madgearu, secretarul general al P.N.Ț., a expus scopul şedinței şi a citit statutele de organizare ale cercului, votate anterior.

Scopul Cercului de Studii era, în continuare, acela de a cerceta problemele sociale, economice, culturale, administrative şi politice existente în țară. Aceste probleme urmau a fi discutate în cadrul unor conferințe. O altă misiune a cercului era acea de popularizare a ideologiei şi programului

4 Idem, nr. 125, 14 iunie 1922, p. 3 şi nr. 126, 15 iunie 1922, p. 1.
5 Idem, nr. 3, 4 ianuarie 1923, p. 3.
6 Idem, nr. 97, 27 aprilie 1923, p. 3.

partidului, prin editarea de reviste şi broşuri de propagandă. De asemenea, să organizeze conferințe pe diferite probleme în oraşele din țară.

Membri ai Cercului de Studii puteau deveni toți membrii înscrişi în P.N.Ț., *„cari prin cultura şi experiența lor corespund scopului”*[7]. Înscrierea se făcea prin aprobarea Comitetului de conducere, pe baza unei cereri scrise şi la recomandarea a doi membri ai cercului.

S-a trecut, apoi, la repartizarea celor prezenți în cele 9 secțiuni ale Cercului de Studii. Conform noilor statute, în cadrul Cercului de Studii existau următoarele secțiuni: 1) Politică, constituțională şi administrativă; 2) Juridică; 3) Economico-financiară; 4) Agrară; 5) Transporturi, comunicații şi lucrări publice; 6) Politică socială; 7) Instrucția publică (învățământ), culte şi arte; 8) Politică externă; 9) Apărare națională. Secțiunile puteau fi subîmpărțite, cu voturile a două treimi din membrii comitetului de conducere. Fiecare secțiune îşi alegea din rândul membrilor săi un delegat în comitetul de conducere al cercului şi un secretar al secțiunii. După înscrierea în Cercul de Studii, orice membru putea activa, la alegere, în cel mult trei secțiuni. Toți membrii urmau să plătească o cotizație lunar în valoare de 20 lei.

A fost ales un Comitet de direcție al Cercului de Studii, format din 10 fruntaşi politici marcanți ai P.N.Ț., şi anume: Nicolae Lupu, Ion Mihalache, Grigore Iunian, prof. N. Costăchescu, Virgil Madgearu, Mihai Popovici, Aurel Dobrescu, G.G. Mironescu, Em. Antonescu şi Sabba Ştefănescu. Conducerea executivă a Cercului de Studii urma să fie asigurată de un comitet compus din 9 delegați ai secțiilor şi 12 aleşi de adunarea generală, pe timp de un an. Comitetul alegea dintre membrii săi un preşedinte, un secretar şi un casier. Atribuțiile sale erau acelea de a organiza şi coordona activitatea, împărțind lucrările între secțiuni şi de a da însărcinări de studii *„oricăror persoane competinte”*, de a stabili în fiecare an programul lucrărilor şi conferințelor, de a conduce toate publicațiile editate de către cerc, în special se preconiza editarea unei Reviste a Cercului de Studii, şi de a organiza biblioteca. Comitetul răspundea în fața conducerii partidului față de îndeplinirea însărcinărilor de studii primite.

Conform statutului, secretarul general al P.N.Ț., în speță Virgil Madgearu, avea îndatorirea să se îngrijească de constituirea, organizarea şi buna funcționare a Cercului de Studii, care îşi avea sediul central în Bucureşti[8].

Prin ziarul „România”, oficiosul P.N.Ț., urma să se facă toate convocările comitetului secțiunilor şi toate informațiile referitoare la activitatea cercului. Ziarul urma să înființeze o rubrică oficială în care să fie publicată activitatea cercului[9].

După încheierea operațiunilor tehnice de constituire a Cercului de Studii a luat cuvântul preşedintele P.N.Ț., Iuliu Maniu, care stăruie asupra ideologiei P.N.Ț. În discursul său subliniază rolul şi importanța *„capitală”* a Cercului de Studii *„pentru pregătirea în vederea guvernării şi pentru buna conducere efectivă a treburilor publice”*. Le indică să țină *„strâns legătura dintre ideologia partidului şi marile masse”*. În opinia sa, Cercul de Studii era dator să popularizeze ideologia P.N.Ț., care era *„rezultatul realităților”*[10].

Au urmat, de-a lungul anilor, încercări de reconstituire a cercurilor de studii la nivel provincial şi la cel județean, conform noii ideologii național-țărăniste. A fost un proces de lungă durată, care s-a desfăşurat de-a lungul întregii perioade interbelice.

Pe data de 21 ianuarie 1932, în cadrul şedinței extraordinare a Comitetului județean al P.N.Ț. Maramureş a fost inaugurat Cercul de Studii al partidului în acest județ. S-a hotărât ca la fiecare

7 Arhivele Naționale-Direcția Județeană Cluj, *fond Partidul Național Țărănesc*, dos. 8, f. 1, *Patria*, nr. 243, 6 noiembrie 1926, p. 1.
8 *Ibidem*.
9 *Ibidem*, f. 2.
10 *Patria*, nr. 243, 6 noiembrie 1926, p. 1; *Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*, 1994, pp. 122-126.

şedinţă să se organizeze un program de conferinţe. În cadrul lor urmau să fie abordate o serie de probleme care interesau partidul. La şedinţa inaugurală, amintită mai sus, o serie de fruntaşi politici maramureşeni au susţinut conferinţe, care au abordat tema învăţământului, cultelor, administraţie locală, exploatarea forestieră, şomajul şi asigurările sociale, problema agrară în judeţul Maramureş şi probleme de politică externă[11].

Un alt judeţ în care se înfiinţează Cercul de Studii este Bihorul. La sfârşitul lunii septembrie s-a întrunit, în acest scop, Comitetul judeţean al P.N.Ţ. Preşedinte al Cercului de Studii a fost ales Gheorghe Crişan, fost ministru şi preşedinte al organizaţiei judeţene a P.N.Ţ. Vicepreşedinte a fost ales Teodor Roxin, iar secretar general, Romul Pop. S-a hotărât, apoi, înfiinţarea următoarelor secţiuni: 1) secţiunea administrativă – preşedinte Petre Popovici, prefectul judeţului, iar secretar a fost ales Grigore Popescu-Ceica; 2) secţia învăţământ cu profesorul Ionel Teiuşan, preşedinte şi revizorul şcolar Constantin Munteanu, secretar; 3) secţia propagandă: preşedinte – Teodor Roxin, deputat şi ziaristul Augustin Barna, secretar; 4) secţia culturală: preşedinte Ştefan Mărcuş, avocat, secretar – Eugen Ciortea, profesor; 5) secţia presă şi educaţie: preşedinte – Augustin Barna; 6) secţia financiară: preşedinte – Romul Pop, deputat, secretar – Ştefan Sabău, avocat; 7) secţia agricultură şi corespondenţă: preşedinte – Teodor Popa, deputat, secretar – Iacob Niste, mare proprietar; 8) secţia industrie şi comerţ: preşedinte – Aurel Suciu, comerciant, secretar – Martin Simionescu, industriaş; 9) secţia sănătate şi ocrotiri sociale: preşedinte – Ion Matei, senator; 10) secţia judiciară: preşedinte – Iosif Iacob, deputat, secretar – Virgil Cioclan, avocat; 11) secţia cultelor: preşedinte – Gheorghe Maior, protopop, secretar – Ion Bonaţiu, preot.

Comitetul Executiv al Cercului de Studii era format din preşedinţii secţiilor. Secţiunile urmau a fi completate cu membri din organizaţia judeţeană de partid[12].

În anul 1933, Ion Mihalache era ales în funcţia de preşedinte al P.N.Ţ., ceea ce a dus la o întărire a grupării ţărăniste din partid. Preocuparea principală a noului preşedinte a fost aceea a adoptării unui nou program şi statut, precum şi întărirea organizatorică şi politică a partidului. În acest sens, la data de 8 februarie 1934 se reconstituie Cercul de Studii al partidului. În fruntea lui a fost ales cunoscutul filozof C. Rădulescu-Motru, iar în funcţia de secretar a fost ales profesorul de sociologie, Petre Andrei. În cadrul şedinţelor Cercului de Studii au fost dezbătute principalele probleme economice, sociale, politice şi culturale ale societăţii româneşti, care vor sta la baza noului program al P.N.Ţ., adoptat în anul 1935.

În cadrul acestor şedinţe au fost prezentate următoarele rapoarte: Perspectivele ţărănismului în faţa noilor curente sociale (autor Mihai Ralea); Problema constituţională (Eugen Crăciun); Raport asupra reformei administrative (Armand Călinescu); Raport asupra sănătăţii publice (dr. D. Mezincescu); Propuneri referitoare la justiţie (V. Rădulescu-Mehedinţi); Problema apărării naţionale (general Gheorghe Rujinski); Instrucţia publică (Petre Andrei); Organizarea culturală (Dimitrie Gusti); Cultele (Dimitrie Rădulescu); Producţia agricolă şi regimul agrar ţărănesc (Mihail Ghelmegeanu); Raport general asupra problemelor ridicate de existenţa şi dezvoltarea industriei în România (Ernest Ene); Politica cooperatistă (Ion Răducanu); Comunicaţii şi lucrări publice (inginer Stan Vidrighin); Muncă şi ocrotiri sociale (D.R. Ioaniţescu); Politica monetară (Virgil Madgearu);

[11] *Patria*, nr. 18, 27 ianuarie 1932, p. 7; S-au susţinut următoarele conferinţe: 1) „Situaţia administrării generale judeţene", conferenţiar Vasile Ilea; 2) „Situaţia cultelor" – protopopul Mihail Hotea; 3) „Învăţământul secundar din Maramureş" – profesor Corneliu Sănjoan; 4) „Învăţământul primar din Maramureş – Ioan Bârzu, fost revizor şcolar; 5) „Exploatările forestiere maramureşene" – inginer Artemiu Coman; 6) „Situaţia agricolă generală şi conversiunea datoriilor agricole" – Alexandru Anderco Cuza; 7) „Îmbunătăţiri agricole" – Mihail Rednic; 8) „Politica hitleristă" – preot Andrei Berinde; „Şomajul şi asigurările generale" – Ioan Chiş; 10) „Despre presă şi propagandă" – Petre Lenghel Izanu.

[12] Idem, nr. 215, 3 octombrie 1933, p. 3.

Politica bancară (Ion Răducanu); Politica financiară (Virgil Madgearu); Raport de politică externă (Grigore Gafencu)[13].

Una dintre ședințele importante ale Cercului de Studii a fost cea în care reputatul profesor universitar Ion Răducanu a prezentat Comisiei de întocmire a programului P.N.Ț. raportul cu tema „Politica cooperatistă". Printre alții, a luat cuvântul şi fruntaşul politic ardelean Ghiță Pop, care subliniază că cea mai importantă era educația şi orientarea ei spre practică. Susține că era necesară înființarea şcolilor practice în fiecare județ: *„Avem cooperație – spune el – dar n-avem cooperatori"*[14].

Pe data de 3 ianuarie 1936, în prezența unui însemnat număr de membri, secția ardeleană a Cercului de Studii a P.N.Ț. a ținut la Cluj o şedință importantă, sub conducerea profesorului universitar Vladimir Ghidionescu. Prin această şedință s-a dorit inaugurarea unei prodigioase activități a cercului. A fost ales următorul comitet de conducere al Cercului provincial de Studii din Ardeal şi Banat: Vladimir Ghidionescu, Gheorghe Popovici, Octavian Prie, Augustin Maior, Mihail Kernbach, Traian Pop, Petre Poruțiu, Alexandru Borza, Mihail Zolog, Victor Deleu, Victor Jinga, Cornel Bianu, Gheorghe Dragoş, Petre Vlad, Traian Gherman, Florian Popovici, Andrei Buzdug, Simion Nemeş, Ion Dimoftache, Valentin Poruțiu, Ion F. Negruțiu, Aurel Buteanu, Liviu Pop, Liviu Dan, Simion Tămaş, Alexandru Aciu, Victoria Liteanu, Livia Deciu, preotul Virgil Pop.

Organizațiile județene din Ardeal şi Banat erau îndreptățite să-şi delege câte un reprezentant în Comitetul Cercului de Studii. Până la acea dată erau delegați următorii fruntaşi ai P.N.Ț.: Eugen Hulea (Alba); Ilarie Debu (Ciuc); Vasile Ilea (Maramureş); Ion Bozdog (Mureş); Victor Motogna (Someş); Ioan Teculescu (Braşov); Ion Coza (Sălaj).

După efectuarea alegerilor a luat cuvântul prof. V. Ghidionescu, care a arătat rolul preşedintelui cercului, propunându-l în această funcție pe Mihai Popovici, preşedintele organizațiilor P.N.Ț. din Ardeal şi Banat. Vicepreşedinți au fost aleşi V. Ghidionescu şi Al. Borza, iar secretar general Gh. Dragoş. În realitate, funcția de preşedinte executiv a fost îndeplinită de către V. Ghidionescu, M. Popovici având mai mult o funcție onorifică.

Au fost aleşi, apoi, preşedinții pe grupe sau secțiuni: la secțiunea politică administrativă şi de propagandă a fost ales preşedinte prof. univ. Valer Moldovan; la secțiunea culturii poporului, învățământului şi cultelor, prof. univ Octavian Prie; prof. univ. Victor Jinga, la secțiunea economico-financiară; Mihail Kernbach, la secțiunea sanitară şi de igienă socială; Adonis Popov, la secțiunea juridică şi socială; Victoria Liteanu, bibliotecară, iar Adrian Iacob casier.

Luând, din nou, cuvântul, V. Ghidionescu arată necesitatea Cercului de Studii, afirmând, printre altele, că politica este şi o *„profesiune de credință"*. În cadrul Cercului de Studii, spune el, puteau fi aprofundate şi soluționate diferite probleme ale societății româneşti. S-a luat hotărârea ca în cadrul conferințelor Cercului de Studii să se discute doar probleme legate de necesitățile Ardealului, deoarece *„regionalismul e o realitate"*, spune el. *„Trebuie să ne cunoaştem unii pe alții, căci din necunoaştere pot să răsară bunăoară legi de-a dreptul ridicole"*, dând exemplul desființării şcolilor civile din Ardeal. Toate aceste studii şi conferințe aveau ca scop înființarea statului național-democratic. Astfel, spune el, în momentul când P.N.Ț. urma să ajungă la putere *„trebuie să fie mai tare decât oricând"*.

A luat cuvântul, apoi, prof. univ. Valer Moldovan, care spune că în politica noastră factorul sufletesc şi moral trebuie să primeze. Octavian Prie vorbeşte despre necesitatea unei îmbogățiri a programului P.N.Ț. şi de faptul că regionalismul exista, el trebuind a fi mărturisit pe față. Livia Deciu vorbeşte despre mortalitatea infantilă, care constituia o problemă importantă a societății româneşti din acea perioadă. Al. Aciu aminteşte faptul că urmau alegerile generale parlamentare, la sfârşitul

[13] *Dreptatea* (Bucureşti), nr. 1919, 10 februarie 1934.

[14] Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), *fond Documentar*, dos. 10.937, f. 31-39.

mandatului guvernului liberal şi că în campania electorală *„armata”* P.N.Ţ. trebuia să fie disciplinată. În acest sens, spune el, Cercul de Studii ar trebui să pună accent pe propagandă. Să editeze o broşură în care să fie explicată mai bine legea electorală şi broşuri în care să fie publicat programul partidului.

În încheierea şedinţei, vicepreşedintele Cercului de Studii, Al. Borza a anunţat o conferinţă cu tema „Pregătirea învăţătorilor de la şcolile primare”[15].

Prima conferinţă a Cercului de Studii a fost susţinută de către prof. univ. Valer Moldovan şi a avut ca temă „Doctrina statului naţional-democrat”. În cadrul acestei conferinţe, autorul subliniază că doctrina statului ţărănesc întrunea toate criteriile unui stat naţional şi concepţia naţională stătea la baza noului program al partidului adoptat în anul 1935. Dacă statul fascist era *„exclusiv devotat coorporaţiilor”,* iar statul comunist *„subordonat clasei proletare”*, statul ţărănesc, spune el nu însemna *„tirania ori dictatura ţărănimii”*. Ţărănimea avea doar primatul, datorită faptului că reprezenta aproape 80% din populaţia ţării şi, totodată, principalul factor de producţie.

Interesant este faptul că V. Moldovan insistă mai mult pe componenta democratică a statului naţional şi nu pe cea a statului ţărănesc, introducând sintagma de stat naţional-democrat. Pentru a întări această sintagmă preia un citat din programul partidului, referitor la *„ideia democratică”*, care, se spunea în program, *„este fără îndoială superioară multor forme de conducere a Societăţilor omeneşti. Cu toate crizele ei trecătoare, ea pare eternă”*[16]. Principiile ideologice ale democraţiei, spune V. Moldovan, sunt identitatea şi egalitatea, la care unii mai adaugă un alt treilea, cel reprezentativ. El susţine, în acest sens, referendumul popular, *„adecă intervenţia directă a poporului în legislaţiune”*. Aplicarea în practică a acestui sistem reprezentativ, adică al democraţiei indirecte, spune el, *„este însă condiţionată de organizarea şi funcţionarea lui în aşa fel, ca el să dea o oglindă cât mai fidelă a curentelor de opinie populare”*. Dă exemplul primei electorale, pe care o consideră o restrângere a dreptului de vot. Salută faptul că în noul program al P.N.Ţ. s-a luat hotărârea suprimării acestei prime electorale. Vorbeşte, apoi, despre conflictul existent în cadrul puterii executive, dintre rege şi cabinet. Acest lucru nu era posibil în Anglia, spune el, unde se stipulează că decizia finală aparţine cabinetului şi nu regelui, deoarece el răspundea în faţa Parlamentului şi nu Coroana[17].

Pe data de 15 ianuarie 1936 are loc, la Cluj, o nouă şedinţă a comitetului Cercului de Studii. Ea a fost prezidată de către V. Ghidionescu. Au fost discutate probleme legate de programul conferinţelor săptămânale ale cercului, stabilindu-se un calendar al acestora, pe secţiuni. V. Ghidionescu subliniază faptul că scopul urmărit prin organizarea acestor conferinţe era *„studierea diferitelor probleme pe temeiuri intelectuale. Ca să putem lămuri pe alţii e necesar înainte de toate să ne lămurim pe noi înşine. Prin discuţiile de care conferinţele vor fi însoţite, vom da conţinut programului P.N.Ţ.”*. Încheie, spunând că ar fi de dorit ca astfel de cercuri de studii să se organizeze şi în alte părţi ale ţării[18].

Tot în luna ianuarie 1936 se inaugurează şi la Sibiu Cercul de Studii al P.N.Ţ. La acest eveniment participă câteva sute de aderenţi şi un număr mare de femei, care îşi exprimă dorinţa înfiinţării unei secţii feminine a P.N.Ţ. şi la Sibiu.

Şedinţa inaugurală a fost deschisă de Ieronim Stoichiţia, preşedintele organizaţiei judeţene a P.N.Ţ. din Sibiu. A fost citită, apoi, lista membrilor Cercului de Studii, după care a urmat o interesantă şi bine documentată conferinţă, susţinută de I. Cosma, prim medic judeţean, cu tema „Natalitatea şi mortalitatea”.

---

15 *Patria*, nr. 4, 5 ianuarie 1936, p. 1.
16 Idem, nr. 13, 17 ianuarie 1936, pp. 1-2.
17 Idem, nr. 14, 18 ianuarie 1936, pp. 1-3.
18 Idem, nr. 13, 17 ianuarie 1936, p. 4.

Conferențiarul subliniază că *„vigoarea unui popor se judecă după natalitate”*. Spune că la 1.000 de locuitori existau 38 de nașteri. O scădere vertiginoasă a natalității se constata în Banat, față de Vechiul Regat unde era pe un trend ascendent. Totuși, spune el, față de alte state din Europa, România stătea bine în privința natalității. Din păcate, eram, însă, pe primul loc în privința mortalității, având 20 de morți la 1.000 de locuitori, față de 9 locuitori cât avea, de exemplu Suedia. Cel mai mare grad al mortalității, din nefericire, era înregistrat la copii. Din 1.000 de copii nou născuți, în primii ani de viață decedau 175. Conferențiarul face o interesantă estimare a populației României. Astfel, el spune că după unele calcule statistice făcute în acea vreme se estima că România va avea în anul 2000 o populație de 40 de milioane locuitori. Vorbește, apoi, despre lipsa acută de medici. La sate exista un medic la 12.000 de locuitori, iar la oraș la 400. Durata medie de viață era în România de doar 36 de ani, pe când, spune el, în Noua Zeelandă era de 62 de ani. Ca și soluții el cerea să se înmulțească circumscripțiile sanitare în așa fel încât un medic să nu aibă mai mult de 4 comune, introducerea plasei sanitare, înființarea centrelor pentru combaterea mortalității infantile, consultații gratuite, azile pentru bătrâni, institute de puericultură. La finalul acestei impresionante conferințe, medicul I. Cosma a fost îndelung aplaudat de către asistență[19].

În data de 4 februarie 1936 are loc, la Cluj, o altă conferință a Cercului de Studii, de această dată al tineretului P.N.Ț. La Clubul partidului, tânărul fruntaș P.N.Ț., Iuliu Gheție a vorbit despre necesitatea întocmirii monografiilor sătești.

Printre cei prezenți îi remarcăm pe prof. univ. Victor Jinga, secretarul general al tineretului P.N.Ț. din Transilvania și Banat, Gh. Dragoș, ing. I. Dimoftache, Petre Ogneanovici, Bucur Șchiopu, Adrian Mihalca, Virgil Mihalca etc.

Conferențiarul susține că pentru a întocmi monografia unei unități teritoriale trebuie să studiezi cadrele care sunt generatoare ale fenomenelor sociale: cadrul natural și cadrul social. În ceea ce privește monografia unui sat, el este de părere că trebuie să se țină cont de geografia locului, de geologie, istorie, cultură, economie, politică sanitară, religie etc. Arată, în același timp, problemele satului românesc și soluțiile P.N.Ț. de a crea un sat nou[20].

În data de 5 februarie, tot la sediul P.N.Ț. din Cluj, în cadrul Cercului de Studii, prof. univ. Victor Jinga a susținut conferința „Economicul în doctrina național-țărănistă”. Printre prezențele feminine se remarcă Victoria Liteanu, Livia Deciu, Cornelia Veltan, Constanța Buteanu, Citta Jinga, Nuși Pop, Valeria Vlad și Marioara Iacob.

După deschiderea ședinței s-au continuat discuțiile referitoare la conferința pe care Al. Borza o susținuse cu o săptămână înainte și care a avut ca temă „Pregătirea învățătorilor de la școlile primare”. Dr. Zolog arată importanța educației igienice în școlile normale și necesitatea creșterii numărului de învățători. Victor Motogna cere un învățământ activ și o bună retribuire a învățătorilor. Un învățământ confesional nu mai era posibil, dar era de dorit o bună legătură între biserică și școală. Octavian Prie era de părere că s-ar putea reveni la sistemul alegerii învățătorilor de către locuitorii comunelor respective. Traian Gherman, profesor și el, cere un învățământ adaptat realității, iar Liviu Pop era de părere că în învățământul primar nu puteau fi admiși oameni bolnavi, prin urmare absolvenții Școlilor Normale să obțină și o diplomă de sănătate. V. Ghidionescu, președintele Cercului de Studii, stăruia asupra reînființării școlilor civile și asupra necesității unei reforme radicale în învățământul primar. Discuția a încheiat-o Al. Borza, care susținuse conferința aflată în dezbatere, recapitulând concluziile conferinței sale.

A urmat, apoi, conferința prof. Victor Jinga. El a încercat să demonstreze celor prezenți, înainte de toate, că agricultura crează viața pe care o întâlnim în natură: *„Industria produce bunuri utile, iar*

[19] Idem, nr. 23, 30 ianuarie 1936, p. 3.
[20] Idem, nr. 29, 6 februarie 1936, p. 3.

agricultura bunuri absolut necesare", spune el. Industria e aşadar o îndeletnicire, iar agricultura mod de viaţă. Combate teoriile conform cărora ţărăniştii urăsc oraşul, subliniind că în programul P.N.Ţ. erau prevăzute norme atât pentru sate, cât şi pentru oraşe. Dar la noi, spune el, tocmai şcolile agricole, care în concepţia lui trebuiau să predomine, erau mai puţine decât cele industriale. Combate, apoi, liberalismul economic. Expunerea lui Victor Jinga a fost răsplătită cu aplauze furtunoase.

A luat, apoi, cuvântul Al. Aciu, care susţine că ţara se găsea în plină criză agrară şi din această cauză ţăranul era nemulţumit. O. Prie vorbeşte despre disproporţia dintre produsele industriale şi cele agricole, stăruind asupra necesităţii intervenţiei statului în valorificarea produselor. Adonis Popov îşi exprimă unele nedumeriri în legătură cu colectivizarea proprietăţilor agricole şi-l întreabă pe conferenţiar dacă se va face colectivizare şi în industrie, dacă principiile enunţate de conferenţiar se vor aplica numai agriculturii, dacă nu, cum se va înlocui democraţia individualistă cu cea de grup, care domina marea industrie. V. Jinga îi răspunde că organizarea pe grupuri nu se va face în spiritul capitalist, ci cooperatist. Că viitorul stat ţărănesc va corecta greşelile de până atunci, referitoare la conducerea trusturilor şi a industriei, în general[21].

Dezbaterile privind conferinţa susţinută de către V. Jinga continuă la următoarea şedinţă, care a avut loc pe data de 12 februarie, desfăşurată sub conducerea lui V. Ghidionescu. V. Jinga face un rezumat al expunerii sale, anunţând că a primit, din judeţele Mureş şi Năsăud, răspunsuri la chestionarele sale în legătură cu tema expusă. După părerea membrilor cercului o necesitate urgentă a agriculturii româneşti era acea de a reînfiinţa creditul rural, crearea industriei naţionale, înfiinţarea cooperativelor de valorificare a produselor agricole, cu filiale în toate satele, a cooperativelor de credit etc. Organizaţia P.N.Ţ. din Mureş considera cooperaţia drept un mijloc de refacere economică, dar cu condiţia descentralizării. Cooperativele să ţină seama de nevoile locale, acordându-li-se exclusivitatea dreptului de a cumpăra moşii. A luat cuvântul V. Moldovan, care arată că P.N.Ţ. nu era un partid de clasă şi prin urmare cooperativizarea trebuia să rezulte din asocierea de bunăvoie a ţăranilor şi nu printr-un act legislativ sau guvernamental. El susţine că prin educaţie, ţăranii se vor convinge de utilitatea cooperaţiei. I. Vlad combate migraţia ţăranilor spre oraşe, fiind de părere că ţărănimea ar trebui să fie legată de locul în care s-a născut. În Ardeal, spune el, experienţa înfiinţării de cooperative era dezastruoasă şi era necesară, înainte de toate, o regenerare a moravurilor. În privinţa fărâmiţării proprietăţilor agrare, el spune că acest lucru ar putea fi împiedicat şi pe cale legislativă. Al. Aciu intervine şi cere o administraţie cinstită şi reînvierea creditului agricol, după care citeşte câteva păreri ale economistului Chiriţescu-Arva, legate de cooperativizarea agriculturii. O. Prie susţine ideea unui învăţământ primar strâns legat de cel agricol şi comercial. El susţine că doctrinele nu sunt de nici un folos dacă nu se găsesc mijloace pentru buna valorificare a produselor ţăranului. Şi prof. Iacob se declară adept al cooperativizării, dar fără restrângerea libertăţilor individuale ale ţăranului. Propune înfiinţarea unor cursuri agricole pentru ţărani sau înfiinţarea unei şcoli inferioare de agricultură, dând exemplul celei săseşti înfiinţate la Mediaş[22].

Şi în judeţul Sibiu continuă seria de conferinţe ale Cercului de Studii. O astfel de conferinţă a fost prezidată de generalul Ioan Boeriu, preşedinte de onoare al organizaţiei judeţene P.N.Ţ din Sibiu. El face o analiză a situaţiei politice interne din ţară, după care urmează conferinţa protopopului Ioan Isaicu, care abordează problema regenerării morale, a *„sănătăţii sufleteşti care trebuie să stăpânească mintea şi inima generaţiei de azi"*, după cum susţine conferenţiarul[23].

Pe data de 4 martie 1936, la Clubul P.N.Ţ din Cluj, în cadrul Cercului de Studii, preşedintele cercului, Vladimir Ghidionescu susţine conferinţa „Pregătirea şi recrutarea profesorilor secundari". El susţine că universităţile aveau obligaţia de a pregăti profesorii, atât din punct de vedere teoretic,

[21] Idem, nr. 30, 7 februarie 1936, p. 2.
[22] Idem, nr. 36, 14 februarie 1936, p. 2.
[23] Idem, nr. 37, 15 februarie 1936, p. 3.

cât şi din punct de vedere practic. Face o comparație cu universitățile din Anglia şi S.U.A., care se bucură de autonomie completă, pe când la noi învățământul era susținut material de către stat. Îşi pune întrebarea ce atribuțiuni reveneau statului şi ce atribuțiuni reveneau universității. Vorbeşte, apoi, despre înființarea Şcolilor Normale Superioare din Franța şi repercursiunile acestei organizări la noi, în timpul lui Spiru Haret sau Al. Odobescu. La noi, spune el, *„nici pe departe nu s-a putut apropia de strălucirea celei din Franța, care a dat atâția savanți"*. În schimb, la noi s-a ajuns la concluzia că Școlile Normale Superioare *„fac prea multă teorie şi savantlâc"*. Ca urmare au fost înființate Seminariile Pedagogice, ca şcoală de aplicație pe lângă Universitate, sistem de proveniență germană, spune el, care însă a neglijat educația individului, iar legiuitorul *„a refuzat să se mai preocupe de bunastare materială a acestor focare de pregătire a viitorilor profesori"*. Relevă cazul de la Bucureşti unde statul nu a pus la dispoziție nici măcar localul, ajungându-se, la un moment dat, la evacuarea Seminarului Pedagogic.

Conferențiarul face, apoi, un bilanț al legislației inițiate de miniştri Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, C. Angelescu, I. Petrovici, N. Costăchescu şi Dimitrie Gusti. Cu toate că bunele intenții ale acestora nu au lipsit, spun el, *„practic nu s-a realizat aproape nimic"*. Aminteşte, apoi de *„faimoasa lege"* a lui N. Iorga din vremea pe când acesta conducea guvernul, lege prin care Seminariile Pedagogice au fost *„cu desăvârşire abandonate"*.

În încheierea conferinței sale, V. Ghidionescu a relevat o serie de anomalii în ceea ce priveşte recrutarea profesorilor secundari. El propune înființarea unor centre regionale pentru a se înceta cu sistemul de concentrare a candidaților într-un singur loc. Acest lucru, spune el, *„ar servi admirabil la o temeinică recrutare a viitorilor profesori secundari"*. Conferențiarul spune că situația nu mai putea trena şi că această problemă ar trebui să constituie una din primele pe care P.N.Ț. trebuia să le rezolve odată ajuns la guvernare. În încheiere a dat citire unui chestionar legat de tema expusă[24].

În şedința Cercului de Studii de la Cluj, din data de 11 martie 1936, se continuă discuția referitoare la conferința susținută de V. Ghidionescu.

În cadrul asistenței se remarcă prezența lui Victor Deleu, prof. Kernbach, Augustin Maior, Al. Aciu, Victor Jinga, Victoria Liteanu, Valer Moldovan, Traian Gherman, Sabin Maier, prof. Petre Ogneanivici etc.

Şedința a fost deschisă de preşedintele Cercului de Studii, V. Ghidionescu, care dă citire răspunsurilor profesorului la chestionarul său, legat de tema expusă, a profesorilor Hulea, director al liceului din Alba Iulia şi prof. Lupu, delegat județean la Cercul de Studii provincial.

În continuare el afirmă că pregătirea profesorilor era dezorganizată, fiindcă nu exista nicio lege a seminariilor pedagogice, care, spune el *„sunt lăsate la cheremul unui regulament cu lacune"*. Spune că şcolile normale avuseseră până în acel moment internat, aveau cămin, *„unde puteam să avem îngrijire, – nu ca acum, când vin licențiații ca între – două trenuri – să facă practica prescrisă în seminarul pedagogic"*. Aminteşte, apoi, de proiectul fostului ministru țărănist al Instrucțiunii Publice, Nicolae Costăchescu, care cerea absolvenților două licențe: una universală şi una de stat. De asemenea, că ar trebui un curs de dicție, mai ales într-un centru minoritar, fiindcă, spune el, profesorii de limba română, în special, trebuie să vorbească *„o limbă frumoasă, curată şi perfect românească"*. Din păcate lipsea, în concepția lui, educația morală a tinerilor, *„fiindcă de la război încoace nu s-a făcut nimic în această direcție"*.

A luat, apoi, cuvântul profesoara Victoria Liteanu, care afirmă că în timpul funcționării sale ca inspector şcolar a observat la profesoare o *„lipsă de cultură sufletească şi nu lipsa de ştiință"*. Şcoala românească, spune ea, *„trebue să renască prin profesorii de suflet, culți şi educatori"*. M. Zolog subliniază şi el că *„nu cunoştințele fac pe om ci pregătirea şi modelarea lui sufletească"*. Profesorii

[24] Idem, nr. 54, 6 martie 1936, p. 3.

secundari, spune el, ar trebui să aibă cultură şi o temeinică pregătire asupra igienei. Mai adaugă faptul că la Universitatea din Cluj, cursurile de igienă nu s-au putut ține din lipsă de auditoriu. Şi Gh. Popovici susține că lipseşte igiena copilului, că sunt reguli igienice care trebuiesc cunoscute de toți profesorii. Igiena era o problemă neglijată, în special la şcolile de fete.

În altă ordine de idei, Victor Jinga afirmă că în noul stat țărănesc preconizat va trebui şi o şcoală nouă, dând exemplul unor țări vestice unde învățământul a fost complet reformat. În Danemarca, de exemplu, se dădea o educație specială tineretului de la sate. Noul stat țărănesc preconizat, spune el, va trebui să reorganizeze în mod radical problema învățământului[25].

Următoarea şedință a Cercului Provincial de Studii din Cluj a avut loc pe data de 18 martie 1936. Profesoara Victoria Liteanu, preşedinta secției feminine a P.N.Ț. din Cluj a susținut o conferință despre drepturile femeii şi democrația.

Din numeroasa asistență remarcăm prezența următorilor: Aurel Socol, preşedintele organizației județene a P.N.Ț din Cluj, Valer Moldovan, Al. Aciu, Elena Aciu, colonel Aurel Stoica, Victor Jinga, Citta Jinga, Olivia Deleu, Lucreția Opreanu etc.

Cuvântul de deschidere l-a rostit Valer Moldovan, vicepreşedinte al P.N.Ț., după care a luat cuvântul Victoria Liteanu, *„desvoltând o interesantă şi documentată conferință”*. Au urmat discuții în contradictoriu, la care au participat mai mulți membri ai cercului[26].

Cercul de Studii al tineretului din P.N.Ț. îşi continuă şi el activitatea. Astfel, în şedința din 20 martie 1936, a conferențiat Augustin Tătaru, despre „Criza capitalismului”[27].

De asemenea, şi Cercul de Studii al P.N.Ț. din Sibiu s-a întrunit pe data de 22 martie la Clubul partidului, la *„obişnuita şedință”*. A conferențiat Ioan Popa, secretarul general al organizației județene, despre „Problemele muncitoreşti în cadrele organizației de stat”.

La şedință au asistat numeroşi membri ai partidului şi ea a fost deschisă de către Ieronim Stoichiția, preşedintele organizației județene, care a vorbit despre situația politică internă a țării şi menirea P.N.Ț., care dorea înființarea statului țărănesc.

Conferențiarul I. Popa susține că P.N.Ț., care, în opinia lui deținea încrederea muncitorimii de la țară, era călăuzit de principiul că o bună prosperitate a țării se putea realiza numai printr-o *„loială, cinstită şi înțeleaptă conlucrare a capitalului cu munca”*.

În finalul şedinței s-a luat hotărârea înființării şi la Sibiu a unei filiale feminine a P.N.Ț. şi a unui cerc de studiu feminin[28].

Pe data de 8 mai, are loc, la Cluj, o nouă şedință a Cercului de Studii. Ion Georgescu a susținut conferința „Şcoala primară în statul național-țărănesc”. Conferențiarul afirmă că şcoala primară trebuie concepută pe alte baze de organizare. În acest sens, era nevoie de o reformă radicală şi, totodată, o pregătire specială a învățătorilor. Justificarea acestei reforme preconizate de către P.N.Ț., *„e foarte simplă”*, spune conferențiarul, *„suntem un popor de țărani şi o țară de la sate, dacă poporul îl formează țăranii în majoritate sdrobitoare, şcoala şi culturalizarea să se îndrepte spre ei; iar dacă suntem o țară de la sate, gospodăria statului să fie consacrată satului”*. Acuză că şcoala din acea perioadă era una a teoretizării, că nu pregătea elevii pentru viața reală a satelor, că şcoala are *„un şablon unic şi generalizat, alimentând mereu exodul populației de la sat la oraş, desrădăcinarea tinerelor vlăstare, părăsirea şi decăderea economiei, culturii şi civilizației satului”*. Soluția era, în concepția lui, reducerea teoriei. Copilului, spune el, *„să i se desvolte mai întâi ținta socială, iar cunoştințele să fie legate de tehnică, viața să fie dusă în comunitate, în societăți cu conducere proprie în care fiecare să aibe un rol”*. Ultimele clase să fie consacrate cunoştințelor practice de agricultură şi

[25] Idem, nr. 60, 13 martie 1936, p. 2.
[26] Idem, nr. 65, 20 martie 1936, p. 3.
[27] Idem, nr. 66, 21 martie 1936, p. 3.
[28] Idem, nr. 71, 28 martie 1936, p. 3.

tot ceea ce însemna gospodărie țărănească. De asemenea, să se înființeze pentru tinerii cu vârste între 16 şi 19 ani universități țărăneşti, care să aibă un caracter local sau regional.

În finalul şedinței, la discuții au mai participat Valer Moldovan, I. Gheție, Traian Popa, Bucur Şchiopu şi I. Mihalca[29].

La sfârşitul lunii mai se încheia ciclul de conferințe al Cercului de Studii, care intra în vacanță până toamna.

În cadrul lucrărilor Congresului județean al P.N.Ț. din Cluj, în bilanțul prezentat de secretarul general al organizației este apreciată activitatea Cercului de Studii, care a adus *„o contribuție valoroasă la programul P.N.Ț.”*. Timp de 3 luni de zile cât a durat acest ciclu, în cadrul Cercului de Studii din Cluj s-au ținut, săptămânal, *„frumoase şi prețioase conferințe”*[30].

Noul ciclu de conferințe ale Cercului provincial de Studii a fost deschis pe data de 11 noiembrie 1936, în localul P.N.Ț. din Cluj. Şedința a fost prezidată de către Vladimir Ghidionescu, care face o recapitulare a conferințelor din primul ciclu, subliniind faptul că în aceste conferințe se găsea destul material pentru soluțiile problemelor discutate. El spune că, în scurt timp, va prezenta un memoriu sintetic al acestor lucrări, pe care îl va înainta preşedintelui Mihai Popovici. În anul care urma, spune el, *„trebuie să facem un cerc de studii politice cu soluții practice”* pentru P.N.Ț. Să fie discutate, îndeosebi, problemele care interesau Ardealul şi Banatul. De asemenea, afirmă că partidului îi trebuia material ştiințific pentru reformele pe care le preconiza a le înfăptui în momentul în care ajungea la guvernare. În primul ciclu de conferințe, spune el, s-a păstrat legătura cu toate organizațiile județene din Ardeal şi Banat în privința temelor discutate. Pentru noul ciclu urma să ceară organizațiilor să răspundă mai punctual la chestionarele trimise, chestionare care erau necesare la adunarea materialului documentar. Dă cuvântul lui Valer Moldovan, care propune ca în noul ciclu de conferințe să se discute problema românilor din munții Apuseni şi din Maramureş, problemă pe care o consideră una vitală pentru întreaga țară. De asemenea, propune să fie discutate problema oraşelor ardeleneşti şi problema secuimii. Simion Nemeş propune ca aceste conferințe să se desfăşoare săptămânal, în ziua de miercuri, la fel ca şi în ciclul anterior, deoarece erau foarte multe probleme de discutat. Alexandru Borza propune să se păstreze metoda de lucru din ciclul anterior şi, ca teme noi de discuție, propune problema populației şi a familiei româneşti, încurajarea familiei de către stat, colonizările familiilor numeroase şi problema minorităților cerută de Gh. Pop, *„un binecunoscător al acestei probleme”*. Valentin Poruțiu subliniază că ar trebui discutată problema creditului țărănesc, *„fără de care nu se poate închipui o viață românească în această țară”*. Alexandru Aciu, susține în intervenția sa că Banca Națională a României nu acorda niciun credit țăranilor. Mihail Zolog propune să fie discutate probleme exclusiv ardeleneşti, iar Livia Deciu propune teme legate de familie şi maternitate.

La finalul acestor propuneri, preşedintele cercului, Vladimir Ghidionescu, propune ca aceste teme să fie sintetizate, ceea ce Valer Moldovan şi face. Astfel, el propune pentru noul ciclu de conferințe următoarele probleme din Ardeal şi Banat: 1) Populație şi statistică; 2) Creditul țărănesc; 3) Problema românilor din munții Apuseni şi Maramureş; 4) Problema igienică; 5) Organizarea administrativă; 6) Problema culturală şi şcolară; 7) Problema minoritară; 8) Problema tineretului intelectual. Valer Moldovan mai cere ca să fie stabilit, dinainte, programul conferințelor, program care să fie trimis, apoi, tuturor organizațiilor județene ale P.N.Ț.[31]

În cadrul ciclului de conferințe începute în luna noiembrie 1936 au vorbit C. Rădulescu-Motru, Gh. Taşcă, I. Răducanu şi Virgil Madgearu. În continuarea ciclului de conferințe, pe data de 7

[29] Idem, nr. 105, 12 mai 1936, p. 3.
[30] Idem, nr. 130, 13 iunie 1936, p. 1.
[31] Idem, nr. 255, 14 noiembrie 1936, p. 3.

februarie 1937, în sala Prefecturii din Cluj, a vorbit prof. univ. Valer Moldovan, despre „Procesul de unificare administrativă a României”[32].

Pe data de 25 februarie 1937, la şedinţa Cercului de Studii se dezbate conferinţa susţinută cu o săptămână în urmă, a prof. univ. Octavian Prie, care a avut ca temă „Agricultura ţărănească în Ardeal”. A urmat conferinţa lui Simion Nemeş, cu titlul „Problema organizării agriculturii”. Printre participanţi remarcăm prezenţa lui Valer Moldovan, O. Prie, Al. Borza, Gh. Dragoş, Liviu Pop etc.[33]

Şcolile politice

La iniţiativa lui Mihai Popovici, preşedintele organizaţiilor P.N.Ţ. din Ardeal şi Banat, conducerea centrală a luat hotărârea înfiinţării unor şcoli ţărăneşti la Cluj, Timişoara şi Braşov. În cadrul lor urmau să fie invitaţi câte 150-200 tineri, cu vârste cuprinse între 21 şi 35 de ani, pentru a asculta cursurile unor profesori universitari sau fruntaşi politici marcanţi ai P.N.Ţ.[34]

În cadrul unei consfătuiri care a avut loc la Cluj, cu Cercul de Studii al partidului, pe data de 2 mai 1936, Mihai Popovici expune modul de funcţionare a şcolilor ţărăneşti. Astfel, la fiecare din aceste şcoli urmau să participe tineri ţărăni şi intelectuali din satele transilvănene. Cursurile aveau durata de o săptămână şi constau din conferinţe *„asupra tuturor problemelor partidului şi de interes obştesc”*. Ziarul „Patria” urma să publice programul, temele şi numele conferenţiarilor. Se sublinia că temele conferinţelor vor face referire, în special, la doctrina şi ideologia partidului, la mijloacele de luptă, metodele de propagandă, combaterea celorlalte doctrine politice, de dreapta sau de stânga. Aşadar, era o şcoală de educaţie politică a tineretului naţional-ţărănist. Au fost luate măsuri organizatorice pentru cazarea participanţilor. De asemenea, se sublinia faptul că programul cursurilor şi funcţionarea şcolilor se vor afla sub directa supraveghere a lui Mihai Popovici[35]. Se spera ca odată întorşi de la aceste cursuri tinerii, în cea mai mare parte a lor, să devină secretari ai organizaţiilor comunale ale P.N.Ţ. şi să aducă *„un nou elan celulelor politice”* locale, precum şi să devină *„factori activi de luminare şi de organizare cetăţenească”*. Intenţia declarată a lui Mihai Popovici era ca prin această iniţiativă să aşeze *„noui pietrii de temelie la clădirea statului nou”*, în cadrul căruia P.N.Ţ. dorea *„cetăţeni cât mai luminaţi, cât mai demni şi cât mai conştienţi de datoriile şi drepturile lor, precum şi de puterile lor adevărate”*[36].

Primele cursuri ale şcolii politice de la Cluj au început, la fel ca cele de la Timişoara şi Braşov, pe data de 8 iunie 1936. Timp de o săptămână, renumiţi profesori universitari clujeni şi fruntaşi de seamă ai P.N.Ţ. au susţinut conferinţe pe diferite teme[37]. Fiecare conferinţă avea o durată de 40 minute. Zilnic se ţineau 6 conferinţe, dintre care 3 dimineaţa şi 3 după-amiaza. Deschiderea cursurilor de la Cluj a avut loc pe data de 8 iunie şi a fost precedată de o slujbă religioasă[38].

---

32 Idem, nr. 29, 7 februarie 1937, p. 2.
33 Idem, nr. 45, 26 februarie 1937, p. 3.
34 Idem, nr. 104, 10 mai 1936, p. 1.
35 Idem, nr. 105, 12 mai 1936, p. 1.
36 Idem, nr. 109, 16 mai 1936, p. 1.
37 Idem, nr. 124, 5 iunie 1936, p. 1; Iată programul cursurilor organizate la Cluj: „Ce este statul?”, „Constituţia în general” şi „Constituţia noastră astăzi”, susţinute de către Traian Pop; „Stat naţional”, „Ideea naţională”, „Regionalismul”, „Problema minorităţilor”, Aurel Socol; „Ideea şi morala creştină”, „Libertăţi cetăţeneşti”, „Realizările de până acum ale partidului naţional-ţărănesc”, Ionel Pop; „Ce sunt partidele şi rostul lor în viaţa politică a ţării”, „Politica industrială şi comercială”, Petre Poruţiu; „Partidele politice din România”, Octavian Prie; „Partidele de stânga: socialism, comunism”, „Partidele de dreapta: Fascism, Hitlerism, Cuzism, Gardism etc.”, Adonis Popov; „Democraţia şi dictatura”, Valeriu Moldovan; „Istoricul partidului naţional-ţărănesc. Ce răspundem adversarilor noştri”, Simion Nemeş; „Doctrina naţional-ţărănistă, „Istoria clasei ţărăneşti: Politica Agrară”, „Ce este cooperaţia şi Cooperaţia românească”, „Organizarea practică a cooperaţiei”, Victor Jinga; „Programul partidului naţional-ţărănesc”, „Administraţia: Descentralizarea”, Victor Deleu; „Politica noastră culturală”, „Parlamentarismul”, Vladimir Ghidionescu; „Politica noastră sanitară”, „Populaţia şi organizarea sanitară: Igiena satului”, Mihail Zolog; „Politica muncitorească”, Petre Suciu; „Statutul partidului naţional-ţărănesc”, Victor Motogna; „Şefii noştri”, Ilie Lazăr; „Organizarea întrunirilor şi achiziţia de noi membrii”, Valer Moldovan; „Propaganda prin presă, manifeste, calendare etc.”, Corneliu Albu; „Organizarea femeilor în cadrul partidului naţional-ţărănesc”, Victoria Liteanu; „Organizarea tineretului”, „Gărzile ţărăneşti”, Gheorghe Dragoş.
38 *Ibidem.*

Cursurile s-au ținut la căminul cultural din cartierul Iris, unde au fost cazați cei aproximativ 200 de tineri din județele Someş, Bistrița, Sălaj, Alba, Bihor, Satu-Mare, Târnava Mare, Mureş şi Cluj. Ele au fost deschise de către preşedintele organizației județene a P.N.Ț. Cluj, Aurel Socol, care a şi susținut conferința cu tema „Ce este statul ?". A urmat la cuvânt prof. univ. Victor Jinga, preşedintele tineretului P.N.Ț. din Ardeal şi Banat. El subliniază că prin înființarea şcolilor politice țărăneşti, P.N.Ț. făcea un lucru nou în politica românească: *„Facem această şcoală, spune el, pentru ca d-v să toarceți mai departe legătura între popor şi conducători"*. Aminteşte că prima şcoală de acest gen a avut loc la Câmpulung Muscel, județul lui Ion Mihalache. Vorbeşte, apoi, despre importanța istorică pe care o căpătau unele sate, amintind de Bădăcin şi Topoloveni, de unde erau originari Iuliu Maniu şi Ion Mihalache. Despre rolul şcolii, el spune celor prezenți că era acela de a-i învăța de ce sunt în P.N.Ț., cine le sunt conducătorii, care era programul partidului *„şi mai presus de toate, cari sunt duşmanii răi şi clevetitori"*. În acea zi au mai conferențiat Valer Moldovan, Flaviu Laurențiu şi Valer Moldovan junior[39].

În ultima zi de cursuri au susținut conferințe generalul Rujinschi, comandantul suprem al gărzilor țărăneşti ale P.N.Ț., Victor Jinga, Valer Moldovan şi Corneliu Albu. În încheiere a luat cuvântul Victor Jinga, preşedintele tineretului P.N.Ț. din Ardeal şi Banat, care a arătat rolul şi importanța cursurilor de educație politică[40].

Ca orice început, organizarea şcolilor țărăneşti a avut şi minusuri, pe care Victor Jinga le surprinde, în mod realist, într-o scrisoare adresată preşedintelui P.N.Ț., Ion Mihalache, în data de 15 iunie 1936. El afirmă că în cele 3 centre (Cluj, Timişoara, Braşov) au participat la cursuri aproximativ 450 de persoane, cu vârste cuprinse între 23 şi 40 de ani, *„în majoritatea țărani şi intelectuali de la sate"*. La Cluj, au participat 160 de persoane, la Braşov mai puțini. Constată că fruntaşii politici național-țărănişti clujeni *„nu au acordat însemnătatea cuvenită acestor cursuri, făcând totul cam în silă"*, ceea ce l-a obligat pe el să fie *„zi de zi cu cursiştii pentru ca toate să iasă cât mai bine"*. De asemenea, că încheierea cursurilor s-a făcut fără participarea fruntaşilor politici național-țărănişti locali, subliniind, în mod ironic că altele erau *„preocupările şi grijile d-lor"*. Afirmă că pentru bunul mers al cursurilor a desemnat câțiva tineri de la secția universitară de tineret, care au avut misiunea de a ține legătura zilnică cu cursiştii. Dar, afirmă el *„cu toate aceste insuficiențe, rezultatul acestor cursuri a fost bun"*. Subliniază că participanții *„au ascultat cu interes şi cu folos conferințele"*, iar atunci când conferențiarii au lipsit – (şi dă exemplul lui Octavian Prie, Ionel Pop sau P. Suciu) – ei au fost supliniți de alții. De asemenea, consideră că a fost *„un început bun"* şi salută inițiativa şi *„interesul"* pe care preşedintele P.N.Ț. din Ardeal şi Banat l-a avut, interes care *„a fost mare şi deosebit de prețios"*. Propune ca în iarna anului 1937 cursurile să fie organizate din nou. Ele să fie organizate pentru 150-200 tineri intelectuali național-țărănişti din tot Ardealul şi Banatul, cursuri la care să fie solicitați şi conferențiari din Vechiul Regat. *„Cu experiența câştigată acum* – spune el – *se va putea organiza ciclul de iarnă mult mai bine şi de sigur şi cu mai mari rezultate"*. În continuare, Victor Jinga explică şi care era, în concepția lui, scopul organizării cursurilor de iarnă, la care să participe doar tinerii intelectuali, nu şi tinerii țărani din toate județele, dorind o descentralizare a cursurilor: *„Este necesar să se formeze un mănunchi puternic de tineri intelectuali cari să gândească bine şi să activeze intens în județele lor. Este greu ca să se aducă tineri țărani la distanțe prea mari şi apoi nu este uşor să se recruteze cei mai potriviți şi apoi ei fiind mulți, procentul dintre cei cari ar putea să participe la cursuri regionale ar fi foarte mic. Tineretul intelectual format la cursurile regionale, să deschidă cursuri județene, de câte 2-3 zile pentru tinerii țărani din județ, sprijinit de cadrele vârstnice ale partidului local, la cari să se deplaseze şi câte un fruntaş dela centru partidului*

[39] Idem, nr. 127, 10 iunie 1936, p. 1.
[40] Idem, nr. 132, 16 iunie 1936, pp. 1, 3.

nostru". Încheie propunerea lui, subliniind că cursurile şcolii politice ţărăneşti *„ajută mult adâncirea gândirii politice ţărăniste, creind şi o nouă stare de spirit necesară înfăptuirilor"* P.N.Ţ. mai aminteşte că a susţinut 3 conferinţe şi la cursurile de la Braşov, afirmând că acolo organizarea a fost mai bună ca la Cluj, tinerii având în program şi vizitarea oraşului sau alte obiective turistice din împrejurimi[41].

Cercurile profesionale ale învăţătorilor şi medicilor

Conform statutului P.N.Ţ. din structurile sale făceau parte şi organizaţiile profesionale, printre care la loc de frunte le regăsim pe cele ale învăţătorilor şi medicilor. Aceste categorii profesionale puteau înfiinţa propriile cercuri de studii, în cadrul cărora să dezbată problemele specifice domeniului lor de activitate.

Pe data de 2 februarie 1935, învăţătorii bihoreni care făceau parte din P.N.Ţ. s-au întrunit la sediul partidului pentru a se constitui în Cerc de Studii. Adunarea a fost prezidată de către învăţătorii Ioan Matei şi Augustin Maghiar. Au fost propuse două liste pentru conducerea cercului şi anume, cea condusă de către învăţătorul Anastasiu şi cea a fostului subrevizor şcolar la Vaşcău, Gavril Mihuţă. După vii discuţii, lista lui Mihuţă a întrunit 18 voturi, iar cea a lui Anastasiu doar 15. Astfel, preşedinte al Cercului de Studii al învăţătorilor din judeţul Bihor a fost ales G. Mihuţă, Ioan Federic şi Gavril Cosma vicepreşedinţi, Gheorghe Bologan, secretar general, Iuliu Gavriletea şi Ariton Fărcaş, secretari de şedinţe, M. Panaitescu, casier, Ioan Mascasiu, F. Gheorghe Mihai şi Ioan Nica, cenzori[42].

În luna octombrie 1936 şi învăţătorii sălăjeni au constituit o organizaţie profesională, afiliată la P.N.Ţ., aceea a unui Cerc de Studii. În ea s-au înscris 41 de învăţători, în frunte cu învăţătorul-director, Augustin Şimonca. Această organizaţie profesională îşi propunea un program de activitate care să aibă *„ca prim punct accentuarea naţionalismului constructiv al P.N.Ţ. şi a programului său, menţinerea vechilor alianţe"*. De asemenea, îşi propuneau să arate opiniei publice că *„orientarea în sens dictatorial germanofil pentru România"* era egală *„cu pierderea ei"*. În politica internă ei susţineau faptul că era *„neapărată nevoe de purificarea şi moralizarea vieţii publice"*, ceea ce se putea face, spun ei, *„numai prin gândirea programului P.N.Ţ., democraţie, descentralizare şi aplicarea integrală a controlului public"*[43].

În ceea ce-i priveşte pe medicii din Ardeal şi Banat care făceau parte din P.N.Ţ., aceştia lansează un apel în presă, la începutul lunii decembrie 1935, în care subliniază necesitatea înfiinţării unui Cerc de Studii medico-sanitare pentru Ardeal şi Banat. Apelul este semnat de către un comitet de medici, membri ai P.N.Ţ.

În acest apel se aminteşte faptul că în noul program al P.N.Ţ. se preconiza necesitatea îmbunătăţirii cât mai urgente a condiţiilor de sănătate a populaţiei, în special a celei rurale. Această acţiune trebuia să dobândească *„caracterul unei adevărate mobilizări a tuturor mijloacelor materiale la dispoziţia sfatului judeţelor, comunelor şi instituţiilor, făcând operă de asistenţă medicală şi chemând la o activitate nouă şi bine coordonată"*, a personalului medical şi a tuturor autorităţilor administrative. Erau cuvintele cu care se încheia programul politic al P.N.Ţ. în domeniul sanitar, program votat în luna februarie 1935 de către Comitetul Central Executiv al partidului.

P.N.Ţ. era conştient că odată ajuns la guvernare se va lovi de gravele probleme existente şi în acest domeniu. De asemenea, era conştient că statul român *„nu se poate aşeza solid decât pe o populaţie sănătoasă, bine nutrită şi la adăpostul bolilor, care secătuesc puterea ei de muncă şi care compromit vitalitatea ei"*. De aceea, preconiza să pună în primul plan al preocupărilor sale problemele de ordin sanitar ale populaţiei.

41 Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *fond Ion Mihalache*, dos. 6, f. 65.
42 *Gazeta de Vest*, nr. 1412, 5 februarie 1935, p. 3.
43 *Patria*, nr. 228, 13 octombrie 1936, p. 3.

Un prim pas, în acest sens, era înființarea unui Cerc de Studii medico-sanitare, prin intermediul căruia să fie depistate principalele probleme ale sistemului sanitar. Odată depistate aceste probleme, ele urmau a fi dezbătute în cadrul Cercului de Studii şi căutate soluții de rezolvare.

Tot în acest apel se afirmă că în prima guvernare național-țărănistă, respectiv în anul 1930, a fost adoptată *„una din legile sanitare cele mai ideale"*. Din păcate, datorită *„vitregiilor vremurilor şi nesocotirea guvernanților"* ea nu a putut fi pusă în aplicare în întregime.

Problemele sistemului sanitar erau aceleaşi: mortalitatea infantilă cea mai ridicată din Europa; lipsa medicinii preventive şi a celei curative; lipsa medicamentelor; problemele legate de igiena locuințelor a şcolilor, a muncitorilor industriali etc.

În noul program al P.N.Ț. se afirma că organizațiile profesionale se vor putea aşeza *„pe baze temeinice"*, şi li se va recunoaşte dreptul de a formula deziderate şi propuneri printr-un *„corp central, chemat să le studieze şi să le armonizeze, spre a fi supuse parlamentului"*. Acest *„corp central"* era Cercul de Studii a cărui înființare a fost aprobată de către conducerea centrală a P.N.Ț. Aşadar, el avea menirea de a aduna materialul documentar şi să facă propuneri concrete asupra tuturor problemelor medico-sanitare din Ardeal şi Banat.

Se face apel atât către medicii care erau membri ai P.N.Ț., cât şi către cei care erau de acord cu politica partidului în domeniul sanitar, să trimită adeziunile lor pentru înființarea acestui cerc, pe adresele semnatarilor apelului, până la data de 15 ianuarie 1936. Urma, apoi, să fie convocată şedința de constituire a cercului.

Apelul era semnat de către medicii Ioan Coța, Mihai Kernbach, Liviu Pop, Gheorghe Popovici, Petre Vlad şi Mihai Zolog[44].

Şedința de constituire a avut loc pe data de 7 mai 1936, la Cluj, în prezența preşedintelui organizațiilor țărăniste din Ardeal şi Banat, Mihai Popovici.

În discursul rostit cu această ocazie, Mihai Popovici evidențiază politica P.N.Ț. în domeniul sanitar şi-i îndeamnă pe medici *„la o temeinică organizare pentru ridicarea trupească şi sufletească a poporului român"*. Îl propune, apoi, ca secretar de şedință pe doctorul Nicolae Căliman de la Braşov, iar ca verificatori pe E. Popovici şi Liviu Pop.

S-a dat citire unei liste cu medicii care au aderat la Cercul profesional medical al Ardealului şi Banatului din cadrul P.N.Ț. Din rândurile acestora a fost ales un comitet de conducere, în frunte cu prof. Mihail Kernbach. Ca vicepreşedinți au fost aleşi Virgil Solomon, Gheorghe Popovici, Mihail Zolog şi Petre Vlad.

Pentru toamna anului 1936 se preconiza a se organiza, la Bucureşti, un mare congres al cercurilor medicale ale P.N.Ț. din toată țara[45].

În perioada 20-21 februarie 1937, s-au întrunit, la Bucureşti, peste 100 de profesori universitari, membrii sau simpatizanți ai P.N.Ț., *„spre a dezbate problemele importante la ordinea zilei, asupra situației şi orientărilor tineretului universitar"*. La acest important eveniment, au participat *„fruntaşi ai ştiinței şi ai catedrei româneşti, mânați de aceeaşi dorință a soluționării unei probleme arzătoare"*. Congresul profesorilor universitari înscrişi în P.N.Ț. reprezenta şi solidaritatea dintre profesiune universitară şi țărănime.

---

44 Idem, nr. 291, 20 noiembrie 1935, p. 3.
45 Idem, nr. 111, 19 mai 1936, p. 1.

În cadrul conferinţelor profesorilor, referitoare la tineretul universitar au avut loc trei şedinţe, cu un program riguros, stabilit dinainte[46].

Lucrările Congresului au fost prezidate de către Constantin Rădulescu-Motru, la lucrări asistând şi preşedintele P.N.Ţ., Ion Mihalache şi membrii Delegaţiei Permanente.

În deschiderea adunării a luat cuvântul Ion Mihalache, care a vorbit despre amestecul străin în mişcările tineretului. De asemenea, el este de părere că trebuia eliminat din Universităţi *„partidismul”*.

În continuare, C. Rădulescu-Motru afirmă că creşterea tineretului şcolar a dus la unele greutăţi. Defectul consta în faptul că şcolile dădeau absolvenţi slab pregătiţi pentru nevoile sociale şi economice ale ţării. Şi cei bine pregătiţi nu erau orientaţi către carierele de funcţionari ai statului[47].

Printre conferenţiarii neanunţaţi în program s-a numărat şi prof. univ. Valer Moldovan, care a vorbit despre „Problema universitară”. El este de părere că profesorii universitari nu erau *„nici academie, nici un cerc de studii, ci un organ auxiliar chemat de conducerea unui partid politic, suntem oameni politici. Şeful partidului vrea soluţii pentru ca atunci când va veni ca şef de guvern, să rezolve problema şi să aibă şi părerea noastră”*. Astfel, se situa, cumva, pe poziţii contrare cu preşedintele P.N.Ţ., Ion Mihalache, care insista mai mult pe latura ştiinţifică a carierei profesorilor, nedorind să-i angajeze prea mult în politica activă. Însă problema centrală, concluzionează Valer Moldovan, era atitudinea P.N.Ţ. faţă de învăţământul superior[48].

La finalul lucrărilor congresului, a luat cuvântul preşedintele Ion Mihalache, care vorbeşte despre datoria statului de a favoriza elementul românesc şi, în special, cel ţărănesc, *„nedreptăţit de istorie”*. Acum, după realizarea statului naţional unitar român, elementul românesc avea dreptul de a fi recuperat şi pus în valoare: *„Elementul românesc, spune el, are tocmai în virtutea justiţiei divine dreptul să fie recuperat acum, când în sfârşit s-a văzut stăpân în hotarele fireşti ale neamului său”*. De asemenea, el crede că ar trebui ajutate elementele de valoare ale tineretului, *„să ajungă la învăţăturile înalte”*. Totodată, el afirmă că P.N.Ţ. va împiedica, cu toate mijloacele, turbulenţa dăunătoare din Universităţile Statului.

Referitor la Congresul profesorilor universitari din cadrul P.N.Ţ., desfăşurat în acele zile la Bucureşti, el propune publicarea rapoartelor prezentate de către conferenţiari într-un volum, ele fiind, de altfel, poligrafiate. Propune comisiei care a organizat Congresul să alcătuiască un chestionar rezumativ al problemelor discutate şi al celor ce trebuiau adăugate. Aceste chestionare să fie trimise fiecărui participant, împreună cu volumul amintit. De asemenea, conferinţa profesorilor universitari să fie considerată ca organ permanent, paralel cu Cercul de Studii al P.N.Ţ., pentru problemele legate de învăţământul superior şi educaţia tineretului[49].

În concluzie, se poate afirma faptul că de-a lungul existenţei sale, Cercul de Studii al Partidului Naţional şi apoi Naţional Ţărănesc a desfăşurat o activitate deosebită.

Scopul înfiinţării Cercului de Studii a fost acela de a cerceta problemele sociale, economice, culturale, administrative şi politice existente în ţară. Aceste probleme urmau a fi discutate în cadrul unor conferinţe. În cadrul ciclurilor de conferinţe, care aveau loc de toamna şi până primăvara, la sfârşitul lunii mai, s-a reuşit să se pună în discuţie şi să vină cu soluţii practice la principalele

[46] Idem, nr. 39, 19 februarie 1937, p. 1; Era publicat şi programul celor 3 şedinţe: Şedinţa I-a, 20 februarie, orele 9-12: Mihail Ralea, *Problema generaţiilor*; O. Han, *Problema artistică a generaţiei actuale la noi*; I.C. Petrescu, *Condiţiile în care se fac studiile la noi*; Şedinţa a II-a, 20 februarie, orele 4-7, după amiaza: Vladimir Ghidionescu, *Pregătirea corpului didactic*; I. Răducanu, *Educaţia socială şi studenţimea*; D. Mezincescu, *Corpul didactic şi criza universitară*; Gh. Taşcă, *Profesori şi studenţi*; Şedinţa a III-a, 21 februarie, orele 9-12: Victor Jinga, *Suprapopulaţia universitară*; Nicolae Ghiulea, *Şomajul intelectual*; Virgil Madgearu, *Utilizarea forţelor tinere prin organizarea statului ţărănesc*.

[47] Idem, nr. 41, 27 februarie 1937, p. 1.

[48] Idem, nr. 47, 28 februarie 1937, p. 2.

[49] Idem, nr. 46, 27 februarie 1937, p. 1.

probleme cu care se confrunta societatea românească. Printre problemele care se cereau a fi rezolvate urgent se găseau şi cele legate de învățământ, educație şi sănătate.

O altă misiune a cercului era acea de popularizare a ideologiei şi programului partidului, prin editarea de reviste şi broşuri de propagandă. De asemenea, să organizeze conferințe pe diferite probleme în oraşele din țară. Astfel, Cercul de Studii a avut o contribuție esențială în adoptarea unei doctrine național-țărăneşti moderne şi în popularizarea ei în rândul electoratului.

Puteau deveni membri ai Cercului de Studii doar persoanele înscrise în P.N.Ț. Înscrierea lor se făcea prin aprobarea Comitetului de conducere, pe baza unei cereri scrise şi la recomandarea a doi membri ai cercului.

Pentru a deveni mai funcțional, prin statute, s-a decis împărțirea lui în 9 secțiuni, care vizau cele mai importante probleme ale societății româneşti interbelice.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că s-a încercat înființarea cercurilor pe profesiuni, după cum au fost cele ale învățătorilor sau medicilor, care constituiau, în acelaşi timp, conform statutului, organizații auxiliare ale partidului.

Un an cu o activitate deosebită a Cercului de Studii al P.N.Ț. din Ardeal şi Banat a fost anul 1936, an în care partidul se pregătea să acceadă la guvernare, la finalul mandatului P.N.L., sau chiar mai repede.

Din păcate, P.N.Ț. nu a mai ajuns la putere, deoarece la data de 10 februarie 1938 regele Carol al II-lea a instaurat în România un regim politic personal, autoritar, şi a desființat partidele politice. În aceste condiții, partidul nu a mai avut posibilitatea să pună în practică toate studiile pe care le-a întreprins, iar după cel de-al Doilea Război Mondial, după cum ştim, țara noastră intra în neagra noapte totalitară comunistă.

Issues concerning the Work Study Circle of the National Peasant and during 1921-1937
Abstract

This study attempts to highlight the few aspect of the work of the Study Circle P.N.Ț.

In conclusion, it can be said that over the years of its existence, Study Circle of the National Romanian, became after 1926 the National Peasant Party, ran a special activity. In the cycle of conferences which took place from spring until autumn, at the end of May, they managed to bring into question the main problems of Romanian society. Among the issues which require to be addressed urgently and were related to learning and education.

A year with a special Circle of Studies P.N.Ț. was 1936, year in wich the party is preparing to enter the goverenment. Unfortunately, as we know, Ion Mihalache was conditioned by King Carol II to work with Al. Vaida Voevod to form new government, what leadership P.N.Ț. not accepted. Soon after, on February 10, 1938, King Carol II establish, a royal dictatorship. Therefore, we can not know whether all the solution that they envisage for the Study Circle for solving problems the Roumanian society would be put in practice.

Tudor SĂLĂGEAN

REPERE PENTRU O ISTORIE A FRANCMASONERIEI ÎN TRANSILVANIA ÎN EPOCA MODERNĂ

Societatea transilvăneană a dezvoltat secole de-a rândul forme de organizare care o pregăteau pentru receptarea francmasoneriei în secolul al XVIII-lea. Breslele transilvănene, care au reprezentat un element definitoriu al vieții urbane a acestei provincii până în secolul al XIX-lea, au oferit francmasoneriei, şi în Transilvania, o sursă directă de inspirație pentru organizarea atelierelor acesteia. Breslele transilvănene foloseau încă din evul mediu o parte a simbolurilor utilizate mai târziu în francmasonerie, iar masonii au preluat, în mare parte, şi modul de interpretare a acestora. Organizarea breslelor (denumite, dealtfel, şi *loji*) o va inspira pe cea a francmasoneriei, ierarhia acestora fiind constituită din ucenici, calfe şi maeştri. Sistemul de relații din cadrul breslelor a inspirat, cu certitudine, organizarea lojilor masonice *„speculative"*. Chiar dacă se aflau la crepusculul existenței lor, breslele transilvănene lăsau în urmă o istorie îndelungată, caracterizată printr-un rol esențial în istoria economică a Transilvaniei şi, de asemenea, printr-o participare consistentă la administrarea oraşelor şi prin influențarea politicii generale a principatului. De asemenea, clasa politică transilvăneană a receptat, în evul mediu şi în epoca modernă, atât influențe şi forme organizatorice specifice ordinelor cavalereşti europene, cât şi ideologii derivate din spiritul Reformei religioase europene şi a tradiției ezoterice occidentale, care i-au facilitat acomodarea cu principiile şi reperele ideologice ale francmasoneriei, aşa cum se manifestau acestea în secolul al XVIII-lea. Se poate afirma, prin urmare, că Transilvania oferea, la mijlocul secolului al XVIII-lea, un teren extrem de favorabil pentru începerea activității francmasoneriei.

Francmasoneria transilvăneană este, însă, un produs al Epocii Luminilor, fiind introdusă atât prin intermediul trupelor imperiale prezente în provincie şi a lojilor militare create în garnizoanele acestora, cât şi prin inițierea directă, în lojile din capitala imperială, a unora dintre reprezentanții de frunte ai aristocrației ardelene. Cea dintâi personalitate a provinciei atrasă către masonerie, la 19 septembrie 1742 (la doar două zile după înființarea primei loji vieneze, *„Aux Trois Canons"*) a fost contele Gabriel Bethlen, devenit ulterior preşedintele Cancelariei Aulice a Transilvaniei[1]. În aceeaşi perioadă de expansiune a masoneriei în Austria şi Boemia, desfăşurată sub influența discretă a lui Frederic al II-lea al Prusiei, au fost inițiați şi alți reprezentanți ai aristocrației transilvănene, între care frații Ladislau şi Ioan Kemény, dar şi, la 7 martie 1743, Samuel von Brukenthal, viitorul guvernator al Transilvaniei[2]. Prin influența directă a acestuia, masoneria a găsit cel mai fertil teren de manifestare în Sibiul german, reşedința preferată a armatei şi administrației imperiale din Transilvania.

La 15 mai 1767 opt tineri reveniți de la studiile universitare din Germania, în frunte cu Simon Friedrich von Baussnern, au întemeiat în secret loja „Sf. Andrei la cele trei frunze de nufăr" (St. Andreas

[1] Lisa Fischer, *Edenul de dincolo de codri. Samuel von Brukenthal: politician, colecționar, francmason la Sibiu/Hermannstadt*, Sibiu, 2007, p. 21.
[2] *Ibidem.*

zu den drei Seeblättern)[3]. Von Baussnern luase legătura, la Dresda, cu francmasoneria templieră patronată de baronul von Hundt, care îi acordase patenta în baza căreia a fost întemeiată loja sibiană. Ceilalți membri fondatori ai acesteia erau: *Johann Georg Eckhardt*, născut în 1740 la Sebeş; *Thomas Filtsch*, născut în anul 1740 la Sibiu; *Johann Hammer*, născut în 1740 la Sibiu; *Johann Christian Schmidt*, medic, născut la Sighişoara în 1739; *Lukas baron von Hermannsfed*, născut în 1741 la Cristian/Sibiu; medicul *Michael Gottlieb Neustädter* şi *Johann Michael Linzing*, născut în 1740 la Sibiu. Aceştia l-au inițiat în primele trei grade masonice pe registratorul *Johann Michael von Ahlefeld*, născut în 1736 la Sibiu[4].

Primii 9 ani de activitate ai lojii s-au desfăşurat sub semnul prudenței şi discreției, nefiind realizate alte inițieri. După anul 1776, activitatea lojii a luat o amploare mai mare. Până în decembrie 1785, când loja şi-a sistat activitatea pentru câteva luni, pentru a se reorganiza în conformitate cu ordinul împăratului Iosif al II-lea (din 11 decembrie 1785), au avut loc 54 de inițieri de noi membri, între care tipograful Martin Hochmeister cel Bătrân, Carl von Brukenthal (fratele guvernatorului), Bedeus-Scharberg ş.a. Perioada de maximă înflorire a lojii s-a înregistrat după reluarea activității acesteia, în 1786. Până în anul 1790 au fost realizate 106 de inițieri de noi membri şi 85 de avansări în rândurile acestora.

Reorganizarea din 1785 a însemnat centralizarea aparentă şi formală a întregii activități masonice la Sibiu, fapt care a dus şi la transferul în aceasta a unei părți a patrimoniului lojii „Cele trei turnuri" din Braşov. Aceasta este, probabil, explicația faptului că o serie de obiecte masonice aflate astăzi în patrimoniul Muzeului Național Brukenthal poartă însemnele lojii braşovene[5].

Lista membrilor inițiați sau afiliați, întocmită pentru perioada cât loja a activat la Sibiu (1767-1790), cuprinde numele a 276 de frați masoni: 147 catolici, 73 evanghelici, 8 ortodocşi, 2 unitarieni. Dintre aceştia, doar 77 erau născuți în localități din Transilvania, cei mai mulți la Sibiu (35), şi Braşov (14). Printre membrii lojii sibiene s-au numărat: medicul oculist român *Ioan Piuaru Molnar*, născut la Sadu în 1749, primul profesor universitar român din Transilvania şi medicul curant al baronului Brukenthal; principele *Alexandru Moruzi*; *Martin Hochmeister cel Bătrân*, primar al Sibiului, tipograf şi om de cultură, fondatorul primei biblioteci publice sibiene şi a primului teatru german din Transilvania; *Martin von Hochmeister cel Tânăr* (fiul precedentului), magistrat, editor şi tipograf; *Andreas von Reissenfels*, fondator de orfelinate şi cămine pentru văduve; *Samuel Hahnemann*, medic personal şi bibliotecar al baronului Samuel von Brukenthal, fondator al unei discipline farmaceutice revoluționare pentru acea epocă: homeopatia; *Franz Müller von Reichenstein*, superintendent al minelor, furnalelor şi salinelor din Transilvania, cel care a descoperit, în laboratorul său din Sibiu, un element chimic necunoscut până atunci: telurul; *Phillipp Collignion*, patronul hotelului „Împăratul Romanilor", denumit astfel de el însuşi în cinstea împăratului Iosif al II-lea, care i-a fost oaspete în 1781; *Giovanni Galaratti*, cel care a introdus în Transilvania cultura

3 Despre activitatea lojei v. T. Şindilariu, *Ein Ansatz zur Überwindung ständischer Segregation und ein Impuls für die Historiographie Siebenbürgens: Die Freimaurerloge „St. Andreas zu den drei Seeblättern" in Hermannstadt*, în „Zeitschrift für internationale Freimaurer-Forschung", 8 (2006), pp. 32-44; Idem, *Karrierestart und Freimaurerei bei Samuel von Brukenthal. Eine offene Frage der Brukenthalforschung*, în „Transilvania" (2004), Tom 1, pp. 44-47; Idem, *Rolul francmasoneriei în începuturile carierei lui Samuel von Brukenthal. O necunoscută în biografia sa*, în Daniel Nazare, Ruxandra Nazare, Bogdan Florin Popovici (ed.), „In honorem Gernot Nussbächer", Braşov, 2005, pp. 309-313; Idem, *O încercare de a depăşi segregarea pe stări a societății şi un impuls pentru istoriografia critică a Transilvaniei. Loja francmasonică „St. Andreas zu den drei Seeblättern" din Sibiu*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice", ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 32-46; Mihaela Cosma, *Iluminism şi masonerie la saşi. Proiectul primului cabinet de lectură din Transilvania*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), *Masoneria în Transilvania. Repere istorice*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 47-53; E. Krivanec *Freimaurerei in Siebenbürgen im 18. Jahrhundert*, Viena, 1978, pp. 33-40; Lisa Fischer, *op. cit.*, pp. 48-66.

4 Mariana Daneş, *Colecția de însemne masonice a muzeului Brukenthal*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), *Masoneria în Transilvania. Repere istorice*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2009, p. 275.

5 Mariana Daneş, M. Eppel, *Obiecte, decorații şi însemne masonice din Transilvania sec. XVIII-XX. Colecția Muzeului Național Brukenthal, Sibiu*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice", ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 281-289.

viermilor de mătase; *Johann Valentin Günther*, fost secretar de cabinet al împăratului; *Johann Karl Eder*, istoric, şi mulţi alţii[6].

Ceremonialul primirii în loja sibiană a fost sumar descris de Samuel Hahnemann, fondatorul homeopatiei: *„Primirea în lojă era făcută într-o încăpere întunecată, drapată în negru. În interiorul acesteia se afla o masă pe care erau plasate instrumente matematice, o veioză şi un plan arhitectural. Alături se afla o coloană de care atârnau două schelete şi un cap de mort...”*[7]. Reuniunile lojii se desfăşurau după un ritual sever, în cadrul căruia ucenicii şi companionii erau obligaţi să respecte o disciplină strictă.

Printre marile personalităţi ale masoneriei transilvănene din această perioadă s-au numărat atât baronul Samuel von Brukenthal, guvernator al Transilvaniei între 1777 şi 1787, cât şi succesorul său în funcţie, contele Gheorghe Bánffy, guvernator al Transilvaniei între 1787 şi 1822. În 1779, Gheorghe Bánffy era deja mare maestru deputat al lojii sibiene, al treilea demnitar în ierarhia acesteia. Câţiva ani mai târziu, în 1782, Gheorghe Bánffy devenea preşedintele Capitlului Provincial al Transilvaniei, cea mai importantă structură masonică a provinciei.

De pe această poziţie, Bánffy a sprijinit înfiinţarea, în 1782, a primei loji clujene[8], aflată sub conducerea baronului Francisc Fritsky Fekete. Printre membrii acesteia se numărau atât reprezentanţi ai înaltei aristocraţii, cum erau baronul Farkas Bánffy, contele Adam Teleki, contele János Esterházy, contele G. Bethlen, contele Ladislau Teleki, baronul Anton Domokos, cât şi intelectuali de prestigiu, între care dramaturgul şi animatorul cultural György Aranka, pianistul Johann N. Schneider, profesorul de filosofie Jozsef Pákay, matematicianul Pál Sipos sau poetul János Gyöngyössy. Activitatea culturală promovată de-a lungul timpului de membrii lojii clujene a fost una remarcabilă. György Aranka a susţinut înfiinţarea primului teatru permanent din Cluj (1792), găzduit în impozantul palat al familiei Rhedey, din piaţa centrală a oraşului. A fost înfiinţată o „Societate pentru cultivarea limbii” şi o „Societate de editare a manuscriselor”. Contele Gheorghe Bánffy este cel care a ridicat cel mai important palat al Clujului, palatul Bánffy (în prezent Muzeul de Artă). Este posibil ca arhitectul Johann Eberhardt Blaumann (1733-1786), constructorul palatului Bánffy din Cluj, dar şi a turnului bisericii franciscanilor minoriţi (în prezent Catedrala greco-catolică „Schimbarea la Faţă”, de pe str. Eroilor) să fi fost de asemenea mason. Contele Adam Teleki, un alt component al lojii clujene, a finanţat, la rândul său, construcţia reşedinţei sale de pe strada Lupilor (în prezent Mihail Kogălniceanu), cunoscută sub numele de palatul Teleki.

Masoneria includea, în această perioadă, o bună parte a elitei sociale şi intelectuale a societăţii transilvănene. Apetenţa conducătorilor masoneriei faţă de transformarea şi modernizarea societăţii se înscrie în climatul specific epocii iosefine, în care împăratul însuşi descinde în mijlocul supuşilor săi, iar oamenii de condiţie modestă pătrund în saloanele aristocratice sau chiar la curtea imperială. Un astfel de exemplu a fost Horea, conducătorul răscoalei românilor din Munţii Apuseni din 1784-1785, ale cărui legături oculte cu personaje influente din cercul apropiaţilor curţii imperiale au fost puse recent în lumină de istoricul Ioan Chindriş[9]. Potrivit acestuia, legătura dintre Horea şi curtea vieneză a fost asigurată de un francmason notoriu al acestei epoci, Ignatius Born, geolog şi mineralog originar din Alba Iulia, unul dintre apropiaţii împăratului Iosif al II-lea. În casa lui Ignatius Born din Viena activa un cenaclu savanţilor şi artiştilor adepţi ai reformelor iosefine, printre care se număra şi gravorul Jakab Adam, autorul unor cunoscute portrete ale lui Horea şi Cloşca. Chiar dacă este imposibil de demonstrat, pe baza datelor existente, că Horea ar fi fost mason, legăturile sale cu cele mai

[6] Mariana Daneş, *Colecţia de însemne masonice a muzeului Brukenthal*, pp. 277-278.
[7] *Ibidem*, p. 277.
[8] T. Sălăgean, *Repere pentru o istorie a francmasoneriei clujene în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice”, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 93-97.
[9] I. Chindriş, *Horea şi masoneria?*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice”, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2009, pp. 54-59.

influente cercuri masonice din Transilvania şi din Viena sunt, astăzi, din ce în ce mai greu de contestat.

În 1790, moartea lui Iosif al II-lea şi urcarea pe tron a împăratului Leopold al II-lea, profund ostil masoneriei, au avut drept consecință sistarea activității lojii „Sf. Andrei la cele trei frunze de nufăr” sistare ce se dorea a fi una temporară, până la obținerea aprobării de funcționare a lojii de către noul suveran. O asemenea aprobare nu a mai fost însă acordată niciodată. Dimpotrivă, prin ordinul imperial din 6 iulie 1795, francmasoneria a fost interzisă pe întreg teritoriul Imperiului Habsburgic, aşadar şi în Transilvania. Ulterior, interdicția a luat o formă radicală, funcționarii imperiali despre care se aflase că aderaseră la francmasonerie fiind concediați. În aceste condiții, frații au menținut legăturile dintre ei în condiții de semilegalitate, sub paravanul diferitor societăți literare şi culturale, reuşind în acest fel să păstreze coeziunea mişcării, care, odată cu răspândirea ideologiei revoluționare franceze, va intra, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, într-o nouă etapă din evoluția ei.

După intrarea în adormire a Lojii Sf. Andreas din Sibiu (20 martie 1790), şi interzicerea activităților masonice pe teritoriul imperiului (1795), francmasoneria transilvăneană a intrat în mod oficial în adormire pentru o lungă perioadă de timp. Informațiile bibliografice şi arhivistice referitoare la intervalul cronologic cuprins între 1790 şi 1867 sunt, în consecință, extrem de precare.

Prima parte a acestui interval ne oferă însă suficiente exemple de solidaritate masonică, care demonstrează că nici edictele imperiale, nici persecuțiile autorităților nu reuşiseră să anihileze spiritul *„Frăției”*. Unul dintre cei mai importanți sprijinitori ai masonilor din întreaga Transilvanie a fost însuşi guvernatorul provinciei, contele Gheorghe Bánffy. Acesta i-a adăpostit la Cluj, acolo unde se transferase reşedința Guberniului, pe mulți dintre *„frații”* săi sibieni. Extrem de interesantă a fost, în această perioadă, colaborarea guvernatorului cu medicul oculist român Ioan Piuariu-Molnar, inițiat în loja sibiană încă din 1781, căruia i-a asigurat, chiar din anul 1790, obținerea unui post de profesor la Colegiul Academic din Cluj. Cu un an înainte, în 1789, Gheorghe Bánffy susținuse inițiativa lui Piuariu-Molnar de a publica o gazetă destinată țăranilor români din Transilvania. Împrejurările obiective din imperiu nu au făcut însă posibilă materializarea acestei inițiative, cu toate că ea fusese bine primită de către împăratul Iosif al II-lea. În 1793, Piuariu-Molnar va încerca să reactualizeze această inițiativă, însă nici de această dată proiectul nu a putut fi materializat.

Ioan Piuariu-Molnar a continuat să se bucure de întregul sprijin al lui Bánffy şi după 1791, în pofida implicării sale active în redactarea şi tipărirea faimoasei charte a drepturilor neamului românesc din Transilvania, *Supplex Libellus Valachorum*. Piuariu-Molnar a fost, dealtfel, unul dintre editorii *Supplex*-ului, pe care l-a tipărit în tipografia *„fratelui”* Martin Hochmeister, având însă grijă să treacă pe pagina de titlu, ca loc fictiv de apariție a volumului, oraşul Iaşi. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care Dieta nobiliară de la Cluj, din anul 1791, a cerut pedepsirea lui Martin Hochmeister, acuzat de a-i fi instigat pe români împotriva *„stăpânilor fireşti”* ai țării.

Conexiunile între frații clujeni şi sibieni erau însă cu mult mai ample. Alături de reprezentanții aristocrației, membrii comunității germane din Cluj, negustori, meşteşugari, artişti sau intelectuali, erau atraşi de idealurile promovate de la Sibiu, principalul centru de propagare a ideilor masonice în Transilvania. Tipograful şi editorul sibian Martin Hochmeister cel Tânăr, care primise inițierea masonică de la o vârstă fragedă, deținea una dintre cele două tipografii existente în Cluj (cealaltă fiind a Colegiului Reformat) şi, de asemenea, cea mai mare librărie a oraşului. Printre masoni – sau apropiați ai acestora – trebuie amintit tapițerul Tauffer, cel care a ridicat casa Tauffer din Piața Muzeului. Familia germană Tauffer, venită în Transilvania la chemarea guvernatorului Samuel von Brukenthal, s-a stabilit la Cluj în 1790, după intrarea în adormire a lojii sibiene. Intrați sub protecția contelui Gheorghe Bánffy, Taufferii au deschis în reşedința lor clujeană un salon frecventat de

aşa-numiţii *„iosefinişti”*, susţinători ai politicii reformatoare a fostului împărat Iosif al II-lea. În casa Tauffer a fost dealtfel găzduit şi Ioan Piuariu-Molnar.

După efervescenţa înregistrată în preajma anului 1800, masoneria din Cluj a intrat într-o îndelungată perioadă de inactivitate, punctată doar de evenimentele din perioada revoluţiei de la 1848-1849. Unele dintre personalităţile acestei revoluţii, între care trebuie amintit generalul polonez Iosif Bem sau revoluţionarul român Nicolae Bălcescu, aflaţi în trecere prin oraşul de la poalele Feleacului, au aparţinut cu certitudine masoneriei. În această perioadă, francmasoneria transilvăneană a revenit la aspiraţiile sale revoluţionare şi la statutul său de societate secretă.

În ceea ce priveşte perioada revoluţiei de la 1848, un foarte bun exemplu al dificultăţilor întâmpinate de istorici în reconstituirea acesteia ne este oferit de laboriosul studiu al istoricului clujean Gelu Neamţu, care a depus un magistral şi ingenios efort interpretativ pentru a identifica în documentele epocii argumente în favoarea apartenenţei la francmasonerie a lui Simion Bărnuţiu, unul dintre cei mai importanţi lideri ai revoluţiei românilor transilvăneni[10]. În final, însă, dovada indubitabilă în acest caz îi este oferită istoricului doar de *Tabela de onoare* a Suveranului Sanctuar Român din Memphis-Misraim, publicată de I.T. Ulic în numărul 9-10 din 1923 al revistei *Paza*, în care Simion Bărnuţiu este menţionat, în anul 1856, în calitatea de membru al unei loji masonice la Iaşi.

Despre o perioadă propice afirmării lojilor masonice în Transilvania se poate însă vorbi abia după înlăturarea regimului neoabsolutist, cadrul legal al funcţionării acestora fiind oferit de un ordin guvernamental care asigura libera funcţionare a diverselor asociaţii şi societăţi. Încă înainte de această dată, însă, la 30 ianuarie 1870, luase deja fiinţă Marea Lojă Simbolică a Ungariei (a Sfântului Ioan), prima organizaţie masonică federală de pe teritoriul Ungariei, aceasta fiind urmată, la 22 iulie 1873, de constituirea Marelui Orient al Ungariei. Unificarea celor două mari loji a avut loc pe data de 21 martie 1886, din fuziunea lor rezultând Marea Lojă Simbolică Maghiară, al cărei prim mare maestru, Ferenc Pulszky, a fost succedat în anul 1893 de György Joannovics, reputat om politic şi fost mare maestru al Marelui Orient. În acest nou cadru organizatoric, numărul lojilor de pe teritoriul Ungariei a crescut, până în 1914, la 80, 12 dintre acestea funcţionând în Transilvania. După discuţii îndelungate, Marea Lojă Simbolică Maghiară a decis să adopte ritul Schroeder, o variantă simplificată a ritului englez care fusese adoptată de Marea Lojă Provincială a Saxoniei Inferioare încă din anul 1801 şi care se fusese preluată apoi, cu unele modificări, de o mare parte a lojilor provinciale din Germania[11]. Creatorul acestui rit, Friedrich Ludwig Schroeder, considera că francmasoneria se corupsese datorită multiplicării luxuriante a gradelor, şi a impus revenirea la simplitatea iniţială a ritului britanic prin reducerea numărului de grade la cele trei iniţiale.

Adoptarea acestui rit simplificat a subliniat una dintre caracteristice activităţii masonice din Ungaria şi Transilvania în această perioadă: implicarea substanţială în activităţi sociale şi filantropice, înfiinţarea şi gestionarea unor instituţii caritabile care s-au dovedit, de multe ori, mai bine organizate şi mai eficiente decât oricare alte instituţii de profil[12].

Nici în Transilvania şi în părţile sale vestice francmasonii nu au aşteptat decretul din 1873 pentru a se organiza. Astfel, cea dintâi lojă bănăţeană, „Cei trei crini albi” (*Három Fehér Liliom*) s-a înfiinţat încă din anul 1869, iar în ianuarie 1871 a publicat primul număr al primului ziar masonic de pe întregul teritoriu al Ungariei de atunci, intitulat „Union”, al cărui director era chiar maestrul venerabil al lojei timişorene[13]. Atelierul a funcţionat fără întreruperi până în anul 1892, însă şi-a încetat în mod

[10] G. Neamţu, *A fost sau nu Simion Bărnuţiu francmason la 1848?*, în T. Sălăgean, M. Eppel, „Masoneria în Transilvania. Repere istorice”, Cluj-Napoca, 2009, pp. 98-111.
[11] A. Varga, *Dincolo de zidul suspiciunilor. Francmasoneria maghiară: trecut, prezent, viitor*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice”, Cluj-Napoca, 2009, p. 80.
[12] D. Berezniak, *Francmasoneria în Europa de est*, Bucureşti, Editura Nemira, 1994, p. 93.
[13] A. Varga, *op. cit.*, p. 81.

surprinzător activitatea într-o perioadă în care alte centre masonice din Transilvania, Banat şi părţile vestice se aflau în plină ascensiune[14]. În aceeaşi perioadă (1870-1871) au apărut, la Arad, lojile „Széchenyi" şi „Fraternitas", cea dintâi afiliată Marii Loje a Sfântului Ioan, iar cea de-a doua Marelui Orient al Ungariei[15]. Cele două loji s-au concurat reciproc, între ele manifestându-se o rivalitate locală care transpunea în teritoriu relaţiile dintre cele două organizaţii masonice naţionale. Activitatea publică a celor două loji a constat în organizarea de activităţi caritabile şi educaţionale, însă raţiunile economice le-au obligat pe ambele să îşi încheie activitatea la un deceniu de la înfiinţare. Cu toate acestea, la Arad, a rămas un nucleu alcătuit din 7 oameni care au jurat solemn în faţa reprezentantului Marii Loji Simbolice a Ungariei că nu vor renunţa la practicarea artei regale. Cei şapte membri s-au reunit anual timp de 7 ani, între 1881 şi 1888, până la reluarea activităţii francmasonice regulare în oraşul de la vărsarea Mureşului[16].

În obedienţa Marii Loji Ioanite s-au mai înfiinţat lojile „Petőfi" din Aradul Nou (1870), „Concordia" din Lipova (1872), „Glückauf" din Oraviţa (1873), „Regele Ladislau" din Oradea (1876), „Tisza" din Sighetul Marmaţiei (1877)[17] şi, după anul 1877, se va reconstitui loja „Cele Trei Turnuri" din Braşov[18]. O lojă în subordinea Marelui Orient al Ungariei, a cărei activitate a fost puţin cunoscută până acum, a funcţionat după 1871 la Gherla, ea intrând însă în adormire după mai puţin de un deceniu de existenţă[19].

Dintre acestea, loja orădeană, a cărei activitate ar merita o atenţie specială din partea cercetătorilor, are marele merit de a fi transmis lumina masonică celor mai mulţi dintre fraţii care vor reconstitui, la 14 noiembrie 1886, Loja Unio din Cluj[20]. Aceasta se va afirma, până la începutul secolului următor, ca cea mai numeroasă şi mai reprezentativă de pe teritoriul Transilvaniei, reînfiinţarea sa fiindu-i datorată avocatului Albert Deáky, cel care a fost şi primul ei maestru venerabil. Albert Deáky primise iniţierea masonică cu câţiva ani mai devreme, într-o lojă din Budapesta. Ceilalţi şase membri fondatori ai lojii au fost Carol Haller, profesor universitar, Eduard Herczog, inginer, I. Incze, avocat, Ludovic Kacsoh, secretar la Calea Ferată şi I. Kovács, directorul Băncii de asigurări Gresham.

Între 1886 şi 1889, întrunirile lojii Unio s-au desfăşurat în locuinţa lui Albert Deáky, situată în centrul Clujului, pe strada Kossuth (în prezent 21 Decembrie). În 1889, loja clujeană Unio a început să se extindă către alte oraşe ale Transilvaniei. În colecţiile Muzeului Naţional de Istorie a Transilvaniei sunt păstrate câteva piese legate de activitatea lojei clujene: colanul de Venerabil al Lojii Unio, cu o somptuoasă panglică albastră din mătase, pe care este brodat simbolul lojii; un etui din piele maron cu închizătoare de aramă pentru păstrarea decorului masonic, pe care este inscripţionat numele lui Albert Deáky; o decoraţie masonică acordată lui Albert Deáky de Marea Lojă Simbolică a Ungariei, însemne şi medalii de asiduitate.

Templul lojii Unio din Cluj – cea dintâi clădire din Transilvania construită cu această destinaţie – a fost inaugurat la 21 Decembrie 1889, ziua solstiţiului de iarnă. Aceasta a fost prima clădire a unui templu masonic din Transilvania construită anume cu această destinaţie. Loja Unio a avut, în general, un program progresist, susţinând modernizarea sistemului educaţional, înfiinţarea societăţilor

[14] A. Varga, *Biserică, stat şi franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, Cluj, 2008, vol. I, p. 25.
[15] A. Martin, *Aspecte ale masoneriei arădene la sfârşitul de sec. XIX şi început de sec. XX*, Arad, 2003, p. 54.
[16] M. Eppel, A. Martin, *Loja „Fraternitas" din Arad în primii ani de existenţă*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice", Cluj-Napoca, 2009, pp. 124-132.
[17] A. Varga, *Biserică, stat şi franc-masonerie*, I, p. 24.
[18] H. Nestorescu-Bălceşti, *Ordinul masonic român*, Bucureşti, 1993, p. 99.
[19] M. Eppel, T. Sălăgean, *Contribuţii la istoria francmasoneriei gherlene în secolul al XIX-lea*, conferinţă prezentată la Gherla în iulie 2009.
[20] T. Sălăgean, *Repere pentru o istorie a francmasoneriei clujene în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice", Cluj-Napoca, 2009, pp. 95-97.

teatrale, organizarea de spectacole teatrale pentru tineret. Loja a contribuit la organizarea unor şcoli libere pentru muncitori, dar şi pentru tinerele mame.

În anul 1888, nouă foşti membri ai lojilor „Széchenyi", „Fraternitas" şi „Félvidek" din Arad au luat iniţiativa constituirii unei noi loji, denumite „Concordia"[21], aflată sub obedienţa Marii Loji Simbolice a Ungariei, care lucra în primele trei grade din ritul ioanit. În anii 1890-1891, loja s-a implicat în construcţia unui orfelinat şi a unei cantine a săracilor, în colaborare cu Fundaţia Feminină de Binefacere, organizaţie paramasonică evreiască condusă de baroneasa Neumann. În anii următori, loja „Concordia" a contribuit la înfiinţarea a numeroase instituţii caritabile. Aceştia au fost preocupaţi de strângerea fondurilor pentru construirea unui templu propriu, care va fi inaugurat în anul 1905. Loji feminine încep să fie şi ele semnalate în această perioadă, la Lipova (1897), Arad, Petroşani, şi în alte localităţi transilvănene. Activitatea acestora s-a remarcat în special prin acţiunile caritabile desfăşurate, printr-o intensă implicare în activităţile cu caracter educaţional şi, de asemenea, prin propaganda desfăşurată în vederea implicării femeilor în viaţa societăţii şi acordarea dreptului de vot.

În ceea ce îi priveşte pe românii transilvăneni, prezenţa lor în lojile apărute în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea era, potrivit datelor de care dispunem, una pur simbolică. Este însă posibilă existenţa unor legături între membrii de vază ai comunităţii româneşti transilvănene şi lojile masonice din România acelor vremi. Cel puţin la Braşov, în arhiva Muzeului „Casa Mureşenilor", sunt păstrate două numere din anul 1883 ale revistei „Triunghiul", editată de Marea Lojă Naţională din România în primii ani după constituirea sa, ambele având înscris pe coperta 1 numele lui Aurel Mureşianu[22]. Nu este, dealtfel, imposibil ca în familia Mureşenilor să fi existat chiar o tradiţie legată de apartenenţa la francmasonerie. Potrivit interpretării lui Gelu Neamţu[23], anumite elemente din corespondenţa purtată în cursul anului 1848 între fruntaşii revoluţionari Simion Bărnuţiu şi Iacob Mureşianu ar putea sugera apartenenţa amândurora la francmasonerie, devenind, astfel, cu atât mai explicabil interesul manifestat de Aurel Mureşianu faţă de iniţiativele de dincolo de Carpaţi. Nu avem informaţii similare despre alte localităţi transilvănene cu o viaţă culturală românească activă, însă trebuie menţionat faptul că cercetările în această direcţie se află într-un stadiu incipient.

Nu vom încheia această scurtă prezentare fără a constata existenţa a patru perioade distincte în istoria francmasoneriei transilvănene din epoca modernă: a) cea din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, de afirmare a francmasoneriei de influenţă iluministă; b) prelungirile acesteia din primele decenii ale secolului al XIX-lea, în tradiţiile francmasoneriei iluministe au fost continuate prin dezvoltarea societăţilor şi instituţiilor culturale; c) etapa societăţilor secrete revoluţionare de la mijlocul secolului, care a culminat prin revoluţia de la 1848-1849; d) etapa de dezvoltare accelerată din ultimele trei decenii ale secolului, în care idealurile revoluţionare au fost adaptate noului cadru legal şi realităţilor sociale ale epocii, iar lojile masonice au devenit, în cea mai mare parte a lor, factori activi ai transformării societăţii în spiritul principiilor libertăţii, egalităţii şi fraternităţii.

* Conferinţă susţinută la Muzeul „Casa Mureşenilor" Braşov, în 3 decembrie 2009.

[21] A. Martin, *Aspecte ale masoneriei în România. Cazul Aradului*, în T. Sălăgean, M. Eppel (ed.), „Masoneria în Transilvania. Repere istorice", Cluj-Napoca, 2009, pp. 117-123.

[22] Este vorba despre numerele 11 şi 12 din 1883, potrivit informaţiilor oferite de doamna Marinela Barna de la Muzeul „Casa Mureşenilor", căreia îi mulţumim şi pe această cale.

[23] G. Neamţu, *op. cit.*, pp. 100-101.

References for the history of Freemasonry in Transylvania in the modern era

Abstract

The article explores the history of Freemasonry in modern Transylvania, identifying four distinct periods in its evolution: a) the last decades of the eighteenth century, the appearance of the Masonic Lodges under the influence of European Enlightenment, b) the first decades of the nineteenth century, when the Enlightenment traditions were continued by the development of cultural societies and institutions, c) the activity of the revolutionary secret societies of the mid-19th-century, which climaxed with the Revolution from 1848-1849, d) a phase of accelerated growth in the last three decades of the 19th century, when the revolutionary ideals were adapted to the new legal and social realities of the era and the Masonic lodges became active factors in the transformation of Transylvanian society in the spirit of the principles of liberty, equality and fraternity.

Melitta SEIDNER, Gernot NUSSBÄCHER

JOHANNES HONTERUS PUBLICAT LA MALLORCA 1625

Marele umanist sas Johannes Honterus (1498-1549), originar din Braşov, este cunoscut pentru activitatea sa multilaterală, inclusiv de reformator al Bisericii.[1] El a fost pedagog, tipograf, xilograf, astronom, geograf şi cartograf.[2] Opera sa cea mai răspândită este Cosmografia sau Descrierea lumii, redactată ca manual şcolar, a cărei ediţie definitivă a apărut în anul 1542 la Braşov.[3] Pentru o memorare mai uşoară, textul a fost redactat în 1366 de versuri şi structurat în patru *„cărţi”*. Prima carte se referă la astronomie şi la geografie generală, cartea a doua cuprinde geografia Europei, iar în cartea a treia sunt prezentate celelalte continente şi lumea insulelor. Cartea a patra oferă o sinteză a ştiinţelor naturii din acea vreme: anatomie, zoologie, botanică, apoi urmează dregătorii, meserii, grade de rudenie, unelte, clădiri, părţi ale clădirilor şi ale navelor, veşminte, mâncăruri şi boli. La sfârşitul manualului erau ataşate hărţi xilogravate de însuşi Honterus, care formează primul *„atlas minor”* publicat în sud-estul Europei.

Din cauza conţinutului cuprinzător şi a prezentării abile didactice, Cosmografia sau Descrierea lumii a lui Honterus a fost curând recunoscută ca un manual foarte potrivit, fiind retipărită mai întâi la Zürich în Elveţia de 16 ori în perioada anilor 1546-1602, iar apoi în intervalul 1552-1600 şi în oraşele Anvers, Basel, Rostock, Praga şi Köln în alte zece ediţii, deci în total a fost publicată în 26 de ediţii complete.

Începând cu anul 1572, cartea a patra a Cosmografiei a fost editată în 42 de ediţii cunoscute până în prezent în mai multe oraşe din Germania până în anul 1692 inclusiv, deci la 150 de ani de la apariţia ediţiei definitive de la Braşov din 1542.[4]

Poziţiile extreme ale localităţilor cunoscute până în prezent, în care s-au tipărit texte de Honterus, sunt următoarele: în nord – Rostock, la ţărmul Mării Baltice; în est – Cracovia, vechea capitală a Poloniei, în sud: Veneţia din Italia şi în vest – Paris, capitala Franţei.

În ultimele două decenii, mai multe ediţii ale textelor lui Honterus au putut fi identificate cu ajutorul Internetului. De mare ajutor ne-a fost KVK = Karlsruher Virtueller Katalog, adică Catalogul Virtual Karlsruhe, care cuprinde circa o sută de milioane de cărţi din toată lumea.

La 23 aprilie 2009 Melitta Seidner, diplomată în pedagogie, originară din Transilvania, cu domiciliul actual în Germania, care deja în timpul studiilor sale s-a preocupat de Honterus, i-a scris lui Gernot Nussbächer, cunoscut pentru cercetările sale despre Honterus, că în „World Cat(alogue)” a găsit un indiciu despre o ediţie Honterus apărută pe insula Mallorca în anul 1625. Aceasta a fost o noutate senzaţională pentru cercetările despre Honterus. Cercetările ulterioare au permis constatarea, că acea tipăritură se află în biblioteca renumitului Dartmouth-College din oraşul Hanover, statul Hampshire din S.U.A., la nord-est de New York.

Prin mijlocirea amabilă a domnului dr. Max Moehs din Seattle din nord-vestul Statelor Unite, căruia autorii îi mulţumesc călduros pentru ajutorul său, el fiind un urmaş al sculptorului

---

1 Gernot Nussbächer, *Johannes Honterus. Viaţa şi opera în imagini*, Bucureşti, 1977; ediţia a doua Sibiu 1999; idem, *Wer war Honterus? – Cine a fost Honterus?*, Braşov, 2009.

2 Gerhard Engelmann, *Johannes Honter als Geograph*, Köln – Wien, 1982 (Studia Transylvanica, Band 7).

3 Johannes Honterus, *Rudimenta Cosmographica – Elementele Cosmografiei* –, Braşov, 1542. Textul original latin şi traducerea în limba laţină de Valeria Căliman, cu o introducere de Paul Binder şi Gernot Nussbächer, Cluj-Napoca, 1988.

4 Gernot Nussbächer, *Încercare pentru o bibliografie a ediţiilor din străinătate a operelor umanistului Johannes Honterus*, în vol. Iacob Mârza şi Ana Dumitran (ed.), „Spiritualitate transilvană şi istorie europeană”, Alba Iulia, Bibliotheca Musei Apulensis, X, 1999, pp. 363-381, idem, *Versuch einer Bibliographie der ausländischen Ausgaben der Werke des Kronstädter Humanisten Johannes Honterus* (Stand 25. April 2000), în vol. „Honterus Emlékkönyv – Honterus Festschrift”, Budapesta, 2001, pp. 161-183.

transilvănean Sigismund Möss din secolul al XVII-lea, la 1 iunie 2009 o copie a întregii cărți a ajuns la Brașov și în continuare la Melitta Seidner.

Cărticica este bine păstrată, are o legătură modernă, are formatul 135 x 88 mm, deci este formatul octavo, iar oglinda zațului unei pagini are dimensiunile 125 x 70 mm. Cartea are 51 de pagini tipărite, dar fără numerotarea paginilor. Numai colile de tipar sunt marcate cu literele A până la D. Colile A – C conțin câte opt foi duble, coala D are numai două file, pe fila a doua figurează „Errata”, adică corecturile greșelilor din text.

Pe foaia de titlu este menționată numai o lucrare a lui Honterus, dar textul lui Honterus se întinde doar până la pagina 29. Pe pagina 30 urmează un nou titlu, și anume un poem al iezuitului Martin Antonius Delrius, fiind o parafrază la Plângerile profetului Ieremia din Vechiul Testament al Bibliei.

Foaia de titlu a tipăriturii prezintă în afara titlului și *„monograma”* lui Isus Hristos, compus din literele IHS = Iesus Hominum Salvator = Isus, Mântuitorul Oamenilor, cunoscut și ca simbol al ordinului iezuiților. Ca loc de tipar este menționat „Maiorcae” = Mallorca, cea mai mare dintre insulele Baleare. Drept tipograf este indicat Gabriel Guasp și ca an de apariție 1625. Dedesubt se află mențiunea *„cu aprobarea superiorilor”* (probabil ai ordinului iezuiților), prin care cartea cu textele lui Honterus și Delrius de la bun început au fost declarate ca fără probleme și recomandabile pentru cititori.

Dorim să ne referim în continuare numai la textul lui Honterus, tipărit pe paginile 3-29 și care cuprinde versurile 935-1362 din Cosmografia lui Honterus, ediția Brașov 1542.

Versurile sunt structurate în 15 capitole numerotate după domeniile la care se referă, fiind denumite puțin diferit față de edițiile aceluiași text, apărute în spațiul de limbă germană.[5]

Prefața cărții, tipărită pe versoul paginii de titlu, este semnată de Jacobus Guasp, doctor în drept, un fiu al proprietarului tipografiei, Gabriel Guasp. Autorul deplânge – în consens și cu alți pedagogi ai vremii – unilateralitatea în predarea limbii latine, care se rezuma la învățarea regulilor gramaticale, fiind neglijată însușirea unui vocabular multilateral cu privire la realitățile vieții. Aceste neajunsuri ale învățământului au avut urmări nefaste pentru cunoștințele active de limbă ale elevilor. Când ei erau provocați să discute despre lucruri concrete, ca de exemplu uneltele dintr-un atelier sau despre membrele corpului uman, ei trebuiau să se retragă și să tacă. Prin Cosmografia lui Honterus, aceste lipsuri ale predării limbii latine urmau să fie înlăturate iar vocabularul elevilor era îmbogățit.

Afirmațiile lui Jacobus Guasp constituie o mărturie importantă despre valoarea didactică a Cosmografiei lui Honterus și importanța ei în învățământul de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Manualul lui Honterus, prin redactarea lui în versuri și prin echilibrul între bogăția de informații și reducerea lor la cele esențiale, corespundea exigențelor didactice ale unui învățământ de limbă latină orientat spre practică. Aceste calități ale manualului au determinat și răspândirea largă și de durată mai ales a cărții a patra a Cosmografiei, chiar după ce primele trei cărți fuseseră depășite prin marile descoperiri geografice din acea vreme.

[5] Capitolele sunt următoarele, cu indicarea versurilor din ediția definitivă a Cosmografiei lui Honterus, Brașov, 1542.
pp. 3-5, Cap. 1, (fără titlu, despre omul), versurile 935-973,
pp. 5-7, Cap. 2, De variis Animalibus Terrae, versurile 974-1015,
pp. 7- 8, Cap. 3, De Piscibus, versurile 1016-1025,
pp. 8-9, Cap. 4, De Avibus, versurile 1026-1049,
pp. 9-11, Cap. 5, De Plantis, versurile 1050-1074,
pp. 11-15, Cap. 6, Frutices, Herbae, versurile 1075-1137,
pp. 15-16, Cap. 7, Magistratus, versurile 1138-1151,
pp. 16-18, Cap. 8, Professores et Artifices, versurile 1152-1184,
pp. 18-19, Cap. 9, Cognati & propinqui, versurile 1185-1198,
pp. 19-21. Cap. X, Supellex, et instrumenta, versurile 1199-1245,
pp. 21-23, Cap. XI, Aedium partes, versurile 1246-1264,
p. 23, Cap. XII, Navium partes, versurile 1265-1270,
pp. 23-24, Cap. XIII, Vestes, versurile 1271-1288,
pp. 24-25, Cap. XIIII, Cibi, versurile 1289-1306,
pp. 25-29, Cap. XV, Morbi, versurile 1307-1362.

Ediția Honterus 1625 este numai una din numeroasele tipărituri, care au apărut pe insula Mallorca. Cea mai mare dintre Insulele Baleare, cunoscută azi mai degrabă ca o destinație de vacanță, are o îndelungă tradiție a tiparului. Tipograful, care a editat parțial Cosmografia lui Honterus face parte dintr-o *„dinastie"* renumită de tipografi, a cărei activitate s-a desfăşurat începând cu ultimul sfert al secolului al XVI-lea timp de mai multe secole. Strămoşul acestei familii de tipografi a fost Gabriel Guasp, cel de al patrulea tipograf, care a practicat această îndeletnicire la Mallorca începând cu anul 1579. Înaintea lui au activat acolo Nicolaus Calafat (1485-1487), Hernando de Campsoles (1540-1573) şi Antoniu Genér (1551). Primul Gabriel Guasp a avut tipografia sa în anii 1583-1591 în oraşul Palma de Mallorca în Plaza de Cort.[6]

În perioada anilor 1598-1633 figurează din nou numele de Gabriel Guasp pe publicațiile tipografiei ca nume al proprietarului acesteia. Bibliograful spaniol Delgado Casado presupune însă că denumirea „Gabriel Guasp" este mai degrabă un nume de firmă, folosit de moştenitorii lui Gabriel Guasp, probabil Pedro şi Gabriel Miquel Guasp.

Este un fapt cert, că Gabriel Miquel Guasp în anul 1598 a preluat conducerea tipografiei, având tipografia ca şi tatăl său în Palma de Mallorca pe Plaza del Cort.[7]

În prefața ediției Honterus din 1625 se menționează că modelul pentru această tipăritură a fost o ediție Honterus publicată în anul 1569 de tipograful Pedro de Huete din oraşul Valencia pe coasta estică a Spaniei. Activitatea acestui tipograf este cunoscută pentru anii 1568-1580.[8] Până în prezent, nu a putut fi identificat niciun exemplar din ediția Honterus Valencia 1569. Valencia este locul cel mai sudic cunoscut, în care s-au tipărit texte de Honterus, fiind situat cu câțiva km mai la sud decât Mallorca.

Mulțumim frumos bibliotecii Darthmouth College Library, pentru că în mod amabil a pus la dispoziție o copie a ediției Honterus Mallorca 1625 şi că prin acest fapt au putut fi lărgite cunoştințele noastre despre aria de răspândire a edițiilor Honterus.

Cercetările despre Honterus continuă şi ne aşteptăm la contribuții noi, care să completeze această primă informare.[9]

Ein Nachdruck von Honterus auf Mallorca aus dem Jahre 1625
Zusammenfassung

Die Arbeit bietet eine Ergänzung zur Bibliographie der ausländischen Ausgaben der Kosmographie des großen Kronstädter Humanisten und Reformators Johannes Honterus (1498-1549), die in ihrer Endfassung in Kronstadt im Jahre 1542 gedruckt wurde.

Mit Hilfe des Internets wurde in der Bibliothek des Darthmouth College in Hanover im US-Staat Hampshire eine im Jahre 1625 auf der Insel Mallorca vom Buchdrucker Gabriel Guasp nachgedruckte Ausgabe vom vierten Buch von Honterus Kosmographie festgestellt, die der bisherigen Honterus-Forschung unbekannt war. Die Ausgabe wird im einzelnen beschrieben und darauf hingewiesen, daß dafür als Vorlage eine in Valencia gedruckte Ausgabe von 1569 benützt wurde, die aber nioch nicht identifiziert werden konnte.

Mallorca ist bisher der südlichste bekannte Ort, an dem Honterustexte gedruckt wurden.

---

6 Joaquin Maria Bover, *Imprentas de las Islas Baleares*, Palma, 1862, pp. 5-20. Mulțumim bibliotecii Staatsbibliothek Berlin pentru mijlocirea amabilă a acestei publicații.
7 Juan Delgado Casado, *Diccionario de empresores espanoles*, vol. 1, Madrid, 1996, p. 301 şi urm.
8 Idem, *ibidem*, p. 330 şi urm.
9 Melitta Seidner, Gernot Nussbächer, *Johannes Honterus auf Mallorca. Das vierte Buch der Kosmographie wurde 1625 nachgedruckt*, în revista „Karpatenrundschau" (Braşov), anul 42 (53), nr. 50 (3049), 17 decembrie 2009.

Alina MANDAI

SOCIETATEA DE LECTURĂ *„STEAUA”* DIN CRIHALMA – CONTRIBUȚII LA RĂSPÂNDIREA CULTURII

A doua jumătate a secolului al XIX-lea marchează etapa decisivă în procesul de instituționalizare a culturii românești, pe baze moderne, naționale prin înființarea, în forme şi la niveluri sociale diferite, de asociații şi reuniuni culturale, expresii ale unei societăți pe deplin conştientă de individualitatea sa.[1] O importanță deosebită şi o largă deschidere teritorială a avut-o *„Asociațiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român”*, cunoscută sub denumirea de ASTRA. Înființată în anul 1861, aceasta a fost instituția culturală centrală a românilor din Transilvania cu cea mai largă arie de influență şi cu cel mai puternic impact social.[2]

O altă mişcare interesantă şi puțin cunoscută în celelalte provincii româneşti a constituit-o înființarea *„societăților de lectură”* ale elevilor şi mai apoi ale studenților în care se citeau şi se discutau lucrările tinerilor membri, se declamau poezii sau se citeau fragmente din literatură.[3] Astfel de societăți au ființat în multe oraşe din Transilvania (Blaj, Arad, Gherla, Oradea, Beiuş, Braşov, Făgăraş, Năsăud, Lugoj, Zalău ş.a.) dar şi în mediul rural.

Începuturile Societății de lectură *„Steaua”* din Crihalma le aflăm în anul 1907 şi ele sunt legate de familia preotului Bucur.[4] La sărbătorile de Paşte din acel an, din inițiativa unuia dintre fii preotului, pe nume Dionisie, pe vremea aceea elev al Liceului „Andrei Şaguna” din Braşov, are loc un spectacol de teatru şi dansuri în sala şcolii confesionale din sat. Scopul acestei reprezentații era înființarea unei biblioteci *„poporale”*. La câteva zile după reprezentație s-a întocmit o listă de colectă de bani şi cărți, semnată de însuşi preotul satului, Gheorghe Bucur. Rezultatul a fost uimitor, reuşind să se strângă peste 100 volume de cărți, o parte donate de elevii Liceului „Andrei Şaguna”, restul achiziționate cu banii strânşi în urma colectei; din modesta sumă de bani încasată în seara în care s-a jucat piesa de teatru, şase florini şi cincizeci de creițari, s-au legat unele dintre cărțile colectate.[5] Piesa de teatru *„Noaptea Sfântului Gheorghe”*, prezentată pe scena din Crihalma, semnată Alexi Theochar, a adunat un număr mic de locuitori ai satului Crihalma, douăzeci, restul spectatorilor venind din împrejurimi. Dionisie Bucur menționa în jurnalul său *„Văzând această situație gândul mi-a rămas mereu la această lipsă de interes şi cunoştințe a comunității din Crihalma. De atunci a început să mă preocupe înființarea unei societăți de lectură în cadrul căreia populația să poată ajunge la cunoştințe utile în cât mai multe domenii.”*[6]

Răspândirea ideii înființării unei societăți de lectură s-a realizat prin intermediul tineretului din sat, în mijlocul cărora Dionisie Bucur ținea conferințe pe diferite teme, în vacanțele pe care şi le petrecea în sat şi reuşeşte chiar să înființeze un cor cu care organizează spectacole. Societatea făcea astfel primii paşi. Sfințirea noii biserici din Crihalma, în anul 1911, a reprezentat o ocazie importantă prin care tinerii din sat, care începuseră deja să aibă conştiința apartenenței la o societate, s-au putut prezenta în fața unei adunări numeroase, a unui public select. Au fost pregătite două piese de teatru (*„Cinel-Cinel”* de Vasile Alecsandri şi *„Țiganul în căruță”* de Emil Suciu), cor şi declamații din Octavian Goga, George Coşbuc şi Theodor Speranția. În rândul publicului s-au numărat şi scriitorul A.P. Bănuț, directorul Societății pentru fond de teatru român, şi Grigorie Comşa, cel care avea să

[1] *** *Istoria României. Transilvania*, 1997, vol. I, Cluj-Napoca, Editura „George Barițiu”, pp. 27-28.
[2] *Ibidem*, p. 28.
[3] Muşlea I., *Contribuții la cunoaşterea bibliotecilor româneşti ale oraşelor din Transilvania (până la Unire)*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1935, p. 12.
[4] Direcția Județeană Braşov a Arhivelor Naționale, *Fond nr. 456 Societatea de lectură Crihalma*, manuscris.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*

devină episcop al Aradului (1925-1935). În urma acestor reprezentații s-au achiziționat toate materialele necesare confecționării unei scene mobile, pe care s-au jucat de atunci încolo toate spectacolele.

În vara anului 1911, întors din vacanță la școală, de această dată în calitate de student la teologie, Dionisie Bucur redactează statutele societății, pe care o numește Societatea de lectură *„Steaua"* din Crihalma, județul Târnava Mare, cu gândul *„ca ea să lumineze ca o stea și să împrăștie întunerecul ce zăcea asupra locuitorilor comunei noastre."*[7]

În luna decembrie a anului 1911, Dionisie Bucur convoacă o adunare generală de constituire a societății și dă citire statutelor. Încă de la început s-au înscris în societate 40 membri; taxa de înscriere era de o coroană dar s-au dat și două sau cinci coroane *„drept sprijin și însuflețire"*. Președinte al Societății a fost ales, pentru primii trei ani, preotul Gheorghe Bucur. După constituire era nevoie ca ea să primească aprobarea funcționării pe baza statutelor din partea Ministerului de Interne din Budapesta, aprobare care vine în 17 aprilie 1912, când Societatea este recunoscută drept persoană juridică.

Prin intermediul Societății au pătruns în lumea satului diferite ziare și reviste la care se făcuseră abonament, sub același considerent de răspândire a cunoștințelor.

Reprezentațiile teatrale au devenit, odată cu înființarea Societății, familiare locuitorilor din Crihalma. În decursul anilor s-au jucat piese semnate de Vasile Alecsandri (*„Cinel-Cinel"*, *„Peatra din casă"*, *„Florin și Florica"*, *„Rămășagul"*), Alexi Theochari (*„Noaptea Sfântului Gheorghe"*), Virgil Onițiu (*„În sat la Tânguești"*), Emil Suciu (*„Țiganul în căruță"*, *„Țiganul cătană"*, *„Țiganul la târg"*, *„Sara pe uliță"*, *„La restaurant"*) și alte piese. Alături de acestea s-au prezentat spectacole cu recitări de poezii ale autorilor: George Coșbuc, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Dimitrie Bolintineanu, Theodor Speranția.[8]

Viața culturală era completată cu șezători literare, reprezentații corale și nu în ultimul rând, cu conferințe pe diverse teme susținute de elevi și studenți deveniți mai apoi personalități de seamă ale culturii: Olimpiu Ștefanovici (viitor profesor universitar de limba engleză la Cluj), publicistul Ion Clopoțel din Cluj, profesor și protopop Gheorghe Maior (viitor consilier patriarhal la București), Valer Roșca (viitor primprocuror la Tribunalul din Cluj), Gheorghe Stoica (viitor inginer și profesor universitar la Politehnica din București); alături de aceștia s-au numărat și învățătorii din Crihalma: Gheorghe Bucur, Dumitru Colfaru și Nicolae Bucur.[9]

Intensitatea vieții culturale desfășurate sub auspiciile Societății de lectură din Crihalma *„a sădit în inimile și mințile celor care făceau parte din ea, sentimentul conștiinței naționale"*.[10]

Activitatea Societății începe să fie cunoscută și apreciată și în împrejurimi. Astfel în anul 1913 Societatea de lectură din Crihalma participă, alături de alte formații de tineret din județele Brașov, Făgăraș și Târnava Mare la concursul de cântec și joc organizat în localitatea Veneția de Jos de către Asociațiunea ASTRA Sibiu. Aici au reușit să obțină premiul I împreună cu o sumă mare de bani, 500 coroane, prin prezentarea jocurilor *Purtata* și *Învârtita* din Crihalma.[11]

După începerea Primului Război Mondial activitatea Societății este diminuată, *„celor rămași acasă în frică, durere și lipsuri nu le ardea de joc și teatru"*.[12] Sunt organizate doar spectacole corale cu copii de la școală și colindatul la sărbătorile Crăciunului. Luna noiembrie a anului 1918 readuce în prim plan Societatea și rolul ei de deschidere spre lume. Se organizează astfel participarea locuitorilor din Crihalma la adunarea de la Rupea, unde aveau să se aleagă delegații care vor lua parte

[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*

la Adunarea de la Alba Iulia unde se hotăra unirea Ardealului cu România. La acel marş spre Rupea au participat peste 100 persoane din Crihalma care au purtat cu mândrie steagul românesc, confecționat din cel unguresc pe care îl aveau la şcoală. *„Prim pretorul din Rupea şi jandarmii se uitau cu mânie şi mirare dar trecuse ceasul lor, alt vânt bătea şi bătea cu furie”*.[13]

Odată cu terminarea războiului Societatea de lectură din Crihalma şi-a reluat activitatea organizând multe conferințe, spectacole corale şi teatrale; o reuşită a constituit-o şi înființarea, în anul 1919, a unei orchestre cu patru viori şi un contrabas. Se simțea tot mai acut nevoia clădirii unui cămin cultural, care să atragă cât mai mulți dintre membrii comunității la astfel de acțiuni; evenimentele se desfăşurau însă lent, fără a putea ține pasul cu noile vremuri.

„Văzând că lupta pentru culturalizare merge destul de greu fără a dispune de mijloace materiale, mai ales că începuse penetrația Fundațiilor regale, am socotit necesar a ne afilia marei şi venerabilei Asociațiuni din Sibiu care avea experiență de zeci de ani.”[14]

În anul 1929 s-a luat hotărârea afilierii la ASTRA, prin transformarea Societății de lectură *„Steaua”* din Crihalma în Cerc cultural ASTRA. În adresa trimisă din partea Asociațiunii ASTRA, la data de 10 august 1929, domnului Dionisie Bucur, preot, preşedintele cercului cultural ASTRA Crihalma, județul Târnava Mare, se precizau următoarele:

„Referindu-ne la adresa dvs. nr. 2/25 VII a.c. vă facem cunoscut că în baza procesului verbal de constituire a cercului cultural din Crihalma, întâmplată la 21 iulie a.c. Comitetul Central al instituțiunii noastre recunoaşte afilierea fostei Societăți „Steaua” şi vă autorizează să lucrați sub auspiciile instituțiunii noastre.”[15]

Adresa era semnată de Vasile Goldiş, preşedinte ASTRA Sibiu.

Noul statut a adus numeroase beneficii în primul rând bibliotecii, care s-a îmbogățit cu zeci de volume editate de ASTRA Sibiu. S-a reuşit de asemenea procurarea unui aparat de proiecție cu patruzeci de filme din diferite domenii (geografie, zoologie, industrie casnică, medicină, religie), care s-au prezentat nu numai în sat dar şi în împrejurimi. O altă realizare a constituit-o înființarea unei fanfare, prin procurarea unui număr de treisprezece instrumente şi angajarea unui instructor din Rupea. Spectacole ale fanfarei s-au ținut în comunele din jur (Hălmeag, Veneția de Jos, Veneția de Sus, Cuciulata, Fântâna, Bogata, Mateiaş, Dăişoara, Ticuş) dar a ajuns cunoscută şi la Sighişoara şi chiar Bucureşti.

Cercul cultural ASTRA şi preşedintele acestuia, domnul Dionisie Bucur, ajung să fie elogiați la Adunarea generală ASTRA ținută la Sf. Gheorghe în anul 1931 şi prezentați drept un model demn de urmat. *„Amintim ca un model activitatea părintelui D. Bucur care a cutreerat cu aparatul «Aladdin» ținând conferințe potrivite pentru popor în comunele: Veneția, Cuciulata, Crihalma, Hălmeag şi Comăna de Jos, întemeind şi biblioteci poporale în aceste comune.”*[16]

Bogata activitate desfăşurată de Cercul cultural Crihalma a avut un ecou deosebit în rândul membrilor Asociațiunii din Sibiu, urmare fiind ridicarea Cercului cultural Crihalma la rang de Despărțământ ASTRA prin afilierea a zece comune. În adresa nr. 343/1933 venită din partea Asociațiunii din Sibiu se arăta: *„Comitetul central ASTRA Sibiu având în vedere frumoasa activitate ce a-ți desfăşurat-o în Cercul cultural ASTRA Crihalma, am aprobat ca în baza art. 8 din Regulamentul pentru despărțăminte să se înființeze în Crihalma un despărțământ la care să fie*

[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] Direcția Județeană Braşov a Arhivelor Naționale, *Fond nr. 456 Societatea de lectură Crihalma*, Adresa nr. 2343/1929, ASTRA, Sibiu, 10 august 1929.
[16] *Transilvania*, Anul 62, Nr. 1-8, Sibiiu, Ianuarie–August 1931, Anexa IV: Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1930/31.

ataşate următoarele comune: Ticuşul Nou, Cuciulata, Lupşa, Fântâna, Hoghiz, Bogata, Dopca, Mateiaş, Ungra şi Dăişoara."[17]

În anii care au urmat s-au reluat demersurile pentru clădirea casei de cultură. Un important ajutor material s-a primit din partea Societăţii de păşunat *„Foştii coloni"* din Crihalma şi din partea bisericii, care a cedat pământul. Inaugurarea Casei de Cultură a avut loc în data de 29 decembrie 1935. Această clădire avea o sală mare de festivităţi, o încăpere menită să adăpostească biblioteca, una pentru şedinţe de consiliu, o încăpere pentru costumarea actorilor, una folosită drept spaţiu de bucătărie şi o încăpere destinată unui viitor muzeu.

Odată cu inaugurarea Casei de Cultură s-au înmulţit conferinţele şi producţiile teatrale, încercându-se chiar înfiinţarea unui grup stabil de artişti teatrali precum şi a unui cor stabil. S-au organizat de asemenea *„şcoli ţărăneşti"* pe diferite teme: istorie, agricultură, menaj, igienă ş.a.

Anul 1948 era momentul în care înceta activitatea Asociaţiunii ASTRA şi odată cu ea a despărţămintelor şi cercurilor culturale.

Documentele de arhivă referitoare la asociaţia culturală din Crihalma se opresc şi ele la această dată, prin prezentarea unui ultim document: *„Proces verbal, azi 5 iunie 1948 în şedinţa Comitetului Cercului ASTRA din Crihalma la sediul ei din Casa Culturală, ţinută sub preşedinţia preotului Dionisie Bucur, ţinută cf. Comunicării făcute în Cuciulata de secretaru Ateneului Popular Mediaş-Kalman precum şi de Ateneul Popular Rupea – cu adresa nr. 105/7 mai 1948 care au pus în vedere preschimbarea Cercului ASTRA din Crihalma în Cămin Cultural ce va sta sub jurisdicţia Ateneului Popular Mediaş, într-u cât ASTREI i s-a luat posibilitatea de a mai activa."*[18]

De acum înainte viaţa culturală a Crihalmei urmează un alt curs, se deschide o nouă filă de istorie locală.

Importanţa în timp a acestei instituţii de cultură este evidentă şi de necontestat. Timp de patruzeci de ani, cu toate transformările prin care a trecut, această instituţie, creată şi mai apoi susţinută în cea mare parte prin forţe proprii, a fost un adevărat lăcaş de popularizare şi răspândire a culturii naţionale.

* Acest material a fost realizat în cadrul Proiectului „*Oportunităţi oferite în cadrul stagiului de pregătire doctorală în vederea creşterii capacităţii şi motivaţiei pentru cercetarea ştiinţifică de performanţă*". Contract nr. POSDRU/6/1.5/S/23.

"The Star" Society of reading from Crihalma village
– contributions at spreading the culture

Abstract

The second half of the 19th century was the decisive period in the process of achieving, on modern basis, institutions that were representing the romanian national culture by founding, in different ways and at different social levels, cultural gatherings and associations, expresions of a society fully conscious of its individuality.

A particular phenomenon, less known in the other romanian provinces, was the founding of pupils' *"societies of reading"*, later of the students, where poems or literary parts were read. This kind of *"societies"* were founded in many cities from Transylvania and in rural areas as well.

[17] Direcţia Judeţeană Braşov a Arhivelor Naţionale, *Fond nr. 456 Societatea de lectură Crihalm*a, ms.
[18] Direcţia Judeţeană Braşov a Arhivelor Naţionale, *Fond nr. 456 Societatea de lectură Crihalma*, *Proces-verbal*, 5 iunie 1948.

The process of founding *”The Star”* Society of reading from Crihalma had begun in 1907 thanks to priest Bucur’s family from that village. The ideea of founding a society of reading was spread by the youth, among which Dionisie Bucur, the priest’s son, was giving lectures on different themes.

By achieving this society of reading the cultural life of the village became animated: literary soirees, coral songs, theatre plays were performed, there were lectures given by students and teachers who were to become famous cultural personalities, different newspapers and magazines were spread and, last but not least, the important role of the library must be mentioned.

In 1929 *”The Star”* Society of reading from Crihalma village became a cultural district of the well-known ASTRA (Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of Romanian People) and thanks to its noteworthy cultural activity was remarked by the members of ASTRA from Sibiu so that, later, *”The Star”* Society of reading became a branch of ASTRA and it included ten communes: Ticuşul Nou, Cuciulata, Lupşa, Fântâna, Hoghiz, Bogata, Dopca, Mateiaş, Ungra and Dăişoara. Unfortunately the year 1948 meant the end of all activities of ASTRA and, at the same time, of its districts and branches.

As time went on this cultural institution had an obvious and undeniable importance. Despite the changes suffered during a period of forty years, *”The Star”* Society of reading from Crihalma village, founded and mostly upheld by its own means, represented a real nidus of spreading the national culture of the romanians.

Claudia POP

VOCALITATE ÎN *MUSICA SACRA*

Prin acest studiu despre vocalitate[1] în *musica sacra* încercăm să relevăm fenomenologic trăsăturile esenţiale ale unui tip de sonoritate vocală, în cadrul unei tradiţii precis determinate în istoria cântului, ilustrându-le prin momente aparţinând diferitelor perioade de referinţă din istoria muzicii universale. Faptul că ne focalizăm asupra unui anumit gen de muzică, cea sacră sau religioasă, ne oferă posibilitatea să pătrundem în interiorul acesteia şi să descoperim că suntem puşi în faţa unor structuri de geologie spirituală verticală, în comuniune directă cu Dumnezeu, Creatorul.

Una dintre chemările generaţiei noastre pare să fie tocmai aducerea la lumină cu mijloace empiro-critice, a acestui *mundus subterraneus* din istoria universală a muzicii, acest univers fascinant, care a fost deseori conştient disimulat, ştiut fiind faptul că perioada Cortinei de Fier n-a făcut altceva decât să conserve picături îngheţate sau amorţite ale moştenirii noastre spirituale, în interiorul nostru în care mocnea adevărul despre Dumnezeu şi despre muzica creată de oamenii inspiraţi de EL. A venit vremea când putem exprima imaginea interioară a muzicii, revelaţia produsă în momentul abordării ei, contopirea noastră cu însăşi Creaţia şi Creatorul ei.

Omul modern năzuieşte spre o analiză nu numai psihologică, dar şi morfologică a tuturor elementelor constitutive ale acelor componente aparţinând discursului muzical al acestui gen, *musica sacra*, căci la ea facem referinţă, încercând să-i perceapă esenţa *în* şi *din* ceea ce numim estetica, teoria frumosului interpretării muzicii sacre. Dar, cine caută eliberarea în sfera esteticului fără a cunoaşte structurile constitutive ale discursului muzical aparţinând acestui gen, se expune unor mari primejduiri. Din punct de vedere spiritual, omul modern ce abordează acest gen vocal se adaptează *„modei”* de interpretare, fără să-şi conceapă idealul interpretativ prin cercetare. Specificăm, rolul cercetării nu este nici să mistifice, nici să dezamăgească, ci să ofere un fir al Ariadnei măcar spre o ieşire, spre o modalitate personală în interpretare.

Căci acesta cred că este rolul nostru, al interpreţilor, să pornim într-o aventură muzicală, să întâlnim şi să descifrăm semne secrete ale unui discurs muzical necitite până la noi, asigurându-le acestora, prin adăugarea propriei inteligenţe, răsfrângeri ale unor gesturi originare măcar cu valoare documentară. Se nasc astfel posibilităţi infinite de interpretare, lanţuri asociative de imagini, metafore, parabole, simboluri, care surprind spiritul şi-l desfată sonor. Pentru descoperirea lor există multiple maniere, însă îndemn interpreţii spre o artă interpretativă proprie, fără exagerări, cu muzicalitate, respectând întru totul partitura muzicală şi indicaţiile proprii compozitorului, de ritmică, agogică şi dinamică. De aici se naşte năzuinţa de a da naştere unei lumi noi, într-o viziune complet nouă a muzicii interpretate, în care *muzicalitatea* e instrumentul de creaţie, propriu fiecărui interpret fiind, după părerea mea, cea mai mare putere a interpretului contemporan.

Voi milita mereu pentru descoperirea interiorului în arta transpunerii muzicii interpretate, îndepărtându-ne, pentru totdeauna de *„comun”* şi căutând *„neobişnuitul”*. Trebuie însă să ne ferim de exagerări, de lipsa de măsură în practicarea afectului şi a subiectivismului, având grijă şi la imperativul de exprimare temperamental al fiecăruia, dintre cei care interpretează şi de gestica ce însoţeşte exprimarea respectivă. Cu ajutorul raţiunii, a ştiinţei descifrării partiturii, aceste două elemente se contopesc, iar din fluxul incandescent al simţirii şi al viziunii proprii se creează un tot nou.

[1] Cf. cu DEX: *vocalitáte* s.f. = *1. caracter vocal. 2. sonoritate.*

Să încercăm să vorbim puțin despre Gabriel Fauré și *„Requiem”*-ul său. Am cântat de nenumărate ori singura parte dedicată sopranei din *„Requiem”*, aria *Pie Jesu,* atât în concerte individuale cât și în compania Orchestrei Filarmonice brașovene. De fiecare dată am căutat să descopăr acele imagini ascunse ale sufletului care se roagă, implorând mila Divinității și redarea liniștii și a păcii eterne: *Pie Jesu Domine, dona eis requiem sempiternam*. Așa cum am găsit în diferite surse[2], *Pie Jesu* este un motet derivat din cupletul final al *Dies irae*, un imn latin al secolului al XIII-lea, parte constitutivă a Messei Romano-Catolice. Mai mulți compozitori precum Luigi Cherubini[3], Gabriel Fauré[4], Maurice Duruflé[5], John Rutter[6], Karl Jenkins[7] și Fredrik Sixten[8] au dat o importanță deosebită acestei părți din *Requiem*, constituind o parte de sine stătătoare. Camille

2 Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia*; Michael Steinberg, *Gabriel Fauré: Requiem, Op. 48*, Choral Masterworks: A Listener's Guide. Oxford, Oxford University Press, 2005, pp. 131-137; *Pius*, în „Latin Dictionary and Grammar Aid”, University of Notre Dame.

3 Maria Luigi Carlo Zenobio Salvatore Cherubini cunoscut ca Luigi Cherubini (8 sau 14 septembrie 1760, † 15 martie 1842) a fost un compozitor italian ce și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Franța, ale cărui compoziții cele mai semnificative au fost operele și cele de muzică sacră. Dintre cele 35 de opere ale sale amintim: *Amore artigiano* (1773); *Il giocatore* (1775?); *Adriano in Siria* (1782); *Ifigenia in Aulide* (1788); *La punition* (1799); *Ali Baba ou Les quarante voleurs* (1833). Mai multe Messe: *Mass in B flat major; Messe solennelle breve (prima); Mass in A major* pentru 3 voci (1808-1809); *Mass in F major, Messe de Chimay* (1808-1809); *Missa solemnis in D minor*, *Per il Principe Esterházy* (1811); *Mass in C major* (1816); *Mass in G major* pentru încoronarea lui Louis XVIII. (1816-1819); *Missa solemnis in E major* (1818); *Mass in A major, Messe solennelle* (a treia), pentru încoronarea lui Charles X (1825). 2 Requiem: *Requiem in C minor* pentru cor mixt scris în memoria lui Louis XVI al Franței (1816); *Requiem in D minor* pentru cor de bărbați, scris pentru propriul funerar (1836). Alte compoziții: simfonii, cantate, uverturi și *Hymne au printemps* scris pentru Societatea Filarmonică din Londra (1815). Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Luigi Cherubini”.

4 Gabriel Fauré (1845-1924) a fost un compozitor francez. Scrie mai multe piese pentru voce și pian ciclul de 10 piese numit *Cântecul Evei*, pe versurile poetului Charles von Lesberghe, *Grădina închisă, Miraje* și *Orizont Himeric*. Pentru pian, Gabriel Fauré compune: impromptu-uri, valsuri, nocturne, barcarole, balade și romanțe. Suita *Dolly*, la patru mâini, pentru pian, cuprinde titluri care amintesc de universul copilăriei: *Mi-a-u, Kitty-vals,* foarte cunoscută fiind partea I: *Berceuse*. Creația lui mai cuprinde sonate pentru vioară și pian sau violoncel și pian, triouri, cvartete și cvintete, compunând pe lângă *Requiem* și o operă *Pénélope*. Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Gabriel Fauré”.

5 Maurice Duruflé (11 ianuarie 1902, † 16 iunie1986) a fost un compozitor, organist și pedagog francez. Profesor de armonie la *Conservatoire de Paris*, până în 1970, foarte critic cu propriile sale compoziții, definitivează în 1947, una dintre cele mai valoroase compoziții ale sale: *Requiem* op. 9, pentru soliști, cor, orgă și orchestră. Compune de asemenea piese pentru orgă, pentru pian solo, pentru pian la 4 mâini, pentru două piane, lucrări corale, *Messe cum jubilo* op. 11 pentru bariton solo, cor de bărbați și orchestră (1966), diferite transcripții: Johann Sebastian Bach: 4 *Preludii corale pentru orgă*, orchestrate de Maurice Duruflé (1942/1945); Gabriel Fauré: *Prélude de Pelléas et Mélisande*, transcrieri pentru orgă solo de Maurice Duruflé ș.a. Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Maurice Duruflé”.

6 Dr. John Milford Rutter (n. 24 septembrie 1945) decorat cu *The Most Excellent Order of the British Empire* – un ordin cavaleresc al Marii Britanii fondat la 4 iunie 1917 de Regele George V, este un compozitor, dirijor, editor, producător englez. Compozițiile sale sunt în special pentru cor, dintre care amintim: *Carols for Choirs 2*, ed. Willcocks and Rutter; *Carols for Choirs 3*, ed. Willcocks and Rutter; *Carols for Choirs 4*, ed. Willcocks and Rutter; *Dancing Day for SSA* cu harpă sau piano; *Eight Childhood Lyrics*; *Eight Christmas Carols*, Set 1 pentru cor mixt și piano; *Eight Christmas Carols*, Set 2 pentru cor mixt și piano; *100 Carols for Choirs*, ed. Willcocks and Rutter; *Twelve Christmas Carols*, Set 1 pentru cor mixt și orchestră mică sau piano; *Twelve Christmas Carols*, Set 2 pentru cor mixt și orchestră mică sau piano; *Child in a manger from Carols for Choirs* 3 pentru SATB și keyboard sau orchestra; *Christmas Night* pentru SATB și keyboard sau corzi; *Jesus Child* pentru unison și piano. La acestea se mai adaugă: *Gloria, Magnificat* și un *Requiem*. Referințe: Kennedy, Michael (2006), *The Oxford Dictionary of Music*, 985 pages, ISBN 0-19-861459-4; *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „John Milford Rutter”.

7 Karl William Jenkins (n. 17 februarie 1944) decorat cu *The Most Excellent Order of the British Empire* – un ordin cavaleresc al Marii Britanii fondat la 4 iunie 1917 de Regele George V, este un muzician și compozitor galez. Karl William Jenkins a scris muzică de divertisment, dar și *Ave Verum* (2004) pentru bariton (compus pentru Bryn Terfel); *Requiem* (2005); *Stabat Mater* (2008) – o adaptare a sa după un poem romano-catolic din secolul al XIII-lea; opera *Eloise* ș.a. Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Karl William Jenkins”.

8 Sven Fredrik Johannes Sixten (21 octombrie 1962) este un compozitor, organist și dirijor, născut în Skövde, Suedia. Și-a luat doctoratul în 1986 la Royal College of Music, Stockholm, fiind recunoscut drept cel mai bun compozitor de muzică religioasă, publicând numeroase lucrări la edituri importante din Suedia. A dirijat Gothenburg's boys choir între1997-2001, în prezent fiind organist la Härnösand's Cathedral. Scrie: *En svensk Markuspassion* pentru două coruri, orchestră de cameră și soliști, (2004), *Prelude et Fugue* (1986), *Triptyk* (2004), *Messa Misteriosa* (2002) pentru solo de orgă, *String Quartet* (1985), *Sonatas for violin and piano*, și *cello and piano* (1985), *Cantata for the St. Lucia* pentru cor, soprano solo și orchestră de coarde (1984), 5 *hymns for the Church of Sweden's Hymnal*, *Stabat mater* pentru cello solo și cor (SSAA), *Sonata for organ* (2006), *Chaconne for string quartet* (2007) și *Three sacred Dances* pentru cor (SSAA), cvartet de coarde și piano, (2007). *Requiem* pentru orchestră de coarde, 2 corni și timpani, cor și doi soliști (soprano și bas) și în versiunea de limbă engleză. Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Sven Fredrik Johannes Sixten”.

Saint-Saëns[9] aprecia că *Pie Jesu* a lui Gabriel Fauré este la fel de cunoscută ca şi *Ave verum corpus* a lui Wolfgang Amadeus Mozart.

După cercetările legate de compozitorul Gabriel Fauré şi *Requiem-ul* său aflăm că această muzică superbă s-a născut din situaţiile sufleteşti extreme prin care a trecut, odată cu moartea părinţilor săi la mică distanţă de timp. Se ştie că în 1887-1888 Gabriel Fauré scrie prima versiune a *Requiem-ului* pe care şi-l denumeşte *„Un petit Requiem”*[10], care conţinea 5 părţi: *Introit* şi *Kyrie*, *Sanctus*, *Pie Jesu*, *Agnus Dei* şi *In Paradisum*, fără a include *Libera Me*, compusă de acesta în 1877, ca piesă de sine-stătătoare.

Această versiune a fost interpretată în public în 16 ianuarie 1888, sub propria sa direcţie în Paris, *La Madeleine*. În 1889, Gabriel Fauré a adăugat încă o parte, *Hostias* ca parte constitutivă a secţiunii *Offertorium*, iar în 1890 la aceasta a mai adăugat şi *Libera Me*. Această versiune cu orchestră de cameră, cunoscută şi cântată şi în zilele noastre, şi-a avut premiera în 21 ianuarie 1893, sub propria sa conducere muzicală.

Între 1899-1900, lucrarea a fost reorganizată pentru orchestră mare, cor şi solişti, fără a se avea certitudinea că îi aparţine compozitorului Gabriel Fauré sau studentului său, după părerile mai multor cercetători. Această versiune, ultima, a fost interpretată şi la funerariile compozitorului în 1924. John Rutter a descoperit manuscrisul original a *Requiem*-ului lui Gabriel Fauré, cel în versiune de orchestră de cameră, la începutul anilor 1980, găsit la *Bibliotheque Nationale* de Paris.[11]

Structura *Requiem*-ului lui Gabriel Fauré interpretată de Filarmonica Braşov în 1 aprilie 2010 în compania căreia am cântat, durează aproximativ 35 minute, fiind formată din mişcările:
I. Introït et Kyrie (*re minor*)
II. Offertoire (*si minor*)
III. Sanctus (*Mi bemol major*)
IV. Pie Jesu (*Si bemol major*)
V. Agnus Dei et Lux Aeterna (*Fa major*)
VI. Libera me (*re minor*)
VII. In Paradisum (*re major*)

Toate textele folosite în structura *Requiem*-ului lui Gabriel Fauré sunt în latină cu excepţia părţii *Kyrie*, ce este în limba greacă modernă. Interesant mi s-a părut şi faptul că acesta nu foloseşte secvenţele *Dies irae*, ce ar fi avut şi *Rex tremendae* şi *Lacrimosa*, ci alternează *Introit şi Kyrie*, *Pie Jesu*, *Agnus Dei* şi *In Paradisum*, cu *Offertoire*, fără a avea partea *Benedictus* înaintea părţii *Sanctus*, cum s-ar fi obişnuit, dar a adăugat partea de o gingăşie covârşitoare *Pie Jesu*, ce original făcea parte din secţiunea finală a *Dies irae* şi alte două părţi din *Order of Burial* – adică *Libera me* şi *In Paradisum.*[12]

Alte modificări originale ale compozitorului Gabriel Fauré în compoziţia sa *Requiem* sunt la textul din Offertoire: începe cu *„O domine Jesu Christe Rex gloriae”*, în loc de *„Domine Jesu Christe Rex gloriae”*; la secţiunea *Libera me* în loc de *„libera animas omnium fidelium defunctorum”* scrie *„libera animas defunctorum”*. De asemenea, înlocuieşte *„Libera eas”*, în cadrul aceleiaşi secţiuni cu repetiţia *„O Domine Jesu Christe, Rex gloriae, libera animas defunctorum”*, iar cel de-al treilea vers *„Sed signifer sanctus...”* este omis şi înlocuit cu *„Amen”*.

[9] Cf. Michael Steinberg, *Gabriel Fauré: Requiem, Op. 48*. Choral Masterworks: A Listener's Guide. Oxford, Oxford University Press, 2005, pp. 131-137.
[10] Cf. cu John Rutter, prefaţă la *Requiem* Op. 48, by Gabriel Fauré. Chapel Hill, NC: Hinshaw Music, 1984; Michael Steinberg, *Gabriel Fauré: Requiem, Op. 48*. Choral Masterworks: A Listener's Guide. Oxford: Oxford University Press, 2005, pp. 131-137; Vincent Rollin, *Le Requiem op. 48 de Gabriel Fauré: une esthétique sacrée et funebre originale et personnelle*, DMA, Université Lyon 2, France, 2007, 428 p. Referinţe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Requiem (Fauré)”.
[11] Idem.
[12] Cf. cu sursele amintite.

Câteva afirmații ale compozitorului Gabriel Fauré legate de *Requiem* mi s-au părut deosebit de bune pentru a fi citate spre cunoaștere[13]:

„Tot ceea ce am crezut că trebuie să creez în spiritul religios am pus în Requiem-ul meu, care este dominat de la început până la sfârşit de un profund sentiment uman al credinței în odihna veşnică…”

„… este bine de menționat că Requiem-ul meu nu exprimă o frică de moarte sau că ar putea fi considerat un «cântec de leagăn al morții». Dar, exprimă ceea ce eu cred despre moarte: o eliberare fericită, o aspirație spre fericirea de sus, mult mai mult decât o experiență dureroasă. Muzica lui Gounod a fost criticată pentru tendința sa spre noblețea şi duioşia umană. Dar natura lui proprie l-a determinat să compună şi să simtă în acest fel: emoția sa religioasă îi venea din interior. Şi eu am instinctual scăpări de la ceea ce este drept şi propriu unei compoziții, după toți aceşti ani de acompaniator la orgă al serviciilor religioase ale Ordinului Burial. Şi ştiu totul pe de rost! Dar am vrut să scriu ceva diferit”.

Şi cu siguranță că Requiem-ul compozitorului Gabriel Fauré este diferit şi special în acelaşi timp, ca toate marile compoziții ale compozitorilor de geniu.

[13] Michael Steinberg, *op. cit*., pp. 132-133; Richard Bell, *Original score provides a clearer view of heaven*, The Boston Globe. March 28, 1989: 25; Referințe: *Wikipedia, the free encyclopedia* c.v. „Requiem (Fauré)”.

Partea pe care vreau s-o analizez, aşa cum am precizat este singura parte solo din structura Requiem-ului dedicată vocii de sopran solo. Această parte are specificat că ar putea fi interpretată şi de un băiețel sopranist solo, nu numai de o voce feminină de soprană.

Din punct de vedere al formei poate fi considerată A-B-A variat, fiind o combinație între romantism târziu şi impresionism ca stil. Orchestra pentru această parte are componența formată din corzi, timpani şi orgă. Textul ariei, foarte cunoscut de altfel, acelaşi pe tot parcursul, se rezumă la cuvintele: Pie Jesus Domine/Dona eis requiem sau sempiternam requiem ce în traducere liberă vorbesc despre: Scump Isuse, sau Isuse credincios, dă-le odihna sau odihna veşnică.

Măiestria compozițională a lui Gabriel Fauré constă într-o înnoire prin combinații lirico-muzicale ale unor sunete simple, care dezlănțuie în noi, deopotrivă interpret şi public ascultător un mod fermecat acustic şi estetic. Gabriel Fauré invocă ritmuri şi sunete ale unei existențe transcedentale şi le apropie de interpret în chip magic, în măsura în care ascultătorul este vrăjit şi copleşit de măreția implorării Divinității spre oferirea odihnei veşnice. Cine a ascultat vreodată în depărtare glasurile din moschei rostind rugăciunile, ar putea înțelege mai bine vraja ce rezidă în sunetele ritmate, fără modificări majore ale cadenței pronunției cuvintelor, mai ales când textele recitate rămân necunoscute. Astfel am gândit interpretarea ariei Pie Jesu, când simplul sunet devine muzică, iar muzica e simplu sunet. Şi răsplătirea strădaniei mele a fost pe măsura efortului: sublimă!

Prima parte a ariei începe printr-un acord în pp susținut de orgă, în Adagio, după care pornesc celelalte instrumente, în special corzile, trecând în două măsuri de la Si bemol major la Re major, continuând imediat cu Si bemol major – Fa major în următoarele 2 măsuri, continuând şi finalizând secțiunea cu Si bemol major.

Fiind dirijor de cor organist şi compozitor de muzică religioasă, Gabriel Fauré cu siguranță că a dorit să imprime în această arie un stil diferit de Belcanto-ul operetistic italienesc foarte *en vogue* la Paris în acea vreme, sau de stilul german romantic reprezentat prin Hector Berlioz şi Richard Wagner, dominant în restul Europei. A impus un stil francez foarte apropiat de cel al lui Claude Debussy şi Maurice Ravel, ce se va cunoaşte în istoria muzicii sub denumirea de *stil impresionist*. Considerabil îmbogățit limbajul armonic prin utilizarea modurilor gregoriene şi a celor proprii muzicii Extremului – Orient, scriitura pentru orchestră, bogată în combinații instrumentale inedite ajunge la o adevărată *„aerare”* a timbrelor sonore. Ce se remarcă de asemenea pe tot parcursul *Requiem-ului*, că nu sunt mai mult de 30 de măsuri în *ff*, majoritare fiind *mf* şi *p*, iar frazele sunt lungi, cu ritmică simplă şi dinamică redusă.

Toate referințele legate de interpretare sunt bazate pe textul ariei, cel mai adesea Gabriel Fauré cerând *dolce* sau *le plus lié possibile* sau *tres lié*, în ideea evocării şi nu a descrierii, a sugestiei şi nu a reprezentării *terre a terre*.

Relația *formă – stil – conținut* rămâne o constantă care determină câmpul analitic al acestei lucrări muzicale supusă atenției. Libertatea în creație a compozitorului, culoarea sonoră nouă, ineditul mişcărilor cromatice pe o ritmică dedusă din ritmul atmosferei şi a ideii pe care vrea s-o transmită, ne seduce prin înlănțuirile ce sugerează mişcare, acțiune, transparență, irizare… Preluând claritatea şi eleganța specifică lucrărilor compozitorilor francezi încă din vremea lui François Couperin şi Jean Philippe Rameau, compozitorul reactualizează în planul expresiei muzicale concordanța cu elementele concrete ce alcătuiesc tot felul de imagini, care ar putea fi panorame sau decupaje ale unui univers preexistent sau ale unei lumi ce ne aşteaptă dincolo de moarte.

Partea B a ariei debutează cu aceeaşi tonalitate *Si major* dar evoluează pe parcursul altor două măsuri spre *Mi major*, trecând spre *Do major* în alte două măsuri şi apoi spre *Fa major* în următoarele două măsuri.

Revenirea spre un fel de A variat ne aduce în cele câteva măsuri de desfăşurare pietismul afectiv, individualist cu simțul excepțional al armoniei prestabilite, prin care desluşim însuşi chipul Creatorului ce se apleacă cu milă spre noi muritorii, dându-ne odihna…

Deşi ar putea părea simplistă această arie şi destul de uşor de asimilat din punct de vedere melodic, greutatea interpretării şi a conducerii frazelor o ridică la rang de virtute pentru cel care se încumetă s-o abordeze. Pentru că nu vocea primează, deşi fără voce n-am putea discuta despre interpretare, ci modul de abordare şi *„mânuire”* a acesteia, conducerea vocii în diferitele părți ale ariei contând cel mai mult în interpretare. Şi faptul că aria este repetitivă din punct de vedere al textului literar face ca efortul interpretului să fie dublat de inteligență şi fantezie interpretativă.

Fără a încerca să ne implicăm sufleteşte noi, interpreții, în redarea notelor înscrise şi a cuvintelor rostite, am emite doar nişte *sons morts*, care nu ar încânta pe nimeni şi care nu ar putea să redea ceea ce însuşi compozitorul a spus că-şi doreşte: *„o eliberare fericită, o aspirație spre fericirea de sus”*.

The vocal sonority in ”musica sacra”
Abstract

The study The vocal sonority in *musica sacra* tries to attempt phenomenological key features of a specific type of a vocal sonority considering the history of traditions precisely determined, illustrating then with reference times belonging to different periods of universal music history. The fact that we focus on a particular kind of music, on sacred music, or on religious music, enables us to penetrate inside it and discover that we are faced with a spiritual vertical geology structure in direct communion with God, the Almighty, the Creator of the Universe.

One of the calls of our generation seems to be exactly the bringing to light, the *mundus subterraneus* of the universal music history, this fascinating universe with empiro-critical means, which was often consciously concealed, a field of knowledge which during the Iron Curtain has done nothing than canned or frozen the drops numb of our spiritual heritage into our inside, where the truth about God and about the music people created inspired by God, was smouldered.

Those who seek the aesthetic issue without knowing the purpose of the musical constituent structures beloging to the discourse of this genus, expose themselves to a great danger. Spiritually speaking, modern man who approched this particular kind of music, the sacred music or the religious music, adapts his self to the *"fashion of the interpretation"*, or to the *"tradition in interpretation"* without performing an ideal design in vocal interpretation gained through research. We specify that the role of research is not to mystify or to disappoint the audience, but rather provide an Ariadne's thread to an exit, to a way of a personal musical interpretation.

I strongly believe that we, the interpreters, must have a specific goal: to start a musical adventure to meet and to decipher the secret signs of a musical discourse unread until us, giving to the audience by adding our own thoughts, the original gestures in vocal interpretation even with documentary value.

Without attempting to involve ourselves spiritually, we, the interpreters, are singing notes and recording spoken words, gaining just *sons morts* who would not delight anyone and could not reveal what the composer, Gabriel Fauré himself said that he wants: *"a happy release, an aspiration towards happiness above…"*.

Maria-Cristina BOSTAN

MUZICA LITURGICĂ ÎN CONTEXTUL VIEȚII MODERNE

„Cântarea vine o dată cu Învierea"

Când am pornit acest demers, ceea ce m-a incitat a fost modul de interpretare şi de empatie a cântării liturgice, constatând tocmai preocuparea reală asupra existenţei muzicii liturgice în viaţa noastră a unor personalităţi din diferite sfere ale culturii şi spiritualităţii.

Rugăciunea şi cântarea sunt două realităţi nedespărţite în cultul creştin. Constituind o tradiţie vie, muzica liturgică, a cărei vechime se pierde în negura timpului, păstrează în sine ideea de *comuniune* în exprimarea spirituală, sensibilă şi totodată conştientă, a Cuvântului Întrupat. *„Majoritatea slujbelor din cultul Bisericii sunt alcătuite din rugăciuni şi cântări ce se împletesc şi se completează armonios, fapt ce conferă cultului un ritm mereu nou. Cântările sunt organizate pe diferite glasuri, lucru important de altfel în cadrul acestor slujbe, deoarece coloratura şi ethosul fiecărui glas imprimă credincioşilor stări sufleteşti şi trăiri sfinte nebănuite. Melodia contribuie la adâncirea sensurilor pe care le conţin rugăciunile şi textele imnografice, prin aceea că stimulează factorul emotiv, afectivitatea, făcând ca rugăciunea să fie pătrunsă şi înţeleasă cu raţiunea, dar şi trăită cu inima."* (Pr. Zaharia Matei).

Caracterul *comunitar* pe care îl are cântarea liturgică este întruchipat de *cântarea corală*, omofonă sau polifonică. Aici nu putem să nu subliniem faptul că există o tot mai evidentă preocupare pentru reîntoarcerea la vechea *cântare psaltică*, dar aceste încercări se fac cel mai adesea aleatoriu, aşa cum constată Costion Nicolescu: *„Nu trebuie trecută cu vederea apariţia în ultima vreme a unor încercări susţinute de reîntoarcerea la vechea şi corect ziditoarea cântare psaltică, încercări care, este drept, cel mai adesea au loc în afara şcolilor muzicale, fie ele teologice sau laice cu preocupări de muzică religioasă"*.

Din nefericire realitatea dezvăluie, cu rare excepţii – care ţin tocmai de încercarea de redescoperire a muzicii psaltice în perimetrul Braşovului – destul de multe *lipsuri* în susţinerea *partiturii* muzicale legată intrinsec de textul liturgic. O justă orientare nu poate porni decât din perspectiva unei abordări teologice a structurii muzicale liturgice.

Tradiţia locală a impus, prin creaţia compozitorilor George Dima şi Iacob Mureşianu, cântări liturgice corale. Creaţia corală a compozitorului George Dima prezintă un deosebit interes sub raportul expresivităţii, al polifoniei, al principiilor modale folosite de autor. **Iacob Mureşianu**, are meritul de a se fi descătuşat, în ce priveşte cântarea bisericească, de influenţele lui Schumann şi Mendelsohn şi să se îndrepte spre probleme legate de autenticitatea stilului cântării noastre religioase.

Această tradiţie se păstrează în cea mai mare parte, până astăzi în biserica română din spaţiul braşovean. Problema acută este aceea a implicării la un nivel înalt de conştientizare şi asumare a participării active – fie că este vorba de cântăreţi de strană care psalmodiază sau de un cor (variabil ca număr) mixt ori un grup omofon care antrenează întreaga comunitate a mirenilor.

„Muzica reprezintă fară îndoială un dar al lui Dumnezeu, şi ar fi păcat să nu fie primit cum se cuvine. Muzica adevărată se înalţă şi pogoară deodată – te cuprinde, te învăluie protector. Ca tare, muzica adevărată (respectându-şi condiţia de dar al lui Dumnezeu) este capabilă să te poarte spre Dumnezeu, o posibilă cale spre El, cu condiţia să-şi respecte constituţia. Muzica bună te poartă spre zonele cele mai imponderabile ale spiritualităţii. Orice muzică bună, bine realizată, are în ea, prin definiţie, o componentă mistică. Poate că această mistică vine în parte şi din ambiguitatea ei, dar în mod sigur, până la urmă depăşeşte această ambiguitate într-o siguranţă neabătută. Există o curăţie

a muzicii bune, adevărate. Pe teritoriul ei eşti mult mai puţin expus la a face răul. Ea produce o purificare a fiinţei. Într-o sală de concert eşti lucrat întru liniştirea şi aşezarea fiinţei. În mod normal, ieşi de acolo mai disponibil celorlalţi, mai capabil de hotărâri generoase, cu un cuvânt – mai bun." (Costion Nicolescu).

Cântările liturgice, atunci când rămân genuine, nealterate, au capacitatea de a exprima adâncimea conţinutului teologic al textului religios (chiar fără a fi neapărat *„bizantine"*). Virtuţile teologice ale cântării răzbesc uneori şi dincolo de zidurile bisericii: dintre toate cântările satului, colindele şi iertăciunile de la nuntă sunt cele mai evident religioase. *„Cele dintâi reprezintă o subtilă şi delicată teologie a întrupării şi nu numai, dacă ne gândim că există colinde şi pentru alte momente ale anului liturgic. Cele din urmă reiau cu multă şi subţire înţelegere istoria Vechiului Testament"*. (Pr. Prof. Dr. Nicu Moldoveanu). La oraş această prelungire a liturghiei în afara spaţiului bisericesc se poate întâlni astăzi destul de rar.

Există o muzică *interioară* care se dezvăluie celor ce cunosc şi stăpânesc atât *tainele*, cât şi ştiinţa citirii unei partituri, aceasta dezvăluindu-se – la modul ideal – fără *intermediari*. Ca şi în vorbirea responsabilă, tăcerea are şi ea în muzică un rol esenţial, este mai mult decât o simplă pauză, ea face parte din partitură şi trebuie *ascultată*.

Cercetările actuale dovedesc faptul că *muzica* clasică, cultă (evident că termenul îşi are obârşia în *cultul* religios) poate schimba omul – cu atât mai mult muzica liturgică. *„Aşa cum există o poezie liturgică şi una laică, o arhitectură cultică şi una civilă, nu poate să nu existe şi o muzică bisericească şi una în afara bisericii. Există biserica – locaş de cult, dar există şi biserica cosmică, Cosmosul ca Biserică (a se vedea în acest sens şi icoana reprezentând Pogorârea Sfântului Duh). Nimeni nu trăieşte permanent într-un locaş de cult. Chiar şi monahii îşi petrec un timp mai scurt sau mai extins în propria lor lume lăuntrică. Mulţi văd în orice muzică din afara bisericii o decădere. Cred că lucrurile trebuie să fie nuanţate. Totul este ca ceea ce se petrece în afara zidurilor bisericilor să prelungească pe cât posibil ceea ce se petrece înăuntru, să slujească acelaşi duh, să propage aceleaşi precepte, să conducă la ceea ce unii teologi contemporani au numit liturghia de după liturghie. Fără a fi neapărat bisericeşti, manifestările artistice, inclusiv muzicale, nu trebuie să contrazică creaţia, conţinutul ei ontologic şi ţelul ei eshatologic".* (Costion Nicolescu)

Rolul şi importanţa cântăreţilor bisericeşti a crescut cu timpul, poate în *defavoarea* participării active a credincioşilor la cântarea religioasă, cel puţin în anumite regiuni ale ortodoxiei. Participarea laicilor la cântarea religioasă nu reprezintă în fapt o inovaţie, ci constituie o tradiţie veche a cărei aplicare în practică a evoluat şi s-a diversificat după împrejurări.

„Cele mai multe dintre caracteristicile cântării bisericeşti ortodoxe – a căror perpetuare obstinată, într-o lume mereu în schimbare, contrariază un spirit cultural – estetic «istorist» sau «modernist», pot fi mai bine înţelese în perspectiva unei «teologii a persoanei».

De ce numai vocea omenească îşi găseşte loc în cântarea ortodoxă, nu şi instrumentul muzical? Vocea, chiar la modul comun, este expresia cea mai directă a unei persoane (umane), ce are în «spatele» său un nesfârşit de taină. Orice instrument muzical, chiar prin ceea ce este el («instrument»), este o intermediere, o interpunere, între cel-cei- care cântă în cadrul liturgic şi Cel pentru care se cântă, ce umbreşte «directeţea», imediatul comunicării născătoare de comuniune între persoane. Pe de altă parte, cântatul împreună cu instrumentele şterge deosebirea de «glăsuire» («glasul bisericesc» – o altă expresie a «personalismului» ortodox) între omul-persoană şi instrumentul neînsufleţit, deschizând drumul tratării «instrumentale» nu numai a vocii (ca în «bel-canto») ci chiar a persoanei umane – o tratare inevitabil reducţionistă, ce ar coborî fiinţa omenească spre firea neînsufleţită (omul-instrument, omul-maşină, omul previzibil, fără Taină), un reflex invers al erorii «instrumentaliste» străvechi a idolatriei, care atribuia neînsufleţitului valenţe

personale... Este adevărat că există, în Biserica Ortodoxă excepții în privința instrumentelor muzicale («sonore» – ar fi mai corect): clopotul şi toaca. Acestea însă, prin «instrumentalismul» lor declarat – sunet direct instrumental, repetat, lovit, neînsuflețit, fară a avea vreo pretenție de a imita sau suplini vocea omenească, sau de a crea vreo construcție sonoră capabilă să-şi fie suficientă (estetic) sie însăşi (şi care astfel ar înlocui vocea) – nu creează confuzie spirituală în planul liturgic, firea neînsuflețită participând în chipul ei adevărat (şi nu în vreun fel înşelător, care să confunde viul persoanei cu vreo «abilitate» a unei închipuiri neînsuflețite) la liturghia generală a lumii create. În «iconomia sonoră» a Bisericii, orice eveniment sonor, ca şi orice eveniment liturgic, trebuie să fie prezent în adevărul său, cântarea liturgică fiind un mijloc specific în iconomia bisericească-liturgică mântuitoare". Slujba bisericească (la fel ca şi cântarea cuprinsă în ea) este, în primul rând, o lucrare a persoanelor, a persoanelor omeneşti între-laolaltă şi împreună cu Persoanele Dumnezeieşti, care abia în al doilea rând îşi revarsă binecuvântarea asupra întregii făpturi – (şi celei neînsuflețite). Orice mediere sau (mass-) mediatizare instrumentală – muzicală, dar şi de tehnică radio, TV etc. – nu-şi are locul într-o lucrare a comuniunii inter-personale. Pentru că, oricum, într-un domeniu al lucrurilor esențiale, omeneşti şi dumnezeieşti (îndeosebi), instrumentul (şi *„instrumentalismul"*) muzical nu poate concura *persoana umană*, fie ca ofrandă aleasă între cele create (şi Mântuitorul S-a adus Jertfă desăvârşită, întrupat ca om!), fie ca *„instrument"* al cântării – *„jertfă de laudă"* sau ca icoană a Făcătorului său.

O altă caracteristică a cântării liturgice este cuvântul, totdeauna prezent, ca şi cuvânt rostit, viu, adresat de către şi către persoană (Persoană), cuvânt personal cu înțeles. Non-cuvântul este refuzat, fie sub înfățişarea sunetului impersonal al instrumentului muzical, fie a vocalizei tehnice (tot *„instrumentale"*); jubilația sau cântarea papadică, în care cuvântul pare că se dizolvă, se sprijină tot pe cuvânt, ce suferă însă o *„prefacere"* liturgică. Faptul că Dumnezeu *„i-a făcut (pe oameni) după chipul şi asemănarea Lui, împărtăşindu-le şi din puterea cuvântului Său, fiind ca un fel de umbre ale Cuvântului şi fiind cuvântători..."*, face ca slabele cuvinte omeneşti ale cântărilor liturgice – care trebuie cântate pentru a le ridica din condiția pământească decăzută a rostirii prozaice – să trimită la Cel prin Care *„toate s-au făcut şi fără El nimic nu s-a făcut..."* (In. 1, 3), ele, cuvintele cântărilor liturgice, fiind *„loc teofanic"* şi icoană a Cuvântului Dumnezeiesc. Aşadar, cântarea liturgică, este prin excelență, o cântare a Cuvântului, care ne deschide calea către viața de comuniune şi de iubire ce izvorăşte din Comuniunea desăvârşită a Persoanelor Treimice. (Pr. Dr. Vasile Grăjdian)

Fie ca tradiția muzicii liturgice să sensibilizeze responsabil pentru dăinuirea şi creşterea sentimentului de comuniune şi comunitate liturgică.

Church music in modern life

Abstract

When I started this project, what incited me was the interpretation and empathy of church music. I found out that there is a real interest in the existence of church music in real life for many personalities amongst cultural and spiritual entities. Prayer and music are two unseparable realities in Christianity. Being a real tradition, church music`s age is long in the mist of time. Certainly, it keeps it`s ideas of community in the spiritual language, sensitive and conscious, of the *Born Word* (Cuvântul Întrupat).

The *comunity character* of church music is represented by the choir, homophonic or polyphonic. We cannot miss out the fact that there is an on-going preoccupation towards the psalms, but the elaboration is still random, as quoted by Costion Nicolescu: *"We cannot overlook the recent appearance of sustained experiments to retrieve the old and well-building psalm chant. However,*

these experiments take place outside music schools, either theological or church unrelated, but with church music interests."

Sadly, the reality unveils, with few exceptions – which obviously are the re-enactments of church music, fewer and weaker in the Braşov perimeter – many *shortages* in sustaining the musical *tabs* that are strongly bonded to text. A just orientation can only start from the perspective of a theological point of view of the church music.

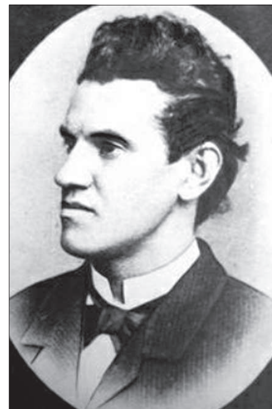
Local tradition imposes, within the creation of composers like George Dima and Iacob Mureşianu, choir music. The work of George Dima has a large appeal towards expresivity, poliphonity and modal principels of the author. Iacob Mureşianu has the honour of unlocking the influences of Schumann and Mendelsohn in church music and leaning towards the problems of authenticity of our church music.

There is an *inner* music which unveils the *secrets* and the science behind the tabs to which it may know and use them. They are unveiled – in an ideal way – with no intermediaries. As in responsible speech, the silence has an essential role in music. It is far more than a simple pause. It belongs to the tabs and must be *listened to* accordingly. The role and importance of this type of music`s singers has grown in time, maybe in *disfavour* of active religious participants to church music, especially in some orthodox regions. The involvement on church unrelated singers is not an innovation, but is seen as an old tradition. The application of this in church music evolved and diverted among near-by surroundings. An important characteristic of church music is the word, always present, as in spoken word, live, from a person to another person (The Person), personal word with meaning.

Petruța-Maria MĂNIUȚ

CIPRIAN PORUMBESCU,
FIGURĂ EMBLEMATICĂ A MUZICII TRANSILVĂNENE

Ciprian Porumbescu a fost unul din marii muzicieni români care a străbătut cărările Brașovului, chiar dacă pentru scurt timp (1881-1883), dar cu consecințe majore asupra culturii locale a orașului din inima țării. Contextul politic, istoric, geografic și economic (nod comercial) al orașului a făcut ca Brașovul să fie supus multiplelor influențe europene occidentale și celor provenite de la sudul Transilvaniei, din Țările Române.

În secolul al XVI-lea, tipăriturile diaconului Coresi au deschis seria marii răspândiri a ideilor pe calea tiparului în această zonă, iar Revoluția de la 1848 a plasat Brașovul într-o mare acțiune de unificare a tradițiilor naționale. Biserica „Sf. Nicolae" și prima școală românească (1495[1]) din Scheii Brașovului au constituit elemente de autentică tradiție, căci au beneficiat de susținerea conducătorilor Țării Românești și Moldovei. În 1822 a fost psalt și profesor la Biserica „Sf. Nicolae" chiar Anton Pann. Viețuirea alături de sași le-a oferi românilor șansa unor alte orizonturi culturale, căci localnicii nu beneficiau de drepturi politice înainte de 1848. În perioada 1836-1838 au apărut la Brașov primele periodice din nordul țării („Foaia duminicii", „Foaia săptămânii"– devenit „Gazeta de Transilvania", însoțită fiind de „Foaie pentru minte, inimă și literatură"), prin intermediul cărora s-au răspândit idei sociale și culturale de mare noutate.

În 1830 s-au înființat la Brașov primele societăți comerciale românești, iar învățământul a fost propulsat de către Ioan Popazu la începutul secolului al XIX-lea și de Mitropolitul Andrei Șaguna după Revoluția din 1848. În perioada 1870-1883 muzica vocală a devenit disciplina *„cântări"*, iar în 1881 s-a petrecut angajarea lui Ciprian Porumbescu la gimnaziul care astăzi poartă numele lui Andrei Șaguna. Alături de Anton Pann, de Gheorghe Ucenescu și de Gheorghe Dima, Ciprian Porumbescu (1853-1883) a fost marea personalitate care a marcat cultura Brașovului ca dirijor, violonist, profesor și compozitor, semnând *„teolog și filozof absolut"*.

Născut la 14 octombrie 1853 în comuna Șipotele Sucevei, după studii generale și teologice la Suceava și Cernăuți, C. Porumbescu a studiat și la Viena (la Universitate și la Conservator, fiind elevul lui Bruckner la armonie). Concomitent cu audierea cursurilor universitare, Ciprian Porumbescu și-a completat cultura muzicală și pe cea generală frecventând numeroase spectacole de teatru, operă, precum și concertele ce aveau loc în diferite săli și în biserici din Viena. Viața artistică vieneză a fost pentru compozitorul român un extraordinar model profesional. A desăvârșit propria pregătire muzicală la Brașov, frecventând lecțiile de pian cu Hermann Geifrig (1805-1886), dirijor și organist la Biserica Neagră.

Marele compozitor român s-a afirmat prin daruri melodic unice în istoria muzicii românești: autenticitatea și emoția inspirației melodice, accesibilitatea și patriotismul creațiilor sale. Porumbescu a excelat și în activitatea muzicală națională cu puternice rezonanțe sociale, devenind președintele societății studențești „Arboroasa" (în cadrul căreia a susținut conferințe precum cea despre „Muzica la români"). Tatăl său, Iraclie Porumbescu, scriitor, poet, folclorist și compozitor, a

[1] În 1495 a început să se ridice biserica de piatră, în locul bisericuței de lemn mai vechi. Dar date certe despre Prima școală românească sunt abia din sec. XVIII (1743).

fost prieten şi elev al lui Aron Pumnul, prieten devotat al lui Alecsandri şi al lui Carol Miculi; el a transmis fiului său patriotismul care avea să-l plaseze printre conducătorii mişcării sociale din nordul Moldovei, devenind subiectul criticilor conducerii austriece şi chiar al puşcăriilor care pedepseau dragostea de neam.

Ciprian Porumbescu a dezvoltat şi o autentică conexiune culturală cu spațiul braşovean, cu „Gazeta de Transilvania", susținând şi o bogată corespondență cu Iacob Mureşianu. În cele din urmă, în anul 1881 a devenit profesor la Braşov la gimnaziul înființat de Mitropolitul A. Şaguna, alături de cel pe ale cărui versuri scrisese „Pe-al nostru steag e scris Unire". Dintre lucrările prin care a omagiat oraşul de la poalele Tâmpei amintim „Hora Braşovului" sau „O dimineață pe Tâmpa". Şi datorită faptului că a fost el însuşi preocupat de dirijarea mai multor formații corale, creația sa vocală şi corală ocupă cea mai mare parte a artei sale componistice, fiind materializată în lieduri, romanțe şi coruri. Acestora li se alătură şi coruri bărbăteşti şi mixte, lucrări pentru voce şi pian sau vioară şi cor, romanțe, hore, lieduri,

multe dintre ele marcate de intențiile sale profund patriotice. Unele din creațiile sale păstrează ecoul facturii lăutăreşti, aşa cum se petrece şi în celebra lucrare „Lăsați-mă să cânt".

Corurile constituie *„cea mai valoroasă contribuție a sa la muzica românească"*[2], fiind autorul unor lucrări de dimensiuni restrânse sau mai largi („Altarul Monastirii Putna"). Faptul că a dirijat corul de la Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului, reuniunile corale, formații de la Cernăuți sau Viena i-a prilejuit dezvoltarea laturii creatoare ce se reflectă în lucrările de factură religioasă („Tatăl nostru" – rămas emblematic pentru Bisericile din Transilvania până astăzi, alături de „Hristos a înviat!"). Colecția de coruri la unison publicată la Viena în 1880 include primele cântece patriotice româneşti sub titulatura „Colecțiune de cântece sociale pentru studenții români" („Imnul unirii", „Cântecul tricolorului", „Gaudeamus igitur").

Muzica instrumentală redă cultura şi educația sa de tip vest-european, mai ales la nivel macro-formal, dar şi din perspectiva formulării melodice microformale: lucrările pentru pian solo sau vioară, lucrări camerale şi cele pentru orchestră mică constituie dovada acestei puternice educații muzicale culte. Horele, valsurile, polcile, mazurcile, dansurile folosesc chiar elemente melodice din cadrul folclorului românesc – dar într-un mod incipient; prelucrările sau chiar formele ample se

[2] V. Cosma, *Ciprian Porumbescu*, Bucureşti, Editura de stat pentru imprimate şi publicații, 1957, p. 43.

regăsesc în arta sa („Rapsodia română”). Pentru instrumentul său preferat, vioara, a creat puține lucrări rămase în istoria muzicii („Balada”), iar muzica de cameră i-a prilejuit introducerea intonațiilor populare chiar în cadrul formelor specifice saloanelor. Lucrările dedicate orchestrei aparțin mai ales perioadei studiilor de la Viena şi Braşov.

În perioada de sfârşit a existenței, Ciprian Porumbescu a devenit creatorul operetei *„Crai nou”*, prima lucrare de acest gen în muzica românească, realizată pe fundamentul versurilor lui V. Alecsandri (legenda Dochiței şi a lui Bujor, valorificată anterior şi de Flechtenmacher). În anul 1882,

lucrarea a dobândit două realizări sonore, care ilustrează foarte bine tradiția operei în cadrul universului muzical vienez, în care avusese ocazia să se afle. Momentele cele mai strălucite sunt: uvertura (sinteza melodică a întregii lucrări), ariile („Lăsați-mă să cânt”) şi corurile („Crai nou”, „Pe plaiul de munte” şi „Haideți, haideți”).

În 2/14 noiembrie 1882, a apărut în „Gazeta Transilvaniei” o cronică scrisă de medicul Gh. Baiulescu, violonist concertist amator (cel care îl îngrijea pe Ciprian Porumbescu): *„public atât de numeros şi ales din loc şi dimprejur nu ne aducem aminte să se fi întrunit de mult ca în seara memorată. Sala de concert era aşa de ocupată, încât mulți au trebuit să se întoarcă, neavând loc. Dirijorul a ştiut, în câteva probe să inițieze nişte muzicanți străini în caracterul pieselor noastre naționale. Orchestra a trebuit să repete o parte din rapsodie, iar compozitorul a fost aclamat din toate părțile”*[3]. Considerat, drept cea mai importantă manifestare artistică organizată sub patronajul său spiritual la Braşov, evenimentul premierei a constituit o mare contribuție la viața muzicală braşoveană.

Marele compozitor român şi-a exercitat acea vocație a sintezei dintre folosirea formelor muzicale vest-europene[4] (asimilate prin contactul cu tradiția muzicală continentală) şi a melosului popular românesc, dar nu la nivelul la care aveau să o realizeze George Enescu şi câțiva dintre colegii săi de generație. Porumbescu a plasat în contemporaneitatea națională intonațiile şi cultura muzicală vest-europeană, transfigurând-o însă prin sensibilitatea sa autentic românească. Ciprian Porumbescu şi-a materializat şi vocația pedagogică prin faptul că în 1878 a scris *Elementele musicei vocale pentru şcoalele poporale şi normale*, care a contribuit la educarea muzicală a multor generații de elevi.

Ciprian Porumbescu a fost şi unul dintre fondatorii şcolii româneşti de muzică instrumentală şi vocală prin *Balada* pentru vioară şi pian, prin *Rapsodia română*, prin dansurile populare şi lucrări de salon pentru pian, prin cântecele sale pe versuri româneşti şi germane. Cuvintele unui

[3] http://chisinau.ch/board/ciprian_porumbescu/17-1-0-66.
[4] Chiar şi forma de lied preluată de la Schubert şi Schumann.

coleg de facultate rămân emblematice pentru personalitatea sa: *„lucru mare şi cam rar la alți oameni era la Ciprian dragostea lui fierbinte şi simțirea adâncă pentru tot ce e bine, frumos, nobil. Cânta la vioară şi plângea: cânta la vioară toate doinele şi cântecele noastre poporale ca nimeni altul...”*.

Ciprian Porumbescu, remarkable personality of transylvanian music
Abstract

Ciprian Porumbescu was one of the greatest Romanian composers who lived and worked in Brasov (for only two years, between 1881-1883), but who had important consequences for the local musical culture. The political, social, economic and cultural context of the Brasov was the agent of many european influences from the west of the continent, from the Romanian Countries. Ciprian Porumbescu was one of the founders of the Romanian Componistic National School (for the instrumental and vocal music) through the *Balad* for violin and piano, through the *Romanian Rhapsody*, through the Romanian popular dances, through his piano works or his songs. Ciprian Porumbescu exerts his vocation of the synthesis between the western musical forms (absorbed through the direct contact with the western musical tradition) and the Romanian type of melody. This activity was exceptional only in the works signed by George Enescu and some of his contemporaries, but Ciprian Porumbescu had the accomplishement of a promoter.

Adrian SOLOMON

SIGISMUND TODUȚĂ, PROFESOR LA BLAJ

Înființarea şcolilor din Blaj a fost urmarea firească a unui act de o importanță majoră pentru istoria Transilvaniei – Unirea românilor cu Biserica Romei. Cel de-al treilea episcop al Bisericii Unite, Inochentie Micu Clein, un martir al neamului românesc, şi-a închinat întreaga viață luptei pentru obținerea de drepturi civile, politice şi pentru ridicarea spirituală a națiunii române. Conştient de importanța educației în realizarea demersurilor sale, episcopul Clein a început construcția clădirii ce urma să adăpostească primele şcoli sistematice cu limba de predare română din Transilvania. Marele patriot nu şi-a putut vedea visul realizat datorită conflictelor pe care le-a avut cu Dieta, ceea ce a determinat-o pe Maria Tereza să-l trimită în exil la Roma. Opera începută de vlădicul Clein a fost continuată de episcopul Petru Pavel Aron, urmaşul său, care prin scrisoarea circulară redactată la 11 octombrie 1754 anunța deschiderea şcolilor blăjene. Aceste instituții de învățământ au jucat un rol decisiv în formarea elitelor intelectuale româneşti. Intelectualii formați la Blaj au fost ideologii şi organizatorii Revoluției de la 1848 din Transilvania, au contribuit la întocmirea şi publicarea Memorandului din anul 1894 şi, ca o încununare a stăruințelor lor, la unirea Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918.

Primii dascăli ai şcolilor din Blaj au fost călugării ordinului „Sfântul Vasile cel Mare" care, pe lângă faptul că aveau în administrare averea Mitropoliei, erau sfetnicii Episcopului dar şi profesori, şcolile fiind confesionale. Mai târziu, la aceste şcoli au predat preoți celibi, preoți de mir şi profesori laici. Activitatea didactică şi ştiințifică deosebită prestată de unii profesori de-a lungul timpului, a fost apreciată de cel mai de seamă forum al ştiinței şi culturii, Academia Română, care a ales în rândurile sale pe *Timotei Cipariu, George Barițiu*, *Ioan Micu Moldovan*, *Augustin Bunea*, *Alexandru Borza*, iar ca membri onorifici pe *Mitropoliții Dr. Vasile Suciu*, *Alexandru Niculescu* şi *Cardinalul Dr. Alexandru Todea*.

Începând cu anul şcolar 1872-1873, din inițiativa Mitropolitului Ioan Vancea, s-a introdus în Gimnaziul Superior muzica vocală şi instrumentală laică. Până la această dată muzica exista în programa şcolară ca obiect de învățământ cunoscut sub numele de *cant bisericesc*, fiind predată de preoți. Odată cu introducerea orelor de muzică laică, conducerea şcolilor a fost preocupată de angajarea profesorilor calificați în acest domeniu. Prezența lor în învățământul blăjean a dat un plus de calitate acestuia, astfel că, în timp ce în alte oraşe din Transilvania nu existau şcoli secundare (licee), la Blaj exista un învățământ muzical bine pus la punct, ai cărui reprezentanți au rămas nu numai în istoria învățământului blăjean, ci şi în istoria muzicii româneşti: *Iacob Mureşianu*, *Nicodim Ganea*, *Tiberiu Brediceanu*, *Guilelm Şorban*, *Celestin Cherebețiu*, *Iuliu Mureşianu*, *Sigismund Toduță* şi alții.

O pagină de glorie a învățământului muzical blăjean a fost scrisă de profesorul doctor Sigismund Toduță. Sigismund Toduță s-a născut la 17 mai 1908 în localitatea Simeria, județul Hunedoara. Şcoala primară a făcut-o în localitatea natală. În această perioadă dobândeşte şi primele cunoştințe muzicale în casa părinților săi. Între anii 1918-1926 urmează cursurile Liceului de Băieți din Alba Iulia, după care se înscrie la Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică din Cluj, secția pedagogică (1926-1930) şi secția pian (1926-1931). Printre profesorii săi de la Conservator au fost renumitul compozitor Marțian Negrea (compoziție, armonie şi contrapunct) şi Ecaterina Fotino-Negru (pian).

La absolvirea studiilor pedagogice de la Conservator, Sigismund Toduță este numit profesor de muzică la Blaj, oraşul Maestrului Iacob Mureşianu. Aici preia orele de muzică la Liceul de băieți român unit *Sf. Vasile cel Mare.* În paralel cu activitatea didactică, continuă studii de compoziție la

acelaşi Conservator din Cluj, pe care le finalizează în anul 1936. Urmând calea deschisă de Iacob Mureşianu, tânărul profesor desfăşoară o valoroasă activitate didactică, artistică şi componistică. Ca o recunoaştere a meritelor şi rezultatelor obţinute, Mitropolia Română Unită Greco-Catolică din Blaj îi oferă o bursă de studii la Academia Santa Cecilia din Roma (1936-1937), unde se specializează cu profesorii Ildebrando Pizzetti (compoziţie) şi Alfredo Casella (pian). În aceeaşi perioadă cu aceste studii de specializare, Toduţă pregăteşte doctoratul în muzicologie la Pontificio Istituto di Musica Sacra din Roma. La 14 noiembrie 1938 susţine teza de doctorat *Transcrierea şi comentarea unor lucrări de tinereţe, necunoscute, semnate de G.Fr. Anerio*, obţinând titlul de doctor în muzicologie.

Activitatea didactică a profesorului Toduţă începe în anul 1932, când este numit profesor suplinitor la Liceul de băieţi *Sfântul Vasile cel Mare*, alături de tinerii profesori Pavel Dan, Virgil Stanciu, Virgil Fulicea. A predat muzică vocală, muzică instrumentală, a organizat ansambluri vocale, o orchestră semi-simfonică şi o fanfară. În anul şcolar 1938-1939 a devenit titular al catedrei de muzică. A fost un profesor îndrăgit de elevii săi, cu toate că era foarte exigent. Iată cum este prezentat de fostul său elev Petru Sechel în volumul *Unde eşti copilărie?*: *„Un bărbat chipeş, înalt şi frumos aş putea spune, totdeauna îmbrăcat elegant şi cu gust. Avea părul des, frumos buclat şi atent aranjat până la ultimul fir. Ca dascăl avea talentul catedrei, expunând clar, metodic şi pe înţelesul oricui.”* Activitatea didactică deosebită desfăşurată de Sigismund Toduţă a fost scoasă în evidenţă de inspectorul şcolar George Onciul, care cu ocazia unei inspecţii nota în procesul verbal: *„Profesorul este un element excepţional din toate punctele de vedere: pregătire (doctor în muzică), talent, prestaţiuni dar şi dragoste pentru arta şi misiunea sa... Am fost mişcat de evidenta influenţă ce a exercitat asupra elevilor, din care a făcut entuziaşti şi conştiincioşi iubitori ai artei tonale... Ca dirijor şi organizator de ansambluri, realizările sunt demne de toată lauda (a organizat şi o deosebit de reuşită fanfară a liceului)... În ce priveşte activitatea extraşcolară, numărul şi serioasa valoare a lucrărilor, premiul Enescu 1940, ca şi activitatea de specialitate, cultură etc., stă individual pe aceeaşi treaptă până şi cu profesorii de Academie din cei mai apreciaţi şi ar merita cu prisosinţă un loc şi un câmp de activitate cu posibilităţi de dezvoltare cu mult mai mari.”*

Sigismund Toduţă (1908-1991)

Acest lucru e posibil începând cu 1 februarie 1943, când este numit asistent corepetitor la Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică din Cluj, aflat în refugiu la Timişoara. După doi ani, este numit profesor la acelaşi conservator, unde are cursuri de teorie-solfegiu-dictat (1946-1949), armonie, contrapunct, forme şi compoziţie (1949-1955) şi compoziţie (1955-1973). În anul 1962 devine rector al Conservatorului *Gh. Dima*, funcţie deţinută până în anul 1965. Se pensionează în anul 1973, rămânând profesor consultant la conservator. Abia în anul 1970 i se recunoaşte diploma de doctor, după publicarea unui extras al tezei sale în *Bollettino Ceciliano, nr. 2, 1969* la Roma. Are, în acest fel, dreptul să coordoneze lucrările de doctorat în stilistică muzicală. Concomitent cu activitatea didactică, Sigismund Toduţă îndeplineşte funcţia de secretar artistic al Filarmonicii *Ardealul* din Cluj (1945-1949) şi director al Filarmonicii de Stat din Cluj (1971-1974).

În *„oraşul şcolilor”* Sigismund Toduţă a reorganizat formaţiile muzicale de la Liceul de băieţi, corul, orchestra şi a pus bazele unei formaţii instrumentale noi – fanfara. Cu aceste formaţii a participat la serbările organizate de instituţiile şcolare blăjene cu diferite ocazii. Pentru a ilustra activitatea artistică deosebită desfăşurat de profesorul Sigismund Toduţă, prezentăm programele a două spectacole desprinse din Anuarele Liceului de băieţi *Sfântul Vasile cel Mare*:

30 ianuarie 1940 – Serbarea şcolară de Trei Ierarhi

1. *Imnul şcolilor din Blaj de Radu Brateş, Sigismund Toduță – corul liceului*
2. *Blajul şi ideologia ardeleană din preajma anului 1848, disertație de Cristea Nicolae, cl. VIII, şt.*
3. *Valurile Dunării de I. Ivanovici – fanfara liceului*
4. *A. Vlahuță – Dormi în pace, recită elevul Tropa Mircea, cl. VIII, lit.*
5. *Fragment din Oratoriul Iuda Macabeul de Fr. Handel – corul cu acompaniament de orchestră*
6. *Sancti Patris nostri Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani homilia incarnationem Domini nostri Iesu Christi, recită elevul Pop Romul, cl. VIII, lit.*
7. *Frunză verde, frunzuliță de Tiberiu Brediceanu – corul liceului*
8. *Învârtita de Iacob Mureşianu – corul liceului*
9. *Paul Claudel – Saint Pierre, recită elevul Şurtea Virgil, cl. VII, şt.*
10. *L. Uhland – Der Valler, recită elevul Macavei Iosif, cl. VII, lit.*
11. *Potpuriu ardelenesc – fanfara liceului*

Programul şedinței festive a *Societății de Lectură* a elevilor de la Liceul Sfântul Vasile din data de 30 ianuarie 1942 a fost închinat comemorării a 25 de ani de la moartea compozitorului Iacob Mureşianu. Şedința s-a ținut la Institutul Recunoştinței în prezența P.S.S. Episcopul Dr. Valeriu Traian Frențiu şi a avut următorul program:

1. *Imnul Regal de E. Hübsch – cor*
2. *Iacob Mureşianu – disertație susținută de elevul Ioan Băban, clasa a VIII-a*
3. *Uvertura la balada Erculeanu de Iacob Mureşianu – corul şi orchestra liceului*
4. *Emil Sabo – Şcoalele din Blaj, recită elevul Emil Tătar, cl. VIII şt.*
5. *Sancti Patris nostri Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani homilia habita in Martyrio, recită elevul Ioan Sârbu, cl. VIII lit.*
6. *Iacob Mureşianu – Potpuriu românesc, orchestră*
7. *Victor Hugo – Napoleon II, recită elevul Caius Suciu, cl. VII lit.*
8. *Brumărelul de Iacob Mureşianu – baladă executată de corul mixt al Liceului Teoretic de Fete şi Băieți şi orchestră, solişti Veturia Sasu, cl. VII şi dl. Nicolae Gherman*
9. *Johann Seidl – Der Tote Soldat, recită Titu Oltean, cl. VII lit.*
10. *Giulio Salvadori – La Predica degli Ucelli, recită elevul Virgil Pop, cl. VI B*
11. *Hora de Iacob Mureşianu – cor mixt şi orchestră*

Compozitorul Iacob Mureşianu prin întreaga sa activitate didactică, artistică şi componistică a impus un model al profesorului de muzică dăruit total elevului, societății şi comunității. Acest model a dăinuit şi după moartea sa din anul 1917, fiind preluat mai apoi de profesorii de muzică care s-au succedat la instituțiile şcolare ale Blajului astfel încât şcoala muzicală locală s-a consolidat, căpătând notorietate.

La venirea sa în *oraşul şcolilor* Sigismund Toduță se adaptează repede spiritului emanat de Iacob Mureşianu, activitatea didactico-artistică fiind curând dublată de o deosebită activitate componistică. Cariera componistică începută la Blaj a fost complexă, atât în ceea ce priveşte genurile muzicale abordate cât şi mijloacele de exprimare artistică, compozitorul aflându-se în faza căutării unui drum propriu, al unui limbaj muzical personal. Putem spune fără să greşim că perioada blăjeană constituie pentru compozitor o primă etapă a unei cariere componistice de excepție, Sigismund Toduță devenind *unul dintre cei mai importanți exponenți ai generațiilor de compozitori formați în*

epoca interbelică.[1] Am prezentat frumoasele cuvinte aparținând unui fost elev şi mai târziu student, Vasile Herman, care a urmat cursurile Liceului de băieți din Blaj între anii 1940-1944, aflat în refugiu alături de alți tineri după cedarea Ardealului de Nord.

Vasile Herman a fost un cercetător asiduu al operei muzicale aparținând lui Sigismund Toduță. El stabileşte patru coordonate stilistice ale opusurilor toduțiene dintre care două se regăsesc în lucrările perioadei blăjene: *Caracteristicile melodice şi modalitățile de asamblare a cântecului popular românesc – fie el monodic, fie în ipostazele unor polifonii improvizatorice sau de grup*.[2]

Legat de această coordonată stilistică, Vasile Herman consideră că anumite tratări muzicale sunt preluate *„fie din muzica renascentistă modală, fie din anumite reminiscențe romantice de sorginte autohtonă prezente în creațiile înaintaşilor ardeleni ca Gheorghe Dima sau Iacob Mureşianu"*.[3]

Moştenirea înaintaşilor muzicii româneşti din secolul al XIX-lea şi întâia jumătate a secolului XX[4] este explicată astfel:

„Contactul permanent cu opera înaintaşilor muzicii româneşti, mai ales prin intermediul profesorului Marțian Negrea, a generat anumite ***turnuri melodice*** *şi chiar armonizări cu particularitate distinctă în creația profesorului S. Toduță. În acelaşi timp faptul că la începuturile carierei sale a dirijat unele lucrări vocal-simfonice ale lui Iacob Mureşianu ca «Erculean» sau «Brumărelul», a cunoscut îndeaproape alte lucrări camerale sau simfonice ale acestuia ca şi ale altor predecesori, generează o tentă stilistică în opera sa de început care atestă legăturile cu muzica cultă autohtonă aflată la începuturi."*[5] Această coordonată stilistică are şi alte urmări: *„Tendința de făurire a stilului național manifestată deschis de către Iacob Mureşianu în unele scrisori ale sale, îşi găseşte împlinirea şi în muzica inter- şi postbelică a compozitorilor români printre care Toduță reprezintă un înalt pisc. Se stabilesc astfel adevărate* ***cordoane de legătură*** *între epoci, prin care se transmite fluidul inefabil al spiritului muzical românesc, preluat de noile generații şi ridicat pe trepte din ce în ce mai înalte ale posibilităților de exprimare şi concretizare stilistică"*.[6]

La numai un an de la sosirea sa la Blaj, Sigismund Toduță a compus prima sa lucrare *Egloga pentru orchestră mare*. Ideea unui poem pastoral idilic a fost preluată de la cărturarul blăjean Timotei Cipariu care a scris în anul 1832 o Eglogă în 2 acte. Această piesă a fost pusă în scenă de tinerii studenți ai teologiei, printre care se număra şi George Barițiu, susținuți de Simion Bărnuțiu, care era pe atunci rectorul seminarului. Tot pentru orchestră mare profesorul Toduță a mai compus *Trei schițe simfonice* şi *Variațiuni simfonice pe un cântec popular „Trecui valea"*.

Muzica vocal-simfonică şi corală compusă de Sigismund Toduță la Blaj a avut un caracter preponderent religios. În acest sens amintim lucrările: *Missa* pentru cor mixt cu acompaniament de orchestră, *Psalm 97* pentru cor mixt, solişti şi orchestră, *Psalm 133* pentru cor, solişti şi orchestră, *Liturghia (nr. 1) Sf. Ioan Gură-de-aur în stilul melodiilor bisericeşti din Blaj*, pentru cor mixt, *Psalm 23* pentru cor mixt şi *Psalm 97* pentru cor mixt şi orchestră. Lucrarea *Psalm 133* a fost prezentată pentru prima dată cu ocazia unei serbări şcolare organizată în cinstea zilei de 3/15 Mai, când elevii blăjeni aniversau istorica adunare de pe Câmpia Libertății. Compoziția a fost dedicată Excelenței Sale Dr. Alexandru Nicolescu şi a fost executată de corurile reunite ale Academiei Teologice şi ale Şcolilor secundare de fete şi băieți, dirijate de compozitor. Cu ocazia comemorării a 50 de ani de la moartea Mitropolitului Ioan Vancea, pe data de 1 noiembrie 1942, Sigismund Toduță a prezentat

[1] Vasile Herman, *Formă şi stil în creația compozitorului Sigismund Toduță*, în „Studii toduțiene", Cluj-Napoca, Editura MediaMusica, 2004, p. 17.
[2] *Ibidem*, p. 20.
[3] *Ibidem*, p. 25.
[4] *Ibidem*, p. 20.
[5] *Ibidem*, p. 27.
[6] *Ibidem*, p. 28.

creația proprie *Doamne Te-am auzit*, interpretată de corurile reunite ale instituțiilor şcolare blăjene, care numărau aproximativ 300 de elevi, conduse de compozitor.

Pe versurile poetului blăjean Radu Brateş, pseudonimul profesorului de limba română Gheorghe Biriş, Sigismund Toduță a compus *Imnul Şcolilor din Blaj.* Anuarul Liceului de băieți român unit Sf. Vasile cel Mare pe anul şcolar 1938-1939 făcea următoarea precizare: *„Prin această operă autorii au tradus în faptă o veche dorință a cărturarilor blăjeni. Acest Imn va deveni o tradiție în sensul că se va executa întotdeauna cu ocazia diferitelor manifestări ale celor mai vechi şcoli româneşti din Blaj."*

Activitatea componistică desfăşurată de profesorul Sigismund Toduță la Blaj a fost bogată în realizări, iar valoarea compozițiilor i-a fost apreciată cu două premii: premiul II *George Enescu* pentru *Variațiunile simfonice pe un cântec popular*, pentru orchestră mare (1940) şi premiul *Robert Cremer* pentru lucrarea *Cinci lieduri pe versuri de Mihai Eminescu* (1943). Se cuvine să amintim că seria laureaților blăjeni ai premiilor *George Enescu* a fost deschisă de Ioan Harşia, elev al profesorului Iacob Mureşianu, care în anul 1915 obține o mențiune. Tot în anul 1940 primeşte Premiul II *George Enescu* şi un alt compozitor blăjean, Iuliu Mureşianu.

Prin lucrările compuse în perioada blăjeană, Sigismund Toduță *„încearcă să schițeze un drum care va deveni, peste ani, pe cât de personal, pe atât de fertil. (...) Toate aceste lucrări fie că preced, fie că se intersectează între acele compoziții care au marcat începutul etapei de maturitate atinsă de S. Toduță în anii 1950-1951, când se produce recunoaşterea sa oficială drept un creator de nivel național şi internațional"*.[7]

Despre oraşul în care şi-a început cariera didactică Sigismund Toduță scria:

„Leagăn al culturii româneşti – aureolat de prezența şi înalta ținută ştiințifică a corifeilor Şcolii Ardelene – Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior – Blajul a reprezentat prima etapă a uceniciei mele în domeniul pedagogiei muzicale. Cu smerenie şi respect am păşit pragul vechilor «şcoli de obşte» unde, precum atestă edictul de întemeiere al acestei primei aşezări de învățământ românesc «citirea, socotirea şi cântarea fără plată» fiind, începând din anul 1754. Cu emoție am trecut poarta acestei instituții, unde un fiu vrednic al familiei Mureşenilor a susținut timp de trei decenii torța culturii muzicale româneşti."

Sigismund Toduță, Teacher in Blaj
Abstract

The confessional schools from Blaj, founded by Bishop Petru Pavel Aron in 1754, had a great contribution to the fulfilment of a major desire of the Romanian nation, that of forming an intellectual elite that was to play an important role in the history of Transylvania. The teachers who carried out their activity in the schools of Blaj were themselves intellectual models, no matter the field in which they worked. Among the great personalities who taught in the schools of Blaj we find Ph. D. Sigismund Toduță, who later became an important figure of the Romanian music of the 20th century. Between 1932-1943, Sigismund Toduță taught vocal and instrumental music at "Sf. Vasile cel Mare" Boys' High School in Blaj and, besides his didactic activities, he carried out artistic and composition activities as well, the town of Blaj being just the starting point for an exceptional musical career.

In *"the town of schools"* Sigismund Toduță reorganised the musical bands of the boys' High School, the choir, the orchestra and founded a brassband. With his bands he took part to different festivals organised by the educational institutions on several occasions. For the orchestra he

7 *Ibidem*, p. 29.

conducted, he composed several pieces among which we mention: *Egloga pentru orchestră mare, Trei schițe simfonice* and *Variațiuni simfonice pe un cântec popular ”Trecui valea”*. Apart from these, the music Sigismund Toduță composed in Blaj had a particular religious character: *Missa* for mixed choir and orchestra, *Psalm 97* for mixed choir, soloists and orchestra, *Psalm 133* for choir, soloists and orchestra, *Liturghia (nr. 1) Sf. Ioan Gură-de-aur în stilul melodiilor bisericeşti din Blaj*, for mixed choir, *Psalm 23* for mixed choir and *Psalm 97* for mixed choir and orchestra. On the occasion of the 50 years' celebration from the death of the Mitropolite Ioan Vancea, on November 1st 1942, Sigismund Toduță presented his own creation *Doamne Te-am auzit*, performed by the united choirs of the schools in Blaj, about 300 students, conducted by the composer himself.

The composition activity carried out by Sigismund Toduță in Blaj was awarded with two prizes: *George Enescu* Prize II for *Variațiunile simfonice pe un cântec popular* (1940) and the prize *Robert Cremer* for *Cinci lieduri pe versuri de Mihai Eminescu* (1943).

Autorii din acest număr:

Şerban DRAGOMIRESCU – cercetător ştiinţific principal, profesor asociat, membru al Comitetului Naţional Român de Geografie.

Margarete JEKELIUS – germanistă, (fost) director de studii la gimnaziul din Rottweil (Baden-Württemberg).

Marcian BLEAHU – geolog, geograf, ecolog, speolog, profesor universitar doctor, fost senator de Bucureşti şi Braşov, ministru al Mediului şi director al Institutului Geologic al României, întemeietor al Muzeului Naţional de Geologie.

Dan L. DANIELOPOL – profesor universitar (Universitatea din Viena), fost cercetător ştiinţific la Institutul de Limnologie, actualmente asociat la Comisia pentru studiul paleontologic şi stratigrafic al Austriei, Academia Austriacă de Ştiinţe.

Mathias HARZHAUSER – docent universitar (Universitatea din Graz), director al departamentului de paleontologie şi geologie, Muzeul de Ştiinţe Naturale din Viena.

Werner E. PILLER – profesor universitar, director al Institutului de Geologie (Universitatea din Graz), director al Comisiei pentru studiul paleontologic şi stratigrafic al Austriei, Academia Austriacă de Ştiinţe, membru corespondent al Academiei Austriece de Ştiinţe.

Martin GROSS – doctor în geologie şi paleontologie, cercetător la Universalmuseum Jonneum (Graz), lector la Universitatea din Graz.

Klaus MINATI – doctorand la Universitatea din Graz, catedra de paleontologie.

Dan RĂDULESCU – inginer consilier, expert MLPAT (Ministerul Lucrărilor Publice şi Amenajarea Teritoriului).

Niculae IURAŞCU – inginer geotehnician.

Thomas ŞINDILARIU – istoric şi arhivist, director la Arhiva Bisericii Negre Braşov.

Mioara POPICA – profesor de geografie în Braşov, vicepreşedinte al Societăţii de Geografie – Filiala Braşov.

Elena CHIABURU – doctor în ştiinţe, Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi.

Vasile OLTEAN – Preot profesor doctor, director la Muzeul „Prima Şcoală Românească" Braşov.

Iosif-Marin BALOG – doctor în istorie modernă, Institutul de Istorie „G. Bariţ", Cluj-Napoca.

Lucia BUNACIU – economist şi jurist, director onorific la Muzeul „Casa Mureşenilor" Braşov; nepoata compozitorului Iacob Mureşianu.

Valer RUS – doctor în istorie modernă, director la Muzeul „Casa Mureşenilor" Braşov.

Ionela-Simona MIRCEA – muzeograf la Muzeul Naţional al Unirii din Alba Iulia.

Nicolae TEŞCULĂ – doctor în istorie modernă, director la Muzeul de Istorie Sighişoara.

Zamfir BĂLAN – conferenţiar universitar doctor, director adjunct la Muzeul Brăilei.

Florentina-Manuela TĂBĂCILĂ – muzeograf, Muzeul Naţional de Istorie a României Bucureşti.

Marinela-Loredana BARNA – muzeograf la Muzeul „Casa Mureşenilor" Braşov.

Lavinia-Dacia GHEORGHE – doctor în istorie, muzeograf la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Rozalinda POSEA – muzeograf la Muzeul Județean de Istorie Brașov.

Constantin BĂJENARU – șef de secție la Muzeul „Valer Literat” Făgăraș.

Delia VOINA – muzeograf la Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu, expert în clasarea patrimoniului cultural (fotografie veche etnografică).

Brândușa MUNTEANU – muzeograf la Complexul Muzeal Național „Moldova”, Muzeul Unirii Iași.

Cristina TĂNASE – muzeograf la Muzeul Județean de Istorie Brașov.

Ana-Maria STAN – doctor în istorie, cercetător III la Muzeul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Maria-Cristina PLOSCĂ – muzeograf la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.

Costin SCURTU – doctor în economie, Muzeul Militar Național „Ferdinand I”, Filiala Constanța.

Cornel-Constantin ILIE – muzeograf la Muzeul Național de Istorie a României București.

Gherghina BODA – doctor în istorie; șef birou Relații cu publicul în cadrul Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva.

Cornel-Florin SERACIN – muzeograf la Asociația Memorialul Revoluției din Timișoara.

Carmina MAIOR – muzeograf la Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu.

Elena-Ramona POTOROACĂ – muzeograf la Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu.

Radu POPICA – șef de secție la Muzeul de Artă Brașov.

Tristan BUGA – muzeograf la Muzeul de Etnografie Brașov.

Virgil BORCAN – lector doctor la Facultatea de Litere – Universitatea „Transilvania” din Brașov.

Marin POP – cercetător științific, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.

Tudor SĂLĂGEAN – doctor în istorie modernă, șef de secție la Muzeul de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca.

Melitta SEIDNER – licențiat în pedagogie, conferențiar pentru limba germană ca limbă străină la Școala Berlitz din Freiburg im Breisgau, Germania.

Gernot NUSSBÄCHER – istoric și arhivist în Brașov.

Alina MANDAI – muzeograf la Muzeul de Etnografie Brașov.

Cristina BOSTAN – doctor în muzică, conferențiar universitar la Facultatea de Muzică – Universitatea „Transilvania” din Brașov.

Petruța-Maria MĂNIUȚ – doctor în muzică, lector universitar la Facultatea de Muzică – Universitatea „Transilvania” din Brașov.

Claudia POP – doctor în muzică, conferențiar universitar la Facultatea de Muzică – Universitatea „Transilvania” din Brașov.

Adrian SOLOMON – profesor la Colegiul Național „Inochentie Micu Klein” din Blaj.

ISSN 1583 – 3119